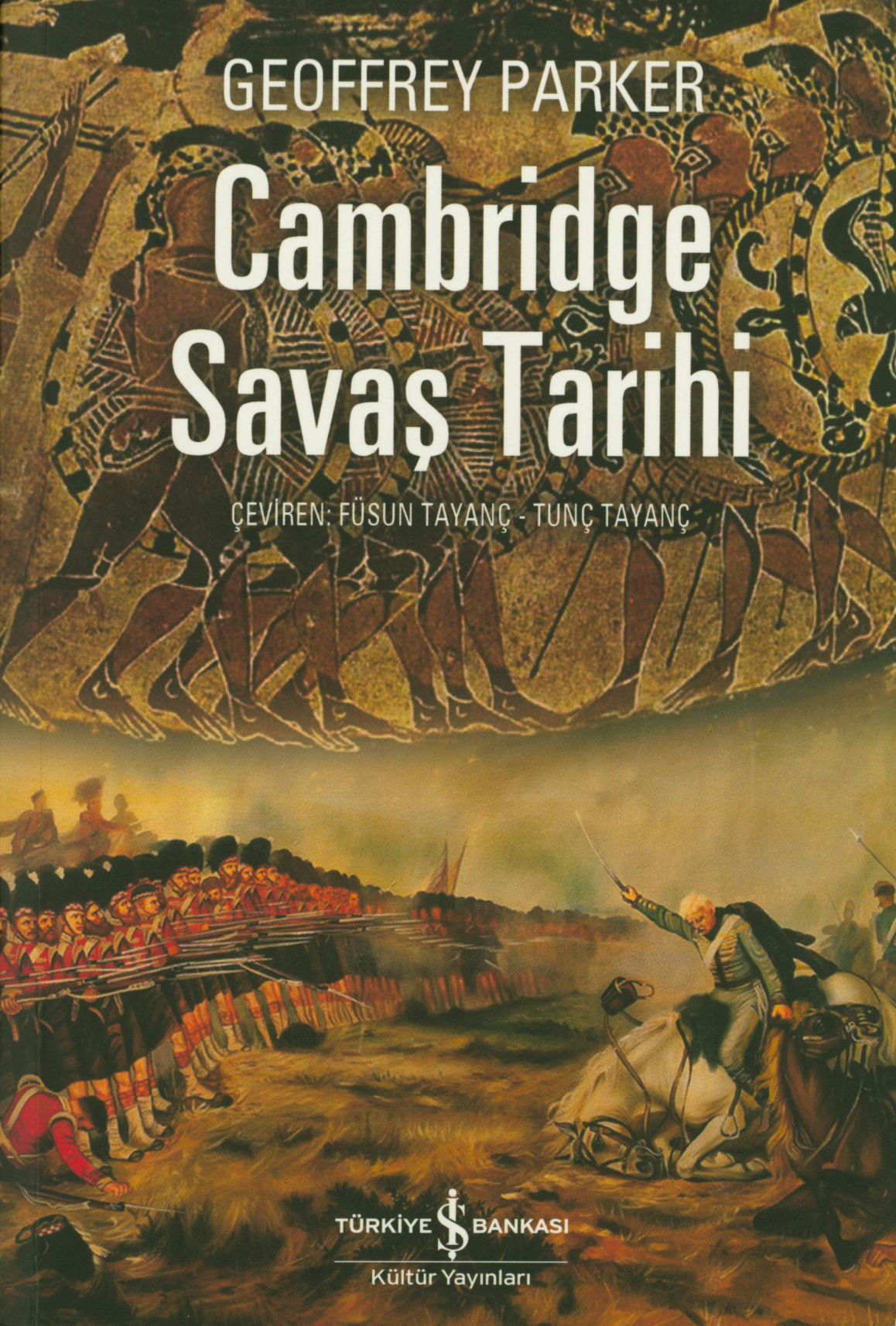
GEOFFREY PARKER

Cambridge Savaş Tarihi

ÇEVİREN: FÜSUN TAYANÇ - TUNÇ TAYANÇ



TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

ASKERİ TARİH

GEOFFREY PARKER
CAMBRIDGE SAVAŞ TARİHİ

ÖZGÜN ADI
THE CAMBRIDGE HISTORY OF WARFARE

COPYRIGHT © CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS 2005

İNGİLİZCE ÖZGÜN METNİNDEN ÇEVİREN
FÜSUN TAYANÇ - TUNÇ TAYANÇ

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2006
Sertifika No: 29619

EDİTÖR
EMİR YENER

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

SON OKUMA
ÜLKE EVRİM UYSAL

DÜZELTİ VE DİZİN
NECATİ BALBAY

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM: HAZİRAN 2014, İSTANBUL

ISBN 978-605-332-173-6

BASKI
YAYLACIK MATBAACILIK
LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/197-203
TOPKAPI İSTANBUL
(0212) 612 58 60
SERTİFİKA NO: 11931

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Hazırlayan

Geoffrey Parker

Cambridge Savaş Tarihi

Çeviren: Füsun Tayanç - Tunç Tayanç

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İÇİNDEKİLER

Önsöz XIII
Giriş / *Geoffrey Parker* 1
Batı Savaş Tarzı 1
Teknoloji ile Disiplinin Önceliği 2
Batı Askeri Geleneğinin Sürekliliği 4
Meydan Okuma ve Tepki Dinamiği 7
Üstün Askeri Gelenek 11

I
Yanaşık Nizam Piyade Çağı
..... 13

1
Piyadenin Kökeni (MÖ 600-350) / *Victor Davis Hanson* 15
Yunan Kent Devletleri'nde Küçük Toprak Sahipleri 17
Dayanışma ve Disiplin 21
Doğu'nun Batı'yla Buluşması 24
Pers Savaşlarının Sonuçları 26
Dördüncü Yüzyıla Doğru 30

2
Falanjdan Lejyona (MÖ 350-250) / *Victor Davis Hanson* 33
Savaşın Çok Masraflı Hale Gelmesi 34
Yeniden Keşfedilen Falanj 35
Makedonya'nın Üstünlüğü 37
Batı'nın Doğu'yla Buluşması 40
Devasa Ordular 44
Lejyonerin Doğuşu 46
Her Dönemin Ordusu 49

3
Roma Tarzı Savaş (MÖ 250-MS 300) / *Victor Davis Hanson* 51
Akdeniz Ordusunun Ortaya Çıkışı 51
Paralı Orduların Yükselişi 58
Savaş Bürokrasisi 60
Sınırdaki Lejyonlar 63

II
Kâgir Kaleler Çağı
..... 67

4
Roma'nın Surlarında (300-1300) / *Bernard S. Bachrach* 69
Kuşatmanın Öncülüğü 70
Geç Roma Dönemi Askeri Örgütlenmesi 71
Roma-Germen Orduları 73
Iustinianus'tan Şarlman'a 75
Yeni Surlar, Eski Temeller 80
İngilizlerin Tepkisi 80
Bizanslıların Tepkisi 83
Küçük Devletler, Küçük Ordular 84
Süvariye Karşı Piyade 86
Kuşatmalar Sırasında Kaleler 89
Atlı Şövalye Efsanesi 91

5
Yeni Silahlar, Yeni Taktikler (1300-1500) / *Christopher Allmand* 93
Mızraklar ve Yaylar 94
Yüz Yıl Savaşları 97
Kuşatmalar ve Ağır Silahlar 99
Husçular ile İsviçreliler 100
Süvarinin Varlığını Sürdürmesi 101
Geç Dönem Ortaçağ Ordusu 102
Ortaçağ'da Deniz Savaşları 103
Devlet ve Savaş 106
Eski Uygarlıklar Örneği 108

6
Barut Devrimi (1300-1500) / *Geoffrey Parker* 111
"Ateşli Silahlar"ın Yükselişi 112
İtalyan Tarzı Savunma 117

III
Yelken ve Top Çağı
..... 127

7
Yelkenli Gemiler (1500-1650) / *Geoffrey Parker* 129
Barut ve Kadırgalar 130
Ana Muharebe Gemisi 133
Savaş Hattı 138
Maliyetin Hesaplanması 140
Avrupa'daki İlk Deniz İmparatorlukları 141

8
Yeni Dünya'nın Fethi (1500-1650) / *Patricia Seed* 145
Ağır Topun Etkisi 146
Taş ve Tunç Silahlar 149
İnkaların Fethi 151
Stratejik İttifaklar 153
Demirin Farkı 155
Atlar 158
Hastalıklar 159
Müstahkem Mevkilerin Konumları 160

9
Hanedan Savaşları (1494-1660) / *Geoffrey Parker* 163
Profesyonel Orduların Doğuşu 163
Sancaklar, Üniformalar ve Teçhizat 167
Karelerden Hatlara 169
Tüfeğin Yükselişi 171
Breitenfeld Muharebesi 175
Büyük Muharebeler ve Küçük Çarpışmalar 176
Din ve Savaş Yasaları 179

10
Çatışma İçindeki Devletler (1661-1763) / *John A. Lynn* 187
Silahlanmış Görkemli Bir Kral 184
Habsburgların Zaferleri 189
Büyük Petro 190
XIV. Louis'nin Büyük Savaşları 193
Büyük Friedrich 196
Zenginlik, Güç ve Sömürge Fetihleri 199
Yedi Yıl Savaşları 203

11
Silahlanan Uluslar (1763-1815) / *John A. Lynn* 207
Amerika'da Devrimci Savaş 208
Güneydeki Savaş 211
Yeni Düşünceler, Yeni Silahlar 212
Fransız Devrimi'nin Yurttaş Askerleri 214
Muharebe Meydanında Devrim 216
Bonapart'ın Savaş Araçları 219
Büyük Ordu 222
İspanyol Yarası ve Rus Kanaması 225
Waterloo 229
Nelson'un Etkisi 230
Britanya: Ticaretin ve İmparatorluğun Efendisi 234

IV
Mekanize Savaş Çağı
..... 239

12
Savaşın Sanayileşmesi (1815-1871) / *Williamson A. Murray* 241
Kırım Savaşı 243
Amerikan İç Savaşı 246
Doğudaki Savaş 248
Batıda Savaş 251
Chancellorsville ve Gettysburg 252
Grant Sorumluluğu Üstleniyor 254

Güney'in Yenilmesi 258
"Geç Hoşnutsuzluğun" Bedelleri 261
Bismarck'ın Savaşları 263
Fransa-Prusya Savaşı 268
Muzaffer Almanya 272

13
Dünya Savaşına Doğru (1871-1914) / *Williamson A. Murray* 275
Teknolojinin İlerlemesi 276
Mehdi ve Zulular 278
"Vahşi Batı" Nasıl Kazanıldı 280
Boer Savaşı 283
Rus-Japon Savaşı 286
Kıyamete Giden Yol 292
Silahlanma Yarışı Başlıyor 295
Fırtına Bulutları 297
Büyük Güçlerin Savaş Planları 300
Savaşa Doğru Geri Sayım 304

14
Batı Savaşta (1914-1918) / *Williamson A. Murray* 307
Açılış Hamleleri 309
Almanların Doğudaki Zaferi 313
1915: Müttefik Devletlerin Başarısızlık Yılı 316
1916: Ölüm Savaşı 321
Somme 323
1917: En Karanlık Yıl 327
1918: Karar Yılı 334
Savaşın Ülkelerdeki Sonuçları 341

15
Çatışan Dünya (1919-1941) / *Williamson A. Murray* 345
Sonraki Savaşa Hazırlık 346
Hava ve Deniz Kuvvetleri 349
Savaşa Doğru 352
Almanya İçin Kolay Bir Savaş 354

Fransa'nın Düşmesi 357
Britanya Muharebesi 361
Balkanlar'da Savaş 363
Barbarossa 366

16
Dünya Savaşta (1941-1945) / *Williamson A. Murray* 371
Akdeniz ve Müttefiklerin Stratejisi 373
Atlantik Muharebesi 376
Hava Savaşı 378
Doğu Cephesi 1943-1944 380
Batıda Zafer 382
Avrupa'da Son 386
Japonya'nın Yayılması 388
Japonya'nın Yenilgisi 392
Atom Bombasının Atılması 395

17
Savaş Sonrasında Dünya (1945-2004) / *Williamson A. Murray - Geoffrey Parker* 399
İkinci Dünya Savaşı Sonrası 400
Kore Savaşı 403
Otuz Yıl Savaşları: Vietnam, I. Bölüm 408
Cezayir Savaşı 410
Gayri Nizami Savaş: İngiliz Deneyimi 413
Otuz Yıl Savaşları: Vietnam, II. Bölüm 414
Tet ve Sonrası 419
Arap-İsrail Savaşları 423
Körfez Savaşları 429
Zaferin Sonucu 431
Çeçen Savaşları 434
Balkan Savaşları 436
Savaşın Öteki Kurbanları 439
Alınmayan Dersler 441
Amerika Saldırı Altında 443
İmparatorluk Yeniden Vuruyor 446

Son Söz / *Geoffrey Parker* 455
Batı Tarzı Savaşın Geleceği 455
Eski Savaşlar 455
Günümüzün Savaşları 461
Geleceğin Savaşları 468

Kronoloji 477
Sözlük 491
Seçilmiş Kaynakça 503
Dizin 523

HARİTALAR

Harita 1 29
Harita 2 56
Harita 3 78
Harita 4 124
Harita 5 134
Harita 6 151
Harita 7 257
Harita 8 266
Harita 9 289
Harita 10 300
Harita 11 308
Harita 12 312
Harita 13 317
Harita 14 336
Harita 15 358
Harita 16 368
Harita 17 384
Harita 18 404
Harita 19 420
Harita 20 428
Harita 21 435
Harita 22 449

Önsöz

Daha önce yazılan *The Cambridge Illustrated History of Warfare: The Triumph of the West*'te (1995) olduğu gibi, bu kitapta benimsenen yaklaşım da yazarlarını Avrupa merkezcilikle suçlanmaya açık hale getirmektedir; ama biz üç savunma sunuyoruz. Birincisi, (Çin'in savaş tarzı gibi, bazıları Avrupa'dan çok daha eskiye dayanan) tüm büyük kültürlerin askeri tarihini yeterli bir biçimde tek bir kitapta toplamak olanaksızdı. İkincisi, aslan payını Batı'ya ayırırken, Afrika, Asya ve Yeni Dünya'nın askeri ve denizcilik geleneklerini destekler gibi görünmek bağışlanamaz bir çarpıtma olacaktı. Sonuncusu, Giriş'te açıklandığı gibi, iyi ya da kötü, geçen iki yüzyılda Batı savaş tarzı tüm dünyaya egemen olmuştur. 19. ve 20. yüzyıllarda çok az sayıda devlet ve kültür uzun süre Batı silahlarına direnebilmiş, direnebilenler ise Batı silahlarının benzerlerini yaparak ya da uyarlayarak bunu başarabilmişlerdir. Bu nedenle, bu egemen geleneğin doğması, gelişmesi ve bu geleneğin ardında yatanlar incelenmeye ve çözümlenmeye değerdir.

Editör birçok kişiye teşekkür borçludur. Bu kitaba katkıda bulunanlar taslaklarını aynı zamanda yazdıkları ve her bölümün tekrara yol açmadan tamamlanmasını güvenceye almak için önemli ölçüde düzeltme yapmak ve kitabı yeniden yazmak gerekti. Bundan ötürü, her şeyden önce, herhangi bir bilim insanının katlanabileceğinden çok daha fazla editör müdahalesine nezaketle katlan-

dıkları, çok değerli yardımları ve beni yüreklendirdikleri için ortak yazarlara teşekkür etmek isterim. Ardından, bana bu kitabı öneren, Cambridge University Press'den editör Dr. Peter Richards'ın duyarlı ve aydınlatıcı desteğini anmaktan mutluluk duyarım; bu proje onun tavsiyeleri ve dirayeti sayesinde tamamlanabildi. Son olarak, hepimiz tavsiyelerini ve ellerindeki kaynakları bizden esirgemeyenlere; başlangıç aşamasında bana mükemmel tavsiyelerde bulunan Jon Sumida'ya; ilk taslağın tamamını okuyan Michael Howard ile Donald Kagan'a; yazarlara yaptıkları yardımlarından ötürü s.17-19'uncu sayfalarda adı geçen daha birçok meslektaşıma teşekkür borçluyuz.

Bu gözden geçirilmiş baskıyı hazırlarken, katkıda bulunanlarla birlikte özgün metne girmiş olan birkaç küçük yanlışı düzelttik. Bu yanlışlara dikkatimizi çeken Peter Pierson ile Jon Sumida'ya teşekkür ederiz. Ayrıca her bölümle ilgili kaynakçaları güncelleştirdik; kapsamı da 2004 yılına değin genişlettik. Sonuçta, yazarlar, *The Cambridge Illustrated History of Warfare* (1995) gibi, bu kitabı da hedeflediğimiz standartı belirleyen Michael Howard ile William H. McNeil'e saygıyla ithaf etmektedirler.

Geoffrey Parker

Giriş

Geoffrey Parker

Batı Savaş Tarzı

Her kültür kendi savaş tarzını geliştirir. Toprağın geniş, insan gücünün az olduğu toplumlar, gerçekte yalnızca birkaç "kahraman"ın dövüştüğü ama onların yazgılarının herkesin yazgısını belirlediği, dini törene dönüştürülmüş savaşı yeğleme eğiliminde olurlar. Azteklerin "çiçek savaşları" ile Endonezya adalarındaki "amok" savaşında görece az kan dökülmüştür; çünkü her savaş beyi toprak zapt etmeyi değil, kullanılabilir insan gücünü artırmak için savaşta insan harcamak yerine esir almayı amaçlamıştır. Çin'de de stratejinin amacı, savaşmadan zafer elde etmektir: (MS 4. yüzyılda) en saygın askeri kuramcı Sun Tzu, (aslında kitabın sonraki bölümleri savaşarak kazanmayı ele almaktaysa da), "Savaşmadan düşmana baş eğdirmek becerinin doruğudur", diye yazmıştır. Batılı olmayan birçok askeri gelenek zaman içinde büyük ölçüde süreklilik göstermiştir. Bu nedenle insanbilimciler, anlaşmazlıklarını ataları gibi hâlâ aynı törensel yollarla çözen Endonezya dağlarındaki Papua* halklarının savaşlarını 1960'larda bile inceleyebiliyorlardı. Ancak Batı Avrupa ve Amerika'daki eski Avrupa kolonilerinin askeri kültürü öteki askeri kültürlerin birçoğunu o zamana değin zaten değiştirmişti.

---

* Eski adıyla Irian Jaya – ç.n.

Çok eski olmakla da övünen Batı savaş tarzı beş ana temele dayanmaktadır. Birincisi, Batı'nın silahlı güçleri, genellikle az sayıdaki insan gücünü dengelemek için her zaman üstün teknolojiye güvenmişlerdir. Bu, Batı evrensel teknolojik üstünlüğe sahipti demek değildir: 17. yüzyılın başında grup atışları ile topçu ateşinin ortaya çıkmasına kadar, tüm Asya'da atlı okçuların kullandığı eğik yay bütün Batı silahlarından daha etkili olduğunu kanıtladı. Ancak birkaç istisna dışında Asyalı atlı okçular Batı'ya doğrudan bir tehdit oluşturmadılar, oluşturdukları tehdit ise uzun süreli olmadı. İleri teknolojilerin hepsi de Batı'da ortaya çıkmadı: Üzengi ve barut dahil olmak üzere birçok yaşamsal buluş Doğu'daki düşmanlardan geldi.

Doğal olarak her toplum ilk önce askeri teknolojiyi sahiplenir; çünkü bunu başaramamanın cezası çabuk ve ölümcül olur. Ancak Batı'nın, ister kendileri bulmuş olsun, ister dışarıdan gelmiş olsun, yeni teknolojiyi olağandışı bir biçimde sahiplendiği görülmektedir. Teknolojik buluşlarla, buna eşdeğer yaşamsal tepki verme yeteneği kısa sürede Batı savaş tarzının yerleşik bir özelliği haline geldi. Gerçekte, MÖ 5. yüzyıldaki Pers savaşlarından beri Batı'nın, birincil düşmanından daha üstün savaşma gücüne sahip olmayan bir ordu kuramadığı pek az dönem vardır.

Teknoloji ile Disiplinin Önceliği

Ancak teknolojik üstünlük, zaferin kazanılmasında ender olarak tek başına yeterli olmuştur. İsviçreli askeri yazar Antoine-Henri Jomini'nin 19. yüzyılın başlarında yazdığı gibi, "Silahların üstünlüğü savaşta başarı şansını artırabilir; ama silahlar savaşları kendi başlarına kazanamazlar." 20. yüzyılda bile, savaşların sonucunu teknolojiden çok, daha iyi bir savaş planlaması, düşmanın hazırlıksız yakalanması, daha büyük ekonomik güç ve her şeyin ötesinde daha güçlü disiplin belirlemiştir. Batı'da askeri uygulama, ayrı ayrı savaşan kitleleri, düzenli orduların parçası olarak savaşan askerlere dönüştürmede temel araç olan disiplini her zaman –akrabalık, din ve vatanseverlikten öteye– yüceltmiştir. Öteki etmenler

doğal olarak işlevlerini yerine getirmektedirler: 18. yüzyılda bile birçok askeri düzen aynı bölgedendi; bu düzenler yerel önderlerin yönetiminde neredeyse geniş bir aile gibi hizmet verdiler. 16. ve 17. yüzyılın büyük bir bölümünde "Protestan sorunu" Kuzey Avrupa'da güçlü bir belgi oldu; "Ülkenin sana gereksinimi var!" ve benzer sloganlar bugünlere değin asker toplamaya yardım ettiler. Yine de Batı'da bu öğeler, askerlik eğitimi ile uzun dönemli hizmet ikilisi biçimindeki disiplinin üstünlüğünün her zaman gölgesinde kaldılar.

5. yüzyıl Yunan'ında öncelikle çiftçi, sonra asker olan Hoplitler bile kendi falanjları ile savaşa öylesine düzenli giriyorlardı ki, üst düzeyde bir savaş etkinliğini mükemmelleştirdiler. Disiplin açısından önemli bir konu, bir muharebe nizamının saldırırken ya da saldırıya uğradığında, doğal korkuya ve paniğe kapılmadan, düşman karşısındaki dayanaklılık yeteneğidir. Doğrudan çarpışmayla ilişkili olsun (atış tatbikatı) ya da olmasın (talim), yinelenen kümesel etkinliklerin tamamının, birlik oluşturarak savaş verimliliğini artırmak üzere yaratılan küçük ortaklıklarla güçlendirilen kohort, bölük, manga vb. bazı birimler biçiminde yapay akraba kümeleri yaratma etkisi vardır.

Bir kez daha belirtmek gerekirse, sonunda üstünlük sayısal yetersizliği göğüsleme yeteneğinde saklı hale geldi. MÖ 479'da Plataea'da, 955'te Lechfeld'de, 1683'te Viyana'da olduğu gibi, ister Avrupa'yı istiladan korurken olsun, ister Aztek, İnka ve Mugal (Babür) imparatorluklarını ezerken, Batı güçleri her zaman sayıca, en azından ikiye bir, çoğunlukla da daha yüksek oranda yetersiz kalıyorlardı. Üstün disiplinin yanı sıra ileri teknoloji olmadan bu eşitsizliğin üstesinden gelinemezdi. Üstün askeri disiplin olmasaydı MÖ 4. yüzyılda Büyük İskender'le 60.000 Yunan ve Makedon askeri Pers İmparatorluğu'nun ordularını neredeyse tamamen yok edemeyeceklerdi; düşman ordusunda (hemen hemen aynı donanımla savaşan) Yunan askeri herhalde daha çoktu!

Şaşırtıcı denecek denli az istisna dışında, disiplin özellikle Batı orduları için bir başka yönüyle de önemli olduğunu gösterdi; zira Batı'nın kazandığı savaşlar genelde piyadelerle yapılıyordu. Hop-

litler ile lejyonların uzun süren saltanatını, savaşların çoğunu (kuşkusuz çok sayıda kuşatmanın da yükünü taşıyan) yaya askerlerin kazandığı bir binyıl izledi. Güdümlü silahların* –önce yayların, sonra ateşli silahların– ortaya çıkması yalnızca bu eğilimi güçlendirdi. Ancak yılmadan, tam bir süvari hücumuna karşı koymak her zaman katı bir eğitim, güçlü bir birliktelik, olağanüstü bir özdenetim gerektirdi. Aynı şey deniz savaşları için de geçerliydi: İster bir kadırgada bordalayan taraflara karşı koymak olsun, ister donanmadaki bir gemiden yapılan top ateşine dayanmak olsun, disiplin ve askeri eğitim her zaman zorunlu olduğunu ortaya koydu.

Batı Askeri Geleneğinin Sürekliliği

Askeri kuramda bu öğeleri güçlendirmek ve gerçek anlamda iyileştirmek önemli bir sürekliliktir. MS 390 dolaylarında, Flavius Renatus Vegetius'un oluşturduğu (elli yıl sonra da son biçimini alan) Romalıların askeri uygulamalarına ilişkin *De Rei Militarii* (Askeri Konular Hakkında) toplu tarih, belki de en dikkat çekici örnektir. 8. yüzyılın başlarında bu kitabın, eski Roma dünyasının kuzeybatı sınırında, Northumbrialı bilim insanı Bede'de bir kopyası vardı; 9. yüzyılda, Karolenj imparatoru I. Lothar, İskandinav işgallerine karşı başarılı bir strateji oluşturmasına yardımcı olması için bu çalışmanın özetini istedi; 1147'de, Anjou kontu Geoffrey Plantagenet, giriştiği bir kuşatmada, Vegetius'un çalışmasına dayanarak yangın çıkartan bir araç yaptırmış ve kullanmıştı; kitap 13. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın başları arasında birçok bölgesel dile (Fransızca, İtalyanca, İngilizce, Almanca, İspanyolca, belki de İbranice) çevrilmişti. *De Rei Militarii*'ye eksilmeyen ilgi, arazide de kullanılmak üzere bazıları cepkitabına dönüştürülmüş Ortaçağ'dan günümüze kalan elyazmaları ile doğrulanmaktadır. 18. yüzyılın ortasında bile genç George Washington'da da bir kopyası vardı ve üzerine notlar eklemişti.

---

* "Güdümlü silah"ın çağdaş çağrışımı füze vb. uzaktan yönlendirilebilen silahlar olmakla birlikte, antik çağdan bu yana, ok, sapan, mancınık vb. belirli bir uzaklıktan, hedef gözeterek yönlendirilebilen silahlar da bu ad altında anılmaktadırlar – ç.n.

Askeri konulardaki öteki klasik çalışmalar da sürekli ilgi gördüler ve etkili oldular. 1594'te, Maurits van Nassau ile Hollanda'daki kuzenleri, (yaklaşık olarak MS 100'de yazılmış olan) Aelianus'un *Taktika*'sını (Taktikler) okuduktan sonra, Roma ordusunda mızrak atıcılarının kullandığı teknikleri geliştirerek tüfeklerle yapılan grup atışını buldular; sonraki on yılı da lejyonların eğitimini ordularına uygulayarak geçirdiler. 19. yüzyılda, hem III. Napolyon hem de Helmut von Moltke, Iulius Caesar'ın seferlerinin yaklaşık 2.000 yıl önce yazılmış tarihini çevirdiler. Kont Alfred von Schlieffen ve Prusya ordusunda ondan sonra gelen kurmaylar ise, "bir sonraki savaşta" Fransa'yı yenmek için, Romalı yazarların, MÖ 216'da, Cannae Muharebesi'nde Hannibal'a atfettikleri şaşırtıcı derecede başarılı olan çevirme taktiğini kendi stratejilerine örnek aldılar; 1914'te neredeyse başarıya da ulaşıyordu. Daha yakınlarda, General George C. Marshall, bir askerin talimine yaklaşık 2.500 yıl önce yazılmış olan Thukydides'in *İstoriai*'sini (Peloponez Savaşının Tarihi) okuyarak başlaması gerektiğini ileri sürdü.

Bu çarpıcı süreklilik, antik savaş kuramcılarıyla çağdaş uygulamacıların yalnız geleneklere düşkünlüğünden, geçmiş örneklerin bugünkü uygulamayı etkileyebileceği, etkilemesi gerektiği inancını paylaşmalarından değil, her kesimin düşüncelerini alma isteğinden de gelmektedir. Dini ve ideolojik kısıtlamalar, Batı'da savaşın tartışılması ya da yapılışıyla ender olarak çatıştı. Bir yandan (19. yüzyıla kadar) "harp yasaları" en genel anlamda belirlendi ve olağan olarak etkili bir güçlendirme aracından yoksun kaldı. Öte yandan, Plato'nun Akademi'sinden çağdaş harp akademilerine –hem dini hem de laik– sansür genelde olmadı; bu da bilginin sistemleştirilmesine olanak verdi. Bu nedenle, belli temel düşünceler önemli ölçüde değişmediler. Bunlar, yalnız üstün teknoloji ile disiplin gereksinimini kararlılıkla vurgulamazlar, düşmanın koşulsuz teslim olmasıyla sonuçlanan kesin bir zafer kazanmaya odaklanan uzak görüşlülüğü de içerirler. Carl von Clausewitz'in 19. yüzyılın başlarında *Vom Kriege* (Savaş Üzerine) adlı yapıtında yazdığı gibi, "düşman kuvvetlerinin doğrudan yok edilmesi düşüncesi her zaman

asıl olmalıdır" çünkü "düşman kuvvetlerinin yok edilmesi savaşta en önemli ilkedir." Ancak başka kuramcılar, Batı savaş tarihinde tam bir zafer elde etmek için alternatif bir stratejiye, yıpratmaya vurgu yaptılar ki, bunun Batı askeri tarihinde birçok örneği de vardır: Zamana, seferin yarattığı "sürtüşme"ye güvenen, kaynakların olağanüstü düzenlenmesi sonunda Cannae Muharebesi'nin gidişatını tersine çeviren Romalı Fabius Cunctator ('The Delayer' Geciktirici); 16. yüzyıl İspanya'sının hizmetindeki Alba Dükü; hatta Amerikan İç Savaşı'nın (1864-1865) son aşamasında Robert E. Lee karşısındaki Ulysses S. Grant...

Bununla birlikte, Batı stratejisinin genel amacı, ister savaşla, ister kuşatma ya da yıpratmayla olsun, hemen hemen her zaman düşmanı topyekûn yenmek ve yok etmek oldu; bu ise, başka birçok toplumun askeri uygulamalarının tamamen karşıtıydı. Birçok klasik yazar hoplitlerle lejyonerlerin son derece acımaz olduklarını yazdı; modern çağın başında *bellum romanum* deyimi "acımasız savaş" anlamını kazandı ve Avrupalıların, Avrupa dışındaki olağan askeri tekniği oldu. Bu nedenle New England'ın güneyindeki Naragansettler* Batı savaş tarzını hiç mi hiç benimsemediler: 1638'de bir Kızılderili savaşçı, bir İngiliz yüzbaşıya, "Çok şiddetliydi ve o savaş çok adam öldürür," dedi. Yüzbaşı bunu yadsımadı: "Kızılderililer yedi yıl savaşır, yedi kişi bile öldürmeyebilirler," diye düşündü. 1788'de Avrupalı gözlemciler Batı Afrika'daki savaşa da aynı gözle baktılar; yerel savaş beyleri "Avrupa mallarını köleler olmadan elde edemeyeceklerinden, savaşmadan da köle alamayacaklarından, savaşlarının tek amacının köle toplamak olduğunu doğruladılar." Yeni Dünya'nın, Güneydoğu Asya ve Sibirya'nın önceki yerli halkları gibi, düşmanlarının kökünü kazımak için değil, köle almak için savaşan halkları, Avrupalıların kendilerine karşı kullandıkları, [o güne kadar] bilmedikleri yok etme taktiklerine karşı koymak için hazırlı olmadıklarını gösterdiler.

---

* Rhode Island'da, Narragansett Körfezi'nin batı kıyısındaki topraklarda yaşayan, New England'daki en büyük ve güçlü Amerikan yerli kabilesi – ç.n.

Meydan Okuma ve Tepki Dinamiği

Ancak Batı'nın askeri gücünün kararlı olarak yayılması, teknoloji, disiplin ve saldırgan bir askeri gelenek üçlüsünden çok daha fazlasına dayanıyordu. Başka birçok askeri kültür (Çin ve Japonya gibi) de teknoloji ile disipline çok değer verdi. Sun Tzu'nun öğretileri daha sonra Clausewitz ile Jomini'nin geliştirdiği birçok durumu çarpıcı bir biçimde öngördü. Ancak Batı iki önemli açıdan farklıydı: Birincisi, askeri uygulamalarının korunması gerektiği zamanlardaki eşsiz değişme yeteneği; ikincisi, bu değişiklikleri karşılayacak parayı sağlama gücü...

Tokugava* Japonya'sı ya da Mugallerin (Babürlüler) Hindistan'ı gibi tek bir gücün egemenliğindeki bölgeler görece az tehlikeli meydan okumalarla yüz yüze geldiler, askeri geleneklerdeyse değişim çok yavaş oldu; ama çoklu yönetim biçimlerinin çekiştiği bölgelerde askeri yenilik gereksinimi çok güçlü olabildi. Kabul etmek gerekir ki, geri siyasi, ekonomik kurumlar ve altyapılara sahip olan görece az gelişmiş devletlerde meydan okuma ile tepki arasındaki gerilim ender olarak hızlı ve önemli değişimle sonuçlandı. Ancak, yarışan başlıca devletler hem sayıca fazla hem de kurumsal olarak güçlü olduğunda, (gerçekten) bir büyüme yarattığından, meydan okuma ve tepki dinamiği kendi kendini sürdürebilir olabilmektedir.

Bu işleyiş, ani patlamalarla hızlı değişim arasına serpilmiş daha yavaş, artımlı uzun dönemli değişimden ileri gelen "Sıçramalı Denge Kuramı" olarak bilinen biyolojik modelle karşılaştırılmıştı. 14. yüzyılda, piyadenin öneminin yavaş yavaş ama sürekli arttığı uzun bir dönemin ardından, İsviçreli mızraklılar ile İngiliz okçular işlevlerini birdenbire ve önemli ölçüde artırdılar. Ateşli ağır silahlar, yaklaşık bir yüzyıl denendikten sonra 1430'larda kuşatma tekniğini kökten değiştirmeye başladılar. Bir yüzyıl kadar sonra da, sürekli (ve son derece pahalı) deneyimin ardından, "müstahkem mevki" diye bilinen yeni bir savunma tekniği mevzi savaşında yine dengeyi sağladı. Her yenilik geçerli dengeyi bozdu, hızlı bir değişim ve uyum aşamasını harekete geçirdi.

---

* Japonya'yı şogun olarak 1603-1868 arasında yöneten hanedan – ç.n.

Ancak, bilinmeyen askeri teknikleri ve stratejileri yeniden üretme yeteneği savaş sanatında değişimden çok daha fazlasını gerektiriyordu. Her şeyden önce, teknolojik üstünlüğü sürdürmeye yönelik bir askeri düzen, tanımı gereği masraflıdır. Büyük insan gücüne dayanan emek yoğun düzenler, toplumun –yalnız kısa bir süre için– geleneksel silahlarla donatılmış (bazen Japonlarınki gibi ya da Excalibur'a* benzer, erken Ortaçağ kılıçlarını andıran önemli antik silahlar yeniden kullanılabilir) yetişkin erkekleri seferber etmesini gerektirebilir. Bu nedenle, savaşın parasal yükü geniş bir sosyal gruba, hatta birkaç kuşağa yayılabilir. Bu durumun aksine, sermaye yoğun bir askeri düzen, çok masraflı olmasına karşın, kısa sürede eskiyecek çok fazla silahın kullanılmasını gerektirir. Ancak bunun çekiciliği tam da yüksek başlangıç maliyeti ile düşük bakım maliyetinin birleşimindedir. Bu nedenle, I. Edward'ın Galler'deki görkemli kalelerinden biri olan Harlech Şatosu'nun yapımı neredeyse bir yıllık gelire mal olmuştur; ama 1294'te yalnız otuz yedi askerden oluşan bir birlik, kaleye yapılan saldırıya karşı başarıyla göğüs germiştir. Kralın stratejik ileri görüşü, üretimine milyonlarca dolar harcanan nükleer gereçlerin, 1945'te iki ağustos sabahında, yalnızca iki uçaktan atılarak, Japon İmparatorluğu ile tüm Güneydoğu Asya'daki milyonlarca silahlı Japon askerinin koşulsuz teslim olmasını hızlandıran "Manhattan Projesi"nin de habercisiydi.

Ateşli silahların ve savunuların kullanılmaya başlanılmasından sonra askeri donanım yalnız merkezileştirilmiş bir devletin satın alabileceği denli artarken, her savaş, maliyetinin bir öncekinden daha yüksek olduğunu kanıtladı. Böylesine pahalı bir savaş biçiminin maliyetini karşılayabilecek yolların yaratılması, silahlı güçlerin büyüklüğünde ya da donanımdaki her değişiklik nedeniyle, hem halktan kaynak sağlamayı hem de bunları yönetecek genişletilmiş bir bürokratik yapı için yeni çabalar harcanmasını gerekli kılarak, Batı'da devletin gücünü artırmaya hizmet etti. Doğal olarak, uzun süreli parasal baskılar, bedelini karşılamak zorunda kalanların çoklukla savaşa karşı çıkmalarına yol açtı. Ancak bu durum da, daha

* Kral Arthur'un efsanevi kılıcı – ç.n.

fazla askeri yenilik ve gelişmeye olanak sağlayarak, devletin uyrukları üzerindeki denetimini –dolayısıyla içerdeki gücünü– artırabiliyordu. Eşzamanlı vergilendirme ve borçlanma artışı ile yükseltilen bütünleşmeyi de özendirdiğinden, bu özellikle, egemenlik kurmak ya da egemenlik alanını genişletmek amacıyla açılan savaşlar için merkezde toplanan para ile cephanenin uzak harekât alanlarına sürekli aktarılmasının gerekliliğini gösterdi. Batı'da askeri etkinlik ile devlet oluşumu bundan ötürü ayrılmayacak biçimde birbirine bağlandı: Devletler savaştılar; ama savaşlar da devletlerin kurulmasına neden oldu. Bir başka biyolojik benzeşim kullanmak gerekirse, bu durum iki karmaşık sarmalla çeşitli noktalarda etkileşen DNA molekülünün çift sarmal yapısını çağrıştırmaktadır.

Bu imgenin karmaşıklığı, Batı savaş tarzına öykünmenin birçok düzeyde uyum içerdiğini anımsatmaktadır. Savaş alanından toplanan silahların yalnızca benzerlerini yapmak hiçbir zaman yeterli olamaz; ayrıca hızla değiştirilmesi, tepki yeteneğine temel oluşturan tüm sosyal ve ekonomik yapının da "yenilenmesi" zorunludur. "Savaşı Batılılaştırmak" geleneksel olarak en tutucu kümelerden biri olan savaşçıların hem değişim hem de farklı (doğal olarak daha düşük) sosyal geçmişe sahip "mucitlerden" eğitim görme gereksinimini benimseyebilmelerine bağlıydı. Ayrıca, devletin savaş süresince çıkabilecek teknik yetersizlikleri hemen düzeltebilmesi için kaynakları hızla, büyük ölçeklerde, genellikle uzun süreli seferber etme yeterliliğine sahip olacağını varsayıyordu. Doğal olarak, Batı'da bile, ekonomi ne denli az gelişmişse, askeri açıdan hazır olmanın maliyetini karşılamak o denli güçtür. Bu nedenle, 1904'te, Fransa, bütçesinin yüzde 36'sını orduya harcarken, Almanya yalnız yüzde 20'sini harcadı. Gerçekte bu, Almanya'nın harcadığı doksan dokuz milyona karşılık, Fransa'nın yalnızca otuz sekiz milyon frank harcadığı anlamına geliyordu. Bundan ötürü, Fransa başlıca rakibinin harcadığının yalnızca yarısını harcamak için bütçesinin iki katını ayırmak zorunda kaldı. Sonraki on yılın büyük bölümünde bu örüntünün sürmesi, 1914'te savaş çıktığı zaman özellikle topçuda Fransa'nın neden kendini böyle elverişsiz bir durumda bulduğunu açıklamaya yardımcı olmaktadır.

Ancak pek az devlet büyük bir savaşı cari gelirleriyle karşılayabildiğinden, [savaş tanrısı] Mars'ı beslemek için ustaca çıkarılan yeni vergiler ile başka "ivedi" mali araçlar, 16. yüzyıldan başlayarak kredileri harekete geçirmek için –ulusal bankalar, banknotlar, kredi mektupları ve bonolar gibi– geliştirilen yeni tekniklerden çok daha önemsiz olduklarını ortaya koydu. Ancak uygun bir kredi ortamını yaratmanın ve (dahası) koruyabilmenin çok zor olduğu da görüldü. Bu durumu 18. yüzyılda İngiliz siyasi iktisatçı Charles Davenant şöyle açıklar:

> İnsanların düşünceleri içinde krediden daha fantastik ve daha güzel hiçbir şey olamaz. Hiçbir zaman zorlanmamalı: Yalnızca düşünceye dayanır. Ümit ve korku tutkularımıza bağlıdır; birçok kere aranmadan gelir ve sık sık nedensiz gider; bir kez yitirilince de kolayca yerine konulamaz.

Yine de en azından 18. yüzyıl İngiltere'sinde kredinin her yerde geçerli olduğu görülüyordu. O dönemdekiler, tüm ticari işlemlerin üçte ikisinin nakit yerine kredi ile yapıldığını, 1782'ye gelindiğinde yalnız Bank of England'ın değeri yılda toplam £2 milyonu aşan kambiyo senedini, eldeki parasal stokun şaşırtıcı bir uzantısını işleme koyduğu tahmininde bulundular.

Ancak savaş harcamalarını karşılamak için borçlanmak, yalnız yaygın özel kredinin olmasına değil, para kazananlar ile savaşanların çıkar çakışmasına da dayanır; çünkü kamu borcu, borç vermek isteyenlerin bulunmasına bağlı olduğu kadar, sonunda ödeme yapmayı sağlayabilecek vergi verenlerin bulunmasına da bağlıdır. İngiltere'de vergi gelirleri 1689'u izleyen yüzyılda altı kat arttı. Dehşete düşen bir parlamenter hayretle şöyle haykırıyordu:

> Bir beyefendi masamızın üzerinde duran yasa kitaplarına bakarsa vergilerle ilgili yasaların ne denli büyük bir hacme ulaştığını, sayılarının ne denli çok şiştiğini görecektir... Korkutucu; birkaç sütunda vergi, vergi, vergiden başka bir şey göremediğimiz dizinlere bakmak bile ürkütücü.

Bununla birlikte, kendileri de vergi ödeyen birçok parlamenter vergilerin gerekli olduğunu kabul ettiler. Bu durum ulusun çoğu için de geçerliydi. 1783'te başarısız Amerika (Bağımsızlık) Savaşı sona

erdiğinde, Büyük Britanya'nın ulusal borcu £245 milyondu, yani ülkenin yirmi yıllık gelirinden fazlasına eşitti. Bununla birlikte, borçların büyük bölümü yalnız yüzde 3 faizle alınmıştı. Batı savaş tarzında "kim, ne için savaşıyor" denli "kim, ne için ödüyor" soruları da önemlidir ve savaş zamanında kamusal borçlanmayı karşılayabilmek için uzun süreli kredi sağlama yeteneği (ve bu nedenle güvenli ve gelişmiş bir sermaye piyasasının varlığı) Batı'da önemli bir "gizli silah"ın simgesi olmuştur.

Ayrıca hangi devletlerin "Batı savaş tarzı"nı benimseyebileceğinin tanımlanmasını da sağlamıştır. Değişen teknolojinin maliyetini karşılamak ve sürdürmek için kaynakları etkin kullanmanın maliyetinden ötürü görece az sayıda devlet bu yarışı uzun süre götürebileceğini ortaya koymuştur. Bazı devletler (1660'tan sonraki Danimarka gibi) çok küçük ya da (1667'den sonraki Polonya gibi) bölünmüş bir haldeydi. Ötekiler ise (İsveç, İsviçre ya da daha az başarılı olan Belçika gibi) tarafsızlığı seçtiler. Daha başkaları da, özellikle az gelişmiş ekonomilerin olduğu bölgelerde, silahlı kuvvetlerinin enerjisini iç tehlikeleri baskı altında tutmaya ve onlarla savaşmaya yönelttiler. Tersine, Batı ülkelerinin hepsi Batı tarzında savaşabileceklerini göstermezken, [Batılı olmayan] bazı ülkeler bu durumu ortaya koydu. Japonya, 16. yüzyılda ve yine 19. yüzyılda, gerek pahalı askeri teknolojinin alınmasına, gerek rakiplerini geçmesine değilse de, onlarla aynı düzeye gelmesine olanak sağlayan ardışık ve aynı derecede masraflı uyarlamaların yapılmasına yol açan disiplin, öğretiye dayanan esneklik ve gelişmiş finansal yapıdan oluşan yaşamsal bileşim nedeniyle klasik örnek olmaktadır.

Üstün Askeri Gelenek

Bu farklı gelişmeler kaynaklandıkları bölgenin çok uzağında önem kazandılar; çünkü saldırganlık –"şiddetin dışarıya aktarımı"– "Batı'nın yükselmesi"nde asal işlev yüklendi. Geçen 2.500 yılın büyük bölümünde, daha iyi kaynaklardan, ahlaki doğruluktan, karşı konulmaz ticari beceriden ya da 19. yüzyıla değin ileri ekonomik örgütlenmeden çok, askeri ve deniz üstünlüğü Batı'nın genişlemesine temel oldu. Bu askeri üstünlük Batı'nın ender olarak istilaya uğradığı anlamına gelmektedir. Asya ve Afrika'dan ordular ender

olarak Avrupa'ya yürüdüler; istisnaların çoğu –Serhas, Hannibal, Attila, Araplar ve Türkler– yalnızca sınırlı başarı kazandılar; hiçbiri düşmanlarını tamamen yok edemedi. Tersine, sayıca az olmalarına karşın Batı kuvvetleri, yalnız Pers ve Kartacalı işgalcileri yenmediler; bu orduları gönderen devletleri de ortadan kaldırdılar. Hatta İslam kuvvetleri bile hiçbir zaman Batılı anlamında Avrupa'yı "etki alanları"na bölmeyi başaramadılar. Öte yandan, zaman ve elverişli askeri güç dengesi tehlikeli bir biçimde Batı'nın genişlemesini ilerletti. Endonezya'da Hollanda egemenliğini kuranlardan biri olan Jan Pieterzoon Coen'in 1614'te gözlemlediği gibi:

> Asya'da ticaret kendi silahlarımızın koruması altında ve yardımıyla yapılmalı ve sürdürülmelidir; bu silahlar, ticaretten elde edilen kârlarla sağlanmalıdır. Bu nedenle ne savaş olmadan ticaret ne de ticaret olmadan savaş sürdürülebilir.

Bu sözler yazıldıktan bir kuşak sonra, 1650'ye gelindiğinde, Batı zaten dört ayrı bölgede, Güney, Orta ve Kuzeydoğu Amerika, Sibirya, Afrika'nın bazı Sahra altı kıyı bölgeleri ile Filipinler'in büyük bölümünde, askeri –ve dolayısıyla ekonomik– üstünlüğü ele geçirdi. Bunlara ek olarak, gemilerini istediği gibi yedi denizde dolaştırdı, çoğunlukla düzenlemeyi, bazı durumlarda da ticari rakiplerinin deniz ticaretini denetlemeyi başardı.

1800'lere gelindiğinde Batı devletleri aşağı yukarı dünya yüzeyinin yüzde 35'ini denetliyorlardı; –yalnızca 1878 ile 1914 arasında 25,9 milyon kilometrekare ele geçirmişlerdi– 1914'te ise bu denetimi neredeyse yüzde 85'e çıkarmışlardı. Bu alan 21. yüzyılda çok küçülmüş olsa da, Batı'nın doğrudan denetimi altındaki alanlardaki, Batı silahlı kuvvetlerinin istedikleri her yere karadan ve denizden dolaysız ve kesin müdahale yeteneği, Batı'nın parçası olan devletlerin ekonomik çıkarlarını korumaya ve onların yararına küresel güç dengesini sürdürmeye az ya da çok hizmet etmektedir. Batı'yı Salamis (MÖ 480) ile Lechfeld'de (MS 955) koruyan, Tenochtitlán (1519-1521) ile Plassey'de (1757) egemenliğini genişleten askeri yetenekleri bugün Batı'nın dünyadaki etkili rolünü hâlâ iyi kötü sürdürmektedir. Bunları anlamadan Batı'nın yükselişini kavramak olanaksızdır.

I

YANAŞIK NİZAM
PİYADE ÇAĞI

1

Piyadenin Kökeni (MÖ 600-350)

Victor Davis Hanson

MÖ üçüncü binyılın başında Mısır ve Yakındoğu ovalarında yoğun sulu tarımın başarısı, daha önce rakip göçer aşiret kümeleri arasındaki küçük çatışmalardan oluşan örgütlü savaş kültürünü değiştirdi. Sulama projeleri, tarım tekniklerini geliştirdi ve Sümer, Ur, Babil, Asur, Nemrud, Mısır'daki planlı ekonomiler, orduları, lojistiği ve kaleleri besleyecek gerekli sermaye [birikimini] yarattı.

Daha da önemlisi, gelişen tarım daha fazla toprak güdüsünü körükledi. Artan ama yerleşik nüfus, verimli tarım topraklarını savunmak ve ele geçirmek için daha etkili yollar aradı. Ayrıca ürünlerin uzun süren büyüme döneminde sıcak havaya ve ulaşılabilir nehirlerle bölünen geniş ovalara sahip Yakındoğu, büyük, hareketli ordular için en uygun alandı. Bu coğrafyada büyük ölçekli ve belirleyici askeri harekâtların baş belaları –sarp dağlar, bataklıklar, kar, buz ve aniden bastıran yağmur– bulunmuyordu.

Sümer, Hitit ve Mısırlıların tarım artıkları, bu halkların önemli bir azınlığını yiyecek üretmenin günlük yükünden kurtardı; bunun yerine silahlar için metal üretebiliyor, savaş arabalarını çekecek atlar yetiştirebiliyorlardı. Yine de karmaşık savaş, bu yeni gelişme-

ler denli etkileyici olsa da yalnızca yeni tunç metallerin, sivri uçlu silahların ya da at sayısının çoğalmasının da sonucu değildi. Bir kurum olarak "Saray"ın çevresinde merkezileşen, tam da büyük ölçekli bir savaş için önkoşul olan dallarda, askeri, siyasi ve dini alanlarda sorumluluk alan uzmanlaşmış ikinci derecedeki yöneticilerin yarattığı bir sosyal ve ekonomik bütünlük de o derecede önemliydi. Hititler, Mısırlılar ve Asurlar ilk kez devasa ordular kurmayı başardılar. Bu uygarlıklar, din ve siyaset işlerinden sorumlu, nüfuzlu saray görevlilerinin buyrukları ve onaylarıyla bütün uygarlıkları silip, tek bir savaşta binlerce savaşçıyı yok etmeyi arzu ediyor ve bunu başarabiliyordu. Asur kralı Tiglat-Pileser (yaklaşık MÖ 1100) destansı diliyle [bugünkü Hınıs olduğu ileri sürülen] Hunusa'yı yok edişini şöyle anlatır:

> Onların savaşçılarını tepelerin arasında fırtına gibi tarumar ettim. Başlarını koyun gibi kestim; kanlarının vadilerde ve dağların doruklarından akmasına neden oldum... Bu kenti ele geçirdim; tanrılarını alıp götürdüm; mallarını ve varlıklarını kentten çıkardım; kenti ateşe verdim. Kentlerinin, yanmış tuğla ile yapılmış sağlam üç büyük surunu ve bütün kenti yerle bir ettim, yok ettim, yıkıntıya çevirdim ve üzerine ekin ektim.

Tunç Çağı'nda ve (daha sonrasında) Asur ve Pers askeri güçlerinin –genellikle Yunan, Roma, hatta modern zamanlardaki öldürücülükte eşi benzeri olmayan– acımasız öldürme biçimleri oluşturmalarına karşın, bu askeri toplumların örgütlenmesinin kendi içinde kısıtlamalar vardı. Örneğin, yay ile sapanı, at ile savaş arabasını esas almak belli bir uzmanlığı, bu sebeple de uzmanlaşmış askeri sınıfların yaratılmasını gerektiriyordu. Yakındoğu'da kalelerin yaygın yapım –ve yok edilme– eğilimi de kaynakları umulmadık derecede tüketiyordu. İncil'de Yuşa'nın Eriha'yı yok edişinin bilinen anlatımı kırımın potansiyeline ilişkin bir izlenim vermektedir:

> ... Halk daha yüksek sesle bağırdı. Kentin surları çöktü. Herkes bulunduğu yerden dosdoğru kente girdi. Böylece kenti ele geçirdiler. Kentteki her şeyi, kadın erkek, genç ihtiyar, öküz, koyun ve eşek, kılıçtan geçirdiler.

En önemlisi, Tunç Çağı toplumları otoriter ve hiyerarşikti. Savaş açmak, savaşı yönetmek, savaşa son vermek yetkisi az sayıda ayrıcalıklı kişinin elindeydi. Genellikle tek bir kral, binlerce kişiyi köle almaya hakkı olduğunu ileri sürebilirdi. Nüfuzlu bir yöneticinin ölümü, sonrasında onun yerine geçmek isteyenler arasındaki taht kavgaları, rakip hanedanların çatışmaları, savaşanların çoğunun ekonomik ve sosyal kazanımları az da olsa, binlerce insanı sefere çıkmak –yok etmek ya da köleleştirmek için– kışkırtabiliyordu. Benzer bir biçimde, genelde gerekli olan savaşları yönetme becerisine ve otoritesine sahip seçilmiş azınlıktan birinin ölümü ya da görevden alınması, bir toplumun askeri gücünü ciddi derecede azaltabiliyor, bu nedenle ordunun ayakta kalması bir sorun teşkil ediyordu. Yakındoğu'da, hanedan yıllıklarında, hiyerogliflerde ve taş kabartmalarda düşmanın yakalanmasına, işkence görmesine ya da öldürülmesine, ardından kalesinin yıkılmasına sıklıkla rastlanılması hiç de şaşırtıcı değildir. Antik Yakındoğu'da, savaşı savaşanlarla sınırlayabilecek, bu yönetimlerin yıkıcı eğilimlerini yumuşatacak ne askeri kurallar ne de ortak savaş protokolleri vardı.

Yunan Kent Devletleri'nde Küçük Toprak Sahipleri

Savaş, gelişen tarımın sonucu olarak Yunan'da ikinci bir değişim geçirdi. MÖ ikinci ve üçüncü binyıllarda, Yunan'da çiftçilik, Yakındoğu'daki gibi bürokratik bir kurum olmayı sürdürdü. Yunan anakarasındaki Miken toplumu (MÖ 1600-1200) öteki Akdeniz ve Asya saray monarşileri ile büyük ölçüde benzeşiyordu. Bu nedenle de bir azınlığın dışında kalanlara askeri deneyim için az, askeri planlama ve sorumluluğun dağıtılması için çok daha da az olanak sunuluyordu. Ancak savaş, sarayın merkezi denetiminden bireyin iradesine bırakılınca ya da "serbestleştirilince" –bu sözcüğü örgütlü kırım kapsamında kullanmaya cüret edersek– daha önce bilinmeyen bir biçimde evrimleşmeye yöneldi. Batılı savaşların kökenini, gelişmiş metalürji ile teknolojinin doğuşu, üstün disiplin, meydan okuma ve tepki verme becerisi ile halkın çoğunluğu

arasında yaygın olan, paylaşılan askeri bir geleneğin yaratılması konularını anlamak için, Yunan anakarasındaki Miken saraylarının çöküşüne ve ardından gelen Karanlık Çağlar'a (MÖ 1100-800) bakmak gerekmektedir.

MÖ 8. yüzyılda mülk sahipliğinde eşitliği temel alan toplumlar doğdu ve Yunan *polis* (kent devleti) kültürü yükseldi. Batı'da bugün bildiğimiz askeri uygulama –ortaya çıktığında, ahlak tutkusuyla arasında büyük ölçüde anlaşmazlık olan dinin karışamadığı, savaşçı duruş ile sırf sayılara bakarak cesaretlenmek yerine meydan muharebesinde karşı karşıya gelmenin belirleyici olduğu ya da mühendislerin becerisi ve lojistik çerçevesinde yoğunlaşan bir uygulama– *polis* ile başladı. Yunanlar, aşırı milliyetçi bir tutumla, kendi kent devletlerinin, geçmiş çağlardaki saraya dayalı kültürlerin tam tersine benzersiz bir kurum olduğunun ayrımına daha en başlarda vardılar. İlk Yunan şairlerinden Fokylides,* kendinden emin bir biçimde şöyle yazıyordu: "Doğru dürüst yönetilen küçük bir *polis* budala Ninova'dan üstündür." MÖ 6. yüzyılda yaşayan bir diğer şair, Alcaeus** da benzer bir halkçı temayı dile getirmişti: "*Polisi* polis yapan çatıları iyi yapılmış evler, sağlam bir şekilde inşa edilmiş surların taşları, kanallar veya tersaneler değil, onu yaratanlar ve olası bir tehlikeye karşı duracak insanlardır."

MÖ 8. ve 7. yüzyıllar Yunan kültürel rönesansının özü ortaklaşa olandan bireysel olana yöneliş hareketinde ve tarımsal üretim ile eşzamanlı gerçekleşen savaş biçimindeki köklü değişimde yatmaktadır. Yunanlar, nüfus artışının baskısı altında yoğun tarımla yiyecek artığının elde edildiği, bununla birlikte tarımdaki bolluktan ötürü üst bürokrasinin karışmamasının sağlandığı, ailece işletilen, özel mülkiyetteki çiftliklere yöneldiler. Kısacası, artık "üst" olmayacaktı. Bunun yerine, bu yeni sınıfı, yükselen küçük toprak sahiplerini korumak ve güçlendirmek için geniş tabanlı oligarşiler ile ayrıcalıklı küçük toprak sahipleri arasında mülkiyet eşitçiliğini temel alan kültürel bir değerler düzeni ortaya çıktı. Yunanca konuşulan dünyada, çiftçiler binden fazla küçük kent devletinde seçmen yurttaşları oluşturdular.

---

* Miletli, MÖ 4. yüzyıl – ç.n.

** *Midillili şair* (y. MÖ 620 - 580) – ç.n.

Tarımdaki yenileşme ikliminde "hoplit" savaşçılar ya da ağır piyade doğdu. MÖ 4. yüzyılda tarihçi Ksenofon, *Oeconomicus* adlı yapıtında çiftçilik ile falanjın grup savaşı arasında yer alan bu ilişkisini vurguluyordu: "Çiftçilik başkalarına yardım etmeyi öğretir. Toprağı işlerken olduğu gibi düşmanıyla savaşırken de başkalarının yardımı gereklidir." MÖ 8. ve 7. yüzyıllarda, Yunan'daki birçok bölgede, kentleri için yasaları koyanlar, gıda ürünlerini yetiştirenler, savaşanlar, çalışmayan soylular, hükümdarların halefleri, haydutlar ya da dalavereciler değil yalnızca küçük çiftçilerdi.

Hoplitlerin savaşının yaygın tarım geleneğini izlemesi, askeri kuralları uygulaması, tunçla korunan mızraklı kollar arasındaki savaşın tamamının, bilinçli olarak bir öğleden sonraya sığdırılan tek bir çatışmayla sınırlanması bağlamında Yunan savaşı iki yüzyıl boyunca (MÖ 700-500) bir ilerleme göstermedi. MÖ 5. yüzyıldan önce, özellikle ihtilaflı bölgelerde ya da sınır toprakları üzerinde bir çatışma çıktığında, kent devletleri anlaşmazlığın zırhlı kolların ani bir çarpışmasıyla çözülmesi konusunda anlaşmaya vardılar. Her savaşçı-toprak sahibi, tahta ve metalden yapılmış, otuz dört kilo gelebilen ağır zırhını kendisi satın alıyordu. Bu zırh, kavalkemiğini koruyan tunç dizlikler, miğfer, içbükey yuvarlak kalkan, göğüslük, çift uçlu mızrak ve ikinci bir kısa kılıçtan oluşuyordu.

Yalnız bırakılmış Yunan kırsal hopliti tek başına, hantal bir hedefti. Karşısında kolayca hareket üstünlüğü sağlanabilirdi. Özellikle dağlardaki geçitlerde engebeli araziye girmeye cesaret ederse, daha da kötüsü açık alanda atlılara ya da hafif zırha bürünmüş birliklere yakalanırsa yok edilebilirdi. Bu nedenle, bir anlamda, piyade Yunanistan'ın doğal engebelikleri ile arazisine uygun değildi. Ancak çoğu Yunan çiftçisinin ne tek başına ne de sevdikleri düz tarım arazisinden uzakta, hele hele kendinden üstün atlı soylularla ya da sosyal konumu açıkça kendinden düşük olan topraksız saldırganlarla savaşmaya niyeti vardı. Bunun yerine, sık saflarla falanjda dizilerek, kendi kırsal koşullarında ağırlıklı olarak tarım merkezli savaşı yeğlediler. Sonuç, tarım alanlarında, ekilebilir arazi için çiftçilerle savaşan çiftçilerdi. Zırhlı yürüyüş kollarının başından sonuna havaya kalkık kalkanların yığılması, ilk üç sıradan dı-

şarı doğru çıkan mızrakları, sıkışık falanj saflarını hem hafif zırhlı hem de atlı askerlerin saldırısı karşısında yenilemeyecek denli güçlü kılıyordu. MS 1. yüzyılda, biyografi yazarı Plutarkhos, yüzlerce yıllık kaynaklara dayanarak Sparta falanjını tanımlarken, "İleri savaş hattında, hiç boşluk bırakmadan, yüreklerinde bir kuşku duymadan, dingin ve neşeli çığlıklar atarak, uygun adımlarla tehlikeye doğru yürürlerken bu, ilk anda şaşkınlık ve dehşet yaratan bir görüntüydü," diyordu.

Yunan savaşı yalnızca hoplit savaşı olarak yeniden tanımlanınca, hem zenginler hem de yoksullar savaş alanında ikincil konuma getirildiler – bağımsız mülk sahiplerinin oluşturduğu büyüyen küçük toprak sahibi sınıf savaşmayı kendi siyasi ve ekonomik gündemlerini yansıtacak bir beceriye dönüştürdü. Kırsal alan, deri giysili çiftçilerin işlediği kabaca birbirine benzeyen çiftliklerin yamalı bohçasıysa, falanj da aynı zırhı giyen savaşçıların benzeşen askeri örüntüsüydü. *Polis*'te, Yunan tarımının atların açık alanlardaki üstünlüğünü bastırması gibi, hoplit de atlı savaşçının yerini aldı. Ksenofon, atlıları "yalnız en güçsüz olanlarla biraz saygınlık isteyenler atlara bindiler" diye küçümserken, MÖ 7. yüzyıldan 5. yüzyıla kadar egemen olan hoplit ideolojisini yansıtıyordu.

Başka bir nedenle, Ksenofon 10.000 paralı hoplite, "Savaşta at ısırdığı ya da çiftelediği için hiç kimse, hiçbir zaman yaşamını yitirmedi; savaşta ne yapıldıysa hepsini insanlar yaptılar," diye anımsatıyordu. Sonraki bin yılda, Batı'nın savaşlarında yer alan atlı soylular piyadeye yalnızca destek oldular.

Yunan toprak sahipleri, savaşmak için sınır ötesine yürüyüşe geçmeye oylayarak karar verdikleri zaman, yerel küçük köyler ve kan bağı olan gruplar hızla kendi kent devletlerinin falanjlarının saflarında toplanıyorlardı. Dağlardaki yürüyüş, savaş ve eve dönüş genellikle üç günden daha uzun süren bir sefer gerektirmiyordu. MÖ 5. yüzyıla değin lojistiğe pek önem verilmemişti. Savaşın maliyeti düşüktü. Saldırganlar –genellikle birkaç ağaç ve bağ keserek– düşmanı yürüyüşe geçmeye kışkırttıktan sonra, iki taraf da muharebe nizamı alıyorlardı. Yalnız öncülükten sorumlu olan ve askerlerinin önünde savaşmak ve ölmek üzere örnek olarak ön sıraya

yerleştirilen bir subay için "savaş öncüsü" terimi, "general"den daha uygun bir terimdir. MÖ 7. yüzyılda şair Arkhilokhos,* "Uzun bacaklı, lüle lüle saçlarıyla kasılarak yürüyen, çenesinin altındaki kusursuz bedeniyle öne çıkan öncüden hoşlanmıyorum. Bana, onun yerine kısa ve bacaklarının üzerinde sağlam duran, yürekli, bastığı yerden geri adım atmayacak bir asker verin," demişti. Bu tür bir komutanın kısa bir nutkunun ardından, bir kâhin savaştan önce kurban edilecek koç ya da keçiyi falanjın önünde kutsadıktan sonra, iki yürüyüş kolu (şair Tyrtaeus'un** sözleriyle), "göğüs göğse, kalkan kalkana, sorguç sorguca, miğfer miğfere" çarpışacaklardı.

Çiftçi-hoplit için bu savaşın anahtarı düşman saflarında bir gedik açmaktı. Böyle bir parçalanma, savaşçıların gerisinde bozgun tohumunu ekerek, duyamayan ve görüşü son derece kısıtlı düşman hoplit kümeleri arasında büyük korku yaratıp zırhlı silah arkadaşlarının arkasından bastırmalarını sağlayacaktı. Antik yazarlar, falanj savaşının tozlu, kargaşalı ve kanlı oluşunu vurgularlar. Bu çağdaki Yunan savaşının dörtlü kollar arasında düzenli bir itiş kakış değil, dehşet veren bir görüntü olduğunu kabul etmek için yeterince neden bulunmaktadır. Thukydides, Peloponez Savaşı sırasında, MÖ 424 yılında Delium'da kıstırılan Atinalılar için, "Şaşkına döndüler, her şeyi yanlış anladılar ve birbirlerini öldürdüler," diye yazdı. Daha sonra Sicilya'daki ordunun durumunu şöyle yazdı: "Kargaşaya kapıldılar, savaş alanında birbirleriyle dövüştüler; dostlar dostlarla, yurttaşlar yurttaşlarla çatışıncaya kadar yalnızca birbirlerine dehşet salmakla kalmadılar, savaşmaya da başladılar ve birbirlerinden güçlükle ayrıldılar."

Dayanışma ve Disiplin

Hoplitlerin savaştığı muharebe meydanındaki gürültü patırtı içinde taktik ve stratejinin anlamı yoktu; dayanışma ve disiplin her şeydi. Savaş, yedekleri, eklemlenmeyi, savaş hilesi ve manevra gereksinimini kesinlikle saf dışı bırakmayı amaçlıyordu. MÖ 4.

* Şiar paralı asker (y. MÖ 680 - 645) – ç.n.

** MÖ 7. yüzyılda yaşamış şair – ç.n.

yüzyılda bile, Ksenofon, haklı olarak, "Taktikler ordu komutasının yalnızca küçük bir parçasıdır," diyebiliyordu. Bunun yerine, hoplitlerin en parlak döneminde hilenin, hatta falanjın dışındaki bireysel kahramanlıkların bile cesaretini kıran bir kırsal kural hüküm sürdü.

Peloponez Savaşı (MÖ 431-404) öncesinde, meydan muharebesi nizamında, Yunan kent devletleri arasında tarafların hepsi için de yıkıcı olan çatışmalar sıklıkla yaşanıyordu. Ancak orduların savunma harcamaları düşüktü. Bütün ordugâhlardaki silahlar aynı, hemen hemen aynıydı. Bu silahlar sağlam ve onarılabilir oldukları gibi dönüştürülebilirlerdi. Seçkin subay kıtaları yoktu. Düşmanın takip edilmesi elverişli olmadığı, genellikle de buna cesaret edilemediği için bir meydan muharebesinde her iki ordu da yüzde on civarında kayıp veriyordu. Askeri talim ve sefer için ayrılan zaman da önemsizdi. Yunan savaşının daha sonraki özellikleri olan ücret ödenmesi, uzun süren kuşatmalar ve yaygın kaleler henüz nadiren görülüyordu.

Polis'teki çiftçilik sözleşmesi ile kırsalın sosyal özellikleri, yükselen Yunan topluluklarının savaşlarının çeşitliliğini ortaya koydu. Tarihçiler bazen bu savaşın kırsal yapısını değerlendirmek için istekli görünmezler. Bununla birlikte, –üstü örtülü olarak, hafif silahlıları, hatta daha varlıklı atlıları küçülten– hoplitlerin cesaret ve bağlılıklarını vurgulayan, silahlarını, zırhlarını onurlandıran, arkadaşlarının ve ailelerinin gözlerinde savaşta gösterdikleri özveriyi yücelten uygulamaları, Yunanların edebiyatına, felsefesine, vazo resimlerine, heykellerine ve resmi anma törenlerine yansıdı.

Bu savaşçılar, hoplitlere özgü kırsal imtiyazlara dayanan düşüncelerini paylaşmak zorunda değillerdi. Kendilerini, hoplitler gibi, mülk sahipliğinin mevcut yapısını korumaya, toprak sahiplerinin kurul ve meclis seçimlerinin denetlenmesine, yerel üretime bağımlılığı sürdürmeye adamamışlardı. Yoksullarla seçkinler, bütün bunlar için savaşmaktansa, –askeri beceri, kas gücü ve çelik gibi sinirlerin bir saatlik gösterisine dayanmadığından– güdümlü silahları, atları, tuzak kurmayı, kovalamayı, hafif çarpışmayı, kuşatmayı yeğlediler.

Ancak hoplit olmayanlar aşağılanan bir azınlık haline geldi. MS 1. yüzyılda, coğrafyacı Strabo, antik bir sütun üzerinde eski Yunan savaşında menzilli silah kullanmayı tamamen yasaklayan bir yazı gördüğünü ileri sürdü. Spartalı bir hoplit, bir oktan aldığı ölümcül yarayı şu ünlü yakınma ile dile getirdi: "Korkak bir okçu neden olmasa ölüm dert değil." Tarihçi Polybius MÖ 2. yüzyılda özlemle şu satırları yazdı:

> Geçmişteki Yunanlar, bir tarafın düşmanı meydan muharebesinde öldürmesinden daha onurlu [bir şey], hatta askeri başarı elde etmenin başka yolu olmadığını düşünüyorlar, düşmanlarını hileyle yenmeyi yeğlemiyorlardı. Bundan ötürü de, [o güne kadar] görülmemiş ya da menzilli silahları birbirlerine karşı kullanmamak konusunda bir anlaşma vardı; sadece yanaşık nizam piyade kollarının göğüs göğüse çarpışmalarının olayları belirleyebileceğine karar verdiler. İşte tam da bu nedenle, savaş ve çarpışmalarla ilgili olarak, savaşa ne zaman girecekleri, hatta nerede karşılaşacakları, saflarını nerelere yerleştirecekleri konusunda birbirlerine önceden açık bildirimlerde bulunuyorlardı.

Klasik hoplit savaşı çağında (MÖ 700-431), Yunan kent devletlerinin bütün maddi gelişimi ve sürekli kültürel evrimi büyük ölçüde savaşa getirilen özenli *sınırlamalardan* kaynaklandı. Yurttaşlar savaşı sona erdirmek için hiçbir hayali (dolayısıyla ölümcül) çaba göstermediler. Bunun yerine, *polis*'in ilk iki-üç yüzyılında kesin olarak tarıma dayalı kalan Yunan toplumunun altyapısına gerçek bir maliyet yüklemeden, sıklıkla yinelenen, kaçınılmaz çatışma ve savaş kahramanlıklarına izin veren dini törenler yarattılar. Özetle, örgütlü öldürme ve savunma harcamaları "uygun" sınırlar içinde kaldığı için (antik Yakındoğu'nun tersine) Yunan *polis* kültürü gelişti. MÖ 5. yüzyılda tarihçi Thukydides eski zamanlara ilişkin şöyle yazıyordu:

> Toprak kazanmak için savaş yapılmadı, en azından toprağa dayalı egemenliğe dayanan bir savaş olmadı; birçok sınır çatışmaları oldu; ama Yunanlar fetih amacıyla sefere çıkmadılar. Gerçekten, hiçbir bağımlı kent devleti, büyük kent devletlerinin denetimi altına girmedi; böylece bu Yunan topluluk-

ları ittifak kurdukları seferlere eşit olarak girmediler. O zaman savaş yalnızca rakip komşular arasındaki yerel çatışmalardan oluştu.

MÖ 5. yüzyılda ise bütün bunlar değişti.

Doğu'nun Batı'yla Buluşması

Pers savaşlarından (MÖ 490, 480-478) önce Yunan savaşına ilişkin bilgiler eksiktir. Bu bilgilerin liriklerden, ağıtlardan; tarihçilerin, filozofların ve antika meraklılarının sonraki yorumlamalarından; maddi silah ve zırh kalıntılarından derlenmesi gerekiyordu. Buna karşın, MÖ 5. ve 4. yüzyıllar piyade ve deniz savaşları Heredotos, Thukydides ve Ksenofon'un büyük tarih yapıtlarında çok iyi belgelenmiştir. Örneğin, Heredotos tarihindeki anlatılan Pers işgalinin, önceki iki yüzyıldaki Yunan deneyiminden çok farklı olduğu görülmektedir.

Genişleme saplantılı kral I. Dârâ'nın komutasındaki Perslerin, Attika'da, deniz kıyısındaki çevresi kapalı ovada, Marathon'da, bir tek piyade çarpışmasıyla sonucu akılsızca tehlikeye soktukları MÖ 490'daki hazırlık muharebesi Atinalılar tarafından engellendi. Marathon'daki Yunan zaferi, Doğu-Batı karşılaşmasında sonraki üç yüzyılda değişmeyen bir manzara oluşturdu. Herhangi bir zamanda, herhangi bir yerde ya da sayısı ne olursa olsun Doğu piyadesi, Batı'nın zırhlı, mızraklı askerlerinin disiplinli saflarına saldıracak denli ahmaklık gösterdiğinde kaçınılmaz olarak yenildi. Bununla birlikte, Atina yazınında daha sonra kahraman "Marathon savaşçılarının" övülmelerine ve yüceltilmelerine karşın, kazandıkları zafer Doğu'nun saldırısını yalnızca on yıl geciktirdi. Persler, MÖ 480'de Dârâ'nın oğlu ve halefi Serhas'ın komutasında geri geldiklerinde, askeri durum tamamıyla değişmişti. Bu saldırının eşi benzeri görülmemişti, işgalciler bu kez çok daha deneyimliydiler ve daha iyi hazırlanmışlardı. Çağın oyun yazarı Aesykhlos'un dediği gibi, Doğulular tek bir meydan muharebesinin peşinde değillerdi; "şimdi Hellas'ı kölelik boyunduruğuna sokmayı düşünüyorlardı."

Serhas'ın MÖ 480'de Yunan'a yönelik saldırısını [gerçekleştiren] sefere çıkmış bir birlik değil, Yunan'da yavaş yavaş güneye doğru yol alan, teslim alarak ya da uzlaşmayla kent devletlerini yutan, gerçekte çok dilli binlerce kişiden oluşan adeta gezici bir kentti. Çok büyük bir donanmanın eşlik ettiği Perslerin tek bir piyade savaşı yapmaya niyetleri hiç yoktu. Gerçekten de Persler, Helen savaşlarını tek bir kara muharebesiyle sınırlayan, Pers komutanı Mardonius'u, "Bu Yunanlar, kendi aralarında öyle anlamsız biçimde savaşmaya alışmışlar ki, birbirlerine savaş açar açmaz en uygun ve en düz araziyi arıyorlar, sonra da savaşmak için oraya gidiyorlar; sonuçta kazanan bile büyük kayıplara uğruyor. Yok, edildikleri için yenilenden söz etmeye hiç gerek yok. Hepsi Yunanca konuştuklarına göre, karşılıklı elçiler, görüşmeciler göndermeli, aralarındaki anlaşmazlıkları savaş yerine bir başka biçimde çözmeliler," diye düşündürten "Yunan yasalarını" küçümsediler. Tersine, Persler fethetmeye kesin kararlı olarak geldiler ve açıkça Yunan kent devletlerine meydan okudular. Ordunun mevcudu, denizciler, taktikler, kaleler, boşaltma, hile, dalavere, komuta yeteneği gibi öğelerin hepsi de gerekli ve acildi. Persler, kendilerini bir gece içinde Yunan savaş geleneğinin içinde buldular.

Öncü bir Sparta birliği, kuzeyde, Thermofilai'de (MÖ 480), sarp sınır geçidini savunurken onuruyla savaşarak yok edildi. Kral Leonidas'ın başı kesildi ve bir kazığa geçirildi. Serhas, Orta Yunanis'dan geçip terk edilmiş Atina'ya ilerlerken, Atinalıların komutasındaki bir donanma yaklaşan Doğu gemilerini gölge gibi izledi. Bazı Yunanlar, bu yeni topyekûn savaş dünyasında, geleneksel savaş biçimlerini yalnızca yeniden tanımlamak zorunda kalmadılar, kent devleti kavramlarını da değiştirmek zorunda kaldılar. *Polis*, yalnız fiziksel yapıların, bir akropolün ve çiftçilerin çevredeki tarlaları değildi; *polis* nihayetinde "halk"tı. Önemli olan halktı; kentin boşaltılması ile kurtarılabilecek, karada ya da denizde öç almak üzere geri dönebilecek, bütün sınıflardan oluşan ve o kentte yerleşmiş olan halktı. Kent devletini ve kırsal kesimin tarımdaki saygınlığını korumak ve eski tarz tek bir hoplit savaşı yapmak için çiftçileri çağıran Atina'daki toprak sahibi tutucular yanlış yola sapmışlar, akılları da

başlarından gitmişti. Bu nedenle, Atinalılar, gemilerinin "ahşap duvarları"na güvenerek, çevredeki işgal edilmemiş topraklara geçip, *polis*'lerini boşaltıp işgalcilerin açgözlülüğüne terk ettiler. Yakınlardaki Salamis Adası açıklarına çekilen Persler ise mağlup edildi. Atinalı tutucu filozofların, deniz gücünün kahramanca olmadığına ilişkin sonraki yakınmaları ne olursa olsun (Salamis'ten bir yüzyıl sonra demokrasi karşıtı Plato, Atinalıların orada zafer kazanmalarının halk olarak Yunanları "kötüleştirdiğini" düşünse de) tüm Yunanlar, Salamis'te Serhas'ın donanmasının yok edilmesinin Perslerin moralini bozduğunu ve bu durumun ertesi bahar Plataia'daki nihai çarpışmada belirleyici olduğunun farkındaydılar.

MÖ 479 baharında donanmaları ile bağlantısı kesilmiş, mağrur Pers işgalciler kendilerini birdenbire tecrit edilmiş bir halde buldular. Atina-Boeotia* sınırındaki küçük Plataia köyü yakınlarında son bir büyük direniş ordusu oluşturmak için Orta ve Güney Yunanistan'ın her tarafından hoplitler gelirken, Persler giderek savunulamayacak bir konuma düştüler. Atinalıların çabası, bütün Yunan piyadesinin (klasik Yunan'da hiçbir zaman 70.000 savaşçıya yakın bir güç bir daha muharebe meydanına çıkmadı) desteği ve Spartalıların disiplini, oyun yazarı Aesykhlos'un sözleriyle, "akıl almaz bir kıyımla kan döken Dor mızrağı"nın gücü, Pers ordusunu bozguna uğrattı, sağ kalıp kaçmaya çalışanlar da öldürüldüler.

Pers Savaşlarının Sonuçları

Pers işgali ve Perslerin yenilmesinin ardından, büyük bir sosyal ve kültürel karışıklıktan sonra alışageldiği gibi, Yunan savaşı bilinçli bir şekilde olağan yapısına döndürüldü. Bir kez daha, bir sürü kent devleti arasında eski tarzda piyadeye dayanan sınır "savaşları" olduğunu öğreniyoruz. Gelenek olduğu üzere bir saat içinde biten Dipaia (MÖ 471), Tanagra ve Oinofyta (MÖ 457), Coroneia (MÖ 447) muharebeleri bunlar arasında sayılabilir. Ancak Pers deneyimiyle Serhas karşısında kazınılan zaferlerden alınan çeşitli dersler yavaş yavaş bütün Yunan kent devletlerine yayıldık-

* Antik Yunan'da Korint Körfezi'nin kuzeydoğusunda yer alan bir bölge – ç.n.

ça hoplitlere verilen önem de azalmaya başlamıştır. Yeni gerçekler arasında önde gelen iki olgu, eski *polis* savaşlarından kesin kopuşu açıklamaya yardımcı olmaktadır.

Birincisi, zafer yalnızca iki kent devletini, Sparta ile Atina'yı, saygın ve üstün kıldı. İkisi de kırsal savaşın eski kurallarını önemsemeyecek derecede güçlü, özgün ve –aykırı– kent devletleriydi. Messenia ve Laconia çiftliklerini işleyen yaklaşık 200.000 Helot'un* ya da sözleşmeli hizmetkârın desteklediği Spartalılar, profesyonel hoplitleri, serbest tarımın küçük toprak sahipliğine ya da piyade savaşına koyduğu olağan kısıtlamalara bağlı olmayan düzenli piyadeyi savaşa sürdü. Sparta kralı Agesilaus bir kere, bir zamanlar müttefiki olan Peloponez ordusuna, mesleklerine göre –çömlekçiler, demirciler, marangozlar, inşaatçılar ve diğerleri– ayağa kalkmalarını söyledi. Sonunda, savaşmaktan başka hiçbir şey yapmayan az sayıdaki Spartalı** yerlerinde kaldı. Agesilaus, "Görüyor musunuz askerler, savaşmak için sizden ne kadar çok asker yolluyoruz," diye alay etti. Plutarkhos, Spartalıların, "Tarlalara değil, kendimize özen göstererek bu tarlalara sahip olduk," diyerek övündüklerini anlatır. Sayıları giderek artan demokrasi yanlısı Atinalılar da oligarşiye dayanan, silahlı çiftçilerle aralarındaki geleneksel yapay çatışmayı sürdürmekten hoşnut değildi. Perslerin çekilmesinden (MÖ 479) sonra Atina donanması büyümeyi sürdürdü. Ege'deki kendisine bağlı devletlerin verdiği haraçlarla beslenen Atina, *trireme*'lerini, [yeniden savaş için kullanılıncaya kadar] limanda bekletmek yerine, Yunan'a bağlı denizaşırı uyruklarının korunmasına adadı. Spartalılar gibi, imparatorluk Atina'sı da savaşı yaz aylarında, tek bir öğleden sonrasıyla sınırlamaya ya da Serhas'tan önce davranıp kenti boşaltmanın, bunun sonucunda denizde verilen karşılığın başarısı göz önüne alındığında, Attika'da tarım alanlarını savunmak için bütün yaya askerlerini tehlikeye atmaya pek gereksinim duymadı.

İkincisi hoplit olmayan savaşçılar, Pers savaşlarında Yunanlar üzerinde belirgin bir iz bıraktılar. Gemiler, hafif silahlı birlikler ile

---

* Sparta halkının en alt sınıflarından biri, yani köle ya da serf – ç.n.

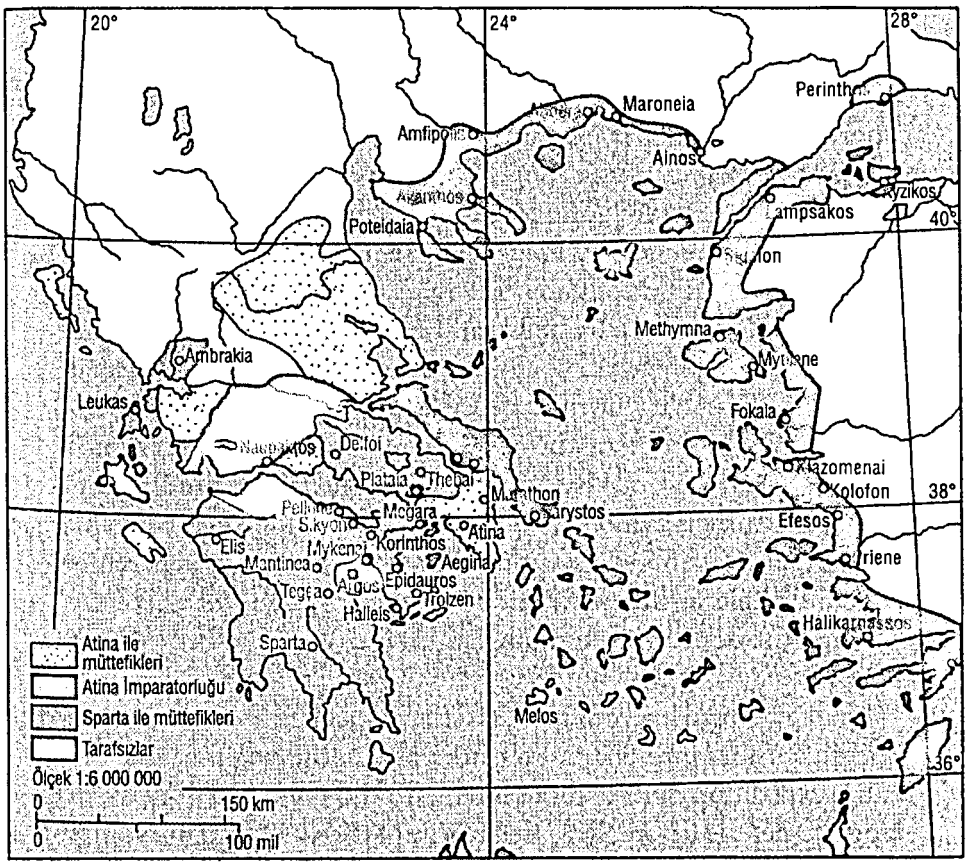
** Bütün haklara sahip Sparta yurttaşları – ç.n.

atlılar, çatışmayı (akıllıca) tek meydan savaşına bırakmak istemeyen bir düşman karşısında hoplit falanjının ne denli savunmasız ve yetersiz kalabileceğinin önemini göstererek çeşitli harekât alanlarında ve arazide yer aldılar.

Yunan *polis*'i için sorun yalnızca farklı askeri birlikleri muharebe meydanına sürmek değil, bu tür güçlerin kullanılmasına karşı kaçınılmaz sosyal direnmelerle de başa çıkmaktı. Yunan kent devletinin gerçek dokusu ve ideolojisi, kürekçiler, akıncılar ya da atlılar, askerliğin önemi ile *polis*'in eski kırsal özgüllüğü göz önüne alındığında, uzlaşmayı temel alırdı. Ağır zırhlı ve mızraklı çiftçilere artık ayrıcalıklı sosyal ve siyasi konum tanınmıyordu. Aristo'nun *Politika* adlı yapıtında ileri sürdüğü gibi, "*Polis*'te savaşanlar en büyük güce sahiptir, silahlara sahip olanlar da yurttaşlardır."

Atina ile Sparta arasında sonraki Peloponez Savaşı ne bir öğleden sonra ne de bir ya da iki yazda bitti; kırım yirmi yedi yıl sürdü. Bunun nedenini anlamak kolaydır. Kırsalını Spartalı işgalcilere terk eden Atina, Sparta'nın birinci sınıf hoplitleri ile meydan muharebesinde karşı karşıya gelmeyi reddetti. Thukydides, kent surları içine göçmek zorunda kalan hoplit çiftçilerden dokunaklı bir biçimde söz etti: "Birçok Atinalı, aileleri ve ev halkıyla birlikte hâlâ çiftliklerinde yaşıyorlardı; şimdi, özellikle Pers savaşlarından sonra mülklerini yeni geri almışken yeniden terk etmekten yana değillerdi. Evlerini geride bıraktıkları için duydukları hoşnutsuzluk ve mutsuzluk çok derindi."

Atina kuşatıldığında, deniz imparatorluğunu sağlamlaştırmak ve Peloponez'in sızmasını engellemek için görkemli donanmasını denize çıkarırken, Pire'deki limanına gitgide daha çok yiyecek ve malzeme ithal etti. Sparta ise, eski stratejisi olan tarım alanlarını yağmalamayı savaş planlarını bozmak için yararsız buldu. Attika'daki Sparta hoplitleri ne Atina ordusunu söküp atabiliyorlar ne de kent ekonomisini küçültebiliyorlardı. Sonuçta, iki düşman da tüm Ege dünyasında ve Küçük Asya'da birtakım ikincil yerlere yöneldiler. MÖ 412 ile 404 arasındaki bu temsili savaşlarda Atina kendi hoplitlerini birleşik deniz harekâtlarında kullanırken, Sparta ile müttefikleri zaman içinde yeterli bir donanma oluş-



Harita 1 Peloponez Savaşı öncesinde, Atina'nın, ona güçlü bir donanma, çok sayıda asker ve zengin sermaye kaynakları güvencesi sunan çok büyük bir deniz imparatorluğu ve önemli müttefikleri vardı. Bununla birlikte Sparta ve Thebai hem Yunan dünyasındaki en iyi hoplitleri savaş alanına sürüyor hem de Atina'ya kuzeyden ve güneyden baskı yapabiliyordu. Atina, Boeotia, Peloponez ve Sicilya'daki başarısız müdahaleleriyle kendini ve denizaşırı imparatorluğunu zayıflatarak tüketip Sparta iyi bir donamaya sahip olma olanağına kavuşunca beraberlik sağlandı.

turdular. Bütün Peloponez Savaşı boyunca en fazla üç ya da dört eski tarz muharebe yapıldı. Paralı askerler, hafif silahlı akıncılar, denizciler ve kuşatma mühendisleri asker gereksinimini karşıladılar. Hepsi pahalı ve –her iki taraf için de yıkıcı– ve görünüşe göre hiçbiri düşman kuvvetlerini savaş alanında yok ederek ya

da küçük düşürerek bir çarpışmayı kendi başına kesin biçimde sonlandıramazdı.

Atinalılar, Sparta topraklarında yersiz girişimlerde bulunurlarken ve en acıklısı, Sicilya'da Sirakuza'dan (MÖ 415-413) önce yinelenen yenilgilerden birinde, bin mil uzaklıkta kırk bin kişilik bütün bir orduyu kaybederlerken, strateji öne çıktı. Thukydides, tamamen yok etmeye yönelen bu yeni Yunan askeri uygulamasını özetlerken, "Atinalılar," diye yazdı, "her yerde ve hepten yenildiler; kayıpları çok büyüktü; öldürüldüler; donanmaları, orduları, her şey yok edildi ve pek azı eve dönebildi." Sparta, kendi adına, yararcı bir yaklaşımla, firarları ve ticarette yerel karışıklığı kışkırtmak amacıyla Attika'ya düzenli olarak askeri birlik yerleştirdi. Bu arada Atina'ya haraç veren müttefiklerini gözetim altında tutmak için de kent sermayesinin ve askeri yedeklerinin can damarı olan Ege'de, sürekli baskı uyguladı.

Yaklaşık otuz yıl sonra, MÖ 404'te savaş sona erdiği zaman Atina'nın iflas etmiş, tükenmiş, moralinin bozulmuş olmasına şaşmamak gerek; ama Sparta ile müttefikleri Yunan'da kalıcı egemenlik kuracak bir konumda değillerdi. Peloponez Savaşı'nın getirdiği çöküşle eski *polis*'in kırsal savaşının sonu geldi; artık savaş, pahalı ve ölümcüldü.

Dördüncü Yüzyıla Doğru

Bir sonraki yüzyılda piyade kollarının çarpışması eğilimi tamamen unutulmamıştı. Günümüz bilim insanlarının MÖ 4. yüzyılda hoplit falanjlarındaki taktik evrimi keşfetme çabalarına karşın –yedekler, savaş hileleri, manevra– Nemea (MÖ 394), Coroneia (MÖ 394), Leuctra (MÖ 371), Mantineia'da (MÖ 362) eski hoplit savaşçıların katıldığı muharebelerin ortaya koyduğu gibi, piyade kolları arasındaki çarpışmalar aslında çok az değişti. Gerçekten, MÖ 4. yüzyıl savaşları içinde sözüm ona en devrimci niteliği olan Leuctra'da (MÖ 371) dahi savaşan bir hoplit bile –silahlanma, dövüş tarzı ve moral açısından– üç yüzyıl önce Hysiae'de (669) savaşan atalarının saflarında savaşabilirdi. Coroneia'daki ikinci

muharebede Sparta ve Thebaili hoplitler arasındaki eski tarz savaşın tanığı olan Ksenofon, savaşın sonunu umursamazlıkla öngördü: "Karşılaştılar, saldırdılar, savaştılar, öldürdüler ve öldüler." Çatışmalar değil, savaşlar dönüştürülmüştü ve bu dönüşüm kökten olmuştu. Savaş artık akınlardan, dağlardaki geçitlere garnizon yerleştirilmesinden, paralı askerlerin baskınlarından, deniz saldırılarından, kuşatmalardan ve karşılıklı yapılan tahkimatlardan oluşuyordu. Savaş, devlet sermayesinin kaynağına dönüşerek devlet bütçelerinde bir kalem olarak yer alırken, yağma ve esir alma arayışı yeni ekonomik gerçekleri yansıtıyordu. Bu keşmekeş olması gerektiği gibi gerçekleşiyordu; çünkü MÖ 5. ve 4. yüzyıllarda Yunan bir kere Akdeniz tarihinin ana dokusuna girince, onun mükemmel karmaşası –küçük toprak sahibi yiyecek üreticisi/hoplit piyade/yasa koyucudan oluşan özgül üçlünün egemenliğindeki– kent devleti *kapalı* bir sistem olarak gösterilmişti. Yunan'ın, topraksız zenginlerin, yetenekli yabancıların, çiftçi falanjların dışında savaşanları benimseme isteği yoktu. Artık iş işten geçmişti. Sosyal kısıtlamadan bağımsız, Yunan dehasının sayesinde yeni bir biçime kavuşan ve tarım merkezli kent devletini koruyan bir uygulama olarak yaratılan Batı savaş tazı artık yeni, çok daha gelişmiş ve çok daha ölümcül bir aşamaya girdi.

2

Falanjdan Lejyona (MÖ 350-250)

Victor Davis Hanson

Yunan kent devletleri son yıllarında –eski amatör hoplit savaşı ile geleneksel kırsal savaş töresine aykırı olsalar da– yeni savaş yöntemlerini, cesurca –ama çoğunlukla feci bir biçimde– kırsal savaş ile bütünleştirmeye çalıştılar. Eski günlere özlem sürdü; ancak siyasi önderler yeni askeri gerçeklerle yüzleşmek zorunda kaldılar. Hatip Demostenes, MÖ 4. yüzyılda, durumundan yakınmayan Atinalı dinleyicilerini, "Savaş yöntemleri kadar hiçbir şey kökten değiştirilmemiş ve iyileştirilmemiştir," diye uyardı. "Eski zamanlarda, herkes gibi Spartalıların da hoplitler ve yurttaş milislerle yazın dört-beş ayını düşman topraklarını işgal etmeye ya da yakıp yıkmaya ayırdıklarını, sonra da eve döndüklerini biliyorum. O denli eski kafalıydılar ki –ya da öyle iyi yurttaşlardı ki– hiçbir zaman herhangi bir kimseden yararlanmak için rüşvet vermediler; ama çarpışmaları dürüstçeydi."

Sosyal konum ve muharebe meydanı ilişkisi artık büyük ölçüde kopmuştu. Varlıklı, orta sınıf ve yoksul Yunanların hepsi kiralık katiller ya da gönülsüz milisler olarak ata binebiliyor, cirit atabiliyor, mızrak kullanabiliyorlardı. Çiftçi ve piyadeye özgü eşitlik kay-

bolmuştu. Ksenofon, *POROİ* (Yollar ve Yöntemler) adlı yapıtında, kentte yerleşik yabancıları piyade saflarına aldığı için, Atina'da falanjın saygınlığını yitirdiğinden yakınıyor, "Yurttaşlarımız yan yana hizmet ederlerdi; bundan böyle, kendilerini, yerleşik yabancı nüfusun büyük bölümünü oluşturan Lidyalılar, Frigyalılar, Suriyeliler ve her türlü barbarlarla karışmış bulmazlarsa, *polis*'e de yararı dokunur," diye öğüt veriyordu.

MÖ 4. yüzyıl Yunan savaşının giderek yaygınlaşan bu cesur ve yeni dünyasında, başlıca sorun maliyet idi. Burulmalı mancınıklar, paralı akıncılar, sürekli donanmalar, usta okçular, sapan atıcılar, taş atıcılar, her türlü askeri meydan okumaya her daim karşı koyma becerisi, sermaye gerektiriyordu. Bununla birlikte, çelişkili bir biçimde, Akdeniz'in her yerinde yıl boyu çatışma eğilimi de, Yunan askeri gelirlerinin yaşamsal kaynağını –ticaret, tarım ve kırsalda dinginlik– sürekli olarak sekteye uğrattı.

Savaşın Çok Masraflı Hale Gelmesi

Bu durumda birçok kent devleti kendini bir ikilem içinde buldu: Bu devletler ne kışkırtılmaya ve ülkelerinin yağmalanmasına katlanabilirler ne de dinginliği sağlamak için gerekli sürekli orduyu besleyebilirlerdi. Ksenofon, birbirleriyle sürtüşen kent devletleri arasındaki karmaşık savaşın birçok *polis* hazinesi için çok masraflı hale geldiğini, savaşmanın bazen kahramanca bir duruştan çok pragmatik (faydacı) bir duruş gerektirdiğini gördü: "Bana, 'Bir *polis* haksızlığa uğrasa bile saldırganla barışı sürdürmeli midir?' diye sorabilirsiniz. Kuşkusuz hayır. Ancak haksızlık yapmayarak, hiç kimseyi kışkırtmazsak, düşmana karşı daha şanslı oluruz."

MÖ 362'de, Thebai ile Sparta arasındaki sonuçsuz kalan Mantineia Muharebesi'nden sonra belirleyici meydan muharebelerinde çok az hoplit milisi savaştı – hatta o zaman bile falanj çarpışması artık savaşların sonucunu belirlemiyordu. Gerçekten, MÖ 362'de, Mantineia'da, Thebai ile Sparta arasındaki iki tarafı kilitleyen son hoplit çatışması hiçbir şeyi çözmedi. Ksenofon, Yunan tarihini anlatan yapıtının son sayfalarında, savaştan sonra "iki tarafın da

daha iyi duruma gelmediğini, yeni toprak, yeni bir *polis* kazanmadığını ya da daha etkili olamadığını" ileri sürdü. Gerçekte, Yunan'da savaştan sonra, öncesine göre daha çok kargaşa ve düzensizlik olurdu. Sonunda falanj, kendisini kapsayan ve koruyan kırsal bir protokolden yoksun kalınca, falanjın bizzat kendisi taktik olarak bir sorun haline geldi. Artık falanj, muharebe meydanında giderek çeşitlenen orduları yok etmeye yaramayan ve düşmanı takip etmek için fazla hantal kalan bir araca dönüştü. Falanj kesin sonuç alamazken, devletin kullandığı başka kuvvetler belirleyici olabilirdi.

Böylece eski, yerleşik kurallara göre yapılan savaşın yerini, Yunan kent devletlerinin eski protokollerine aldırmayan, gözü pek ve palavracı paralı komutanlar, gezgin paralı askerler, korsanlar aldılar. MÖ 4. yüzyılda, Atinalı hatip Isocrates, yurttaşlarının artık askeri komutanları amatör siyasetçiler arasından seçmediklerinden, güvenilmez profesyonellere yöneldiklerinden yakındı: "En önemli konularda öğütlerini dinlediğimiz insanları sanki akıllarına güvenmediğimizden komutanlarımız olarak seçmiyoruz. Ancak hiç kimsenin, kendi işi için de, *polis* için de öğütlerini dinlemek istemeyeceği kişileri şimdi denetimsiz yetkiler vererek savaş alanına gönderiyoruz." Müttefiklik, karşı-müttefiklik, hile ve tuzak kullanan başlıca oyuncular, Atina, Sparta, Thebai, Argos, Korinthos, Teselya ve Sicilya, kuzeyden gelen yeni Makedon tehdidini endişe ile izlerken, MÖ 4. yüzyılın ilk yarısında yorucu ama zor bir güç dengesi kurmak üzere tüm güçleri denetimleri altında tuttular.

Yeniden Keşfedilen Falanj

Ne yazık ki Yunan kent devletleri için Makedon II. Filippos yalnızca eski tarz hoplit savaş komutanı değildi. II. Filippos ayrıca, Yunan toplumları üzerinde birkaç yıl egemenlik kuran ya da onlara baskı yapan düzenbaz, güçsüz bir hayduttu. Ancak II. Filippos yirmi yıldan (MÖ 359-338) fazla sürede özen göstererek geçmiş Yunan deneyiminden çok farklı, yepyeni büyük bir ordu kurdu, bu orduyu donattı ve örgütledi, ardından ordunun başına geçti.

Filippos, dönemin yorumcularından birine göre, "tüm Makedonların en büyüğü ve en güçlüsüydü." Acımasız falanjına, profesyonel "yaya yoldaşlar"a (*pezetairoi*), güçlü atlara binen, ağır zırhlı, seçkin bir soylu süvari birliğini, "atlı yoldaşlar"ı (*hetairoi*) ekledi. Bir başka piyade birliği, belki de daha hafif zırhlı olan "kalkanlılar" (*hypaspistai*) falanjının yanında, Makedon saflarının ortasında yer aldı. Kalkanlılar, genellikle saldırıda süvarinin arkasından giden ilk piyade kuvvetiydi. Bu nedenle, ilk atlı saldırısı ile onu izleyen asıl falanj saldırısı arasında önemli bir bağ kuruyorlardı. Profesyonel hafif piyade, sapan, ok ve cirit atıcı sınıfları, hem ön saldırıyı sağlıyor hem de gerekli yedek desteği vererek, bileşik ordu kümesini tamamlıyorlardı.

Bu, Makedon birliklerinin parçalanması değil, daha çok silahların farklılaştırılması ve geliştirilmesiydi; profesyonel olarak donatılmış askerlerden oluşan bir kakofoni (ahenksizlik) değil, adeta bir senfoniydiler. Filippos, falanjı baştan başa yeniledi, falanj yeni bir önem kazandı. Ancak Filippos ile birlikte falanjı tarımsal köklerinden uzaklaştıran değişim de hızlandı. MÖ 4. yüzyılda, Atinalı komutan Ificrates, yeni orduyu –özgün bir Yunan davranışı olarak– insan bedeni ile karşılaştırdığında –hafif silahlı birlikler, eller; atlılar, ayaklar; asıl piyade falanjı, göğüs ve göğüs kafesi, komutan da baş– bu çok yönlü askeri yenilikleri öngörmüştü.

Filippos Batı savaş tarihine hem taktik hem de örgütsel olarak katkıda bulundu. Başlangıçta, Filippos'un Makedon falanjlarının donanımı ile taktikleri Yunan kent devletlerinin geleneksel hoplit kollarından çok farklı değildi. Örneğin, uzun mızrak (*sarissa*) korunmuş, ama uzunluğu iki buçuk metreden yaklaşık dört metreye çıkartılmıştı. Mızrağı artık rahatça kullanmak için iki el gerekiyordu. Yuvarlak kalkan küçültüldü. Dizlikler, göğüs levhalarının birçoğu, ağır miğfer ya kullanılmamaya başlandı ya da yerlerini yerini deri ya da kompozit malzemeler aldı.

Ancak ana kavram, yanaşık nizama dayalı çarpışma yine başattı. Roma çağında yazan askeri kuramcı Onasander, Makedon falanjını "ilerleyen saldırı düzenleri, görkemli donanımlarıyla daha tehlikeli görünüyorlar; dehşet veren görüntüleri düşmanı ölesiye

korkutuyordu" diye anlatıyordu. Gerçekten, değişik kuvvetlerle bütünleşen ve korunan Filippos'un mızraklı falanjları, geleneksel hoplit kollarından hem daha öldürücü hem de çok yönlüydü. Artık yalnız ilk üç değil, ilk beş sıra düşmanı vurabiliyordu. MÖ 2. yüzyılda yaşamış Yunan tarihçisi Polybius, bu "mızrak fırtınası" ile karşılaşan piyadelerden her birinin üzerine on kadar demir ucun doğrultulmuş olabileceğinin farkındaydı. Polybius, "Falanjın karşısında hiçbir şey duramaz. Romalı asker, tek başına ne kılıcı ile falanajı yaralayabilir ne de kendisini hep birlikte sıkıştıran on mızrağı yarıp geçebilir. Makedon falanjındaki askerler, ne de olsa eski hoplit hantal zırh takımının ağırlığını taşımaksızın ya da çok büyük bir kalkanla hemen sağ taraflarındaki arkadaşlarını koruma gereksinimi olmaksızın dikkatlerini korkutucu mızraklarını atmaya verebiliyorlardı," diye bitiriyordu. Artık saldırı, mızraklar ve ileri hareket her şeydi; savunma, büyük kalkanlar ve yanındakileri koruma kaygısının pek bir anlamı kalmamıştı.

Makedonlar, sınırlarını korumayı değil, ilerlemeyi ve toprak almayı amaçladılar. Büyük bir dikkat ve güçle kullanılan yeni Makedon falanjı, genellikle hedef saptanıp, süvariler ve yardımcı birliklerin saldırılarıyla hırpalandıktan sonra, öldürücü darbeyi vuruyordu. Yunan tarihçisi Polybius'un anlattığına göre, "yanaşık nizamdaki piyade, böyle bir düzeni durdurabilecek ve bölebilecek hendekler, koyaklar, ağaçlar, bayırlar ve suyollarının olmadığı açık arazide kalmaya her zaman dikkat etmek zorunda olmasına karşın," süvarinin balyoz gibi inen saldırısı, düşmanı, mızraklarını diken gibi dikmiş falanjın bir mil uzunluğundaki battal örsünde bir kez daha bozguna uğratıyordu. Piyade ile atlılar arasındaki bu eşgüdüm, MÖ 4. yüzyılda askeri alanda en yenilikçi Yunanların bile taktik yeteneğinin ya da öngörüsünün çok ötesindeydi ve Batı savaşında tamamıyla yeni bir gelişmeydi.

Makedonya'nın Üstünlüğü

Filippos, Batı savaşına tamamen yeni bir savaş ideolojisi de getirdi. Gerçekten, ayakta göğüs göğüse dövüşme hâlâ cepheden

saldırı gerektiriyordu. Bu nedenle dövüşler aynı geçmişteki eski Yunan falanjlarının sahip olduğu gibi büyük cesaret gerektiriyordu. Yanaşık nizam piyadede geçerli olan çarpışma biçimi, mızrağı düşmana doğrultmak, kol düzeninde saf tutan bir Makedon Falanj erinin hâlâ bağlı olduğu öncelikli öğretiydi. Ancak savaşmak, bireysel cesaretten, soğukkanlılıktan, fiziksel güçten daha fazlasına dönüşmüştü.

Acımasız Makedonlar yalnızca toprak kazanmak için öldürmüyorlardı. Savaş, ağırlıklı olarak açgözlü devlet siyasetinin bir aracı olarak yapılıyordu. Filippos'un ülkeleri fethetmek ve egemenlik altına almak için kurduğu yıkıcı mekanizma, mevcut tarımsal toplumu korumak için oluşturulan tutucu bir Yunan kurumu değil, sosyal huzursuzluk ve kültürel kargaşanın köklü bir kaynağıydı. Askerleri de geçmişteki hoplitlerden çok farklı bir kuşaktı. Oyun yazarı Mnesimakhos'un (yaklaşık MÖ 350) Filippos adlı oyununda, onun kendine has Makedon falanj erleri şöyle böbürlenirler:

> Nasıl bir askerle savaşmak zorunda olduğunu biliyor musun?
> Bilenmiş kılıçların üstünde yemek yer,
> Şarap yerine alev alev yanan meşaleleri içeriz.
> Sonra tatlı olarak, kırılmış Girit oklarını,
> Parçalanmış mızrak saplarını bize sunarlar.
> Kalkanlarımız ve göğüs levhalarımız yastıklarımız olur,
> Yaylar ve sapanlar ayaklarımızın dibinde durur.
> Mancınık çiçekleriyle kendimizi taçlandırırız.

MÖ 4. yüzyılda Yunan *polis*'indeki tutucu hatibin abartılmış betimlemesi, Filippos'un küçük toprak sahibi hoplitlerden oluşan bağımsız kent devletlerine karşı bilinen düşmanlığını açıklamaktadır. Demostenes onu her yerde, her zaman, her tarzda savaşabilecek insanüstü bir yaratık olarak betimledi: Topal, tek gözlü canavar, "... tehlikeyi o denli seviyordu ki, imparatorluğunu büyütmek için düşmanlarıyla savaşırken bedeninin her tarafı yaralanmıştı." Demostenes, Atinalıları uyarıyordu:

> Filippos'un durdurulmadan ilerlediği haberini alırsanız, bu bir hoplit falanjının başında olduğundan değil, akıncılar, atlılar, okçular, paralı askerler ve benzer birlikler yanında olduğu içindir. Bu güçlere dayanarak kendi içinde kavgalı olan bir halka saldırır ve güvensizlikten hiç kimse ülkesi için savaşmaya gitmeyince, ağır silahlarını getirir ve kuşatır. Söylememe gerek yok; Filippos yaz kış ayrımı yapmaz; harekete geçmesini önleyecek herhangi bir engel olamaz.

Khaeroneia'da (MÖ 338) Filippos ile on sekiz yaşındaki oğlu İskender, Thebaililer ile Atinalıların falanjını kırıp geçtiler; böylece Yunan ulusal direnişini kırdılar. Dönüm noktası olan bu zaferin nedenlerini yalnız daha üstün Makedon teknolojisine, becerisine ya da taktik yeniliğine yormamaya dikkat etmek gerekir. Zafer, Yunan safının yapısını ciddi derecede zayıflatılması ve sol kanatta yer alan, çılgına dönen ve dehşete kapılan Atinalıların çöküşüyle mümkün oldu. Atina'nın müttefiki Thebaililer, atının üstündeki genç İskender'in saldırısına ovada, sağ kanatta inatla direnirken, Atina piyadesi neredeyse Makedonların saflarına geçmişti.

Bu durumun aksine, Kuzeylilerin zaferini –mızraklarının uzunluğundan ya da Filippos'un sözde geri çekilmesinden çok– Makedon disiplini, atlılarla piyadenin olağanüstü bütünleşmesi, savaş alanına tam komuta hâkimiyeti ve tüm birliklerin denetimi sayesinde mümkün olmuştur. Savaş bittiğinde, muharebe meydanı Thebaililerin ölüleriyle dolmuştu. Daha sonra, hâlâ günümüzdeki yolun kenarında duran taş aslanın altına gömülen seçkinler birliği, "Kutsal Takım," 150 çift eşcinsel âşık, yaralı geyik gibi düşmüşlerdi. Khaeroneia'da öldürülen Atinalılardan, özgür hoplit piyadenin son kuşağının mezar yazıtında şu dokunaklı sözler yer alır:

> Zaman, tüm olayları hep düşünen tanrı
> Tüm insanlara acılarımızın habercisi ol
> Kutsal Yunan topraklarını korumak için nasıl da çabaladık
> Boeotia'nın ünlü ovalarında öldük.

Batı'nın Doğu'yla Buluşması

Marathon ve Plataia (bkz. ss. 24-26) muharebelerinin ardından, Yunanlar Pers topraklarının savunmasız kaldığını biliyorlardı. MÖ 401'de, Pers tahtını geri almak için II. Kuroş'un tuttuğu Yunan paralı askerler, "10.000" yiğit, Kunaksa Muharebesi'nde işverenlerinin ölümünden sonra geri çekilmek zorunda kalsalar da aynı şeyi keşfettiler. MÖ 390'da Persleri Küçük Asya'dan atmak için gönderilen Spartalılar, Perslerin muharebe meydanına sürebileceği bir birliği paramparça ederken, Yunan piyadesinin çok zorlanmayacağını gördüler. Doğu'daki Yunan ordusunun başlıca kaygısı, Perslerin kiraladığı, her zaman ve her yerde hazır olan ve yurttaşlarından oluşan paralı hoplitlerle karşılaşmaktı. Örneğin, bir Yunan kent devletinin elçisi olan Antiokhos, Asya'ya yaptığı bir yolculuktan (MÖ 367) döndüğünde, "Pers kralının çok sayıda fırıncısını, aşçısını, sakisini ve nöbetçisini gördüğü, ama dikkatle baktıysa da Yunanlarla savaşacak nitelikte hiç kimse göremediği" için Perslerle alay ediyordu.

Doğu'nun fethi, bazı Yunanların aklında kuşaklar boyunca yer etti. Ne de olsa, ekonomik sorunlarının artması ve Ege'nin ötesinde, Asya'da imparatorluk denetiminin hızla elden çıkması sonucunda, Pers İmparatorluğu'nun o büyük refahı Yunan siyasetçileri kışkırtıyordu. Ancak her zaman işin püf noktası, eski hoplit milislerinden vazgeçmek yerine bir lojistik düzen ve sadık tüm Yunan kent devletlerden birleşik bir ordu kurmak, herhangi bir yerde, farklı düşman ordularıyla karşılaşırken, uzun mesafelerde donatımı sağlanabilen bir sosyal ve askeri karışım oluşturmaktı. İşte bu nedenle, MÖ 4. yüzyılda Sparta kralı Agesilaus, Yunanların düşmanları Perslere saldırmak yerine, sürekli kendi aralarında çatışmalarından hayıflanmış olmalıydı: "Eğer hatalı bulduğumuz bu Yunanları yok etmeyi sürdüreceksek, Barbarları yenmek için hâlâ yeterli askerimizin olmasına daha çok dikkat etmeliyiz."

Filippos'un öldürülmesinden (MÖ 336) sonra, yirmi yaşındaki İskender babasının tasarladığı Pers istilasına, Hellespont* yakınla-

* Çanakkale Boğazı – ç.n.

rında yer alan Granikos Nehri'ndeki* zaferle (MÖ 334) başladı. "Özgün" bir İskendervari savaş yoktur; genç komutanın taktik zaferlerini açıklayan tam bir tasarı da yoktur. Ancak İskender Granikos'daki acımasız saldırısında, onu izleyen başlıca üç zaferini, İssos**(MÖ333),Gaugamela***(MÖ331),Hydaspes****(MÖ326) özgün kılacak bir şablon oluşturdu.

Bu şablonun içeriği şöyleydi: (1) Yerel, genellikle elverişsiz araziye (İskender'in bütün muharebeleri nehirlerde ya da nehirlerin yakınlarında yapıldı) kusursuz ve tam bir uyum; (2) süvari yoldaşların başında –neredeyse ölümcül– şahsi birkaç ürkütücü cesaret örneği gösteren bir komuta yeteneği; (3) sersemlemiş düşmanı, ilerleyen falanjın mızraklarına doğru çevirmek üzere, düşman safında belli bir noktaya odaklanan çarpıcı süvari saldırıları; (4) ilk yanıltma hareketlerini yapmak ya da ansızın ortaya çıkan sorunlu yerleri doldurmak üzere uzmanlaşmış birlikler; (5) sonuçta, muharebe meydanında düşman ordusunu kovalamak ve yok etmek, İskender'in düşman ordularını yalnız yenme değil, yok etme güdüsünü de yansıtmaktadır.

Örneğin, İskender Granikos'da, Perslerin hafif süvariyi tedbirsizce Yunan paralı falanjının önüne yerleştirdiğini anlar anlamaz, suyun yükselmesi nedeniyle nehri geçerken ortaya çıkacak sorunları umursamadı ve saldırısını düşmanın sol kanadının merkezine odakladı. İskender, düşmanın tam bu noktada toplanmasını önlemek için Pers saflarının daha soluna ilk olarak –kurban edilen– Makedon süvarisini saldırttı; düşman, yanılarak, destek kuvvetleri gönderdi. Bu sırada, ağır süvari saldırısına dayanan İskender'in askeri dehası Granikos'da filizlendi. Düşman süvarisi bozguna uğradı, sonra da giderek haşin bir kör dövüşüne kendini kaptırdı. Plutarkhos, göğüs göğüse savaşta, süslü püslü kalkanı ve beyaz sorgucu sayısız oku üzerine çektiğinden İskender'in az kalsın öleceğini anlattı. Bir cirit göğüs levhasına isabet etmiş ve bir savaş baltası neredeyse miğferini yarmıştı.

---

* Biga Çayı – ç.n.

** İskenderun çevresi – ç.n.

*** Yeri tam bilinmemekle birlikte, Musul'un doğusundaki Tel Gomel olduğu düşünülmektedir – ç.n.

**** Kaşmir'de, Jelum Nehri – ç.n.

Hemen Makedon falanjı ile kalkanlılar, suyu geçerek nehir kıyısına tırmandılar ve –mızrak taşıyan kolların tarih boyunca yaptıkları gibi– şaşkına dönmüş düşman süvarisine saldırarak, düşmanı bozguna uğrattılar. Pers süvari cephesi dağılınca, Makedon atlılarının sol ve sağ kanadı arkadaki düşman Yunan falanjını hızla kuşattı. Geriye yalnızca ölüme mahkûm Helen paralı askerlerini yaklaşan piyadeye doğru yönlendirmek kalmıştı. Paralı Yunan askerlerin hepsi ya öldü ya da teslim oldu. 200'den daha az Makedon ölürken belki 10.000 Pers ve Yunan paralı askeri hayatını kaybetmişti. Elbette İskender'in Makedonları –soylular, köylüler ve haydutlar– da böyle bir komutanın arkasından Asya'nın zengin iç kısımlarına kadar gideceklerdi.

Bu meydan muharebelerini etkileyici kılan ve onları birer şaheser haline getiren, neredeyse 3.600 gün süren kesintisiz sefer içinde asıl meydan muharebesinin bir haftadan daha uzun sürmemesinde yalnızca arazinin değil, İskender'in düşman kuvvetlerinin aranarak bulunmasına dayanan "savaş stratejisinin" de kesin sonuç üzerinde belirleyici olmasıdır. Ayrıca, Makedonların Asya uygarlığını on yılda büyük ölçüde yıkmalarında, ani kuşatmaların, yürüyüşlerin ve küçük çatışmaların da önemli rol oynadığını anımsamakta yarar vardır. İskender'in cesareti, düşman saflarına –intihar eder gibi– akıl almaz bir biçimde dalmaları da dahil, aldatıcıdır. İskender, aceleci değil, hesaplı bir lojistik ustasıydı. Yaratıcı mühendisleri, becerikli levazım subaylarını ve güvenilir strateji uzmanlarını orduda toplamada gösterdiği olağanüstü beceriyle İskender gerçekten Batı askeri örgütlenmesinin temel dallarını yarattı. Bu nedenle de imparatorluğu düzenli, yöntemli biçimde doğuya doğru parçalara ayırarak dağıttı.

Makedonlar, önceki Yunanların ya da çağdaşları Perslerin tersine erzakları ile teçhizatlarını genellikle kendileri taşıyorlardı. Peşlerinde arabalar, kadınlar ve canlı hayvanlar yoktu. 400 yıl sonra Roma askeri yazılarını derleyen Frontinus, "Filippos, ordusunu ilk örgütlediğinde, hiç kimsenin araba kullanmayacağını buyurdu. Her atlının yalnızca bir tek uşağı olacaktı; piyadede ise, on asker başına, öğütme teçhizatı ile halatları taşımakla yükümlü

yalnızca bir görevliye izin verdi. Ordu yazın sefere çıktığında, her askere sırtında 30 günlük erzakını taşıması emredildi," diye yazıyordu. Genellikle, yerel yetkililer, İskender'in bakımlı ordusunun bir ikmal deposundan ötekine atlamasına olanak veren yiyecekleri önceden toplamak zorundaydılar. Roma döneminin askeri hatibi Polyaenus, "Filippos, silahlarını yüklenen, miğferlerini, baldır zırhlarını, mızraklarını, yiyeceklerini ve kendi gündelik kap kacağını da taşıyan Makedonları 300 *stadia** yürütüyordu," diyordu. Keşif yapılmadan ve söz verilen yiyecek sağlanmadan sefere çıkılamıyordu. Gezici pazarların o koskoca araç gereçleri, Makedonların çabukluk, hızlı saldırı ve kesin darbeler vurma uygulamasına ters düşüyordu. Kısacası, Makedon ordusu nasıl saldırıyorsa öyle de yol alıyordu.

Savaşın lojistik örgütlenmesi, yerleşik harekâtlar için de geçerliydi; bürokratikleşme, Makedon kuşatma ustalığında ya da "*polis*"in surla çevrilmesinde kendini gösterdi. İskender üç büyük kente şiddetle saldırdı: Halikarnasus (MÖ 334), Tyre (MÖ 332), Gaza (MÖ 332). Bu kaleleri ele geçirmenin neredeyse olanaksız olduğu düşünülüyordu; hepsi de, üstün mühendislik, deniz gücü ve yenilikçi ağır silahlar kullanılarak ve sebat edilerek düşürüldüler. İskender benzer bir biçimde Baktriya, Scythia ve Afganistan dağlarındaki düzensiz birliklere ve atlı asilere karşı da daha küçük baskınlar ve cezalandırmaya dönük seferler yaptı. İskender, bu seferlerde, ayaklanmalardan kaçınmak için, Pers İmparatorluğu'nun uç bölgelerindeki asi satrapları parayla ya da müttefiklik vaat ederek satın alıncaya değin, daha ağır silahlarla teçhiz edilmiş Makedon süvarisinin ani saldırılar yapabilmesi için bir dizi sınır kalesi inşa etti. Bu durum, umutsuz On Binlerin, yetmiş beş yıl önce Pers topraklarındaki yürüyüşünü anımsatsa da, bu tür bir çok yönlülük önceki iki yüzyılda bir Yunan *polis*'inin kaynaklarının da tahayyülünün de ötesindeydi.

---

* Eski Yunan ve Roma uzunluk ölçüsü, yaklaşık 54 kilometre – ç.n.

Devasa Ordular

İskender MÖ 323'te, aşırı alkolden perişan bir halde, 33 yaşında ölünce, ona miras kalan ve fethettiği topraklar, seferde ve anavatan Yunanistan'da bulunan eski ve deneyimli komutanlar arasında paylaşıldı. Aşırı tutucu komutanlar Perdiccas, Craterus ve Eumenes hızla ayıklandılar, etki alanları, sağ kalan astları arasında geçici olarak paylaştırıldı: Antipater, Makedonya ile Yunanistan'a egemen oldu; Ptolemaios Mısır'ı aldı; Antigonos, Küçük Asya'yı işgal etti; Seleukhos, Mezopotamya ile Hindistan'a kadar Doğu'yu aldı; Lysimakhos, Trakya ile Karadeniz çevresindeki toprakları elinde tuttu. Seleukhos'un daha sonra (MÖ 301) İpsus'da Antigonos'a karşı kazandığı zafer, daha zayıf olanın İskender'in mirasına sahip olamayacağını ortaya koydu. Böylece sonraki bir buçuk yüzyılda rakip Makedon hanedanlar, İskender'in kısa ömürlü imparatorluğunu yeniden kurmak için tüm Yunanistan'da ve Asya dünyasında bir dizi beyhude ve sonuçsuz savaşa girdiler.

Askeri tarihçiler için "Haleflerin* savaşının yadsınamaz bir çekiciliği vardır: Mızrakların uzunluğu 6 metreyi geçmiştir, fillerin ortada olması alışılmış görüntülerdir, devasa ve gösterişli kuşatma aygıtları kentlere saldırmaktadırlar. Pers egemenliğinin parçalanmasıyla yağan hazineler silahlanma yarışını kaçınılmaz kıldı. Bir kere savaşa sınırsız para ayrılınca ve Yunan'ın teknik ve felsefi dehası da yeni askeri bilime uygulanınca, örgütlü kırım bir Yunan sanatsal biçemine dönüştü. Helenistik dönem boyunca, bir yandan süregiden tartışma falanja uygun rolü yeniden tanımlarken, öte yandan sürekli teknolojik gelişme de hem kaleleri hem de ağır silahları iyileştirdi. Her iki durumda da gelenek yeniliğe teslim oldu. Örneğin, Antigonos Gonatas'a (MÖ 320-239) düşmana nasıl saldırılması gerektiği sorulduğunda, çok basit, faydacı bir yanıt verdi; "Nasıl faydalı görünüyorsa öyle."

Makedon falanjın aleni şiddetiyle hiçbir şey hiçbir zaman boy ölçüşemez. MÖ 168'de Pydna'da falanj erleriyle savaşan Romalı

* İskender sonrasındakilere verilen ad – ç.n.

komutan Aemilius Paulus'un zihninde yaşamı boyunca sürecek bir terör imgesi kalmıştı: Plutarkhos, "Havaya kalkmış silahlarla dopdolu cephelerinin dehşet veren görünüşünü düşündü, korkuya ve yılgınlığa kapıldı. Daha önce gördüğü hiçbir şey buna eşdeğer değildi. Çok daha sonraları da sık sık bu görüntüyü ve tepkisini anımsıyordu," diyordu. Hiçbir düşman, büyüklük delisi Helen komutanların kuramsal olarak savaş alanına yığabileceklerinin genişliğini –ağır ve hafif süvari, hafif piyade, avcı erleri, sapan atıcılar, okçular ve filler– göz ardı edemezdi. Bununla birlikte, Helen askeri uygulamasının kendi içinde hem taktik hem de stratejik düzeyde zayıflıkları da vardı.

MÖ 3. yüzyıla gelinceye değin, birçok falanj paralı askerlerden oluşurdu. İşlevini tamamlamış olan tarımsal dayanışma amacı ve eski Yunan ordularının hevesi kalmamıştı. Örneğin, anlatıldığına göre, Pyrrus (ölümü MÖ 272) subaylarına, "Siz irikıyım adamları seçin, ben onları cesur insanlar yaparım," dermiş. Ancak Haleflerin elindeki, eskisinden çok daha büyük paralı orduları, Filippos ile İskender'in birkaç on yıl önceki yalın kuvvetlerinden farklı olarak, savaşçı olmayanların büyük desteğine gereksinim duyuyordu: Eşyaları taşıyanlar, mühendisler, eşler, çocuklar, köleler ve pazarlar. Böyle bir lojistik ve sosyal bağımlılık gelişigüzel ve verimsiz örgütleniyordu. Bu göreli özensizlik, fethedilen toprakların işgali ve denetimi, ulusal çıkar, cesaret ya da yerel yurttaşların vatanseverliği değil, giderek yalnızca bir parasal sorun olurken, büyük Helen orduların hem menzilini hem de stratejik seçeneklerini sınırlıyordu. Bir ülküye ya da bir kişiye sonsuz bağlılık ise artık çok daha azdı.

Daha da önemlisi, –oturduğu yerden akıl veren bir taktikçinin büyüleyici karabasanı olan– ağır mızraklar altı metre ya da daha uzun olduğunda, falanj da hantallaşacak denli büyümüştü. Ancak İskender zamanındaki süvarinin uyum geleneği, hantal Makedon piyadesinin tam da daha fazla bütünleşmeye, atlıların, kanatlarını daha az değil, daha fazla korumaya gereksinim duyduğu bir dönemde savsaklanmıştı.

İskender'in halefi komutanlar, satın alınmış insan ve kaba silah gücüyle İskender'in yitirilen dehasını dengelemeye çabalarlarken, çözüm filler ve yerel paralı süvari değildi. İncelik olmaksızın güç artırmak falanjı her zamankinden daha savunmasız kıldı. Polybius, "Bir falanj, ne küçük birlikler halinde ne de tek başına hareket edebildiğinden, Roma düzeni çok çevik olabiliyordu; Makedon düzeni ise bazen çok az yararlı oluyor, diğer zamanlarda da hiç [işe yaramıyor]," diye yazıyordu.

Lejyonerin Doğuşu

Böylece ortaya çıkan Roma tarzı savaş, Helen askeri tarzının karmaşasının tam tersiydi. Dar görüşlü Romalılar, taktik düzeyde yüzyıllarca Yunanlardan alınan kurumu, eski Etrüsk falanjını, İtalya Yarımadası'nda korumuşlardı. Gerçekten Roma, daha büyük yanaşık nizam piyade kollarının saldırısı arayışında, lejyonlarını kimi zaman zorlamayla bir araya toplayarak falanja düşkünlüğünü tarihi boyunca sürdürdü. Ancak Roma piyadesine öldürücülüğü salt kuvvettin aksine hareketlilik ve akışkanlık; mızrağın aksine, kısa kılıç sağladı. Polybius, lejyonu falanj ile karşılaştırırken, basitçe şu sonuca ulaştı: "Roma lejyonu, herhangi bir yerde, herhangi bir zamanda, herhangi bir amaca uyum sağlayabilir."

"Roma ordusundan" anlamlı biçimde söz etmek zordur. Yine de Roma askeri ve askeri kurumları, MÖ 4. yüzyılda cumhuriyetçi bir devletin aracından, sekiz yüzyıl sonraki otoriter emperyalizme, çekirdek İtalyan küçük toprak sahibinden, Akdeniz'in dört bir yanından getirtilen paralı profesyonellere dönüştü ve neredeyse bin yılda, sürekli evrim geçirdi. Ancak lejyonun oluşumu, İtalya'da, MÖ 4. ve 3. yüzyıllarda gerçekleşti. Roma, İtalya Yarımadası'ndan çıkıp yavaş yavaş genişlerken, kuzeyindeki, doğusundaki ve güneyindeki farklı orduların geniş çeşitlilikteki güçlerine uyum sağlama ihtiyacını fark ettiğinden, Roma falanjının kısıtlamaları her zamankinden daha çok su yüzüne çıktı.

Livius, Roma seferlerinin boyutuna ve lejyonerlerinin çok çeşitli deneyimlerine örnek olarak, sık sık gönderme yapılan Romalı yurttaş-asker Spurius Ligustinus örneğini vermektedir. Sekiz çocuk babası, elli yaşındaki er, orduda geçen otuz iki yıllık (MÖ 200-168)

uğraşında Makedon falanjlarına karşı Yunanistan'da çarpıştı, İspanya'da savaştı, Yunan Aeotolians ile dövüşmek için döndü, sonra yine görevli olarak İtalya'ya geri geldi, ardından yeniden İspanya'ya gitti. Livius'un güzel anlatımıyla, Spurius Ligustinus, "Birkaç yıl içinde dört seferde baş *centurion* idim. Cesaretimden ötürü otuz dört kez komutanlarım beni övdüler; (asker arkadaşının hayatını kurtardığı için) altı taç* aldım," demişti.

Roma falanjının kol düzeni, giderek *manipulus* ("ele avuca sığmaz") denen daha küçük taktik birliklere bölündü. Romalı piyadeler, çabukluk ve akışkanlık getiren bu yeni hamle doğrultusunda mızrak ile büyük, yuvarlak kalkandan vazgeçtiler; yerlerini, kavisli, dikdörtgen *scutum* (kalkan), *pilum* denen cirit ve –Polybius'un, "çok keskin ve sağlam olduğu, iki kenarı da etkili biçimde kestiğinden saplayıp yaralamak için mükemmel" diye nitelendirdiği– kısa, iki yanı keskin kılıç (*gladius*) aldı. MÖ 2. yüzyılda Romalılar Helen Yunanlarla karşılaştıkları zaman, Spurius gibilerden oluşan bir lejyonda, her *manipulus*'un ötekisinden yaklaşık olarak kendi düzeninin genişliğinde ayrıldığı, onar *manipulus*'tan oluşan arka arkaya üç safa bölünen aşağı yukarı 4.200 piyade ve 300 süvari bulunuyordu. Böylece her saftaki on bağımsız *manipulus*'un –en azından düşmanı paramparça etmeden önce– önünde ve arkasında olduğu gibi iki yanında da yeterli boş alan vardı. İyi eğitilmiş bir *centurion*'un komuta ettiği yaklaşık altmış-yetmiş kişilik İtalyan çiftçi kümeleri, "centuria"lar halinde Roma piyadesi lejyon olarak alınmışlardı. Bir *manipulus*'ta, biri ötekinin arkasına yığılmış, iki *centuria* birlikte çarpışıyordu. Geleneksel Roma savaş meydanı düzeninde, üçlü düzen (*triplex acies*), art arda yığılmış dikdörtgen üç piyade safı, bir buçuk ya da üç kilometre uzunluğunda bir dama tahtası (*quincunx*), her *manipulus*'un önündeki safın boşluğunu doldurduğunu hayal ediniz.**

Hafif silahlı birlikler ve atlılar (*velites*) arasındaki ilk çarpışmadan sonra, on *manipulus*'un birinci safı, (tarih yanılgısı ile "mızrakçı") *hastati* denen askerler düşmana 45 ila 90 metre kadar yaklaşıyorlar, sonra da koşarak 25-30 metre kadar uzaktan [*pila*

* Bir taç ya da meşe yaprağı ve meşe palamudundan çelenk – ç.n.

** Tanımlar için bkz. Sözlük.

denen] ciritlerini fırlatıyorlardı. Ardından *hastati*, kılıç ve kalkanla serseme dönmüş düşmana hızla saldırıyor, yaralanan ya da silahsız kalan yere yığılmış askerlerin ceplerini yokluyordu. *Pila*'nın havadan ilk atılışı, geleneksel hoplit mızraklarının yarattığı dehşetin hemen hemen aynısını yarattı; ama daha kısa olan *gladius*, mızraksız lejyonerlere kısa kılıçları ile düşman saflarının içine daha derin dalmada, korunmasız kol ve bacakları parçalamada çok daha fazla hareket yeteneği sağladı. Bu noktada, Romalı kılıçdarların ikinci safı, *principes* ("*önderler*") geliyordu; ya ilerleyen *hastati*'yi düşman hatlarına itiyorlar ya da –düşman güçlü olduğunu kanıtlarsa– yorgun ilk *hastati* safı ilerleyen kendi *manipulus*'unun boşlukları arasından geri çekilirken, daha kıyıcı ve keskin kılıçlarla düşmanı yeni bir saldırıyla vurarak ayrı bir yedek güç, ikinci bir dalga oluşturuyorlardı.

Principes'in, lejyonda en haşin ve usta kılıç kullananlardan oluşan ikinci safı, genellikle düşmanın bütünlüğünü bozuyordu. Ancak bunu başaramadığında, üçüncü ve son *manipulus* safı, *triarii* ("üçüncü saftakiler") kalkanlarıyla örtünmüş, mızrakları ileri doğru uzatılmış, arkada dizlerinin üzerine çökmüş şekilde bekliyorlardı. "Uğursuz iş *triarii*'ye kaldı" özdeyişinin doğuşuna neden olan bu on *manipulus*, taş gibi, ilk iki safta herhangi bir bocalama olup olmadığını gözlüyordu. Lejyon gerçekten zor durumda ise, yenilmiş ve çökmüş *hastati* ile *principes* bu koruyucu *triarii* dikdörtgenlerinin içinden –"zafer kazananlar için bir dinlenme yeri, yitirenler içinse bir sığınak olan"– kazıklı çitle çevrilmiş kampa girmek için birbirlerinden ayrılabilirlerdi. Ancak Roma lejyonunun ne sıklıkta başarılı olduğu dikkate alındığında, zafer yaklaştıkça, "şimdi düşman birden daha kalabalık yeni bir safın ortaya çıktığını büyük bir dehşetle görürken," *triarii* de ihtiyatla ilerliyor, arkada kalanların ya da dağılan düzenlerin hepsine öldürücü darbeyi vuruyordu. Falanjda olduğu gibi, yedek süvari ve hafif silahlılar da kanatları koruyorlardı.

Her Dönemin Ordusu

Açıkçası, lejyonun başlangıçtaki başarısının anahtarı, yedek askeri güçlerin ve bütün çeşitliliğin olanaklı kıldığı eşgüdüm ve uyum yeteneğiydi. *Pila*, Roma piyadesine falanjın bilmediği bir saldırı yakınlığı kazandırdı; cirit yağmuru, sapanlardan fırlatılan nesnelerden ya da okçuların oklarından çok daha öldürücüydü. Sersemlemiş düşman kütlesinin bir kere içine girince, *gladius* falanj erlerinin işini çabuklaştırabiliyor, –çarpışmada bir araya toplanmışsa– *manipulus* tek parça olan düşman safını yarmak için küme saldırısının gücüne gereksinim duyduğunda da, falanj tarzında itmek için uzun, oval *scutum* kullanışlı oluyordu. Arkadaki mızraklılar çöküşü önlüyorlar, gerektiğinde karışmış ve başıbozuk karşı koymayı bastırıyorlardı.

Taktik düzeyde zaman ve yer, her lejyonun otuz *manipulus*'unu gereğine göre saflarda daha fazla yoğunluk ya da esneklik elde etmek için düzenleyerek, saldıran üç safın hamleleri arasındaki eşgüdümü sağlayabilecek, talimli askerlerin denetimi altındaydı. Böyle birçok küçük ve hareketli birlikle gerçek bir bütünlük olanaklı oldu. Merkezde asıl savaş birlikleri, kanat saldırısı, yanıltma hareketleri ve kuşatmalar taktiğe bağlı seçeneklerdi. En uçta, üç safı da dikey olarak birleşen lejyondaki bütün *manipulus*'lar yatay olarak da birleşebilirdi. Daha yüksek bir vuruş gücü kazanmak için toplanmış, itici kalkanlarla lejyon sanki büyük bir falanja dönüşmüştü. *Manipulus*'lar engellerin çevresinden dolaşabilmek için aralarında kolaylıkla boşluk bırakabileceklerinden, düz, engebesiz arazi lejyonun birleşmesi için falanjda olduğu denli önemli değildi. Hatta beceriksiz bir düşman kolunu engelleyebilecek engebeli arazi genellikle tercih edilirdi. Sonuçta, Roma silahlarının çeşitliliği ve gizemli nizamları, hemen hemen bütün orduların taktik meydan okumalarına karşı hızlı bir tepki vermeyi kolaylaştırdı.

Yalnızca iki çevresel koşul Roma lejyonunun ölümcül bir kuvvet olduğunu ortaya koydu. Birincisi, lejyon –MÖ 216'da Cannae'da olduğu gibi– *hiçbir* koşulda, kanat saldırısının kıskacında tuzağa düşebileceği ve sıkışabileceği dar, düz arazide yakalanmamalıydı.

Bu doğal ya da insan yapısı vadi ve kanyonlarda *manipulus*'ların ayrı ayrı hareket etme şansları hiç yoktu. Bu nedenle daha çok kümelenmeye yöneldiler. Her lejyon yan taraflarında yer olmadığı için, kendi sahasını ve kılıcını üstünlükle kullanması için gereken gücü yitirdi. Tersine, güçsüz falanj erleri gibi, yakında yok edilişlerini bekleyen çaresiz lejyonerler, topluca düşmanın ağır silahlı mızrakçı kollarına doğru sürüklendiler.

Neredeyse tam tersi olan durum da bu denli ölümcüldü: Bitmez tükenmez ve açık, ağaçsız ovalar. Gerçekten ağır süvari olmadan ve dayanıksız zayıf atlarla yapılan harekâtlar bir yana arazinin genişliği, *manipulus*'ların hedef bile alamadığı atlı göçebeler ve okçuların durmadan bezdirdiği ve galeyana getirdiği Roma lejyonlarını yutabilirdi. Bu koşullar altında, –Crassus, Carrhae'de* (MÖ 53) iyi bir örnek oluşturmaktadır- düşmanı bitmeyen bir saldırı yağmuruyla tamamen yok etmek, karşısındaki kolu püskürtmekten daha yavaştı; ama kaçınılması da olanaklı değildi.

Bu durumda, lejyon mevcut Batı askeri cesaretinin zirvesini yansıtıyordu. Makedon mirası bütünleşme ve kuvvetlerin çeşitliliğiyle ile birleşen, şaşırtma ve belirleyici çarpışmaya dayanan eski Yunan savaş geleneğini kullanan pragmatik Romalılar, güç ve zarafet arasında olağanüstü bir denge kurdular. Eşsiz ve ayrıntılı kamu düzeninin ve büyüyen bir pazar ekonomisinin sağladığı sermayenin yardımıyla Romalılar, lejyonları zengin bir savaş altyapısıyla –yollar, kamplar, hastaneler, silahlarla zırhlar, destek hizmetleri, emekli aylıkları, maaşlar, askeri sağlık personeli, subaylar– donattılar ve gerektiğinde İtalya sınırlarının çok ötesindeki meydan okumalarla başa çıkabilecek bir biçimde tasarlanmış lejyonları devasa bir bürokratik kurum olarak savaşa hazırladılar. Yarattıklarının beş yüzyıl yaşamış olması, Roma Cumhuriyeti'nin son kuşağının uzak görüşlülüğünün ve hayal gücünün bir göstergesidir.

---

* Harran – ç.n.

3

Roma Tarzı Savaş (MÖ 250-MS 300)

Victor Davis Hanson

MÖ 3. yüzyılda Roma aynı anda hem Yunanlara hem de Makedonlara karşı doğuya, bugünkü Tunus'ta, bir Fenike kolonisinden büyük bir ticari ve askeri güce dönüşen Kartaca'ya karşı da batıya ve güneye doğru inanılmayacak ölçüde genişledi. Orta Akdeniz hâkimiyeti için yapılan üç Pön Savaşı (MÖ 264-241 Sicilya, MÖ 218-201 İtalya ve İspanya, MÖ 149-146 Kartaca için) Kartaca'nın yıkımıyla sonuçlandı. Bu çatışmalar boyunca Roma'nın üstün askeri örgütlenmesi ile altyapısı, lejyonu oluşturan küçük toprak sahipleri –İtalya'da ya da İtalya'ya yakın savaştıkları sürece– kötü komutanlık ile kötü taktiklerin üstesinden gelip önemli muharebeleri yitirseler de savaşları kazanabileceklerini defalarca ortaya koydular.

Akdeniz Ordusunun Ortaya Çıkışı

Ancak MÖ 2. yüzyılın sonuna, 1. yüzyılın başına gelindiğinde, Roma ordusu bir ikilemle karşı karşıya geldi; denizaşırı genişleme, geleneksel askeri yeteneğin önüne geçiyordu. Kuzeyde ve

batıda Germen kabilelerine (Cimbri ve Ambrones, MÖ 113-102), güneyde Numidia'daki Afrikalı Jugurta (MÖ 112-106), doğuda Karadeniz bölgesinde Mitridates'e (MÖ 96-82) karşı neredeyse aralıksız olarak yapılan çarpışmalar ya cumhuriyet lejyonlarının yeniden yapılandırılmasını ya da bu tür müdahalelerin tamamen kesilmesini gerektiriyordu. Roma'nın tüm Akdeniz'e yayılan ve yıl boyu süren seferleri artık lejyonerlere evlerine dönmeleri ve bir dizi yaz muharebesinden sonra çiftçilik yapmaları için çok az olanak tanıyordu. Surlara, kalelere, limanlara, bütün sınırlara garnizon kurulması, yalnızca muharebe meydanında çarpışmanın ötesinde, yapım, kuşatma zanaatı, yerel güvenlik gibi konularda beceri kazanan sürekli, ustalaşmış birliklerin var olmasını gerektiriyordu. Daha sonra tarihçi Tacitus MS 1. yüzyıl başlarında, Germen sınırındaki lejyon etkinlikleri için şunları yazıyordu: "İşin zorluğundan, özellikle sur inşa etmekten, hendek kazmaktan, erzak ve yem sağlamaktan, kereste ve odun toplamaktan ve ordugâhta gerekli olan ya da askerleri oyalamak için yaratılan bütün öteki işlerden yakınıyorlardı."

Lejyonlar, gerçek bir altyapı inşa etmek üzere hemen hemen hiçbir altyapısı olmayan eyaletlerden sık sık çağrılıyorlardı. MS sonra 4. yüzyılda, adı bilinmeyen Romalı bir tarihçi, Mısır'daki sürekli garnizon birliklerinin daha sonraki etkinliklerine ilişkin gözlemlerini yazmıştı: "İmparator Probus'un (MS 276-282) askerlere yaptırdığı bayındırlık hizmetleri Mısır kentlerinin birçok yerinde hâlâ görülebilir... Asker emeğiyle köprüler, tapınaklar, sundurmalar, bazilikalar yaptırdı, birçok nehrin ağzını tarattı, bazı bataklıkları kuruttu ve elverişli tarım arazilerine dönüştürdü." Roma askerleri, profesyonel katillerin, yapım işçilerinin ve işgal ordusunun işlerini bir arada yapacaklardı, bu nedenle daha üst derecede bir askeri talime ve örgütlenmeye gereksinimleri vardı. Kısacası, yüzlerce yıllık geleneğe dayanan, kendi silahını ve zırhını sağlayan, bölgelere göre örgütlenen, yerel subayların komutası altında olan amatör Romalı küçük toprak sahibi çiftçiler, geç cumhuriyet dönemine gelindiğinde tamamıyla yetersiz kalıyorlardı. Yerli küçük toprak sahipleri, en büyük sıkıntıyı MÖ 3. ve 4. yüzyıllarda, uzatılan askeri seferler

nedeniyle çiftliklerinden uzun süre ayrı kaldıkları dönemlerde çektiler. Bununla birlikte, Roma'nın sürekli olarak denizaşırı topraklarda egemenlik kurması –lejyonerlerin kendi emeklerinin meyvesi– bol miktarda köle, nakit para, yiyecek, lüks mal gibi toprak dışı sermayenin İtalya'ya girmesine yol açtı. Bu talandan çoğunlukla varlıklı Romalı senatörler, binici seçkinler, kârlarını giderek daha büyük, daha uzmanlaşmış, genellikle mülk sahiplerinin başında durmadığı çiftliklere yatıranlar pay aldılar; ünlü İtalyan malikânelerini şimdi köle güruhu işliyor, kâhyalar yönetiyordu.

Bu neden ve sonuç ilişkisinde kamulaştırılan yabancı sermaye ile finanse edilen devlet merkezli tarımın (*latifundia*) yükselişi, ilk aşamada insan gücüyle denizaşırından zenginlik sağlayan eski Roma ordusunun asker toplama kaynağının, İtalyan kırsal nüfusunun giderek azalmasına yol açtı. MS 2. yüzyılda yaşamış bir Romalı tarihçi olan Appianus, geç cumhuriyet dönemindeki ikilemi güzel sözcüklerle ama doğru olarak betimledi:

> Zenginler, dağıtılmamış toprakların büyük bölümüne sahiptiler. Hiçbir zaman mülksüzleştirilmeyecekleri inancından cesaret alarak, zaman içinde bir bölümünü ikna yoluyla satın alarak, bir bölümüne de zorla el koyarak, bitişik küçük arazileri ve komşularının paylarını yutan tek mülkler yerine, özgür işçiler orduya alınırlar diye, köleleri işçi ve çoban olarak kullanarak geniş toprak parçalarını işler oldular. Askerlik hizmetinin dışında tutuldukları için sayıları artan köle çocuklarının sayısı da sahiplerine büyük kazanç sağladı. Böylece, yoksulluk, vergiler ve askerlik hizmeti nedeniyle İtalyan halkının sayısı ve gücü azalırken, bazı nüfuzlu insanlar aşırı ölçüde zenginleştiler, köle işçiler bütün ülkede çoğaldı. Küçük çiftçiler, bunun zararını bir süre görmediklerinden, geçen zamanı aylaklık ederek geçirdiler; çünkü toprak, toprağı işlemek için özgür insanlar yerine köleleri çalıştıran zenginlerin elindeydi.

Bu çelişki, bir bakıma, MÖ 4. yüzyıldaki olgun Yunan kent devletlerinin Akdeniz'de karşılaştıkları, yurttaşlığı yerel çiftçilerle sınırlayan, savaşı yalnızca başat küçük toprak sahibi çiftçi yayalar çevresinde yapan geleneksel Yunan düşüncesinin sınırlarını gösteren duruma benziyordu. Elbette profesyonel bir lejyona ve halkların içinde eritildiği bir ulusa yöneliş, Roma emperyalizmi-

nin gelişmiş ekonomi ve askeri yönetiminin önkoşuluydu; ancak öngörülebileceği gibi, soyutlanmış, tarıma dayalı eski Roma devletinin, tüm Roma askeri ve sivil geleneğinin asıl kaynağının sonunu da ayrıntılarıyla açıklıyordu. Hatta daha geniş anlamda, bu sosyal-askeri çıkmaz o zamandan bu yana, sürekli olarak Batı'ya rahat vermemiştir. Hareketli orduların yurtdışındaki başarıları, ülkede yerleşik sosyal düzenin ideolojik ve siyasi öncülleri sorununu akla getirir, kimi zaman da altını oyar.

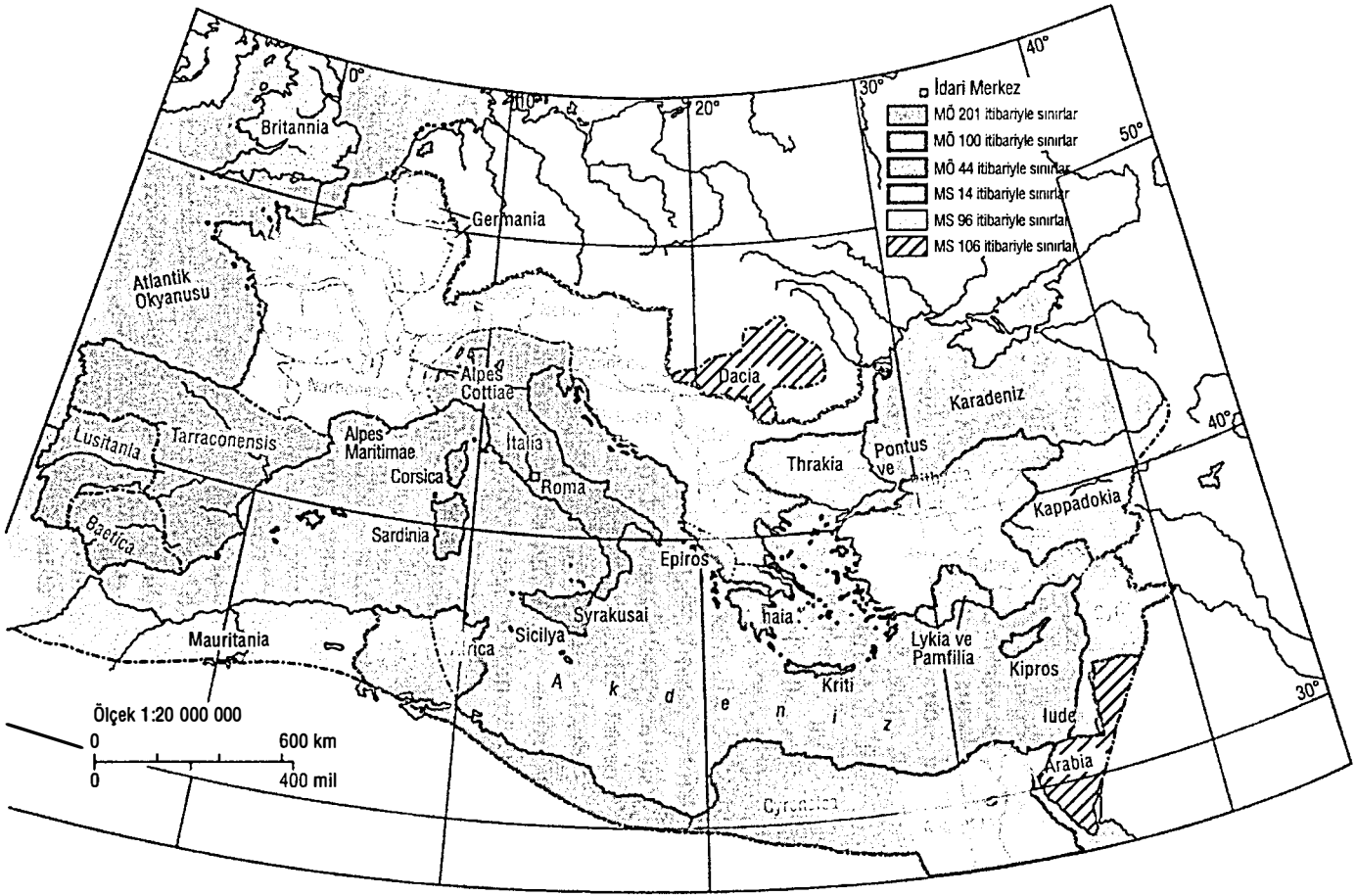
Romalı komutan Gaius Marius'un (MÖ 157-86) başarısı, Roma ordusundaki küçük toprak sahibi çiftçi yayalardan profesyonel lejyonerliğe dönüşümü çok güzel örneklemektedir. Marius, Kuzey Afrika'da, Jugurta'nın (MÖ 107-105) peşindeyken belli ki Roma piyadesinde askerlik hizmeti için mülk [sahibi olma] koşulunu göz ardı etti ve daha çok insan gücü arayışı içinde lejyonlarını devletin parasıyla donattı. Süresiz hizmet yerine, on altı yıllık bir askerlik hizmeti getirdi. Helen ordusunda olduğu gibi, artık Roma yurttaşlarının da askere alınması sosyal konum ve mal varlığından büyük ölçüde ayrılmıştı. Bu çok daha büyük ve kullanılmaya hazır asker havuzu, hem geçimi hem de emekliliği için özellikle "devlet"e güvenen bir ordu sağladı. Sonuç olarak, profesyonel lejyonerlik, lejyonlarda denizaşırı topraklardaki zorlu ve sürekli "iş," hor görülmedi; hatta benimsendi. Vegetus, askere alınanların artık "keskin gözlere, dik bir başa, geniş göğse, kaslı omuzlara, güçlü kollara, uzun parmaklara, biraz göbeğe, ince kalçalara ve dolgun değil sert baldırlara gereksinimi olduğu"nu açıklamıştı.

Ancak Marius, Romalı amatör milislerin tarım geleneğinin altını oyarken, tehlikeli bir durum ortaya çıktı. Profesyonel ordular -sonraki yüzyılların kanıtladığı gibi– "devlet"e bağlılıklarını kolaylıkla kendilerine önderlik eden, maaşlarını ödeyen, yağma yapmalarına izin veren ve (her şeyin ötesinde) onlara emeklilik hakları için söz veren bir komutana yöneltebilirlerdi. Barış zamanında terhis edilmek, kısa bir sürede sayıları artan Romalı kitleler için tarım işlerine dönüş değil, kentsel işsizlik ve elbette yoksulluk kaygısı anlamına geliyordu. İtalya topraklarını koruma inancı bir yana, paylaşılan kırsal geçmiş –ve buna eşlik eden para, ün, serüven

gibi daha yoz tutkular– yerine lejyonlarda ortak bağ yalnızca işin kendisi oldu. İmparator Alexander Severus (MS 222-235), daha sonraki Roma lejyon ideolojisini şöyle özetlemiştir: "Askerlerin, uygun bir biçimde giydirileceğinden, iyi silahlandırılacağından, sağlam bir çift ayakkabısı ile karnının tok olacağından, para kemerinde bir şeyler bulunacağından emin olunmalıdır."

Marius, çeşitli ülkelerde ve yerel çevrelerde yeni askeri tehditlere karşı koymak için (kesinlikle askeri anlamda) gecikmiş bir dizi lojistik ve taktik iyileştirmeyi başlattı. Yaklaşık 160 kişilik *manipulus*'tan üç kat büyük, genellikle 480 dolayında askerden oluşan *kohort*'lar, giderek on *kohort*'tan 4.800 asker olarak tanımlanan lejyonun temel taktik birimi olarak yetkinleştiler. Geçmişte bir *kohort*, her biri üçlü düzenin üç safından alınan üç farklı *manipulus*'un gevşek tanımlanmış idari örgütlenmesinden öteye gitmemişti. Ancak Marius'un iyileştirmelerinden sonra, her *kohort* yalnızca askere almak ve kayıt tutmak için ayrılan bir bölüm değil, bir anlamda kendi başına küçük bir lejyon, gerçek bir savaşçı düzen durumuna geldi. Lejyonun üç *manipulus*'u arka arkaya ya da yan yana birleşti: Her biri bir *manipulus*'tan vazgeçerek yeni bir *kohort*'ta birleşmek üzere eskiden ilk sırayı oluşturan *hastati*, ikinci sıradaki *principes* ve arkadaki *triarii* yer aldı. Karşılığında, *manipulus* değil, ayrı ayrı *kohort*'lar şimdi yeni üçlü düzeni, dördü önde, üçü ortada, üçü de arkada, yeniden oluşturdular; böylece tek bir yapı halinde çarpıştılar.

Yeni oluşturulan bu *kohort*'la, lejyonlar taktiksel açıdan hem daha güçlenmişti hem de daha becerikli olmuştu. Lejyonlar, düşman saflarında belli noktalara daha iyi yoğunlaşabiliyorlardı. Lejyonlardaki iyileştirmeler daha çok esneklik sağladı; böylece bir Romalı komutan, bütün lejyondaki olağan üçlüyü (ve kestirilebilir) ardışık saldırıları izlemek zorunda kalmadı; bunun yerine *kohort*'larını, kendi başlarına aşamalı saldırıyla ilerleyebilecekleri kanatlara ve arkaya yönelterek saldırısında değişiklik yapabilirdi. Artık lejyon komutanları, eski ve daha küçük *manipulus*'larda olduğu gibi, bu tür bağımsız hareket edebilen birliklerin yalnız kalmayacağına ve bir darbede yenilmeyeceğine daha çok güvenebilirlerdi.



Harita 2 Esnek ve iyi teşkilatlı lejyonlar ile yeni müteşebbis tüccar sınıfının dinamizmi sayesinde, M.Ö. 2. ve 1. yüzyıllar ile M.S. 1. yüzyılda Roma her cephede başarı kazandı. Doğu ve güneydeki daha uygar ve kadim devletler üzerinde kurulan hakimiyet, batıda ve kuzeyde dur durak vermeden sürüdürülen kolonicilik ve daha barbar toplumların sömürüsü ile dengelenmişti.

Marius, bu askeri gelişmişliğe koşut olarak yeni profesyonel lejyonları her bakımdan standartlaştırmaya çalıştı. Artık "Marius'un katırları" adı takılan askerler kendi teçhizatlarını ve silahlarını taşıyacaklardı. Filippos'un iki yüzyıl önceki Makedon falanj erleri gibi, lejyonerler de yiyecek ve yük desteğine bağımlı olmaksızın her gün birkaç kilometre yürüyorlardı. Daha da önemlisi, avcılara (*velites*: karışık hafif silahlarla silahlanmış Romalı yoksullar) standart teçhizat verilmiş, lejyonun resmi aracı yapılmışlardı. İhtiyaç duyulduğunda, lejyoner olmayan herhangi bir hafif ve atıcı birlik artık yalnızca müttefiklerden oluşturuluyordu. Birleşme ve tekbiçimlilik yönündeki bu harekette, üçüncü sıra *triarii* de *hasta*'yı (mızrak) bıraktı, standart kılıç (*gladius*) ve cirit (*pilum*) ile teçhiz edildi. Marius'un, demir başı sapla birleştiren perçin çivilerinden birini tahta çiviyle değiştirmesiyle ikinci silah, cirit (*pilum*) daha etkili oldu. *Pilum,* artık toprağı ya da hedefi vurunca ya kırılıyor ya da kullanılamaz duruma geliyor böylece düşmanların onu alıp geri fırlatmasının önüne geçilmiş oluyordu. MS 1. yüzyılda, tarihçi Valerius Maximus, silahların kullanılmasında ve tekniklerinde tekbiçim yöntemler getirdiği için Marius'u över:

> Ondan önce hiçbir komutan bunu yapmamıştı; ama o, Gaius Aurelius Scaurus'un okulundan usta gladyatörleri çağırdı, lejyonlarımıza saldırıyı savuşturmanın ve düşmana darbe vurmanın daha doğru yollarını gösterdi. Sonuç olarak, bütün coşkusuyla beceriyi tamamlayan cesaret, cesarete de kendini korumasını öğreten beceri ile cesaret ve beceriyi öyle bir kaynaştırdı ki, her biri ötekini güçlendirdi.

Marius, Roma ordusunun tüm dönüşümünü simgeleyen bir hareketle, eski tarım âlemlerini (kurt, at, yabandomuzu, yarı insan yarı boğa canavar)* kaldırarak, yeni lejyonların hepsinde, kırsal gelenekten çok paralı askerliği simgeleyen savaşçı kartala (*aquila*) yer vererek lejyon simgelerini yeniden tekbiçim olarak düzenledi.

---

* "Minotaur", Yunan mitolojisinde, Girit'te yaşadığı sanılan, insan etiyle beslenen, yarı insan, yarı boğa şeklinde bir canavardır – ç.n.

Paralı Orduların Yükselişi

Jugurta'yla savaşta Marius'un emrinde bir subay olan Sulla, Roma ordusuna eşit koşullarda katılma ile Roma'da yurttaşlık haklarını kazanmış olan Roma'nın müttefik İtalyan devletleriyle (*socii*) yapılan Sosyal Savaş* (MÖ 90-89) adı verilen savaşı bitirmek için eski akıl hocası (sonraki dişli rakibi) ile birleşti. Bu başarılı seferin saygınlığı ve giderek yabancı ülkelerde yeni profesyonel lejyonları tek komutanın komutasına veren uygulama, Sulla'ya büyük bir nüfuz ve Senato yerine kendisine bağlı binlerce kişilik bir ordu kazandırdı. MÖ 88'den MÖ 78'deki ölümüne değin Sulla, düzenli olarak, Yunan'la Küçük Asya'nın büyük bir bölümünü harap etti; soyluların geleneksel çıkarlarına karşı ayağa kalkan iç muhalefeti ortadan kaldırmak için altı lejyonla Roma'ya yürüdü.

Sonuçta, Marius ile Sulla sayesinde MÖ 1. yüzyılın yetmişli yıllarına gelindiğinde, Roma ordusu hem tamamen profesyonelleşmiş hem de iç siyasete iyice girmişti. Bu tehlikeli birleşim, sonraki beş yüzyıl boyunca çok değişmeden kalacaktı. Böyle bir değişimin askeri yönden üstünlükleri de, öngörülebilir sakıncaları da İspanya'da (MÖ 80-72) Sertorius'un emrindeki asi lejyonların Roma egemenliğine meydan okumalarıyla su yüzüne çıktı. Tıpkı Mitridates'in Asya'da yenilenen saldırıları (MÖ 74-63), sonunda Galya'nın fethi (MÖ 58-51) gibi, Spartacus'un yönettiği köle isyanları (MÖ 73-71) ile kendi hesabına çalışan korsanların (MÖ 67) etkinlikleri de olağandışı önlemlerin alınmasını gerekli kıldı.

Roma'nın askeri gücü, özellikle de lejyonların profesyonelliği ve talimi sayesinde, sayıca üstünlüğü, taktik kurnazlığı ve başka birçok zorluğu alt etti. Yalnızca Crassus'un Carrhae'de (MÖ 53) Parthlara karşı talihsiz ve akılsız hareketi felaketle –Varus'un lejyonlarının Almanya ormanlarında kıyımına değin (MS 9) görülmeyen bir bozgun– sonuçlandı.

MÖ 1. yüzyılda neredeyse süreklilik kazanan savaşlarda, Romalı askerler, ister eğitilmiş gladyatörler, asi lejyonerler, deniz yoluyla taşınan paralı askerler, doğudaki falanj erleri, ister Kuzey Av-

* Bağlaşıklar Savaşı da denmektedir – ç.n.

rupa'daki başıbozuk aşiret savaşçıları ile savaşsınlar, sonuç hemen hemen her zaman aynıydı. Muharebe meydanında zafer er ya da geç kazanılır, düşman savaşçıları katledilir ve yetenekli düşmanlar kayıtsız şartsız yok edilirdi. Bununla birlikte, çelişkili olarak, bu yıllarda Roma askerinin becerisi ve kararlılığı ile kazanılan saygınlık ve ganimet, cumhuriyet hükümetini güçlendirmediği gibi lejyonerlere de çok zarar verdi. Metellus, Lucullus, Pompeius, Iulius Caesar gibi komutanlar ile Crassus, eyaletlerde sahip oldukları yetkileri devlet parasını gasp etmek için kullanarak, büyüyen özel ordularına mali destek sağladılar, böylece şahsi iktidarlarını güvence altına aldılar.

Bu soyluların her birinin göreli başarısı, yalnızca askeri alandaki yetenekleri ile askeri komuta ve yabancı sermaye ödeneklerini denetleme olanağı veren, niteliklerini yitirmiş cumhuriyetçi kamu hizmeti kavramının izlerini tamamen ortadan kaldırmadaki cüretkârlıklarına dayanıyordu. Bu sebeple Roma'nın üç yüzyıl boyunca kesintisiz olarak süren askeri gelişmesi, MÖ 1. yüzyılda zirveye çıktı. Roma artık hem dış hem de iç düşmanlarını ezebiliyordu. Akdeniz'in büyük bir bölümünü silip süpürdükten sonra, lejyonlar kendilerini yaratan yapıyı yutmaya yöneldiler.

Caesar'ın Rubicon'u geçmesini* (MÖ 49) izleyen yirmi yıl, lejyonların birbirlerine üstün gelmek için sürekli savaşmalarıyla geçti. Caesar, Pompeius ve haleflerinin orduları arasında nitel askeri üstünlük saptamak zordur; yine de Caesar'ın Galya'daki haşin seferlerindeki (MÖ 58-51) gedikliler (en ateşlileri olmasalar da) belki de en deneyimli askerler olduklarını tanıtladılar. Yunanistan'da, Farsalos'da (MÖ 48, Pompeius karşısında), Anadolu'da Zela'da (MÖ 47'de Mitridates'in oğlu Farnakes'i yendiği zaman, Caesar'ın ünlü, "Geldim, Gördüm, Yendim" sözünü söylediği yer), Tunus'taki Thapsus'ta (MÖ 46'da o tarihte ölmüş olan Pompeius'un taraftarı komutanlar karşısında) ve (MÖ 45, İspanya'da Pompeius yandaşlarının son direnişini yok ettiği) Munda'da, Caesar'ın savaşta pişen kurmay subay ve lejyoner birlikleri, piyadenin

* Rubicon, İtalya'nın kuzeyinde bulunan bir nehirdir. "Rubicon'u geçmek" deyimi, Caesar'ın MÖ 49 yılında lejyonu ile nehri geçmesine yollamada bulunur ve "geri dönüşü olmayan noktadan ileri gitmek" anlamında kullanılır – ç.n.

kazandığı zaferlere çok fazla katkıda bulundular. Ancak Caesar'ın zaferinin geçici olduğu ortaya çıktı. MÖ 44'te, diktatörün katlinden sonra, Pompeius'un sağ kalan oğlundan sonraki kuşak ile mirasçıları arasında savaşlar ve kıyım devam etti. Sonunda zaferi kazanan ve MÖ 27'de Roma'nın ilk imparatoru olan Augustus Caesar unvanını alan Octavianus oldu.

İç savaşlardaki askeri başarı, genellikle lojistik, asker toplama ve siyasi propaganda üzerinde yoğunlaştı. Böylece savaşlar, sonuçta en büyük sermaye birikiminin denetimine bağlı oldu. Bu anlamda, Octavianus, karşıtlarını Roma devletinin düşmanları ve yabancı hükümdarlarla birlikte İtalyan devletini çökertmeye kalkışan eşkıya işbirlikçiler olarak göstermeye çalıştı. Bu hususta psikolojik öğelerin ve İtalya'da (büyük ölçüde yitirilmiş) geleneksel Roma değerlerini savunmanın önemini, tahtı gasp eden çağdaşlarının hepsinden daha iyi kavradı. Sonuçta, Roma soyluları, son zamanlarda artan ticari çıkarları nedeniyle, Octavianus'un pragmatizminden memnun olarak imparatora destek verdiler. Yandaşları, şaşkın tiran bozuntusu tanrıların hepsi, maddi destek sağlama, ordu toplama ve cumhuriyetin son izlerini yok etme çabasında en başarılı ve kararlı olanın Octavianus olduğunu doğru olarak gördüler.

Savaş Bürokrasisi

Yeni Augustus* imparator olduğunda, yirmi yıl süren savaşın kırımının ve maddi tükenmişliğinin dışında bir dizi askeri sorunla da kuşatılmıştı. Serkeş Roma ordusunun merkezi bir komuta altında yeniden düzenlenmesine ve devlet ödeneklerinden düzenli olarak para almaya gereksinimi vardı. Ancak komutanlar, lejyonlarına komuta etmekten devlete lehine feragat etmenin kişisel amaçlarına son vermek, sık sık sürgüne gönderilmek ya da kanuni haklarından yoksun bırakılmak anlamına geldiğini önceki yüzyıl boyunca görmüşlerdi. Bu nedenle Augustus, bir dizi karmaşık kanuni dalavereye başvurarak, kendisinin konsüllük, tribün yetkisi ve

* Octavianus, İmparator olduğunda "Imperator Caesar Divi Filius Augustus" adını almıştır – ç.n.

eyalet komutanlığı almasına karşılık yeni senatoya sözde yetki verdi. Lejyonlar Augustus'a bağlılık yemini ettiler; göstermelik olarak da Roma devletine bağlılıklarını açıkladılar. Böylece askeri-siyasi sorun yatıştı; ama hiçbir zaman gerçekten çözülmedi: Gelecekte korsanlar Roma'ya ulaşmaya çalışacaklar, devleti "yönetme yetkisi" alacaklar, sonra destek sağlamak için birliklerine ödeme yapmak üzere askeri mertebelerdeki lejyonerlerin kişisel yeminleriyle onadıkları devlet bütçesine el koyacaklardı.

Tarihçi Dio Cassius (yaklaşık MS 230), yeni düzenin son ve mantıksal gelişmesini betimledi. MS 193'te, İmparator Pertinax'ın ölümü üzerine [şunları yazdı]:

> ... Çok utanç verici, Roma'ya yakışmayan bir alışveriş ortaya çıktı. Tıpkı bir pazarda ya da mezat salonundaymış gibi, hem kent hem de bütün imparatorluk açık artırmayla satışa çıkarılmıştı. Satıcılar, imparatorlarını öldürenler, olası alıcılar da, tekliflerini yavaş yavaş asker başına 20.000 *sectercese** değin yükselten Sulpicianus ve Iulianus'tu... Iulianus, teklifini küçük bir miktar artırmak yerine, bağırarak, aynı zamanda parmaklarıyla da işaret ederek her seferinde 5.000 artırsaydı, 20.000 diyen ilk kişi Sulpicianus olmayacaktı. Böylece aşırı bir teklifle büyülenen, aynı zamanda Sulpicianus'un Pertinax'ın öcünü alabileceğinden de korkan askerler –ki, Iulianus'un kafalarına soktuğu bir düşünceydi– Iulianus'u kabullendiler, onu imparator ilan ettiler.

Dio Cassius, lejyonlara rüşvet vermenin çok büyük bir maliyeti olduğundan bahseder ve, "Aldıkları bağışlara ek olarak tam ücretlerini ödemenin –ve ödememenin– olanaksız olduğu anlamına geliyordu," diye yazar.

Augustus döneminde, *Principatus*'un** geniş kaynakları ve otoriter yargı sistemi ile sivil yönetimi, iç savaşların yıkımından sonra hızla ezici bir askeri varlığa geri dönüşü sağladı. Sonraki

---

* Eski Roma para birimi – ç.n.

** *Principatus* sözcüğü, Latince şef ya da birinci anlamındaki *princeps* sözcüğünden türetilmiştir. Bir siyasi önderin, resmen devletin başı ve/ya hükümetin başı olmasına bağlı olmaksızın, baskın olarak hâkimiyeti elinde tuttuğu siyasi düzeni tanımlamak için kullanılır. Roma İmparatorluğu'nun ilk imparatoru Augustus'un imparatorluğunu ilan ettiği MÖ 27 yılıyla, İmparator Numerianus'un 284 yılındaki ölümü arasında geçen dönemi tanımlamada kullanılmaktadır – ç.n.

iki yüzyılda ordu, silahaltında toplam yarım milyon kadar ücretli asker, 350.000-375.000 süvari, hafif silahlı birlikler ve düzensiz piyadelerin desteğinde, eyaletlerdeki garnizonlarda sürekli görevli 125.000-150.000 kadar lejyoner, kabaca yirmi beş-otuz lejyonu içeriyordu. Bu askerler, İskoçya'dan Suriye'ye değin aynı biçimde giyindiler, aynı biçimde yürüdüler ve benzer surları savundular.

Ancak bütün bunlar, devasa Roma imparatorluk ordusu için yeni, zor ve belirsiz bir rol ile lejyonların siyasete karışma eğiliminden tamamen farklı bir sorun yarattı. Genişleme, kuzeyde Ren ve Tuna'da, doğuda Iudaia'nın* egemenlik altına alınması (MS 6), Parthlarla anlaşma yapılması, batıda İspanya ile Galya'nın etkisizleştirilmesi ve Britanya'daki gerginliklerle durdu. Mısır'ın eyalet olarak resmen imparatorluğa bağlanmasıyla Kuzey Afrika kıyıları ele geçirildi. Sonuçta lejyonlar, özellikle doğudakiler, son üç yüzyılın saldırgan savaşçılarından çok büyük –ve çok pahalı– bir kolluk gücüne dönüştüler. Örneğin Antiokhia'da** Romalı hatip Fronto, lejyonerlerin "artık oyuncuları alkışlayarak, birliklerinden çok en yakın meyhanede zaman geçirdikleri"nden yakınıyordu; "atların tımarı savsaklanmıştı; ama binicilerinin bütün kılları yolunmuştu, kolu ya da bacağı kıllı bir asker pek ender görülürdü." Askerler sefer halinde değil de barakalarındayken ortaya çıkan kaçınılmaz başıbozukluk, lejyonerlerin genellikle resmi olmayan ama bakmayı üstlendikleri çok sayıdaki aile bireyleriyle yerel yönetimlere, sık sık da zorbalığa bulaşmaları moralleri çökertti. Anlatıldığına göre, Hadrianus bir tarihte bu lejyoner ikilemini basitçe "hareketsizlik ölümcüldür" diye noktalamıştı. İmparatorluk askerlerinin mektupları, kimi zaman eyaletlerdeki Roma askerlik hizmetinin savaşçı yönlerinden çok sosyal yönünü yansıtıyordu:

> Iulianus Apollinarius'tan babası Sabenus'a 26 Mart [MS 107]: Sarapis sayesinde burada işlerim yolunda gidiyor. Buraya sağ salim geldim; ötekilerin bütün gün taş toplamalarına, başka işler yapmalarına karşılık, ben şimdiye

* Bugünkü İsrail'in güneyi, eski Filistin – ç.n.

** Antakya – ç.n.

dek bunların hiçbirisiyle uğraşmadım. Vali Claudius Severus'tan beni valilik kadrosuna kâtip olarak atamasını istedim.

Sınırdaki Lejyonlar

İmparatorluğun genişliği nedeniyle eyaletlerdeki birliklerde huzursuzluklar çıkmaya başladı. Profesyonel Roma ordusu, bir bütün olarak çok kültürlüydü; ama pek çok eyalet lejyonu İtalya'yı ya da imparatorluktaki başka bir yeri hiç görmemişti. Bu nedenle, yerli halktan asker ve memur topladılar, kendi etki alanlarında istikrar sağlamaya çalıştılar. Bu uygulama, neden daha sonraki devrimci başkaldırıların genellikle sınır bölgelerinde ortaya çıktığını ve Romalıların neden bir tek alevlenme noktasına imparatorluğun tüm kaynaklarını götürecek büyük bir merkezi ordu oluşturmaya yüzlerce yıl ilgisiz kaldıklarını açıklamaktadır.

Yine de, günlük garnizon uygulamasının giderek bürokratikleşmesine ve ordunun siyasileşmesine, öteki Romalıları durup dururken öldürmenin ürkütücülüğüne, artan ücretli hizmet ve emeklilik takıntısına karşın, lejyonların çoğu imparatorluğun ilk üç yüzyılında savaş alanında savaşmayı olağanüstü bir biçimde sürdürdüler. MS 1. yüzyıl başlarının Roma tarihçisi, Yahudi tarihçi Iosephus, ünlü ve sıklıkla alıntılanan gözleminde Roma'nın savaş alanındaki üstünlüğünü yazdı:

> Roma ordusuna baktığınızda, imparatorluğa şans eseri değil, cesaretinin sonucunda sahip olduğunu görürsünüz. Çünkü onlar silahlarıyla talim yapmak için ne savaşın çıkmasını bekliyorlar ne de gerektiğinde harekete geçmek için barış zamanında tembel tembel oturuyorlardı. Tersine, ellerinde silahları ile doğmuş gibidirler; talime hiç ara vermezler ya da ivedi bir durumun ortaya çıkmasını beklemezler... Talimlerinin kansız savaş gibi olduğunu, savaşlarının da kanlı talimler olduğunu söylemeniz yanlış olmaz.

Roma'nın askeri kurumlarına ilişkin bir elkitabının yazarı olan Vegetius, yaklaşık dört yüzyıl sonra, Roma'nın savaştaki başarısının kökeninde hâlâ talim ve örgütlenme olduğunu söylüyordu: "Zafer yalnız sayılardan ve içkin cesaretten değil, beceri ve talim-

den kaynaklanmıştı. Roma halkının, dünyanın fethini, askeri talimden, ordugâhlarındaki disiplinden ve savaş deneyiminden başka bir nedene borçlu olmadıklarını görüyoruz."

Böylesine nitelikli kuvvetler uçsuz bucaksız Roma sınırlarındaki tehditleri nasıl karşılıyorlardı? MS 5. yüzyıla değin, aşağı yukarı beş yüzyıllık Roma savunması sırasında imparatorluğun savunma stratejisi ile sınıra yakın ya da sınırdaki bağlı devletler ile halklara karşı imparatorluğun güttüğü siyaset neydi? Kimi tarihçiler, yabancı saldırısına karşı sürekli savaşa hazırlıklı olmayı aşırı bir tepki olarak görmüşlerdir. Gelişmiş ve esnek bir askeri stratejinin yerine yalnızca asker ve malzemeye önem verildi. Başkaları, Latinleştirilen toplumun giderek askerileştirilmesini haklı görürken, beş yüzyıllık sınır hizmetini büyük bir düzmece "soğuk savaş;" sınırdaki devasa orduların varlığını, Roma ekonomisinin sömürücü gücü değil, ülke dışındaki barbarlardan imparatorluğa sermaye getirme aracı olarak da yorumlamışlardır.

Strateji planlayıcıları yetiştiren resmi bir Roma "savaş okulu" hiçbir zaman var olmasa da, işgal tehdidi her zaman vardı. İmparatorluğun savunma hazırlıkları karmakarışıktı. Askerlerin konuşlandırıldığı üsler inşa edildi. MS 1. yüzyılın sonundan başlayarak, ardı ardına tahta çıkan birçok imparator [aynı zamanda] askeri stratejistti ve herkesin yurttaşlığa sahip olacağı, Roma geleneklerini ve göreneklerini benimseyeceği, uçsuz bucaksız ama durağan bir Roma uygarlığı tasarladılar. Iulio-Claudius Hanedanı'na mensup imparatorların (MÖ 27-MS 68) –bağımlı krallar edinmek ve düşman ülkeyi cezalandırmak amacıyla saldırı– stratejisi, Vespasianus (MS 69-79) ile başlayarak yurtdışına yapılan askeri harekâtlarla savaşmaktan kaçınıp, daha kalıcı tahkimatlarla –surlar, ordugâhlar ve kaleler– nitelenen güçlendirilmiş savunma siyasetinin yolunu açtı. Diocletianus'tan (MS 284-305) sonra bir sınır yapılandırma programı oluşturuldu. Seyyar ihtiyat kuvvetleri sonunda ortadan kalktı. Constantinus ve haleflerinin hükümranlığında, bir tek –ve giderek pahalılaşan– sınıra tutunup kalmak yerine, derinlemesine savunma gereği sınır bölgelerinden vazgeçilmesi ve bu bölgelerin geri alınması stratejisi giderek daha çok anlam kazandı.

Kısaca, lejyonların Roma siyasetine karışmasına, kapsanan alanın büyüklüğüne, toplanan vergilerin çokluğuna, sürekli askeri garnizon kurulmasının özünde bulunan artan yolsuzluk ve düzensizliğe karşın, imparatorluk lejyonları Yunan-Roma savaş alanının üstünlüğünü niteleyen katı disiplin geleneği ile üstün teknolojisini yaklaşık beş yüzyıl boyunca korumayı başardı. Doğu Roma (ya da Bizans) İmparatorluğu'nun ordusu, artık Yunan dilini kullanmasına karşın, 8. yüzyılda bile, neredeyse bin yıl önce "Marius'un katırları"nı denetlemek için oluşturulan emirleri ve işaretleri kullanıyordu; Batı'da ise Roma'nın askeri mirası sekiz yüzyıl daha hüküm sürdü.

II

KÂGİR KALELER ÇAĞI

4

Roma'nın Surları'nda (300-1300)

Bernard S. Bachrach

İmparator Diocletianus'un hükümranlığından (MS 285-305) 14. yüzyılda ateşli silahların gelişmesine değin, Avrupa'da askeri örgütlenme, strateji ve taktik gerekleri şaşırtıcı bir süreklilik sergilemektedir. Bu, kimi yönden Roma askeri topografyasının –3. yüzyıldan 5. yüzyıla değin korunaklı kentler, kaleler, limanlar ve yollardan geriye kalan altyapı– kalıcı üstünlüğünü yansıtmaktadır. İmparatorluğun batı parçasında imparatorluk otoritesinin 5. yüzyılda giderek çözülmesinden sonra, Roma'nın mirasçısı olan devletlerde askeri karar verme sürecinden sorumlu olanların Roma surlarını ne ortadan kaldırma eğilimleri ne de bunu yapabilmek için kaynakları vardı. Doğu'daki Bizans imparatorları gibi, Roma-Germen imparatorları da bu malvarlıklarını denetlemek ve etkin kullanmak için Roma imparatorlarından çok da farklı davranmadılar. Karar vericilerin, Vegetius'un *De Rei Militarii*'si (bkz. s. 4) gibi kitaplarda bulabilecekleri süreklilik, Batı ile Bizans arasında antik askeri tekniklerin değişimine ve araştırılmasına ışık tutan bu önemli ilişki, antik askeri bilimin tartışmasız üstünlüğünü yansıtmaktadır.

Kuşatmanın Öncülüğü

Geç Roma'nın önemli stratejisi, 3. yüzyıldaki istilaların ve iç savaşların sonucunda surlarla güçlendirilen ya da yeniden yapılan, kent yönetimi, dini örgütlenme, üretim ve nüfus merkezlerini elinde tutma çevresinde döndü. Bu kendi kendine yeterli kaleler ağı –Batı'daki en eski derinliğine savunma stratejisi örneği– iki amaca hizmet etti. Birincisi, her kale bir saldırganın hareketlerine ve ikmal hatlarına tehdit oluşturacak seyyar kuvvetleri barındırdı. İkincisi, düşman savunulan kentlerden birini kuşatmayı seçerse, orası ana ordunun saldırganı sıkıştırıp ezebileceği bir dayanak olabilirdi. Roma kalelerinin niteliği –ve stratejik yerleri– ele geçirilmelerini çok güçleştirdi; yalnız kuşatma araçları değil, sabit ordugâhlara aylarca konuşlandırılmış ikmal ve bakım araçlarıyla da donatılmış büyük ordular gerekti.

Attila'nın 451'de başarısız olan Galya istilası, Roma'nın derinlemesine savunma stratejisinin başarısının mükemmel bir örneğidir. Bir Roma destek ordusunun yokluğuna karşın, yalnızca sınırlı bir başarı kazanan Hunlar ile müttefikleri, surlarla korunan kentlere saldırarak birkaç ayda kaynaklarını tükettiler. Daha sonra Attila Orléans kentini kuşattığında, Romalı komutan Aetius, büyük ölçüde Galya'dan toplanmış bir ordu ile geldi. Romalılar, ricat eden Hunları takip ettiler. Galya'nın ortasında, Châlons'da, Attila durmaya ve savaşmaya karar verdi. Hun ordusu yenilgiye uğratıldı; Hunlar asker ve teçhizat bakımından ağır kayıplara uğradı ve toprak kazanamadan geri çekildiler.

Bu kuşatma şablonu, destek (çoğu kuşatmalar destekle ya da destek olmadan da başarısız oldular), kuşatan tarafın savaşması ya da daha büyük olasılıkla aşamalı olarak geri çekilmesi, Batı savaşına bin yıl egemen oldu. Kuşatma, en çok rastlanan çarpışma biçimi haline geldi, gerek savunma, gerek saldırı teknikleri ve taktikleri geniş ölçüde yayıldı. 5. yüzyılda, Frank kökenli Romalı komutan ve yazar Falvius Merobaudes, Vizigotların 376'da anayurtları Tuna'nın diğer yakasından kaçtıktan sonraki iki kuşağın savaşın yönetilmesine ilişkin çok şey öğrendiklerine dikkat çekti.

Merobaudes'e göre, Caesar'ın savaştığı "Tötonların savaş komutanlığı çok ilkeldir ve gelişmiş savaş sanatında deneyimsizdirler; ama Vizigotlar artık bir barbar ülkesinden [gelme] bir ırk değillerdi." Onlar, Roma İmparatorluğu'nun surla çevrilmiş kentlerini ve iç kalelerini savunma yeteneğini kazanmış, "savaşta [Romalılara] eşit olan düşmanlardı." Kale yapımına ilişkin bir şeyler öğrendiklerini de ileri sürdü.

İmparatorluk ordusunun büyümesi, sonraki Roma imparatorlarına büyük bir istilayı karşılamak için yedek güçleri korurken, çevreye serpilmiş koca taş kaleleri savunmak için de olanak sağladı. Geç Roma İmparatorluğu'nda, orduda Iulius Caesar ve Augustus zamanından kat kat fazla asker hizmet etti. MS 300'e gelindiğinde, Diocletianus, mevcudu 435.000 askeri geçen düzenli bir orduya komuta etti. 430 dolaylarında, hem Batı hem de Doğu'nun birleşik kuvvetleri belki de 645.000 askerle doruğa ulaştı. "Roma" askerlerine ek olarak, Batı imparatorluğundaki çeşitli Germen grupları ile öteki yerleşimciler de büyük askeri kuvvetler toplayabiliyorlardı. Örneğin, imparatorluk yönetimi tarafından Aquitaine'de yerleştirilmiş olan Vizigotlar 20.000-25.000 asker seferber edebiliyorlardı; birleşik kuvvetleri Vizigotlara denk olan, (bölgede Roma valisi olarak da hizmet eden) kralları Büyük Teodorik'in hükümranlığında İtalya'ya egemen olmaya gelen Ostrogotlar, Kuzey Afrika'daki Vandallar ve Galya'da birçok Frank kral da asker toplayabiliyordu. Ordular da epeyce büyüktü. Örneğin, İmparator Iulianus 357'deki Pers seferine yaklaşık 65.000 kişilik ordunun başında çıktı; 378'de Adrianapolis Muharebesi'nde Valens 30.000-40.000 kişilik bir orduya komuta etti; Aetius'un, çoğunlukla Galya'dan toplanan Châlons'daki ordusunun asker sayısı 40. 000 ile 50.000 arasındaydı.

Geç Roma Dönemi Askeri Örgütlenmesi

Geç Roma İmparatorluğu'nda askeri örgütlenmede iki önemli gelişme oldu. Ordu büyük ölçüde asker-çiftçiler, aynı zamanda asker-kentliler olarak toplumdaki sivil kurumlarla bütünleştirilir-

ken, sivil halk giderek askerileştirildi. *Historia Augusta*'nın meçhul yazarının, İmparator Alexander Severus'un (MS 222-235) yayımladığı bir emirden alıntıladığı gibi ordunun "sivilleştirilmesi" 4. yüzyıl sonlarında hazır hale geldi:

> O [imparator], insanlar kendi topraklarını savunurlarsa daha büyük bir coşkuyla hizmet ederler dediğinden, düşmandan alınan topraklar, mirasçıların orduya katılmaları ve hiçbir zaman [toprakların] sivillerin eline geçmeyeceği koşuluyla yardımcı birliklerin önderlerine ve askerlerine verildi... Askerlerin kendilerine verilenleri işleyebilmeleri için bu topraklara kuşkusuz hem hayvanları hem de köleleri kattı.

Askerler daha çok çiftçi, siviller de daha çok asker oldular: İmparator Honorius, 406 tarihli bir belgede, "Köleler kendilerini savaşa adayacaklar... Doğal olarak, biz özellikle imparatorluk silahlı kuvvetlerinde hizmet edenlerin, müttefiklerin ve özgür yabancıların kölelerini yüreklendireceğiz; çünkü açıktır ki bu köleler sahiplerinin yanında savaşacaklar," diye buyuruyordu.

Bir kuşak sonra, ordu ile düzenli ilişkisi olmayan özgür siviller bile yerel savunma için çağrıldılar. 440'ta ne Roma yurttaşları ne de loncaların kentte yaşayan üyeleri savaş alanında düzenli askerlik hizmeti vermeye zorunlu tutuldular. Ancak İmparator Valentinianus, bu sınırlı ve ayrıcalıklı grupların da "gerektiğinde kent surlarını ve kapılarını savunmak için milis hizmetiyle yükümlü" olduklarını buyurdu. Herhalde gönüllülük temelinde yeterli sayıda asker toplanabildiğinden, geleneksel uygulama biçimindeki zorunlu askerlik artık Roma İmparatorluğu'nun batıdaki parçasında sona ermişti. İmparatorluğun doğu parçasında bile ordular, belli harekâtlar için toplanan gönüllüler olarak sadece komutanların silahlı yandaşları ile sınır ötesinden paralı asker olarak askere alınan yabancıları (*foederati*) kapsıyordu.

İmparatorluk siyasasındaki bu büyük değişiklik yalnız sivil halkın askerileştirilmesi değil, imparatorluk dışından asker toplamayla da oluştu. İmparatorluk sınırlarının ötesindeki –genellikle çok ötelerden– çeşitli kümeler imparatorluğun batı parçasına yerleş-

meye özendirildiler: 4. ve 5. yüzyıllarda Germenler, Alanlar (Don ile Dinyeper arasında, Güney Rusya'dan bir göçer halk), Sarmatlar (Güney Rusya'dan yarı göçer, belki de çoban bir halk) ve ötekiler Britanya, Galya, İtalya ve İspanya'da askerlik yaptılar. Alışılageldiği gibi, imparatorluk görevlileri bu göçmenlere genellikle sahiplerinin terk ettiği yerlerde çiftlikler ve eklentileri ile vergi gelirlerinin üçte birini verdi. Bu nedenle, örneğin, 4. yüzyılın sonlarında saray şairi Pactus Drepanius, 383'te Vizigotları Trakya'ya yerleştiren anlaşma dolayısıyla, "Ordunuza asker vermeleri... ve toprağı işlemeleri için Gotları hizmetinize aldınız," diye I. Theodosius'u övdü.

Daha seçkin bir savaşçı kümesi ileri gelenlerin –dükler, kontlar gibi imparatorluktaki üst düzey görevliler ve belli bir kamu hizmeti olmayan nüfuzlu kimselerin de– silahlı taraftarları olarak hizmet ettiler. İmparatorluk, böyle bir orduyu kullanabilecek olanları zaman zaman sınırlamaya çalıştıysa da, bu yandaş askerler geç Roma ve Ortaçağ toplumlarında her zaman ve her yerde bulundular. İster komutanlarının doğrudan hizmetinde, ister ordugâhında olsunlar, bu birliklerde hizmet verenler, yarı zamanlı çiftçi-askerlerin ve kent milislerinin tersine görünürde profesyonel savaşçıydılar.

Roma-Germen Orduları

5. yüzyılın ortasında imparatorluğun zorunlu askerliği denetleyen resmi kurumları işlemez olunca, Batı'daki Roma ordusu çarçabuk toparlanıp gitmedi. Gerçekten, 6. yüzyılın başında üniformalarından ve bayraklarından "Romalı" oldukları anlaşılan birlikler Orléans'ın batısındaki bölgede, örneğin, yerel siyasi önderlerin öncülüğünde etkinliklerini sürdürüyorlardı. Ancak, "barbar" denilen halkların savaşçı kuvvetlerinin büyük bölümü gibi imparatorluğun eski askeri düzeninin er ve erbaşları da Roma-Germen krallıklarının askeri örgütlenmesine katıldılar. Zaman içinde –özgür olsun olmasın, kırsaldaki yerli halklar gibi– bunların çok büyük bir bölümü çiftçi-asker oldular. Örneğin, İspanya'daki Vizigot krallığı ne zaman büyük bir sefer düzenlese, sosyal ya da hukuki konumlarına bakmadan rahip olanları da,

olmayanları da orduya çağırdı ve ayrıca, köleleri de yaygın olarak kullandı. Romalı yerleşimciler (örneğin) 455'te Roma'nın yağmalanmasıyla sonuçlanan Kuzey Afrika'dan yapılan Vandal seferinin çok önemli bir parçası olarak, özellikle tayfa toplamada ve komutada Vizigotların ve Vandalların deniz harekâtlarındaki önemlerini ortaya koydular.

Bir başka yerde, saldırı amacıyla, gerek kırsalda, gerek kentlerde yerleşik olanlardan seçilmiş bir grup –"seçme askerler"– genişletilmiş askeri saldırı harekâtlarına katılmak için yerel savunmanın gerektirdiğinden öte askerlik hizmeti yapmak zorundaydılar. Kentlerden ve köylerden toplanan bu askerler sahra ordularının er ve erbaşlarını oluşturuyorlardı. Bu askerler, Roma-Germen devletlerin düzenli sefer ordularında ileri gelenlerin, özellikle de kralın şahsi silahlı yandaşlarının yanında hizmet ettiler. Merovenj Galya'sında ve kuşkusuz başka yerlerde, yetişkin erkekler de yaşadıkları bölgenin savunması için genel bir askerlik çağrısı yapıldığında gitmek zorundaydılar. Bu hizmet, imparatorluk döneminde olduğu gibi, surla çevrili kentlerde ve korunan kasabalarda yerleşiklerden güçlü olanların savunularda yer almaları zorunluyken, yoksulların da, kiliseyle bağlantılı kurumlardaki özgür olmayanların da bağışık olmadığı bir "kamu görevi"ydi.

Askerileştirilmiş kırsal nüfusun sayısının tahminine yönelik bir girişim, büyük ölçüde kırsalda güçlü yetişkin erkek nüfusun büyüklüğünün hesaplanmasına dayandığından, kurguya da çok açıktır. Demek ki, 6. yüzyıl Galya'sında on beş ile elli beş yaş arasında bir-iki milyon erkek yaşıyor ve silahaltında birtakım hizmetleri yerine getiriyor olabilirler. Ancak, daha doğru tahminler kent milisleri için yapılabilir. Örneğin Galya'da, çevre uzunluğu ortalama 1,3 kilometre olan surlarla çevrili yaklaşık 100 kent saptanabilir. Mevcut verilere göre, yaklaşık 1,2 metre suru savunmak için bir asker gerekiyordu. Bu nedenle Galya'da –korunaklı daha küçük öteki merkezler bir yana– yalnızca kentleri savunmak için yaklaşık 100.000 kişilik bir kent milis gücü gerekiyordu. Eski Batı imparatorluğunda çok sağlam surlarla çevrilmiş kentlerin ele geçirilmesi sırasında, kenti kuşatan orduların

yaşadığı büyük zorluklar, kent milislerinin kuvvetli ve iyi savaşçılar olduklarını göstermektedir.

Sahra orduları zaman zaman büyük olabiliyordu. Örneğin, 585'te Burgonya kralı Guntram (561-592) tahtını gasp eden Gunwald'ı ezmek için hem krallığındaki sürekli ordusunu hem de seçme milislerinin hemen hemen hepsini harekete geçirdiğinde, ordusu 20.000 kişiyi bulmuş olabilir. Bir kuşak önce, Kuzey Afrika'daki Vandallar çok kısa sürede muharebe meydanına 15.000 asker sürebilirken, İtalya'daki Ostrogot kralları yirmi yılı aşan bir savaşta Bizans İmparatorluğu'na karşı çoğu kez 10.000 kişinin üzerindeki orduları seferber edebiliyorlardı.

Bizanslılar ise Roma-Germen krallıklarından çok daha büyük ve nüfus yoğunluğu fazla olan bölgeleri denetliyorlardı. Böylelikle, Doğu imparatoru Anastasius'un 503'te Perslerle savaşmak için topladığı 52.000 kişilik ordu elbette büyüklük açısından seleflerinin komutasındaki ordulara benziyordu. Daha sonraları aralıklı olarak imparatorluğu vuran veba salgınlarına karşın, İmparator Iustinianus'un (527-565) birleşik sahra ordularındaki asker sayısı, bir yüzyıl önce aynı bölgenin savunmasında hazır olan 170.000'e yakın olabilir. Örneğin, 530'larda ve 540'larda Bizans'ın en başarılı iki komutanından Belisarius ile Narses ortalama 20.000 askere ulaşan bir dizi orduya komuta ettiler. Müslüman istilalarının ardından 7. yüzyılda yapılan iyileştirmeler, imparatoru Konstantinopolis'in içinde ve dışında konuşlanan 25.000 kişilik kadar bir sahra ordusu ile bıraktı.

Iustinianus'tan Şarlman'a

5. yüzyılda Galya, İtalya, İspanya, Kuzey Afrika ve Britanya'da kurulan Roma-Germen krallıkları aralıklarla, Bizans imparatoru Iustinianus'un İmparatorluğun batıdaki yarı parçasını yeniden doğrudan egemenliği altına almak için kalkışmasıyla patlak veren savaşlara girdiler. Bizanslıların Batı'yı yeniden fethetme tasarıları, Afrika, İtalya ve İspanya'da saldırılara dayanıklı kent ve kasabalara odaklandı. Konstantinopolis'te, bu bölgelerde yaşayan,

Vandal, Ostrogot ve Vizigot yöneticilerden sayıca daha fazla olan Romalı nüfusun imparatorlukla yeniden bütünleşmeyi yeğleyecekleri ve bu ayrıcalık için savaşacakları varsayıldı. Büyük ölçüde "Romalılar"dan oluşan kent milislerinin, gerektiğinde kent surları içine yerleşmiş Germen garnizonlarına boyun eğdireceğine ve kentlerini yaklaşan Bizans ordularına teslim edeceklerine inanıldı. Askeri altyapısından yoksun kalan ve ikmal kaynakları kesilen Germen krallarına bağlı ordular böylece kendi krallıklarında görünüşte "yabancı" durumuna gelecekler, ya Bizanslılarla açık arazide savaşacaklar ya da bir şekilde uzlaşacaklardı.

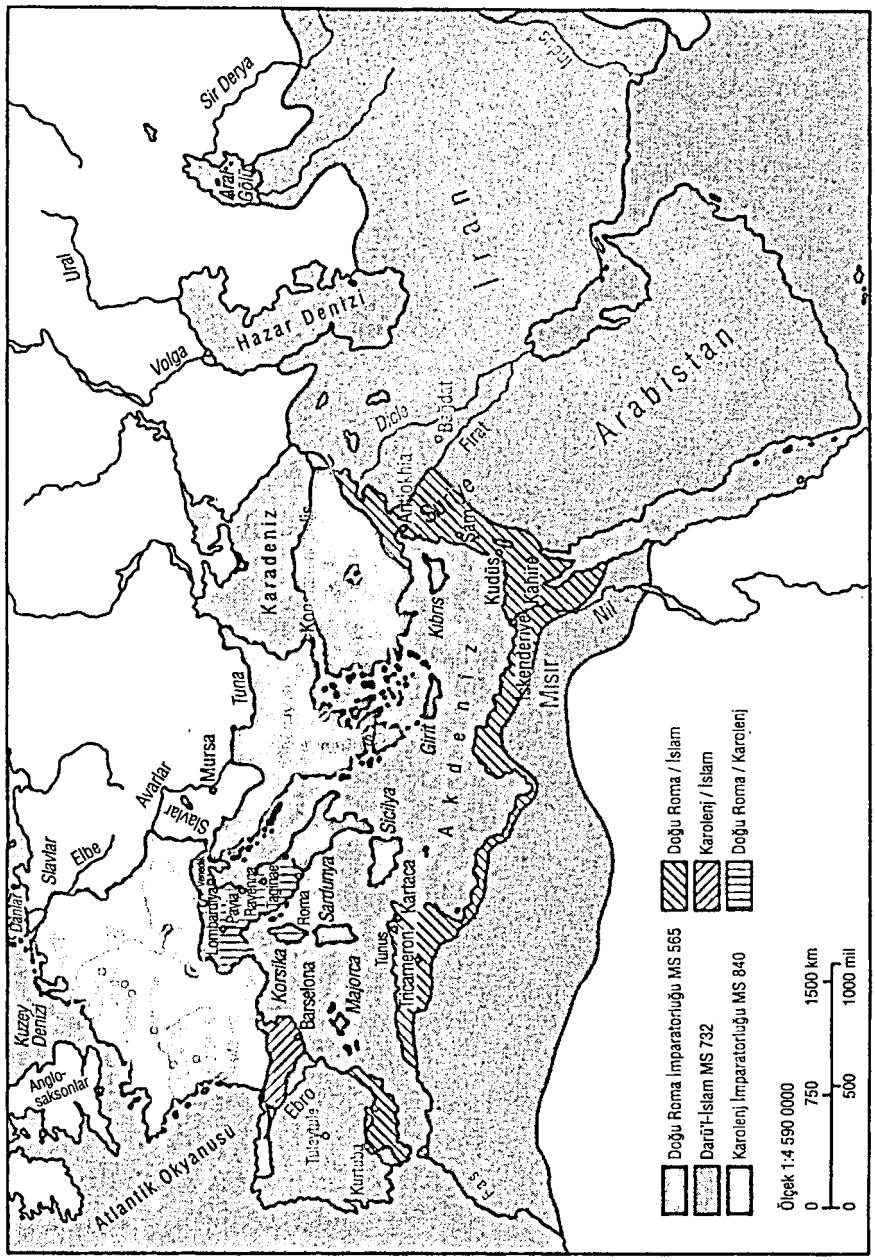
Başlangıçta Bizans'ın stratejisi iyi işleyecek gibi göründü. Belisarius, Vandalları Tricameron Muharebesi'nde (535) yenince hem kral hem de krallık imparatorluğun eline geçti. Bu başarı Afrika'daki birçok sağlamlaştırılmış kenti düşürmek amacıyla dikkatle hazırlanmış kuşatmaların gereksiz olduğunu ortaya koydu. Tersine, İtalya'nın imparatorluğun egemenliğini doğrudan kabul etmeye zorlanması, yirmi yıldan uzun sürede Bizanslıların İtalya'nın başlıca kentlerini ele geçirdikleri kuşatma savaşlarına yol açtı. Ancak kentlerin ele geçirilmesi yeterli olmuyordu. Belisarius'un halefi Narses, 552'de Taginae'de düşman kuvvetlerinin büyük bir bölümünün yok etti ve Bizans'ın zaferi ile son bulan bir dizi savaşla Ostrogot ordusunu yendi. Bundan sonra, Bizans ordusu doğuya, Pers İmparatorluğu'na yöneldi ve Persler 628'de yenilgiye uğratıldı.

Bu yüzyılda gerek Doğu'daki, gerek Batı'daki Bizans savaşları, başarılı olmakla birlikte, imparatorluğu önemli ölçüde zayıflattı ve böylece 7. yüzyıl ile 8. yüzyılın başlarında Roma İmparatorluğu'nun doğu parçasının büyük bir bölümünün Müslümanlar tarafından fethedilmesini kolaylaştırdı. Batı uygarlığının askeri haritası yeniden çizildi. Bizans devleti, en kalabalık ve en zengin eyaletlerini, Suriye, Kutsal Topraklar ve Mısır'ı kaybetti ve zayıfladı. Iustinianus'un yeniden fetihlerinin meyveleri kısa sürede İtalya'da birkaç stratejik noktayla sınırlı kaldı. Kuzey Afrika ile İtalya'nın büyük bir bölümü yitirildi. Buna ek olarak, İspanya'daki Vizigot krallığı 711'de yıkıldı, yerini bir Müslüman devlet aldı;

Güney Galya, Karolenjlere kadar yağmalandı. Bu hanedan, 8. yüzyılın sonları ile 9. yüzyılın başlarında da egemenliklerini Aquitaine'e değin yaydılar. Daha sonra Elbe'nin ötesine saldırdılar, Kuzey İtalya'daki Lombardiya Krallığı'nı fethettiler, İspanya'da Barcelona'ya kadar ilerlediler.

7. yüzyılın büyük bir bölümünde ve 8. yüzyıl başlarında Batı'daki savaşlar çoğunlukla yerel ölçekte kaldı. Ancak Frank kralları Charles Martel (ölümü 742), Pepin (ölümü 768) ve Şarlman (ölümü 814), Batı'da askeri düzenin merkezden denetimini yeniden yaşama geçirdiler. Onlar ve halefleri ülkelerinden uzaktayken, uzun harekâtları daha iyi sürdürebilmek üzere yönetimde zaman zaman ufak tefek düzeltmeler yaptılar. Yerel yönetim bölgesi (Roma İmparatorluğu'nda, klasik Yunan *polis*'inden farklı olmayan *civitas*) bir kontun askeri ve sivil yönetimi altında sürdü; yeterli askeri kuvveti sağlamak için merkezi hükümet tarafından çeşitli yöntemler geliştirildi. Saldırı amaçlı harekâtlarda, seçme askerler Karolenj ordularının er ve erbaşlarını oluşturdular. On iki ya da daha çok mülkü olan zenginler, atlıları ve silahları ile katılmakla yükümlüydüler. Beş mülkü olanların genellikle seferde hizmet borcu vardı ama katılma yükümlülükleri daha az teçhizatla sınırlıydı. Harekâtların yapıldığı yere yakın bir yerde yaşayan birisi, ancak üç ya da dört malikânesi varsa askere çağrılabilirdi; bir mülkün yarısı kadar az toprağı olan toprak sahipleri, toplam varlığı beş malikâne olan ortaklıklara alınırlar ve seçme askerlere asker sağlamaları buyrulurdu.

Selefleri Merovenjler gibi, Karolenjler de özgür olan herkesin krala bağlılık yemini etmesini ve yaşadıkları yerel yönetim bölgesinin kütüğüne kaydolmalarını istediler. Bu, yalnızca yerel savunma kuvvetlerinde seçme askerliğe uygun olanları saptamak için değil, nüfuzlu kimselerin şahsi ordularında hizmet eden son derece profesyonelleşmiş binlerce silahlı savaşçı üzerinde doğrudan merkezi denetim sağlamak için de yapıldı. 750 dolaylarında birçok yerel yöneticinin özgür olmayanları da asker olarak maiyetine aldığı açığa çıkınca "vasal" statüsü verilenlerin hepsinin bağlılık yemini etmeleri istendi.



Harita 3 565'te Iustinianus'un imparatorluğu sırasında Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırlarının en geniş olduğu dönem ile İslam İmparatorluğu'nun Batı Avrupa'ya girişinden (732) sonra yayıldığı en uç sınır ve 840'ta Karolenj İmparatorluğu'nun doruğundaki sınırlarının karşılaştırması.

Artık Şarlman, Müslüman fetihleri ile ucundan bucağından kırpılmış Bizans devletinden çok daha büyük bir alana hükmediyordu. Yapılan büyük seferler için de en azından 35.000'i ağır silahlı atlı olmak üzere 150.000 kadar asker toplayabiliyordu. 35.000-40.000 kişilik ordulara nadiren de olsa rastlanıyordu. Charles Martel, Pepin ve Şarlman sürekli olarak ana üslerinden hep daha uzakta çok büyük sefer kuvvetlerini hedeflediler. Tersine, 843'te Verdun Antlaşması ile imparatorluğun aralarında bölündüğü Şarlman'ın torunları I. Lothar, Germen Louis ve Dazlak Karl, 8.000-10.000 askerden oluşan daha küçük orduları görece sınırlı harekât alanlarına yerleştirme eğiliminde oldular.

Karolenj döneminde strateji, kendi krallıklarındaki kentleri ellerinde tutmak, komşularınınkini ele geçirmek üzerine odaklandı. Böylece I. Pepin'in Aquitaine'yi fethi, 762'de Bourges'i almasına ve düşmanlarının kuşatma ağırlığının etkinliğini kabul etmelerine dayanıyordu. 774'te uzun bir kuşatmadan sonra Pavia teslim olunca, Lombardiya Krallığı Şarlman'ın eline geçti. İki yıla yakın bir kuşatmadan sonra Barcelona'nın düşmesiyle İspanya üzerine yürüyüşe karar verildi. Büyük ödül, güçlendirilmiş kentlerle çevrelerindeki yerel yönetim bölgeleri olduğundan, sefer stratejisi ve kısmen savaş taktikleri, yıkımı en aza indirmeyi amaçlıyordu. Bu amaçların stratejik yansımaları Tourlu Gregorius'un aktardığı, müstahkem Avignon kenti kuşatması sırasında Galya'da yaşayan nüfuzlu bir Romalı olan Aridius ile Merovenj kralı Clovis (ölümü 511) arasında geçtiği kabul edilen hayali konuşmadan kaynaklanmaktadır:

> Ey kral! Ekselansları benim birkaç değersiz önerimi dinlemeye tenezzül ederlerse... [söyleyeceklerim] genel olarak da, geçmeyi düşündüğünüz bölgelerde de size yararlı olacaktır. Düşmanınız bu olağanüstü sağlam yerde mevzi almışken... Neden bu orduyu savaş alanında tutuyorsunuz? Tarlalardan halkı çıkarıyorsunuz, otlakları yok ediyorsunuz, bağları kesiyorsunuz, zeytin ağaçlarını deviriyorsunuz, bölgenin meyvelerine tamamen zarar veriyorsunuz. Yine de düşmanınızı yenemiyorsunuz. Bunun yerine ona bir elçi gönderiniz ve size yıllık haraç ödemeyi kabul ettiriniz ki bu bölge kurtarılabilsin. Siz hükümdar olacaksınız ve haraç her zaman ödenecektir.

Aridius'un öğüdü "barbar" savaşı ile antik askeri bilimin öğretileri arasındaki farkları zekice özetlemektedir. Onun öğüdü, Asya'ya girerken ordusuna "sahip olmak için savaştıkları şeyleri yok etmemeleri gerektiği"ni söyleyen Büyük İskender'in düşünceleriyle uyumludur.

Yeni Surlar, Eski Temeller

Karolenj İmparatorluğu dağılırken çıkan fırtınadan doğan Batı Avrupa'daki ulus-devletlerin kökleri saldırıya açık kaldı. 843'te Şarlman'ın torunları arasında yapılan Verdun Antlaşması, doğudaki ve batıdaki komşularının, üzerinde bin yıl savaşacakları Frisia'dan Roma'ya uzanan savunmasız orta krallığın yanı sıra Fransa ile Almanya'nın da temelini attı. İngiltere, Viking işgallerinin potasında eriyor, İber Yarımadası'ndaki farklı krallıklar Müslümanlara karşı düzenlenen gelişi güzel seferlerde yavaş yavaş birleşiyorlardı. Yalnızca bir coğrafi bölgeden ibaret (bir bütünlük arz etmeyen) olarak bir tek İtalya kalmıştı.

Bizans gibi, Batı Avrupa devletleri de savunmada kaldılar. Bu, çeşitli örgütsel sorunlar doğurdu. Saldırıya geçen bir toplum, her yıl sefer mevsiminde ordu için asker toplayabilir ve harekât bitince de [askerleri] evlerine gönderebilir. Ancak, savunma durumunda çok iyi talim görmüş hareketli birliklerin toplanması ve karşılık vermeye her an hazır olmaları gerekir. Sürekli hazır durumda olmak için yöntemler bulunmalıydı ve başarılı bir saldırı duruşunun ekonomik üstünlükleri yoktu. Ancak, becerikli önderler yükü yaymanın ve eski savunma temellerinin üzerine yeni baştan yapı yapmanın yollarını buldular. Roma kalelerini –ve savunmaya ilişkin Roma düşüncelerini– kuşatma maliyetleri aşırı derecede yükselinceye değin yenilediler.

İngilizlerin Tepkisi

Wessexli Büyük Alfred, topraklarını Vikinglere karşı eski Roma-Germen krallıklarınınkine benzer kuvvetlerle savundu. Askeri

ileri gelenlerin, soyluların maiyetlerindeki seçkinlerle birlikte hizmet eden seçme askerler ordunun er ve erbaşlarını oluştururken, yerel savunma alt tabakadan askere alınanlara bırakılmıştı. Alfred, savunma için her zaman hazırlıklı olma sorununu seçme askerlerini ikiye ayırarak çözdü: Biri düşman saldırılarına hızla karşılık vermek için muharebe meydanında, ikincisi de kalede hazır olacaktı. Bu kuvvetler dönüşümlü olarak yer değiştirdiler. Görünüşe göre, ileri gelenlerin silahlı yandaşlarını da benzer bir düzene soktu. Ayrıca Wessex'in savunması için kurulan otuz üç *burg*'un* her birinde bir paralı garnizon birliği de oluşturdu. Bu askerler, yaşadıkları kenti ya da kaleyi savunmakla görevlendirilen yerel halkla birlikte hizmet ettiler, surları onarma sorumluluğunu da paylaştılar. Buna ek olarak, kırsal alanlarda yerel savunma kralın aktif hizmetinde olmayan alt tabakadan askerler ve seçme askerlerle sürdürüldü.

Ortaçağ'da bütün Batı'da Roma-Germen askeri örgütlenmesinin sürdürülmesi yaygındı. Silahaltındaki nüfus yerel savunma için insan gücünü sağlıyordu; devletin yurtdışı sefer kuvveti için daha askerileştirilmiş sivil nüfustan seçilenler sıradan askerleri oluşturuyordu; seçkin birlikler, çoğunlukla, krallar ve en üst derecedeki soylular da dahil olmak üzere önemli alaylı ve laik nüfuzlu kişilerin silahlı yandaşlarından geliyorlardı. Büyük imparatorluklarda ve küçük devletlerde askeri örgütlenmenin bu temel birimleri 13. yüzyıla, bazen de daha sonraya değin değişmeden kaldı. Hatta erken Rönesans İtalya'sında kent devletlerinde bile saldırı harekâtı için savaşçı seçme askerler vardı; askerliğe uygun olanlar da devleti savunmak için askere çağrılıyorlardı; Floransa'da üst sınır yetmiş yaştı. Kentteki yetkililer, yalnız kent içinden değil, kırsal bölgeden de silahaltına aldılar.

Alfred, karada olduğu gibi denizde de Vikinglere karşı koymak için özel savaş gemileri yaparak deniz gücünü büyüttü. Altmış kürekli gemiler benimsenmişti. Ayrıca çok sayıda kale inşa ettirdi ve mevcut kaleleri onardı. İngiltere'de (Alfred'in öldüğü) 899 ile 914 arasında bir tarihte hazırlanmış olan *Burghal Hidage* adı verilen bir belgede otuz üç kale sıralanmaktadır. Bu belgeden Anglosakson

* Almanca. Antik ya da Ortaçağ kalesi ya da surlarla çevrili kent – ç.n. Bkz. Sözlük.

askeri yönetiminin gelişmişliği anlaşılmaktadır. Otuz üç kalenin çevre uzunlukları ölçüldü ya da yer ölçümleri alındı, sonra da gelir getiren arazi belirlendi ve değerlendirildi; bir *hide*'ın* –bir aileyi geçindirmek için gereken toprak– getirisi garnizonun bir üyesinin geçimini sağlaması için ayrıldı. Karşılığında her üye savunmak ve surun bir çeyrek ölçü (1,3 metre) düzenli bakımını yapmakla yükümlüydü. Bu yönetim çalışmasının üstün niteliğine, çevre uzunluğu üç kilometre olan suru savunmak için gereken garnizona 2.400 *hide*'ın verildiği eski bir Roma kenti olan Winchester bir örnektir. 2.400 savaşçı askerden oluşan bir kuvvet için kullanılacak kaynakta yanılma payı yüzde birden azdı. *Burghal Hidage*, Anglosakson askeri siyasetini düzenleyen kişilerin çok ileri bir strateji anlayışına sahip olduklarını göstermektedir. Bu durum, en iyi biçimde kendi ortamında açıklanabilir. Hiçbir *burg*, bir başka *burg*'dan otuz kilometreden –bir günlük yürüyüş uzaklığı– daha uzak değildi. Böylece destek kuvvetler ve ikmal kolları koruma altındaki bir yürüyüş düzeninin üstünlüğünden yararlanıyor, hiçbir birlik bir *burg*'dan ötekine giderken gece açık arazide konaklamak zorunda kalmadığından beklenmedik bir düşman saldırısıyla karşılaşmıyordu. Ayrıca, bir *burg*'daki birlikler, kuşatma altına alınan yakındaki bir başka *burg*'daki askeri kuvvetleri desteklemek için de hızla konuşlandırılabiliyorlardı.

Germen Kralı Doğancı Heinrich (ölümü 936) toprak sahiplerinin verdiği hizmete ve ürünlerinden alınan vergilere dayanan, askeri birliklerin sürekli bulunduğu, yeterli donanıma sahip uyumlu bir kale düzeni kurmak için uğraştı. Çabaları, kısa bir süre önce Anglosakson İngiltere'sinde yapılanlara rastlantısal bir benzerlik taşımaktan çok ötededir. Vakanüvis Widukind'e göre, Heinrich, Saksonya'da kalelerde garnizon kurmaya asker seçerek başladı:

> Her dokuz çiftçi-askerden birinin, birlikteki öteki sekiz üye için [kale içinde] küçük evler yapması ve ürünlerinin üçte birini alması ve *burg*'da tutması için *burg*'da yaşaması zorunludur. Sekiz kişi [*burg*'a yerleştirilmiş] dokuzuncu kişinin toprağını ekerler, ekinini biçerler.

* 80 ila 120 hektar arasındaki toprak parçaları için kullanılan Ortaçağ arazi ölçü birimi – ç.n.

Gerek Germen, gerek İngiliz düzeni, bu modelin yazılmamış eski benzerlerinden, geride kalan kayıtlardan ya da Bizans'ta kesintisiz uygulamasından bilinen Roma'nın derinliğine savunma ilkesine herhalde çok şey borçluydu (bkz. s. 69-70).

Bizanslıların Tepkisi

Doğu Roma İmparatorluğu, Araplar, Persler, Kürtler, Türkler ve doğudaki Hazarlardan kendini korumak zorundaydı. Güvenliği, özellikle başkenti Konstantinopolis'in güvenliği, büyük ölçüde donanmasının etkinliğine dayanıyordu. Bizans donanması, imparatorluğun çıkarlarını yalnız Akdeniz'de değil, Karadeniz ile Tuna'da da dört yüzyıl başarıyla korumuştu. Standart Bizans savaş gemisi, iki kol kürekçiden (toplam 100 kürekçi) oluşan *dromon*'du. Her *dromon*, düşman gemilerine Rum ateşi püskürten sifona benzer bir aygıt taşıyordu. Elde taşınabilen silahlar da Rum ateşi püskürtüyorlardı. Birçok aygıtın tasviri ise belirsizdir. Düşmana ulaşmadan birbirinden ayrılan bir deste küçük ok atışı belki de günümüzdeki misket bombası gibiydi. Yanıcı maddeler taşıyan kırılabilir kaplar, herhalde toprak çömlekler, düşman gemilerine atılıyordu. *Dromon*'daki 100 kürekçi aynı zamanda savaşmaları istenen askerlerdi. Alt güvertede sıralardaki elli kişinin zırhları yoktu ama üsttekiler, güvertedeki "denizciler" gibi en iyi zırhlardan giyiyorlardı.

Bizans donanması, 911 ile 949'da Girit'i ele geçirmiş olan Müslüman kuvvetlerine karşı önemli amfibi harekâtlar yaptı ve sonunda adayı 961'de yeniden ele geçirdi. 11. yüzyılda Müslüman Sicilya'ya sayısız saldırıya girişildi. Bu harekâtlarda Bizanslılar atları gemilerle görece uzun mesafelere taşımada ve savaşa hazır durumda karaya çıkarmadaki eşsiz yeteneklerini gösterdiler. 11. yüzyılın ortasına doğru, Güney İtalya'daki Normanlar da onların at taşımacılığındaki sırlarını öğrendiler ve sonunda bu bilgiyi, Bizanslıların at taşıma düzenini örnek alarak 1066'da İngiltere'yi istila eden Dük Guillaume'a aktardılar.*

* Normandiya dükü Guillaume le Conquérant – ç.n.

Bizanslılar sürekli olarak denizcilik teknolojilerini iyileştirmek için uğraştılar. Örneğin, gemilerin iskelet yapısına öncülük ettiler. Askeri sırları korumak başlıca öncelikliydi; istihbarat ve karşı istihbarat çok iyi örgütlenmişti. Bir ölçüde Bizans'ın güvenliğinin etkinliğine bağlı olarak, Müslümanlar her zaman Hıristiyan komşularının gerisinde kaldılar. Arabistan'daki göçer atlıların denizcilik geleneği yoktu. Bu nedenle gemilerini yaptırmak ve mürettebat sağlamak için bazıları Müslüman olan Hıristiyanları kullandılar. Trabluslu Leo ve Tarsuslu Damien gibi bazı çok önemli Müslüman deniz komutanları Bizans İmparatorluğu'ndan kaçan kaçaklardı. Ancak 11. yüzyılın ikinci yarısında, İtalyan kent devletleri, özellikle Venedik daha iyi tasarımlarla daha çok gemi yapmaya başlarken, donanma görece gerilemekteydi. 1204'te Haçlılar, büyük hazinesini ganimet olarak taşımak ve papa ile patrik arasındaki hizipleşmeyi sona erdirerek Bizans İmparatorluğu'nu Batı'nın parçası haline getirmek için Bizans'ın başkenti Konstantinopolis'i yağmaladılar. Doğu Kilisesi'nin başı olarak Konstantinopolis'e bir Romalı Hıristiyan'ı getirdiler ve bir Batılıyı imparator yaptılar.

Küçük Devletler, Küçük Ordular

Doğu Roma İmparatorluğu'nun Müslümanların fetihleriyle küçülmesi ve Karolenj İmparatorluğu'nun birçok devlete bölünmesi, hem Doğu'da hem de Batı'da saldırı harekâtları için toplanan orduların, geç dönem Roma imparatorları ile Şarlman'ın savaş alanına sürdüğü ordulardan çok daha küçük bir hale gelmesine neden oldu. Bununla birlikte, 9. yüzyılın ortasına dek Bizans, yaklaşık 25.000 kişilik bir sahra ordusu ve bütün imparatorluğa dağılan yirmi askeri bölgede 95.000 kişilik taşra ordusu olmak üzere 120.000 kişilik bir düzenli ordunun sürekliliğini koruyordu. Sekiz milyon dolayındaki nüfus bu orduyu ayakta tutuyordu.

Eski Karolenj İmparatorluğu'nun batı bölümünde 10. ve 11. yüzyıllarda ortaya çıkan küçük devletler daha küçük yurtdışı sefer kuvvetleri ile yetinmek zorundaydılar. Ancak orduların küçülmesi, elbette asker sayısının büyük ölçüde azalmasının değil, hü-

kümranların yerel yönetim bölgelerini yöneten ve asker toplama sorumluluklarını yerine getirmeyen birçok nüfuzlu kişiye egemen olamamasının sonucuydu. Benzer bir biçimde kentlerinin surlarında askerlik yapan kentliler ve askerileştirilen kırsal nüfusun sayısı büyük ölçüde azalmış görünmüyordu; ama Viking istilaları sırasında nüfus kaydırmaları vuku bulmuş olabilirdi. İngiltere'de 9. ve 10. yüzyılların sonlarındaki yabancı istilaları ile iç savaşlar da orduya büyük bir zarar verdi. Ancak asker de yok değildi. Seferler için beş-*hide* düzeniyle iyi eğitilmiş 20.000 ek asker toplanırken, Büyük Alfred'in *burg*'larına yerel milislerden başka 28.000 paralı asker daha yerleştirilmişti. Bu askerlerin yanı sıra, Anglosakson krallar saldırı harekâtları için kendi silahlı yandaşlarından ve nüfuzlu kişilerin askerlerinden yararlanabilirlerdi. Hastings Savaşı'nda Kral Harold çoğu seçme askerden olan 8.000 kadar asker topladı; ama bu, savaşa hazır Anglosakson ordusunun yalnızca küçük bir parçasıydı.

Manş Denizi'nin karşı tarafında, Fransa'da, başarılı önderlerden biri olan Anjou kontu III. Fulk "Nerra"* (987-1040) da saldırı harekâtları için 6.000 kişilik bir ordu toplayabilirken, Hugh Capet (ölümü 996) Paris'in çevresinde doğrudan kendi egemenliği altındaki küçük çekirdek bölgelerden hem piyade hem de süvariden oluşan 6.000 kişilik bir ordu kurabiliyordu. Kentin surlarının savunulması için 1.500 kadar kent milisi gerekirken, 1067'de yalnız Angers kenti yaklaşık 1.000 seçme asker gönderdi. Fulk'un yaşça daha küçük çağdaşı Normandiya dükü Guillaume, 1066'da İngiltere'nin işgali için, paralı askerler ile iki-üç bin atlı asker de dahil olmak üzere, 14.000 kişilik bir ordu toplayabildi.

Ren'in diğer kıyısında 10. yüzyılın ortasına değin, Germen kralları Şarlman'ın hükümranlığında ekonomik ve demografik büyümenin ışığında bölgenin yükümlülükleriyle dengeli bir kuvvete, 15.000 kadar ağır silahlı atlı askere komuta ettiler. 955'te Lechfeld Savaşı'nda Macarlara karşı savaşan Büyük Otto'nun sekiz-on bin kişilik ordusu, Germen krallığında sefere hazır ordunun yalnızca bir parçasıydı. Büyük ölçüde Saksonya'dan toplanan

* "Kara" Fulk – ç.n.

bir başka büyük ordu aynı zamanda Slavlara saldırdı. İtalya'ya 982'de yaptığı başarısız saldırı için II. Otto herhalde 20.000'i aşkın asker ile 10.000 ağır silahlı atlının da dahil olduğu bir orduya komuta etti.

Papanın elçisi Le Puy piskoposu Adhémar'ın başını çektiği 1096 ile 1099 arasındaki Birinci Haçlı Seferi için Batı Avrupa'nın büyük bir bölümünden toplanan, 60.000 kişi olduğu kestirilen ordu Ortadoğu'ya yürüdü. Bu ordu, büyüklük sırasına göre Şarlman'ın topladığı ordunun iki katıydı ve lojistik menzili çok daha büyüktü; çünkü Bizans ve Cenova da dahil olmak üzere çeşitli Hıristiyan deniz kuvvetleri ikmal malzemelerini sağlıyorlardı. Konstantinopolis'ten Kutsal Topraklar'a giden yol üstünde, sık sık –hafif silahlı atlılardan mühendislere ve denizcilere değin– uzmanlaşmış Bizans birliklerinden yardım gören Haçlılar birkaç büyük Müslüman ordusunu yendiler. Birinci Haçlı Seferi, Ortaçağ'da bir Batı ordusunun yaptığı en karmaşık ve zor sefer oldu. Filistin ile Suriye'de Haçlı krallıklarının kurulmasına olanak veren 1098'de Antiokhia,* 1099'da Kudüs gibi büyük kaleleri olan kentlerin kuşatılması ve ele geçirilmesi Birinci Haçlı Seferi'nin başlıca zaferleri oldu. Haçlılar, bu devletleri, düşman topraklarına ve ikmal hatlarına saldırı harekâtları için üs olarak kullanabilecekleri kalelere dayanan bir derinliğine savunmayla özenle ve inatla korumaya çalıştılar.

Süvariye Karşı Piyade

At sırtında dövüşen askerlerin taktik açıdan başat öğe olduğu Ortaçağ savaşı bulmak zordur. Birçok seferde yaya askerlerin sayısı atlılardan çok fazlaydı. Bu sayı Bizanslılarda 4:1 oranına daha yakınken, Batı'da 5:1 ya da 6:1 oranı olağan görünmektedir. Ayrıca, en önemli Ortaçağ savaşlarının çoğunda atlıların büyük bölümü, kimi zaman da hepsi atlarından inerek yaya savaştılar. Atlı saldırıları, özellikle okçular, arbalet kullananlar ya da yaya savaşan öteki birlikler tarafından desteklenmedikleri zaman çok ender olarak başarılı oldular.

---

* Antakya – ç.n.

Geri çekilmeyen yaya askerler yalnızca atlı saldırıyı püskürtmezler, hatalı yapılan bir saldırıda, saldırıya geçen kuvveti yok da edebilirler. Ancak yaya askerler buyruklara uymadıkları zaman bir felaket doğabilir. Atlı birliklerin geri çekilir gibi görünmeleri, genellikle mevzilenmiş bir yaya kuvvetin kandırılarak mevziini başıbozuk bir biçimde terk etmesine, böylece atlıların geri dönüp karşı saldırıya geçmelerine, yaya askerlerin açık arazide tek tek dövüşmelerine yarardı. Hastings'de Fatih Guillaume'ın kuvvetlerinin yaptığı düzmece geri çekilme, nihai zaferin kazanılması açısından kuşkusuz çok önemliydi. Bu tür taktikler, 982'de Cap Colonna'da hafif silahlı Müslüman atlıların II. Otto'nun ağır süvarisini kendilerini kovalamaya kandırdıklarında olduğu gibi, atlı birliklere karşı da etkin olarak kullanılabiliyordu. Kovalanan Hıristiyan kuvvetlerinin atlarının gücü tükenmiş, daha sonra önceden konuşlandırılmış yedeklerin kanat saldırısı ile pusuya düşürülerek yenilgiye uğratılmışlardı.

Piyade taliminin niteliği çok düzensiz olabilirdi. Prüm Manastırı'nda başrahip olan Regino'nun, 882'de Rhineland'ın* kendi bölgesinden zorla yerel asker toplanmasını kınaması sık sık alıntılanmıştır:

> Tarlalardan ve köylerden toplanıp bir araya getirilmiş çok sayıda yaya asker vardı... İskandinav savaşçılar, bu aşağılık güruhun [zayıflığının] koruyucu zırhı gibi askeri disiplininin de olmadığını anladıklarında, onların üzerine nara atarak saldırdılar ve öylesine büyük bir katliam yaptılar ki, sanki insanları değil, hayvanları da hunharca katlediyorlardı.

Terazinin öteki kefesinde, 955'te Ausburg yakınlarında yapılan Lechfeld Muharebesi'nde Büyük Otto'nun Macarlar karşısında kazandığı görkemli zaferi sağlayan olağanüstü disiplin vardı. Otto'nun askerlerinin büyük bir çoğunluğu yaya savaştılar; bundan ötürü atlı okçulara karşı kazandıkları zafer çok daha dikkate değer gözükmektedir.

---

* Almanya'da, Ren Nehri boyunca Bingen'den Hollanda sınırına kadar uzanan bölgeye verilen ad – ç.n.

Zamanın gözlemcileri, onayladıkları ve onaylamadıklarıyla atlı savaşında "Ortaçağ öğretisi" olarak ne düşünüldüğünü belirlemişledir. Fatih Guillaume, Hastings'de, okların baraj ateşi ve yaya askerlerin saldırıları ile yıpratıncaya değin atlı birliklerinin burun buruna çarpışmasını reddettiğinde kabul görmüş bir öğretiyi izliyordu. Gerçekten, atlılar için siper almış düşmana karşı tek gerçek seçenek attan inmek ve yaya savaşmaktı.

Atlı birliklerin komutanları kabul görmüş öğretileri savsakladıklarında ve destek almadan ya da cephe saldırısı olmadan saldırdıklarında mevzilenmiş düşman karşısında kendilerini genellikle güç durumda buldular. Şarlman'ın biyografisini yazan Einhard, 782'de Franklar Sakson düşmanlarına saldırdığı sırada, Süntal Dağları'nda yaşanan bir felaketi anlatır:

> Hazırlıklı bir savaş hattına saldırır gibi değil de, sanki kaçakları kovalıyormuş, ganimet topluyormuş gibiydiler. Saksonlar, ordugâhlarının önünde kendi savaş hatlarında durdular ve hepsi [Franklar] atlarını olabildiğince hızlı koşturdular. Çarpışma başlayınca, saldıranlar Saksonlar tarafından çevrildiler ve Frankların hemen hemen hepsi öldürüldüler.

Süvari öğretisi, atlı birlikleri düşmana karşı kanat saldırılarında da harekete geçirir. 1097'de, Birinci Haçlı Seferi'nde, Dorylaion'da* Müslümanlar ordunun yarısına saldırınca, attan inen atlılar yaya olarak savaştılar. Ordunun öteki yarısı kendini kurtarmak için atlarını sürerek yandan saldırdığında, sanki önceden yapılmış savaş stratejisi gibi düşman çekiç ile örs arasında ezildi. Benzer planlanmış bir ani saldırı, 933'te, Macar atlı okçu birliğine karşı Riade'de Germen kralı Doğancı Heinrich tarafından gerçekleştirildi. Düşmanı mevzilere çekmek için hafif silahlı atlılardan oluşan yanıltıcı bir kuvvet kullandı; sonra kılıç ve mızrak kullanan ağır silahlı süvarileri, atlı okçular birden fazla toplu atış yapamadan önce temas kurdular.

Bazı Ortaçağ metinleri, süvarinin savaş meydanında bu hakikatleri doğrulamaktan ziyade çok daha önemli bir rol oynadığını ileri sürmektedirler. Bizans imparatoru Aleksios'un kızı Anna Kom-

---

* Şarhöyük, Eskişehir – ç.n.

nena, Frank atlıların saldırısının Babil'in surlarını yarıp geçebilecek denli güçlü olduğunu yazmaktadır. Anna Komnena, babasının ağır silahlı Norman atlıları ile savaş deneyiminin, onu süvari saldırılarına karşı konulamayacağına inandırdığını söylemektedir. Bilindiği gibi, Ortaçağ romansları* atlı şövalyeyi asıl savaşçı olarak betimlemektedir. Gerçekte Aleksios, Norman atlıların üstünlüklerini kolayca etkisiz bıraktı; demirdiken (yere saçılan sivri uçlu demir toplar) ve öteki basit aygıtlarla cephe saldırıları boşa çıkarıldı. Böylece romansların yanıldıkları ortaya çıktı.

Ortaçağ'da askeri karar vericiler ile savaşçılar bu gerçekleri biliyorlardı. Her birine yaya asker yerleştirilen kent surları ile kalelerin, ağır silahların, gelişmiş kuşatma kuleleri ve koçbaşları yapımı ile onarımına büyük kaynaklar yatırdılar. Yerel milislerle sıradan yaya askerlere uygun eğitim verilmesi ve askere alınmaları için büyük çaba harcandı. Erken Ortaçağ'da en çok çoğaltılan, çevrilen ve başvurulan dindışı düzyazı yapıt, Vegetius'un *De Rei Militarii* adlı, süvariyle pek ilgilenmeyen piyade talimi elkitabıydı.

Kuşatmalar Sırasında Kaleler

Karolenj İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra Batı Avrupa'da yapılan kaleler, küçük bir bölgeyi düşmanlarından korumak için bölgedeki nüfuzlu kişiler tarafından kurulmuştu. Bu yapılar sayıca çok fazla olmakla birlikte askeri açıdan önemleri sınırlıydı. Yalnız İrlanda'da Wexford'da 400 tane kale vardır. Orta İspanya platosunda ise o kadar çok kale vardı ki, bu büyük devlete Kastilya adı verildi. Önemli olanlar ise ağ örgüsü içindeki kalelerdi. Alfred'in Wessex'de, Doğancı Heinrich'in Almanya'da, Fulk "Nerra"nın Anjou'da geliştirdikleri derinliğine savunma stratejisi Ortaçağ boyunca temel ilke olarak değişmeden kaldı. Örneğin, Fatih Guillaume'ın 1066'dan sonra İngiltere'de bir baştan bir başa birçok kale yapmasında, Capet Hanedanı'nın 12. yüzyılda İlle de France üzerinde hak ileri sürmesinde [bu eğilim] görüldü.

* Ortaçağ'da şövalyelik üzerine düzülen söylenceler – ç.n.

Bu denli çok yapı sayesinde kuşatma savaşı askeri etkinliğe egemen olmayı sürdürdü; buna karşılık, kuşatmacılarla kurtarma ordusu arasındaki savaşlar dışında, muharebe meydanlarında yapılan büyük savaşların sayısı azaldı. Ancak ağır silahlardaki şaşırtıcı gelişmelere karşın, çekişli mancınığın kullanılmaya başlanması, sonra da (gücü ve verimliliği antik makinelerden çok üstün olan) denge teknolojisinin bulunması, 12. yüzyıldan başlayarak kuşatmaların başarısının genellikle daha az ama daha pahalı olduklarını gösterdi. Giderek özenle birbirine eklemlenen kalelerin kanıtladığı gibi, savunma sanatı teknolojiye hızla ayak uydurdu. Fransa ve İngiltere gibi büyük devletlerin artan siyasi gücü de bir hanedanın başarılı bir kuşatmayla düşürülmesi olasılığını azalttı.

Ağır bir talim ve yüksek düzeyde birlik uyumu zorunluydu. Bir kentin surlarının 9-10 metre altında 90 metre uzunluğunda bir lağım kazan elli kişilik bir lağımcı takımı, bir düşman muhribinin su bombasının saldırısı ile karşılaşan denizaltı mürettebatına yaraşır uzmanlık düzeyi, eğitim ve uyum gerektiriyordu. Düşman ateşi altında şahmerdan kullanan bir savaşçı takımı ya da silahını gece gündüz hazır durumda tutan bir mancınık takımı da kuşkusuz modern tank ya da havan takımı gibi aynı eğitim ve birlik uyumunu gerekli kılıyordu. Düşman ateşi altında, yüz metrelik ölüm sahasında her biri 13-14 metre uzunluğundaki tırmanma merdivenini taşımak, sura yerleştirmek, sonra da belirlenen düzene uygun biçimde tırmanmakla görevlendirilen bir düzine askere "aptal cesareti"nden fazlası gerekiyordu.

Birinci Haçlı Seferi'ni izleyen iki yüzyılda birçok Batı devletinin ordularının mevcudu arttı. Bu, Avrupa'da nüfusun ve refahın artması ve birkaç devletin genişlemesine, birçoğunun ötekiler tarafından ortadan kaldırılmasına ya da yutulmasına eşlik etti. Örneğin, İngiltere'de, 12. yüzyılın sonunda hükümdarlar 20.000 kadar atlı asker toplayabiliyorlarken, 1214'te Bouvines Savaşı'nda karşıt ordular toplam 40.000 askere ulaşmıştı. 13. yüzyılın sonuna doğru I. Edward (ölümü 1307) Galler ve İskoçya'daki savaşları için 25.000 dolayında piyade ve 5.000 atlı asker topladı; Güzel Philippe'e (ölümü 1314) krallığın yalnızca güneyinden 20.000 as-

ker sağlayabilen Fransız kraliyet güçleri de herhalde aynı büyüklüğe ulaşmıştı.

13. yüzyılda, hem savunma harekâtları hem de yakındaki düşmanlara karşı saldırı çabaları için İtalyan kent devletlerinde hazır askeri kuvvetlerin çok büyük olduğu görülmektedir. Belki propagandacıların biraz abartmasıyla Milano, kentte yaşayan 200.000 kişiden 10.000 atlı ve 40.000 piyade –yani toplam kent nüfusunun dörtte biri– ile kendine bağlı 600 topluluktan da 30.000 asker toplayabiliyordu. Floransa için sayılar daha gerçekçi görünmektedir: Toplam 400.000 olan nüfustan toplanan 2.000 atlı ve 15.000 piyade.

Atlı Şövalye Efsanesi

Pek de uzak olmayan bir geçmişte, Ortaçağ savaşının, şövalye ahlakıyla akıldışı hareket eden, at üstünde darbe çarpışması yapan tekil şövalyeler arasında egemen olan bireysel dövüş tarzında savaşan, disiplinsiz, mülk sahibi savaşçılardan oluştuğuna inanılan romantik bir dönem vardı. Bu görüş hatalıdır.

Ortaçağ askeri belgeleri ile bu gibi hatalı yorumlar arasındaki tutarsızlık üç temel nedenle açıklanmaktadır. Birincisi, (askeri konulardaki görece önemsizliğine karşın) mülk, Avrupa mülkiyet yasasında çok önemli bir rol oynadı. Bu nedenle de haklı olarak yasal ve kurumsal tarih üzerinde yoğunlaşan bilim insanlarının fazlasıyla dikkatini çekti. İkincisi, Batı Avrupa'da mülk sahiplerinin çoğu soyluydu ve arkalarında incelenecek çok fazla "parşömen elyazması" bıraktılar. Bütün yönleriyle Ortaçağ ordusunun çok yanıltıcı bir görüntüsünü yaratan sonuncu ve en önemli neden –tıpkı Amerikan sinemasında Westernlerin kovboyu altıpatlar tabancası ile yerleşilmemiş uç bölgeleri ele geçirirken gösterdiği gibi– *chansons de geste* diye bilinen romantik destanlar atlı şövalyeyi Ortaçağ'a, özellikle de Avrupa muharebe meydanlarına egemen savaş tarzı olarak resmetmektedir. Her iki imge de doğru değildir. Ortaçağ'daki edebi metinler ile oyunlar, at sırtındaki adamın önemini popülerleştirdi ve göklere çıkardı; torunları da, kurmaca ve oyunu çok uzun zaman gerçek olarak kabul ettiler.

Kendilerini seçkin askerler olarak gören Ortaçağ'daki bu insanların, Ortaçağ ordusunun vazgeçilmez öğesi oldukları efsanesini şarkı ya da öykü aracılığıyla yayma istekliliği, "tarihçiler" ile sanatkârların korunmasında bile kayda değerdir. Yine de, mülk karşılığında efendilerine kırk gün hizmet eden şövalyelerin "ev sahibi derebeyleri," Ortaçağ'daki askeri örgütlenmede görece önemsizdiler. İki aydan kısa süren hizmet süresi ile stratejinin belirlenmesi ile uzatılmış seferlerin sürdürülmesine getirilen sınırlamalar böyle bir düzende feodal yöneticilere mal edilen değeri azaltmış olabilir. Bu nedenle, "ev sahibi derebeyi"ne göndermelerin Ortaçağ kaynaklarından çok çağdaş yazarların çalışmalarında daha sık yer alması şaşırtıcı olmamaktadır. Ayrıca, bütün Ortaçağ Avrupa'sında askeri saldırı harekâtları için zorunlu askerlik yapan piyadelerin, çok sayıda okçu ve arbaletçinin desteğiyle birlikte yerel savunma için milislerin eğitimi, askeri siyasayı ya da büyük stratejiyi hazırlayanların bu birliklere verdikleri önemi açıkça göstermektedir. Sonuçta, atlı birliklerin yaya savaşmak üzere eğitilmeleri ve kuşatma savaşının egemen olması, kuşatmaların hükmettiği ve romantik yazının şövalyesinin çok karmaşık bir denklemde tek figür olduğu Ortaçağ savaş tarzının çok yönlü doğasına ilişkin ince bir kinayeden fazlasını sağlamaktadır.

5

Yeni Silahlar, Yeni Taktikler (1300-1500)

Christopher Allmand

Ortaçağ boyunca askerler yaya savaşmak zorunda kalmışlarsa da, 13. yüzyıl boyunca piyade Batı savaşında giderek önemli bir rol üstlenmeye başladı. Kilise kınasa da, atlı savaşçı ile atı için büyük bir tehlike yaratan arbalet savaşlarda daha sık görülür oldu; (Arbaletin attığı iki zemberekten çok daha yavaş olmasına karşılık) yaklaşık olarak dakikada on ok atabilen uzun yay[ın attığı oklar] kolaylıkla zincirli zırhın arasından geçebiliyordu. Zincirli zırhı güçlendirmek üzere 1250 dolaylarından başlayarak yavaş yavaş zırh levhasının kullanılmaya başlanması, bir buçuk yüzyıl daha savaşın yapılma biçimini etkileyecek olan yayın geliştirilmesi karşısında ortaya çıkan gereksinimin bilincinde olunduğunu yansıtmaktadır.

"Yeni" oktan korunmak gerekliydi; ama kaçınılmaz olarak süvariyi çok daha ağır ve daha az hareket kabiliyeti olan bir "savaş makinesi"ne dönüştürdü; savaşı da pahalılaştırdı. Geleneksel olarak feodal süvarinin temelini oluşturan soylular, büyük ölçüde ekonomik nedenlerden ötürü giderek askeri görevlerini sürdürmekte, konumlarından ve bağımlılıklarından kaynaklanan savaşma yükümlülüklerini yerine getirmekte zorlandılar; tam da savaş

maliyetlerinin arttığı bir zamanda azalan mülk gelirleri hem savaşma güçlerini hem de isteklerini etkiliyordu.

Batı'da savaşı siyasi etmenler de etkiledi. Ortaçağ'ın son yüzyılları toplumların kendilerini yönetme ve başkalarına bağımlı olmaktan kurtulma tutkularının yaygın olarak filizlenmesine tanık oldu. 14. yüzyılın başlarında Felemenk komünleri, Fransa Krallığı'nın feodal egemenliğine karşı harekete geçtiler; İngiltere kralının İskoçya'daki "hükümranlık" gücü Bağımsızlık Savaşı'nda şiddetli bir direnişle karşılaştı; bu arada İsviçre'de bazı kantonlar da Avusturya'nın yüksek otoritesine başkaldırdılar. Yüzyılın sonuna doğru Portekizliler Aljubarrota Muharebesi'yle (1385) muharebe meydanında bağımsızlıklarını kabul ettirdiler; ertesi yüzyılda Bohemya'da Germen egemenliğine karşı başarılı savaşlar yapıldığı görüldü. Büyük bir yoğunlukla sürdürülen bu savaşlara, giderek nüfusun daha çoğundan oluşturulan ordular katılır oldular.

Mızraklar ve Yaylar

Felemenk'te ekonomik ve siyasi üstünlük, bağımsızlıkları için savaşan ordularının belkemiğini oluşturan kentlilere geçiyordu. İskoçya'da Robert Bruce (I. Robert), İngiltere'ye karşı savaşını, soylulara bağlı atlı asker savaşıyla bağdaşmayan gerilla taktikleri kullanan, aslında bir "halk" ordusu olan orduyla yürüttü. İsviçre'de, (İskoçya gibi, ağır silahlı süvari kullanılmasına elverişli olmayan büyük ölçüde dağlık bir ülke) sıradan yaya askerin şansı, özellikle saldırgan bir taktiğin bir parçası olarak kullanıldığında, atlı birlikten daha yüksekti. Ayrıca daha mütevazı sosyal tabakalarca oluşturulan bu ordulara uygun silahlar kullanılmaya başlandı. Mızrak, baltalı kargı, kargı, gürz ve baltanın yapılması görece ucuzdu; özellikle çengeli ile süvariyi çekip atından düşürebilen baltalı kargı uygun bir "demokratik" silah olduğunu tanıtladı. Hepsinden öteye, ucuz ve "popüler" bir silah olan uzun yay, omuz üzerinden dikey olarak çekildiğinde okları, yatay tutulan ve yatay atılan kısa yaydan çok daha uzağa ve çok daha doğrulukla atılır; uzun yay, toplu halde kullanıldığında (*en masse*) çok etkin bir silah haline

geldi. İngilizler, okçuların yanı sıra (mızrak ve kılıç kullanan) atlı askerler, giderek aynı silahlarla savaşan yaya askerlerle bağlantılı olarak da uzun yayın yeteneğinin tamamına ulaşmasını sağlamayı öğrendiler. Taktiğin büyük bir üstünlüğü vardı. Taktik, geçmişin sürekliliğini koruyordu; çünkü askere (belli bir sosyal konumdaki kişiye), savaşta çevresindekilere önderlik de etmek dahil yeni, gerçekten hayati bir görev veriyor, başarısına katkıda bulunduğu ordudaki farklı öğeler arasında bir bağ kurmaya ve bunu geliştirmeye de yardım ediyordu.

İngiltere'de I. Edward, 13. yüzyılın son çeyreğinde Galler'i işgal ettiğinde, düzenli savaşta okçular ve Tatar yayları ile bağlantılı atlı asker kullanmak amacıyla her süvariye on ya da on beş yaya asker düşen orduları kullandı. Düzen hem Galler'e hem de kısa bir süre sonra İskoçlara karşı işledi. Okçular ile süvari yeni bir taktik düzen sağlamak için birleştiler. Süvari harekete geçmeden önce oklar düşmanı dağıttı. Asker refakatinde (ve güçlendirilmiş) okçu artık geri çekilmeyebilirdi; okçunun ilerleyen süvarinin tehdidinden kaçmak için kendinden öncekilerden daha az nedeni vardı.

14. yüzyılın ilk yıllarındaki olaylar desteksiz süvarinin savunmasızlığını vurguladı. Temmuz 1302'de yerel milislerle *burg* kuvvetlerinden oluşturulan bir Felemenk ordusu, Fransız sınırına yakın Courtrai'de, kargı ve mızrak kullanarak, bir Fransız şövalye ordusunu (1.000 kadarını öldürüp) bozguna uğrattı. Süvarinin, büyük kayıp verdiği bu yenilgi çok önemli olmakla birlikte, yalnızca bir uğursuzluğa işaret etti. Çok geçmeden Fransız süvarisi Felemenkleri Mons-en-Pévèle'de (1304) ve Cassel'de (1328) yendi; Felemenk komünleri 1382'de Roosebeek'te de çok aşağılayıcı bir biçimde ezildiler.

Bununla birlikte Courtrai alışılmamış yönü olan bir zaferden fazlasıydı. Haziran 1314'te Stirling yakınındaki Bannockburn'de, İngiliz kralı II. Edward, yanında 21.000 piyadeden oluşan bir ordu olmasına karşın, İngiliz piyadesine savaşta yalnız küçük bir rol vererek, Robert Bruce tarafından iyi komuta edilen, moralleri de iyi durumda olan İskoçların süvarisini yenmesine katlandı. Bu belirleyici karşılaşmada:

> [İskoçlar] üç tabur halinde ormanlardan çıktılar; dizginlenmiş, gemlenmiş atlarıyla bütün gece silahlı İngiliz ordusuna doğru dosdoğru cesurca yayan yürüdüler. İskoçlar daha önce Courtrai'de yaya olarak Fransız ordusunu yenen Felemenkleri örnek alırken, yaya savaşmaya alışık olmayan İngilizler telaşla at bindiler. İskoçlar *schiltron*'larda (İskoç mızrakçı kümeleri) saflarını aldılar, sıkışan ve atları mızraklarla delik deşik edildiği için onlara karşı hiçbir şey yapamayacak durumda olan İngiliz düzenlerine saldırdılar. İngiliz artçılar, birbirlerinin üstüne yıkılarak Bannockburn koyağına geri çekildiler.

1319'da Saksonya'da Dithmarchen'de köylüler, şövalyelere karşı bir başka zafer kazanırken, 1315'te Avusturyalı Leopold'e hizmet eden bir şövalye ve yaya askerlerden oluşan bir kuvveti, İsviçre'de Schwyz ve Uri'den toplanan dağlılar Morgarten'de yendiğinde aynı nokta vurgulandı.

İskoçlar, İsviçreliler ve Sakson milislerin elde ettikleri başarılar yeni bir taktiğin gelişmesini simgeliyordu. Bulunduğu mevziden en iyi yararlanan yanaşık nizam piyadenin saldırgan atağı şövalyeleri dar alanda gafil avlıyordu. Gelecek, büyük yığınlar halinde savaşmaya yeterli ve istekli olandan, hem saldırıda hem de savunmada başarılı olduğu kanıtlanacak bir tarzdan yanaydı.

Bununla birlikte, bu gelişmeler her yere yayılmadı. İtalya'da atlı şövalyeler kısa bir dönem egemen olmayı başardılar; 1450'ye değin onların savaş alanındaki üstünlüğüne çok iyi talim görmüş büyük piyade birlikleri bile ender olarak meydan okuyabildi. Örneğin, 1320 ile 1360 arasında, önceleri sivillerin malını gasp eden geçici, sonraları ise zamanlarının çoğunu çok sayıda İtalyan devletlerinden birinin ya da ötekinin hizmetinde ücretli sürekli askeri düzenler olarak işbirliği yapan deneyimli eski askerlerden oluşan "serbest bölükler"e komuta eden (çoğu Germen) 700 kadar süvari başının İtalya'da etkin olduğu biliniyordu. (İtalyanların Fra Moriale dedikleri) Provanslı şövalye Montréal d'Albarno önderliğindeki "Büyük Bölük" 1350'lerde yaklaşık 10.000 savaşçı ve ordunun peşinden gelen 20.000 sivilden oluşuyordu; onun korku hükümranlığı, Montferrat markizinin İtalya'ya davet ettiği Fransa'daki savaşlarda savaşan 6.000 kadar eski askerden oluşan Be-

yaz Bölük'ün gelmesiyle sona erdi. Milano'nun batısındaki Canturino Köprüsü'ndeki savaşta Beyaz Bölük (böyle deniliyordu çünkü uşaklarının her zaman parlak tuttuğu, İtalya'da alışılandan daha fazla levha zırh giyiyorlardı) rakibini 1363'te yendi ve çok geçmeden Sir John Hawkwood'un komutasında önce Pisa'nın, sonra papalığın, sonunda da Hawkwood'un, 1394'te ölümüne değin başkomutan olarak hizmet ettiği Floransa'nın hizmetine girdi. Ancak devlet hizmeti gasp ve yağmayı engellemedi: Bu sebeple kent yöneticisi çoğu kez onlarla savaşmak için harekete geçmek yerine deneyimli profesyonellerin gönlünün alınmasıyla yıkıcılığının daha az olacağına karar verdiğinden, Siena Cumhuriyeti 1342 ile 1399 arasında serbest bölüklerin otuz yedi ziyaretinin külfetine katlandı.

Yüz Yıl Savaşları

Uzunluğundan ve İngilizler için bir fetih, Fransızlar için ise bir savunma ve kabul ettirme savaşı olmasından ötürü dönemin en önemli savaşı olan Yüz Yıl Savaşları'nda (1337-1453) Crécy (1346) ile Poitiers'deki (1356) muharebeler Fransızların, süvarilerinin gerçekleştireceklerini umdukları darbeye güvenen taktikleri sürdürme kararlılığını gösterdi. Savunma durumundaki İngilizler saldırıya uğrayınca, etkisini azaltmak için attan indiler; ardından gelen göğüs göğüse çarpışmada yaya askerler önemli ölçüde üstünlük sağladılar. Aynı şekilde İngiltere kralı V. Henry, Agincourt'ta (1415) sayıca daha fazla düşmanla karşılaşınca Fransızların kendisine saldırmasını bekledi. Bir kez daha, yaklaşan süvarilerle piyadelerin pek çoğu İngiliz safına ulaşamadan oklarla (bir tanık, okların bulut gibi olduğunu söylemektedir) vurulup düşürüldüler.

Savunmacıların iyi talim görmüş, iyi silahlandırılmış, iyi disipline sokulmuş olması, saldıranların onları yenmesinin gittikçe zorlaştığını ortaya koymuştur. Yoğun ok kullanılarak zayıflatılan bir saldırıyı savuşturduktan sonra, bir taraftan savaş alanından kaçabilecek olanları kovalamak için süvari beklerken, morali bozulmuş düşmana karşı üstünlüğü elde etmek için bir savunma ordusu da hazır tutuluyordu.

Bununla birlikte, Yüz Yıl Savaşları bazı önemli savaşlara tanık olurken, 14. yüzyılda İngiliz saldırılarında ana taktik bazen yalnız iki ya da üç bin askerden oluşan görece küçük ordularla Fransız topraklarına *–chevauchée–* akın yapmaktı. Asıl amacı düşmanın moral ve vergi ödeme gücünü çökertmek, başlıca hedefleri ordular değil, halk, ekonomi ve sosyal altyapı olan bir savaş biçimiyle direnme kararlılığını kırmaktı. İtalyan şair Petrarca'nın (doğumu 1309) sözleriyle:

> Gençliğimde... İngilizlerin barbarların en yumuşak başlısı olduğu düşünülürdü. Bugün onlar çok savaşçı bir millettir. Fransızların eski askeri gururlarını öyle çok zaferle altüst ettiler ki, bir zamanlar biçare İskoçlardan da değersiz olan İngilizler, bütün Fransız krallığını ateş ve kılıçla öyle bir hale getirdiler ki, iş nedeniyle Fransa'yı boydan boya geçen ben [Fransa'nın] daha önce gördüğüm ülke olduğuna inanmak için kendimi zorladım. Kentlerin surlarının dışında sanki ayakta kalan tek bir bina yoktu.

Böyle bir yıldırma savaşında ne gelişmiş zırh ve silah gerekliydi ne de asker-soyluların geleneksel erdemlerine ve becerilerine gerek vardı. Bu tür akınlarda kullanılan atlar küçük olabilirdi; atların safkan olmasına da gerek yoktu. Sıradan askerler de bir köy ya da bir çiftçinin ahırını yakarken üst sosyal konumdakiler kadar iş gördüler. İngilizler, 1355'te, Kara Prens'in komutasında, Aquitaine'deki büyük akında olduğu gibi, bazen günde 15-16 kilometre kat ederek, Fransızları savaşmaya (ve kaybetmeye) zorlamak ya da kaçmak ve krallığı daha çok yıkıma açık bırakmak umuduyla olabildiğince çok yeri yıkmak amacıyla koşut yürüyüş kollarıyla yayılan birliklerle hızlı hareket ederlerdi. İngilizler, 1346'da (Crécy) ve 1356'da (Poitiers) birinci, 1355'te (Carcassone akınında) ve 1359'da da (Rheims seferinde) ikinci sonucu elde ettiler. 1360'ta, Brétigny Antlaşması, stratejik esnekliği sayesinde III. Edward'a, Poitiers'de tutsak alınan Kral "İyi" Jean için büyük bir kurtulmalık ile birlikte Fransız topraklarının üçte biri üzerindeki tüm hükümranlık haklarını teslim etti.

Kuşatmalar ve Ağır Silahlar

Fransız ekonomisine ve Fransız soylularının saygınlığına zarar verse de bu tür savaş tamamen teslim olmaya pek zorlamıyordu. Bu nedenle, 1415'te İngilizler, böyle bir yöntemin tam bir zafer kazandırması umuduyla, 1420'ye değin bir ölçüde gerçekleşen, fetih savaşına döndüler. Yeni amaç, bir kalenin ya da surla çevrili bir kentin ele geçirilmesi, yakın kırsalının da askeri denetimine, bazen de siyasi ve idari denetim önlemlerinin alınmasına götürebildiğinden, öteki, eski yöntemlerin, özellikle kuşatmanın kullanılmasını gerektiriyordu. V. Henry'nin Agincourt'taki zaferi gibi, İngiltere'ye Normandiya'ya egemen olmasını ve toprak hırsını daha öteye taşımasını sağlayan Harfleur, Falaise, Cherbourg ve Rouen'deki başarılı kuşatmalar da dikkat çekicidir.

Kuşatma, yavaş ve ilerleme kaydetmenin görece gerilimsiz yoluydu. Uzmanları –lağımcılar ve ağır silahları– 15. yüzyılda hâlâ kullanılmakta olan geleneksel mancınık ile germe ve kaldıraç gücü olan silahların yanı sıra (her zaman bağlantılı olmasa da) yeni barutlu ağır silahları kullanacak askerleri gerekli kılıyordu (bkz. Bölüm 6). Yeni silahlar doğal olarak kuşatmayı güçlendirdi: Döneme ilişkin tanımlamaların doğruladığı gibi, savunmada olanlar için yaşam daha zorlaştı. 14. yüzyılda *chevauchées* akıncıları yıldırmak için Fransa'daki surlu kentlerin sayısı büyük ölçüde arttı. Ancak ağır silahlı saldıranlara, etkili silah menziline yeterince yaklaşması koşuluyla, boy hedefi oldular. Menzil çok önemliydi: Daha büyük toplara sahip olan kuşatanlar, genellikle topları daha küçük olan savunanlar karşısında çoğu kez üstünlük elde ettiler. İyi toplarla teçhiz edilmiş bir ordu karşısında, kuşatılanlar için sorun kuşatılıp kuşatılmama değil, ne kadar dayanacaklarıydı. 15. yüzyılın ortasında, döneme ilişkin bir belgede açıkça yer aldığı gibi, bir kuşak önce İngilizlere çok daha uzun süre dayanmış olan o kaleleri Fransa kralı VII. Charles'ın birkaç ay içinde kurtarmasını olanaklı kılan, toplarının oluşturduğu tehditti. Top, yıkımın yanında korkuya da neden oluyordu.

Husçular ile İsviçreliler

Topların giderek daha çok kullanılması ve toplara karşı savunma geliştirilmesi ihtiyacı, savaş maliyetini önemli ölçüde artırdı. Ancak tüm yeniliklerin aşırı pahalı olmadıkları ortaya çıktı. Örneğin, Bohemyalı Husçuların 15. yüzyılın ilk çeyreğindeki bağımsızlık savaşında benimsedikleri süvarinin toptan boşlanması ile ortaya çıkan düşük maliyet, ordunun ve savaş tarzının ayırıcı niteliğini ortaya koydu. Kabul gören dini inançlara aykırı düşüncelerinden ötürü 1415'te öldürülen Jan Huss'un milliyetçilik, din ve sosyal eşitlikle güdülenen yandaşları, köktenci, siyasi, sosyal ve dini düşüncelerini yansıtan bir devlet kurmak istediler. Bu yolda yürütülecek savaşta uzun süre etkili olacak yenilikçi yöntemler getirdiler. Askeri dehaya sahip bir önder olan Jan Zizka komutasında, kendilerine özgü bir savaş tarzı geliştirdiler. Örneğin, önceleri süvari saldırılarına karşı kullanmak, daha sonra Aralık 1421'de, Bohemya'da, Kutná Hora'da, o ve ordusu kuşatıldığı zaman Zizka'nın yaptığı gibi, düşmanı dağıtmak, mevziinden çıkartmak ve geri püskürtmek için –bir tank gibi– saldırılarda kullanılan bir savunma öğesi yaratmak için yapılan *wagenburgen* ya da arabalardan yapılan hareketli kalenin kullanılması yeniydi.

Zizka ününü ve başarısını en azından bir ölçüde becerikliliğine borçluydu: (Savaş için çok sayıda üretilen) düven ile yandaşlarının kullandığı kargı gibi araba da aslında bir köylü aracıydı. Ancak Husçu ordu, en azından ağır silahları savaş meydanında ilk kullananlar arasında olduğundan değil, başka nedenlerle, topların bir yerden bir başka yere taşınması için arabaların kullanılmasından ötürü, başarılıydı. Başka yerlerde ağır toplar ve havanlar bir yerden ötekine dört tekerlekli arabaların üzerinde taşınıyor, kullanılacakları noktada indiriliyor, atış için hazırlanan gövdeye oturtuluyordu. Kaynaklar, 15. yüzyılın ortasına değin –şaşılacak denli geç– "top muylusu" (silahın doğrulması gereken açıya dönmesi için namlunun her iki tarafına takılan miller) olan yalnızca iki tekerlekli arabalardan söz ettiler. Böylece elde edilen hareket yeteneği ve hızı, taktik savaşta ağır silahlara, özellikle zor bir ara-

zide yakın düzende ilerlemeye çalışan birlikler gibi yavaş hareket eden hedeflere karşı, giderek daha tamamlayıcı bir rol verdi. Yine de, yavaş ateş hızı ve patlama tehlikesi henüz (en azından sayıca) barutlu top kullanımı için erken olduğunu gösterdi.

Bu durumun aksine, 15. yüzyılın ikinci yarısında hem Fransız hem de Burgonya ordularında hizmet eden İsviçre kuvvetleri büyük ölçüde mızraklı askerler ile bir el ateş edebilen ateşli silahlılardan oluşuyordu. Bu kuvvetler, nüfusun büyük bölümünün askeri deneyiminin olması, genel olarak sosyal farklılaşmanın bulunmaması nedeniyle taktiksel olarak ortaklaşa saldırıyı yeğliyorlardı. İsviçreliler bir kuşatmayla karşılaşınca olağan olarak, savunulara hücum etmek gibi hızlı hareketi seçtiler; ender olarak tutsak aldılar (özendirici bir etkisi olan varlıklı tutsak almanın çekiciliği, savaşta soylu topluluklar arasında yaygın bir uygulamaydı). Ayrıca, düşmanı savaşmaya zorlama alışkanlıkları, yaygın olarak benimsenmiş olan savaştan kaçınma (ve dolayısıyla yenilgiyle sonuçlanan) uygulamasının tam tersiydi. Bu nedenle İsviçrelilerin, 15. yüzyıl sona ererken hâlâ kendilerine karşı kullanılacak en tehlikeli hareket olan süvari hücumunu karşılayacak talim ve gelenekle hazırlanmış paralı askerler olarak ünlenmeleri hiç de şaşırtıcı olmadı.

Süvarinin Varlığını Sürdürmesi

Dolayısıyla, süvari devrinin bittiğini söylemek yanlış olacaktır. İtalya'daki gibi atlı kuvvetler pek az yerde egemen olsalar da, 15. yüzyıl Fransız ordusunda da pek çok atlı asker (atlı hafif piyadeler) ağır süvari kadar güçlü ve kıvraktı. Düşman Burgonya dükleri de ağır silahlı süvariyi ordularına kattılar. Bu durum birkaç etmeni yansıtıyordu. Birincisi Fransa'da ve Burgonya'da geleneksel sosyal düzenin, feodalizmin varlığını sürdürmesiydi; atlı savaşçı, belki de bir şövalye ya da soylu biri bu düzenin kalıcı etkisini yansıtıyordu. Burgonya da, Dük "İyi" Philippe'in (1419-1467) uzun hükümranlık döneminde isteyerek desteklenen ve özendirilen etkili şövalyelik geleneğini korudu. 15. yüzyılın ikinci yarısı, (İngiltere ile uzun bir savaştan sonra toparlanmış olan) Fransa Krallığı'nın

yeni topraklar fethetme hırsı nedeniyle geçen yüzyıllarda görece az görülen savaşın dirilişine tanık oldu. Bu bağlamda, İsviçrelilerin de etkin olarak katıldıkları Fransız-Burgonya savaşları 15. yüzyılın üçüncü çeyreğinde nasıl ve hangi kuvvetlerle savaşıldığına ilişkin olarak özellikle öğretici olmaktadır. Artık hem atın hem de binicinin korunmasını daha sağlama alan (binicinin kalkandan vazgeçebilmesinin sağlanması) giderek karmaşıklaşan zırh levhasının geliştirilmesiyle süvari neredeyse geri döndü. Top, özellikle de taşınabilir ateşli silahlar gitgide artan ölçekte kullanılıyorken, ateş hızı hâlâ yavaştı. Burgonya dükü "Cesur" Charles'ın (1467-1477) Grandson'da (Mart 1476), Morat'ta (Haziran 1476) ve Nancy'deki (Ocak 1477) muharebelerinin hepsi süvarinin becerikli kullanılışını kanıtlamaktadır. İster saldırı, ister savunma için kullanılmış olsun, bir 15. yüzyıl ordusunun savaş meydanında süvari olmadan belirleyici bir zafer elde etmesi, özellikle etkili ağır silahları yoksa olası değildi.

Geç Dönem Ortaçağ Ordusu

Öyleyse bu, yalnız teknik etmenlerin değil, daha da önemlisi sosyal, siyasi ve ekonomik gerçeklerin neden olduğu bir değişim dönemiydi. Burgonya dükü Charles, kendini kıyasladığı İskender ya da Caesar olmayabilir ama ordusuna gerek geleneksel, gerek yeni silahları katma gereksinimini bilecek denli yaratıcı ve deneyimliydi. 1472'de, önceki savaşta getirilen başlıca iyileştirmelerin ürünü olan yılda, ağır süvariden (yaklaşık yüzde 15), sevkıyat için at verilen okçular (yaklaşık yüze 50), mızraklılar (yaklaşık yüze 15), el topçuları (yüzde 10) ve yaya okçulardan (yüzde 10) oluşuyordu. Bu sayılar tahmini olsa da savaşta atın öneminin altını çizmektedir. Atın işlevi ne ihmal edilmeli ne de unutulmalıdır.

Yine de, "Cesur" Charles'ın orduları ile öteki ordulara piyade egemen oldu. 14. yüzyıl İngiltere'sinde orduya süvari (asker) ve piyade alınmasında olağan oran 1:2 idi. Asker toplamanın çok zorlaştığı 1440'larda 1:10'a dek çıkan oran, 15. yüzyılın başlarında V. Henry'nin döneminde genelde 1:3'tü. Fransa'da daha büyük

oranlarda piyadeye geçişin İngiltere'den çok daha yavaş olması önemlidir. Bu oran, İngilizlerin önce Normandiya'dan ve nihayet Aquitaine'den atıldıkları zaman, 1440'larda ve 1450'lerde 1:2'ye ve sonra 1:5'e ya da 1:6'ya düştü. 15. yüzyıl başına değin uzanan geç bir dönemde oran iki süvariye karşı bir piyade idi. İspanya'da, Granada'yı yeniden fetheden orduda, bir kuşak sonra her üç ya da dört piyadeye karşılık bir süvari neferi vardı. Savaşların sosyal-dini etmenlerden çıktığı yalnızca Bohemya gibi bir ülkede oran önemli ölçüde farklılaşıyordu. Kutsal Roma Germen İmparatoru Sigismund'un 1422'de Husçular üzerine gönderdiği ordunun tamamında 1.656 atlı ve 31.000 piyade ile oran 1:19'du.

Orduların büyüklükleri doğal olarak koşullara, askeri hedeflere ve parasal kaynaklara bağlı olarak önemli ölçüde değişiyordu. 13. yüzyılın sonunda askerlik hizmetiyle yükümlü olanlardan oluşturulan orduların birçoğu büyüktü. 1298'de İngiltere'de I. Edward'ın İskoçya seferinde yanında hemen hemen 30.000 asker vardı (bir süvariye karşı yaklaşık sekiz piyade). 1340 yazının sonlarında, düşmanı olan III. Edward ve müttefikleri İngiltere'de muhtemelen 50.000 asker toplamışlarken, Fransa'da VI. Philippe, ya doğrudan doğruya ücret ödenen ya da kendi kentlerinin ya da soyluların para sağladıkları 100.000'e varan askere sahipti. Ancak bunlar herhalde geç Ortaçağ'ın en büyük askeri kuruluşlarını oluşturuyorlardı. 1348'den sonra vebanın olumsuz etkileri nedeniyle paralı askerlerin sayısının artması, kısa sürede orduların küçülmesine neden oldu. 1417'de V. Henry'nin yanında bu sayının iki katı, 1430'larda da Venedik ordusunda 7.000 kadar asker olmasına karşın, 14. yüzyılın sonuna doğru Fransız ordusunun ortalama büyüklüğü yaklaşık 5.000 askerdi.

Ortaçağ'da Deniz Savaşları

Düşmanlıklar yalnız karada sürüp gitmedi. İngiltere ile Fransa arasındaki uzun çatışmada, savaşta denizin artan işlevi anlaşıldı. İngilizlerin Avrupa anakarasında savaşmak için, her türlü silah, cephane, erzak ve araç gerecin yanı sıra (binlerce) personel ve at

taşımak üzere denize açılmaları gerekti. Bu amaçla gemiler bulunmalıydı; ihtiyaç olduğunda bunları sağlamak için (aylarca sürebilecek bir ihtiyaç) kraliyet subaylarının el koyduğu ticaret filoları talan edildi. Yavaş işleyen bu uygulama kraliyetin askeri ihtiyaçları nedeniyle etkinlikleri zarar gören tüccar ve balıkçı toplulukları arasında kızgınlığa neden oluyordu. Bu arada, 13. yüzyıl sonlarında Fransa'da Kral IV. Philippe, Rouen'de, Sen Nehri üzerinde bir tersane, Clos des Galées, yapılmasına neden oldu. Amaç, Fransız tahtına kendi gemilerini (hızla hizmete girecek gemiler) yapma olanağını vermek kadar, gemilerin onarımı için tesisler de sağlamaktı.

Haziran 1340'ta, Yüz Yıl Savaşları'nın ilk (belki de en kanlı) muharebesinde III. Edward Manş'ın öteki kıyısındaki Felemenk limanı Sluys'a yapılan büyük bir seferin başına geçti. Orada Fransız donanmasını, kendisinin karaya çıkmasını engellemeye kararlı, limanın önünde hazırlanmış buldu. Vakanüvis Jean Froissart'ın sözleriyle, "Sözünü ettiğim bu muharebe çok kötü ve korkunçtu; çünkü kaçılamadığı ya da geri çekilemediği için denizdeki savaşlarda ve saldırılarda karadakilerden daha şiddetli ve acımasızca dövüşüldü." İngiliz vakanüvis Geoffrey le Baker'ın yazdığı gibi:

> Arbaletlerden atılan zemberekler ile yaylardan atılan oklardan bir demir bulutu, binlercesine ölüm getirerek [Fransızların] üzerine yağdı. Sonra isteyenler ya da yeterince cesur olanlar yakın savaşta mızraklar, kargılar ve kılıçlarla vuruştular; gemi kasaralarından atılan taşlar da birçoğunu öldürdü. Kısacası, kuşkusuz, bu bir korkağın uzaktan gözlemeye bile cesaret edemeyeceği denli önemli ve korkunç bir savaştı.

Döneme ilişkin tahminlere göre, her iki tarafın komutanlarıyla gemilerinin çoğu da dahil olmak üzere, Fransızların kayıpları 20.000 ile 55.000 (bugünkü tahminlere göre ise 16.000 ile 18.000) arasında değişiyordu. Sluys'daki yenilgi, Fransızların denizlerde egemenlik kurma niyetlerine ağır bir darbe vurdu.

V. Henry de, bir bölümü miras, zapt ya da satın alma yollarıyla, bir bölümü de Southampton'da kurduğu yeni tersanede (bkz. s. 120) yapılan yaklaşık otuz dokuz gemiden oluşan bir donanma ile

Fransa üzerindeki askeri hırslarını koruyarak, denizde üstünlüğü elde etmenin önemini kavradı.

Kuzey denizlerinin yüksek bordalı gemileri, yükü ve tayfaları indirmek için liman tesislerine (ya da en azından bir rıhtıma) ihtiyaç duyuyordu ancak sığ salma ve yelken ya da kürekle hareket eden kadırgalar kumsala çıkarma yapabiliyorlardı. Ortaçağ boyunca bu tür gemilerin başlıca yapımcıları Kastilya ve Cenova'ydı; Yüz Yıl Savaşları sırasında gerek İngiltere'nin gerek Fransa'nın bu devletlerden destek sağlamak için yaptığı diplomatik girişimler, Kastilya ile Cenova'nın önemini gösterir. 1372 yazının sakin bir gününde, bir Kastilya kadırga donanması bir İngiliz filosunu Biskay Körfezi'nde, La Rochelle açıklarında yendi. 15 Ağustos 1416'da, önceki savaşta İngilizlerin eline geçen Hafleur kentinin karadan ve denizden abluka altına alınmasında Fransızlara yardım eden bazı Cenova gemilerinin de içinde bulunduğu gemiler ya batırıldılar ya da Sen Nehri'nin ağzında bir İngiliz filosu tarafından ele geçirildiler.

Karada ve denizde savaş bu tür ablukalarda bütünleşti. 1346-1347'de Calais'yi denizden ablukayla da desteklenen uzun süreli bir karadan kuşatma ile teslim olmaya zorlayan İngilizler, Avrupa anakarasında (1558'e değin ellerinde tuttukları) bir köprübaşı kazandılar. Limanlarla, limanların denetimi hem (Fransa'da olduğu gibi) uzun bir kıyının savunması hem de saldırı amacıyla zorunluydu. Limanlar, donanmaların toplanma eğilimini gösterdikleri ve yok edilebilecekleri yerlerdi. Bu sebeple deniz harekâtları doğal olarak açık deniz yerine, kıyıya yakın, sığ sularda yapıldı. Haliçlerde yer alan limanlar aynı zamanda nehirlere ulaşımı da denetliyorlardı. 1415'te Harfleur'un ele geçirilmesi, İngilizlere dört yıl sonra bu kentin zapt edilmesine yol açan uzun abluka için Sen'den Rouen'e asker, top ve kuşatma araçları taşıma olanağı verdi. Nehirlerin, özellikle bir ülke içinde top ve öteki ağır donatının taşınmasında kullanışlı olduğu ortaya çıktı. İngilizlerin anlayışına göre nehirlere ulaşım denizden sağlanmalı ve sürdürülmeliydi. 15. yüzyıla gelindiğinde, denizde "egemenlik" kurulması giderek önem kazandı. Ancak bu egemenlik görevleri arasında ülkenin yasal ticari çıkarlarının korunması olan bir donanma olmadan sağlanamazdı.

Devlet ve Savaş

Jean de Bueil'in 1466 tarihli askeri incelemesi *Le Jouvencel*'de yazdığı gibi, "Tüm imparatorlukların ve derebeyliklerin kökeni savaştır;" geç Ortaçağ da bunun dışında değildi. Ancak, devletin sürdürülmesi gibi, devletin oluşumu da askere sahip olmaya dayanıyordu. 1300'de bile, genellikle kısa süreli hizmet için, paralı asker tutulması yaygındı. Kuzey Avrupa'daki büyük krallıklar, İngiltere ve Fransa, savaş için asker sağlamada büyük ölçüde geleneksel sosyal düzenlerine bağlı kalırken, gelişen İtalyan kent devletleri bunu paralı asker tutarak gerçekleştirdi. Ancak feodal savaşta hizmet yükümlülüğünün çökmesi, çatışmaların uzaması ve ekonomik gereksinimlerin baskısı altında olan insanların para ödülü dışında başka bir şey için savaşmak zorunda bırakılmaları karşısındaki isteksizlikleri, kaçınılmaz olarak bütün askerlere askerlik hizmeti karşılığında ücret ödenmesine neden oldu.

13. yüzyılın sonundan itibaren bu uygulamanın giderek yaygınlaşarak gelişmesinin bazı önemli sonuçları oldu. Vergilendirme dışında bir yolla toplanamayan çok büyük tutarlarda para gerektiğinden, yalnız merkezi otorite (kral, prens, "devlet") parayı sağlama yeterliliğine sahipti; dolayısıyla savaşın sorumluluğunu savaşan ile parayı ödeyen paylaşıyordu. Sonuçta hükümdar, para işlerine bakan görevli olarak kendisine bir askeri sözleşme ile hizmet edenlerle, "resmi senet," *indenture* (İngiltere), *lettre de retenue* (Fransa), *condotta* (İtalya) diye farklı adlarla bilinen anlaşmaları yaparak adeta bir işveren haline geldi.

"Resmi senet" hem kullanışlı hem de sembolik önemi haiz bir belgeydi. Belge, bir toplumun önderlerinin savaş ya da barışa karar verme hakkı olduğunu varsayıyordu. Belge aynı zamanda savaş zamanında ordulara komuta edecek kişileri seçme hakkını da tanıyordu. (Bunların nasıl ve hangi ilkelere göre seçileceği başka bir soru işaretiydi.) Son olarak belge, etkinliği sağlayacak standartlar üzerinde diretme hakkını verdi: Ücret alanların sözleşmede kabul edildiği gibi, eğitim, anlaşmaya varılan hizmet süresinde hizmet etme (firar önemli bir suç oldu) ve ordudaki konumlarına uygun si-

lahlarla yeterli bir biçimde donatılmak yükümlülüğü vardı. Roma geleneğine olduğu kadar bir toplumun kendini savunmaya hazır olması gerektiğine ilişkin Aristocu düşüncenin dirilmesine de çok şey borçlu olan disiplini uygulama gereksiniminin kökeninde bu görüş yatıyordu. İki düşman arasında genellikle, at üstünde mızrak dövüşleri ya da at sırtında yapılan çarpışmalar, takım becerilerinin uygulandığı turnuvalar bazılarına uygun görünüyordu. Bununla birlikte, ötekilerin çalışma ihtiyacı de açıkça kabul edilmişti. İngiltere'de Silah Kararı (1181) ve Winchester Tüzüğü (1285), kralın önerisi ile askerliğe elverişli yetişkin erkeklerin kendilerini savaşa hazırlamaları yükümlülüğünü vurgulayan bir dizi önlem başlattı. Sonraki yüzyıllar, tüm Avrupa'da bu tür önlemlerin yenilenmesine tanık oldu. İngiltere'de 1363'te sürekli okçular uygulaması başladı; İskoçlar, bu amaçla 1456'da futbol ve golften vazgeçmeye zorlandılar. Bu sırada, 1473'te Burgonya ordusunda hizmet edenler hem bireysel hem de düzen içinde savaşmak için kendilerini hazırlamaları buyruğunu aldılar. Disiplin ayrıca Yüz Yıl Savaşları sırasında geliştirilmiş olup büyük ölçüde İngiliz uygulamasına dayanan "toplanma ve denetim" diye bilinen düzenli denetim sistemiyle dayatılıyordu. Burada (birlik komutanlarının firar eden ya da daha kötüsü hiç hizmet etmemiş askerlere ödenmek üzere para arayışlarını önlemek için) yalnızca sayılarının belirlenmesi değil, en düşük standartta giyim ve silah sağlanmasının güvence altına alınması da vurgulanmaktadır. Böylelikle, iki ihtiyaç karşılanıyordu: Sözleşmeyi yapan taraf, verdiği paranın karşılığını aldığını biliyor, aynı zamanda da askeri verimliliğin standartları sağlanıyordu.

Hükümdarın savaşmak için işe aldıklarından bazı beklentileri olabiliyordu; ama onun da, ikisi çok önem taşıyan yükümlülükleri vardı. Birincisi, orduya seferde gereken silah, (pahalı top da dahil) teçhizat ve yiyecek sağlamaktı. Bu yalnız para gerektirmiyordu; orduların uygun ve düzenli olarak maddi ihtiyaçlarının desteklenebilmesi için askeri örgütlenme ve yönetimin geliştirilmesini de zorunlu kıldı. İkincisi, ordunun, genelde nakit olarak aylığını sağlamaktı. Bunun başarılması genellikle çok daha zordu. Bu uygulama, alacaklarını karşılamak çabasıyla "zayıf" hedeflere

yönelebilecek olan ödüllendirilmemiş askerler arasında sık sık disiplinsizliğe neden oldu. Bu tür etkinlik, sivil halkı (ve potansiyel "siyasi" desteği) yabancılaştırdı ve o yıllarda bu tür eylemlerden zarar görenlerin düştükleri zor durumun giderek bilincine varan yorumcuların eleştirilerine hedef oldu. Belki daha da önemlisi, bu tür disiplinsiz davranışlar askeri verimliliği ve etkinliği hızla zayıflattı. Öyleyse orduların kurallara uygun biçimde hareket etmesi gerektiğinin iyice anlaşılmasına ve Roma ordusunun varsayılan katı disiplinine yaygın bir hayranlık duyulmasına şaşırmamak gerekir. Askeri güvenlik bölümünün gelişmesi ordu içinde düzen sağlanması gereksinimini yansıtırken, İngiliz, Fransız, Bohemyalı, İsviçreli ve Burgon komutanlar askerlerin etkinliklerini denetlemeye yönelik emirnameler çıkardılar.

Eski Uygarlıklar Örneği

Bu gelişmelerin arkasındaki düşünce çok eskiye dayanıyordu. Klasik (özellikle Roma) savaş geleneği çok iyi biliniyordu ve bu geleneğin başlıca dersleri anlaşılmıştı. Burgonya dükü "Cesur" Charles gibi biri tarihteki büyük askerlerin başarılarının bilincindeydi; o izlemek ve benzemek istediği "Caesar'ın, Pompeius'un Hannibal'ın, Büyük İskender'in, başka büyük ve ünlü komutanların başarılarından keyif duyuyor," Brüksel'deki sarayının büyük salonunun duvarlarında İskender ve Hannibal duvar halıları asılı duruyordu. Ayrıca Caesar'ın *De Bello Gallico*'nun (Galya Savaşları) kendisi için yapılan bir çevirisi de vardı. Bu bağlamda tarih, didaktik değeri nedeniyle yararlıydı. Antik dönemde askeri konularda yazan yazarlar da yararlıydı. 15. yüzyılda asker soyluların yeğlediği yapıtlar, geleneksel şövalyelik geçmişi değil, (özellikle) Roma'nın askeri değerlerini ve bunların sunduklarına giderek daha iyi kavramaya dayanan kaynaklardı. Sextus Iulius Frontius'un *Stratagemata*'sının çoğaltılıp yaygın olarak dağıtılmasına karşın, Vegetius'un *De Rei Militarii* (Askeri Konular Hakkında) adlı yapıtı yazıldıktan bin yıl sonra dahi askeri sanat üzerine en çok alıntılanan antik dünyadan miras olarak kaldı (bkz. s. 4). Vegetius'un öğretisi, et-

kisi azalmış olarak, her ikisi de 13. yüzyılın ikinci yarısında yazılan, Kastilya kralı X. Alfonso'nun *Siete Partidas*'ı (Yedi Parçalı Kural) ile Romalı Giles'ın *De Regimine Principum*'u ile yüzyıldan da uzun bir süre sonra William Caxton'ın derlediği, 1490'da İngiltere'de bastırdığı *Fayttes of Armes and of Chyvalry*'nin temelini oluşturan Christine de Pisan'ın *Les Faits d'Armes et de Chevalerie* gibi yapıtlarına da aktarıldı. Böylelikle yeniçağda klasik geleneğin düşünceleri her zamankinden daha çok yayıldı.

Sürekli ordu kurmak için tam da bu gelenekten esinlenildi. Bir krala ya da prense şahsi koruma sağlama uygulaması üzerine kurulan sürekli ordu, kısa sürede daha büyük bir kuruma dönüştü. 15. yüzyılın ortalarında Venedik Cumhuriyeti ile Milano'da olduğu gibi, Napoli Krallığı'nda da geliştirilmekte olan (antik dünyanın "yurttaş" ordusu geleneği gibi), tek başına olmasa da büyük ölçüde yöreye özgü kuvvete başvurma uygulamasından da doğdu. Örgütlenmedeki bu tür gelişmelerin arkasında hem belli askeri gereksinimler hem de yalnızca pahalı paralı askerlere bel bağlamaya yönelik artan isteksizlik yatıyordu. Fransa'da sürekli ordunun temelleri 1455'te VII. Charles tarafından *Compagnies d'Ordonnance* ile atılmıştı; halefi XI. Louis, 1470'ten sonra kraliyetten ücret alan askerlerin sayısını büyük ölçüde arttırdı –ki o süre içinde ezeli düşmanı Burgonya dükü Charles da aynı şeyi yapmıştı. İspanya'nın Hıristiyanlarca yeniden fethinin son aşaması –1492'de Mağribi Granada'nın geri alınması– 80.000'e varan askerin on yıl boyunca her yıl verdiği çetin mücadele ile başarılmıştı.

Ancak, kitle halinde üretilen ateşli silahların yayılması, Batı'da savaş tarzını hızla değiştirdi. "Cesur" Charles, 1356'da Poiters'de savaşmış olan büyük büyükbabası "Cesur" Philippe'in askeri dünyasını çok zorlanmadan anlasa da, barut devrimi sayesinde, 1552'de karada olduğu kadar Akdeniz ve Kuzey Atlantik'te de beş ayrı yerde savaşan 150.000 kadar askerden oluşan bir ordu toplayabilen büyük büyük torunu, İmparator Şarlken onu iyiden iyiye şaşkına çevirecekti.

6

Barut Devrimi (1300-1500)

Geoffrey Parker

Robert Barret'in 1598 tarihli *The Theory and Practice of Modern Wars* (Modern Savaşların Kuram ve Uygulaması) adlı askeri incelemesinde, "bir soylu, bir yüzbaşı"nın geçmişte İngilizlerin, ateşli silahlar yerine uzun yaylarla harikalar yarattıklarına dikkatini çekti; yüzbaşı buna, "Efendim, o, o zamandı, şimdi, şimdidir. Ateşli silahlar ortaya çıktığından bu yana savaşlar çok değişti," diye şaşırtıcı bir yanıt verdi. Dönemin birçok profesyonel askeri de böyle düşünüyordu. 1590'da bir başka İngiliz eski asker, Sir Roger Willams şöyle yazıyordu: "İskender, Caesar, Scipio ve Hannibal'ın gelmiş geçmiş en değerli ve en ünlü savaşçılar olduklarını itiraf etmeliyiz; yine de, Almanya, Fransa, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg ve başka birçok ülke gibi kalelerle korunmuş olsaydılar, bu ülkeleri hiç de bu kadar kolay fethedemeyeceklerinden emin olunuz."

Yeniliğin ve değişimin böyle kabullenilmesi, klasik örnekler ve onların sürdürülmesiyle övünülen bir çağda olağan değildi ama gerçekler yadsınamazdı. "Ateşli silahlar"ın ortaya çıkması, özellikle de toplar ve kale düzenine dayalı savaş yönetiminde devrim yaptı.

"Ateşli Silahlar"ın Yükselişi

Güherçile, kükürt ve odunkömüründen barut yapmanın doğru formülü ilk önce, belki 9. yüzyıl gibi erken bir tarihte, Çin'de keşfedildi. Sung orduları 12. yüzyıla gelinceye kadar hem madeni toplar hem de el bombaları kullandılar. Yeni teknoloji yavaş yavaş batıya doğru yayıldı; 4. yüzyıl başlarında, bazı Arap ve Avrupa kaynaklarında demir toplardan söz edildi. Avrupa'da bilinen ilk top çizimi (1327 tarihli) ile Çin'deki en eski çizim (1128 tarihli) arasında şaşırtıcı bir benzerlik görülmektedir.

Batı'daki ilk resimlerin topları ahşap kale kapıları karşısında göstermesi önemlidir; çünkü ateşli silahlar Avrupa'da en az bir yüzyıl daha çoğunlukla kapılar ve evler gibi "zayıf" hedeflere karşı kullanıldılar. O dönemde yaşamış bir vakanüvis, 1333'te İngilizler (o tarihte tam İskoç sınırında olan) Berwick-upon-Tweed'i kuşatınca şöyle yazdı:

> Kente toplarla ve öteki [kuşatma] araçları ile birçok saldırı yaptılar; bu saldırılarla nice güzel evi yıktılar; toplardan ve öteki [kuşatma] araçlarından atılan büyük taşlarla kiliseler de gaddarca yerle bir edildiler. Yine de, ... [İngilizler] giremesin diye İskoçlar kenti iyi korudular... [Ama İngilizler] kenttekilerin yiyeceği bitinceye değin beklediler; tetikte durmaktan ne yapacaklarını bilemeyecek denli bezmişlerdi.

Bu anlatım, bir yanda, ilk ağır silahların (surları dövmek yerine) tıpkı geleneksel kuşatma araçları mancınıklar gibi evlere ve kiliselere zarar vermek amacıyla kente [taş vb. ağır maddeler] fırlatmak için kullanıldıklarını açıkça göstermektedir. Ancak bu silahların, savunmada olanları tetikte tutarak "bezdirmekle" birlikte, [teslim olması için] kentin hâlâ açlıktan kırılması gerektiğinden etkisi sınırlı oluyordu.

Taş atan mancınıklar ve başka "araçlar" kuşatmalardaki işlevlerini 15. yüzyılda da sürdürdüler. Christine de Pisan'ın askeri uygulama üzerine 1409 tarihli incelemesi başarılı bir kuşatma için mancınıkları demir toplar değin gerekli silah olarak nitelendirdi;

1420'lerde Fransa'da birkaç harekette kullanıldılar. Ancak on yıl sonra, top sonunda kendini gösterdi. Fransa'da Yüz Yıl Savaşları'nın ikinci aşamasında (bkz. s. 98) 1430'daki bir kuşatmada büyük toplar "kalenin surlarına o denli çok zarar verdiler ki, garnizon teslim oldu;" 1433'te bir başka kuşatmada "namluları kapılara ve surlara çevrilen toplar... çeşitli yerlerde gedikler açarak çok hasar verdiler;" 1437'deki bir üçüncüsünde ise, top atışı "surların büyük bölümünü yerle bir etti, dolayısıyla [kent] hiçbir biçimde korunamayacaktı."

1430'lardan başlayarak, coğrafi konumları sayesinde top menzilinin dışında kalan kaleler saldırılara direnebilse de ya da kuşatmacıların ağır silahları yetersiz kalsa da, Batı Avrupa'daki belli başlı devletlerin kullandığı büyük top birçok geleneksel dikey savunmayı birkaç gün içinde başarıyla taş yığınına çevirebiliyordu. 1415'te bir kuşatmaya altı hafta, 1440'ta da altı ay direnen Harfleur'u, Fransa kralı VII. Charles Aralık 1449'da yalnızca on yedi gün sona ele geçirdi. Kalenin zapt edilmesinde özellikle bu kuşatma için dökülen on altı topun verdiği hasar önemli rol oynadı. Harleur, Fransızların Mayıs 1449 ile Ağustos 1450 arasında Normandiya'da yeniden ele geçireceği yetmişten fazla İngiliz müstahkem mevkiinden yalnızca biriydi. Hepsi de topa tutularak boyunduruk altına alınmadı –beklenmedik sayıda çok kale ihanetten düşerken, bazıları savunulamayacağı varsayıldığından terk edildi– Fransızların kuşatma birlikleri daha fazla direnmeyi engellediğinden çoğu teslim oldu. Fransa'nın Britanya'yı, Kastilya'nın da Granada'yı hızla fethetmesi -ki ikisi de 1480'lerde gerçekleşti– büyük ölçüde tarafların büyük toplarının üstün ateş gücüyle başarıldı.

Bu çarpıcı başarılar önemli teknolojik yenilikleri yansıtıyordu. İlk topların menzili sınırlıydı; bunun için vuruş ateşini yatay olarak yapmak üzere topların yakın yerleştirilmesi gerekiyordu; çok yaklaştırılırlarsa da, ani bir düşman saldırısında ele geçirilebiliyor ya da zarar görebiliyorlardı. 16. yüzyılda bile uzmanlar güvenlik açısından 90 metrenin altının çok yakın, etkililik açısından ise 270 metrenin üstünün çok uzak olacağını düşünüyorlardı. 1320'lerin kısa namlulu toplarında, 90 metreden bile güçlendirilmiş surları

delip geçecek güç açıkçası yoktu; aynı şey namlu uzunluğu ile menzil arasındaki oranının hâlâ ender olarak 1,5:1'i geçtiği 15. yüzyıl başlarında da geçerliydi. Ancak 1430'a değin, oran ikiye katlanarak 3:1 olmuştu; böylece topların yalnız isabet oranı değil, namlu çıkış hızı ve dolayısıyla menzili de artmıştı. Gerek namlu çıkış hızı, gerek menzil, bir yanda küçük taneciklerden hazırlanan barutun öncesine göre çok daha etkili olduğunun (o dönemde yaşayanlar üç kat daha etkili olduğunu düşünüyorlardı), öte yandan, demir ya da kurşun mermilerin hedefe taş güllelerden daha çok zarar verdiğinin keşfedilmesiyle hemen hemen aynı zamanda daha da geliştirildi. Sonuçta, metalürjideki gelişmeler, daha önce eşi benzeri görülmemiş büyüklükte ve etkide topların dökülmesini olanaklı kıldı. 15. yüzyılın başlarından günümüze kalan örnekler arasında en küçük top çapı 12 santim olan mermi, en büyüğü ise, ağırlığı 600 kilodan fazla, çapı da 30 santim olan gülle atıyordu.

Ne olursa olsun, bu canavarlar hâlâ bir bira fıçısına benzer bir biçimde çemberlerle tutturulan dövme demir fıçı kaburgalarından yapılıyorlar, bu da kolaylıkla felakete neden olabiliyordu. Bu nedenle, 1445'te Türklere karşı kullanılan büyük bir Burgonya topu çok sık ateşlenince patladı – ilk önce iki çember yarıldı, sonraki atışta iki çember ve bir fıçı kaburgası yarıldı; 1460'ta ise, ateşlenince fıçı kaburgası patlayan bir topa çok yakın duran İskoç kralı II. James öldü. Ancak İskoç krallarının (şimdi Edinburgh kalesi'nde sergilenen) "Mons Meg" gibi kuşatma birliklerindeki öteki toplar daha dayanıklı ve etkili olduklarını kanıtladılar.

Demir yerine tunçtan dökülen büyük topların ağırlığı önemli ölçüde azalmasına karşın, yine de güçlendirilmiş surlara karşı yalnız büyük çaplı silahlar gerçek anlamda etkili oluyordu. İki yüzyıl sonra bile, 1641'de büyük bir ayaklanmanın patlak vermesinden hemen önce İrlanda valileri açıkça gördüler ki:

> Ayaklanan surla çevrili kentlerin yanı sıra bataryadan başka bir araçla alınamayacak birçok kale olacaktır ve gedik açmak için kolomborneler birçok atış yapmak zorunda olduklarından, kolombornelerden başka teçhizatımız yoksa işimiz çok zor olacaktır... Oysa büyük top önce surları döver, gedik açar,

yıpratır, sonra da büyük topun sarstığı surları kolomborneden yapılan birkaç atış yıkar.

Ancak böyle kocaman topları belirlenmiş hedeflere taşımak genellikle bir ordunun ya da bir donanmanın koruması altında güvenli bir yol gerektiriyordu. Gerçekte bunun anlamı, düşmanın ana kuvvetlerinin yenilgisine değin, ağır topların 1453'te Konstantinopolis'te olduğu gibi yalnız limanlarda ya da sahra ordusu ile kuşatma birliklerinin kaplumbağa hızıyla çok yavaş hareket ettiği büyük bir seferin parçası olarak kullanılabileceğiydi.

Bu nedenle, önceleri top zarar vermekten çok, düşmana gözdağı vermek için ateşlendiğinden, Ortaçağ savaşlarında ender olarak belirleyici oldu. Örneğin Crécy'de (1346), o dönemde yaşayan birine göre, İngilizler "Cenevizlileri [arbalet kullananlar] korkutmak için savaşa getirdikleri birkaç büyük topu ateşlediler." Ancak bir yüzyıl sonra, topun menzili okçularınkini geçti; tasarımdaki iyileşmeler –hepsinin üstünde top muylusu ile iki tekerlekli arabaların bileşimi– ayrı topların görece hızlı nişan almalarına olanak verdi.

Avrupa'da elde taşınabilen özel ateşli silahlara ilişkin bilinen ilk kaydın tarihi 1364'tür; İtalya'da, Perugia'da bir cephanelikte, "bir karış uzunluğunda, elde tutulan 500 top çok etkileyici ve bütün zırhları delebilecek niteliktedir" diye kayda geçmiştir. 1400'ler dolaylarındaki ilk çizimlerde ahşap bir ateşleme iskelesinin çerçevesine oturtulmuş hâlâ minyatür bir haledeki "top" görülmektedir. Elde taşınan silahların 1450'lerde yalnız göğüsten ya da omuzdan ateşlendiği anlaşılmaktadır. Ancak bir süre için, taşınabilir ateşli silahlar çok sayıdaki yay, arbalet, mızrak ve kargı arasında sayıca az kaldı. Savaşta yönlendirilebilen silahların önemini tam olarak kavrayan Burgonya dükü "Cesur" Charles 1470'lerde bile topçulardan çok okçulara güveniyordu. Askerlerin yay çekmek yerine arkebüz ateşlemek için talim görmesi çok daha az zaman almasına, dolayısıyla daha fazla sayıda piyadenin seferber edilebilmesine karşın, Avrupa'da savaşta ateşli silahların belirleyici olmasından önce bir yüzyıl daha geçti.

O zaman kadar barut, kuşatma savaşlarını zaten değiştirmişti. Bir vakanüvis, 1480'lerde, Güney İspanya'da, Granada Emirliği'nin çarçabuk fethedilmesini sağlayan toplara ilişkin olarak, "Büyük kentler, bütün düşmanlara karşı bir zamanlar bir yıl dayanabilirlerdi; ama açlık şimdi bir ayda kendini gösterdi," diye yazmıştı. O dönemde bir tarihçi, 1494'ten sonra Fransızların ilk kez İtalya'ya getirdiği topları betimlerken, "Surlara getirildiklerinde inanılmaz bir hızla yerleştirildiler. Çok kısa aralıklarla öyle hızla ve güçlü atışlar yaptılar ki, İtalya'da günler alan yalnızca birkaç saat içinde yapıldı," diye yansıtıyordu. Niccolò Machiavelli, 1519'da askeri konuları yorumlarken, "Ne denli kalın olursa olsun, topların birkaç gün içinde yıkamayacağı bir sur yoktur," diye yazıyordu.

Barut devriminden sonra, savunma durumunda olanların sorunu, düşmanın ağır toplarının nasıl uzak tutulacağı, bu yapılamazsa, verecekleri zararın nasıl sınırlanacağı idi. 1360'lara gelindiğinde, birçok kale, düşman toplarını bir bir vurmak ya da düşman toplarının menzilinin dışında kalmak amacıyla kendi toplarını yerleştirmişti. 1381 yılında, Orta İtalya'daki Bolonya'nın surlarında 35 top vardı. Hollanda'da Mechelen, 1372 ile 1382 arasında silah deposuna yılda ortalama 14 top ekledi. Burgonya'da Dijon, 1417'de on üç, 1445'te ise doksan iki topa sahipti. 1360'larda, özellikle kulelerle gözcü kulelerinden bir düşman saldırısını taciz edecek (bazen var olan ok mazgallarının yalnızca büyütülmesiyle) top mazgalları yapıldı. Bir süre sonra, yerleştirilen ağır topların ağırlığına ve geri tepmesine dayanmaları ve gelen atışların etkilerini azaltmak için hem kuleler hem de surlar güçlendirilir ve kalınlaştırılırken, yandan ateşi artırmak amacıyla da var olan kalelere yeni kuleler eklendi. Ancak bu önlemler geleneksel dikey savunmaların çerçevesinde kaldıklarından, yalnız ölümcül bir baraj ateşini geciktirebiliyordu; ama önleyemiyordu.

Topun önemini ilk kez İtalyan mimar ve hümanist Leon Batista Alberti yazdı. 1440'larda yazdığı *De Re Aedificatoria* (İnşaat Sanatı Üzerine) adlı denemesi, savunma amaçlı kalelerin "testere dişleri gibi düzensiz hatlarla" yapılırsa daha etkili olabileceğini, çapraz atış alanları sağlayacağından en iyi yapının da yıldız biçi-

minde olması gerekeceğini ileri sürdü. O yüzyılda, daha sonraları askeri konularda yazan bazı başka İtalyan yazarlar da çok köşeli, açılı savunmalar ileri sürdüler; ama önceleri bu tespitlere pek az hükümdar önem verdi ve bu tezler uzun süre yayınlanmadılar. Ancak yüzyılın son on yıllarında, geleneksel dikey tasarıma göre birçok yeni kalenin yapımı sürdürülmekle birlikte, Orta İtalya'da çok az kale düşman toplarını yaklaştırmamak, bir saldırı girişiminde öldürücü yan ateşiyle karşı koymak amacıyla düzenli aralıklarla çok geniş açılı burçlara sahip oldu. Sonra, 1515'te papalığın limanı Civitavecchia, atış alanlarını desteklemek üzere tam bir savunma düzeni yaratmak için dörtgen burçları benimsedi.

İtalyan Tarzı Savunma

O dönemde yaşayanlar –İtalya'da "modern tarz" (*alla moderna*) ve başka yerlerde "İtalyan tarzı" (*trace italienne*) diye bilinen– burç düzenini, barut devrimine karşı tek etkili savunma düzeni olarak kabul ettiler. Askeri mimar Francesco Laparelli'nin kısa ve öz anlatımıyla, "Topu olan bir orduya karşı bir yeri burçlar olmadan savunmak olanaksızdır." Bu arada, Fransız askeri uzman, Fourquevaux lordu Raymond de Beccarie, yalnızca 1510'dan beri yapılan kalelerin iyi silahlanmış bir saldırgana karşı ciddi bir engel oluşturduğunu ileri sürdü:

> Burç yapım sanatının çok kısa bir süre önce keşfedilmesine bakarak, daha önce yapılmış olan kalelerin dayanıklı olduğu söylenemez. Ancak o zamandan bu yana yapılan kale duvarlarının ya da günümüzdekilerin (aceleyle değil de, yavaş yavaş yapılmaları koşuluyla) ele geçirilmeleri çok güçtür.

Hızlı ve sistematik yapım arasındaki ayrım önemliydi çünkü "modern" bir savunma düzeninin inşası büyük bir girişimdi – gerçekten belki de çağın cesaret isteyen en büyük mühendislik işiydi. Bundan ötürü, 1567'de yapılması istenen Anvers'in beşgen iç kalesi için 500.000 m^3 toprak kazıldı ve ayda 4.500 m^3 gibi rekor bir hızla 170.000 m^3 taş duvar örüldü – yine de kalenin tamamlan-

ması üç yıldan fazla aldı. Açıkça, böylesine uzun süreli bir girişim, özellikle bütün bir kenti kapsayınca, birine tepki değil, yalnızca bir tehdit öngörüldüğünde üstlenilebilirdi.

1526'da, Niccolò Machiavelli, bir kenti bir topçu kalesine çevirmek için üç farklı yol önerdi. İkisi kentin yapısını bozmakla başlıyordu: Var olan surları yıkmak, böylece düşmanın tehdit edebileceği dış mahalleler ile surların ötesinde (çevre araziden yararlanma gibi) tüm üstünlük sağlanabilecek noktaları kapsayan yeni bir savunma düzeni yapmak ya da savunmasız olduğu varsayılan tüm alanı terk ederek (ve düzleyerek) öncekinden daha küçük bir çember oluşturmak. Ancak bu yöntemlerin her ikisi için de çok büyük harcama gerekiyordu; bu nedenle papalık, Roma'nın çevresini on sekiz sağlam burçlu bir kuşakla çevirme tasarısından, (birinin yapım faturaları gelince) 1542'de vazgeçti; 1590'larda Venedikliler kısıntı yapmak için Palmanova'da tasarladıkları kalenin burçlarını on ikiden dokuza indirmeye karar verdiler. Ancak ağır toplu bir kale yapmanın büyük sosyal bedelleri de vardı; çünkü tanımı gereği bu inşaat, eskisinden çok daha bir büyük bir alanı, özellikle de Ortaçağ surlarının hemen dışındaki hastaneleri, dinsel binaları, imalathaneleri (değirmenler ve demir ocakları) kapsayan dış mahalleleri etkiliyordu.

Bu nedenle, Machiavelli'nin 1526 tarihli raporu, ötekilerden daha yetersiz olmasına karşın, kale yapımının hem çok daha hızlı hem de çok daha ucuz olduğunu ortaya koyan üçüncü bir tekniği benimsedi: Surların yüksekliğini azaltarak ve genişliğini artırarak, kulelerle burç kapılarını yeniden tasarlamak ve uygun bir ateş alanı yaratmak için dik eğimli duvar yaparak, var olan savunmalarda etkili bir değişiklik yapmak. Doğal olarak, hava koşullarıyla aşınmadan önce de tuğla ya da taşla korunmayan toprak surlar (o dönemde yapılan tahminlere göre en az onarım gerektiren kalelerin yapılması dört ile on yıl arasında değişiyordu) fazla dayanmıyordu. Ancak yapımları hızlı ve ucuzdu; gelen atışların etkisini azaltabiliyorlar, yeterli sayıda kararlı savunma yapanlarla zamanın en büyük ordularına bile meydan okuyabiliyorlardı. Bu nedenle, 1552'de Lorraine'de Metz (Doğu Fransa'da) kenti, tam bir "mo-

dern" savunma düzenine sahip olmamasına karşın, 55.000 kişilik bir orduyla –herhalde Batı'da yüzyılın en büyük sefer ordusuydu– yapılan kuşatmaya dayanmayı başarabildi. Fransızlar kenti Mayıs'ta almışlardı; beş ay sonra İmparator Şarlken'in topladığı kocaman bir ordu kenti yeniden ele geçirmek için geldi. Bunun üzerine, 5.800 askerden oluşan Fransız birliği, her iki kanatta (bazı yerlerde beş metre genişliğinde) "geniş yollar" yaparak ve bütün kale duvarlarını en hassas noktalarda toprak siperler ve yün balyalarıyla destekleyerek var olan kale duvarlarını sağlamlaştırmak için gece gündüz çalıştılar. Böylece 27 Kasım'da perde surun bir kesimine 7.000'den fazla atış yaptıktan sonra surların yirmi metre kadarını çökerttiler; yine de bir saldırıya geçmeye cüret edemediler; çünkü kanatlardaki topları susturmanın olanaksız olduğu anlaşıldı.

Yüzyıl içinde daha sonra hem top gücü hem de kuşatma araçları geliştikçe, bu tür *ad hoc* (doğaçlama) eklemeler Ortaçağ'da savunma için yetersiz kaldılar. Yalnız açılı burç güvenlik sağlıyordu; bu nedenle Orta İtalya'da keşfedilen surlar bütün Avrupa'da sürekli yaygınlaştı. 1550'lere gelindiğinde, yeni tarz, İtalyan Yarımadası ile birlikte Fransız-Hollanda ve Habsburg-Osmanlı sınırları boyunca baskın gelmişti. 1529 ile 1572 arasında yalnız Hollanda'da uzunluğu kırk iki kilometreyi bulan burçlu tahkimatlar yapıldı. Bunların arasında dört iç kale, on ikisi tamamen yeni, on sekizi de oldukça yeni çepeçevre surlar vardı. 1610'a değin Fransa'nın Calais ile Toulon şehirleri arasındaki 965 kilometrelik kara sınırına yer yer elli toplu sur dikilmişti. Karayipler'de Havana ile Cartagena, Hint Okyanusu çevresinde Mombasa, Diu, Malacca, Pasifik kıyılarında Manila, Macao, Callao gibi sömürge ileri karakollarını olduğu gibi, Almanya, İngiltere, İrlanda, Danimarka, Polonya ve Rusya'nın stratejik askeri bölgelerini de toplu surlar savunuyordu.

Bu gelişmelerin etkisi kendini birkaç biçimde hissettirdi. Birincisi, artık kuşatmalar daha uzun zaman alıyordu. Birkaç sefer mevsiminde yetmiş ya daha fazla müstahkem mevkiin (bkz. s. 99) ele geçirildiği günler geride kalmıştı; çünkü şimdi burçların olduğu yerlerde bir yılda ancak bir, en çok iki kale alınabiliyordu. *Trace italienne* ile savunulan her kalenin ele geçirilmesi yıllar değilse

de aylar gerektiriyordu. Gerçekten, toplu bir suru kuşatma altına almak neredeyse yeni bir sur yapmak kadar güç olabilirdi. Savunanlar açlıktan teslim oluncaya ya da seçenekli olarak hendekler, surlar yakından topa tutulabilinceye ya da bir burcun altındaki barut lağımları çökertecek ölçüde ilerletilinceye değin kuşatma tahkimatı zincirinin yapılması ve asker yerleştirilmesi zorunlu oluyordu.

Ancak toplu bir surun ele geçirilmesi yalnızca uzun zaman almakla kalmıyordu; çok daha fazla asker istiyordu. Bir yanda, kuşatma tahkimatına asker yerleştirmek daha büyük bir kuşatma ordusu gerektiriyordu. 17. yüzyılda ileri gelen askeri mühendislerden Sébastian le Prestre de Vauban, başarılı olmak için en az 20.000 asker olmak üzere, savunma yapan bir kişiye karşılık on kuşatmacı oranını düşünmüştü. Öte yanda, saldırı eylemi her seferin yalnız bir yönüne işaret eder; çünkü hem yeterli garnizonları koruyarak hem de yedekte bir yedek ordu bulundurarak kendi toprağını olası düşman saldırısına karşı savunmak da gerekliydi.

Bir aşamada, *trace italienne* emek-yoğun olduğunu tanıtladı. Modern bir sur çemberiyle savunulan Macaristan'daki Zigetvar'da, 1566 yılında, yalnızca 800 askerden oluşan bir garnizon başarıyla Türklere meydan okudu. Ancak, savunulacak çok sayıda kale olması nedeniyle görece küçük garnizonlar bile her devletin kendi ordusunu –kümeli olarak– yüzde kırk-elli oranında kısıtlayabilirdi. 1640 seferi için Felemenk İspanyol ordusunun üst komuta kademesi, orduda toplam asker sayısını yalnızca 77.000 olarak öngörmüşken, Güney Hollanda'da 208 ayrı yere bir seferde 33.399'a varan asker yerleştirmeyi planladı. Kısa bir süre sonra Fransa kralı XIV. Louis de neredeyse ordusunun yarısını krallığının "demir sınırları"ndaki kalelere yerleştirmenin sağduyululuk olacağını düşündü: 1688'de 221 müstahkem mevkide 166.000 asker, 1705'te 297 kalede 173.000 asker bulunuyordu.

Doğal olarak etkili savunma için yalnız asker yeterli değildi; toplar ve cephane de gerekliydi. 1440'larda Fransız ordusundaki toplar için yalnızca 20 ton barut ile kırk yetişmiş topçuya gereksi-

nim vardı; 1500'de eşdeğer sayılar 100 ton ve 100 topçu, 1540'ta da 500 ton ve 275 topçu idi.

Askeri kaynakların –gerek insan, gerek malzeme olarak– geniş ölçüde yayılması ve çoğalması önemli yeni stratejik sorunlar yarattı. 19. yüzyıl Alman askeri kuramcısı Carl von Clausewitz, etkileyici yapıtı *Vom Kriege*'de (Savaş Üzerine) stratejinin temel amacını açıklamak için "ağırlık merkezi" kavramını fizikten ödünç aldı ve şöyle yazdı: "İster küçük, ister büyük bir savaş alanı ile büyüklüğü ne olursa olsun oraya yerleştirilmiş olan kuvvetler, içinde bir tek ağırlık merkezinin belirlenebileceği bir tür birliğe işaret eder. Kararın verileceği yer burasıdır."

Clausewitz, Fransızların 1792-1812 dönemindeki görkemli zaferlerine dayanan (bkz. Bölüm 11) kendi deneyimi ile askeri tarihi kapsamlı inceleyerek, "İskender, Gustavus Adolphus, XII. Karl ve Büyük Frederich'in ağırlık merkezi ordularıdır" sonucuna vardı. "Orduları yok edilseydi tarihe başarısız olarak geçeceklerdi." Ancak onun çözümlemesi, Gustav Adolphun'un (belirleyici olmayan Lützen Muharebesi'nde ölmesinden iki yıl sonra) ordusunun aslında 1634'te Nördlingen'de büyük bir yenilgiyle karşılaştığı gerçeğini görmezlikten geldi; yine de bu İsveç'in "başarısızlığı"na yol açmadı. Sonunda 1648'de Westfalia Barışı ile savaş bittiğinde, tersine, İsveç belli başlı savaş amaçlarının hepsine ulaştı: Büyük toprak kazancı, gelecekte güvenliğini sağlayacak uygun güvenceler ve hatırı sayılır savaş tazminatı.

Nördlingen'deki yenilgi ile Westfalia'daki kazanımlar arasındaki karşıtlık, ana ordu yenildikten sonra bile çok sayıdaki toplu surda İsveç'in egemenliğinin sürekliliğinin olmasından kaynaklandı. 1648'de Almanya'daki İsveç kuvvetlerinin sayısı, hemen hemen yarısı 127 stratejik müstahkem mevkie yerleştirilmiş 70.000 askerden meydan geliyordu; bu nedenle de tek bir darbe ile düşmanın yok edebileceği bir "ağırlık merkezi" oluşturmuyorlardı. 16. ve 17. yüzyıllarda *trace italienne*'in egemen olduğu öteki harekât alanları, Clausewitz'in savunduğu öldürücü darbelere aynı ölçüde dayanıklı olduklarını ortaya koydu. Sorun, Felemenklerin ayaklanmasını bastırmaya çalışan İspanyol ordularının komutanı Don

Luis de Requeséns tarafından unutulmaz biçimde özetlenmiştir. 1574'te efendisi II. Felipe'yi, "Şimdiye dek benzerlerini almak için harcadığımız zamanı, Hollanda'da isyan eden yirmi dört kenti zorla dize getirmek için harcayacak olursak, dünyada yeterli zaman ya da para olmayacaktır," diye uyarmıştı. Ya da kısa bir süre sonra yine:

> Barış getirmek, hatta başka bir yerde bütün bir krallığı elde etmek için, her biri kendi başına yeterince bir başarı olan birçok kent ve savaş kazanılmıştı; ama burada hiç işe yaramadılar, yararları olmadı... Tanrı'nın, Musa'ya yaptığı gibi, bana vaat edilmiş toprakları pek çok kez göstermeyi ama günahlarımdan ötürü, oraya girecek Yeşua olarak başkasını seçtiğine inanıyorum.

Ancak İspanyol bir Yeşua hiç ortaya çıkmadı; tersine, Hollanda ve Zealand'ın toplu surları, 1575'te II. Felipe'nin hazinesi iflasını açıklayıncaya, 1576'da da ordusu isyan edip mevzilerini terk edinceye değin yeniden fethetme çabalarına meydan okudu. Meydan muharebelerinin öneminin kuşatmaların gölgesinde kaldığı ve savaşların kendilerini sonsuzlaştırdığı bir savaş örüntüsü 18. yüzyıla değin Avrupa'nın birçok yerinde galebe çaldı.

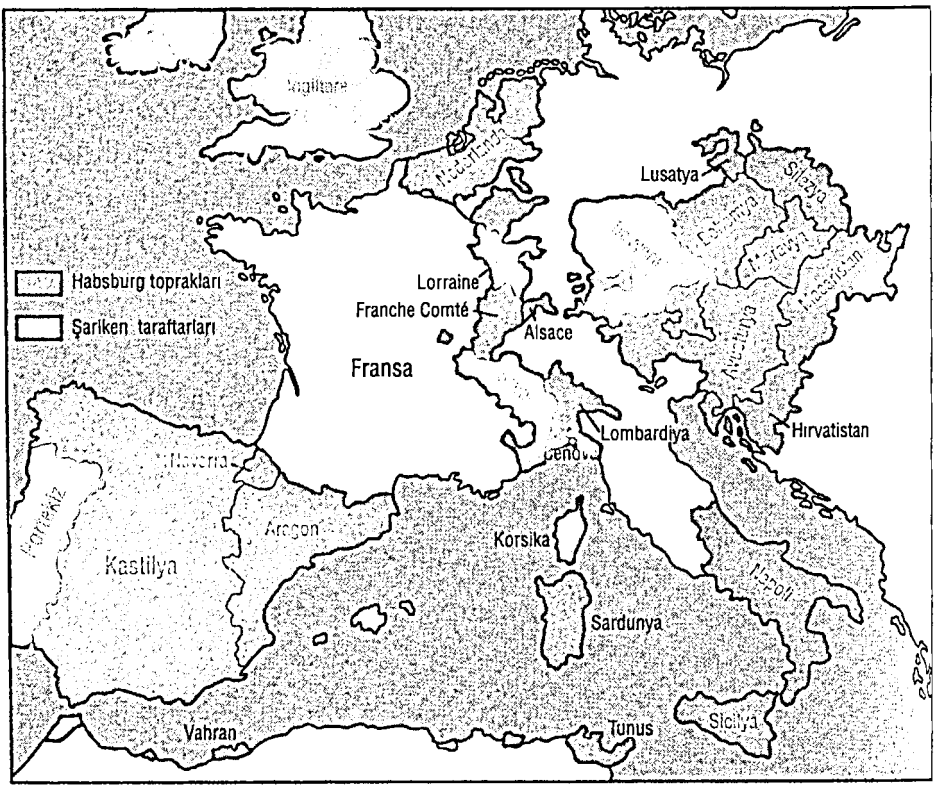
Toplu surların yaygınlaşması savaş maliyetini iki önemli konuda artırdı: Her askeri harekâtın (kazanımların azalmasına karşılık) süresinin uzaması ve savaşmak için gerekli asker sayısı ile donanımı artırması. İspanyol savaş harcamaları 16. yüzyılın sonunda beş kat arttı. Bu durumu diğer küçük devletler de tecrübe etti. 1565'te İngiltere başbakanı "bütün savaşların maliyetlerinin alışılagelenin üç katından fazla arttığı, bu nedenle de savaş giderlerinin belirsizleştiği"nden yakınıyordu.

Ancak, 16. yüzyılda savaşın hızlı sarmal yükü yalnız teknolojiden değil, başka nedenlerden de kaynaklanıyordu. Birincisi, dönemin "fiyat devrimi" –savaşla ilgili olsun olmasın– her şeyin maliyetini artırıyordu. Örneğin, gıda her yıl ortalama yüzde dört pahalılaşıyor, giyecek, silah ve diğer teçhizatın maliyetleri de bu doğrultuda artıyordu.

Ancak bu insafsız fiyat enflasyonu, ekonomik faaliyette çarpıcı ve sürdürülebilir bir büyümeyle ilişkilendi. 1450 ile 1580 arasında Batı Avrupa nüfusu neredeyse ikiye katlandı; böylece talebi sürekli artırarak toprağın işlenmesi, tarımsal çıktı, sınai üretim ve ticaret gelişmeye başladı. Bu da savaşın bedelini karşılamak için devletlerin (borçlanma, vergiler ya da her ikisi ile toplanmış olsun) ek kaynaklar kullanmasına yol açtı. Elbette Ortaçağ'da olduğu gibi birçok askeri harcama kalemi dışarıda bırakılmıştı. En önemlisi, kentler genellikle kendi savunmalarını karşılamak zorundaydılar. Bu nedenle Anvers kenti, 1542 ile 1557 arasında tamamlanan (dokuz burçlu ve beş anıtsal kapılı) görkemli yeni surlarının, daha sonra da iç kalenin bedelini tamamıyla taşınmaz ve giyecekten alınan yerel vergi borçları (bu yolla yaratılan "kale fonu" iki yüzyıl sonra bile hâlâ ödenmemişti!) ile karşıladı. Ayrıca, yerel savunmanın işletme giderleri de olağan olarak tek tek topluluklara yüklendi –temel sorumluluklar, garnizonun barındırılması, yiyeceklerinin sağlanmasının yanı sıra surların onarımını ile asker yerleştirilmesini de kapsıyordu– bu nedenle birçok belediye bütçesinin yüzde 50 ile 75'i arasında bir oran savunmaya gidiyordu.

Ancak o dönemde rastlantısal bir siyasi gelişme, ağır vergilendirmeye, daha çok borçlanmaya ve (sonunda) devrim değilse de anayasa bunalımına yol açarak Batı Avrupa'da birçok devleti kaynaklarının daha önce olmadığı denli büyük bir bölümünü savunmaya ayırmaya zorladı. Habsburg Hanedanı'ndan Maximillian'ın (Dük "Cesur" Charles'ın vârisi) 1477'de Burgonyalı Mary ile evlenmesi, Güney Almanya'daki küçük bir hanedanın Avrupa'da önde gelenler arasında hızlı yükselişini başlattı. Torun Şarlken, akıllı evlilikler ve beklenmeyen ölümlerle, önce Burgonya-Hollandası'nın hükümdarı (1506), sonra İspanya ve İspanyol İtalyası'nın kralı (1516), sonunda da Kutsal Roma İmparatoru (1519) oldu. Bir zamanlar Batı Avrupa'daki en güçlü devlet olan Fransa şimdi kendini bir tek hükümdarın topraklarıyla kuşatılmış hissetti; bir yüzyıldan fazla sürede ardı ardına gelen Fransız hükümranlar boy gösteren Habsburg gücünü bastırmak için savaşım verdiler. Giderek bunun yalnızca bir ya da iki muharebe meydanında bir-

den savaşarak başarılamayacağını anladılar. Bundan ötürü, 1552 güzünde Şarlken Lorraine'de Metz'i kuşattığında II. Henri, kentin kurtarılması için Champagne'de bir gözetleme ordusu bulundurdu. Aralık'ta Hesdin'i ele geçiren (böylece imparatoru Metz kuşatmasından vazgeçmeye zorlayan) bir başkasını kuzey sınırında; önce Parma'nın savunmasında, sonra başkaldıran Siena Cumhu-



Harita 4 İmparator Şarlken (1519-1558), her iki büyük anne/babasından birer taht olmak üzere dört ayrı tahtın vârisi oldu. Aragonlu Ferdinand'dan Sicilya, Napoli, Sardunya ve Aragon'u aldı, Lombardiya ve Tunus'u (1535) topraklarına ekledi. Şarlken'in imparatorluğu Meksika (1519-1522) ile Peru'yu (1532-1534) kattığı Ferdinand'ın karısı Isabella'nın mirası Kastilya, Granada ve Hatı Hint Adaları'nı kapsıyordu. Marie de Bourgogne, Hollanda'nın büyük bölümünü getirdi; Şarlken kuzeydoğuda başka eyaletleri de topraklarına kattı. [Marie'nin] kocası Habsburg Hanedanı'ndan Maximillian Avusturya ile Alsace'ı miras bıraktı ve 1519'da Kutsal Roma İmparatoru seçilmesine yardım etti; Şarlken'in kardeşi Ferdinand, 1526'da Macaristan, Bohemya, Moravya, Lusetya ve Silezya'yı ekledi. Habsburg toprakları artık Fransa'yı çevirmişti ya da –bir İspanyol bakanın dediği gibi– "İspanyol imparatorluğunun kalbi Fransa'dır."

riyeti'nde garnizon kurmak için bir üçüncüsünü de İtalya'da hazır bulundurdu. Böylece Fransa aynı anda üç cephede –öteki sınırlardaki garnizonları ve Savoy'u işgal eden kuvvetleri sayarsak dört; İtalyan kıyılarının açıklarında Türklerle bağlantılı olarak etkinlik gösteren Fransız donanmasını sayarsak beş cephede– birden savaştı. Fransız devleti daha önce hiçbir zaman aynı anda bu denli çok farklı savaş alanına (gelecekte tekrar tekrar böyle yapmasına karşın) bulaşmamıştı.

Avrupa'da barut devrimi, ağır fiyat enflasyonu ve Habsburg egemenliğinin bileşimi uluslararası büyük çatışmalar için yeni ve pahalı bir kalıp yaratmıştı. Savaşın temel güdüsü hanedanların rekabeti olarak kaldı; ama Ortaçağ'daki birçok çatışma genellikle toplumdan uzakta yapılırken, 1500'den sonra toplumlar sık sık birbirleriyle ilişki içine girdiler. Ayrıca, deniz savaşlarında eşzamanlı yeni teknolojilerin gelişmesi de savaşları, Amerika'nın, Afrika'nın ve Asya'nın bazı bölümleri gibi açık denizlere taşıdı. Bundan sonra başlıca Avrupa güçleri pahalı donanmaları finanse etmek zorunda kaldılar.

III

YELKEN VE TOP ÇAĞI

7

Yelkenli Gemiler (1500-1650)

Geoffrey Parker

Son üç yüzyıldır Batı'daki deniz savaşlarına, büyük topların borda ateşi yapabilmesi için genellikle bir tek savaş hattında hazırlanmış, başlıca silah olarak ağır top kullanan büyük gemiler ("ana muharebe gemileri") egemen olmuştu. 1916'da Jutland'daki rakip donanmalar, buhar çağında, 17. yüzyıl ortalarında (hemen hemen aynı yerde yapılan) İngiliz-Felemek savaşlarındaki yelkenli savaş gemileriyle neredeyse aynı biçimde konuşlandırıldılar.

Ancak bu başat ve uzun süreli taktiğin ortaya çıkışı için güvenilir bir tarih vermek zordur. Örneğin, denizde barutlu topların etkin olarak ilk kullanımına ilişkin büyük bir belirsizlik vardır. Bazı Çin tunç ve dökme demir deniz topları 14. yüzyıldan günümüze kalmıştır; ama hepsi görece olarak küçüktür. 1372 yılından kalan bir topun üzerindeki yazıda şu okunmaktadır:

> Sol muhafız karakol gemi filosu, Çin tümeni bölümü, sayı 42. Çanak biçimindeki namlu 13 kilo* gelmektedir. Hongvu'nun hükümranlığının beşinci yılının on ikinci ayında, hayırlı bir günde İmparatorluk Dökümhanesi'nde dökülmüştür.

---

* Metinde, Güneydoğu Asya'da kullanılan ağırlık ölçü birimlerinden biri olan, yaklaşık 600 gr eşiti bir Çin ölçü birimi olan "catty" kullanılmıştır – ç.n. Bkz. Sözlük.

"42" sayısı, ilk Ming imparatorunun (Hongvu, 1368-1398) hükümdarlığı sırasında düzenli bir donanma top döküm programının var olduğunu göstermektedir. Uzunluğu 45 santim olan, 16 kilo ağırlığındaki silahlar insanlara zarar verebilirdi; ancak gemileri batıramazlardı. 17. yüzyılda bile Çin'in savaş *junk*'larına* yalnızca anti personel silahlar yerleştiriliyordu. İngiliz gezgin Peter Mundy, 1637'de Kanton açıklarında gördüğü büyük bir imparatorluk savaş gemisinin bordalarında lomboz kapakları, kalibreleri 2,5 santim, ağırlıkları 50 gr kadar olan mermi atan, her biri "yaklaşık 180-225 kilo ağırlığında" hafif döküm demir toplar olduğunu belirtiyordu. Bu tür silahlar öteki gemilere zarar veremiyordu. Mundy'ye göre, *junk*'lar "çok zayıf yapıldıkları" için ağır silah taşıyamıyorlardı.

Barut ve Kadırgalar

Ağır topların gemilerde kullanımına ilişkin en eski kaynak Çin'de değil, Avrupa'da bulunmaktadır. Jean Froissart'ın Yüz Yıl Savaşları'nın kroniği, 1340'larda bazı İspanyol gemilerinin "Tatar yayları, demir toplar ve kolomborneler" (kolomborne daha küçük bir top mermisini, daha uzağa atabilen bir tür silahtı) "gibi savunma için gerekli her şeyi" taşıdığından söz etmektedir; zamanla bu tür silahlar kural haline gelmiştir. Bu nedenle bir yüzyıl sonra, Burgonya düklerinin ordu levazım kayıtlarına göre, dükalık donanmasındaki her kadırga (en azından kuramsal olarak) 1,2 metre uzunluğunda, "her biri 1 santim çapında [taş] gülle fırlatan" beş ağır top taşıyordu; değiştirilebilir kuyruktan dolma daha hafif iki topla birlikte, "her birine, bütün toplar için kullanılabilecek üç top kuyruğu sağlanmıştı."

Uzun, yayvan ve öncelikle küreklerle hareket ettirilen kadırga zaten yüzyıllardır ilk savaş gemisi olarak Avrupa sularında hizmet etmişti. Ancak ağır topların ortaya çıkması belli başlı tasarım değişikliklerini hızlandırdı: Mahmuz, pruvadaki yerini, ortadaki ağır topu taşıyan, yan tarafında daha hafif toplar olan özel top platfor-

* Çin sularında kullanılan, altı düz yelkenli gemi – ç.n.

muna bıraktı. Örneğin, 1506'da en büyük İspanyol kadırgası, yaklaşık 4 ton ağırlığındaki merkezi top olan bir "demir top," onun yarı ağırlığında iki top ve bir tonun biraz üzerindeki bir başka top taşıyordu. Bütün bu silahlar taş gülleler atıyordu; ama 1530'lara gelindiğinde bu topların yerini madeni gülleler fırlatan tunçtan ağır toplar almıştı. Gemilerin yan tarafındaki iki ya da dört ağır top ve bazı daha hafif anti personel silahlar vardı ancak önemli olan merkezi toptu. Kuşkusuz denizde en güçlü barutlu silah da kadırgadaki merkezi toptu. 22 kiloluk topların hâkim olmasına karşın 16. yüzyılın ortalarında bazı Venedik kadırgaları 27 kiloluk (1,7 santim kalibreli), hatta 45-50 kiloluk toplar da taşıyorlardı. Döneme ilişkin kronikler gibi, Venedik Cumhuriyeti'nin deneme atışları programının ayrıntılı kayıtları da bu ağır topların 900 metre, en fazla da 2 mil menzili olduğunu göstermektedir. 1540'lardan başlayarak daha da güçlü bir kürekli savaş gemisi görüldü. Küreklerin yanı sıra yelkenlerle de yol alan *galleas** (tamamlayıcı uygun hafif anti personel silahlarla birlikte geminin kıçı ile pruva arasında bölünen) sekiz ya da daha fazla ağır top taşıyordu. 1588'de İspanyol Armadası'nda seyreden Napoli *galleas*'ı *San Lorenzo,* on ağır top ve kolomborneler de dahil olmak üzere elli kadar topa sahip olmakla övünüyordu.

Her birini bir kişinin çektiği üç kürekle yol alan gemiler, üç ya da daha çok kürekçinin çok büyük tek küreği çektiği kadırgalara yerlerini bırakırken, Akdeniz kadırgalarının tasarımı 1550'lerde bir kez daha değişti. Bu gelişme, kadırgaların büyüklüğünde uygun bir genişleme ile kürekçi –kadırga başına toplam 144 kürekçiden 180, hatta 200 kürekçiye– ve savaşçı mürettebat sayısında önemli bir artış sağladı. Artık bazı gemiler 400 asker, –birçok Avrupa köyünün nüfusundan daha fazla– taşıyordu; (17. yüzyılda bir kadırga kaptanının dediği gibi) "herkes yerindeyken, pruvadan kıça yalnızca baş görülebiliyordu." Bu artış iki sonuç daha doğurdu. Birincisi, daha fazla asker eklemek kişi başına taşınabilecek yiyeceğin büyük ölçüde azaltılmasına neden oldu. Özellikle içme su-

* 16. ve 17. yüzyıllarda özellikle Avrupa'nın güneyindeki devletlerin kullandığı, ağır toplar taşıyan üç direkli ve geniş kadırga; Türkiye'de "mavuna" olarak bilinmektedir – ç.n.

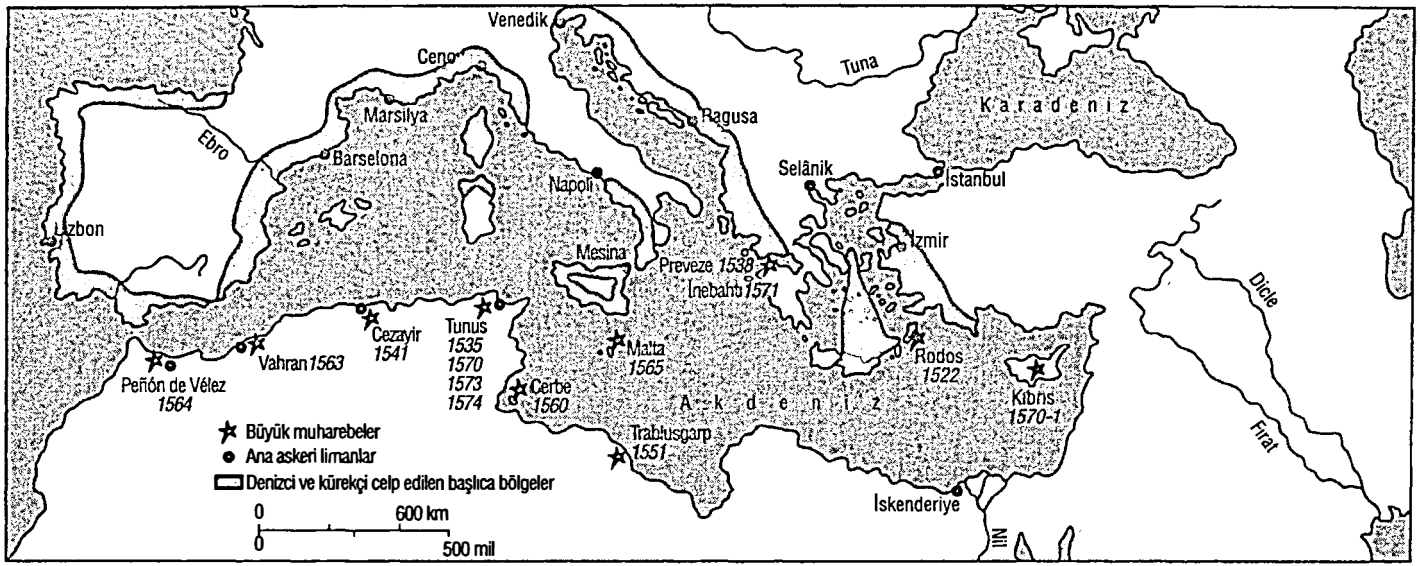
yunda durumun çok tehlikeli olduğu ortaya çıktı. Her asker günde en az dört litre su tükettiğinden, artık her kadırganın denizde geçirilecek her gün için, sınırlı depolama alanını tıka basa dolduracak şekilde, 750-800 litre su koymaya gereksinimi vardı. Böylece, gemi mürettebatındaki her artış, geminin ana üssünden uzakta faaliyet gösterebileceği uzaklığı kısalttı. İkincisi, 1520 ile 1590 arasında bir kadırganın bakım maliyetinin üç kat artmasına karşın, Avrupa devletlerinin savaş için kaynak seferber etme olanaklarının da artması, kadırga donanmalarının giderek büyümesine neden oldu. Şarlken Akdeniz seferlerinde 100'ün altında kadırga ile savaşmıştı; oğlu II. Felipe ise, İspanya'dan yaklaşık 200 kadırgayı harekete geçirdi.

Bu dört gelişme birlikte ele alındığında –daha büyük, daha çok mürettebatlı, daha güçlü silahlandırılmış ve daha çok sayıda kadırga– kürekli gemilerle yapılan deniz savaşlarının doğasını değiştirdiler. Bir yanda, büyük donanmaların etki menzili önemli ölçüde kısaldı; öte yandan, liman sayısı ve etkin üsler olarak hizmet edebilecek demirleme yerleri azaldı. Olağanüstü büyük muharebeler (Preveze 1538, İnebahtı 1571) başlıca donanma demirleme yerlerinde ya da yakınlarında yapılırken, Akdeniz'de kadırga savaşı giderek iyi takim edilmiş mevzilere bir dizi büyük cephe saldırısına (Cerbe 1560, Malta 1565, Kıbrıs 1570-1571, Tunus 1573-1574) dönüştü. 1600'lere gelindiğinde, kıyı savunması ve korsanlık dışında Avrupa'nın birçok yerinde kadırga kullanılmaz olmuştu; çünkü ana stratejik amaçları gerçekleştirebilecek kürekli savaş gemilerinin bakım maliyeti aşırı derecede yükselmişti. Kadırga donanmaları, yalnızca kıyılarındaki küçük kayalık adaların yelkenle seyretmeyi zorlaştırdığı Baltık'ta etkinliklerini sürdürdüler: Ruslar 1719-1721'de İsveç kıyılarını yağmalamak için kadırgaları kullandılar; İsveçliler, 1790'da, Svenskund'da ağır toplar taşıyan kadırgaları yaratıcı bir biçimde kullanarak Rus donanmasının büyük bir bölümünü yok ettiler. Ancak bu kadırgalar başka yerlerde kendi ağırlıklarının yükü altında çöktüler.

Ana Muharebe Gemisi

Avrupa'nın başlıca savaş gemisi olarak kadırgaların yerini alan ana muharebe gemisinin başlangıcı 15. yüzyıla dayanır. Atlantik limanlarının Ortaçağ gemi yapımcıları, "bindirme kaplamalı" tarzında, basit bir dış iskeletin çevresine üst üste bindirilmiş kaplama ile kalafatlanmış yelkenli gemi yapımında uzmanlaştılar. Bazıları çok büyüktü ve askeri kullanıma uyarlanabiliyordu. Bu sebeple İngiltere kralı V. Henry (1413-1422) geleneksel tasarımda birkaç büyük savaş gemisine sahip oldu: Birisi, (*Gracedieu*) 1418'de iki kat borda kaplamasıyla yapılmıştı, (herhalde) iki direkliydi, belki de baş bodoslamasından kıç bodoslamasına 25 metre uzunluğundaydı, 1.400 ton ağırlığında ve (hepsi küçük de olsa ve üst güverteden ateşlense de) dört ağır top taşıyordu. Ancak kısa bir süre sonra, İspanya ve Portekiz ile başlayarak, Avrupa'da Atlantik kıyı şeridindeki gemi yapımcıları gemilerini, tamamlanmış bir iskeletin üstüne döşemelik tahtaları birbirleri üzerine bindirmeden "karavela" tarzında kaburga ve kelepçe ile çatarak yapmaya başladılar. Bu teknikle elde edilen ek güç daha karmaşık bir donanımı olanaklı kıldı. Artık üç, bazen de dört direk, itici güç sağlamak için bazıları kare, bazıları yanal harekete yardımcı olmak için üçgen biçiminde farklı yelkenler taşıyorlardı. 1500'e değin –Ortaçağ Avrupa'sında teknolojik buluşların en büyüklerinden biri olan– "tam armalı gemi" Atlantik'te en önemli yelkenli gemi olmuştu. Büyük ambarları, gelişmeye başlayan Avrupa ekonomisinin gereksinimlerine hizmet etti; kusursuz seyir niteliği ile keşif yolculuklarını ve denizaşırı sömürgeleştirmeyi kolaylaştırdı; atılan topun mermisinin geri tepmesi kadar gemiye yapılan atışların da etkisini azaltan güçlü yapımı ile bordadan bindirme yolunu açtı.

Ancak bordalama, gövdede menteşeli lomboz kapakları buluşunu gerekli kıldı; çünkü ağır toplar yalnızca gemilerin alt güvertelerinde güvenli bir biçimde kullanılabilirdi. Eldeki kanıtların, 1470'ler gibi erken bir tarihte bile lombozların olduğunu göstermesine karşın, borda ateşi yapabilen ilk gerçek yelkenli savaş gemisinin, her iki yanında on ikişer ağır topun yanı sıra pruvası ile



Harita 5 16. yüzyılda Akdeniz, (kuzeyde ve batıda) Hıristiyanlar ile (güneyde ve doğuda) Müslümanlar arasında denizde savaş alanı haline geldi. Giderek, soyutlanmış ileri karakollar –Peñón de Vélez, İspanya'ya, Rodos ve Kıbrıs-Türklere düştü ve Orta Akdeniz'deki stratejik üsler daha çok saldırıyla karşı karşıya kaldılar. Örneğin Tunus dört kez el değiştirdi: 1535 ve 1573'te Hıristiyanlar tarafından ele geçirildi, 1570'te ve 1574'te yeniden Türkler tarafından alındı. Ancak barış bozuldu: Önce Venedikliler (1573), sonra da İspanyollar (1577) Türklerle ateşkes yaptılar ve büyük kadırga donanmaları yerlerini daha küçük korsan filolarına bıraktılar.

kıçında üç "büyük basilisk"i ve 300 kadar da küçük topu olan, 1511'de İskoçya'da denize indirilen 1.000 tonluk *Great Michael* olduğu anlaşılmaktadır. *Great Michael*, en az on bir gemi bulunan bir İskoç donanmasında amiral gemisi olarak hizmet verdi. Donanma, kurucusu Kral IV. James'in 1513'te ölümünden sonra pek uzun ömürlü olmadı – *Great Michael* tasarruf etmek (yalnızca işletme giderleri toplam devlet gelirinin yüzde onunu yutuyordu!) üzere ertesi yıl Fransızlara satıldı. Ancak, İngiltere kralı VIII. Henry'nin, rakip ve kalıcı bir donanma yapım programını başlatmasını kışkırtacak denli ömrü oldu. İskoç amiral gemisinden bir yıl sonra denize indirilen ve ona benzetilerek yapılmış olması olası *Great Harry* de 1.000 tondu; toplam ağırlığı 100 ton olan (3 santim kalibre, 5 metre uzunluğundaki en büyük topla) kırk üç ağır ve 141 hafif top taşıyordu. Henry 1547'de öldüğünde, iki yıl önce Solent'te büyük bir Fransız işgal gücünü yenmiş olan donanması, yaklaşık ağırlıkları 10.000 tonu bulan elli üç iyi silahlanmış savaş gemisinden oluşuyordu.

İskoç IV. James'in donanması gibi bu donanmanın da sürekli olmasının çok masraflı olduğu kanıtlandı. 1555'e değin donanmada yalnız otuz gemi kalmış, ana muharebe gemileri de on ikiden üçe düşmüştü. Ancak 1588'e kadar İngiliz Kraliyet Donanması'nda hâlâ on sekizi 300 tonu aşan ve toplam ağırlıkları 12.000 tonu geçen otuz dört savaş gemisi bulunuyordu. Bütün gemiler, o yıl II. Felipe'nin İngiltere'ye gönderdiği Armada'ya karşı harekete geçirildiler. Günümüze kalan İspanyol anlatıları, kraliçenin gemilerinin sürdürdüğü sürekli baraj ateşine işaret etmektedir: Bazıları, Armada'nın bir atış yaptığı sürede İngilizlerin dört ya da beş atış yapabildiklerini ileri sürmüştür. 1571'deki büyük kadırga savaşı İnebahtı'da savaşan deneyimli askerler, 1588'de Manş Denizi ile Kuzey Denizi'nde gördükleri bombardımanın yirmi kat daha şiddetli olduğunu düşünmüşlerdir.

Bu durum, Tam armalı yelkenli gemi gibi borda toplarının uzun menzil tekniği de İspanya ve Portekiz'de doğduğundan şaşırtıcıdır. Portekiz kralı tarafından 1500'de Hint Okyanusu'na gönderilen bir donanmanın komutanına verilen *Yönergeler*'de düşman

gemileri ile karşılaşınca, "Eğer önleyebilirseniz onlarla yakın mesafe içinde olmayacaksınız; ama yalnız toplarınızla yelkenlerini indirmeye zorlayacaksınız... ki böylece savaş daha güvenli olarak yapılabilsin ve mürettebatınızın daha az kayıp vermesiyle sonuçlansın," diye belirtiyordu. Bu buyrukların doğruluğu, 1500'de ilk kez denenmediklerini düşündürmektedir. Ne olursa olsun, bunlar, düşmanla savaşmak için bordadan bir atış yapmak, sonra dönmek ve bir daha ateşlemek üzere pruva hattında hareket eden denizaşırı Portekiz donanmasında hemen uygulanmaya kondu. Ancak Portekizliler deniz savaşlarında teknolojik üstünlüklerini sürdürmeyi başaramadılar. Fernando Oliveira, 1555 tarihli, *Arte de Guerra do Mar* (Deniz Savaşları Sanatı) adındaki incelemesinde, "Biz denizde, sanki sur ya da kalede savaşır gibi, belli bir uzaklıktan savaşıyoruz; çok ender olarak göğüs göğüse savaşmak için yeterince yaklaşıyoruz," diye itiraf etti. O da ideal savaş düzeni olarak tek pruva hattını önerdi; ama kaptanlara ağır topları, kadırgalar gibi, yalnızca pruvada, hafif, çoğunlukla da ağızdan dolma topları bordalarda taşımalarını salık verdi. "Ağır topları küçük gemilere yerleştirmeyiniz; çünkü topların geri tepmesi gemileri parçalayacaktır," diye de uyardı. 1588'de bile İspanyol Armadası'na öncülük eden Portekiz kalyonlarındaki silahlar görece hafif kalıyordu. Her gemi elliye varan top taşımasına karşın, çoğunun 14 funtluk ya da daha küçük mermi atan toplar olduğu görüldü. O zamana değin İngiliz donanmasındaki bütün kalyonlar 17- ve 14 funtluk mermi atan yirmi borda topla birlikte üç ya da dört 30 funtluk mermi atan toplar taşıyorlardı. Böylelikle İngiliz Kraliyet Donanması daha ağır top kullanabildiği gibi daha sıklıkla da ateş edebiliyordu. İngiliz top ateşinin 1588'de kesin olarak yalnız bir Armada gemisini batırmasına karşın, başka birkaç gemi öyle zarar gördü ki, birçoğu İspanya'ya dönmeyi başaramadılar. Hatta amiral gemisi, 1.000 tonluk Portekiz kalyonu *San Martin* bile hasarlı bordalarına bağlanan iki büyük yoma sayesinde evine ulaşabildi.

İngilizlerin 1588 yılına ilişkin harekât kayıtlarının kaybedilmiş olması, donanmanın Armada karşısındaki başarısının doğrulanmasını engellemektedir. İngiliz Kraliyet Donanması'nın, 120'nin

üstündeki İngiliz ve Felemenk gemisinden oluşan bir donanmanın en ileri teknolojiye sahip olan on altı kalyonla Cadiz'e yaptığı 1596 baskınına ilişkin günümüze kalan belgeler daha fazla ışık tutmaktadır. Böylece 400 tonluk *Dreadnought*, on yedisinin yüksek kalibre gülle ateşlediği otuz beş top taşıyordu. İngiltere'den on yedi top için 576 demir gülle ile ayrıldı ve 353'ünü (ya da yüzde 61'ini) attı. Bu arada, 500 tonluk *Rainbow*, yirmi beşi yüksek kalibre gülle kullanan yirmi altı top taşıyordu. *Rainbow* bu silahlar için 670 demir gülle ile İngiltere'den ayrıldı ve 392'sini (ya da yüzde 58'ini) ateşledi. Aktarıldığına göre, "onlara çok zarar veren, bizimse hiç kaybımızın olmadığı gemilerimiz, kent ve kalyonlar arasında –çoğu bir günde (21 Haziran 1596)– sayısız atış yapılarak, tek seferde gemi başına hemen hemen 400 yüksek kalibre güllenin ateşlendiği" tamamen yepyeni bir deniz savaş tarzını belirledi.

Armada seferi ve Cadiz baskınının önemli sonuçları oldu. Birincisi, İspanya'nın denizdeki güçsüzlüğünü açığa çıkararak yeni tehdidi savuşturmak için bir İspanyol Açık Deniz Donanması'nın kurulmasına yol açtı. İkincisi, II. Felipe'nin küresel imparatorluğunun kırılganlığını göstererek şansını denemek isteyenleri özendirdi. İspanyollar gibi Hollandalılar da uygun bir donanma yapmaya başladılar. Başta Hollanda gemileri öncelikle kıyı savunmasını amaçlıyordu ve görece küçüktüler; ama 1596'dan sonra düşmanla savaşabilecek daha büyük gemiler yapıldı. 1621'e kadar, Hollanda donanmasında 500 ya da daha fazla tonluk dokuz ana muharebe gemisi hizmete girdi.

Daha fazla ve daha büyük gemiler yapmak için yarışan başlıca Atlantik devletleri arasında şimdi de denizde silahlanma yarışı başlamıştı. İngiltere'de 1610'da denize indirilen 1.200 tonluk *Prince Royal* herhalde o dönemde dünyanın en büyük savaş gemisiydi ve 83 tonun biraz üzerinde çeken elli beş topuyla kuşkusuz en ağır silahlı gemiydi. 1637'de denize indirilen, 153 tondan fazla çeken 104 topu olan 1.500 tonluk *Sovereign of the Seas* için de aynı şey geçerliydi. 42 metre uzunluğu, 14 metre genişliği ile gerçekte, 1805'te Trafalgar'daki İngiliz amiral gemisi *Victory*'den (56'ya 18 metre) yalnızca üçte bir oranında küçüktü. Bu savaş gemileri ve

onlar gibi düzinelercesi ortalama olarak bir yazlık köşkten daha büyüktüler ve zamanın kalelerinde bulunan toplardan daha fazlasına sahiplerdi.

Savaş Hattı

Ancak 17. yüzyıl ana muharebe gemileri (daha çok 18. yüzyılın başlarına değin dümen dolabı dümen yekesinin yerini almadığı için) koskocaman yelkenleri kullanmak güç olduğundan, Nelson dönemindeki eşdeğer bir geminin yarısından az yelken taşıyordu; hantal olmaları, tek savaş hattında çarpışmayı bir ölçüde böylesine çekici kıldı. 1500'de Asya'daki Portekiz donanması için uygulanan taktiğin tam da aynısı, 1653'te Kuzey Denizi'ndeki İngiliz donanması için hazırlanan "Donanmanın Savaşta Daha İyi Düzenlenmesi İçin Yönergeler"de yankı bulmuştu:

> *Komutanı* [amiral gemisini] görür görmez çarpışmaya girin... Sonra her filo yanındaki düşmanla çarpışmak için alabileceği en uygun konumu alacak; ayrıca her filonun gemileri ana geminin buyruklarına uygun hareket edecektir.

Felemenkler de zaten bu taktikten yanaydılar; böylece Anglo-Felemenk savaşlarında (1652-1654, 1665-1667 ve 1672-1674) tek sıra halinde beş ya da daha fazla mil boyunca dizilmiş, günlerce sürecek ölümcül bir top düellosuna kilitlenmiş ana muharebe gemilerinden oluşan iki dev donanma görüldü. Felemenk ve İngiliz donanmaları arasında 1673 yazında Kuzey Denizi'nde yapılan üç deniz savaşında, örneğin birleşik ateş gücü 9.000 ile 10.000 top olan, –artık "donanma gemisi" olarak bilinen– iki donanmada da 130 ile 150 ana muharebe gemisi vardı.

Bu gemiler, toplarla doldurulmalarına karşın, ağır gülleler onları nadiren batırdı. Genellikle donanmadaki bir savaş gemisinden atılabilen, en ağırı 15 kilo olan gülle bile bir gemide büyük bir delik açmıyordu. Çarptığı noktada parçalanan meşe parçaları tayfaları yaralıyor ve öldürüyordu; ama geminin yapısal bütünlüğü

sağlam kalıyordu. Kaptanlar yaygın olarak yalnız açılan ateşle gemileri yok olma tehdidi altında kaldığında, tayfaların ölü sayısı kabul edilemeyecek düzeye yükseldiğinde ya da gemi artık hareket edemeyecek duruma geldiğinde bayraklarını indiriyorlardı.

Böylece denizde silahlanma yarışı devam etti. 1688'e değin savaş gemisi sayısı Felemenk donanmasında (69 yüksek tonajlı yelkenli gemi dahil) 102 savaş gemisini, İngiliz donanmasında (100 yüksek tonajlı yelkenli gemi de dahil) 173'ü ve Fransız donanmasında (93 yüksek tonajlı yelkenli gemi) 221'i buldu. Hemen hemen bütün ana muharebe gemileri iki ya da üç güverteliydiler; elli ile yüz arasında ağır top taşıyorlardı ki temel benzerlikleri gerçekten ortak bir hileye yol açtı: Düşman filolarını yanıltmak için sahte bayrak açmak; aynı biçimde de karşılık buldu. Bundan ötürü III. Willem'in Kasım 1688'de İngiltere kralı olmasının Fransızları gafil avlamasına karşın, ertesi yıl XIV. Louis'nin donanması Manş Denizi'nde egemenliği ele geçirdi, İrlanda'ya büyük bir saldırı yapılmasına olanak verdi ve 1690'da İngiliz-Felemenk birleşik savaş donanmasını Beachy Head (Sussex kıyısında bir burun) açıklarında yenilgiye uğrattı.

Ancak yenilen, denizde baskın bir güce sahipse, denizde bir tek zafer kazanmak yeterli olmuyordu. 1690'da yenilen İngiliz amirali şöyle yazıyordu: "Birçoğu Fransızların işgal edeceğinden korkuyordu; ama ben her zaman farklı düşünüyordum; çünkü ben her zaman, 'Bizim donanmamız varken buna kalkışmayacaklardır,' dedim." Haklıydı ve Beachy Head'den sonra İngiltere'nin "mevcut donanması" sürekli büyüdü: 1688'de yaklaşık toplam 6.930 topu olan, 102.000 tonilatoda 173 gemiden, yüzyılın sonuna değin 9.912 topu olan, 160.000 tonilatoluk 323 gemiye ulaştı. Yeni gemilerin 71'i yüksek tonajlı yelkenli gemiydi.

Ancak gemilerin pek azı birinci sınıftı. 90-100 top yüklenmiş devasa savaş gemisi yapmanın çok pahalı olduğu, durgun deniz dışında da kullanışsız olduğu görüldü. Gemi gövdesine göre topların ağırlığı giderek azaldı; daha fazla yelken, yelkenlerin kısaltılması için camadan halatlarının ve denizcilerin serenlere daha sağlam tutunmaları için ayak marsipetlerinin eklenmeleri sayesinde geminin

arması* sürekli iyileşti. Her tersanede, üst düzey görevlilerden ve gemi yapımcılarından oluşan bir "yapım kurulu" bulunan, daha bilimsel bir gemi tasarım okulu geliştirmiş olan Fransızlar, 18. yüzyılda etkileyici iki yeni savaş gemisinin tasarımına öncülük ettiler. 1719'dan itibaren donanmadaki gemiler içinde en çok amaçlı ve denize en dayanıklı gemi, iki güverteli, yetmiş dört toplu ana muharebe gemisiydi. 1744'ten başlayarak da, tek güverteye yerleştirilmiş yirmi altı toplu daha hafif firkateynler kullanıldı.** Diğer deniz güçleri de gecikmeden aynı yolu izlediler; böylece "yetmiş dört"*** ve firkateyn standart haline geldi. Ancak 18. yüzyıl boyunca Fransız savaş gemilerine, gemi yapımcılarının gemi tasarımında ve yapımında ön planda olduğunu ortaya koyan yeniliklerin eklenmesi sürdürüldü – o kadar ki İngiliz amiralleri bazen Fransızlardan ele geçirdikleri gemileri amiral gemilerine dönüştürdüler!

Maliyetin Hesaplanması

Ancak denizde silahlanma yarışının bedelinin felç edici olduğu ortaya çıktı. Bir ana muharebe gemisi yapmanın bedeli, 1588'de yalnız £2.500 iken, bir yüzyıl sonra £13.000'a çıktı. O dönemde 4.000'den fazla işçi çalıştıran tersaneler İngiltere'deki en büyük sınai tesislerdi. Ayrıca 1588'de İspanyol Armadası'nı yenen donanmada 16.000'in altında mürettebat varken, bu sayı 1650'lerde, Cromwell'in donanmasında 30.000, 1690'da, III. William'ın donanmasında 45.000 olmuştu. Bu adamlar nereden bulunuyordu? Savaş zamanında donanmaya gerekli yetişmiş denizcileri yalnız ticaret filoları sağlayabiliyordu; ticaret ile savaş donanmalarının büyüklüğü arasında çok önemli bir ilişki vardı. Burada İngiltere, bütün dış ticaretinin tanım gereği deniz yoluyla yapılmasından ve ada konumunda olmasından yararlandı; çünkü savaş gemilerindeki mürettebatın yarısının zorunlu devlet hizmetine alınan "asker-

* Geminin yol almasını sağlayan direk, seren, ip, halat ve yelken takımına verilen ad – ç.n.

** Yelkenli, üç direkli savaş gemisi – ç.n.

*** 74 top taşıyan yelkenli gemi – ç.n.

ler" olduğunda bile, çoğu denizde gemi kullanmaya alışıktı. Gemilere komuta edecek uygun ve yeterli subaylar bulmaksa biraz daha zor oluyordu; ama giderek donanmanın sürekliliği, varlıklı kesimi profesyonel subay olarak hizmete yöneltti.

İngiliz donanması, 1585 ile 1604 arasındaki İspanya savaşı sırasında £1,5 milyon, 1648-1660 arasındaki dönemde £9 milyon, Kral William'ın Savaşı (1689-1697) sırasında yaklaşık £19 milyon harcadı. Çok basit bir nedenle, İngiltere dışında hepsi büyük bir kara ordusu beslemekle yükümlü karasal güç olduğundan, başka hiçbir Avrupa devleti bu düzeydeki bir harcamaya erişemiyordu. Bu, Fransızlarla Hollandalıların artık denizde yarışamayacakları anlamına gelmedi – 17. yüzyılın sonlarında birkaç olayda ve yine 1780'lerde (bir ölçüde) başarılı oldular; ama İngiltere, düşmanlarını karadan tehdit etmek için karadaki müttefiklerine güvenebildiği sürece İngiltere'nin denizdeki üstünlüğünü yok edemediler.

Avrupa'daki İlk Deniz İmparatorlukları

Kuzey Atlantik'teki silahlanma yarışı, böylece devletlerin kendi karasularında pahalı bir çıkmazla doruğa ulaştı; ancak anavatandan çok uzakta stratejik hedefleri kovalayabilecek donanmalar da yarattı. Portekizliler bir kez daha öncü oldular. Örneğin, 1502'de, beş küçük karaveladan (küçük savaş gemileri), üç büyük karakadan (daha büyük, silahlı ticaret gemileri) oluşan bir filo ile on gemi, Malabar kıyılarında yirmi kadarı büyük, altmışı da küçük gemilerden oluşan Hint donanması ile karşılaştı. Sayısal üstünlüklerinden cesaret alan Hintliler savaşmak için yaklaşırlarken, Portekizli komutan

> Karavelalara hat halinde birbirlerinin arkasına doğru geçmelerini ve çekebilecekleri bütün yelkenleri çekerek gitmelerini, her nerede yapabilirlerse toplarını ateşlemelerini buyurdu ve arkalarındaki karakalara da aynısını yaptırdı. Karavelaların her birinde otuz tayfa, aşağıda dört ağır top, yukarıda altı küçük top, kıç güvertesi ile pruvalara yerleştirilmiş on hafif top vardı... Karakalar da her bir yanda altı top, kıç tarafı ile pruvada daha küçük ikişer top taşıyordu.

Malabar donanması arasında seyrederken her gemi kendi bordasından ateş etti ve "topları, bu amaçla önceden ölçüp ayırdıkları barut torbalarıyla yeniden hızla doldurabilmek için çabuk hareket ettiler." Sonra, "arasından geçip, geriye döndüler" ve aynısını yeniden yaptılar. Bu anlatıma göre, küçük toplar direkler, arma ve güverteye üşüşenlerde yoğunlaşırken, büyük topları su kesimini hedef alıyordu. Birkaç düşman gemisi battı, ötekiler büyük hasar gördü; ölü sayısı dehşet vericiydi. Ama Portekizliler pek hasar görmeden çıktılar; çünkü Hint gemileri "taşıdıkları birçok topu ateşledikleri halde topları küçüktü" ve yapısal bir zarar vermedi. Ayrıca, Avrupalılar çoğunlukla güverte altında kaldıklarından ne mermiler ne de oklardan zarar gördüler. Malabar donanmasından arta kalanlar ise kaçtılar.

Portekizliler ile düşmanları arasında başka deniz çatışmaları, Hint Okyanusu kıyılarından Çin Denizi'ne bir kale ve ticaret merkezleri zinciri ile Güney Asya denizlerinde deniz yoluyla ticaret işleyişinin en büyük düzenlemesinin oluşturulmasına olanak veren benzer zaferlerle sonuçlandı. Avrupalılar, Ortaçağ boyunca zaman zaman ortaya çıkmış olan, savaş olmadan ticaret ya da ticaret olmadan savaş olmayacağı özdeyişini yanlarında taşımışlardı.

Belki de savaş gemisindeki top ya da savaş hattı bir imparatorluk kurmayı çok kolaylaştırdı. 17. yüzyıl sonlarında düş kırıklığına uğramış bir Portekizli yazar bu durumu şöyle anlatır:

> Ümit Burnu'ndan başlayarak hiçbir şeyin egemenliğimizin dışında kalmasını istemiyorduk. Sofala'dan Japonya'ya değin 15.000 milden büyük olan bu koskocaman alanda her şeyi ele geçirme hevesindeydik. Ve daha da kötüsü... gücümüzü hesaplamadan ya da bu zaferin sonsuza dek süremeyeceğini... düşünmeden buna girişik.

1590'larda hem İngiliz hem de Hollanda donanmaları Hint Okyanusu'na girdiler ve Portekizlilerin ticaret egemenliklerine meydan okumaya başladılar. Örneğin, 1602'de Hollanda Doğu Hint Şirketi tarafından gönderilen donanma dokuzu 400 tonu geçen on dört gemiden oluşuyordu; 1603'te gönderilen donanmada ise altı

24 librelik ve on sekiz 8 ya da 9 librelik toplarla silahlandırılmış 900 tonluk ana muharebe gemisi *Dordrecht* vardı. Şirket, 1602 ile 1619 arasında on üç yerde kale ve ana ticaret merkezleri kurmuş, Asya'ya 246 gemi göndermişti; bazıları çok büyük olsa da, yalnız yetmiş dokuz Portekiz gemisi Hindistan'da varış noktalarına ulaştı. Yalnız kırk üçü döndü.

Yeni Dünya'da güç dengesi İberyalı devletlerin aleyhine fazla dönmedi; çünkü İberyalıların yetkesi daha etkili bir biçimde kurulmuştu. Kolomb, şans eseri 1492'de Karayipler'de karaya ayak bastıktan sonra, bir kuşak içinde, ihanet ve şansın birleşmesiyle, az sayıda İspanyol, Yeni Dünya'da egemenlik kurdu. Ele geçirdikleri topraklar 2 milyon kilometrekareydi ve Eski Dünya'daki vatanları İber Yarımadası'nın dört katı büyüklüğünde bir alandı kapsıyordu. Egemen oldukları nüfus İspanya nüfusunun yedi katı, yani 20 milyon kadardı. Buna ek olarak ölçüde önemli olan, üstün gemicilikleri ve gemilerinin donanımıyla Güney Avrupa'yı Karayipler'e bağlayan okyanusu İspanyol gölüne çevirmeleridir. İberyalı istilacıların ve kâşiflerin bir sonraki kuşağı da neredeyse onlar denli başarılı oldular: Yerli nüfusun insafsızca çökmesine karşın Avrupalıların işgal ettiği alanın sınırları sürekli genişledi ve Macellan'ın 1519-1522 arasında dünyanın çevresini dolaşmasının sonucunda Pasifik de bir İspanyol gölü haline geldi. Batı'nın tam da birkaç yüzyıl boyunca karadan en ciddi meydan okumayla (Osmanlı Türklerince) karşılaştığı sırada, denizde beklenmeyen bir yayılma döneminin başladığı görülmektedir; çünkü 16. yüzyıl yalnız askeri ve denizcilik alanlarında bir devrim çağı değildi, aynı zamanda fatihlerin de çağı oldu.

8

Yeni Dünya'nın Fethi (1500-1650)

Patricia Seed

"Hiç silah taşımıyorlar, bilmiyorlar da; onlara kılıçları gösterdim, ağızlarından tuttular ve bilgisizliklerinden kendilerini yaraladılar. Demir hiç yok." 12 Ekim 1492'de Yeni Dünya'da ilk karşılaştığı yerliler için Kristof Kolomb böyle yazıyordu. Keşif yolculuklarında çok kullanılan hafif silahlı üç gemiden biriyle Bahamalar'a varan Kolomb eski uygarlıkların bilmediği bir dünyanın bir parçasına ulaştı.

Birçok şeyde yanılgıya düşen Kolomb bu konuda haklıydı. Yeni Dünya'nın yerli halkları demir kullanmıyorlardı. Demir silahlarla, hatta demir araç gereçlerle ancak Kolomb'un gelişinden sonra ilk kez karşılaşan birçok yerli halk yalnız Taş Devri teknolojilerini kullanıyorlardı. Afrika ve Asya'ya daha önceki keşif yolculuklarında Avrupalılar kendileri gibi demir silah ve araç gereç kullanan halklarla karşılaşmışlardı. 1492'de San Salvador'daki yerliler "bilgisizlikten kendilerini yaraladıklarında" yalnız demirle olabilecek bu keskin ağza tamamen yabancı olduklarını gösterdiler. Bu keskin ağız fethin odak noktası olacaktı; çünkü (bazen çelik gibi en saf halinde) demir, ölümcül bir yara açmak için hepsinin de kullanıla-

bildiği sağlam kılıçların, bıçakların, hançerlerin, mızrakların temel öğesini, Tatar yaylarının da çok önemli bir parçasını oluşturacaktı; ayrıca ateşli silahların, arkebüz ile topun da ana öğesiydi. Nihayet Avrupalıları yerlilerin silahlarından koruyacak savunma araçlarının, miğferlerin ve göğüs zırhlarının (metal yelekler ve omuz koruyucuları) da asıl öğesini oluşturdu.

Kolomb'a göre, yerlilerin Avrupa'da kullanılanlarla aynı büyüklükte olan yayları, bazen ucunda bir balık dişi olan sert kamış ya da sazdan yapılmış daha uzun okları vardı. Gerçekten, boydan boya bütün Yeni Dünya'daki avlanma ve balık tutma araçları değnek, kemik ve dişten oluşuyordu. Avlanmada ve balık tutmada kullanılan demir çengeller, oklar için demir uçlar, odun kesmek için nacaklar, oyma yapmak için demir bıçaklar, avlanmayı ve balık tutmayı eskisine göre çok kolaylaştırdığından, Yeni Dünya'da kısa sürede her yerde en çok aranan mallar oldular. Hatta New York'ta, Albany yakınlarındaki 17. yüzyıl Mohawkları Avrupalılara bu nedenle "demir işleyenler" adını taktılar. Ancak sonunda Yeni Dünya'da yerlilerin savaş biçimini temelli değiştiren oklar için demir uçlar, oymak için demir bıçaklar ya da odun kesmek için nacaklar silah olarak da kullanılabiliyorlardı.

Kolomb'un karşılaştığı Karayip halkları önceleri kendilerininkine benzeyen silahlara, özellikle geleneksel yay ve oklardan daha uzağa ok atan ve hedefe daha derinden saplanan demirle güçlendirilmiş arbalete daha çok ilgi gösterdiler.

Ancak, bilinmeyen çelik kılıçların üstünlükleri hemen belli olmuyordu. Tainoların* arbaletle ilgilendiğini gören Kolomb, arbalet denli güçlü olduğunu söyleyerek kılıcını kınından çıkarttı ve onlara gösterdi. Bu ikisi –kılıç ile arbalet– Avrupalıların Karayipler'deki ilk askeri çatışmalarında kullanılan tek silah olacaktı.

Ağır Topun Etkisi

Batılıların Yeni Dünya'ya yanlarında getirdikleri en etkili savaş araçları son teknolojik buluşları, arkebüzler, daha da önem-

* Karayipler'de yerli halk – ç.n.

lisi ağır toplarıydı. Bunlar, Avrupa'nın savaş tarzını değiştirmeye başlamış olan dökme demir ile tunç silahlardı. Avrupalılar, Yeni Dünya halklarına yeni ve en güçlü silahları ile gösteriş yapmak için yanıp tutuşuyorlardı. 26 Aralık 1492'de, Kolomb Santo Domingo'ya Türk yayı ile atış yapılması buyruğunu verdikten sonra, iki barutlu silah, bir ağır top ile bir *spingard*'ın (arkebüzün öncüsü) ateşlenmesini buyurdu ve "kral [reis] bunların gücünü ve nasıl etkili olduğunu görünce çok şaşırdı. Ve halkı atışları duyunca hepsi diz çöktü." Sonra yerliler Kolomb'a epeyce altınla bezenmiş büyük bir maske verdiler.

Silahlarını gösteren her fatih altın almayınca, çok sayıda Avrupalı, yerlileri askeri güçleri ile etkilemek amacıyla ağır topların ateşlenmesi buyruğunu verdiler. 1536'da Jacques Cartier'in Saint Lawrence Nehri'nde yaptığı ikinci yolculuğunda, gemilerinde karşılarındaki ormana atış yapan bir düzine kadar küçük borda topu vardı. Cartier'e göre Algonkianlar* "sanki gökyüzü tepelerine inmiş gibi çok şaşırdılar ve öyle yüksek sesle ulumaya ve feryat etmeye başladılar ki cehennem oraya indi zannederdiniz."

Yanlış tanımlamalar da oluyordu. 29 Ağustos 1564'te Florida kıyısındaki bir Fransız yerleşiminin yakınına, 200 hektardan fazla bir alanın yanmasına neden olan bir yıldırım düştü. Yangın tamamen söndükten sonra altı Kızılderili Fransız komutana gittiler. Ona birkaç sepet tahıl, balkabağı ve üzüm sunduktan sonra Timucua** reisi, "onun yerleşim yerine doğru ağır topun atış yapmasını çok garip bulduğunu, uçsuz bucaksız yeşil çayırların yanmasına neden olduğunu... ve evinin yandığını göreceğini düşündüğünü" söylediler. Timucua'nın birden çakan o büyük yıldırımı gördüğünü, bir doğal olay değil, ağır toptan geldiğine inandığını anlayan Fransız komutan Laudonnière, kendi sözleriyle "gerçeği gizledi." Reise, ağır topu hoşnutsuzluğunu göstermek için ateşlediğini, yok edilmeleri buyruğunu kolaylıkla verebilecekken Kızılderililerin evlerini bağışladığını söyledi. "Gücünü anlamaları için" ağır topu ateşlemişti. Aynı nedenlerle Meksika'da Hernán Cortés, izlenimle-

* Amerika'nın yerli halklarından biri – ç.n.

** Kuzeydoğu ve Kuzey Orta Florida ile Güneydoğu Georgia'da yaşayan yerli halk – ç.n.

rini İmparator Montezuma'ya götürmek üzere ağaç kabuğuna çizmesi için yerli bir yazmanın önünde bir ağır top ateşi gösterisinin yapılmasını buyurdu.

Ağır top, Yeni Dünya'nın fethi sırasında güç gösterilerinde yararlı oldu; ama savaşta kullanılmasına pek ihtiyaç duyulmadı. En önemli istisna, bugünkü Mexico City'nin göbeğindeki Aztek başkenti Tenochtitlán'ın fethiydi. İspanyollar başkente 8 Kasım 1519'da ulaştılar ve hemen Aztek imparatoru Montezuma'yı tutsak aldılar. Yaklaşık altı ay sonra, bir yemekte birtakım yerli kabile şeflerini kılıçtan geçirdiklerinde halk çileden çıktı. Ağır top ve arkebüzlerine ve on binlerce yerli müttefiklerine karşın, İspanyol askerleri fethin ilk elli yılındaki en büyük yenilgilerine uğradılar, en büyük kaybı verdiler. Yüzlercesi –450 kadar İspanyol ile Kızılderili müttefiklerinden belki 4.000'i– öldürüldü; kalanlar, 1 Temmuz 1520'de başkentten çekilmek zorunda kaldılar. Cortés, yenilginin öcünü almak için döndü ve Avrupa tarzı kuşatma savaşının standart taktiklerini uyguladı.

Tenochtitlán göl ortasında bir adaydı. Göl kıyıya, bataklıktan geçen üç geçitle bağlanıyordu. Başkentin göl kıyısındaki müttefikleriyle ilişkisini askeri bakımdan bozduktan, böylelikle göl üzerindeki her geçit girişine 200 İspanyol ile 25.000 Kızılderiliden oluşan üç ordu yerleştirdikten sonra Cortés kenti tecrit etti. Sonra kentin sukemerine saldırarak su şebekesini yok etti. Kentin böylece tecrit edilmesiyle, asker ve silah taşımak için özellikle yapılmış on üç topu gulete bindiren Cortés, Mayıs 1521 ortasında kenti bombalamaya başladı. Ancak bir keresinde yakalanmaktan ve idamdan kıl payı kurtulan Cortés, kentin çevresindeki göle kolayca egemen olmuş ve üç geçidi ele geçirmiş olsa da kenti teslim olmaya zorlayamadı. Ağır topunu kıyıya çıkarmak ve kenti bina bina, taş taş yıkmak zorunda kaldı. Üç ay sonra kuşatma sona erdiğinde, tek bir bina ayakta kalmamış ve eskisinin yerinde yeni bir kent yapılmak zorunda kalınmıştı.

Taş ve Tunç Silahlar

Azteklerin ve müttefiklerinin İspanyol birliklerini durdurmaktan öte, zaman zaman yenebilmesi, büyük kayıplar verdirebilmesi, yalnız güçlü ve çok güdülenmiş bir savaş gücünü değil, etkili silahları da akla getirmektedir. Yerli teknolojiler, Taş Devri'nden ilk metal çağına (tunç) üç bölgeden geçmişlerdi: And Dağları'nın orta bölgesi, kuzey And kolu (bugünkü Kolombiya) ve Meksika'nın dağlık bölgesi. Üç Tunç Çağı halkından yalnız Meksika'nın dağlı halkı askerlikte metal kullanımını önemli ölçüde geliştirmişti. İspanyolların Tlaxcalanlarda ilk kez gördüğü bakır uçlu oklar ile ciritler Cortés'i o denli etkiledi ki, Tenochtitlán'a son saldırı için İspanyol arbaletçilerin yeniden silahlandırılması için çevredeki köylerin on binlerce ok ve cirit yapmasını buyurdu. Arbalet zembereklerinin gücü demir bir mekanizmadan kaynaklansa da, uçları bakırdan yapılıyordu. Bu yeni metal silahlara karşı koymak için Meksika'nın dağlı savaşçıları için özel koruyucu giysiler, beş santim kalınlığında pamuklu yelekler, keçe ile kaplanmış kalkanlar geliştirdiler. Daha sonra İspanyollar, yerli bakır ve tunç silahlara karşı savunma için yeterli olduğu görüldüğünden, geleneksel demir zırhlara göre çok daha hafif olan (ve çok daha az pas tutan) bu iki madeni bütün Amerika'da kullandılar.

Tenochtitlán'ın fethi sayılmazsa, başlangıçta Avrupalılar çok büyük bir teknolojik üstünlüğe sahip olduklarından topa pek az gereksinim duyuluyordu. Dağlık Meksika'da ve Peru'da bazı savaşçılar tunç silahlar kullanırken, çoğunun yalnız yayları ile okları, bölgede bulunan hayvanların derilerinden yapılmış kalkanları, tahtadan sopaları vardı. Bazen ok uçları zehre batırılır, sopalara cam kaya parçaları çakılırdı; bunlar yine de yavaş yavaş ve özenle taş ya da tahtadan yapılmış silahlardı. Cam kaya, yanardağ patlamalarıyla oluşan cam gibi bir madde bile metalle temas edince kolayca kırılmaktadır. Başka yerlerde, İroki kabilelerinin özgün silahları yay ile ok ve Amerika geyiğinin derisinden yapılmış kalkandı. Bugünkü Brezilya'nın kıyı bölgelerinde yaşayan Tupi savaş-

çılarıysa, düz, geniş sopalar ve genellikle palmiye gibi bir ağacın çok sert gövdesinden yontulmuş karaağaç ya da onun kadar sert olan kızılağaçtan topuzla savaşıyorlardı. Uçları kamış ya da saz olan oklar bazen bu ağacın odunundan yapılıyordu. Genellikle uzmanlaşmamış ya da farklılaşmamış yerli saldırı silahları sıradan avlanma araçları olarak kaldılar. Savaş zamanında, hayvanla değil, düşmanı olan bir insanla çarpışmak için gerekli olan kalkanlar ve bazen de miğferler ekleniyordu.

Çoğu yerlinin kullandığı silah türleri –koruyucu giysiler ya da zırhlar bulunmamasına rağmen– pek çok eski Avrupa anlatıları gibi, savaşın düşmanı yaralamak ya da tutsak almak amacıyla geçici olarak bilincini kaybettirmeyi hedeflediğini imgelemektedir. Ayrıca, Yeni Dünya'daki birçok yerli topluluk arasında savaş öç almayı ya da yok olan işgücünü yerine koymayı amaçlıyordu. Birincisinde, tutsaklar törelere göre dövülüyor ya da öldürülüyorlardı; ikincisinde, genellikle köleleştiriliyor, hatta diğer kabileye kabul ediliyorlardı. Her iki durumda da düşmanlar (hatta adlarıyla) genellikle biliniyordu ve yerli savaşları sık sık rakip kabilenin belli üyelerini hedefliyordu. Aksine, Avrupalılar savaşı çok daha az kişiselleştirmişti. Yerli düşmanlar ender olarak Avrupalılarca biliniyorlardı ve kimlikleri ile değerlendirilmiyor, daha çok bir kitle olarak görünüyorlardı. Savaşma biçimindeki farklılıklar –tutsak almak yerine öldürmek– ve ürettikleri demir silahların büyük teknolojik üstünlüğü Avrupalıların yerli halklara yaptıkları saldırıların özellikle acımasız olduğunu gösterdi.

İnkaların Fethi

Ancak Amerika'daki iki büyük imparatorluk –Peru merkezli İnkalar ile Meksika platosunun merkezinde Azteklerin öncülüğündeki Üçlü İttifak– daha uzmanlaşmış savaşçılara ve silahlara sahipti. Bu ikisinden, keskin kenarı olmayan ve demire vurunca kolayca eğrilebilen yarı dairesel tunç başlı sopalar kullanan İnkaların silahları daha az ölümcüldü. Yine de, taştan silahlara büyük ölçüde bağımlı olmalarına karşın, İnkalar bölgelerinin stratejik



Harita 6 İspanyollar, Chibchalar ve Tarascolar gibi küçük uygarlıkların yanısıra Yeni Dünya'daki büyük Aztek, İnka ve Maya imparatorluklarını da fethettiler. İspanyol askerleri, yalnız Taş Devri silahları ile silahlanmış yüzlerce başka yerli toplulukla da savaştılar. Buna karşılık, 16. ve 17. yüzyıllarda Portekizli, İngiliz, Hollandalı ve Fransız sömürgeciler başlangıçta yerleşimlerini Amerika'nın doğu kıyıları boyunca görece nüfusu az kıyılarında ve nehirlerde yoğunlaştırdılar.

üstünlüğünü bu teknolojilerle birleştirerek onlardan mükemmel bir biçimde yararlandılar. Çok az odun çıkan dağlık bir araziye yerleşmiş olan İnkaların en etkin silahı tepelerden aşağı yuvarlatılan ya da sapanlardan fırlatılan taşlardı. Ancak İnka savaşçılarının fırlattıkları taşlar düşmanı öldürebilse ya da yere serebilse de, İspanyolların demir miğferleri ile örgü ya da demir zırh yelekleri genellikle atılan taşları sektiriyor ve taşların kendilerine zarar vermelerini engelliyordu. Taş Devri silahlarının, demir çağı silahları karşısında ne denli etkisiz kaldığı, 1536'da İnkaların Cuzco kenti kuşatıldığında çelik miğfer ve yelek giymiş 190 askerin, taşla silahlanmış 200.000 kişiyi yenmesinden anlaşılabilir. İspanyolların tek kaybı miğferini giymemiş olan bir askerdi. Gonzalo Pizarro, Cuzco Savaşı sırasında çelik ağızlı kılıcı ile bir tek öğleden sonra 200 İnka savaşçısının ellerini kestiğini ileri sürdü. İnkalar, yerel bir kement –bir ipe dolanmış üçtaş (Arjantin pampalarında sürü toplamak için hâlâ kullanılan bir teknik)– kullanarak arada sırada atlarını düşürmek dışında İspanyollara karşılaştırılabilir hiçbir şey yapamadılar. Ancak bu olanaktan yararlanmak için de ender olarak yeterince yaklaşabiliyorlardı.

Taş Devri silahlarının yakın savaşta çelik kılıçlara darbe indirmede pek yararı dokunmazken, Andlar'ın baş döndüren dik arazisi bazen İnka savaşçılarına kısa sürede kullanmayı öğrendikleri bir taktik üstünlük sağladı. İspanyolları dar geçitlere çekmek, dolayısıyla ağır kayıplar verdirmek için topografik üstünlüklerini kullanmak İnkaların elindeki tek olanaktı. Yeni Dünya'nın öteki bölgelerinin çoğundan farklı olarak İnka savaşçıları tarih boyunca tutsak almak yerine öldürmek için savaştılar; bu nedenle bir geçidin çıkışını engelledikten ve İspanyol askerlerin yukarısındaki tepeleri tuttuktan sonra, İnkalar geçide, hem atları hem de askerleri öldüren ve sakatlayan kocaman kayalar yuvarladılar. 1536'da böyle üç saldırı oldu. Gonzalo de Tapia'nın komutasında yetmiş İspanyol askeri Huaitará yakınlarında kıstırıldı ve neredeyse hepsi öldürüldü. Diego Pizarro komutasında altmış askerden elli yedisi Parcos yakınlarında öldürüldü. Morgovejo de Quiñones komutasındaki otuz asker daha Chocorvo sıradağlarından kıyıya inerken

benzer bir sonla karşılaştı. Bundan sonra İspanyol askerleri dağlardaki geçitlerden geçerken daha dikkatli oldular.

İnkaların, öldürmeye ek olarak Andlar'ın baş döndüren arazisini etkin bir biçimde kullanmaları İspanyol birliklerini Amerika'da başka yerlerde daha farklı bir biçimde savaşmaya zorladı. Cuzco (1536-1537) yakınlarındaki önemli savaşlardan birincisinde, yaklaşılması neredeyse olanaksız olan iki taş kale büyük bir İnka birliğinin elindeydi: Cuzco'nun yukarısında Sacsahuaman ile doruktaki Ollantaytambo. Topçular o denli dik bir açıdan ateş etmek zorunda kalacaklardı ki, topların geri tepmesiyle ağır top yamaçtan aşağı yuvarlanacaktı. Bu nedenle Sacsahuaman kuşatmasında Pizarro kardeşler kale duvarlarına merdivenlerle tırmanarak geleneksel kuşatma tekniklerini kullanmak zorunda kaldılar.

Ancak İnkalar İspanyollara karşı iki büyük başkaldırı hazırlamak için sarp arazilerinden yararlanırlarken başarı olasılıkları düşüktü. Her iki başkaldırı da tüm Yeni Dünya'dan ve İspanya'dan getirilen insan ve malzeme ile bastırıldı. 1536 ile 1537'de Peru'ya binden fazla asker, yüzlerce at ve binlerce silah aktı. Kasım 1539'a değin ikinci büyük İnka başkaldırısı bitmişti. Yine de İspanyolların bu topraklarda nihai zaferi uzun bir süre gecikti. 1532'de Cajamarca düzlüklerindeki Atahualpa'nın ele geçirilmesinden kırk yıl sonra, son İnka komutanı Tupac Amaru öldürüldü. Hemen hemen yaklaşılması olanaksız bir yerin taktik üstünlüğünü kullanarak direndi. Son kalesi Vilcabamba'ya yalnızca deniz yüzeyinden 3.600 metre yükseklikteki dağ geçitlerini aşarak, sonra da dar ip köprülerden Amazon'un yağmur ormanlarına inerek ulaşılabiliyordu.

Stratejik İttifaklar

Demire dayalı silahlar, zor bir arazide bile Yeni Dünya'da Avrupalılara belirleyici bir üstünlük sağlarken, başarılarının nedeninin bir parçası da stratejikti; Avrupalılar yerliler arasındaki çatışmalardan da başarıyla yararlandılar. Önce büyük ordular halinde değil, görece küçük gruplar halinde gelerek, kendi amaçları için yerlilerle ittifak kurdular ya da geleneksel nefretleri harekete geçirdiler.

Baştan beri İspanyol, Fransız ve Portekizli istilacılar etkin olarak birtakım yerli halklar ya da başkaları ile ittifak siyaseti izlediler. Geleneksel düşmanlar yeni müttefikler ararken, Portekizliler ile İspanyollar özellikle böyle yaptılar. Cortés, Tenochtitlán'a saldırmak için gerekli savaşçıları ve yiyecek içeceği sağlamak üzere – Azteklerden nefret eden– Tlaxcalanlarla işbirliğine girdi. İspanyol kuvvetlerinin komutanlarından biri olan Diego de Almagro, Manco İnka'nın kardeşi Paullu ile yandaşlarını İspanya'ya sığınmaya ve kardeşinin gücü ile zayıflıklarını ortaya koymaya ikna ederek, 1537 sonlarında Manco'yu dik yamaçlı Ollantaytambo'dan çekilmek zorunda bırakmayı başardı. Pizarro kardeşler ile Almagro, İspanyol toplumunda önemli ayrıcalıklar ve payeler karşılığında İnka İmparatorluğu'nun parçalanmasını, bir bölümünün de İspanya'ya bağlı kalmasını sağlayacak, yönetimde hakkı olduğunu ileri süren bir İnka reisini her zaman bulabiliyorlardı.

Portekizliler de, Brezilya'da Ayamores ile savaşmak için Tupilerle işbirliği yaparak yerel müttefiklerini etkin bir biçimde kullandılar; Champlain komutasındaki Fransızlar ise Kanada'da Algonkianlar ve Huronlarla başarılı bir işbirliği yaparken kendilerini İrokiler ile savaşır buldular. Hatta başta yerlilerle "başlarını derde sokacak ittifaklar" yapılmasına direnen Hollandalılar ile İngilizler de sonunda yerliler arasındaki çekişmeleri kullanmadan ve bu tür ittifaklardan destek almadan ayakta kalamayacaklarını anladılar.

Ancak Avrupalıların Yeni Dünya'da savaşmak zorunda kaldıkları yalnız yerli düşmanlar değildi. İspanyol birlikleri –Meksika ve Peru'nun fethinin doruğunda bile– birbirleriyle savaşmakla ve birbirlerini öldürmekle uğraşıyorlardı. 1520'de Tenochtitlán'a yapılan seferin ortasında Cortés kendisini görevden almak üzere gönderilen 900 İspanyol askerine saldırmak için aynı yoldan geri dönmek zorunda kaldı. Peru'nun fethine katılan başlıca komutanlar (Pizarro kardeşler ile Almagro) arasındaki –büyük İnka başkaldırılarının tam ortasında onların (ya da yandaşlarının) birbirlerini öldürdükleri bir iç savaşla patlak veren– nefret efsane olmuştu. Yandaş askerler, ordunun komutasını ve ekonomik getirileri ele ge-

çirmek amacıyla yapılan savaşlarda birbirlerine karşı silah kullanmaya çok istekliydiler. Ancak bu kavgalar bile Avrupa'nın mutlak gücünü kıramadı. Yerliler, İspanyolların kendilerini kullandıkları gibi bu bölünmelerden ve rekabetten başarılı bir biçimde nasıl yararlanacaklarını bilselerdi sonuç çok farklı olurdu.

Demirin Farkı

Peru'nun sarp arazisi ile Meksika'nın bakır uçlu okları ile ciritleri dışında Avrupalıların karşılaştığı tek güçlü tehlike zehirli küçük oklardı. Daha çok Karayipler ile Güney Amerika'nın doğu kıyılarında yaşayanların kullandığı zehirli küçük oklar, genellikle büyük av hayvanları ile balıkları felç etmek için kullanılıyordu. Alışılageldiği üzere sopalarla savaşılıyordu; ama teknolojik üstünlüğe sahip Avrupalılar geldikten sonra, zehirli küçük oklar insan avında kullanıldı. Portekizliler, 1440'larda, zehirli ok atan savaşçılardan korunmak için Afrika'da kullanmaya başladıkları pamukla doldurulmuş zırhlara döndüler. 1548'den sonra Amerika'daki bütün Portekizli yerleşimcilerin, tercihen deri bir göğüslükle örtülü bir kat pamuk dolgu tabakası olması zorunluydu; şeker üreticileri de bunlardan en az yirmi tanesini imalathanelerinde bulundurmak zorundaydılar. Böylece İspanyolların Tlaxcalanlardan, Portekizlilerinse Afrikalılardan yetmiş yıl önce öğrendikleri pamuk yelekleri Yeni Dünya'daki hem İspanyol hem de Portekiz birlikleri kullanacaklardı.

Savaşan düşmanlar birbirlerinin yöntemlerini çok çabuk öğrenirler; bu bütün dünyada geçerlidir. Tıpkı Portekizlilerin ve İspanyolların düşmanlarından öğrendikleri gibi Yeni Dünya halkları da düşmanlarından bilgiler edindiler. Yeni Dünya'nın her tarafında her türlü demir teknolojisi hızla uyarlandı. Avrupalılardan hayvan ve balık avlamak için alınan araçlar, götürüldükleri her yerde kısa zamanda yapılmaya başlandı; demir menteşe İrokilerin uzun evlerinin yapımını değiştirdi ve avlanma örüntüsünü dönüştürdü. 1492'de Kolomb yerlileri "silahlara karşı çok saf" bulmuş olabilir; ama yerliler uzun süre saf kalmayacaklardı. Pizarro, İnka prensi

Atahualpa'yı yakaladıktan on sekiz ay sonra, halefinin emrindeki bir savaşçı bir İspanyol kılıcı, balta, miğfer ile kalkan ele geçirdi ve bunları Cuzco'nun yukarısındaki kaleyi savunmak için kullandı. Aşağı yukarı elli yıl içinde Yeni Dünya'daki yerliler Avrupalılara etkili bir biçimde karşı koymak için demir ve çelik silahları hem iyice öğrendiler hem de bu silahlara yeterli sayıda sahip oldular. Ancak ne yazık ki çok geç kalmışlardı.

Yerliler demir silahları hem edinmeden hem de kullanmayı iyice öğrenmeden önceki bu elli yıllık süreç, İspanyolların ilk fetihleri sırasında görece az sayıdaki kayıplarını açıklamaktadır; çünkü İspanyolların belli başlı bütün zaferleri, yerli halklar ölümcül demir silahlarda beceri kazanmadan önce gerçekleşti. Avrupalıların Yeni Dünya'da yerlilerle yaptıkları her savaşta, ilk elli yıldaki görünüm İspanyol fetihlerinin ilk yıllarına benziyordu: Bu savaşlarda yerliler büyük kayıplar verdiler. Arada sırada yapılan baskınlar vardı ama bu saldırılarda da yerlilerin ağır kayıplarına karşılık az sayıda Avrupalı öldü. 1624'te Guyana'da savaşan bir Fransız Protestan'ı olan Jean de Forest, "Yüz yirmiden fazla düşman [yerli] öldü ve daha çoğu yaralandı. Bizde bir ölü, elli yaralı var," diye kaydediyordu. Son çatışmada yerliler fazla kayıp –400-500– verirken, Avrupalıların hiç kayıp vermediği, az sayıda yaralının olduğu New England'daki Pequot Savaşları (1638-1639) da benzer sonuçlarla ayırt edilmektedir. Şubat 1644'te Connecticut Greenwich'deki bir yerli köyüne Hollandalı 140 askerin saldırısında da 500-700 yerli öldürüldü; ama Hollanda askerlerinden hiç ölen olmadı, çatışma yalnız on beşinin yaralanmasıyla sonuçlandı.

17. yüzyılda bile Yeni Dünya'da demire sahip olmaktan yalnızca başlangıçta bir üstünlük doğdu. 1670'lere gelindiğinde, Massachusetts yerlileri mermi imal edebiliyorlar, tüfekleri onarmak için araç yapabiliyorlardı. Güney Şili'deki göçebe Mapucheler hem atı hem de kargıyı almış, on yıllarca iyi silahlanmış İspanyol askerlerine dayanabileceklerini kanıtlamışlardı. Bir kere demir çağı teknolojisiyle donanınca, yerli halklar kendilerini çok daha iyi savunma durumuna geldiler ve yerlilerle Avrupalılar arasındaki savaşım tek taraflı olmaktan büyük ölçüde çıktı. Avrupalıların üstünlüğü bir

kez gidince, ölü sayısı önemli ölçüde arttı – 1675-1676'da Kral Filip'in yerlilerle yaptığı savaşta 3.000 İngilizle birlikte iç kısımlardaki büyük yerli imparatorluklarını fethetme gücü de yitti.

Demir silahlar yerlilerin ellerine geçmeden önce, Yeni Dünya'daki bütün devletler içinde İspanyollar yerli topluluklara hızla egemen olmak için –kılıçlarını, Tatar yaylarını ve tüfekleri ile birlikte miğferlerini ve zırhlarını kullanarak– demirin üstünlüğünden son aşamaya kadar yararlandılar. İspanyollar, demirden üretilmiş mallar üzerindeki tekeli sürdürerek de fethettikleri geniş toprakları egemenlikleri altında tutmayı başardılar. Kendilerine yönelebilecek tehlikeyi gördükten sonra gerek İngiliz, gerek Hollandalı yetkililer sonunda yerlilerle bütün silah alışverişini yasaklayan yasalar çıkarırken, kendi yurttaşları yasağa uymaktansa, yasaklanan silahların ticaretinden kâr elde etmeye genellikle daha istekli oldular. Ancak İspanyol askerleri ve yerleşimcileri farklı bir kültürel çevreden geliyorlardı. Silah taşımak, bu durumda demir silahlar anlamına geliyordu, geleneksel olarak soyluların ayrıcalığı ile ilişkilendiriliyordu; yerlilerin eline silah vermemek, bu nedenle bir ölçüde sosyal farklılığı da korumak sorunuydu. Ayrıca İspanyol yetkililer, aslında Müslümanların İber Yarımadası'nda izledikleri bir uygulamayı –demir silahların sahipliğini yenilen halklara yasaklamak– sürdürüyorlardı. Ortaçağ'da yenilen Yahudiler ile Hıristiyanlara, bıçak dahil demir silahların sahipliği yasaklanmıştı. İber Yarımadası'nı yeniden fetheden İspanyollar, kendilerine konan yasakların aynısını yenilen Mağribîlere koydular; Müslümanların demir silahlar taşıması tamamıyla yasaklanmadı; bıçak gibi silah olarak kullanılabilecek demir araç sahipliğine de kısıtlama getirildi. 1492'den kısa bir süre sonra bu tür koşullar Granada'daki Mağribîlere uygulandı. Bu nedenle, demir silahlara ya da gizil silahlara getirilen yasakta geniş işbirliği hem sosyal hem de stratejik anlam taşıyordu. 19. yüzyıl başlarında İspanyol sömürge yönetimi sona erinceye değin yasalar hâlâ yerlilerin ateşli silahlara sahip olmalarını ve kullanmalarını yasaklıyordu.

Bu nedenle İspanyollar tarihi ve kültürel olarak demirin teknolojik üstünlüklerinden yararlanmaya hazırdılar; ancak öteki

Avrupa devletleri aynı ölçüde hazırlıklı sayılmazdı. İspanyollar, Yeni Dünya'daki belli başlı imparatorlukları başarıyla yıktıktan yüz yıl sonra, Hollandalı yetkililer öncelikle atları yerlilerden uzak tutmanın, topların ya da demir silahların yerlilerin ellerine geçmesinden daha önemli olduğunu düşündüler. New York'taki ilk Hollandalı sömürgeciler, yerlilere demirden yapılmış silahlar, hatta top bile satabiliyorlardı; ama tüm malları ile maaşlarını yitirmeksizin ve sömürgeden ilelebet atılmadan yerlilerin ne at binmesine ne de at binmeyi öğrenmelerine izin verebiliyorlardı. Ancak daha sonra Hollandalı yetkililer, atların değil, demirden yapılan silahların önemli olduğunun farkına vardılar ve bu silahları yasaklamaya çalıştılar. Ancak artık çok geç olmuştu; yerliler silahlanmışlardı. Bu silahlanma çoğunlukla bizzat Hollandalılar vasıtasıyla gerçekleşti.

Portekizli tüccarlar, Brezilya kızılağacını kesmeyi hızlandırdığı ve verimi artırdığı için önceleri Brezilya yerlilerine demirden küçük baltalar ve bıçaklar verdiler. Ancak sömürgeciler yerleşmeye başladıktan yaklaşık yirmi yıl sonra, hatalarını fark ettiler. İlk genel valiye, yerlilere büyük bıçaklarla birlikte silah satışını durdurmak üzere acımasız yetkiler verildi. Yerlilere silah satan birini ihbar edene, ihbar edilenin mülkünün yarısı verildiğinden birbirlerini ihbar etmek özendirilerek, eskiden verilen aforozun yerini ölüm cezası aldı.

Atlar

Avrupalıların yararlandığı bir başka üstünlük evcilleştirilmiş hayvanların, özellikle atların savaşta kullanılmasıydı. Yeni Dünya'da evcil hayvan azdı – ayı gibi vahşi hayvanlar bazen ağıllara konur ve yeninceye değin semirtilirdi; lamalar ve vikunyalar (efsanevi huysuz devenin huysuz akrabaları) aslında yük hayvanı olarak kullanılırdı. Avrupalıların ilk zaferlerinde, demir kadar önemli olmasa da, mızrakların sivri demir uçları ve kılıçlarla birlikte saldıran atın hızı demir silahların vuruş gücünü artırdı; ama güçlükler de vardı. Başta at binmiş asker tek başına korkutucu

bir varlık olarak algılansa da, ilk şaşkınlık yavaş yavaş yok oldu. Atlı akınları en çok uçsuz bucaksız düz ovaların bulunduğu bölgelerde etkili oldu; ama Orta ve Güney Amerika'da arazinin büyük bir bölümü dağlıktı, geriye kalanın büyük bir bölümü de yağmur ormanı ve bataklıktı. Bunların hiçbiri atlı savaşına uygun değildi. Hem saldırmak hem de hemen geri çekilmek için öncü kolu meydana getiren atlılar, yalnızca büyük bir bölümü iyi bakılan yollarla kaplı olan And bölgesinde hızlı ilerleyebiliyorlardı. İspanyolların Peru'yu fetihlerinin sürüncemede kaldığı İnkaların Cuzco (1536-1537) kuşatması sırasında, rakip İnka kuvvetleri arasındaki önderlik çekişmesinin stratejik amaçla kullanılması ve çok sayıda İspanyol silahının gelmesiyle, kuşatma kalkıncaya değin, yiyecek bulmak için çevredeki bölgelere yapılan çok hızlı atlı baskınlar İspanyolları ayakta tuttu. Benzer süvari baskınları bir ölçüde başarılı oluyordu; çünkü İnkaların İspanyollarla çarpışmak için ne süvarileri ne de süvarilere karşı koymak için savunma silahları vardı. Cortés'in ordusunun en çok yüzde onunun atlı olmasına karşılık, Andlar'daki birliklerin kimi zaman üçte biri kadarı atlı oluyordu. Çok daha sonra, at ve süvari taktikleri Şili, Arjantin, sonunda da Kuzey Amerika ovalarında önem kazanacaktı. 16. yüzyılda, Andlar dışında, dünyanın başka yerlerinde olduğu gibi, başarının asıl anahtarı piyade ve piyade silahlarıydı – arkebüzler, Tatar yayları, kılıçlar ve zaman zaman da toptu.

Hastalıklar

Avrupalıların zaferlerine katkıda bulunan son bir silah, farkında olmadan getirdikleri, Amerika kıtasında daha önce bilinmeyen çiçek, kızamık, tifo, tifüs, grip gibi salgın hastalıklardı. Bu hastalıklar, Yeni Dünya'da büyük ölçekli yerli ordularının örgütlenmedeki zayıflığını gösterdi. Örneğin, Pizarro'nun Peru'ya gelişinden kısa bir süre önce, veliahtı öldüren ve savaşım zincirini yeniden başlatan bir salgın İnka başkentini silip süpürdü. Sonuç, kendi içinde bölünmüş, bir avuç yabancıdan çok kendi içindeki çatışmalarla daha fazla ilgilenen bir imparatorluk oldu. İlk yıkıcı çiçek sal-

gını, Tenochtitlán Azteklerini on yıl önce, Cortés'in çekilmesinden sonra vurdu ve bir tür Truva atı işlevini gördü. Savaşçılar da dahil olmak üzere nüfusu zayıflattığı gibi, askeri önderlikte de veraset sorunlarını gün ışığına çıkardı. Savaş alanında öldürülen önderlerin yerini almak için bir geleneğin olmaması (Aztekler aslında öldürmek değil, tutsak almak için savaştıklarından) büyük salgınlar askeri komuta yapısında hiç beklenmeyen erk boşluğu bıraktı. Sonuç olarak başa kimin geçeceğine (değiştirme stratejileri) ilişkin kargaşa bu temel askeri düzeneğin etkin bir biçimde yeniden toplanma ve karşı saldırıya geçme yeteneğini sınırladı.

Müstahkem Mevkilerin Konumları

İlk zaferlerinin ardından Yeni Dünya'ya yerleşen Avrupalılar yerli halklarla uzun süreli, düşük yoğunluklu bir savaşa girdiler. Yeni Dünya'daki yerli halklar Avrupa teknolojisini (bıçaklar, kılıçlar, ateşli silahlar ve atlar) başarıyla kendilerine mal ettiler, kendi taktik ve stratejik geleneklerine (pusu, vur kaç baskınları, gece saldırıları) uyarladılar; bunda da Avrupalıların ilerleyişini yavaşlatmada ve güçleştirmede dünyanın başka yerlerindeki kadar başarılı olduklarını kanıtladılar.

Bu nedenle, gerek Kuzey, gerek Güney Amerika'da Avrupalılar korunan yerleşimler kurarak uzun süreli savaşa karşı savunma stratejileri benimsediler. İspanyol fetihlerinin olduğu yerlerde yerli halkları silahlandırmayı yasaklayan yasalar etkili olarak işlediğinden, yerleşenlerin bu tür kalelere gereksinimleri olmadı. Yalnızca kuzey sınırlarında bu tarz savunma teknikleri gerekli oldu. Ancak, Yeni Dünya'da başka yerlerde yerli düşmanlardan korunmak için bir tür kale gerekliydi. Fransızlar ilk önce Brezilya'da, Florida'da ve Kanada'da kaleler yaptılar; Portekizlilerin askeri üslere sahip olmak için tarımsal yerleşimlere ihtiyaçları vardı. Her şeker imalathanesi sahibi, bir kale duvarı ve gözetleme kulesi olan bir korunan yapı yapmak zorundaydı. Buna karşılık, New England'daki köy yerleşimleri, önceleri yerlilerin yaşadığı yerlerden (ve olası ani baskınlardan) belli bir güvenlik uzaklığında seçildi. Bu nedenle

onların yerleşimleri daha az ağır silahlarla silahlandırılmış ve donatılmıştı. Silahları arkebüzler ve tüfeklerdi. Ancak Avrupalıların yerleşimlerinin yerlilerin yerleşimlerine bir parça daha yakın olduğu Virginia'daki kentlerde, genellikle yerlilerin silahlarından korunmak için kalastan surlar vardı.

Ancak savunma kalelerinin gerekli olduğunu kanıtlayan yalnızca düşman yerliler değildi. Nasıl İspanyol askerleri Peru ve Meksika'da fethedilen topraklar için birbirleriyle boğuştularsa, çeşitli Avrupalı topluluklar da kısa sürede birbirlerine düştüler. İspanyolların ele geçirdiği zenginlikler ve yeni toprakların sunduğu olanaklar, bütün büyük Avrupalı devletlerin Yeni Dünya'yı fethetmeye kalkışmalarına yol açtı. Anlaşmazlık konusu olan ya da olabilecek topraklara gelince, yeni gelenlerin ilk adımı kıtaya daha önce yerleşmiş olan öteki Batılılara karşı kendilerine kale yapmaktı. 1550'den sonra, bu en yeni Avrupa kalelerinin yapımını kapsadı. Top darbelerine dayanıklı geniş surlar ve toprak tahkimatlar inşa edildi. 1607'de, George Percy'nin önderliğindeki ilk kalıcı İngiliz yerleşimcileri, "üçgen biçiminde, her köşede yarım ay gibi üç burç olan ve dört ya da beş top yerleştirdikleri" bir kale yaptılar. Modern savaşlardaki önemini bildikleri için, Florida'da Huguenotların ilk etkinliği bir burçlu iç kale yapmak oldu. Bu kaleler yerlilere karşı savunma için tasarlanmamıştı; kalelerin konumu ve Avrupa tarzı, olası hedeflerin ve saldıranların diğer Avrupalılar olduğu yerlerde yaygınlaştı.

Ağır top taşıyan Avrupa gemilerinden saldırılar mutlaka denizden geleceğinden, Yeni Dünya'daki bütün kıyı kaleleri deniz tarafından gelebilecek saldırılara karşı yapıldı. Hollandalılar, Manhattan Adası'nda, East River'da seyreden gemileri çapraz ateşle ele geçirmek için tasarlanan mevziler yaptılar. Karayip adası Hispaniola'daki İspanyol kenti Santo Domingo, doğrudan kumsallara çıkarma yapmayı önleyecek ağır topları yerleştirmek için sarp kayalıklardan yararlandı. Ancak adaların yerli halkları yok edildikleri için, İspanyollar kalenin arkasını korunmasız bıraktılar ve 1585'te Francis Drake (orada ve başka yerlerde) basit ve kestirme bir yolu izleyerek top menzilinin dışından karaya çıktı ve ormanın arkasından saldırdı. Sonra kenti ele geçirdi ve yağmaladı.

Drake'in Karayipler'de 1585-1586'daki yıkıcı baskınından sonra, askeri mühendisler gelecekte bu tür saldırıları önlemek için İspanyol Amerika'sının kıyılarının çevresinde kaleler yaptılar ve yenilediler. Bundan dolayı kentlerin çevresine yekpare surlar özenle yapıldı. Bu İspanyol kaleleri hâlâ bütün Karayipler'de vardır: Porto Riko'da San Juan del Morro, Havana (Küba) ve Cartagena (Kolombiya) surları bugün de hayranlıkla izlenebilir. Ancak bugün görülemeyen daha ünlü bir kale vardır: Manhattan Adası'nın güney ucundaki bir Hollanda kalesinin bir tarafını güçlendirmek için yapılan göğüs yüksekliğinde kazıktan çitli sur. Geçitlere ya da yollara siperlerin ya da surların adı verilmişti. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki en ünlü sokağa –Amerikan kapitalizmiyle eşanlamlı olan Wall Street– 1652'de Hollandalıların Amerika kıtasındaki köprübaşlarını korumak üzere yaptıkları surların, Amerika kıtasında Batı savaş tarzının en önde gelen simgesinin adı verilmiştir.

9

Hanedan Savaşları (1494-1660)

Geoffrey Parker

1530-1630 arasındaki yüzyılda kale tasarımında devrim, savaşta ateş gücüne daha çok güvenme ve orduların büyümesi (bkz. Bölüm 6) Batı savaş tarzını değiştirdi. Bir yanda, (hem asker sayısı çoğaldığından, doğrudan hem de savaş toplumda daha çok sarsıntı yarattığından, dolaylı olarak) düşmanlıklar daha çok insanı etkiledi; öte yanda, kuşatma sayısı savaş sayısını fazlasıyla aştı. 16. yüzyılın ortalarında eski Fransız askeri Blaise de Monluc'un yazdığına göre, savaşın "en zor ve önemli" yönünü kuşatma oluşturuyordu. Bir yüzyıl sonra Orrery kontu Roger Boyle, "Şimdi ulusal çekişmeleri savaşlarla bitirmiyor, ülkeleri eskiden olduğu gibi fethedenlerin yağmalarına maruz bırakmıyoruz; çünkü artık aslanlar gibi değil, daha çok tilki gibi savaşıyor, bir savaşa karşılık yirmi kuşatma yapıyoruz," diyordu.

Profesyonel Orduların Doğuşu

Ayrıca artık daha sık savaş oluyor, savaşlar daha uzun sürüyor ve daha çok asker gerektiriyordu. Tüm anakarada, yalnızca top-

lam on yıllık bir barış görülen 16. ve 17. yüzyıllarda, Avrupa tarihinde neredeyse hiç görülmedik bir saldırganlıkla karşılaşıldı. 16. yüzyılda İspanya ile Fransa hemen hemen hep savaş halindeydiler; 17. yüzyıldaysa, Osmanlı İmparatorluğu, Avusturyalı Habsburglar ve İsveç üç yılın ikisinde, İspanya dört yılın üçünde, Polonya ile Rusya da beş yılın dördünde savaş halindeydiler.

1641'de İtalyan şair Fulvio Testi, "bu, askerlerin yüzyılı" diye yazıyordu. Kuşkusuz, her devlet çok daha büyük bir ordu besliyordu. Burgonyalı "Cesur" Charles 1470'te Hollanda'da yalnızca 15.000 askerden oluşan bir ordu kurabilmişken, bir yüzyıl sonra halefi II. Felipe 86.000 kişilik bir orduyu besliyordu. 1640'ta Aşağı Ülkeler'deki (Hollanda ve Belçika) İspanyol ordusu 88.000 askeri geçiyordu. Aynı eğilim hemen hemen her yerde görüldü; 17. yüzyıl boyunca on-on iki milyon Avrupalı askere alındı. Bu orduların çoğunda piyade ağır basıyordu. Fransa kralı I. François, 1525'te İtalya'yı işgal ettiği zaman 32.000 kişilik Fransız ordusunda yalnızca 6.000 süvari vardı; Fransa 1635'te de Habsburglarla savaşa girdiğinde 132.000 piyadeye karşılık yalnız 12.400 süvari toplanması için emir verildi.

Başlıca askeri hedefleri sahra orduları değil, surla çevrili kentler olan kuşatma ve çatışmaların başat olduğu savaşlara süvariden çok piyadenin silahaltına alınması akla uygundur. İster siperlerde, ister surlarda olsun, piyadeler –özellikle silahşorlar– rağbetteydi; gelgelelim atlar, top ateşi karşısında zırhlı binicilerinden (ki birçoğu tek çatışmada birkaç at yitiriyordu) daha savunmasız gözüküyorlardı. Tek süvari için yapılan harcama ve ödenen ücrete eşit ödemeyle orduya çok sayıda piyade alınabildiği, teçhiz edilebildiği ve beslenebildiğinden değişim mali açıdan da yarar sağlıyordu. Ancak bu geçiş ciddi sorunlar da doğurdu.

En önemlisi, askeri bürokrasi (öteki devlet birimleri gibi) rakip kümeler arasında yetki örtüşmesinin, katlanılmaz sorumsuzlukların, etkisiz bırakan çatışmaların zararını görürken, daha büyük yeni ordulardan ve genişleyen harekât alanlarından sorumlu olan idari düzen görece durağan kaldı. Ayrıca, devletler her sefer mevsiminin başında orduya, bile bile, ödeme yapabileceklerinden ya da

besleyebileceklerinden çok daha fazla sayıda asker aldılar. Bu yetersiz denetim ve kaynak birleşimi ciddi disiplin sorunları yarattı. Süvari, doğal olarak çocukluklarından beri savaş için eğitilen, bu nedenle büyük güçlüklere katlanması beklenen seçkinlerden meydana geliyordu. Ancak kısa sürede askerliğe hazırlanan, bazen de sivil görevlerinden gönülsüzce alınan piyade, askere kaygılı gidiyor, hoşnutsuzluğunu ya orduyu terk ederek ya da ayaklanarak gösteriyordu. İki çözüm geniş çapta benimseniyordu: Sözleşmeyle alınan profesyonel yabancı askerlere başvurmak; yerli askerler için bir disiplin ve eğitim programı. İkinci çözüm giderek birinci çözümün yerini aldı ve 16. yüzyılda ağırlık kazandı.

Bütün askeri düzenlerin, kendisine para ödeyecek her devlet için çalışan paralı askerleri kullanması Ortaçağ'da yaygınlaştı ve bu uygulama erken modern çağda* da sürdü. Özellikle İsviçreli ve Güney Almanyalı askeri girişimcilerin, kısa sürede harekete geçirilebilecek, talim görmüş çekirdek birlikleri hizmete hazırdı. Devletlere, ilk tehlike işaretinde, yeterliliğini kanıtlamış bir girişimciye toplanması ve silahlandırılması gereken asker sayısını, verilecek ücreti, ilk toplanma yerini ve tarihini belirten sözleşmeyi bildiriyorlardı. Bazen, tehlike öngörüsü ile (ya da yalnızca askerlerin başka bir savaş beyi tarafından askere alınmasını önlemek için) ya tam seferberlik gerçekleşinceye ya da bunalım geçinceye değin bir "ön ödeme" (Almanca *Wartgelt*: pey akçesi) ödenecekti; ama girişimcilerin çoğunun askerlerini "istem" üzerine getirmeleri beklenirdi.

Bu düzen, yeterli ve istekli girişimciler çok olduğu için işledi. Bundan ötürü Alman şövalye Götz von Berlichingen (1480-1562) –ya kendi ya da (kazancın üçte biri karşılığında) başkaları adına– savaşmada uzmanlaştı. *Mein Fehd und Handlungen* (Savaşlarım ve Kavgalarım) adındaki anılarında, bütün Batı Almanya'dan topladığı (150'yi bulan) birliğiyle birlikte vuruştuğu otuz çatışmayı sıralıyordu. Daha çok kaynağa hükmeden soylu çağdaşları, Götz'den daha büyük kuvvet –bir, hatta iki ya da üç alay– devşirebiliyorlar-

* Tarihçilerin Batı Avrupa ile ilk sömürgelerinde, Ortaçağ'dan Sanayi Devrimi'ne uzanan iki yüzyıl için kullandıkları deyimdir – ç.n.

dı ve 17. yüzyılın başında birkaçı bir ordunun tamamını harekete geçirebiliyordu. Otuz Yıl Savaşları'nda (1618-1648), herhangi bir zamanda Almanya'daki girişimci sayısı en az 100'dü; 1630'larda bu sayı belki de 300'ü bulmuştu. Albrecht von Wallenstein, iki ayrı olayda (1625'te ve 1631-1632'de) Kutsal Roma İmparatoru için 25.000 kişilik bir ordu topladı; Bernhard de Saxe-Weimar, 1635'te 18.000 kişilik kendi ordusunu Fransızların hizmetine verdi. 1639'da Bernhard'ın ölümüne değin girişimciler tarafından yurtdışından toplanan yabancı birlikler Fransız ordusunun (kabaca 125.000 asker) yüzde 20'sini oluştururken, 1648'de, Otuz Yıl Savaşları'nın sonunda Almanya'daki 70.000 kişilik İsveç ordusunda İsveçlilerin sayısı yalnızca 18.000'di.

Kuşkusuz, paralı asker tutmanın büyük faydası silahlarını nasıl kullanacaklarını ve düzen içinde nasıl savaşacaklarını biliyor olmalarıydı. 1540'larda bir Fransız askeri yazarının gözlemlerine göre, yabancı paralı askerler "herkesten çok güvenebileceğimiz, onlar olmadan en küçük bir şey yapmaya cesaret edemeyeceğimiz" askerlerdi. Yine de çok uzaklara yollanmışlarsa, karşılarındaki ordular arasında yurttaşlarını bulurlarsa ya da (her şeyin üstünde) ücretleri ödenmemişse, savaşmayı reddederek en önemli anlarda güvenilemeyeceklerini kanıtlayabiliyorlardı. Ayrıca, yalnızca kayıpların artmasıyla sayıları azaldığından değil, zaman içinde zorla askere alınan yurttaşların niteliği iyileştiğinden, savaşlar sürerken kısa sürede deneyim üstünlükleri de azaldı.

Bazı gelişmeler askere alınan yerellerin profesyonelliğinin gelişmesine yardım etti. Birçok devlet, sadakati korkuyla telkin eden üniforma, askeri müzik, sürekli alaylar gibi önlemler geliştirdi. Bu sebeple, 1534'te Şarlken, egemenliğindeki üç İtalyan devletinde, Napoli, Sicilya ve Lombardiya'da (*tercio** denilen) sürekli bir İspanyol alayı kurdu. Roma İmparatorluğu'ndaki lejyonlar gibi aynı sağlam askeri geleneklerini ve birliklerine olan ateşli bağlılıklarını harekete geçirmek amacıyla hepsinin kendi müziği, tıbbi kurumları, (birincisi, ikincisine göre yirmi beşe üç sayıca üstün olan!) sancakları ile bayrakları, papazları, hukukçu subayları vardı. Bu

* Üç eşit parçadan biri – ç.n. Bkz. Sözlük.

yaklaşım başarılı oldu. O sırada Hollanda'da hizmet veren Lombardiya *tercio*'su, 1589'da itaatsizlikten lağvedildiği ve "artık Majesteleri Kral'ı temsil etmediği, gösterilen saygıyı ve ilgiyi hak etmediği için" subaylar törenle rütbelerini yok ettikleri, sancaklarını yırttıkları zaman bütün İspanyol ordusunun kanı dondu; çünkü *tercio* "öteki alayların babası ve çağımızda Avrupa'da görülen iyi askerlerin okulu" olmakla ünlenmişti.

Sancaklar, Üniformalar ve Teçhizat

Öteki devletler hemen Habsburgların izinden gittiler ve sancaklarından gurur duydukları uzun dönemli alaylarını kurdular. 16. yüzyılın sonunda askeri yorumcuların çoğu, bir çarpışmanın sonucunu öldürülenlerin sayısı ile değil, el değiştiren sancakların sayısı ile ölçecekti. Ancak giysileri düzene sokmak için henüz hiçbir şey yapılmamıştı. Bazıları üniformaların uşak giysisine benzediğini, bu nedenle "askerin içinde bulunması gerekli olan ruhu ve ateşi ortadan kaldıracağı"nı düşünüyorlardı. Başkalarıysa, "ne zaman etkin bir görevde olsa kendisi baştan aşağı parlak maviye bürünen" ve zıt renklerde pırıl pırıl giydirilmiş 10.000 askerin, "kentli ya da esnafmış gibi hepsi siyah giymiş 20.000 askerden daha tehlikeli görüneceğini" ileri süren Üçüncü Alba Dükü, belki de 16. yüzyılın en ünlü komutanı olan Don Fernando Alvarez de Toledo'yu örnek gösteriyorlardı.

Ancak Alba'nın döneminde, hiçbir ordunun 20.000 askerin hepsini aynı tarzda giydirmeyi bırakın, aynı renkte giydirmeye bile gücü yetmezdi; çünkü aynı giysinin seri üretimi olanak dışıydı. Ayrıca askerler, aynı renk ve biçimde giysilerle sefere çıksalar bile, ancak birkaçı hâlâ onları giyiyor olacaktı. Almanya'da hizmet veren bir İskoç alayında albay olan Robert Monro (kendi hesabına göre) 1629 ile 1633 arasında toplam 4.800 kilometre kat etti. Kral I. Charles İngiliz İç Savaşı sırasında, Nisan ve Kasım 1644 arasında, ordusuyla birlikte yaklaşık 1.600 kilometre gitti. Eylül 1642'yi izleyen üç yıl içinde ise yeğeni ve başkomutanı Renli Prens Rupert ordusunun yerini 152 kez değiştirdi, dokuz kez bütün gece yürü-

dü, yedi gece açıkta uyudu, on bir savaşa, altmış iki çarpışmaya katıldı.

1633'te Hollanda'da savaşan bir İngiliz askerinin bir gece ortaya çıkardığı gibi, bu koşullarda kaputların, postalların ve giysilerin yıpranması uzun zaman almıyordu:

> Küçük bir ıslak keten demetinden başka beni soğuk, ıslak topraktan koruyacak hiçbir şeyim yoktu... Çizmelerim su dolu, ıslak kaputuma sarılarak kirpi gibi tortop olup yattım; şafak söktüğünde boğulmuş bir fareye benziyordum.

Böyle eski ya da yıpranmış giysileri giyen askerlerin, bunları var olan kaynakları –ölen arkadaşları, (satın alarak ya da yağmalayarak) siviller, hatta düşmanları– kullanarak sağlamlarıyla değiştirmesi gerekiyordu. Bu nedenle 1651'de çıkarılan buyruklara göre, bir İskoç muhafız alayındaki herkesin kaputu aynı renkte olacaktı; ama yedek üniforma taşıyan düşman İngilizlere ait bir ikmal gemisi havaya uçurulup ele geçirilince İskoçlar o üniformaları seve seve kullandılar!

Bu sebeple komutanlar rengârenk askerlerine belirleyici işaretler –genellikle renkli bir kuşak, kurdele ya da tüy– vermek zorundaydılar. Böylelikle Fransızlar mavi, İsveçliler sarı, Hollanda Cumhuriyeti turuncu giyerken, İspanyol ya da Avusturyalı olsun Habsburg askerleri her zaman kırmızı bir işaret taşıyorlardı. Birden çok ordunun askerleri birleştiğinde, ek olarak ortak bir işarete gereksinim oluyordu. Breitenfeld Muharebesi'nde (1631), müttefik Sakson ve İsveç orduları, savaşa giderlerken, yollarının üstündeki ormandan yapraklı bir dal ya da bir eğreltiotu kopardılar ve şapkalarına taktılar. Marston Moor'da (1644), birleşik parlamento yanlıları ile İskoç birlikleri üzerlerine beyaz bir şey giyme buyruğu aldılar. Ancak durum çok geçmeden değişti. 1645'te imparatorluk ordularının başkomutanı Avusturyalı kumaş satıcılarına 600 askeri için giysi siparişi verdiğinde, tıpatıp kullanılacak kumaşın da bir örneğini verdi, rengini belirledi. Ayrıca yerel üreticilerin topluca üretmesi için barutluk ve fişeklik örnekleri gönderdi. Kalıcı ve öngörülebilir talep yaratan sürekli alaylar var olunca, sonunda birörnek giysi de mümkün oldu.

Aynı süreç silah teçhizatını da etkiledi. Kılıç ve yayın tamamen standartlaştırılması görece çok önemli olmasa da, standartlaşma ateşli silahları etkili kullanmak için gerekliydi. Roger Boyle, 1640'larda verilen mermilerin, ellerindeki silahlar için çok büyük olduğundan ve İrlanda'daki silahşorlarının neredeyse bir savaşı yitirdiklerinden yakınıyordu. Bu nedenle bazı askerler "kurşunun çoğunu kemirmek zorunda kalmışlar, ötekiler mermilerini keserken çok zaman yitirilmiş ve mermiler daha yakına düşmüştü." Sorunun bir bölümü, giysilerde olduğu gibi, yenilenenlerin hepsinin de ilk teçhizatta olduğu gibi standart olmasının sağlanmasıydı ve yine giysilerde olduğu gibi, yedekleme pahalıya patlayabilirdi. İngiliz İç Savaşı'nda kral yanlısı komutan Sir Ralph Hopton, 1643'te, "Bu adamların silahlarını ne yaptıklarını anlamak olanaksız; silahları da cephaneleri gibi çabuk harcanıyor görünüyor," diye yakınıyordu. Çok geçmeden birlikleri için Fransa'dan alınan 1.000 tüfeklik yükün "üç ya da dört değişik çapta çeşitli mermiler –bazıları pıştov, bazıları karabina, bazıları da küçük av tüfekleri çapında bir arada çöpe atılacak süprüntü"– olduğu anlaşılınca daha çok sızlanmak için bir nedeni oldu. Açıkça bu duruma göz yumulamazdı; dönemin öteki savaşlarında olduğu gibi, bu durum standartlaştırılan silahların üretimine ve dağıtımına yol açtı.

Karelerden Hatlara

Ancak standartlaştırılmış olsun veya olmasın ateşli silahlar piyadeyi savaşa sokma yönteminde köklü değişiklikler yapılmadan en etkili biçimde kullanılamazdı. Bugüne kalan asker toplama kayıtları kadar, 16. yüzyıla ait savaş resimleri de bu değişimi açıkça göstermektedir. Mızrak "menziline girinceye" değin çepere doğru yayılan az sayıdaki nişancı sırası ile genellikle "kareler" halinde savaşan mızrakçılardan oluşan (Yunan falanjına benzer) sıkı piyade düzenleri, yerlerini az sayıda mızrakçı sırası ile korunan çoğunlukla silahşorlardan oluşan hat düzenine bıraktı. Değişim basit görünmekle birlikte piyadelerin yaşamını değiştirdi.

Örneğin Temmuz 1495'teki Fornovo Muharebesi'nde Fransa kralı VIII. Charles'ın bizzat komuta ettiği yaklaşık 10.000 asker

(ve orduyu takip eden 6.000 kadar sivil), Taro Nehri'nde hazırda bekleyen kendilerinin en az iki katı mevcuda sahip bir İtalyan ordusunu geçmek zorundaydı. İki ordunun da yarısından çoğu atlı şövalyelerden oluşuyordu. Harekât sabah sekiz dolayında karşılıklı top ateşiyle başladı, yağmur barutu ıslatınca ateş kesildi. Çatışma, yaklaşık iki saat sonra İtalyan süvarisinin iki yerde saldırısı ile sürdü. Saldırıların ikisi de başarısız oldu; çünkü yağmur özellikle Taro'yu azgın bir sele, çevredeki araziyi de atlıların hareket etmesine uygun olmayan kaygan bir bataklığa çevirdi. İtalyan atları geri çekilirken Fransızlar yollarına çıkan hiç kimseye aman vermediler; hepsini öldürerek yanaşık nizamda ilerlediler. Zafer kazananlar savaş alanında dolaşarak miğferlerinin siperliklerini küçük baltalarla kırıp başlarını parçalar ya da boğazlarını keserken, yere düşmüş şövalyeler zırhlarının içinde hapsolmuş, çaresiz yatıyorlardı. Sonraları muharebe meydanını gezenler, cesetlerin çoğunun boğazında ya da yüzünde bıçak yarası olduğunu gördüler. Belki 3.000 İtalyan ve 200 Fransız askeri öldürüldü ve VIII. Charles ordusunu güven içinde Fransa'ya geri götürdü.

Savaşa daha çok sayıda askerin katılması ve piyadenin işlevinin artması dışında, 16. yüzyılın başlarındaki muharebeler Fornovo'ya benziyordu. Marignano'da (1515), Mühlberg'de (1547), St Quentin'de (1557) sonuç görece çabuk belirlendi. Ateş gücü sonucu pek etkilemedi; her asker düşmanını az çok istediği gibi seçti. Bicocca'da (1522) ve Pavia'da (1525) İsviçre mızraklı nizamlarının yenilmesinde piyade ateşi önemli bir rol oynamasına karşın, bozuk arazi ve sahra tahkimatlarının desteği gerekli oldu. 16. yüzyılın ilk yarısı boyunca ateşli silahların muharebe meydanında kullanılması emekleme aşamasında kaldı.

İzleyen dönemdeki büyük savaşta –1568 ile 1648 arasında Hollanda'yı perişan eden ve giderek bölen anlaşmazlıkta– hemen hemen hiç çarpışma olmadı. Bunun yerine, Alba düküyle başlayarak devlet kuvvetlerinin komutanları Oranje prensinin öncülüğünde ayaklananlara karşı "muhalefeti ezme stratejisi" uyguladılar ve savaşa başvurmadan üstünlük sağlamak için çabaladılar. Bir harekât alanı komutanının sözleriyle:

> [Alba] Dükü, zaferin İyi'nin olduğu denli Kötü'nün de yanında olabilen Şans'ın armağanı olduğunu unutanların baskısına karşın çarpışmaktan özellikle kaçınmaya çalıştı. Oranje, daha uzun bir süre büyük bir orduyu besleyebilecek güçlü bir hükümdar olsaydı, ben savaşmaktan yana olacaktım; ama para sıkıntısının ordusunun dağılmasına yol açacağı ve onları yeniden toplayamayacağı kesin olduğundan ben buna karşıyım.

Ancak zaman hayati bir önem taşıyordu; düşman tek seferde mağlup edilemezse ciddi sorunlar ortaya çıkacaktı. Bu nedenle, Oranje 1572'de halktan geniş destek gören Hollanda istilasına başladı; zorla ya da korkuyla ayaklanmış olan bölgenin onda dokuzunu geri alan başarılı bir sefere karşın, yıl sonuna değin deniz kıyısındaki Hollanda ve Zealand eyaletlerinde tahkim edilmiş yirmi dört kent ayaklanmayı sürdürdü. Alba'nın acı acı yakındığı gibi, 60.000 kadar askere komuta etmesine karşın, "birçok krallığı fethetmeye yetecek ordu burada yeterli olmuyor" – çünkü geri alınan birçok kente askeri birlik gerekliydi; Alba'nın sefere çıkan ordusu (yirmi dördü bir yana, bir kenti bile kuşatmaya yetmeyecek) 12.000 askere düşmüştü. Para almadan savaş alanında dokuz ay sürekli hizmet ettikten sonra bu askerlerin moralleri çökmüş, askerler ayaklanmanın eşiğine gelmişti. Hepsinden kötüsü, Alba'nın devasa askeri çarkının maliyeti –Hollanda'daki savaşın yanı sıra (Akdeniz'de Türklere karşı büyük çapta bir donanma da dahil) daha birçok girişimi karşılaması gereken– matbuu II. Felipe'nin bütçesini fazlasıyla aşmıştı. On beş aydır sürekli harekât içinde olan İspanyol piyadesinin Temmuz 1573'te ödenmeyen (toplam iki yıllık) ücretleri için ayaklanması şaşırtıcı olmamıştır. Felemenk ayaklanması sürüyordu (bkz. s. 122).

Tüfeğin Yükselişi

Alba'nın bu yıpratıcı savaş tarzına karşılık olarak en önemli yeniliklerinden birisi, birliklerinin ateş gücünü artırmaktı. Alba, 1550'lerde İtalya'da her bölüğe tüfekle, çok ağır olduğu için yalnızca bir çatal destek kullanarak ateşlenebilen (birçok silahın 75

metrenin ötesinde çok az zarar vermesine karşılık) (askeri konularda yazan İngiliz Humphrey Barwick'e göre) 190 metreden zırh levhasını delebilen mermi atan silahlarla teçhiz edilmiş birkaç asker katmıştı. Bu nedenle tüfek hem çatışmalarda hem de Aşağı Ülkeler'deki savaşlarda ağırlıklı olan kuşatılmış kentlerin çevresindeki siper savaşlarında üstünlük sağladı. Bu nedenle Alba her *tercio*'ya tamamen ateşli silahlarla donatılmış iki bölük ekleyerek piyadelerinin ateş gücünü daha da artırdı. 1571'de Hollanda'da bir İspanyol *tercio*'su yoklaması, 450 subay, 596 silahşor, hafif arkebüzle silahlanmış 1.505 asker ve gerisinin mızraklı –her beş mızrağa karşı iki "mermi atış"lık bir oran– olmak üzere toplam 7.509 kişilik kuvveti açığa çıkardı. Ancak tam otuz yıl sonra, 1601'de Hollanda'daki İspanyol *tercio*'larının bir yoklaması, 646 subay, 1.237 silahşor, 2.117 arkebüzlü asker ve kalanı da mızraklı –her bir mızrağa karşı üç "mermi atış"lık bir oran– toplam 6.001 asker gösterdi. Başka ordular da kısa zamanda aynı şeyi yaptılar.

Silahlardaki çarpıcı değişim taktiklerde de aynı çarpıcılıktaki bir değişimi tetikledi. Bazı İspanyol komutanlar, en etkili ateş gücü kullanımı için tasarlanmış taktik düzenleri denediler; ama hiçbirisi, 1590'larda, askerlerine Romalı yazarların savunduğu biçimde sıra, talim ve tören nizamı oluşturarak ve düzelterek "alıştırma yaptırmaya" başlayan, 1568'de Alba'nın yendiği Oranje prensinin oğlu Maurits van Nassau'nun getirdiği yenilikler kadar başarılı olmadı. Maurits'in kuzeni Willem Lodewijk 1594'te Aelianus'un *Taktika*'sını (Taktikler) okurken, lejyonlardaki cirit ve sapan misketi atanların açtığı yaylım ateşi, dönüşümlü tüfekçi sıralarının yineleyebileceğini fark etti. Bu düzenleme, ağızdan dolma tüfeğin temel zayıflığının –yavaş ateş hızının– üstesinden geldi; çünkü birinci sıra birlikte ateş ettikten sonra ötekiler de aynı şeyi yaparken, tüfeklerini yeniden doldurmak için geri çekilen ve bir dizi sırada konuşlandırılan bir piyade nizamı sürekli bir ölümcül ateş sağanağı yaratacaktı.

Grup atışının gelişmesinin savaş taktikleri üzerinde önemli bir etkisi oldu. Öncelikle, hem giden mermilerin etkisini en üst düzeye çıkarmak hem de gelen mermilerin hedefini en aza indirmek için

orduların yayılmaları gerekiyordu. Bu önemli bir "ölçek ekonomisi" yarattı; çünkü askerlerin bir hat üzerinde yayılmasıyla düşman askerlerinin öldürüleceği bir ateş mevziine çok daha fazla asker konuşlandırılabiliyordu.

Bunun da önemli sonuçları oldu. Birincisi, her askerde üstün cesaret, ustalık ve disiplin gerektiren belki 15 metre derinliğindeki bir mızrak karesinin on (ya da daha az) silahşor hattına dönüştürülmesi, kaçınılmaz olarak daha çok askeri yüz yüze çarpışmanın dehşetiyle karşı karşıya getirdi. İkincisi, tüm taktik birimlerin hem hızlı hem de uyumlu grup atışı yapmaları için zorunlu hareketleri yerine getirmelerine önem verdi.

Kuşkusuz iki sorunun da çözümü talimdi. Birliklerin, ateş etmek, geriye dönmek, silah doldurmak üzere talim görmeleri ve hep birlikte tatbikat yapmaları gerekiyordu. Bu nedenle Nassau kontları ordularını çok daha küçük nizamlara böldüler –bölükler, on bir subayla 250 askerden, on iki subayla 120 askere çekildiler; 2.000 ya da daha çok sayıda asker olan alaylar yerlerini 580 kişilik tabura bıraktılar– ve onlara talim yapmayı öğrettiler. Maurits'in bir başka kuzeni, Kont Jan van Nassau çok önemli yeni bir askeri talim aracı –talim kitabı– geliştirdi ve 1616'da soylu gençlere savaş sanatını öğretmek için Batı Almanya'daki başkenti Siegen'de, Avrupa'daki ilk gerçek askeri akademiyi, *Schola Militaris*'i açtı. Talim, okulun sağladığı silahlar, zırhlar, haritalar, maketler ve diğer eğitim araçlarıyla altı ay sürüyordu. Okulun ilk müdürü Johan Jakob von Wallhausen, hepsi de açıkça Hollanda deneyimine dayanan (Siegen'de öğretilen tek yöntem) savaş için birkaç elkitabı yayımladı.

Nassau "talimleri," Hollanda ordusunda hizmet etmek için gelen sayısız yabancı, "talimleri" anlatan (kimi zaman da resimleyen), askeri konularda bilimsel yapıtlar hazırlayan çeşitli yazarlar ile dost ülkelere gönderilen Hollandalı eğitmenler (Kont Jan da bir kısa bir süre için İsveç'e gitti) sayesinde Avrupa'da –özellikle Protestan Avrupa'da– hızla yayıldı. Talimlerin ünü Atlantik'in ötesinde de duyuldu. Londra'daki Virginia Şirketi* Hollanda ordusundaki

* The Virginia Company, Kuzey Amerika kıyılarında yerleşmeler kurmak üzere 1606'da kurulmuştur – ç.n.

İngilizleri işe aldı, koşullarını benimseyenleri komutanlığa atadı. 1610 ile 1625 arasında Virginia'daki bütün valiler Maurits van Nassau'nun komutası altında subaylık yapmışlardı. Plymouth'da Mayflower'dan iner inmez birliklerini Hollanda tarzında eğitmeye başlayan Miles Standish, Massachusetts Körfezi'ndeki dört milis bölüğünü kendisine katılmaya razı ettiği Hollanda ordusundaki eski askerlere emanet eden John Winthrop, Karayipler'de Providence Adası'ndaki Püritenlerin savunularını düzenleyen Thomas Dudley de dahil olmak üzere öteki İngiliz sömürgelerinin yöneticilerinin çoğu Hollandalılar için savaşmıştı. 17. yüzyılın ilk yarısında İngiliz Amerika'sının her tarafındaki tüm yerleşimciler emirleri Hollanda ordusunun eski askerlerinden alıyorlardı.

Ancak Hollanda ordusu üstün savaş sınavı ile nadiren karşı karşıya kaldığından, Nassau ailesinin yaptığı askeri iyileştirmenin Hollanda'da değeri tam olarak anlaşılmadı. Kabul edilmelidir ki, Maurits ile kuzenleri savaş taktiklerine büyük bir ilgi duyuyorlardı –Kont Willem Lodewijk MÖ 216'daki Cannae Muharebesi (bkz. s. 4) üzerine bir inceleme yazdı ve hat düzeni kısmen Hannibal'ın kuşatma harekâtını taklit etmek amacıyla tasarlanmıştı– ama (1597'de Turnhout'ta ve 1600'lerde Nieuwpoort'ta) iki büyük muharebenin belirsiz sonuçları, eksiksiz bir zafer için bu yönteme henüz tam olarak hâkim olunamadığını düşündürmektedir. Otuz Yıl Savaşları'ndaki (1618-1648) ilk çarpışmalar da satranç tahtası örüntüsünde düzenlenen büyük piyade ve süvari falanjlarıyla önceki yüzyıldakileri çağrıştırıyordu. Ancak 1631'de, İsveç kralı Gustavus Adolphus, grup atışının ve hat düzeninin potansiyel gücünü gösterdi. Öncelikle, talim sayesinde 1620'ler boyunca silahşorların yeniden doldurma hızını (Hollanda ordusunda gerekli görülen on yerine) yalnızca altı sıranın etkili ve sürekli baraj ateşi yapabileceği noktaya değin iyileştirdi. Kral konuyu o denli önemsiyordu ki, orduya yeni alınan askerlere bir tüfeğin ayakta durarak, diz çökerek, hatta yatarak nasıl ateşleneceğini bile bizzat kendisi gösteriyordu. İkincisi, İsveç'in ateş gücü sahra topçusunun eklenmesiyle büyük ölçüde artırılmıştı. Hollanda ordusu Turnhout'ta yalnız dört, Nieuwpoort'ta ise yalnız sekiz sahra topu kullanmış-

ken, Gustavus Adolphus 1630'da Almanya'yı işgal ettiği zaman yanına seksen sahra topu aldı. Tüm toplar, yalnız üç (24-, 12- ve 3-librelik) kalibreden biriydi ve daha çabuk doldurmak için bazı atışlar kartuşlarla desteklenmişti. Bu nedenle, –bir silahşordan çok da yavaş olmayan– 3-librelikler saatte yirmi kadar atış yapabiliyordu. Sonunda, Gustavus (Alman atlılarının çoğunun yeğlediği gibi) piştovlar ve karabinalarla çarpışmak yerine süvarilerini kılıçlarını çekerek hedefe saldırmak üzere de eğitti.

Breitenfeld Muharebesi

17 Eylül 1631'de, Leipzig'in hemen dışında yapılan Breitenfeld Muharebesi, yeni askeri düzenin üstünlüğünü inandırıcı bir biçimde gösterdi. Deneyimli ve başarılı komutanın (Kont Tilly) komutası altında 10.000 atlı ve 21.400 yaya askerden oluşan, Kutsal Roma İmparatoru'nun hizmetindeki kıdemli bir ordu yirmi yedi sahra topunun desteğinde, otuz asker derinliğinde, elli asker genişliğinde karelere dağıtıldı. Her İsveç alayında dört hafif sahra topundan oluşan bir batarya, İsveçliler ile Protestan müttefiklerinde 51 ağır top vardı. 13.000 süvarinin koruması altında, 28.000 İsveç piyadesi altı sıra halinde yer alıyordu. Sonuçta, Gustavus ile savaşan Alman birlikleri bir saatin sonunda bozguna uğradılar. İsveç yedekleri mükemmel bir düzen içinde ilerlediler ve yerlerini aldılar. İkinci saatteki çarpışmada hemen hemen 8.000 imparatorluk askeri öldü (çoğu İsveç topçu ateşiyle öldürüldü); 9.000'i esir düştü ya da kaçtı; birçok asker de apar topar çekilirken hayatını kaybetti. Toplam olarak, imparatorluk ordusunun üçte ikisi, 120 alay ile bölüğe ait sancak ve toplarının hepsi yitirildi. Yenik komutan Tilly, "kafası tamamen karışmış, görünüşe göre canı sıkkın, tümüyle kararsız, kendini nasıl kurtaracağını bilmeden, birbiri ardından önerilerden cayarak hiçbir şeye karar vermeden, yalnızca büyük güçlükleri ve tehlikeleri görerek" cesaretini yitirmişti ve karargâhı için üzülüyordu. Sonraki altı ay içinde, önlerine bir düşman ordusu çıkmadan, neredeyse bütün Almanya Gustavus ile müttefiklerinin eline geçti ve 1632'de İsveç kralı 183.000 kişiyi bulan altı ayrı ordunun harekâtını yönetti.

Bu muharebenin Fornovo (yukarıda) ile karşıtlığı açıktı. Breitenfeld Muharebesi, büyüklükleri eşit olmayan ordular arasında yapılmasına karşın, çok daha uzun (yaklaşık yedi saat) sürdü. Sonucu piyade, disiplin ve ateş gücü belirledi. "Ölümlülere, uzun ve birbiri ardından patlayan gök gürültüsü, kesintili on ve birkaç atıştan çok daha korkunç ve yıldırıcı olduğundan, düşmanının göğsüne bir seferde [olabildiğince] çok kurşun boşaltmak... dolayısıyla daha çok zarar vermek amacıyla... tam üç sıraya sıkıştırılmış –birincisi diz çökerek, ikincisi yere çömelerek, üçüncüsü dik durarak– kimi zaman öldürücü 'çift sıra ateşi' açan" İsveç silahşorları belirleyici öğe oldular. Sonuçta, silah ateşi kılıç ve mızrak saplamaktan daha öldürücü olduğu için Breitenfeld'de çok daha fazla asker öldü: Silah yaraları [dönemin sınırlı tıp bilgisi veri alındığında] ölümcül yaralara yol açarak çok daha kolaylıkla kemiği parçalayabiliyor ya da hayati bir organı koparabiliyordu.

Breitenfeld'in taktik ve stratejik etkisi çok büyük oldu. Öteki ordular İsveç düzenini örnek almak için acele ettiler. Ertesi yıl, Lützen'de, imparatorluk ordusu savaş alanını savunacak yeterli ateş gücüne ve esnekliğe sahip oldu. Gustavus, şiddetli ama sonuçsuz bir saldırıda öldü. Kısa bir süre içinde Batı Avrupa'daki bütün büyük ordular silahşorların hâkim oldukları uzun ve ince hatta savaştılar.

Büyük Muharebeler ve Küçük Çarpışmalar

Yine de bu görkemli muharebelerin pek azı "belirleyici" oldu. Çok irdelenen Cannae gibi birçok muharebe zaferle sonuçlandı; ama savaş kazanılamadı. Lützen'de ve 1634'te Nördlingen'de, Habsburg'un ana İsveç ordusu karşısında kazandığı büyük zaferle Breitenfeld telafi edildi. Sonunda Otuz Yıl Savaşları barışla bitmeden önce, 1645'te Jankow ve Allerheim muharebeleri imparator ile Katolik müttefiklerinin silahlı kuvvetlerini yok etmiş, görüşmelerdeki konumlarını zayıflatmış olsa da savaş durumu kesintisiz olarak üç yıl daha sürdü.

Sorun bir ölçüde askeri, bir ölçüde de siyasiydi. Bir yanda, tüm stratejik savunmalarda askeri birlikler bulundurma gereksinimi

kadar büyük orduları her yıl muharebe meydanlarında bulundurmak her devlette hoşgörüsüz bir gerilime yol açtı. Yalnız zorunlu topların taşınması bile büyük lojistik sorunlar yarattı. İmparator Şarlken'in askeri danışmanları, 1550'lerde yalnızca bir büyük kuşatma topunu taşımak için gerekli 39 ata ek olarak, bir haftalık barut ve mermi teçhizatı için de 156 at daha gerektiğini hesapladılar. Bir yüzyıl sonra meslektaşları, on kuşatma topu ile on havan topunu taşımak ve hizmetini vermek için 1.849 çift öküz ile 753 arabanın gerektiğini hesapladılar. Süvarilerin atlarıyla (ve yedekleriyle) birlikte öküzleri ve öteki yük hayvanlarını beslemek bir başka baş ağrısı oldu çünkü 20.000 at için gün başına doksan bin ton yem (ya da 1.600 m^2 otlak) gerekiyordu.

Birliklere yiyecek sağlanması daha da büyük bir baş ağrısıydı. Kardinal Richelieu, "Tarih kitaplarında pek çok ordunun düşman harekâtından çok, yiyecek ve düzen olmadığından yok olduğunun görüldüğünü," diye belirtir. Yeterli beslenen 30.000 askerden oluşan bir orduya günde 20 ton ekmek –yani 50 tondan çok un ve bunu pişirecek fırın– ve 15 ton et (1.500 koyuna ya da 150 öküze eşit) gerekmektedir. Ayrıca, gereksinim oluncaya değin canlı hayvanların "yürütülerek" götürülebilmesine karşın, bir haftalık un ile fırınlara 250 araba ile onları çekecek sayıda yük hayvanı da gerekliydi. Ardından sayıları bazen eşit olan, zaman zaman da toplam savaşçı sayısını geçen, orduyu izleyen siviller geliyordu. İspanyol ordusu, 1622'de, Hollanda'da Bergen-op-Zoom'u kuşattığında, kuşatılmış kentteki Kalvinist papazlar şöyle yazdılar: "Böyle küçük bir gövdede böyle uzun bir kuyruk hiç görülmemişti: ... Küçücük bir ordu ile bir yığın araba, yük atı, beygir, eşek, midilli, satıcılar, uşaklar, kadınlar, çocuklar ve ordudan da kalabalık bir ayaktakımı."

Bu nedenle sahra ordularının görece küçük kalması hiç de şaşırtıcı olmadı. Bir örnek verirsek, Kasım 1632'de, Gustavus Adolphus 183.000 askerin harekâtını yönetirken 62.000 asker Kuzey Almanya'daki doksan sekiz garnizona dağıtıldı; 34.000'i İsveç, Finlandiya ve Baltık eyaletlerini korudu; 66.000'i daha çok yarı özerk, Kutsal Roma İmparatorluğu'nda bölgesel güç olarak etkin-

lik gösterdi. Bu sebeple kral Lützen'de ancak 20.000 kişilik bir ordunun başında savaştı ve öldü.

Erken dönem modern Avrupa'da, diğer yıllardaki düşmanlıklarda olduğu gibi, 1632'deki "savaş" da büyük çaplı kuşatmalardan ve çarpışmalardan çok, uzlaşmazlığın uzamasına neden olan çatışmalar ve baskınlar anlamına geliyordu; kuşatma ve çarpışma kararının alınması, çatışma ve baskınların düşmanı güçsüzleştirmesine bağlı olabilirdi. Böylece 1642 ve 1648 arasında İngiltere ve Galler'deki iç savaş sırasında altı yüzden fazla çarpışma oldu. Ancak yalnız on çarpışmada 1.000'den çok asker öldü: 80.000 ya da o dolayda kayıp görece küçük –hemen hemen yarısı 250'den az askerin öldüğü– çatışmalarda verildi. Ayrıca, doğal olarak, birçok asker ya telef oldu ya da hastalıktan ya da sakatlıktan ötürü orduyu bıraktı. Kralcı bir subay, "Askerden çok ayak ve el parmağı gömüyoruz," diye hüzünleniyordu.

Ancak siyasetin, savaşı ebedileştirmekte aynı ölçüde önemli olduğu ortaya çıktı. Her şeyden önce, ilk modern savaşlar, uğruna savaşılan birçok konuya kolay bir çözüm bulunmasına meydan okuyordu. 16. yüzyıldaki savaşlar, hanedanların hakları için savaşılmasıyla ilgiliydi (örneğin, Fransız kralı VIII. Charles 1494'te İtalya'yı, Napoli üzerindeki hak iddiası ettiği için işgal etti); 17. yüzyıldaysa savaşlar çoğunlukla komşu ülkelere egemen olmakla ilgiliydi. Giderek hükümdarların –yalnızca gerçek stratejik ya da ekonomik yararları temsil eden topraklar ve haklar için savaşarak– kendi haklarını öne sürmek için daha yararcı bir yaklaşım izledikleri görüldü. Hatta üzerinde hiçbir hakları olmayan ülkeleri bile zor kullanarak işgal ettiler (İsveç'in, barış anlaşmasının bir parçası olarak istediği Pomerania'da ile Mecklenburg'da hiçbir hakkı yoktu; ancak İsveç, kendi ulusal güvenliği için dukalıkları elinde tutmanın zorunlu olduğunda diretti ve herkes bu isteği kabul edene dek savaşı sürdürdü).

Ancak, hanedanların hak iddiası da 1530 ile 1650 arasında savaş açmak için daha güçlü bir ideolojik gerekçenin yolunu açtı: Din. Bu iki gerekçe birbirini dışlamıyordu. Otuz Yıl Savaşları sırasında önce Danimarka, sonra İsveç ordusuna hizmet eden (ve *Monro, His*

Expedition with the Worthy Scots Regiment Called Mac-Keys (Mackays Olarak Anılan Değerli İskoç Alayı ile Sefer, Londra, 1657) adlı İngilizce ilk alay tarihinin yazarı olan İskoç Robert Monro, Protestan inancını ve Kutsal Roma İmparatoru tarafından toprakları ile hakları elinden alınan kralının kız kardeşi Elizabeth Stuart'ın hak iddialarını ve onurunu savunmak için savaşmasının ana nedenlerini anlattı. "Protestan davası" birçok şeyi harekete geçirdi. İngiltere'nin 1585'ten sonra Hollanda Cumhuriyeti'ne yardım kararında olduğu gibi, Danimarka ile İsveç'in Otuz Yıl Savaşları'na karışmasına da gerekçe oldu. İspanya ile İtalya'yı yönetenlere, Katolik inancına aynı ölçüde güçlü ve açık bir tehdit olduğunu gösterdi. 1591'de, İspanya kralı II. Felipe'nin bakanlarından biri, efendisinin Katolik davasına layık olmak için ülkesini Hollandalıların yanı sıra Fransa ve İngiltere ile de savaşa sokarak her yerde verdiği destek nedeniyle öylesine çileden çıktı ki kralını kusurlu buldu:

> Eğer Tanrı iyileşmek için gelen tüm sakatları Majestelerinin sağaltmasını isteseydi bunu yapma gücünü size verirdi; eğer dünyadaki bütün sorunları düzeltmenizi isteseydi size bunu yapmanız için para ve güç verirdi.

Ancak, kral bakanını dinlemedi. İspanya'nın Fransa ile savaşı 1598'e, İngiltere ile savaşı 1604'e, Hollanda ile savaşı da (1621'de yeniden başlamak üzere) 1609'a dek sürdü.

Din ve Savaş Yasaları

İlk modern çatışmaların çoğunun dini öğelerin yalnızca daha uzun ömürlü olmalarına değil, gaddarlığın artmasına da neden olduğu görülmektedir. Kabul edilmelidir ki, bu aynı zamanda tüm çağlarda acımasızlığa yönelen savaşa kuşatmaların egemen olduğu bir çağdı; ama Tanrı'nın düşmanlarını cezalandırdıklarına inanan birçok askerin düşmanlarına olağanüstü bir insafsızlıkla karşılık verdiği görülmektedir. Nitekim 1631'de, Kont Tilly'nin komutasındaki Katolik ordusu, Breitenfeld'de güçlü düşmanları ile karşılaşmadan kısa bir süre önce, Protestan Magdeburg'u –o zaman

öteki Protestanlarca Truva'nın düşüşüne ya da Nuh'un sel felaketine benzer "unutulmayacak bir felaket" olarak değerlendirilen– cezalandırdı. Şehir, Eski Ahit'te emredildiği gibi inançsızları yola getirmeyi görev bilen Katoliklerce, çılgın katliamlar yapılarak üç gün boyunca yağmalandı.

O dönemde papazların söylemleri ölçülü olmayı pek özendirmiyordu. Örneğin 1645'te, bir Katolik soylunun kalesi olan Basing House'a saldırmadan hemen önce İngiliz Parlamentosu'nun askerlerine verilen bir vaazda, kaledekilere "Tanrı'nın düşmanları", "kanlı Katolikler" ve "asalaklar" hükmü verildi ve bu düşmanların yok edilmeleri istendi. Başka olaylarda olduğu gibi burada da, ordu papazları ideolojik coşkuyu sağlayarak, askerler arasında acıma duygusunu bastırarak neredeyse siyasi komiserler gibi hareket ettiler. Bu nedenle Basing House'u savunanlardan çok azının canlarının bağışlanması hiç de şaşırtıcı olmamaktadır.

Çok daha dikkat çekici olan, din savaşları çağında aynı dar görüşlü uzlaşmazlığın stratejik kararları da etkilemiş olmasıdır. Böylelikle, 1571'de Katolik ayaklanmasını desteklemek amacını güden İngiltere'yi işgal planı, önde gelen komplocuların tutuklanmasıyla çözülmeye başladığı zaman İspanya kralı II. Felipe yine de harekâtı sürdürme kararında diretti:

> Bu teşebbüsü tamamlamaya öyle tutkunum, kalbim ona öyle bağlı ki, kurtarıcımız Tanrı'nın kendi ereği gibi ona sarılacağına öyle inandığım için vazgeçirilemem. Ne tersini kabul edebilir ne de inanabilirim.

Kral tasarıyı yalnızca iki ay ertelemeyi kabul etti. Aynı biçimde, 1586'da, II. Felipe, Katolik tarafını desteklemek için İspanyolların Fransa'ya karışmasını cezalandırmaya karar verdiğinde şunu belirtti:

> Doğrusu, bunu yalnız bu krallığın dini durumunu düzeltebilecek tek yol gibi göründüğünden benimsedim. Bu durum, yaptığımız şeyden kaynaklanan başka zorluklarla karşılaşacağız anlamına gelebilir; ama din davası her şeyden önemlidir.

Bu dönemde benzer açıklamalar çok fazladır. Birçok hükümdar, kendisinin ve egemenliği altındaki toprakların çıkarlarını Tanrı ile eş tutuyordu (II. Felipe bir keresinde emrindeki şevki kırılmış birine şöyle demişti: "Sen Tanrı'nın ve benim hizmetimdesin – ki bu aynı şeydir"). Ulusların çoğu da, kendilerinin, ideolojilerini paylaşmayanlara direnmek ve düşmanlarını yenmek için doğrudan doğruya Tanrı tarafından yetkilendirilmiş yeni "Seçilmiş Halk" olduklarını düşündüler.

Reform'un tetiklediği günah çıkarma telaşı, savaşın yanı sıra diplomatik ilişkileri de yoğunlaştırdı. Dinlerin birlikteliğinden yana olanlar elçi değiştokuşunda bulundular, birbirlerinin başkentlerine gittiler, karşılıklı savunma anlaşmaları imzaladılar. 1618 öncesindeki on yıl, (daha çok 1914'ten önceki yıllara benzeyen) göreli barış dönemleri saldırıya uğranıldığında desteği güvenceye alacak uluslararası ittifaklar oluşturmak için coşkulu çabalara tanık oldu; devletler geçici olarak zafer kazanmış olan düşmanlarına karşı askeri yenilgilerinin etkilerini karşılamak için daha çok devletle ittifak kurmaya çalıştılar. 1619'da, tam Otuz Yıl Savaşları başlamak üzereyken, deneyimli bir büyükelçinin gözlemlediği gibi, "Bugün insanoğlunun savaşları ne boğa dövüşü gibi doğal gücün sınanması ne de yalnız çarpışmalarla sınırlıdır. Daha çok dostlar ya da müttefikler yitirmek ya da kazanmaya bağlıdır." Ancak bu "dostlar ve müttefikler" hangi ölçütlere göre seçilmelidir? Burada 1530'larla 1640'lar arasında Avrupa'nın farklı dini kamplarda kutuplaşması çok istikrarsızlaştırıcı olduğunu ortaya koydu; çünkü görünüşte dizginlenemeyen sonsuz bir çatışma döngüsü yaratan dini ve siyasi üstünlük ender olarak çakıştı.

17. yüzyılın ortalarında, birçok gözlemci savaşın Avrupa'yı tehlikeli bir biçimde kendi kendini yok etmeye götürmesinden korktu. Alman papaz Paul Gerhardt'ın yazdığı bir ilahi, "Haydi uyan, uyan acımasız dünya, şiddet ansızın senin üzerine gelmeden önce gözlerini aç," diye sürüp gidiyordu. 1647'de Suabiyalı köylü bir ailenin İncil'ine düşülen umutsuz bir kayıtta şöyle denmektedir: "Ağaç kabuğu ve ot yiyerek hayvanlar gibi yaşıyoruz. Böyle bir şeyin başımıza gelebileceğini hiç kimse düşünemezdi. Birçok in-

san Tanrı'nın var olmadığını söylüyor." Kısa bir süre sonra, İngiltere'de, iç savaşın sona ermesinin üstünden birkaç ay geçtiğinde, John Locke, "Bu ateş, Avrupa'da çok büyük yıkım ve acıya neden oldu ve milyonlarca insanın kanı dökülmeden söndürülmedi," diyordu.

Siyasi önderlerin yanı sıra yazarlar, sanatçılar ve sıradan insanlar da önceki dönemin aşırılıklarına karşı tepki duymaya başladılar. Böyle bir dönemin bir daha hiç yaşanmaması için ateşli umutlar beslediler. Birinci Dünya Savaşı sonrasında olduğu gibi, kıyım öylesine büyük olmuştu, kargaşa hayaleti öyle dehşet veriyordu ki "artık savaş olmasın" görüşü gündeme geldi. Batı Avrupa'nın tamamında siyasi seçkinler orduların daha iyi denetlenmesini, denetimi de devletin yapması gerektiğini anladıklarından, bu duygular içinde bazıları Avrupa'da mutlak devletlerin gelişmesi için elverişli bir iklim olduğunu saptadı. Ayrıca, (mutlak gücü olduğunu ileri sürse de) bazı kısıtlamalara tabi olan bir hükümdara ağır vergi ödemenin, hiç kimseye tabi olmayan paralı bir orduya sonsuz katkı sağlamaya yeğlenebileceğini de kabul ettiler.

Batı'da siyasi seçkinler çatışma tehlikesini azaltmak amacıyla giderek denetimden çıkan yadsıma önlemini yeğlemeye başladılar. Kuşkusuz din, savaşı ve siyaseti etkilemeyi sürdürdü – örneğin, kuzey komşularının birleşmesinde XIV. Louis'nin 1685'ten sonraki Protestan karşıtı siyasetinden duyulan korku etkili olurken, 1688'de Katolik II. James'i tahtından eden de III. William'a yaptığı yardım oldu. Ancak, hanedan çıkarları gibi, 1640'lardan sonra dinin de uluslararası ilişkilere egemen olması sona erdi. Bu sebeple, Kalvinist William'ın XIV. Louis'yle savaşlarındaki güvenilir müttefiki, kendisi gibi Katolik olan Habsburglara hizmet eden Katolik Savoy prensi Eugene'di. Lüteryen Danimarka, Kalvinist Brandenburg, Katolik Polonya ve Ortodoks Rusya'nın koalisyonu karşısında, Büyük Kuzey Savaşı sırasında (1700-1721), Lüteryen İsveç sonunda çöktü. 17. yüzyılın sonunda savaşlar büyük ölçüde aynı biçimde yapıldıysa da çok başka nedenlerle ve çok daha fazla devletin denetimi altında gerçekleşti.

10

Çatışma İçindeki Devletler (1661-1763)

John A. Lynn

1659'da İspanya'ya karşı kazandığı zafer ile Fransa rakipsiz kara gücü konumuna geldi ve Savaş Tanrısı'nın yüzünü değiştirdi. Bourbon Hanedanı savaş kuvvetini geliştirdi, askeri yönetimi iyileştirdi, güçlü ve sürekli bir ordu kurdu ve Avrupa'ya emsal teşkil etti. Prusya ile Rusya bu örneği benimseyerek hem devlet hem de askeri düzende reform yapılması gerektiğini kavradılar. Bu iki yeni güç, savaşlar yaparak öteki Avrupa devletlerinin yanında kendilerine bir yer açtılar. İngiliz sömürge topraklarını genişletmek için İspanyolları, Hollandalıları ve Fransızları kenara iten İngilizler denizlere egemendi. Sonunda Batılı güçler, Avrupa'da, Amerika'da ve Hindistan'da egemenlik için çekişirken, Yedi Yıl Savaşları'nda savaşı gerçekten küresel bir sahneye oturttular. 1661'den 1763'e uzanan dönem hem askeri aygıtlarını yeniden biçimlendiren hem de onları şan, şeref ve imparatorluk için bir dizi savaşta kullanan güçlü devlet adamlarının hırsları için tarihi bir alan oluşturdu.

Silahlanmış Görkemli Bir Kral

Bu dönemin başlarında Batı ordularının paradigmasını öteki devletlerden çok Fransa oluşturdu. Küçük bir çocuk iken tahta çıkan, 1661'de tüm iktidarı ele geçiren XIV. Louis'nin hükümdarlığı döneminde (1643-1715) Fransız ordusu daha önce görülmemiş bir büyüklüğe ulaştı. İspanya ile yapılan uzun savaş (1635-1659) sırasında ordunun büyüklüğü yaklaşık 125.000 askerle tepe noktasına çıktı. Bu sayılar, bir önceki kuşağın beslediği ordunun büyüklüğünü iki katına çıkardı ama ordunun genişlemesi durmadı. 1500'den beri 10.000-20.000 aralığında kalmış olan barış zamanındaki kuvvetler, 1680'lerde 150.000'e ulaştı; 1690'larda, savaş zamanındaki kuvvetlerin mevcudu kâğıt üzerinde 400.000, gerçekte ise 335.000 ile doruğa ulaştı. Sayılardaki bu artış herhalde 17. yüzyıl kara savaşındaki en önemli değişikliği oluşturuyordu.

1659'da sona eren savaş sırasında mevcudu artırılan ordular askeri yönetime ve devletin kaynaklarına öylesine yüklendi ki, ücret ödenmeyen ve beslenmeyen askerlerin hepsi sık sık Fransız halkını yağmaladılar. Bu aşırılıklar reform diye haykırıyordu. Yetenekli savaş bakanı Michel Le Tellier, askeri yönetimi yeniden tanımlayan buyrukların taslağını hazırlarken, barış geri gelinceye değin tasarısını uygulamaya geçiremiyordu. Bu nedenle gerçek reform çalışması, önce babasıyla birlikte, sonra da 1631'de ölünceye değin savaş bakanı olarak hizmet eden becerikli ama acımasız oğluna, Marki de Louvois'e kaldı. XIV. Louis'nin hükümdarlığında, savaş bakanlığı teçhizat, harekâtlar ve personel üzerindeki denetimini sıkılaştırdı. Orduyu savaş alanında destekleyen günlük yönetim işleriyle uğraşan askeri yöneticiler ve sivil görevliler işin merkezinde yer alıyordu; bunalım dönemlerinde, hâlâ düzensiz olsa da, ordunun işleyişi onların çabalarıyla, daha iyi disiplin sağlayarak ve savaş alanında çok büyük ordular besleyerek öncesine göre çok daha etkili bir şekilde işliyordu.

Louis ile Louvois bu iyileştirmeyi başarmak için subaylara söz dinlettiler. Louvois yönetiminden önce subaylar şaşırtıcı ölçüde bağımsızdılar; ama kralın da desteği ile Louvois onların

kararlarını ve etkinliklerini sınırladı; subayların sarayda tembellik etmek yerine askerlerinin yanında bulunmaları gerektiğinde direndi ve yaptıkları yolsuzluklar üzerinde daha sıkı denetim uyguladı. Ayrıca, 1675'te *orde de tableau* (rütbe cetveli) doğum ya da konumun değil, kıdemin rütbeyi kesinkes belirleyeceğini yerleştirdi.

Fransız askeri kurumlarının genelde en büyük başarısızlığı kesinlikle askeri değildi. XIV. Louis, krallığın savaş harcamalarını karşılama yolunu hiçbir zaman elden geçirmedi; bu nedenle İngilizlerle Hollandalıların kullandığı düşük maliyet ve uzun dönemli borçlanma onun için geçerli olmadı. 1661 ile 1683 arasında Louis'nin maliye bakanı olan Jean-Baptiste Colbert, Fransız maliye siyasetini daha akılcı bir temele oturtmaya çalıştı; ama Louis'nin savaş tutkusu onun çabalarının altını oydu. Kralın Hollanda Cumhuriyeti'ni ansızın işgal tasarısına kesinlikle karşı çıkan Colbert, Kasım 1671'de efendisini vazgeçirmek için son bir atılım yaptı. Bir görüşme sırasında Colbert önerilen savaşın harcamalarını nasıl karşılayacaklarını göremediğini ileri sürdü. Kral, soğuk bir şekilde, "Bunu düşün," diye karşılık verdi. "Yapamıyorsan, her zaman yapabilecek birisi bulunur." Colbert (yoğun yazışmalarının durduğu) bir hafta boyunca kıvrandı; sonra teslim oldu; gelecekteki gelirleri rehin vererek pahalı kısa dönem borçlanmaya dayanan bir maliye siyaseti geliştirdi.

Ancak Louis, vergilendirme ve borçlanma dışında kalan öteki mali araçlara elinden geldiğince başvurdu. İki önemli yolla savaş kısmen kendi harcamalarını çıkarabiliyordu. Birincisinde, yabancı bir toprağı elinde tutan ordular, işgal altındaki halkların "katkı"da bulunmalarını istiyorlardı: Para ya da ayni *ad hoc* ödeme. Zaman zaman Fransızlar "katkı"yı öylesine akılcı bir biçimde açıklıyorlardı ki, bu katkı ganimetten çok düzenli vergiye benziyordu. Bununla birlikte bu paranın ödenmesi için şiddet tehdidi temel oldu. 1691'de, XIV. Louis, "İnsanlara katkı payını ödetmek amacıyla köyleri yakmak zorunda olmak korkunç; ama ne tehdit ne de tatlılık ödemelerini sağlıyor; bu sertliğe başvurmak zorunlu oluyor," diyordu.

İkincisinde, Louis kendi alay ve bölüklerine komuta etme hakkına sahip olmaya istekli Fransız soylularını da ödeme yapmak zorunda bıraktı. Adayların albay ya da yüzbaşı olarak görevlerini satın almaları gerekliydi; ama satın alma bedeli bir dizi harcamanın yalnızca ilk adımıydı. Albaylar, genellikle bölük oluşturmanın maliyetini karşıladıkları gibi, yiyecek, teçhizat ya da ödenek gelmezse ya da asker almak için ayrılan ödenekler yetersiz kalırsa, açığı kapatmak üzere kendi kaynaklarına da başvurmak zorundaydılar.

XIV. Louis'nin ordusu büyük bir taktik devrimi geçirmedi, yalnızca eski eğilimlerin devamı oldu. 1660 ile 1715 arasındaki piyade nizamları, bu dönemin başındaki derinlemesine altı saftan dört, hatta üçe inerek, kararlı bir geçişle daralmayı ve uzamayı sürdürdü. 1660'ta bir piyade taburunun üçte birini oluşturan mızrakçılar, 1700'de en çok beşte birini oluşturuyorlardı. 1660'ta gözde olan fitilli tüfek yavaş yavaş ortadan kalktı. 1699'da fitilli tüfeğin yerini daha kullanışlı –ama daha pahalı olan– çakmaklı tüfek aldı ve fitilli tüfek Fransız ordusunda kullanılmaz oldu. 1703'te Fransızlar, namlu ucuna takılarak tüfeğin bir mızrak gibi kullanılabilmesini sağlayan soket süngü için mızraktan da büsbütün vazgeçtiler. Çakmaklı tüfek ile soket süngünün kabul edilmesi dışında taktiklerde uzun süre boyunca hiçbir kökten değişim yaşanmadı. Süvari ve topçular da bir parça ilerleme gösterdiler. Louis *dragoon* (hem at sırtında hem de yaya olarak savaşmak için eğitilmiş atlı asker) alaylarının sayısını artırırken, süvari alaylarına seçilmiş karabinalı bölükler eklendi. Fransız topçuları, kuşatma savaşlarında kullanılan ağır topları standartlaştırdılar ve havan toplarının sayısını artırdılar. Ortada piyade, kanatlarda süvari, cephe boyunca kısım kısım dağıtılmış topçular olmak üzere tüm kuvvetin iki ya da üç hatta konuşlandırıldığı sahra ordularının muharebe nizamı da 1660'a değin büyük ölçüde aynı düzeyde kaldı.

Atları beslemek için kullanılan yeşil ya da taze otların, yemin sefer mevsiminde kara yoluyla taşınması güç olduğu için ordunun işgal ettiği en yakın bölgeden toplanması gerekiyordu. Buna rağ-

men ordu, harekâtta giderek yanında taşıdığı yiyeceğe bağımlı hale geldi. Ancak, seferlerde her askere dağıtılan standart 900 gramlık günlük ekmek tayının arabalarla taşınması mümkündü. 17. yüzyılda aç kalan ya da parasını alamayan askerler ordudan kaçtıkları, çapulculuk yaptıkları ya da başkaldırdıkları için ekmek oluruna bırakılmayacak kadar önemli bir maddeydi. Böyle kötü bir duruma düşmemek için tek güvence düzenli yiyecek sağlanmasıydı; komutanların hayal güçleri kıt olduğundan değil, yiyeceklerini tüketirlerse haklı olarak ortaya çıkacak durumun sonuçlarından korktukları için, ordular askeri yiyecek depolarına bağımlı oldular.

Düzenli ikmale bağımlı kalmak depo, iletişim hatlarını korumaya ve kaynakların bulunduğu alanlara düşmanın ortak olmasına kalkan olan kalelerin önemini artırdı. Louis'nin en önemli askeri yapılarının mimarı Sébastien Le Prestre de Vauban hem kalelerin planlarını hem de kalelere saldırırken kullanılan teknikleri geliştirdi. Daha önce Versailles'de Aynalı Salon'da sergilenen ve halen Askeri Müze'de (*Musée de l'Armée*) saklanmakta olan *plans en relief*'nda (*savunma planları*), Vauban'ın askeri mimarisinin anıtlarını bugün de görme olanağı vardır. Vauban, yalnız tek tek kaleler tasarlamakla kalmadı, kaleleri Fransa'nın saldırıya açık hassas kuzeydoğu sınırında *pré carré*, çift hat halinde sıraladı. Sonuç olarak, 17. yüzyılın ikinci yarısında Fransa'nın içinde ve dışında savaş, çarpışmalar şeklinde değil, kuşatmalar çevresinde gelişti. 1677'de Alman askeri yazarı Johann Behr'in belirttiği gibi, "karşılaştırıldığında, meydan savaşları konuşmalarda pek konu edilmiyor... Gerçekten... tüm savaş sanatı zekice saldırılara, ustalıkla yapılmış kalelere indirgenmiş görünmektedir."

XIV. Louis, ilk savaşlarını askeri zafer ve toprak fethiyle, şan ve şeref adına yaptı. Louis, 1661'de tahta geçtikten kısa bir süre sonra, İspanyol karısının mirasına dayanan çürük savlar ileri sürdü ve 1667'de ordularına İspanyol Hollandası'nı işgal etmelerini buyurdu. Hollandalılarla İngilizlerin, geleneksel düşmanları üzerine saldırmasına izin vereceklerini düşünmesine karşılık, tersine 1668'de Hollandalılarla İngilizler Louis'i bu "Veraset Savaşı"nı durdurmaya zorlamak için İsveç'le birleştiler. Louis bunun ihanet

olduğunu düşündü ve Hollandalıları "nankörlükle, kötü niyetlilikle ve kibirle" suçladı.

Louis'nin bundan sonraki savaşını ileride İspanyol Hollandası'nı fethetmesine karşı çıkmasını önlemek için Hollanda Cumhuriyeti'ne açması çok şaşırtıcı olmadı. II. Charles'a gizlice ödemeler yaparak İngilizlerin desteğini satın aldı ve Mayıs 1672'de yalnız kalan Hollandalılara saldırdı. Başlangıçta, Prens Condé ile Turenne vikontu Henri de la Tour d'Auvergne'nin komutasındaki Fransız kuvvetleri başarılı oldular; ama Fransızlar 12 Haziran'da Ren Nehri'ni geçtikten on gün sonra, kararlı Hollandalılar kanalları açtılar ve Louis'nin ordularını oyaladılar. Louis'nin hevesinden telaşa kapılan İspanya, İngiliz İmparatorluğu ile Brandenburg Hollanda'nın yardımına koştular; ama İngiltere 1674'te ayrı bir barış anlaşması yaptı. Böyle bir karşı çıkış karşısında Louis, başka yerlerde savaşı sürdürmek üzere ordularını Hollanda topraklarından çekti. Yine de, 1678'de Hollanda savaşına son veren Nijmegen Antlaşması'yla Louis büyük yeni topraklar, özellikle Franche Comté'yi* aldı ki böylece epeyce bir üne kavuştu.

Aslında, 1678'e gelindiğinde Louis'nin siyaseti değişmişti. 1675'te Turenne öldü, Condé emekli oldu. Bu mücadeleci komutanların gitmesiyle Louis daha çekingen Louvois ile koruması altındaki Vauban'ı dinledi. Kral kendisinin olanı korumayı saplantı haline getirdi; bu da sınırlarını desteklemek anlamına geliyordu. Daha sonra Clausewitz'in gözlemlediği gibi, "ne denli küçük olursa olsun, krallığın sınırlarını gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı korumak XIV. Louis için neredeyse bir onur sorunu olmuştu." Louis, Almanya sınırını kapamak için 1681'de Strasbourg'u zapt etti, 1684'te de Lüksemburg'u aldı. Ancak Louis "yeniden kavuşma" diye adlandırdığı bu toprak gasplarını savunma olarak adlandırsa da, Avrupa bunu anlaşılır nedenle, açık bir saldırı olarak değerlendirdi.

* Fransa'nın bölgelerinden biri – ç.n.

Habsburgların Zaferleri

Louis, 1680'lerde Ren sınırlarını desteklerken en çok korktuğu gizil düşman ne İspanyollar ne de Hollandalılardı; Türkleri püskürttükçe güçlenen Avusturyalı Habsburglardı. Habsburglar, kuşaklar boyunca Osmanlılarla güneydoğu sınırlarında çatışmışlardı; ama dönüm noktasına Osmanlı İmparatorluğu batıda 1678-1683'te sonuncu en büyük saldırısını başlattığında ulaşıldı. Türklerin ilk hedefi Ukrayna'ydı; ancak 1681'de bu bölgeden vazgeçtiler. Ancak iki yıl sonra, Macaristan'daki bir başkaldırı Habsburg egemenliğini tehdit edince, Türkler 90.000 kişilik büyük bir ordu ile Avusturya'ya yürüdüler. Avusturya'nın 33.000 kişilik sahra ordusu, Viyana'da 12.000 kişilik bir birlik bırakarak geri çekildi ve Türkler Temmuz ortalarında kenti kuşattılar.

Mühendis Georg Rimpler, kuşatma öngörüsüyle Viyana surlarını ve burçlarını güçlendirmişti; savunmadakilerin top sayısı –112'ye karşılık 312– daha çoktu; ama koşullar yine de aleyhlerineydi. Toplardan çok lağımları kullanan Türkler saldırılarını iki burçta yoğunlaştırdılar. Uzun kuşatma, birliği yıpratmış, Eylül'de geriye yalnız 4.000 asker kalmış, lağımlarla ana burç yıkılmıştı. Türkler kenti fethetmeye hazır görünüyordu. Ancak 7-8 Eylül gecesi Viyana ormanlarının üzerinde destek ordusunun geldiğini gösteren işaret fişekleri gökyüzünü aydınlattı. Polonya kralı Jan Sobieski, on beş günde 350 kilometreyi aşarak –gerçekten hızlı bir yürüyüşle– 21.000 kişilik bir Polonya ordusunu Varşova'dan güneye getirmişti. Polonyalılar ve birkaç Alman birliği ile birlikte Hıristiyan ordusunun mevcudu toplam 68.000 olmuştu – bu ordu Türklerle savaşmak için yeterli büyüklükteydi. Osmanlı komutanına göre, 12 Eylül'de bu ordu Viyana ormanlarından "çıldırmış bir domuz sürüsü" gibi saldırdı ve Türk ordusunu yok etti. Geri çekilen ordunun peşinden giden Avusturya kuvvetleri Osmanlıları Macaristan'dan çıkardılar; Avusturyalıların Mohaç (1687)* zaferi Türkleri Tuna'nın doğusuna püskürttü.

---

* İkinci Mohaç Muharebesi – ç.n.

Kuşkusuz Avusturya kuvvetlerinin Osmanlılara vurduğu ağır darbe dünyada artan Batı askeri egemenliğinin bir yönünü oluşturuyordu. Bu, neredeyse bir başka büyük Haçlı Seferi'ydi. Yine de XIV. Louis, Osmanlı tehdidinin azalması, Avusturya ordularının ilerlemesiyle [Avusturya] imparatorunun artan kaynaklarını Hıristiyan Fransa'ya çevireceğinden korkuyordu; haklıydı da... Habsburg'un zaferleri Avusturyalılara daha çok toprak, nüfus ve kaynak kazandırmıştı. Öyle ki bir zamanlar Şarlken'in yararlandığı İspanyol toprakları ve eski imparatorluk yetkesi Westfalia Barış Antlaşması ile büyük ölçüde yitirilmiş olsa da, Avusturyalı Habsburglar Avrupa'daki gelişmelerde yeniden kilit konumunda rol oynamak için hazırdılar.

17. yüzyıl sonunda Avrupa gerçekten iki büyük güç sistemine bölünmüştü: Batıda Fransa, İngiltere, İspanya ve Felemenk Hollandası; doğuda Avusturya, Brandenburg-Prusya, İsveç ve Rusya. Genelde bu iki sistem Avrupa'nın uluslarının ilişkilerinde belirleyici oldu. Ancak bu devletler birbirlerine kimi zaman diplomasi ve çıkar ilişkileriyle bağlanıyorlardı. Avusturya, etkisini hem Doğu'da hem de Batı'da öteki devletlerden daha çok hissettirdi.

Büyük Petro

Duraklayan Osmanlı İmparatorluğu'ndan yararlanan bir başka devlet, Rusya, I. (Büyük) Petro (1689-1725) döneminde askeri ve siyasi bir değişim geçirdi. Doğu'da uzun süre yalnızlaştırılmış olan imparatorluk Rusya'sı, Petro'nun tahta çıkmasından önce zaten Orta Avrupa savaşlarında rol oynamaya ve ordularını Batı çizgisinde iyileştirmeye başlamıştı; ama Petro her iki eğilimi de o derece hızlandırdı ki, gerçekleştirdiklerine gerçekten devrim denebilir. Petro'nun çalışmalarıyla yeniden biçimlenen Rusya, kuzeyde en önemli askeri güç olarak İsveç'in yerini aldı ve genişleme sürecini başlattı.

Geleneksel Rus orduları, mülk sahipleri ve atlı okçular olarak savaşan önemsiz soylular, Ara Hizmet Sınıfı süvarilerdi. Bu kuvvetlerin yanı sıra 1550'de kurulan tüfek ve baltalı kargılarla silah-

landırılmış *Streltsy* diye bilinen piyadeler hizmet ediyordu. Bu geleneksel iki grup bir zamanlar etkili olmuştu; ama artık Rusya'nın düşmanlarıyla boy ölçüşemiyorlardı. *Streltsy* kötü yönetilmekten zarar görüyor, savaş zamanındaki görevlerinden çok, barış dönemlerindeki ticari çıkarlarıyla ilgilenirken, Ara Hizmet Sınıfı süvariler güçsüz atlara biniyor, eskimiş silahlar taşıyorlardı. Bu nedenle 17. yüzyılda çarlar ordularını güçlendirmek için yabancı paralı askerler tuttular. Başlangıçta bütün yabancı alaylar çar için savaşıyorlardı; ama yüzyılın ortasına gelindiğinde, yabancı subayların yalnızca Rus birliklerini eğitmek ve komuta etmek üzere alınmasına başlandı. Bu yabancı subaylar, Batı'nın öncülüğünü yaptığı askeri modelleri taşıyarak Batı ordularına benzeyen "yeni Rus düzeni alayları" oluşturdular. Polonya'yla yapılan On Üç Yıl Savaşları (1654-1667) ateşli silahların büyük başarısını doğruladı ve bu savaşın son yıllarında Ruslar yeni düzen alaylarından güçlü bir temel oluşturdular. Ancak barışın gelmesiyle birlikte çar iktisadi kaygılarla Batı tarzı birlikleri dağıttı. Petro tahta çıktığında, gene geleneksel kuvvetler Rus ordusunun büyük çoğunluğunu oluşturuyordu.

Petro gençliğinde de Batı askeri tarzını beğeniyordu; kendisinin eğittiği ve komutanlığını yaptığı iki gençlik alayı örgütlemişti. 1689'da, genç Petro sorunlu bir şekilde tahta çıktıktan sonra, devletin günlük işlerinden çok küçük ordusu ile daha çok ilgilendiği görülmektedir. Ancak 1695 ve 1696'da Kırım Tatarlarına yaptığı seferleri onun hırsını kamçıladı, ordusu ile devletini Batılılaştırma kararlılığını artırdı. 1697-1698'de öğrenebileceği her şeyi öğrenerek, askerlik ve denizcilik konularına özel bir önem vererek Batı Avrupa'da dolaştı.

Petro bundan sonra Büyük Kuzey Savaşı'nda (1700-1721) İsveç'le savaştı. Savaşın ilk yılında, Narva'yı kuşatan 40.000 kişilik bir orduya komuta etti, XII. Karl'ın (1697-1718) komutasındaki 8.000 İsveçli tarafından yenilgiye uğratıldı; bu aşağılanma Petro'yu orduyu baştan aşağıya gözden geçirmeye itti. 1705'ten sonra, 1713'e değin orduya 337.000 asker sağlayan zorunlu askerlik hizmetini benimsedi. Petro yalnız ordusunun büyüklüğünü artırmadı, aynı zamanda bütün piyadeyi modern çakmaklı tüfek

ve soket süngü ile yeniden teçhiz etti, Batılı taktiklerle eğitti, sınırlı ama sürekli askeri çatışmalarla deneyim kazandırdı. Başlangıçta yurtdışından getirtilen paralı subaylara dayanmayı sürdürdü; ama doğma büyüme Rus olan yeterli subaylardan oluşan bir sınıf yaratmaya duyduğu gereksinimi karşılamak için Rus toprak sahipleri ile varlıklıları orduya girmeye zorladı. 1725 tarihli bir buyruk, yabancıların tüm subay kadrolarının üçte birinden fazlasını oluşturamayacağı koşulunu getirdi.

Petro Rus donanması için daha da fazlasını yaptı. Hükümdarlığının başında Rusların donanması yoktu ve Ruslar denize açılmakla pek ilgilenmiyorlardı. Çar, tersaneler yaparak, –en ünlüsü St Petersburg– limanlar kurarak, hatta donanmadaki subaylar için bir de akademi açarak mucizeler yarattı. Büyük Kuzey Savaşı'nın sonunda İsveç'ten ele geçirilen gemilere ek olarak, Çar'ın yalnız Baltık donanmasındaki Rus yapısı yelkenli gemilerin sayısı 124'ü bulmuştu. Petro, Baltık ve Karadeniz'de kullanmak için yüzlerce sığ su çekimi kadırga da yaptı. Gemileri tasarlamaları ve komuta etmeleri için Batılı uzmanlar getirirken, sonunda bu görevleri üstlenecek Rusları da eğitti. Petro bütün bunları, İngiltere, Hollanda Cumhuriyeti ve Fransa'da olduğu gibi, usta denizciler ile deneyimli kaptanları bulacağı ticari filodan yararlanmadan başardı.

Daha sonra öteki ülkelerin de keşfedeceğini, Petro'nun başlattığı reform süreci ortaya koydu. Devleti ve toplumu dönüştürmeden savaş araçlarını Batılılaştırmak olanaksızdı. Petro, ordusuna gerekli olan kaynakları karşılamak için kamu yönetimini elden geçirdi ve öteki mali araçların yanı sıra devlet gelirlerini ikiye katlayan kelle vergisini koydu. Daha etkin bir subay sınıfı yaratmak için toprak sahibi sınıfların eğitimini geliştirdi, 1722 tarihli Rütbe Cetveli* ile sosyal seçkinler düzenini rasyonelleştirdi. Petro, soylulara sakallarını kesmelerini, Batı tarzında giyinmeyi benimsemelerini de buyurdu. Ekonomi de onun eylemlerinin dışında kalmadı; Petro, ordusunu kendi kendine yeterli kılmak için yünlü sanayi de

* Petro'nun, özellikle kalıtım yoluyla geçen soyluluğa ya da boyarlara karşı mücadele için oluşturduğu rütbe çizelgesinde, kişinin konumu, doğumdan kaynaklanan üstünlüğe değil, çara yaptığı hizmete göre belirlenmiştir – ç.n.

dahil olmak üzere öteki imalat kollarını özendirirken, askerlerine silah sağlamak için zaten verimli olan metal sanayiini büyüttü. Petro'nun yaptıkları o derece devrimciydi ki, ölümünden sonra bazı reformları ortadan kaldıran bir tepki doğurduğu doğrudur. Yine de Petro müthiş bir silahlı kuvvetle Rusya'yı başlıca Batılı devletlerden biri olarak atağa geçirmeyi başardı.

1708-1709'a gelindiğinde, XII. Karl ile çok daha iyi koşullarda yarışmaya hazırdı. İsveç kralı, 1708'de Ukrayna içinde ilerleyerek Petro'ya aradığı fırsatı verdi. Petro, 1708-1709 kışında, ordusunu yeterince teçhiz edemeyen Karl'ı güçlendirmek için gönderilen bir İsveç ordusunu güz aylarında yıprattı ve ordu giderek küçüldü. Bitkin düşmüş olan İsveç ordusu 1709 baharında Poltava'yı kuşattı. Ordusuna yeni bir güven duyan Petro "düşmanla savaşarak şansımızı arayacağız" diyerek kararını verdi ve kuşatmadan kurtulmak için İsveç ordusunun çevresini sardı. İsveçlilere yaklaşan Ruslar bir dizi etkileyici tabya yaptılar ve ordugâhlarını siperlerle güçlendirdiler. Karl, işler daha kötüye gitmeden saldırmaya karar verdi; bu nedenle, 8 Temmuz günü sabah erkenden 25.000 askeri Petro'nun ordugâhına sürdü; ama savaşın ilk aşamasında Rus tabyaları İsveçlilerin ilerleyişini durdurdu ve büyük kayıplara uğrattı. Sonra, Petro'nun 45.000 kişilik ordusu siperlerle güçlendirilmiş ordugâhından çıktı. Ardından gelen çatışmada sayısız Rus topu İsveç saflarını biçti ve Ruslar ilerleyince İsveçliler geriye kaçtı. Ruslar, savaşta da, geri çekilmede de başarı gösteremeyen İsveç ordusunun neredeyse tamamını öldürdüler ya da tutsak aldılar; Rus ordusunun başarısı, Rusların belli başlı bir askeri güç olarak ortaya çıkışını açıkça duyurdu. Savaş on iki yıl daha sürecek, Petro da reform sürecini sürdürecekti; ama Avrupa bir büyük gücün, İsveç'in, bir başka güç, Rusya tarafından karanlığa gömüldüğünü zaten görmüştü.

XIV. Louis'nin Büyük Savaşları

Petro reform çalışmalarının peşinde koşarken, XIV. Louis son iki savaşına, Augsburg Birliği Savaşı (1688-1697) ile İspanya Tah-

tının Veraseti Savaşı'na (1701-1714) girdi. Avrupa'daki her çekişmenin izdüşümü Kuzey Amerika'ya yansıdığından, bu uzun ve pahalı savaşların birincisi Kral Willam'ın Savaşı, ikincisi de Kraliçe Anne'in Savaşı olarak, hem eski hem de yeni dünyayı kapsadı. Ancak Güney Asya alt kıtası savaştan görece az etkilendiğinden, bu savaşlarda 18. yüzyılın ortalarına ait küresel savaş özelliği oluşmadı.

1688'de Louis, "Kavuşma" sırasında aldığı topraklara hiç kimsenin karşı çıkmayacağına ilişkin kalıcı bir güvence verilmesini istedi; bu güvenceyi alamayınca da Habsburg İmparatorluğu'na kısa süreceğini düşündüğü savaşı açtı. Louis'nin orduları Alsace'ı tehdit eden Ren'deki son köprübaşı Philippsburg Kalesi'ni Ekim'de ele geçirdi. Sonra, Ren'den gelebilecek bir saldırıya karşı Fransa'yı korumak için nehre yaklaşan düşmanı ikmal malzemesinden yoksun bırakmak üzere Palatinate'i yerle bir etti. Ancak Fransızların saldırganlığı ve acımasızlığı, Louis'ye karşı birleşmiş Avrupa'yı harekete geçirdi; bu Büyük İttifak içinde, Habsburg İmparatorluğu, Hollanda Cumhuriyeti, İspanya, Savoy, Brandenburg ve (o aralar Hollandalı III. William'ın yönetiminde olan) Büyük Britanya yer alıyordu.

Böyle güçlü bir koalisyonla karşı karşıya kalan Louis, hükümdarlığının en büyük ordusunu topladı. Savaş alanında yetenekli Mareşal Luxembourg'un komuta ettiği, kuşatma savaşında da Vauban'ın yönettiği Fransızlar birkaç kesin yenilgi dışında bir dizi zafer kazandılar. Savaşa katılan orduların büyüklüğü önemli ölçüde arttı. 29 Temmuz 1693'te, Neerwinden Muharebesi'nde, Luxembourg'un komutasındaki 80.000 Fransız askeri, III. William'ın komutası altındaki 50.000 İttifak askerini yendi. Ancak bu zaferlere karşın, bu savaş Louis'nin kaynaklarını öylesine tüketti, saygınlığını öylesine yok etti ki, Ryswick'te, 1678'den beri kazandıklarının çoğundan vazgeçtiği bir barışa razı oldu.

İspanya'daki taht karmaşası olmasaydı, Avrupa artık barışa kavuşabilirdi. Hastalıklı ve yeteneksiz Kral II. Carlos, 1700'de vâris bırakmadan öldü. Gerek Fransız, gerek Habsburg adayları taht için yarıştılar; Carlos, tüm topraklarını Fransız adaya, Louis'nin

torunu Philippe d'Anjou'yu vasiyet edince, uzlaşmayla bölmeye yönelik çözüm çabaları başarısız kaldı. İspanya Veraset Savaşları 1701'de patladı. Fransızlar savaşa kararlı bir biçimde başlamışken, önceki çatışmanın neden olduğu gerilimler kısa sürede kendini gösterdi. Çan çalıncaya değin ayakta kalmayı uman yorgun ve yaralı bir boksör gibi dövüştüler. İspanya ile müttefik güçlü bir koalisyon yine Fransa'nın karşısına çıktı. Bu savaş sırasında, İngilizler, Savoylu Eugene'in ustalıkla imparatorluk ordularının komutasında görevlendirdiği en büyük komutanlarından birini, Malborough Dükü'nü yarattılar. 1704'te, Blenheim'da, savaşın en önemli muharebesini kazandılar.

Blenheim'dan sonra Fransızların şansı yaver gitmedi. Gerçekte 1706 yılı daha da kötü felaketler getirdi. Alpler'in güneyinde, Torino'da, Eugene bir başka Fransız ordusunu bozguna uğrattı; böylelikle onları İtalya'dan kovarken, Malborough Fransızları Ramillies Muharebesi'nde yendi ve Müttefikler adına İspanyol Hollandası'nı ele geçirdi. Fransızlar yenilgi üstüne yenilgi aldılar. XIV. Louis, 1709'da Mareşal Claude de Villars'ı ana ordusunun komutasına getirinceye değin savaş kazanacak bir komutan bulamıyor gibi görünüyordu. Malborough ile Eugene'in uyum içinde çalışarak Villars'ı 11 Eylül'de savaş alanından sürmesine karşın, Fransızlar yeniden savaşmaya hazır, düzenli bir biçimde çekildiklerinden, bunun bir Pirus zaferi olduğu kanıtlandı. O gün iki taraf da 90.000 kadar asker topladılar; Louis'nin en kanlı savaşı olan bu savaşta ölenlerle yaralananların sayısı 30.000'i aştı. 1712'ye değin dayanan Fransızlar, Malborough siyasi nedenlerle ordu komutanlığından affedilince, Villars müttefik ordusu ile Denain'de karşılaştı ve bu orduyu mağlup etti. Fransızların bu zaferi, Fransa sınırlarının korunmasını, İspanya tahtında Bourbon Hanedanı'nın sürmesini sağlayan 1713 ve 1714 barış antlaşmaları ile sonuçlanan İspanyol Hollandası'na son bir saldırının yolunu açtı. İngilizlerin, Kuzey Amerika'daki Acadia'yı Fransızlardan kalıcı olarak almasına karşın, sonunda Fransa'nın güney sınırı güvence altına alındı.

Büyük Friedrich

XIV. Louis 1715'te öldü; onunla birlikte bir çağ da sona erdi. XIV. Louis, şan şöhret ve büyük parsa toplamak için savaştı; ama 1715 ile 1789 arasında devletler egemenlikten çok farklı çıkarları için savaştılar. Savaş hiç bu denli ölçülü ekonomik hesaplara dayanmamıştı. Askeri tarihçiler, bu dönemi sınırlı savaş çağı olarak tanımlamaktadırlar; bazı sıra dışı durumlar dışında bu tanımlama doğrudur. Bu daha önce devletler ekonomik kazanım için savaşmadılar demek değildir –kuşkusuz 17. yüzyılda Hollandalılar ile giderek ticarileşen İngilizler de zenginlik ve ticari üstülük için savaşım verdiler– ama 18. yüzyılda Avrupa'da ekonomik kavramlar siyasi tasarıların merkezinde yer aldı. Bu kavramlar, dünyada sonlu zenginliği belirleyen, ekonomik açıdan kendi kendine yeterlilik gereksinimini vurgulayan, servet biriktirmek ve savaş için gereken parayı toplamak için aynı miktarda satın almadan rakiplerine mal satmanın çekiciliğinde direten "merkantilizm" terimi ile özetlenebilir.

Bu yönteme göre, bir devletin kazanması için, ötekinin kaybetmesi gerekmektedir; amaç uğruna savaşın sakıncalı görülmediği sıfır toplamlı bir oyun söz konusuydu. Kuşkusuz, bir devlet sınırlı hedefler için savaşıyorsa, o süreçte devletin kendini yok etmesi pek anlamlı olmadığından, sınırlı hedefler sınırlı güç kullanımını gerektiriyordu. Bu nedenle, Avrupa anakarasında Prusya kralı etki alanını kendi kendine yeterli hale getirmek için yeni üretimi özendirmeyi, daha varlıklı ve güçlü kılmak için de Silezya eyaletini ele geçirmeyi düşlerken, Fransa ile İngiltere de Karayipler'de şeker adaları, Kanada'da zengin kürk ticareti, Hindistan'da da değerli taşları yağmalamak için savaşım verdiler.

Prusyalı II. Friedrich (Büyük), (1740-1786) Avrupa'daki büyük güçler içinde en yenisiydi. Prusya'nın büyük güçler arasında yer alma olasılığı çok az gözüküyordu. Prusya, daha çok yetenekli bir hanedanın, Hohenzollernlerin izlediği siyasetin ürünüydü. Brandenburglu Elektör* Friedrich Wilhelm (1640-1688) iktidara

* Kutsal Roma İmparatorluğu'nda, imparatoru seçme işlevini üstlenmiş olanlara verilen ad – ç.n.

geldiğinde, etki alanları Brandenburg, Doğu Prusya ve Kuzey Almanya'ya dağılmış çeşitli küçük parçalarda siyasi bir bütünlük yoktu. Bu topraklar, hükümdarlarına yalnızca miras yoluyla yahut rastlantı eseri geçmişti. Her biri sahip olduğu kurumları ve ayrıcalıklarıyla övünüyor, hiçbiri bir başkasını savunmak için sıkıntıya girmek istemiyordu. Yine de elektörün ülkesinin zayıflıkları onlara felaket getirdi. Şans onları Otuz Yıl Savaşları'nda savaşan tarafların arasında bırakmıştı –kuzeyde İsveç ile güneyde Habsburgların Avusturya'sı– ve Brandenburg 1630'lardan başlayarak seferdeki ordulardan ve işgal güçlerinden çok büyük zarar gördü. Friedrich Wilhelm, yalnızca kendine bağlı büyük bir ordunun mirasını korumaya karar verdi. Ancak parça parça topraklarının kaynaklarıyla tek bir ordu kurmak ve beslemek için bu ayrı ve farklı toprakların tek devlet çatısı altında birleştirilmesi gerekiyordu. Bu nedenle Prusya bir ordu kurmak için kurulan bir devletti. Friedrich Wilhelm, hem akıl yürütme hem de salt askeri kuvvet yoluyla topraklarının her birinden tek bir ordu kurmak için vergi ve asker toplamasını sağlayacak ödünler kopardı. Doğu Prusya'da bu üstünlüğü elde etmek için oradaki başkenti Königsberg'i bile kuşattı.

Halefleri onun yaptıklarını sürdürdüler. Friedrich (1688-1713), XIV. Louis'ye karşı müttefiklik karşılığında imparatordan Prusya'*daki kral* I. Friedrich unvanını aldı. Prusya'*daki* kısa süre sonra Prusya'*nın* kralı olarak değişti ve Hohenzollernler gerçek Avrupalı hükümdarlar olarak kabul edildiler. I. Friedrich lüks ve gösterişe Prusyalılara yabancı bir ilgi gösterdi; ama oğlu I. Friedrich Wilhelm (1713-1740) daha tutumlu bir hayata döndü. Sıkı önlemler ve meşakkatli çalışmalarla, (Fransa'nın 20 milyonu aşan nüfusuna karşılık) Prusya'nın nüfusunun yalnızca 2,5 milyon olmasına karşın, devraldığı ordunun büyüklüğünü ikiye katladı ve orduyu Fransız ordusunun yarısı büyüklüğünde, 80.000 kişilik bir sürekli kuvvete dönüştürdü. I. Friedrich Wilhelm'in oğlu, Büyük Friedrich, atalarının bin bir zahmetle yarattığı bu değerli varlığı, zengin Silezya dukalığını ele geçirmek, böylece Prusya'yı Habsburglara rakip bir Alman gücü yapmak için kullandı.

Friedrich ile ordusu, 17. yüzyılda ortaya çıkan savaş tarzının simgesi oldu. Temelde, bu tarz sıradan askerin eğitilebileceği ama güvenilemeyeceği varsayımına dayandırıldı. 17. yüzyıl sonları ile 18. yüzyılda ister gönüllü, ister temel zorunlu askerlik düzenlemelerinin bir ürünü olsun askerin potansiyel bir kaçak olduğu düşünülürdü. 1775-1777'de Fransa savaş bakanı olan St Germain kontu, "Bugünkü durumda ordular yalnız milletin çamur tabakasından oluşturulabilir ve bunların hiçbirinin topluma yararı yoktur," diyordu. Bu insanlar, muharebe meydanında askerler düz hatlar halinde dizildiğinden ağır piyade ve süvari taktiklerine ağırlık veren, çok yakın denetim ve sürekli gözetime olanak sağlayan nizamlarda kullanılmalıydılar. Avcı eri taktiklerini tehlikeli ve etkisiz bulduğundan hor gören komutanlar öncelikle kendilerinin korunmasını şart koştular ve kendi kararlarına göre savaştılar. Tetikte duran subay ve çavuştan saklanma olanağı olunca, askeri kaçmaktan ne alıkoyabilir? Piyade safları arasında neredeyse hiç boşluk olmadan, derinliğine üç asker ayakta grup atışı yaptığından, yalnız katı disiplin ve sürekli eğitim artık eskisinden daha kırılgan olan ileri savaş hattında manevra olanağı sağlıyordu. Friedrich biçemindeki taktiklerin pürüzsüz yürütülmesi için korku gerekliydi; kralın kendisinin vurguladığı gibi, "bir ordu, büyük ölçüde aylak ve tembel adamlardan oluşur. Komutanın gözü sürekli onların üzerinde olmazsa... bu çark... kısa zamanda paramparça olur. [Asker] karşılaşacağı tehlikelerden çok subaylarından korkmalıdır." Friedrich, Avrupa'nın en iyi talim görmüş piyadesini miras aldı ve piyadesinin standartlarına uymayan süvarisini, acımasız bir talimle yola koydu.

Bu düzenin işlemesini sağlayan anahtar Avrupa'dakilerin en iyisi olan subay sınıfıydı. Friedrich, genç soylularını subay olarak hizmet vermeye zorladı; bir kez orduya katıldıktan sonra yalnızca güçsüzlük ya da ölüm nedeniyle ayrılabilirlerdi. Fransız subayları oldukça bağımsız soylular olarak davranıyorlar, zamanlarının çoğunu alaylarından uzakta geçiriyorlardı; ama Prusya subayları birlikleriyle birlikte kalıyorlardı; çünkü eğitimi ve yönetimi çavuşları değil, kendileri denetliyorlardı. Prusya subayları ayrıca cephe-

de de önde yer alıyorlardı. Friedrich, subaylarını onurlandırmak için askerlerin baskın olduğu bir sosyal hiyerarşi oluşturdu; öyle ki, teğmen ya da yüzbaşı bile kıdemli bir memurdan öncelikliydi.

Görkemli ordusuyla Friedrich, Avusturya Veraset Savaşı'nda (1740-1748) Habsburglara bağlı Silezya eyaletini aldı. İmparator VI. Karl (1711-1740), ölümü yaklaşırken, kızı Maria Theresa'nın tahta geçmesini güvenceye almak için birçok anlaşma yaptı. Bu anlaşmaların hepsi suya düştü; Maria Theresa, Bavyera, Saksonya, Fransa ve Prusya da dahil olmak üzere hırslı komşularıyla savaşmak zorunda kaldı. Bu olayları izleyen savaşta Friedrich Silezya'yı aldı; ama aynı zamanda Maria Theresa'nın da ölümsüz düşmanlığını kazandı. Friedrich'in amaçları ve kazanımları sınırlıydı; ama Maria Theresa'nın nefreti için aynı şey söylenemez.

Zenginlik, Güç ve Sömürge Fetihleri

Friedrich ile Maria Theresa arasındaki savaş, Prusya'yı destekleyen Fransa ile çevresi kuşatılmış imparatoriçeyi destekleyen İngiltere'yi de karşı karşıya getirdi. 1688'den sonra uluslararası siyasetin değişmezlerinden biri, kimi zaman ikinci bir Yüz Yıl Savaşları da denilen bir dizi çatışmaya kilitlenmiş Fransa ile Büyük Britanya arasındaki yarışmadır. 18. yüzyılın ortalarındaki on yıllarda Fransız ve İngiliz kuvvetleri büyük çıkarlar uğruna dünyanın çeşitli yerlerinde ticari ve askeri savaşlarda karşı karşıya geldiler.

İngilizler denizde üstün olduğundan, denizlerde eşitler arası bir yarışma olmadı. Büyük Britanya'nın Fransa karşısında çok önemli bir üstünlüğü vardı; çünkü Fransa bir donanmaya sahip olmaya çalışsa da, aslında büyük bir kara ordusuna gerek duyan bir kara gücü olarak kaldı. Fransızlar uzun ve pahalı yıpratma savaşlarında hem büyük bir ordunun hem de güçlü bir donanmanın masraflarını karşılayamıyorlardı. Oysa denizlere egemen olan, denizaşırı ticarete de egemen olduğundan, İngilizlerin denizlerdeki egemenliği 18. yüzyıldaki ekonomik savaşları kazanmalarını sağladı. 18. yüzyılda İngilizler, denizcilikteki üstünlüklerini Avrupa'yı çevreleyen suları denetlemek için kullanmak, sömürge savaşımı ile deniz ticaretini

kazanmak ve kıtada savaşmayı yalnızca küçük bir orduya bırakıp, yerine ticari zenginliklerini müttefikleri için para yardımlarına dönüştürerek, Avrupa savaşlarında belli bir planı takip ettiler.

Buna karşılık sömürgeciğin gücü, İngiltere'nin finans gücünü daha da artırdı. Savaş için gerekli kaynak paraysa, İngiltere hiçbir devletin sahip olmadığı kadar mali güce sahipti. Başarılı savaşlar yürütme yeteneğinin özünde, devletin, uzun dönemli düşük faiz yoluyla gerekli parayı bulmadaki yeterliliği yatıyordu. Bu yeterliliğin en belirgin kanıtı 1694'te kurulan The Bank of England'dı; ama gerçek güç kaynakları daha temeldi: Ticaret ve siyaset. Parlamento maliyeyi denetliyor, devleti ve savaş harcamalarını karşılayan toprak sahipliği ve ticaretle zenginleşen sınıfları temsil ediyordu. Krallar borçlarını ödememekle bilinirken, Parlamento kendi borçlarını reddetmiyor, ödemelerini titizlikle yerine getirdiği için koşullar elverişli, faizler düşük oluyor, yurtdışından da yatırım yapılıyordu. Tersine, XIV. Louis gibi mutlak bir hükümdar vergi ve maliyeden elini çekmeyi reddetti; böylece Parlamento gibi borç verenlerin güvenini sağlayamadı. Temelde, İngiltere'nin askeri ve deniz gücü, ticari zenginliğinden ya da denizcileri ile askerlerinin cesaretinden geldiği gibi siyasi düzeninden ötürü de büyüdü.

İngilizler denizdeki kudretlerini ve mali güçlerini, İspanyolların, Hollandalıların ve Fransızların yerini alarak çağın büyük sömürge devleti olmak için kullandılar. Güney Amerika ile Karayipler'de gerileyen İspanya, Britanya'ya artan ticari üstünlük sundu; 18. yüzyılda sömürge savaşlarının başlıca alanı olan Hindistan ile Kuzey Amerika'da Fransa çok zor elde ettiği sömürgelerini elinde tutabilmek için çaresiz ama başarısız bir savaşım verdi.

Hindistan'da gelişmiş bir kültüre, uzun bir geçmişe dayanan askeri geleneklere ve büyük bir nüfusa sahip olan güçlü yerel devletler olduğundan alt anakaraya egemen olmayı isteyen bir Avrupa gücünün, Avrupalı rakiplerini kovmak, yerel çatışmalardan yararlanmak amacıyla yerli yöneticileri bölmek, yenmek için de yerli hükümdarlarla ittifaklar kurması gerekiyordu. Bu nedenle Hindistan'da Avrupalıların savaşı yalnız Batı savaşımı kapsamında değil, Hint savaşları düşmanlıkları bağlamında da alınmalıdır. Hindis-

tan'da İngilizlerin başarısı hem yerel diplomasinin hem de savaşın başarısıdır.

En önde gelen Avrupalı tüccarlar, özellikle Hollandalılar, İngilizler ve Fransızlar, Portekiz'in yerini alınca, dalgalara dayanıklı borda ateşi yapan savaş gemileriyle uzun bir süredir denizdeki büyük üstünlüklerinden yararlanıyorlardı. Ancak denizdeki güç, karadaki güce kolayca dönüşmedi; ne olursa olsun Hindistan'daki Avrupa ticaret şirketleri önceleri toprak zapt etmekle değil, ticaretle ilgilendiler. Doğu Hindistan Şirketi'nin yöneticileri başarıyı kâr ve zarar üzerinden hesapladılar ve 1677'de, "Bizim işimiz ticaret, savaş değil," diye ısrar ettiler. Ancak başarılı ticaret karada da ticaret merkezlerinin varlığını gerektiriyordu; bu merkezlerin güvenliği için de onları savunacak modern kaleler ve askerler gerekliydi. Sonunda Avrupalılar, ticaret için olduğu kadar toprağa egemen olmak için de savaştılar; İngiliz Doğu Hindistan Şirketi ticarete ek olarak vergiden de kâr elde etti. Hem yerel hükümdarlarla hem de Avrupalı düşmanlarla savaşmak için Batılıların Hindistan'da kendi ordularını yapılandırması gerekti. Avrupalı askerlerin Hindistan'a taşınması çok zor ve pahalı olduğundan, *sepoy*'lar –Avrupa tarzında silahlandırılmış ve eğitilmiş Hintli askerler– çözüm oldu. Uygun bir biçimde talim görünce ve yönetilince *sepoy*'lar gerek Hint yerlisi, gerek Avrupalı askerler karşında değerlerini kanıtladılar. Onları ilk kullanan İngiliz Doğu Hindistan Şirketi olmasa da, sonunda en büyük başarıyı *sepoy*'larla elde etti.

Fransız ve İngiliz Doğu Hindistan şirketleri arasındaki ilk savaş ciddi olarak 1744'te Birinci Karnataka Savaşı (1744-1748) ile başladı; başlayınca da, düzenli Avrupa kara ve deniz kuvvetlerini içine sürükledi. 1746'da güçlü Fransız vali Joseph Dupleix, bir Fransız donanmasının desteğiyle Madras'daki ana İngiliz üssünü kuşattı ve aldı. İngilizlerin Pondiçeri'deki Fransız üssünü kuşatmaları başarısız olduysa da, Aix-la Chapelle Antlaşması Madras'ı İngilizlere geri verdi. Fransızlarla İngilizler, Hintliler arasındaki yerel çatışmalara bulaştıklarından birincisinin hemen arkasından İkinci Karnataka Savaşı (1749-1754) geldi. Dupleix, diplomasi ve savaştaki yeteneklerini bir kez daha gösterdi; Fransızlar Güneydoğu

Asya'nın fiili yöneticileri oldular ve kendilerini Karnatik Nawabları* olarak kabul ettirdiler. Böylece ilk raundu Fransızlar kazanmış oldu; ama başarıları uzun sürmedi.

18. yüzyılda Avrupalıların Amerika'daki savaşları oldukça farklıydı. Gerek İngilizler, gerek Fransızlar yerli Amerikalılardan müttefik olarak faydalandılarsa da, yerliler savaşta yalnızca ikincil rol oynadılar. Bu durum, Avrupalıların Yeni Dünya'da egemenlik savaşının belirsizleşmesine neden oldu. Böylece Fransızlar, St Lawrence ile Mississippi'yi ellerinde tuttuysalar da, İspanya Veraset Savaşı'nda Acadia'yı İngiltere'ye verdiler. Bundan sonraki çatışmada, Kral George'un Savaşı'nda (1743-1748) –Avusturya Veraset Savaşı'nın Amerika aşaması– New England'daki İngiliz ve sömürge kuvvetleri 1745'te Cape Breton Island'daki Fransız kalesi Louisbourg'u aldı. Ancak Madras'ı İngiltere'ye geri veren Aix-la Chapelle Antlaşması, Yeni Dünya'da fethedilen bütün yerleri de asıl sahiplerine geri verdi; Kanada için çekişmeninse çözüme kavuşturulması gerekiyordu.

Amerikan yerlilerine karşı yapılan seferler daha belirleyici oldu. Teknoloji, hastalık ve artan nüfus (1700'e değin en az bir milyon Avrupa kökenli insan Yeni Dünya'da yaşıyordu) yerleşimcilere büyük üstünlük sağladı (bkz. Bölüm 8). 18. yüzyılda, yerli Amerikalıların elinde sadece Avrupalıların yerleşimlerinin sınır uçlarındaki yerler kalmıştı – oraları bile uzun süre ellerinde tutamadılar. Çatışmalar çok acımasızdı; iki taraf da savaşı gaddarca yürütüyordu; ama kaçınılmaz sonuç gerçekleşti. Fransızlar ile İngilizler kendi aralarında savaştıkları sürece, yerliler iki taraftan biriyle ittifaklar kuruyorlardı. Ama 1763'te Yeni Fransa'nın ortadan kaldırılması (bkz. s. 205) bu seçeneği yok etti. İngilizler, Appalaş Dağları'nın batısındaki Kızılderili topraklarına bir ölçüde saygı gösterirken, yeni devlet, doğuşundan başlayarak yerli halklara düşman olduğundan, Birleşik Devletler'in bağımsızlığı yerli Amerikalılara daha da çok zarar verdi. Bağımsızlık Bildirgesi, yerli Amerikalıları "bilinen savaş kuralı, yaş, cinsiyet ve koşul ayrımı gözetmeden yok

* Güney Hindistan'da, Karnataka bölgesinde 1690-1801 arasında yönetimi üstlenen Müslüman soylular – ç.n.

etmek olan acımasız Kızılderili Vahşiler" olarak mahkûm etti. Birleşik Devletler'in, kuruluşunun ilk yüzyılında böyle bir yaklaşımla yerli kabilelerin peşini bırakmaması pek şaşırtıcı olmamaktadır.

Yedi Yıl Savaşları

Bu merkantilist savaş dönemi, doruk noktasına, Avrupa, Kuzey Amerika ve Güney Asya'da uzun süreli sonuçlarıyla gerçek bir küresel çatışma olan Yedi Yıl Savaşları'nda (1756-1763) ulaştı. Avrupa'da, artık İngilizlerle müttefik olan Friedrich yalnızca Silezya'yı elinde tutmaya çalışıyordu; amacı sınırlıydı ve ona göre hareket edecekti. Ancak Maria Theresa, Silezya'yı "çaldığı" için Friedrich'i ne pahasına olursa olsun cezalandırmaya karar verdi; müttefiki Rusya ve Fransa ile birlikte Prusya hükümdarını neredeyse yenilgiye uğratacaktı. Bu Friedrich'i sınırlı amacı için sınırsız bir atılım yapmaya zorladı.

1757 yılı Friedrich'in savaştaki en büyük başarısına tanık oldu. 5 Kasım'da Rossbach'da, Friedrich, ordusunun iki katı büyüklüğünde bir Fransız-Alman ordusunu yok etti ve büyük Fransız saldırısı felaketle sonuçlandı. Ancak Friedrich batıdaki düşmanıyla uğraşırken, Avusturyalılar Silezya'yı işgal ettiler; bu nedenle tam bir hafta sonra Friedrich'in birlikleri Leipzig'den ayrıldılar, Parchwitz'e değin yaklaşık 320 kilometreyi on altı günde aldılar. Friedrich Parchwitz'den, Charles de Lorraine'in komutası altındaki yaklaşık 80.000 kişilik Avusturya ordusuna doğru 36.000 askerle yürüyüşe geçti. Charles, Friedrich'in yakında hareket halinde olduğunu öğrenince, Leuthen kenti çevresinde savunma durumuna geçti; ama ormanlık tepeler kuzeyden güneye uzayan sekiz kilometre uzunluğundaki safının görünmemesini sağladı. 5 Aralık sabahı Friedrich Avusturya mevziine doğru yürüdü; sonra yürüyüş kollarını saklamak için tepeleri kullanarak güneye yöneldi ve daha küçük olan kendi ordusunu Avusturya safının sol kanadında yoğunlaştırdı. Askerleri öyle hızlı hareket ettiler ve yürüyüş kolundan ileri savaş hattına öyle çabuk geçtiler ki, Avusturya kanadını tamamen korunmasız yakaladılar. Güçlü bir topçu desteğiyle Friedrich'in askerleri

öğleden sonra saat bir dolayında Avusturya kanadını yardılar ve direnci yok edip kuzeye gittiler. Tüfekli askerlerden bazıları 180 atım yaptılar. Gün biterken, Avusturyalıların kayıpları 10.000 ölü ve yaralı, 21.000 tutsak olmuştu; toplam kayıp sayısı, kabaca Friedrich'in ordusunun mevcuduna eşitti. Napolyon, bu çatışma ile ilgili olarak şöyle dedi: "Leuthen Muharebesi, bir harekât, uygulama ve kararlılık başyapıtıdır. Yalnızca bu muharebe bile Friedrich'i ölümsüzleştirmeye ve en büyük komutanlar safına koymaya yeter."

Rossbach ile Leuthen Prusya'yı kurtarabilirdi; ama savaş altı yıl daha sürdü. 1740'ların sonlarından başlayıp Yedi Yıl Savaşları'na değin Friedrich'in düşmanları silahlarını, taktiklerini ve yönetimlerini iyileştirdiler. 1775 tarihli Rus Piyade Yasası açıkça Prusya taktiklerine benzetildi; daha iyi toplar edinerek, daha fazla talim yaparak, topların hızını ve atış doğruluğunu artırdı; daha iyi bir teçhizat düzeninin kabulü, orduya daha fazla hareketlilik sağlayarak, Doğulu bir ev sahibi gibi savurgan olmasını engelleyerek, ordunun eşya ağırlığını azaltmasına yararı oldu. Daha da önemlisi, Avusturya Veraset Savaşı yenilgisinden sonra Avusturya da ordusunu iyileştirdi. Piyade için standart bir talim benimsedi; talim ve teçhizat iyileştirildi; Wiener Neustadt'ta bir askeri akademi açıldı; Prusya standartlarına eşit ya da daha iyi yeniden tasarlanmış ağır toplar da dahil olmak üzere, toplar büyük bir bakımdan geçti; subay sınıfı halka açıldı; kurmay sınıfı 1758'de kuruldu. Sonunda, önde gelen Avusturyalı komutan Mareşal Leopold von Daun (emir subaylarından birinin deyişiyle) Prusya kralının "her zaman hücum ettiği ordunun iki kanadından birinden saldırıyı başlattığını, [bu nedenle] yalnızca uygun bir karşılık tasarlamak gerektiğini" gördü. Böylece, savaş alanındaki dehasına karşın güçlü düşmanlarının kaynaklarına ve becerisine yenilen Friedrich neredeyse yok olmayla karşı karşıya geldi. 1761'in sonuna değin bir çıkış yolu göremedi ve umutsuzluğa kapıldığı Berlin'e çekildi; ama Ocak 1762'de eski düşmanı Rus kraliçesi Elizabeth'in ölümü onu kurtardı; çünkü halefi III. Petro Prusyalıların tarafını tutuyordu. Prusya savaştan bitik ama dağılmadan çıktı.

Geleneksel düşmanı Avusturyalı Habsburglara sıra dışı bir ittifakla bağlı olan Fransa için Yedi Yıl Savaşları'nın Avrupa aşa-

ması çok çetin ve fazla başarılı olmayan farklı bir savaştı. Ancak Fransızların anakarada yitirecek ya da kazanacak fazla bir şeyleri olmasa da, XV. Louis (1715-1774) denizaşırı ülkelerde büyük bir parsa toplamak üzere yola çıktı. Kuzey Amerika'da, Fransızlarla İngilizler arasındaki çoktandır süren düşmanlık son bir hesaplaşmaya, Fransız ve Kızılderili Savaşı'na (1754-1763) götürdü. Haziran 1758'de, Louisbourg'a General Jeffrey Amherst ile General James Wolfe'nin komutasındaki bir İngiliz kuvvetinin gelmesiyle birlikte, artık İngilizlerin zaferi uzak değildi. Wolfe, bu kaleyi aldıktan sonra Quebec'e saldırdı.

Wolfe 9.000 İngiliz muvazzaf ve 500 sömürge askeriyle, Quebec'ten hemen nehrin aşağısındaki Île d'Orléans'da 26-27 Haziran'da karaya çıktı ve Fransız vali Marki Louis Joseph de Montcalm ile üç ay süren bir çatışma başladı. Wolfe birkaç saldırı yolunu denedi; ama Montcalm saldırıları savuşturdu. İngiliz donanmasının komutanı, kışın yaklaşmasıyla birlikte, Eylül'de, don başlamadan gemilerini St Lawrence'a götürme kaygısı duydu. Bu nedenle Wolfe ile tugay komutanları çareyi, nehirden dar bir patikayla sarp kayalıklardan, kentin hemen güneybatısındaki Abraham Ovası'na çıkarak tehlikeli bir kumara başvurmakta buldular. Bu patika o denli engebeliydi ki, Fransızlar patikanın geçilemeyeceğini düşündüler ve bu yolu sıkı korumadılar. İngilizler beceri ve şansın yardımıyla bu üstün başarıyı 12-13 Eylül 1759 gecesi gerçekleştirdiler. Ertesi sabah Wolfe 4.800 askeri ovaya yerleştirdi.

Bunun üzerine, Quebec'te yalnız iki günlük yiyecek içecek olduğu ve bir kuşatmaya hemen hiç dayanamayacağı için, Montcalm 4.500 askeriyle çatışmaya girmeye karar verdi. İki ordu da muharebe nizamına girdikten sonra Fransızlar sabah saat onda ilerlemeye başladılar. Fransız avcı erlerinden korunmaları için askerlerine yere yatmalarını buyurmuş olan Wolfe, kalkmaları ve ileriye yürümeleri buyruğunu verdi. Dağılan Fransızları 36 metrelik menzilden yaylım ateşine tuttular. İngilizlerin düzenli atışları, on beş dakika içinde savaşın sonucunu belirledi. Fransızlar kente çekilirken, İngilizler peşlerini bırakmadılar. Savaşta üç kez vurulan Wolfe son mermiyle yaşamını yitirdi; Montcalm da birlikleri çekilirken aldığı bir kur-

şun yarasından o gece öldü. Yiyecek ve içeceği kalmayan Fransızlar 18 Eylül'de Quebec'i teslim ettiler; Kraliyet Donanması kente yiyecek ve içecek sağladıktan sonra çekildi. 1760 ilkyazında Fransızlar Quebec'i kuşattılar; ama bir başka İngiliz filosunun St Lawrence'a zamanında gelmesi garnizonu kurtardı ve Kanada'yı İngilizlere kazandırdı. Artık Georgia'dan New Foundland'e, Mississippi'de Illinois topraklarına değin bütün Kuzey Amerika İngilizlerindi.

Bu arada, Hindistan'da İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, Fransız Doğu Hindistan Şirketi'ni (*Compagnie des Indes*) kovaladı. Tıpkı Kuzey Amerika'da olduğu gibi, Hindistan'daki savaşın da, yalnızca bir ölçüde Avrupa'daki gelişmelere bağlı olarak kendi ivmesi vardı. 1756'da Bengal Nawab'ı, hayatta kalanları "Kara Delik" diye adı çıkmış sıkış tepiş bir hapishaneye mahkûm ederek, Kalküta'daki İngiliz ticaret üssünü ele geçirdi. Ertesi yılın başlarında Robert Clive kenti geri aldı; sonra 1.100 Avrupalı ve 2.100 *sepoy* ile Nawab'ın 50.000 kişilik ordusunu 23 Haziran'da Plassey'de yenmek için iç kısımlara gitti. Clive o gün savaşı kendi ordusu daha iyi savaştığından değil, müttefikleri ile komutanları Nawab'ı terk ettikleri için kazandı. 1760'ta Fransızlar Pondiçeri'yi teslim ettiler; Paris Antlaşması'nın Pondichery'i Fransızlara geri vermesine karşın, eski konumlarını yeniden tam olarak kazanamadılar. Sonunda, Hector Munro komutasındaki bir şirket ordusu, bir başka Hint ordusunu 23 Ekim 1764'te Buxar'da yendi. Bu çetin savaş Doğu Hindistan Şirketi'ne, onu alt anakaranın denetimine taşıyacak dayanak noktaları olan zengin Bengal, Bihar ve Orissa eyaletlerini kazandırdı. Şirket bundan sonra, denetimi altındaki geniş halk yığınlarından toplanan ve şirketin yerli halklardan aldığı hatırı sayılır haraçtan elde ettiği gelirle karşılanan büyük bir *sepoy* ordusu kurdu.

Yedi Yıl Savaşları, büyük ölçüde Batı egemenliği dünyaya yayıldığı ve askeri gereksinimlerin devletleri biçimlendirdiği ve Avrupa'da devletlerin yazgısını savaşın belirlediği bir dönemi yansıttı. Ancak 1763'ten sonra Avrupalıların çatışmalarının doğası değişecekti. Hanedan devletlerinin savaşları yerini ulusların daha fazla bağlılık ve yeni askeri araçlarla yaptıkları savaşlara bırakacaktı.

11

Silahlanan Uluslar (1763-1815)

John A. Lynn

1763 ile 1815 arasında devrimler ve savaşlar Batı dünyasının çehresini ve özünü değiştirdi. 1763'te, Yedi Yıl Savaşları'nın sonunda, Kuzey Amerika'nın Atlantik kıyılarındaki İngiliz yerleşimleri hâlâ Britanya'ya bağlı sömürgelerdi. Atlantik'in karşı kıyısındaki Fransa'da, serfler efendilerinin tarlalarını işlerlerken, kökenlerini sekiz yüzyıl geride bulan bir monarşi ayrıcalıklı soylular üzerinden hüküm sürüyordu. Amerikan ve Fransız devrimleri, yalnızca bu iki ülkenin tarihindeki en önemli olaylar olarak öne çıkmakla kalmıyor, aynı zamanda Batı dünyasının her köşesini etkilemeyi sürdürüyordu. Birleşik Devletler'de başlayan devrimci akım sonunda hızla Latin Amerika'da da yayıldı. 1789'da Bastille'in Parisli kitlelerin eline geçmesinden sonra Fransız toplumunun dönüşümü yalnız Fransa'yı değil, Avrupa'yı da temelli olarak değiştirdi.

Bu dönemde savaş tarzı da değişime uğradı. Fransız Devrimi, silahlanan bir ulusun ülküsüne sarıldı; böylece milliyetçilik, Batı'nın disiplin vurgusuna kendi gücünü kattı. Bir zamanlar subaylara şart koşulan bağlılığı şimdi sıradan erlerin de göstermeleri bekleniyordu; rütbeliden sıradan askere kadar uzanan bu yeni bağlılık, tak-

tikleri, lojistiği ve stratejiyi etkiledi. Sonunda, Napolyon yeni savaştaki potansiyel gücü ortaya çıkardı; böylece askeri harekâtların idaresini sonsuza dek değiştirdi.

Amerika'da Devrimci Savaş

Devrim önce Amerika'ya geldi. İngiliz yetkililer 1763'e değin Fransızları Kanada'dan ve Mississippi'nin batısındaki topraklardan attıktan sonra Atlantik'teki sömürgelerin yükünü ağırlaştırdılar ve baskıyı artırdılar. Massachusetts'teki İngiliz valisi, Concord'daki sömürgeler tarafından depolanan silah ve cephaneye el koymak için askeri birlikler gönderince ve milisler de buna direnince, istem, direniş ve baskı süreci Nisan 1775'te savaşa yol açtı. "Dünyada duyulan top atışıyla" o gün başlayan Amerikan Bağımsızlık Savaşı, Avrupa ölçütlerine göre küçük ölçekli bir çatışmaydı; önemli çarpışmalarda genellikle birkaç tabur oluyordu. İki taraf da, ama özellikle başkaldıran Amerikalılar, genellikle düş kırıklığı yaratan sonuçlar alan milisleri savaşa koştular; ancak Amerikalılar, milislere ek olarak düzenli askerleri ya da Kıta Ordusu'nu kurdular. Efsanelerde anlatıldığı gibi olmasa da savaşta avcı erleri ve keskin nişancılar önem taşıyordu ve en kilit savaşlar geleneksel Avrupa tarzında yapılıyordu. Birliklerdeki er sayısı az, savaşma tarzları aslında geleneksel olsa da, savaş yine de büyük olaylara neden oldu. Ayrıca, Amerikan yurtseverleri bağımsızlıklarını kazanmak için yaptıkları bu savaşta, halk ordusunun savunduğu bir halk devlet yönetimi ülküsünü Fransız Devrimi'nin patlamasından on dört yıl önce ortaya koydular. Lexington ile Concord çevresindeki çarpışmanın hemen ardından 15.000 kişilik bir sömürge kuvveti 7.000 İngiliz askerinin koruduğu Boston'u kuşattı. Birinci Amerika Kıtası Kongresi, George Washington'u kenti kuşatan kuvvetlerin komutanlığına seçti; tarih, bu Virginialı plantasyon sahibi ve Yedi Yıl Savaşları'nda savaşmış eski askere –büyük bir düşünce ve siyasi erdem insanına– güveni haklı çıkardı. 17 Haziran 1775'te, Bunker Hill Muharebesi'nde (gerçekte muharebe Breeds Hill'de cereyan etti) mevzide konuşlanmış 1.500 sömürgeli, daha

fazla sayıdaki İngilizin iki saldırısını püskürttü; ancak cephaneleri bitince direnemedi. İngilizler kazanmış olsa da, bu savaş Devrim askerlerine kırmızı ceketlilere karşı koyabileceklerini gösterdi.

İngilizler Mart 1776'da Boston'u terk ettikten sonra New York'u almaya yöneldiler. Bunun bir sonraki parlama noktası olmasını bekleyen Washington, Bunker Hill'de umut veren taktikle, mevzide direnmeyi tasarlayarak birliklerini zaten oraya götürmüştü. Ancak Sir William Howe komutasındaki İngiliz kuvvetleri Long Island'da üstünlük sağladılar ve Amerikalılardan daha iyi savaştılar. Etkin bir biçimde kovaladıkları Washington'u 12 Eylül'de kenti terk etmeye, New Jersey üzerinden Pennyslvania'ya geri çekilmeye zorladılar. 20 Aralık'ta, ileriyi gören General Howe "sahip olduğum [garnizon] zinciri oldukça büyük" dedi; Washington'un bakımsız ordusunu yalnızca bir mucize kurtarabilirdi. Bu mucize Noel günü gerçekleşti. 2.400 askerle Delaware Nehri'ni geçen Washington, ertesi sabah Trenton'da şaşkına dönen İngiliz ordusundaki Hesseli* paralı asker birliğini ağır bir yenilgiye uğrattı. Dokuz gün sonra Princeton'da bir İngiliz müfrezesini yendi. Bunlar küçük zaferler olmakla birlikte, Trenton ve Princeton muharebeleri çürük ordusunun güvenini bir ölçüde geri getirdi.

New York çevresindeki çatışma Washington'a, açık meydan muharebesinde İngilizlerle boy ölçüşemeyeceğini öğretti. Ayrıca, zorunda olmadığını da gösterdi; mevcut ordusunu tutması, İngiliz denetimindeki bölgeyi sınırlandırması, uygun zamanı yakalamak için beklemesi gerekiyordu. 1777'de İngilizlerin Philadelphia'ya yönelik bir saldırısını bozmak için yapılan başarısız bir girişimin dışında, Washington genel olarak meydan muharebesinden kaçındı ve bir yıpratma savaşı yürüttü. En kötüsü 1777-1778'de Valley Forge'da olmak üzere birlikleri büyük sıkıntı çekerken, bir yolunu bulup zayıf kuvvetlerini bir arada tutmayı başardı; bu başarı zaferin tohumlarını attı.

Bu zaman içinde Washington, bu çabasını Büyük Friedrich'in ordusunda deneyim kazanmış bir subay olan Augustus von Steu-

* Orta Almanya'da Hesse'de doğan ya da yaşayan, Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında İngiliz ordusunda görev yapan Alman paralı askerleri – ç.n.

ben'in desteğiyle, birliklerini Avrupa tarzında disiplinle savaşacak bir orduya dönüştürmeye çalıştı. Von Steuben, Washington'un ordusu için yeni ve basitleştirilmiş bir talim düzenledi ve çok etkili bir biçimde öğretti; öyle ki 1779'da Washington'un düzenli birlikleri savaş alanında İngilizlerle başa çıkacak duruma geldiler; ama sayıları hiçbir zaman yeterli olmadı.

İngilizler, Washington'u New York'tan attıktan sonra esas çatışma başka cephelere kaydı. Howe, 1777'deki sefer için, "Majestelerinin ordularının büyük ve etkin gayretiyle, mümkün olursa, savaşı bir yıl içinde bitirmek üzere" çok iddialı bir strateji tasarladı. On bin asker Providence'ı, sonra (mümkünse) Boston'u ele geçirecekti; ayrıca, 10.000 asker Hudson üzerinden New York'tan Albany'e hareket edecekti. O sırada New Jersey'i de 8.000 asker savunacak ve Philadelphia'yı tehdit edecekti. Bir başka İngiliz yanlısı İrokiler* ve kralcılar** kolu da Mohawk Vadisi'nden yaklaşacaktı. Sonunda, önce Lake Champlain'i, sonra Hudson'ı izleyen Kanada'dan bir kuvvet, New York'tan kuzeye ilerleyen orduya doğru, güneye yürüyecekti. Böylece New England başkaldıran öteki eyaletlerden ayrılacaktı.

Bu iyi bir plandı; ama başarısı (Howe'un zekice önerdiği üzere, Rusya'nın yanı sıra Almanya ile Britanya'dan da toplanabilecek) 15.000 kişilik destek kuvvet ile bir topçu taburunun gelmesine dayanıyordu. Ancak Londra'daki hükümet ek kaynak sağlamayı kesin olarak reddetti; böylece Nisan 1777'de, Howe iddialı stratejisinden vazgeçmeye –"Bu yıl savaşı bitirme ümidim yok oldu," diye yakındı– yerine kuvvetlerini Philadelphia'ya hücuma odaklandırmaya karar verdi.

Yine de Kanada'daki ordu, General John Burgoyne'un komutası altında Hudson'a doğru yola koyuldu. Burgoyne'un seferi başlangıçta iyi gitti; ama yaz sonu yaklaştıkça daha yavaş ilerledi ve teçhizat ile ilgili sorunlar yaşadı. Howe, Londra'yı (ve Kanada'yı) uyardığı gibi, ana kuvvetleri ile Philadelphia'ya hareket etti ve isteksizce Burgoyne ile buluşmak üzere Sir Henry Clinton komu-

* Bugün New York diye tanımlanan Kuzeydoğu Birleşik Devletleri'nde yaşayan Kuzey Amerika'nın yerlisi bir halk – ç.n.

** Amerikan Bağımsızlık Savaşı boyunca ve sonrasında da Büyük Britanya Krallığı'na bağlı kalan sömürgeler – ç.n.

tasında 4.000 kişilik küçük bir ordu gönderdi. Clinton önemsiz zaferler kazandıktan sonra geri döndü. Uzun bir engellemenin sonunda Burgoyne sert bir direnme ile karşılaştı ve General Horatio Gates 17 Ekim'de birliklerini teslim eden Burgoyne'u Saratoga yakınlarındaki iki muharebede de yendi. Amerika'nın bu zaferinden cesaret alan Fransa, Şubat 1778'de savaşa girdi; savaşta son büyük çatışmayı kazanmak için çok şey yapan 6.000 Fransız askeri iki yıl sonra Rhode Island'daki New Port'a geldi.

Güneydeki Savaş

1778-1781 yılları kuzeyde görece sessiz geçti. Howe'un yerini alan Clinton, Haziran 1778'de Philadelphia'dan New York'a çekildi. Washington bekleme oyununa yeniden başladı ve savaş güneye kaydı. Clinton'ın 1776'da Güney Carolina'daki Charleston'u almak için başarısız bir harekâtı dışında kırmızı ceketliler Aralık 1778'de Georgia'daki Savannah'ı almadan önce güney eyaletleri görece az çarpışmaya sahne oldu. Ertesi güz büyük bir Fransız ve Amerikan kuvveti Savannah'ı geri almaya çalıştı; ama başaramadı. 1780'de, Clinton Mayıs'ta düşen Charleston'u bir kere daha kuşatmayı üstlendi. Sonra gemi ile New York'a gitti; ama güneyde kalan yerleri alması için 8.000 kişilik bir orduyu geride bıraktı. Bu ordunun başında olan Charles Cornwallis, Gates komutasındaki bir orduyu 16 Ağustos 1780'de, Güney Carolina'da, Camden Meydan Muharebesi'nde mahvetti. Saratoga'da kazananı yenen Cornwallis bu muharebede de galip geleceğine inanıyordu; ama böyle olmadı.

Şansı böyle tersine döndüren kişi Nathanael Greene, Cornwallis'in 4.000 düzenli askerden oluşan ordusu ile karşılaşmak üzere Kuzey Carolina'daki Charlotte'da 3.000 kişilik Kıta Ordusu'nun ve milislerin komutasını aldı. Hiçbir muharebeyi kazanmadığı bu şaşırtıcı seferde Greene İngilizleri öylesine yıprattı ki, Cornwallis, Carolina'larda bıraktığı ordusunu Mayıs 1781'e değin Virginia'ya sevk etti. Virginia'da Marki de Lafayette'in komutasındaki bir başka Amerikan kuvveti ile kapıştı; ama Cornwallis bu kuvveti meydan muharebesine sürükleyemediğinden 7.000 askerle York-

town'a çekildi. Cornwallis, bu oyunda kedi olmayı başaramadı; ama pek yakında fare olacaktı.

Cornwallis'in Yorktown'a sığındığını öğrenen Washington hemen harekete geçti. Jean-Baptiste Rochambeau komutasında yeni gelen Fransız ordusu ile birlikte kendi ordusunu hızla güneye gönderdi. Bu arada, 5-9 Eylül'de Virginia Capes Savaşı'nda, Fransız donanması İngiliz gemilerini yaklaştırmadı; İngilizler, New York'a dönmek için denize açıldılar ve Cornwallis'in yazgısı belirlendi. Eylül sonuna değin 9.000 Amerikan ve 7.800 Fransız askeri, Cornwallis'in 7.000 askerini kuşattı; düzenli kuşatma istihkâmları, Washington'un komutasındaki Fransız mühendislerince yöneltildi. Yardım alma umudunu yitiren Cornwallis 19 Ekim'de teslim oldu. Bu zafer, Kuzey Amerika'da büyük seferlerin sonu oldu; kısa süre sonra başlayan barış görüşmeleri Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlığını tanıyan Paris Antlaşması'yla (1783) sonuçlandı.

Yeni Düşünceler, Yeni Silahlar

Amerikan zaferi, Fransa'ya öç almanın zevkini tattırdı. Ayrıca İngiliz rakiplerinin yenilmesinde Fransızların payının olması, Yedi Yıl Savaşları'ndaki aşağılanmadan sonra Fransız ordusunu iyileştiren reform hareketini de bir ölçüde haklı çıkardı.

Bu hareketin özünde, kollar ve safları savunanlar arasındaki bir taktik tartışma yatıyordu. Derinlemesine kol düzenini, *ordre profonde*, destekleyenler, bu sonucu Fransızların savunmadan çok, saldırıda daha iyi olduklarına ilişkin eskiden kalma sanılara dayandırıyorlardı. Voltaire gibi etkili biri, "Fransız ulusu büyük bir ataklıkla hücum eder; bu darbeye direnmek çok güçtür," düşüncesini paylaşıyordu. Saf taktiklerinin, *ordre mince,* savunucularıysa Büyük Friedrich'in başarılarından cesaret alıyorlardı; Fransız talim kitapları bir süre Prusyalılarınkilere benzetildi. İki temel düzenin üstün yanlarını değerlendiren Kont Jacques de Guibert, 1772'de *Essai général de tactique*'i yayımladı. Çözümü, *ordre mixte* dediği şekilde her iki yöntemi de beraber kullanmaktı. Taktik tartışma sonunda, çözüm olarak herhangi birini dayatmayan, komutanın se-

çimine göre seçenekli bir düzen ile yer ve düzen değiştirme komut dizelgesi sunan Ağustos 1791 tarihli talim elkitabı hazırlandı.

Fransızlar ağır piyade için en iyi taktikler üzerine atışırlarken, daha çok sayıda hafif piyadeyle de deneyime giriştiler. Firar korkusu nedeniyle yüzyılın ortasında az sayıda komutan örtü ve hedef arayan piyadeye gevşek nizam* uyguladı (bkz. s. 198). Ancak Avrupa'daki bütün büyük ordular 18. yüzyılın ikinci yarısında sınırlı olarak hafif piyade kullanmaya döndüler. Yedi Yıl Savaşları ile Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında Yeni Dünya'daki çatışmanın bu harekete etkisi yüzeysel oldu; yine de 1789'a değin Fransız piyade alaylarında hafif piyade bölüğü vardı ve orduda tam on iki *chasseurs à pied,* hafif piyade taburu bulunuyordu.

Fransızlar, hafif piyadelerini yivsiz tüfekle silahlandırmayı sürdürdükleri için bu gelişme yivli tüfek gibi teknolojide iyileşmeye bağlı değildi. Piyade silahları fazla değişmediyse de toplar değişti. 1774'te benimsenen Gribeauval sistemi Fransız toplarını büyük ölçüde geliştirdi. Yedi Yıl Savaşları'ndan sonra Fransız topçularının başkomutanlığına yükselen Jean Vacquette de Gribeauval top yapımını değiştirdi. Daha önceki gibi, namluyu topun içine dökmek yerine, artık top tek parça dökülüyor, namlu deliği sonra oyuluyordu; çok az hasar payıyla sonuçlanan, daha az barut atımı, daha uzun menzil sağlayan bir süreçti. Gribeauval sistemi, daha kısa, daha hafif, bu nedenle de daha hareketli sahra topları kazandırdı. Yeni donatımla birlikte topçu subaylarının eğitimi de iyileştirildi.

Taktik ve teknolojik iyileştirmeleri önermenin yanı sıra reformcular yeni bir tür askerden, hatta yeni bir tür toplumdan söz ettiler. Guibert *Essai*'de şöyle yazıyordu:

> Avrupa'da, katı değerleri, ulusal milislerle ve kararlı bir genişleme tasarısı ile birleştiren, düzenlerini dikkate alan, savaşı ucuza çıkarmayı ve zaferleriyle yaşamayı bilen, mali hesaplamalardan ötürü silahlarını bir kenara atmak zorunda bırakılmayan bir ulusun ortaya çıktığını hayal ediniz. Bu ulusun komşularını egemenliği altına alacağı ve rüzgârın narin sazlıkları eğdiği gibi güçsüz anayasaları alaşağı edeceği görülecektir.

---

* Saflar arasında, bir subayın geçebileceği kadar ara bırakan nizam – ç.n.

Montesquieu da dahil başkaları da yurttaş asker ülküsüne benzer övgüler düzdüler.

Ancak bu, reformcular devrimciydi demek değildir; tersine, iyileştirme hareketi bir bütün olarak çok derin bir sosyal tutuculuk sergiledi. Çok güçlü, profesyonel, ama özellikle soylu subay sınıfı istemi baskın bir konuydu. Maurice de Saxe'ın ileri sürdüğü gibi, "gerçekten iyi olan subaylar, kılıçlarından ve pelerinlerinden başka bir şeyleri olmayan yoksul soylulardır" ve yalnız yeni soylular ile varlıklı soyluluk meraklılarına yaradığından, reformcular rütbe satın alınmasını kınadılar. Bu eleştiriye tepki olarak, Fransızlar 1776'da rütbe satın alınmasını aşamalı olarak azaltmaya başladılar. Fransızlar 1750'den sonra yeni harp okulları kurarak subayların profesyonel eğitimini de iyileştirdiler; ama bu okullara girmek kısa süre sonra soyluluk koşulu gerektirdi. Bu iyileştirme çalışmalarının en son işareti, 1781 tarihli Ségur Yasası, baba tarafından dört kuşaktan beri soyluluğunu ispat edemeyen bir subay adayının doğrudan göreve atanmasını engelledi. Böylece Fransız ordusu 1789'dan önce önemli değişiklikler yapmış olsa da, bazıları öyle değişikliklerdi ki Devrim onları ancak reddedebilir ve kendi özgün askeri kurumlarını biçimlendirebilirdi.

Fransız Devrimi'nin Yurttaş Askerleri

Temmuz 1789'da Fransa'yı vuran devrim monarşiyi neredeyse sarstığı denli orduyu da o denli sarstı. Louis (1774-1793), devrimin ilk yılında askerlerini kitlelere karşı kullanmayı denediğinde, askeri birlikler etkisiz, ilgisiz, hatta başkaldırıcı olduklarını kanıtladılar. 1790 yılı tüm Fransa'daki alaylarda, en kötüsü Lorraine'deki Nancy'de çıkan bir dizi ayaklanmaya tanık oldu. Daha sonra, kral Haziran 1791'de Fransa'dan kaçmaya çalıştıktan sonra, subayların kitleler halinde ayrılmaları ordunun içini boşalttı. *Ancien régime*'in ordusu dağıldı; Nisan 1792'de olduğu gibi yeniden bir savaş çıktığında Fransa'nın çok farklı bir kuvvete gereksinimi olacaktı.

Ordu, önce sınıflarını gönüllü askere yazılma yoluyla yeniden oluşturdu. Daha 1791 yazında hükümet savaşçı sınıfların genişle-

tilmesi buyruğunu verdi; ama devrimciler onu gizil bir siyasi tehdit olarak gördüklerinden, yalnızca ona bel bağlamak istemediler. Bu nedenle Paris aynı anda son zamanlarda kurulan yurttaş milislerden, Ulusal Muhafızlar'dan 100.000 gönüllünün gelmesi için bir çağrı yaptı. 1791 yılında kendi taburlarında kümelenen bu gönüllülere, daha sonra o yılın Temmuz ayında çağrı yapılan 1792 Gönüllüleri katıldılar. Yine de gönüllülük 1793'e değin savaşın büyük insan gücü gereksinmesini karşılayamıyordu; bu nedenle Devrim Hükümeti Ağustos'ta, genel zorunlu askerliği de aşan, *levée en masse** ya da Fransız halkının tamamının askere alınmasını karara bağladı:

> Genç erkekler savaşa gidecekler; evli erkekler silah yapacaklar ve teçhizat taşıyacaklar; kadınlar çadır, üniforma dikecekler, hastanelerde hizmet edecekler; çocuklar eski giysileri toplayacaklar; yaşlılar savaşacaklara cesaret aşılamak ve krallardan nefret etmeyi ve Cumhuriyet'in birliğini öğütlemek için meydanlara taşınacaklar.

1794 yazına değin Devrim Ordusu'nun kayıtlarına, 750.000'i silahaltında olmak üzere, bir milyon kişi girmişti – sosyal sınıf, meslek ve coğrafi köken açısından Fransız toplumunu doğru olarak yansıtan bu büyük kuvvet; Fransa'daki en iyi genç erkeklerden oluşan silahlanmış bir ulustu.

Fransızlar, bu askerlere komuta etmek için kökten yeni bir subay sınıfı oluşturdular. Eski kraliyet ordusundan subayların kaçması o denli çok boş yer bırakmıştı ki, bu açık yalnızca astsubayların hızla subay rütbesine yükseltilmesiyle doldurulabilirdi. Gönüllü taburlar kendi subaylarını seçiyorlardı. Bazı subaylar yıldırım hızıyla yükseldiler; ama yükselmeyi kıdem ve yetenek belirlediğinden, genel olarak subay sınıfı giderek daha profesyonelleşti. Devrimden önce subayların yaklaşık yüzde 85'ini soylular oluşturuyorlardı; 1794 yazına gelindiğinde [soylular] yüzde 3'ün altına inmişlerdi. Subay sınıfı, eski ayrıcalıklı sınıfları temsil etmese de, Devrim Hükümeti soylu komutanlara hiçbir zaman gerçekten güvenmedi. Onları gözlemek için Paris ünlü "Özel

* Bedenen elverişli olan her erkeğin ulusu savunmaya çağrılması – ç.n.

Görevli Temsilciler"i* ve daha az bilinen, ama sayıları çok daha fazla olan komiserleri gönderdi. Bu görevliler cephede subayların davranışlarını ve düşüncelerini dikkatle inceliyorlardı. Subayların davranışlarının ve düşüncelerinin onaylanmaması giyotin anlamına gelebiliyordu. Er ve erbaşların uygun düşünmelerini sağlamak için Devrim Hükümeti askerlere milyonlarca resmi bülten, gazete, hatta yurtsever şarkı sözleri dağıtarak bir siyasi eğitim seferberliği de başlattı.

Yeni askere alınanlar, askeri tören alanı eğitiminin küçük ayrıntılarını hiçbir zaman beceremeyecek olsalar da, bu yurttaş ordusu 1791 talim elkitabının rehberliğinde etkili bir taktik düzeni geliştirdi. Taburlar yine toplu ateş gücüne karşı saf halinde duruyorlardı; ama taburun saldırı kolunun, derinlemesine on iki sıra, yanlamasına altmış askerden oluşan yeni bir düzenin üstünlüklerinden de yararlanıyorlardı. Bu sıkı düzen ustalıkla hareket ediyor, kolayca hatlara dağılıyor, düşmana hızla ateş açıyordu. Fransızlar, saldırıya hazırlanan düşmanı tedirgin etmek için esas hattın önüne avcı erlerini yayıyorlardı. Devrim piyadesinin yararlandığı en büyük üstünlük yalnız bir öğeye dayanmıyor, arazi ve koşullarla baş edebilecek savaş taktiklerinin esnek birleşimine dayanıyordu.

Fransız süvarileri savaşın ilk yıllarında sayıca az ve yetersiz olduklarından savaş alanında pek etkili olmadılar; ama topçular çok değerli olduklarını kanıtladılar. Fransızlar giderek hafif koşulu topçulara, daha çok koşum hayvanıyla çekilen ve toplara ayak uydurmak için atlı erlerin iş gördüğü seyyar toplara daha fazla kaynak ayırdılar. Bu bataryalar dörtnala ilerleyebilir, top arabasının ön parçasını çıkartarak topu ateşe hazırlayabilir, topu yeniden top arabasına yerleştirebilir, piyadeyi desteklemek için bir sonraki kritik pozisyona fırlayıp gidebilirlerdi.

Muharebe Meydanında Devrim

Nisan 1792'de savaş başladığında, Fransız ordusundaki yarı eğitilmiş birlikler, özellikle kilit kuzeydoğu sınırında, yinelenen

* Ulusal Konvansiyon'un eyaletlere gönderdiği milletvekilleri – ç.n.

felaketlerle karşılaştı. Başarısız generallerin ardından, sonunda François Kellermann orduyu tam güneye götürecekken, kuzeyde Charles Dumouriez komutayı aldı. Beş yıl önce başarılı bir biçimde Hollanda Cumhuriyeti'ni işgal eden Brunswick dükünün komutası altındaki Prusya ve Avusturya orduları yaz sonunda Longwy'de Fransız ordularını yarıp sınırı geçti, Verdun'ü aldı ve Paris'e değin tehdit oluşturdu. Dumouriez, Brunswick'in planlarını bozmak için zekice önlem aldı; 20 Eylül'de, Valmy'de Kellermann 36.000 askerle Brunswick'in 30.000-34.000 askerini durdurdu. Valmy topçu düellosundan biraz daha öteydi; Fransız topçuları üstün durumdayken, Kellermann'ın piyadeleri de geri çekilmeyince, Brunswick saldırıya son verdi. Bu sıradan zafer devrimi korudu. Büyük Alman şairi Goethe savaşa tanık oldu ve o gece dostlarına şu kehanette bulundu: "Buradan ve bugünden sonra dünya tarihinde yeni bir çağ başlamaktadır ve o doğarken sizler buradaydınız." Valmy'den sonra Fransız ordusu saldırıya geçti; yıl bitmeden Avusturya Hollandası'nda ve Ren boyunda zafer kazandı.

Ancak 1793 yılı Fransızlar açısından kötü başladı. Dumouriez, Avusturya Hollandası'nı bir karşı saldırıda yitirdi; ama artık İngiltere'nin de katıldığı müttefikler ilerlemek yerine, Vauban'ın devrime mirası olan sınır kalelerini kuşatmaya son verdiler. Yenilgi, Vendée'de karşıdevrimci bir başkaldırının patlak vermesiyle birlikte, diktatörce Kamu Güvenliği Komitesi'ni kuran ve savaş için acımasızca kullanan Devrim Hükümeti'ni sarstı. "Zaferi örgütleyen" diye selamlanan deneyimli bir askeri mühendis olan Lazare Carnot, komitede en güçlü asker olarak öne çıktı. Savaş üretimini, lojistiği ve stratejiyi başkalarından çok o yürüttü.

1793 güzüne değin Fransızlar kuzeydeki sınıra istikrar kazandırmışlardı. Bu arada, Akdeniz kıyılarında, genç Napolyon Bonapart'ın komutasında topçuları etkili kullanan Fransızlar, daha önce İngilizlerin ele geçirdiği Toulon'u yeniden aldılar. Devrim orduları bir kez daha dalga dalga ilerlediler. 17-18 Mayıs 1794'te Tourcoing dolaylarında 60.000 kişilik bir Fransız ordusu 73.000 askerden oluşan Avusturyalı, İngiliz ve Hannoverli altı kolun çe-

virme harekâtına son verdi. Fransızların bu zaferi, Saxe-Coburg prensinin komutası altındaki 52.000 askere karşı 75.000 Fransız askerinin 26 Haziran'da başarılı bir savunma yaptığı Fleurus'deki zaferin yolunu açtı. Daha sonra Mareşal Nicolas Soult bunun gördüğü en ümitsiz muharebe olduğunu söyledi. Fleurus'den sonra Avusturyalılar Hollanda'yı terk ettiler. Zaferler sürdü: Fransızlar, müttefik devletleri Ren'in gerisine çekilmeye zorladılar, Savoy'da başarılı oldular ve 1795'in başlarında, (Batavya Cumhuriyeti olarak yeniden adlandırdıkları) Hollanda Cumhuriyeti'ni fethettiler.

Ancak bu son başarıdan sonra, bir Fransız generali ihanet ederek cumhuriyetin işgal planlarını düşmana verdiğinden savaş Almanya'da çıkmaza girdi. Fransızlar İtalya'da, Cenova dolaylarında kıyıda tutundular; ama çok az ilerlediler.

Ordunun 1792 yılında kazandığı ilk zaferlerle daha sonra 1794'te kazandığı zaferler devrimi Fransa sınırları dışına taşıdı. Ancak, Fransız ordularının taktik yeteneği Avrupa'da ezilen halklar arasında benzer devrimlerin alevlendirme olanağı yaratırken, bu orduların işgal edilen ülkelerdeki davranışları halkları kurtarıcıları aleyhine döndürdü. Yetersiz ve yozlaşmış bir ikmal hizmetiyle iyi desteklenmeyen Fransız askerleri yaşamak için yağmaya başvurdular. Bu, yapmak istedikleri bir şey değil, yapmak zorunda kaldıkları bir şeydi. 1795'te önceki devrim yönetimlerinin yerini Direktuvar aldı; savaş zenginlerin ceplerini doldururken, ordu başıboş bırakıldıkça giderek yozlaştı. Ancak Paris hükümeti, orduyu boşlamasının bedelini ödeyecekti. Devrim coşkusu doruktayken askerlere kahraman gibi davranılıyordu; ama zaman geçtikçe ordu kendini önemsenmemiş ve aldatılmış gibi görmeye başladı. Kayıplarla firarlar birliklerin mevcudunu büyük ölçüde –1794 yazında 750.000 askerden bir yıl sonra, XVI. Louis'nin döneminden biraz daha fazlasına, yaklaşık 480.000'e– düşürdü. Ordu, iyi niyetle, devrimin en yüksek ülkülerini simgelediğine inanıyordu: Kamu yararı için özveri, yeteneği değerlendiren uğraş, eşitler arasında kardeşlik. Buna karşılık Direktuvar, yalnız ordudan değil, devrimden de vazgeçmiş görünüyordu. Böyle yabancılaşmış bir ordu sonunda bu hükümete karşı çıkabilirdi; Napolyon Bonapart bunu gerçekleştirdi.

Bonapart'ın Savaş Araçları

27 Mart 1796'da, yirmi altı yaşındaki general, Fransız sınırı ile Cenova arasındaki Akdeniz kıyısına ilişmiş darmadağınık bir kuvvetin, İtalya Ordusu'nun komutasını aldı. Bonapart, orduya yiyecek ve şan şöhret sözü verdi; hatta devrim ülkülerine biraz fesat bile karıştırdı:

> Askerler! Aç ve çıplaksınız; hükümet size çok şey borçlu; ama hiçbir şey veremiyor. Bu kayalar arasında gösterdiğiniz sabır ve cesaret hayranlık uyandırıyor; ama şan şöhret getirmiyor – üzerinize bir zerresi dahi düşmüyor. Sizi dünyadaki en verimli ovalara götüreceğim. Zengin eyaletler ve müreffeh kentler, hepsi sizin ellerinizin altında olacak; orada onur, saygınlık ve bolluk bulacaksınız. İtalya'nın askerleri! Cesaret ve dirençten yoksun musunuz?

Bonapart bu ilk büyük seferinde bir dizi parlak harekât ve şiddetli çatışma sonucunda Piemonteli ve Avusturyalı birleşik kuvvetlerle karşılaştı ve onları yendi. Önce, ikisini de sırasıyla yenilgiye uğratarak ve ayrı ulaştırma hatlarının gerisine püskürterek, Piemontelileri Avusturyalılardan ayırdı. Sonra Piemontelilerin üzerine atıldı, 28 Nisan'da savaştan çekilmek zorunda bıraktı. Bunun arkasından Bonapart Avusturyalı düşmanı Beaulieu karşısında üstünlük sağladı ve düşmanı yenerek Lombardiya'yı Fransızlara bırakmaya zorladı. Bonapart'ın komutayı aldıktan yalnızca altı hafta sonra başarıya ulaşması gerçekten şaşırtıcıydı. Mantua'da direnen, kuşatılmış kaleye tekrar tekrar destek kuvvetleri gönderen Avusturyalıları Kuzey İtalya'dan çıkarmak daha çok zaman aldı. Ancak hepsini sırayla yendi; 18 Nisan 1797'de Avusturyalılar ateşkesi kabul ettiler, daha sonra da Campo Formio Antlaşması imzalandı.

Mısır'ı denetimi altında tutmanın Hindistan –yalnızca duygusal bir kanı– kapısını açacağına inanan Bonapart 1798'de Mısır'a bir sefer düzenledi; Akdeniz'de fırsat kollayan Amiral Horatio Nelson'u savuşturduktan sonra yaklaşık 40.000 kişilik ordusunu 1-3 Temmuz'da İskenderiye yakınlarında karaya çıkardı ve kente saldırdı. 21 Temmuz'da Piramitler Muharebesi'nde büyük bir Mem-

luk ordusunu yok etti. Ancak bütün bunlar boşa gitti; çünkü 1 Ağustos'ta Nil Savaşı'nda Nelson Fransız donanmasını paramparça etti –donanmadaki on üç gemiden yalnız ikisi kaçabildi– ve Bonapart'ın ordusu mahsur kaldı. Bonapart, Suriye'ye bir sefere çıkarak felakete dayanmaya çalıştı; ama Akka'yı alamayınca dönmek zorunda kaldı. Düş kırıklığına uğramış bu hırslı general ordusunu terk ederek, Mısır seferinden kazandığı ünü yanına kâr kalarak ve bir firkateyne bindi. 9 Ekim'de Toulon'a çıktı.

Bonapart Fransa'ya gelince askeri ününü siyasi sermayeye çevirdi; Paris çevresindeki birliklerinin desteği ile 9-10 Kasım'da Direktuvar'ı düşürdü. Birinci Konsül ilan edilen Bonapart artık Fransa'yı yönetiyordu; ama o Mısır'da kumar oynarken Kuzey İtalya'nın büyük bir bölümünü yeniden ele geçiren Avusturyalıları püskürtmek için kısa bir süre sonra harekete geçti. 14 Haziran 1800'de Marengo'da küçük bir zafer kazandı; bu, 3 Aralık'ta Jean Moreau'nun Hohenlinden'de kazandığı zafer ile birleşince Avusturya'yı bir kez daha Fransa'nın koşullarını kabul etmeye zorladı. İngilizler de 1802'de Fransızlarla bir anlaşma imzaladılar ve Fransa barışa kavuştu. 1804'te Bonapart kendisini İmparator Napolyon olarak taçlandırarak daha yüksek bir konuma geldi.

Napolyon, bu kadar kısa bir zamanda, nasıl bu kadar çok muharebe kazandı ve doruğa çıktı? Kendini adamış askerler, yeteneğe dayanan subay sınıfı, savaşta kendilerini kanıtlamış generaller, Fransa'nın düşmanlarından daha üstün bir esnek taktik düzeni de dahil Devrim Ordusu'nun mirasını aldığına hiç kuşku yoktur. Napolyon orduları artık 1793-1794'ün devrimcileri değillerdi; ama onlar Fransız'dı, ülkenin çocuklarıydılar, kendilerini ülkelerine adamışlardı ve önderlerinden esinleniyorlardı. 1798 tarihli Jourdan Yasası, tüm genç erkeklerin askere yazılmasını gerekli kılan yeni bir genel zorunlu askerlik düzeni kurdu; her yıl hükümet askerliğe uygun olanlar arasından çağrılacaklar için bir kota koydu. Bu yeni zorunlu askerlik yasası Napolyon'un ordularına –1815'e değin iki milyondan çok– asker sağladı ve bütün Batı ve Orta Avrupa'da zorunlu askerlik yasalarına örnek oldu.

Napolyon, ordusuna uygun savaş yöntemini sürdürdü ve iyileştirdi. Taburları kollarda ve saflarda birleştiren *ordre mixte*'in bir

biçimine yaptığı taktik vurgu gibi genellikle bulduğunu uyarladı. Buna ek olarak, 1790 sonlarında yavaş yavaş kendini yeniden toparlayan Fransız süvarisinin canlanmasından yararlandı. Topların önemini de değerlendirdi ve sayılarını artırdı.

Bunun dışında, Devrim Ordusu'nun örgüt yapısını iyileştirdi. 1792 ve 1793'te Fransızlar bağımsız ya da öteki tümenlerle bağlantılı olarak hareket eden birkaç bin askerden oluşan küçük bir ordu kurmak için piyade, süvari ve topçuları birleştiren savaşçı tümenlerin kullanılmasına öncülük ettiler. Napolyon 1805 yılındaki sefere başlamadan önce, büyüklüğü 10.000'in altı ile yaklaşık 30.000 arasında değişen tümenleri kolordularda birleştirerek bu kavramı genişletti. Napolyon'un yüksek komutasındaki kolordular işlevlerini, öteki kolordularla eşgüdümlü bağımsız düzenler olarak tümenlerden daha da iyi yerine getirdiler. Kolordu örgütlenmesi komuta ve ikmal sorunlarını kolaylaştırdı. Napolyon'un savaşa ayırdığı yeni kuvvetler tek bir kişinin etkili bir biçimde denetleyemeyeceği kadar büyüktü ve (muharebe meydanında karışıklığı hiçbir şey tamamıyla ortadan kaldıramamakla birlikte) ordusunu kolordulara bölerek, komutayı ve denetimi pekiştirdi. Ayrı ileri hatlarda hareket eden birkaç kolordu kendi ikmalini, tek yolda hareket eden bir tek büyük ordudan daha kolaylıkla sağlayabileceğinden, kolordular lojistiği de iyileştirdiler.

Ne olursa olsun, Napolyon'a özgü hareket daha esnek ve hazırlıksız ikmal sistemi istiyordu. Eski yönetimin komutanları, aç askerlerin ya kaçacakları ya da başkaldıracakları korkusuyla hantal ikmal yollarına bağlı kaldılar; buna karşılık, Fransız devrim askerlerinin gerektiğinde yiyecek arayıp yağmalasalar bile savaşçı birlikler olarak bütünlüklerini korumaları bekleniyordu. Yiyeceğin o bölgeden sağlanması, sefer sırasında gerekli olduğunda hızlı hareket etmeye olanak verdi; ama her derde deva olmadığını da kanıtladı. Yağma ile yiyecek elde edilmesi, zengin bir ülkede hareket halindeki bir orduyu besleyebilmesine karşın, bir yerde uzun süre bekletilen, yoksul ya da (Napolyon'un Rusya'da karşılaştığı gibi) çıplak arazide hareket eden bir orduyu besleyemezdi.

Başarılarına ilişkin yapılan hiçbir çözümleme Napolyon'un dehasını görmezlikten gelemez. Mükemmel bir taktik ve harekât

ustası olan Napolyon, bir düşman ordusunu yalnız yenmeyi değil, yok etmeyi de hedefliyordu. Bunu gerçekleştirmede ona özgü davranış *manoeuvre sur les derrières,* yani düşmanın kanadının ve arkasının tehdit edilmesiydi. Ordusunun bir başka bölümünü, genellikle bir kolorduyu, düşman kanadının çevresinden yürümeye yönlendirirken, düşmanının dikkatini kendi ordusunun bir parçasına çekiyordu. Artık Napolyon'un ordusu düşmanın geri çekilme hattına hâkim olduğu için yenilgiyi yok etmeye dönüştürebilirdi. 1806'da, Jena-Auerstadt'ta Prusya ordusunu yendikten sonra Napolyon'un neredeyse bütün Prusya ordusunu kıstırması gibi, savaşta işi mümkünse etkili bir kovalama bitirirdi.

Büyük Ordu*

Napolyon gerçekte dehasını en iyi başyapıtında, 1805 seferinde gösterdi. Mayıs 1803'te Fransa ile İngiltere bir kez daha savaşa girdiler; ama iki düşman başlangıçta gerçekten kapışamadılar; Fransızlar ordugâhlarını Boulogne'da kurmuşlardı ve hiçbir zaman gerçekleşmeyecek bir işgal tehdidinde (İngiltere'yi) bulunuyorlardı. Ancak, 1805'te Avusturyalılarla Ruslar Üçüncü Koalisyon'u kurmak için İngilizlere katılınca, Napolyon işgal tasarılarını bir yana bıraktı; Ağustos'ta hızla Avusturya'nın üzerine yürüdü.

Napolyon'un Ren'e kaydırdığı *Grande Armée*'nin mevcudu 210.000 askeri buluyordu. Napolyon 50.000 askeri de Mareşal André Masséna komutasında kendi kontrolündeki İtalya Krallığı'nda bıraktı. Avusturyalılar Arşidük Karl'ın komutasındaki 95.000 askerle esas olarak bu ikinci kuvvete yüklendiler. Bu, Avusturyalıların Ulm'a 72.000 asker, Ulm ile İtalya'yı bağlayan Tirol'e de 22.000 asker konuşlandırabilmeleri anlamına geliyordu.

Napolyon, Avusturyalılara karşı önceki seferlerinden farklı olarak bu kez Tuna'dan aşağı yürümeye niyetlendi. Fransızların uyguladıkları manevra savaşında** kaleler 17. yüzyılda sahip oldukları

---

* *La Grande Armée* deyimi 1805'te, Britanya'ya çıkmak için Manş Denizi'nin Fransa kıyılarında toplanan, sonra da doğuda Avusturya ve Rusya'ya karşı sefere çıkan orduya verilen addır – ç.n.

** Manevra savaşı, düşmanı, karar alma mekanizmasını hareketsizleştirerek yenilgiye uğratmaya yönelik harekâtları anlatan bir kavramdır – ç.n.

başat işlevlerini yitirmişlerdi; ama Napolyon, ordusunun arkası Ulm'dan tehdit edilirken Tuna'dan aşağı ilerleyemezdi. Yiyecek arayarak beslenen *Grande Armée* 26 Eylül'de Ren'i geçti, Avusturyalıların tüm ulaştırma hattını keserek hızla Ulm'un doğusuna döndü ve neredeyse bütün Avusturya kuvvetini ele geçirdi. Napolyon daha sonra Viyana'ya doğru ilerledi. Napolyon'un ilerlemesine asıl direnenler savaşa katılan Rus birlikleri oldu; yine de Napolyon 14 Kasım'da Avusturya başkentini işgal etti.

Viyana Napolyon'un son hedefi değildi; ancak ana kuvvetleri yenerek Avusturya'yı savaşın dışında bırakacağını biliyordu. Bunun kısa zamanda yapılması gerekiyordu çünkü Prusyalılar da savaşa girme tehdidini savuruyorlardı (ve bu durum Napolyon'un işini daha da zorlaştırabilirdi). Bu nedenle Napolyon, Viyana'nın kuzeyinde bekleyen birleşik Avusturya ve Prusya ordularını savaşa zorlamak için tuzak kurdu; karışıklık çıkmış, olan biten apaçık ortadaymış gibi göstererek müttefikleri kandırdı. Birleşik ordulara komuta eden Çar Alexander ile generali Mikhail Kutusov bu tuzağa düştüler; ama bu bile Napolyon'un tasarıları için yeterli değildi. Müttefikleri yok edilmeye maruz bırakacak bir biçimde kendisine saldırmaları için kandırmalıydı. Bunu 2 Aralık'ta, Austerlitz'de, Kutusov'a sağ kanadını zayıf gibi göstererek yaptı. Ancak Ruslar, Fransızları yandan kuşatmak için ordularının büyük bir bölümünü gönülsüzce gönderdiler; ama güçsüz görünen kanat gece boyunca cebri yürüyüş yapan Davout'nun kolordularının savaş alanına gelmesiyle güçlendirilmişti. Kahramanca çarpışan Louis Nicholas Davout, yaklaşmakta olan Rus kolbaşını durdurdu. Bu arada, Kutusov yandan kuşatma için merkezden birlik çekerek merkezini zayıflatmıştı. Napolyon'un beklediği de buydu; uygun anda Soult'un büyük kolordularını Rusların merkezine saldırtarak parçaladı; sonra Rusların yan kollarının arkasına saldırmak için sağa çark etti. Müttefik ordusunun merkezi ve sol kanadı çözüldü. Yalnız Rusların sağ kanadı düzenli bir biçimde çekilebildi. İki gün sonra Avusturyalılar teslim oldular. Napolyon'un hiçbir zaferi Avrupa'nın haritasını Austerlitz'den daha çok değiştirmedi; çünkü 1806'da, 10. yüzyılın eseri Kutsal Roma İmparatorluğu'nun varlı-

ğı sona erdi; Habsburg imparatoru bundan böyle kendini yalnızca Avusturya imparatoru olarak adlandırdı.

Austerlitz tek başına Napolyon'a tüm zamanların en büyük komutanlarından biri ününü kazandırabilirdi; yine de o, yadsınamaz dehasına karşın, sonunda yenilgi ile karşılaştı. Napolyon'un düşüşü dört nedenle açıklanabilir: Stratejik hırsı; Fransız işgaline karşı artan yerel hınç; onunla savaşan orduların önemli ölçüde iyileşmesi ve yenileşmesi; dünyanın en önde gelen deniz ve ticaret gücünün, Britanya'nın Napolyon'a cephe alması. Bütün taktik ve eylem yetenekleri Napolyon'u ölümcül bir stratejik hataya kurban etti; ne neyin yeterli olduğunu ne de nerede duracağını bildi. Böyle olunca er ya da geç başarısızlığa mahkûmdu. Napolyon'un, dar anlamda bir seferde, tek düşmanı bir defada nasıl yeneceğini bilecek büyük bir yeteneği vardı: 1805'te, 1806'da, 1807'de, önce Avusturya, sonra Prusya, sonunda Rusya ile barış yapılmasında etkili olan seferler yaptı. Ancak Napolyon, hiçbir zaman ona doyum sağlayacak ve Avrupa'ya kalıcı bir istikrar güvencesi verecek son bir amacı yokmuş gibi görünmektedir. Tersine, Silezya'yı aldıktan sonra Büyük Friedrich, "Bundan sonra amacım kendimi savunmanın dışında bir kediye bile saldırmamak," demişti. Yedi Yıl Savaşları (bkz. s. 203) esasen Friedrich'e dayatılmıştı; Friedrich kalıcı barışı yeğleyebilirdi. Napolyon ise, tersine, hepten hırslıydı ve ölçüsüzdü.

Çok sayıda eski düşmanına karşı büyük bir zafer kazanma düşünün parçası olarak Napolyon, bir ekonomik savaşta tüm Avrupa anakarasını Britanya karşısında birleştirmeye çalıştı. Aslında İngilizler 1803'ten beri Fransız limanlarını ablukaya almışlardı; şimdi Napolyon tüm İngiliz mallarını Avrupa'ya sokmamak amacıyla tasarlanan Karasal Düzen'i ile misilleme yapıyordu. Düzeni ilk önce 1806 tarihli Berlin Kararnamesi'nde biçimlendirdi; Rusların katılımını sağlamak için ertesi yıl Tilsit Antlaşması'yla genişletti. Kuşkusuz bu, bir devletin düşmanını yenme umuduyla savaş zamanında ekonomik baskı yaptığı ilk olay olmasa da o güne değin yapılanların en büyüğüydü. Ancak Napolyon, bütün anakara Avrupa'sı devletlerini tek bir serbest ticaret bölgesinde birleştirmedi; bunun yerine Fransa'nın yararına gümrük vergileriyle oynadı. Sonuçta,

Karasal Düzen, İngilizlere karşı basit bir cepheden çok Fransızların egemenliğini yansıttı. Zamanla İngiliz mallarının dışarıda bırakılması, çeşitli istisnalar ve karaborsayla hafifletildi. Yine de, Karasal Düzen'in genişletilmesi ya da sürdürülmesi daha 1807'de Fransızlar Portekiz'i işgal edince bir *casus belli* (savaş sebebi) işlevini gördü; ayrıca, Aralık 1810'da Çar Alexander Rus limanlarının İngiliz mallarını taşıyan tarafsız gemilere açık olduğunu bildirerek Napolyon'dan ayrılınca, iki imparator arasında savaş gerçekten de kaçınılmaz olmuştu.

İspanyol Yarası ve Rus Kanaması

Napolyon, 1808'de kardeşi Joseph'in İspanya kralı olduğunu açıklayınca beş yıl boyunca Fransızların kanını ve kaynaklarını akıtan kalıcı bir yara açtı. İlk İngiliz seferi 1808'de Portekiz'de karaya çıktı, İspanya'dan atılmasına karşın orada kaldı. Arthur Wellesly, 1809 ortasında bir kez daha püskürtülen kuvvetlerini Portekiz'deki üssünden İspanya'ya kaydırdı. Ancak artık Wellington Vikontu olan Wellesly, 1810'da Lizbon'un dışında Torres Vedras'da sağlamlaştırılmış hatların önünde oyalanan ve aç kalan Fransız ordusunun gücünü tüketerek Portekiz'de ustaca bir savunma yaptı. 1812'de Wellington yine saldırıya geçti; kuvvetlerinin bazı aksiliklerle karşılaşmalarına karşın, 1813'te büyük başarı kazandı Wellington, 21 Haziran'daki Vitoria Muharebesi'nde 80.000 askeriyle Joseph Bonapart'ın komuta ettiği 65.000 kişilik bir orduyu yendi.

Yarımada Savaşı boyunca İspanyol gerillalar Fransızlara dehşet saçtılar, yiyecek sağlama olanaklarını kısıtladılar. Fransız kurmay subayı Pelet, gerillaların nasıl "küçük müfrezeleri vurarak, hasta ve tek kalan askerleri öldürerek, konvoyları yok ederek, habercileri kaçırarak her noktada kendilerini ortadan kaldırmaya kalkıştıkları"nı anlattı. İspanyol partizanlar da tıpkı Amerikan Bağımsızlık Savaşı'ndaki milisler gibi, düşmanlarını bir ikilemle karşı karşıya bıraktılar. İngiliz, Portekiz ve İspanyol düzenli ordularının varlığı Fransızları gerillalarla savaşmak için kuvvet ayırmaktan alıkoydu;

ama kuvvet ayıramayınca da hem gerilla çeteleriyle savaşımın hem de yiyecek toplamanın zor olduğunu gördüler. Ancak, gerek İspanya'da, gerek Amerika'da gerillaların işlevi benzeşse de, acımasız şiddeti İspanyol savaşını farklı bir yere oturtuyordu. İspanyol gerillaları ellerine düşen Fransızlara aman vermiyorlar, Fransız askerleri de misillemeler ile karşı koyuyorlardı.

Fransa "İspanyol Yarası"ndan yavaş yavaş kan kaybederken, Rusya'da şiddetli bir kanamadan sarsıldı. Napolyon Haziran 1812'de Rusya'yı işgal ettiğinde 600.000'in üstünde Fransız ve müttefik askerden oluşan bir ordu topladı; ama Aralık'ta en iyi tahminlere göre yalnızca 93.000 askerle geri döndü. Napolyon, bu işgale (karşılaştığı en büyük felaket), bağımsız Rusları yine Fransız yörüngesine girmeye zorlamak, sallanan Karasal Düzen'ini yeniden güçlendirmek umuduyla kalkışmıştı. Ruslar, güçlerinin yürekli bir ordu ile uzaklığı zamanla değiştirme yeteneklerinde yattığını gördüler; bu nedenle Fransızlar Smolensk ve Valutino'da sonucu belirlemeyen zaferler kazandıktan sonra, General Kutusov Napolyon'un istediği büyük muharebeden 7 Aralık'ta Moskova'dan tam 60 mil ötedeki Borodino'ya değin kaçındı. O gün Napolyon askerlerine şöyle seslendi: "Askerler! İşte uzun süredir istediğiniz o muharebe! Bundan sonra zafer size bağlı; buna ihtiyacımız var." Doğrusu, muharebeyi isteyen imparatordu; ama şansını çok iyi kullanmadı; basitçe kolordularını doğrudan doğruya Rus mevzilerine savurdu. Nihayet o gün zafere ulaştı; ama bunun için ağır bir bedel ödedi. Katliamın toplam faturası 68.000 ölü ve yaralıydı. Borodino, Napolyon'un o güne değin en çok kan dökülen muharebesi oldu.

Savaştan sonra Kutusov, Napolyon'u aldatarak bir adım önde bekledi; Fransızlar 14 Kasım'da Moskova'ya girdiler. Ruslar, başkentlerini savunmak yerine yaktılar; böylece Napolyon Moskova'nın yalnız küllerini fethetmeyi başardı ve Ruslara koşullarını kabul ettiremediğinden bir ay sonra çekilmeye başladı. Lojistiği darmadağın olan, kış koşullarında yiyecek bulamayan Napolyon'un Büyük Ordu'sunun çekilmesi, Kasım sonunda Berezina Nehri'ni geçerken felaketle bitti ve ordu dağıldı. Stratejik hedef-

lerini hiçbir zaman sınırlamak istememesi, İspanya ve Rusya'da uğradığı kayıplarla birleşince, Napolyon 1813'te Almanya'da tutunamamaya, sonra da 1814'te tahtını kaptırmaya mahkûm oldu. Ancak bu son seferlerde üçüncü öğe de etkili oldu: Düşmanlarının gelişen yeteneği.

Napolyon, hanedan savaşlarından ulusal savaşa geçişten yararlanmıştı. Fransız Devrimi, uğruna savaştığı amaç ve halka bağlı yurttaş asker ülküsünü gerçekleştirmişti. Napolyon, kendi askerlerinin milliyetçiliğini kötüye kullandı; ama Fransızların fetihleri, boyun eğdirdiği ya da aşağıladığı halklarda karşıt ulusal duyguları körükleyince şaşırdı. Fransızlara karşı İspanyolların hıncı Napolyon savaşlarının en acı ve acımasız çatışmasını doğurdu. 1812'deki Rus direnişi de en kıyıcı direnişlerden biri oldu; Almanya'ya geri dönmek zorunda bırakılan Napolyon, Almanların da başkaldırısı ile karşı karşıya kaldı.

1812-1814 yıllarında Avrupa'da Fransız egemenliğini alaşağı etmek için savaşan Alman orduları şimdi Fransızlara karşı hem hınç ve kinle hem de Alman milliyetçiliğiyle güdülenmişti. Almanlar, başka yönleriyle de daha zorlu düşmanlardı. Alman askeri reformcular, 1805-1809'da karşılaştıkları aşağılanmalardan sonra kurumsal ve taktik değişiklikleri kabul ettirmişlerdi. Ayrıca Napolyon Avrupa'ya yeni bir savaş tarzı öğretmişti; şansına, düşmanları mükemmel öğrencilerdi.

Böylece yenik arşidük Karl 1805'ten sonra Avusturya ordusunda yeniliğe öncülük etti. Çokuluslu Avusturya, etki alanlarında yapabildiği ölçüde ulusal bir ordu kurmaya çalıştı. 1808'de Avusturyalılar, milislerin geri kademelerdeki hizmetlere uygun olmalarına rağmen, *Landwehr*'i, 240.000 askerden mürekkep o ünlü milis gücünü kurdular. Karl ayrıca Fransızlardan kolordu örgütlenmesini de aldı. Yeni talim kitabına hafif çarpışma taktikleri alındı ve hafif piyade taburları subay durum kılavuzuna girdi. Karl süvariyi, özellikle topçuları iyileştirmek için de uğraştı. Ancak yeni ordu kemikleşmeye zaman bulmadan, Avusturyalılar 1809'da Napolyon'la kapıştılar. Avusturyalılar, 21-22 Mayıs 1809'daki Aspern-Essling Muharebesi'nde imparatoru bozguna

uğratmış olsalar da, Napolyon onları 5-6 Temmuz'da Wagram'da yine yendi.

1806'daki Jena-Auerstadt yenilgisinden sonra daha büyük ve etkili reform dizisi Prusya ordusunu değiştirdi. Önde gelen reformcu Gerhard von Scharnhorst sıradan askerlerin bağlılığından yararlanabilecek bir ordu kurmak istedi. "Jakobenler gibi halkın duygularına seslenmeyi öğrendiğimizde kazanacağız," diye yazdı. Bunun için askeri işlemlerden daha fazlasına gerek vardı; bu nedenle, 9 Ekim 1807'de, Fransızların devrimde yaptıkları gibi, Prusya hükümeti de serfliği kaldırmak için bir Özgürlük Fermanı çıkardı. Scharnhorst, soyluluğu dikkate almayan, herkese açık profesyonel ve eğitimli bir subay sınıfının oluşturulmasını şart koştu. 1808'de bir talimat kökene değil, yeteneğe dayanan subay sınıfını yeniden tanımladı:

> Bundan böyle, bu nitelikleri haiz herkes askeri kurumlarda en üst rütbelerdeki sanlara hak kazanabilir. Şimdiye dek var olan tüm sosyal tercihler bu nedenle askeri kurumlarda ve her yerde sona ermiştir ve geçmişine bakılmaksızın herkes aynı görevlere ve aynı haklara sahiptir.

Prusyalı reformcular, bu daha kapsayıcı subay sınıfını eğitmek için kurmay subay yetiştirmek üzere bir savaş akademisi de dahil olmak üzere, Avrupa'daki benzerlerinden çok daha üstün kurumlar kurdular. Scharnhorst, 19. yüzyıl savaşlarında çok etkili olan Prusya genelkurmayının da temelini attı.

Prusya reformu, bir halk ordusu kurmayı amaçlıyordu. Tilsit Antlaşması (1807) düzenli orduyu yalnızca 42.000 askerle sınırladı; ama Prusyalılar, eğitilmiş 33.600 yedek asker daha yetiştirerek, bu sınırlamalardan kaçmak için ellerinden geleni yaptılar. 1813'te Fransa ile savaş olasılığı belirince, Prusyalılar düzenli orduyu büyüttüler ve yeni kuvvetler kurdular. Çoğunlukla orta sınıf kökenli gönüllülerden oluşan, *Jäger* denilen tüfekli hafif piyade yurtseverliğini gösterdi; kraliyet kararnameleri, on yedi ile kırk yaş arasında olup da bir başka askeri hizmete gönderilmemiş bütün erkeklerden oluşan Prusya milislerini, *Landwehr*'i askere aldı; *Landsturm* (tüm öteki askerlerden oluşan) son savunma hattı olarak hizmet verdi.

Ağustos 1813'te Prusya kuvvetlerinin mevcudu 280.000 askere ulaşmıştı.

Waterloo

1813'te Napolyon'un düşmanları onun harekât ilkelerini benimsediler ve bu ilkeleri yaratıcısına karşı kullandılar. Napolyon'un düşmanları daha saldırgandı; Napolyon'u yalnızca yenmek değil, esas kuvvetlerini yok etmek istiyorlardı. 18. yüzyıl savaşları ile harekâtlarının incelikleri geçmişte kalmıştı. Müttefikler, daha önce birçok kez olduğu gibi ayrıntılara yenik düşmemek, savaşmak üzere birleşmek, top seslerine doğru ilerlemek için savaşım verdiler. 1813'te, toplam 340.000 askerden oluşan Avusturya, Prusya, Rusya ve İsveç'in birleşik orduları, savaşın doruk noktası olan Leipzig Muharebesi'nde, Napolyon'un yaklaşık 200.000 kişilik ordusunu yenerek Napolyon'un Almanya'daki egemenliğine son verdiler. Doğudan ve kuzeyden hareket eden birkaç ordu Paris'te buluşurken –güneyde Yarımada Savaşı'ndan yeni galip çıkmış olan– Wellington'un ordusunun saldırısına uğramasına karşın Napolyon 1814'teki savunma seferinde eski dehasını bir parça da olsun sergiledi. Ancak Napolyon, Mart sonlarında, düşmanlarını çekilmeye zorlamak ve Prusya ile Avusturya ulaştırma hattını tehdit etmek için harekât yapınca, düşmanları bu tehdidi dikkate almayıp Paris'e yürüyerek Napolyon'a özgü savaşın temeline hâkim olduklarını gösterdiler. Müttefiklerin Paris'e gelmeleri üzerine Napolyon tahttan çekildi.

Yenilmiş, mutsuz imparator Elbe'ye sürgüne gitti; ama kısa sürede tahtını yeniden ele geçirmek için gizlice harekete geçti. 1 Mart 1815'te, talihsiz Yüz Gün'e başlamak üzere Cannes'da karaya çıktı. Sonuç gerçekten hiç kuşku götürmezdi: Avrupa devletleri Napolyon'un Fransa'yı yalnızca barış içinde yönetmek istediğine ilişkin verdiği söze inanılmayacağını çok iyi biliyorlardı. Düşmanları onun savaş sanatını öğrenmişlerdi. Wellington ile Blücher Napolyon'u Waterloo'da bir daha yenmek için kuvvetlerini 18 Haziran'da birleştirdiler; Napolyon o gün kazansaydı da işi bitirmek

için savaş alanına 450.000 asker yerleştiren Avusturya ile Rusya ordularının karşısında elbette yenilecekti.

Ne olursa olsun, Fransa'nın muharebe meydanına aynı büyüklükte bir ordu çıkarmayı sürdürüp sürdüremeyeceği kuşkuludur. 1814'te askere alınanların kayıtları kapatıldığında, 1806 ile 1814 yılları arasında Napolyon ordularında hizmet eden iki milyon Fransızdan yaklaşık 15.000 subay öldürülmüş ya da yaralanmış, 90.000 er savaşta ölmüştü; 300.000'i hastanedeydi; en az 625.000'i de "tutsak" ya da "kayıp" olarak kaydedilmişti. Ölenlerin 84.000'inin yaşamı İspanya ve Portekiz'de, 171.000'inin Rusya'da, 181.000'inin de Almanya'da son buldu. Toplam olarak, (Birinci Dünya Savaşı'nda ölen, 1891 ile 1895 arasında doğan Fransız erkeklerinin yüzde 25'i ya da dört kişiden biri ile karşılaştırıldığında) Napolyon savaşlarında 1790 ile 1795 arasında doğan Fransız erkeklerinin yüzde 20'si –her beş kişiden biri– öldü.

Fransa'nın yenilgisinde madalyonun öbür yüzü İngilizlerin zaferiydi. Britanya, Fransa'ya 1793'ten başlayarak 1802-1803'teki kısa bir ara dışında, Napolyon'un St Helena'ya son sürgününe kadar karşı durdu. Britanya, savaşlar boyunca denizlerin hâkimi olarak kaldı. Deniz üstünlüğü Britanya'ya ticaret ile sömürgecilikten servet kazandırdı ve Napolyon'a karşı yapılan savaşlarda mali kaynak sağladı.

Fransa Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında denizde kısa bir canlanma yaşadıysa da, kendi devrimi donanmasına büyük zarar verdi. Devrimin coşkusu içinde karada başardığını denizde başaramadı. Göçle yitirilen ya da piyade subaylarının yerinin doldurulduğu yolla devrim hareketince temizlenen nitelikli soylu kaptanların yeri doldurulamadı. Ayrıca özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ülküleri herhalde ordugâhlardaki yaşam kadar denizde yaşamın yükümlülükleri ile disiplinine uygun değildi.

Nelson'un Etkisi

Fransız devrim savaşları sırasında Fransızlar, İngilizlerle belirli aralıklarla denizde boş yere karşı karşıya geldiler. Amiral Richard Howe, bu uzun dönemdeki savaşların ilk büyük deniz muharebe-

sini, Fransızların eşliğindeki ticaret gemilerinin sağ salim Fransız limanı Brest'e kaçmasına karşın, Fransız refakatçi gemilerinden oluşan bir donanmayı yenerek 29 Mayıs-1 Haziran 1794'te, Şanlı 1 Haziran Muharebesi'nde kazandı. Bundan sonraki önemli çatışma, 1796'da Fransızların 13.000 askerle Bantry Bay'de (Güneybatı İrlanda'da) karaya çıkmayı denemesi ve başarısız olmasıydı; ama bu deneme, kötü hava koşulları kadar İngiliz donanmasının eyleminden ötürü de boşa çıktı. Kraliyet Donanması, 1797'de Fransa'nın bazı yeni müttefikleriyle çatıştı. Şubat'ta, astlarından biri Komodor Horatio Nelson olan Amiral John Jervis komutasındaki İngiliz donanması Cape St Vincent Muharebesi'nde bir İspanyol donanmasını tamamıyla yok etti; bu arada Amiral Adam Duncan, Hollanda'nın İngiltere ile denizde rekabet etmesine 11 Ekim'de Camperdown Muharebesi'nde temelli olarak son verdi. Ancak İngiliz gemilerindeki başkaldırılar bu zaferlerden daha çok önem kazandı. Baharda ve yazın İngiliz karasularını koruyan filo* Spithead** ve Nore'da*** başkaldırdı. Birincisinde donanma başkaldıranlarla uzlaşma sağladı, ikincisini ise bastırdı; ama bu kargaşa sonunda tayfaların denizdeki yaşamı iyileşti.

İngilizler iki Fransız amfibi harekâtıyla uğraşırken, 1798 yılı özellikle belirleyici oldu. Fransızlar İrlanda'ya küçük bir kuvvet çıkarmayı başardılar; ama kısa sürede İngilizler tarafından tutsak alındılar. Bu olay, çıkarmayı desteklemek için gönderilen Fransız donanması karşısında İngilizlerin bir zafer daha kazanmasına yol açtı. Bu arada, Akdeniz'de Nelson, Nil Muharebesi'nde (bkz. s. 221) Fransız donanmasını tamamen yok etti.

Nelson ile Britanyalı diğer amiraller, on yıldan az bir süre içinde deniz savaşlarının özelliğini değiştirdiler. 18. yüzyılın deniz savaşlarının standart denizcilik taktiği, bir birim olarak savaşan donanmanın hattaki gemilerinin birbiri ardından düzenli sıra ile borda ateşi yapmalarını gerektiren çizgi düzeni**** olmuştu. Bu tak-

* Birleşik Krallık karasularını koruyan donanmaya *home fleet* denir – ç.n.

** Portsmouth yakınlarında bir demirleme yeri – ç.n.

*** Thames Nehri'nin ağzında bir demirleme yeri – ç.n.

**** Donanmadaki gemilerin bir çizgi şeklinde dizilmeleridir – ç.n.

tik düzene önem veriyor, donanma amiralinin astları üzerinde en üst derecede denetimini vurguluyordu. Çizgi düzeni taktikleri, her iki tarafın da birbirini top ateşiyle dövdüğü, küçük bir üstünlükle kazandığı ya da yitirdiği sonucu belirsiz savaşlarda defalarca ortaya çıktı. Savaş yönergeleri komutanların katı bir biçimde çizgi düzenini uygulamalarını vurguluyor, bazen düşmanı yenmekten çok böyle yapmakta daha kararlı görünüyorlardı. 1756'da Menorka açıklarında yitirilen muharebede elinden geleni yapmadığı için askeri mahkemede suçlu bulunduktan sonra vurulan talihsiz Amiral John Byng'in durumu böyle gözükmektedir.

Çizgi düzeninin tersine, *mêlée* (teke tek taktikler) bir donanma harekâtını, düşmanın düzenini parçalayarak bir dizi gemiden gemiye savaşa dönüştürdü. Bu, saldıran donanmanın düzenini gözden çıkarmak, kaptanların yeteneği ile karar verme yetilerine güvenmek anlamına geliyordu. En iyi şekilde, düşmanın üzerine atılmadan önce, saldıran donanma sayı ya da konum üstünlüğünü kendi yararına çevirmeye çalışırken, teke tek savaşımda savunmasız bırakma suçunun da bir yöntemi vardı.

Tarihçiler uzun süre çizgi düzeni taktiklerinin gelişmeyi engelleyen etkisini eleştirdiler ve Nelson'un uyguladığı, özellikle başyapıtı Trafalgar'daki gibi *mêlée* savaşını övdüler. Ancak, *mêlée* taktikleri, bir donanmanın gemilerinin öteki donanmanın gemileri karşısındaki üstünlüğüne fazlasıyla dayandığından yalnızca daha iyi kaptanlara ve tayfalara sahip olan donanmaya zafer vaat ediyordu. 18. yüzyılın sonlarında İngilizlerin kaptanları ile tayfalarının niteliği açıkça kıtadaki rakiplerini geride bıraktı; kazanmak için yalnızca fırsata gereksinimleri vardı. Nelson bunu fark etti ve çıbanın başını kopardı; ama o bunu yapan ne tek ne de ilk İngiliz amiraliydi. 1797'de Cape St Vincent'de Jervis gibi Howe da Şanlı 1 Haziran Muharebesi'nde 1794'te Fransızları bir *mêlée* savaşına zorladı.

Nelson Trafalgar'da *mêlée* taktiklerindeki büyük ününe güvendi. 1805'teki bu seferde Nelson, bu "kardeşler takımı" kendi amaçlarını ve yöntemlerini anlayıncaya değin düzenli olarak kaptanlarına danıştı. Kaptanları ile görüş alışverişlerinden birinden şunu aktardı:

> Onlara "Nelson etkisi"ni açıklayınca, bir elektrik şoku gibi oldu. Bazıları gözyaşlarını döktü, hepsi onayladı... ve amirallerden astlara değin, "Onlarla uğraşmamıza fırsat verirlerse mutlaka başarılacaktır! Lordum, güvenle esinlediğiniz dostlarınız etrafınızda," diye yinelediler.

Nelson, Fransızlarla karşı karşıya gelirlerse büyük bir muharebeyi kazanmak için kaptanlarının yeteneklerine, armasına, top başındaki İngiliz gemicilerine güvenebilirdi. İngiliz donanması, Fransız donanmasının Batı Hint Adaları'nda aranmasını içeren ve zaman kaybı gibi görünen bir kovalamadan sonra, sonunda 21 Ekim'de Cape Trafalgar açıklarında, güvende olmak için yeniden Cadiz'e sığınmaya çalışan Pierre Villeneuve komutasındaki birleşik Fransız ve İspanyol donanması ile karşılaştı. Nelson kaptanlarına iki koldan saldırmayı tasarladığı talimatını verdi. Nu kollardan biri kendi komutasında, diğeri de Cuthbert Collingwood'un komutasında olacaktı. Sabah 11:48'de tam iki donanma çarpışmak üzereyken, Nelson işareti verdi: "İngiltere herkesin görevini yapmasını bekliyor!" dedi. Bunun üzerine iki İngiliz kolu düşman hattına saldırdı; Nelson müttefik hattının kanadına, Collingwood ise hemen hemen ortasına daldı. Nelson'un sancak gemisi *Victory* düşman donanmasını yarınca bir Fransız "74 toplu," *Redoutable* tarafından kıstırıldı. *Redoutable*'dan açılan tüfek ateşi *Victory*'nin tayfalarının çoğunu vurdu, Nelson da ölümcül bir yara aldı. Ancak ölmekte olan amiralin tasarladığı gibi İngilizlerin müttefiklerin hattını yarması zafere götüren büyük bir teke tek çarpışmayla sonuçlandı. İngilizlerin denizciliği, Nelson'un gemilerine hareket üstünlüğü sağlamaya, birbirinden ayrı düşen müttefik gemilerine karşı üstün top gücünü yoğunlaştırmaya olanak verdi. Günün sonunda, İngilizler bir düşman gemisini batırmışlar, on yedisini ele geçirmişlerdi.

İngilizler 1805'ten sonra denizlere önem vermeye devam ettiler ve donanmalarını büyütmeyi sürdürdüler. Fransızlar bir daha İngilizlerin açık deniz donanma savaşındaki ustalıklarına rakip olmadılar. İngilizler, yeni Birleşik Devletler'e karşı 1812 savaşında Washington ve New Orleans bir yana, çeşitli Fransız adalarına,

Kopenhag'a, Anvers'e de amfibi harekâtları yaptılar. Ancak İngilizlerin en başarılı amfibi harekâtı 1808-1813'te İber Yarımadası'nda (bkz. s. 225) gerçekleşti. Açıkçası, İngilizler denizlere egemen olmadan, savaştaki en büyük kara seferini yapmayı düşünemezlerdi.

Britanya: Ticaretin ve İmparatorluğun Efendisi

Ancak, belki de Britanya'nın deniz gücünün kullanılmasından elde edilen başlıca yararlar sömürgecilik ile ticaretti. Fransa'nın bir deniz gücü olarak ortadan kaldırılması ve –genellikle savaşımda "yanlış tarafta" olan– İspanya'nın gücünün azalmasıyla, Britanya açık denizlerde ve dünya ticaretinde gerçekten sınırsız bir hareket özgürlüğüne sahip oldu. Savaş süresinde İngilizler, Fransızları sömürge imparatorluklarının büyük bölümünden yoksun bıraktılar. (Ayrıca Napolyon, Kuzey Amerika'daki son Fransız toprağı olan ve savunamayacağı Louisiana'yı Birleşik Devletler'e satarak akıllıca davrandı.) İngilizler, Fransız ticaret gemilerini ortadan kaldırdılar; Fransızların karşılığında yapabildikleri tek şey, bağımsız hareket ederek, İngiliz ticaret gemilerine saldıran, el koyan ve yok eden, güçlü çapulcu savaş gemileri kurmak oldu. İngiltere'ye karşı çıkan öteki devletler de sömürgeleri ile ticaretlerini tehlikeye attılar. Böylelikle İngilizler 1795'te Hollanda'nın Cape sömürgesini* ele geçirdiler; Amiens Antlaşması'yla (1802) bu toprağı geri verdilerse de, sonra 20. yüzyıla değin bırakmamak üzere 1806'da yeniden aldılar.

Fransızlarla uzun savaşlar sırasında İngilizlerin egemenlikleri altına aldıkları en önemli sömürgeler Yeni Dünya'da ya da Afrika'da değil, Hindistan'da kazanıldı. Daha önce olduğu gibi Hindistan'da savaş, kendi mantığı ve zaman çizelgesini izledi. İngiliz Doğu Hindistan Şirketi Bengal'in fethedilmesinin ardından *sepoy* ordularına (bkz. s. 197) sahip olunca 1766'dan 1805'e değin süren bir dizi çatışmanın ardından iki büyük düşmanı, Maysor** ve

* Bugünkü Güney Afrika'nın batı ucu, 1652'de Hollanda Doğu Hindistan Şirketi tarafından kurulan Cape Town'ın başkenti olduğu bölge – ç.n.

** Masor Krallığı, 1399'da Hindistan'ın güneyinde, Yaduraya tarafından kurulmuş bir krallıktır – ç.n.

Marata* ile kapıştı. Güney Hindistan devleti Maysor, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin yeni askeri kuvveti ile dört savaşta karşı karşıya geldi. Birincisinde, 1766-1769'da, Haydar Ali, şirketin orduları ile iyi savaştı; Hint Okyanusu'nda faaliyet gösteren bir Fransız filosunun yardımına karşın, ikincisi, 1780-1783, onun için daha kötü oldu. Üçüncü Maysor Savaşı 1789-1792, savaşların en önemlisiydi; İngilizler, Maysor hafif süvarisini yenmekte güçlükle karşılaştılarsa da, Marata hafif süvarilerini askere alarak kazandılar. Haydar Ali'nin halefi Tippoo Sultan, barış karşılığında şirkete en bereketli ve kalabalık topraklarını teslim etti; böylece başkentini savunmak için savaşarak öldüğü 1799'daki son savaşta etkili bir direniş gösteremedi. Bu kısa savaş, gelecekteki Wellington dükü Arthur Wellesly'nin de ilk savaşı oldu.

İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, İkinci Marata Savaşı'ndaki (1803-1805) eski müttefiklerine meydan okumak için Maratalar arasındaki iç savaştan yararlanırken, Wellesly sonraki sömürge dramında anahtar rolü oynadı. Maratalar, iç çekişmelerle zayıflamış olsalar da iyi savaştılar. Wellesly, daha sonra, 23 Eylül 1803'te Assaye'de kazandığı zaferin, tüm meslek hayatı boyunca karşılaştığı en çetin muharebe olduğunu belirtti. Maysor ile Maratalara karşı kazanılan zaferler, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'ne Bengal'de olduğu gibi Deccan'da da egemenlik kazandırdı. Bu çatışmalar sırasında, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, şirket ordularının üstün savaş niteliklerini kullandığı denli yerli Hintlilerin savaş yöntemlerinin değerini bilerek ve Hintli düşmanlarının siyasi zayıflıklarını kullanarak da amaçlarını gerçekleştirdi.

Britanya, devrim ve Napolyon Fransa'sı ile ticaret ve sömürge savaşımı aşamalarında dünya ticaretinde bir dev olarak başa geçti. İngiltere, Britanya'nın geleneksel ticari becerisini artıran Sanayi Devrimi'nin ilk aşamalarından tam olarak yararlandı. Sanayi Devrimi, savaş alanında kullanılan silahları henüz değiştirmemişse de, Britanya Fransa ile savaşları sırasında hazinesini zenginleştirerek savaşın gelişme biçimini etkiledi. 18. yüzyıl sonunda dokuma sa-

* Marata, çoğunlukla Hint Yarımadası'nın güneybatısında yerleşik bir Hindu gruptur – ç.n.

nayisini dönüştürecek bazı temel buluşlar ortaya çıkardı; bunlar su ve buhar gücündeki gelişmelere bağlandı. 1740 ile 1806'da İngiliz demir üretimi 17.000 tondan 260.000 tona çıktı; 1813'e gelindiğinde, Vitoria Muharebesi'nin gerçekleştiği yılda, Britanya'da kullanılmakta olan 3.000 mekanik dokuma tezgâhı vardı. İngiltere'nin Napolyon'a karşı savaşlarının maliyetini karşılayan ve muharebe meydanında Fransızlara meydan okuyan kıta devletlerine yapılan para yardımı bu üretim ve ticaretten geliyordu.

İngilizler, Avrupa'daki en akılcı ve etkin savaş maliyesine sahiplerdi. Napolyon ordularının ve savaşlarının maliyetini karşılamak için Avrupa'yı yağmaladı – ki bu, yeterli kaynak sağladığı zamanlarda bile kendisini bağımlı halklara ile gönülsüz müttefiklerine yabancılaştıran bir yöntemdi; böylece düşüşüne giden yolu hazırladı. Tersine, Britanya savaş için gerekli kaynakları bulma yetisini devletine, kredi kuruluşlarına ve ticaretine dayandırdı. *The Bank of England*, düşük faizli kredi kullandırma olanağını defalarca kanıtladı; Parlamento borç ödemede hayranlık uyandıran bir ün kazandı. Vergi oranları şüphesiz çok arttı. Özellikle savaş ortasında, dünyanın fabrika ve ticaret merkezi olan Britanya, ticaretten alınan vergilerden başka ülkelerin yararlanmadığı kadar yararlandı.

Britanya'nın zenginliği, Fransızlara karşı ardı ardına kurulan koalisyonlara para yardımı yapmasına olanak verdi. Napolyon Fransa'sının başlıca düşmanları bu ödemelere güvenebilirlerdi; ama en büyük yükü Britanya'nın taşıdığını ileri sürmek doğru olmayacaktı. 1805'te Britanya Üçüncü Koalisyon'un üyelerini desteklemeye söz verdiğinde, toplanan her yüz bin asker için yılda £1.200.000 ödemeyi üstlendi; ama Avusturyalıların tahminlerine göre bu miktar Avusturya'nın toplam savaş giderlerinin yalnızca dörtte birini karşılayacaktı. Bu nedenle para yardımları daha ziyade özendirme işlevini de görmüş görünmektedir. Britanya müttefiklerine silah da sağladı: Örneğin, 1813'te Prusya ordusunu yeniden teçhiz eden silahların büyük bölümü İngiltere'den geldi. Sonuçta, İngilizler savaşı Fransa'ya taşımak için kıtada müttefikler bulabilirken, Napolyon savaşı, Britanya donanmasının koruduğu Britanya'ya taşıyamadı. Napolyon, bu ticaret devinin kabul edebi-

leceği sınırlamaları kabul etmedikçe düş kırıklığından ve başarısızlıktan kaçamazdı.

Amerikan ve Fransız devrimleri savaşın doğasını sürekli olarak değiştirdi. Hollanda ile İngiltere'nin durumu bu tabloyu bir ölçüde değiştirse de, bu devrimlerden önce uluslararası çatışma krallar ile prensler arasında hanedan sorunu olmuştu. Devrim ya da reform, toplum içinde daha fazla pay ve yönetimde daha fazla söz hakkı vererek halkı uyruktan yurttaşa dönüştürünce, bu yurttaşlar devletin savaşımlarını kendi savaşımları gibi benimsediler. Böyle olunca, savaşlar silahlanan uluslar arasında yarışma haline geldi.

Devlette, toplumda ve (sonuç olarak) güdülenmedeki köktenci değişimler Batı dünyasının tamamında aynı anda, hatta aynı on yılda bile gerçekleşmedi. 18. yüzyıl sonlarında, devrimleri ve halkı temsil eden kurumları Birleşik Devletler ile Fransa'yı bu eğilimin başına geçirdi. Daha önce de İngilizler adalarının tarihine ve 17. yüzyılda Parlamento'nun monarşiye karşı kazandığı zafere dayanan kendi kimlik anlayışları ile ulus bilincini geliştirmişlerdi. Daha sonra 19. yüzyılda milliyetçilik İtalya'da ve Almanya'da kitlelere nüfuz etmişken, 1813'e değin kavram okumuş seçkinleri etkisi altına almış, siyasette ve savaşta bir etmen olmuştu. Gelecek, bütün Avrupa'nın öngörülemeyen ve kanlı sonuçlarıyla güçlü milliyetçilik akıntılarının girdaplarında boğulduğunu görecekti.

IV

MEKANİZE SAVAŞ ÇAĞI

12

Savaşın Sanayileşmesi (1815-1871)

Williamson A. Murray

1815'te Avrupa devletleri arasında yirmi beş yıl boyunca süren savaşın sonuca bağlanması kolay bir iş değildi. Ancak kazananlar bazı ortak çıkarları olduğunu kabul ettiler; özellikle de Avrupa'yı saran milliyetçi duyguları denetlemeyi amaçladılar. Belki de Avrupa barışı için daha da önemli olan genel bir tükenmişlikti; hiçbir devlet, toprak anlaşmazlıklarını çözmek için savaşa başvurmak ya da egemenlik tutkularını göz önüne almak istemiyordu. Devrim ve Napolyon savaşları öncesinde ve sonrasında Britanya'da ortaya çıkan Sanayi Devrimi'nin eşi görülmemiş bir refah ve ekonomik güç sağladığı İngiltere, bir yandan dünya ticaretini denetlerken, öte yandan kıtada güç dengesini korumaktan hoşnuttu.

Kazananlar, Fransızlara kolay bir barış sunmayı da kabul ettiler; 1792 sınırları Bourbon Krallığı'na geri verildi. Ancak Doğu Avrupa ile "Almanyalar" üzerinde anlaşmanın, yenilen Fransa ile ne yapılacağı sorunundan daha zor olduğu ortaya çıktı; çünkü Fransa'nın fetihlerinin etkisi Alman yaşamının dokusunu öyle bozmuştu ki, hiçbir anlaşma Orta Avrupa'da zamanı 1789'a döndüremezdi. Ayrıca Rusların Doğu Avrupa'ya, özellikle Polonya'ya yönelik büyük istekleri vardı.

Sonunda devlet adamları, uzun tartışmaların ardından kabul edilebilir bir anlaşmada karara vardılar. Ruslar, esas olarak Polonya'nın tamamını aldılar; karşılığında Prusyalılar, yeniden güç kazanan bir Fransa'nın Batı Almanya'da harekete geçmesini engellemek için Fransız sınırında Ren boyundaki toprakları aldılar. Elde edilen bu topraklar Prusya'ya iki üstünlük kazandırdı. Birincisi, Prusya Polonya'daki topraklarının çoğunu Alman topraklarıyla değiştirerek görece birliğini sağlamış bir halktan oluşan bir devlet oldu. İkincisi, Prusya'nın Sanayi Devrimi'nin ikinci büyük merkezi olacak olan, gözlerden uzak nehir vadisinde, Ruhr'da egemen olması da aynı ölçüde önemliydi.

Viyana Kongresi, bütün büyük devletlerin çıkarlarını bağdaştırdığı için Batı uygarlık tarihindeki uzlaşma ile yapılan en başarılı antlaşmalarından biridir. Yine de antlaşmanın bazı zayıflıkları vardı –en belirgin olanı artan milliyetçilik tehdidiydi– ama kongre, genelde büyük devletlere aralarındaki güç dengesini korumak için 1792'den 1815'e değin süren feci savaşların anılarıyla güçlendirilmiş (devlet yönetimine bir başka kuşak geçinceye değin açgözlülüklerini kıran) bir gerekçe sağladı.

Bu nedenle Avrupa, 1815'ten sonra görülmedik barışçıl bir gelişme dönemi yaşadı. Kuşkusuz siyasi sorunlar vardı. 1830'da, Brüksel'deki ayaklanma Aşağı Ülkeler'de bölünmeyi kışkırtırken, Fransa'daki devrim yalnızca bir hanedan değişikliğine yol açmasına karşın, Bourbon monarşisini temelli olarak devirdi. 1848'de Fransa'dan başlayarak düzene karşı daha ciddi bir meydan okuma oluştu. Ancak bu meydan okuma bu kez Fransa sınırında durmadı; tersine, Orta Avrupa'ya yayıldı. Viyana Kongresi'nin yarattığı, bütün Habsburg ve Alman topraklarında milliyetçiliği boğmayı amaçlayan denetim düzeni birkaç haftada çöktü. Sonunda, Rusların araya girmesi ile asi Macar milliyetçileri ezildi ve Habsburg monarşisi bir arada tutulabildi.

Prusya'da tutucular devrimci güçler karşında daha iyi durumda değillerdi; ama Frankfurt'taki temsilciler meclisi, devrim ortamında birleşik bir Alman devleti kurmadı. Umutsuz bir mücadeleden sonra tutucular duruma yeniden hâkim oldular. Prusya kralı, alay-

cı bir açıklama ile yeni bir Alman devletinin tacını alt tabakadan kabul edemeyeceğini söyleyerek Frankfurt meclisinin önerisini reddetti. Ancak en genel anlamda bile başarısız olmasına karşın, 1848 Devrimi Avrupa dengesinin temelini oluşturan milliyetçiliğin derinliğinin altını çizdi.

Kırım Savaşı

Rusya'nın gerek 1848 Devrimi'ni savuşturmadaki, gerek Macar ulusalcılarını bastırmadaki başarısı, çara Balkanlar'da daha saldırgan bir siyaset izlemek için cesaret verdi. Batı'daki sınai ve teknolojik meydan okumaya uyum gösteremeyen Osmanlı İmparatorluğu zaten köhne, zayıf bir devletti; yine de felaketlerden sonra ayakta kalmak için bitip tükenmez bir yetiye sahipti. Ruslar, Osmanlının zayıflıklarından yararlanmayı umuyorlardı; İngilizler ile Fransızlar ise buna karşı çıktılar. Rusya'nın Türkiye'nin çökmesinden yararlanmasına izin veremezlerdi; özellikle de İngilizler Rusların doğrudan Akdeniz'e erişim sağlamalarını önlemek istiyorlardı.

1854'te bir Rus ordusu Tuna'yı geçti ve Osmanlı toprağını işgal etti. İngilizler ile Fransızlar Ruslara savaş ilan ettiler ve Türkleri savunmak için ordularını İstanbul'a gönderdiler. Avusturyalılar Tuna'nın güneyine savaş ilan etmeden girdiler ve 1848'de Rusların yaptığı yardıma umulmadık bir vefasızlık gösterdiler. Çarın Osmanlı topraklarından kuvvetlerini çekmesini istediler. Ruslar, *casus belli*'yi ortadan kaldırarak boyun eğdiler; ama İngiliz ve Fransız yöneticileri Rusya'ya bir ders vermeye kararlıydılar. Sonucu Kırım Savaşı oldu.

Bazı yönleriyle bu savaş, savaş tarihinde çok önemli bir dönüm noktasını yansıtmaktadır. Kırım Savaşı başka yönleriyle de 18. yüzyılın "sınırlı savaşları"nda bir gerilemeye tekabül eder. İlk kez, bilim ve teknoloji muharebe meydanında savaşı doğrudan etkiledi. Yivli tüfek (namluya sarmal yivler oyulmuş tüfekler) için "*minié*" mermisinin bulunuşu piyadelerin yere uzanmalarını ve düşmanlarını 300 metreye kadar olan menzilden vurmalarını sağladı. (Merminin tabanındaki oyuk, barut hakkının namluya rahat

doldurulmasını, atışta barut gazının basıncı ile şişip yivleri doldurarak setleri kavramasını sağlamış, böylece tüfeğin menzilini üçe katlamıştı.)

Donanmalarda, buharlı gemilerin ortaya çıkması da o ölçüde önemliydi: İngilizler ile Fransızlar, Türkiye ile Kırım'a kuvvetlerini büyük bir kolaylıkla taşıyabiliyor ve ikmal yapabiliyorlardı. Son olarak, telgraf Paris ve Londra hükümetlerine muharebe meydanındaki komutanlarıyla haberleşme olanağı verdi; ayrıca, gazete muhabirleri yazı işleri müdürlerine öykülerini artık birkaç haftada değil, birkaç günde ulaştırabiliyorlardı. Ancak teknolojik ilerlemelere karşın, savaşan devletler asla topyekûn savaş için halkı cesaretlendiremediler. Tersine, Kırım Savaşı, katılanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için hiçbirinin gerekli olmadığı çapraşık konular üzerinde savaşılan bir çatışma olarak kaldı.

Rusların Tuna'nın kuzeyine çekilmesiyle, İngiliz-Fransız komutanlar Kırım'ı işgal etmeye ve Sivastopol'deki Rus deniz üssüne saldırmaya karar verdiler. Eylül 1854'te, müttefik donanması İngiliz-Fransız askerlerini Kırım kıyılarında gelişigüzel karaya çıkardı; şans eseri hiçbir Rus karşı koymadı. Sonra birleşik ordu güneye, Sivastopol'e doğru yürüdü. Yolda, Alma Nehri'ne bakan tepelerde bir Rus ordusu ile karşılaştılar. Soldan bir İngiliz saldırısı savunmadakileri bozguna uğrattı; yivli tüfeklerden iyi hedeflenen atış, ilerleyen "ince kırmızı çizgi,"* düşman tüfeklerinin menziline girmeden önce, kollarda kümelenmiş Rusları öldürdü. Alma'daki zafer, talim ya da disiplinden çok müttefiklerin üstün teknolojisini yansıttı.

Müttefikler sonra Sivastopol'e yürüdüler. Hemen saldırı yapılsaydı liman alınabilirdi; ama Fransızlar temkinliydiler. Kuşatma hazırlıkları, Ruslara savunmalarını tamamlamaları için olanak verdi. Kış askeri harekâtlara nihayet vermeden önce, Ruslar kuşatılmış garnizona iki yarma hamlesi yaptılar. Balaclava'da çatışan düşünceler karmaşası içinde ve yanlış anlamalar sonucunda İngiliz

* "The Thin Red Line," ince bir çizgi halinde yayılan, saldırılara dayanan askeri birlik için kullanılan bir deyimdir; ilk kez Kırım Savaşı'nda, İngiltere'nin, kırmızı ceketli İskoçlardan oluşan 93. Alay'ı için kullanılmış, savaşta da aynı adla anılmıştır – ç.n.

süvarisi uzun bir vadinin sonundaki Rus topçu mevzilerine saldırdı. Eşsiz biçimde umutsuzdu ve "Hafif Süvari Alayının saldırısı" destansı İngiliz başarısızlıklarının listesine eklendi. Gün bitinceye değin müttefikler Ruslar ile Sivastopol arasında kaldılar. Limanı kurtarmak için yapılan ikinci bir hamle de daha başarılı olmadı. İnkerman Muharebesi'nde müttefik birliklerin yivli tüfekleri savaş alanına tamamen egemen oldu ve Rusların 12.000 kaybına karşılık müttefikler yalnızca 3.000 kayıp verdiler.

Sonra bölgeye kış geldi; İngiliz ordusu kışa hazırlıklı değildi. İkmal düzeni çöktü; ileri hatlardaki ve hastanelerdeki koşullar kısa zamanda korkunç bir durum aldı; bazı komutanlar ise kışı yatlarında geçirdiler. Ancak temsili hükümetleri olan devletlerin üst rütbeli subaylarının, eratın kötü durumunu savsaklamakları uzun süre devam etmedi. İngiliz muhabirler, ordunun içinde bulunduğu berbat koşulları bildirdiler; halkın feryadı İngiliz ordusunu modernleştiren süreci başlatan önemli iyileştirmelerle sonuçlandı.

Ancak Kırım'ın kışı, kısa dönemde İngiliz kuvvetlerini perişan etti; 1855'te savaşın büyük bölümünü Fransızlar ile Piemonteliler üslendiler. Ruslar, Sivastopol'ü kurtarmak için başka hamleler de yaptılar; ama teknoloji yine onların aleyhine işledi. Ağustos ortasında, son yardım girişiminde, Ruslar 8.000'den çok kayıp verdiler, müttefiklerin kayıplarıysa 2.000'den azdı. 8 Eylül'de, Fransızlar Malakov'daki kaleye şiddetli bir biçimde saldırdılar. Tarihte ilk kez, saldırı kollarına komuta eden subaylar saatlerini eşzamana ayarladılar. Limanın daha fazla savunulmasına olanak vermeyen bu saldırı başarılı oldu.

Kırım Savaşı'nın etkisi az oldu. Savaş, Rusya'nın Balkanlar'daki emellerini yalnızca geçici olarak durdurdu, Türkiye'nin çöküşünü yüz yıl geciktirdi. Bununla birlikte, taktik düzeyde savaşın yönetilmesini belirleyen silahlardaki gelişme, artık savaş alanında başarı elde etmek için teknoloji ile bilimin çok önemli olduğunun altını çizdi. Askeri kuvvetlerinde bu değişimleri kabul eden ve kullanan taraf düşmanları karşında önemli bir üstünlüğe sahip olacaktı.

Amerikan İç Savaşı

Amerikan İç Savaşı, 19. yüzyılın en önemli çatışması sayılır; çünkü ilk kez karşıt devletler Fransız Devrimi'nin yaygın coşkusunu, Batı'yı saran sınai teknolojiyle bağdaştırmaya çalıştılar. Çatışan taraflar, baştan başlayarak hiçbir uzlaşma kabul etmeyen savlar ileri sürdüler: Kuzey için yeniden birlik kurulmadan barış olmayacaktı; Güney için de bağımsızlık olmadan barış olmayacaktı. Bununla birlikte, iki taraf da başlangıçta düşmanının siyasi iradesini iyi değerlendiremedi. Çoğu Kuzeyli, Güney halkının ayrılmaya karşı olduğuna ve birkaç zaferin ayrılıkçı tuzağın çökmesine yol açacağına inanırken, birçok Güneyli de korkak Yankeeler'e* karşı birkaç küçük başarının zaferi güvenceye alacağına inandı.

Kuzey kuşkusuz önemli üstünlüklere sahipti. Güney'de (3 milyonu köle) ancak 9 milyon insan varken, Kuzey'in nüfusu yaklaşık 25 milyondu. Neredeyse bütün büyük sınai kuruluşlar ile ülkedeki demiryollarının büyük bölümü Kuzey'deydi. Ayrıca, bürokratik çarkın büyük bölümü gibi donanma ile ordu da Federal Hükümet'in denetimindeydi.

Ancak başta coğrafya olmak üzere, Güney'in başka üstünlükleri vardı. Orta Georgia'dan Kuzey Virginia'ya mesafe yaklaşık olarak Doğu Prusya ve Moskova arası kadardı. Louisiana'daki Baton Rouge'dan Richmond'a uzaklık, Fransız-Alman sınırından Polonya'nın doğu sınırına olan uzaklıktan fazladır. Güneye karşı askeri harekât başlatılması için ortaya atılan davayı kızıştıran gerçek, özellikle Batı'daki işlenmemiş toprakların, bölgenin büyük bölümünü kapsamasıydı. Doğudaki hareket alanının, kuzeydeki sanayi güç merkezlerine görece yakın olmalarına karşın, Birlik'in Batı ordularının başlangıç noktası Illinois'deki Cairo, Kuzey'in sanayi merkezinden 1.600 kilometreden daha fazla uzaktaydı. Demiryolları ve buharlı gemiler olmadan Kuzey ekonomik gücünü taşıyamazdı ve savaşı yitirebilirdi. Güney de "zafer kazanmak" zorunda olmamanın üstünlüğüne sahipti; amacına yalnızca Kuzey'in askeri girişimlerini engelleyerek ulaşacaktı.

---

* Amerikan İç Savaşı'nda, Güneylilerin Kuzeylilere verdiği ad – ç.n.

İki taraf da, etkin bir askeri gücü yoktan var ederken yıldırıcı sorunlarla karşılaştı. Düzenli ordu, Kızılderilileri sindirmek için tasarlanmış olan bir kolluk kuvvetinden biraz daha büyüktü; subaylarının hiçbiri büyük ordulara komuta etmek üzere eğitim almamıştı ya da hazırlanmamıştı. Amerikan askeri tarihinin büyük bölümünde olduğu gibi, İç Savaş da savaş alanında askeri bir doğaçlama ve öğrenme öyküsüydü. Subaylar, savaşa ilişkin biraz bir şeyler biliyor olsalardı bile, siyasetçiler hiçbir şey bilmiyorlardı. Abraham Lincoln, Kongre Kütüphanesi'nden askeri tarih klasiklerini Beyaz Saray'a göndermelerini isteyecek denli çaresizdi. Lincoln, sonunda ciddi bir zihinsel hazırlıktan ötürü değil, neredeyse tamamen doğuştan sezgi ve kurnazlık yetisiyle savaş zamanında oldukça başarılı bir strateji uzmanı ve siyasi önder olduğunu gösterdi.

İki tarafın karşısına çıkan ilk sorun büyük kuvvet toplamak, bu kuvvetleri talimden geçirmek ve donatmaktı. Ne gariptir ki Güney yine bir büyük üstünlükten yararlandı. Düzenli orduya sahip olmadığından, Konfederasyon için savaşmak üzere Federal görevlerinden ayrılanlar, deneyimlerinin bir parça temel bilgi sağladığı çeşitli milis alaylarına dağıldılar. Ancak Kuzey'de düzenli ordu varlığını sürdürdü ve Kuzey, gönüllü alayları eğitecek subaylarını bırakmayı reddetti.

Ordular temel olarak sivil niteliklerini korudular. İç Savaş ordularının güya en düzenli olanı Potomac Ordusu'nun* fotoğrafları bile üniformanın titizliğine yönelik genel bir özensizlik imgelemektedir. Ancak, bu askerler iyi yönetildiğinde Amerikan askeri tarihinde pek az birlikte rastlanan özverilerde bulundular. Birinci Minnesota Alayı'nın Gettysburg'deki başarısı bu duruma özgün bir örnektir; ordu 2 Temmuz 1863'te mevcudunun yüzde 80'inden fazlasını yitirmesine karşın, hayatta kalan pek az kişi ileri hatlarda yer alarak ertesi gün öğleden sonra Pickett'in saldırısını karşıladı.

Savaşın başladığı yıl, 1861, Lincoln'ün olağanüstü siyasi yeteneklerini gözler önüne serdi. Kuzey'in o yıl içindeki başarısı Güney'in yaptığı siyasi hataların tam karşıtıdır. En önemli stratejik

* Kuzey'in, doğudaki temel ordusu – ç.n.

konu, sınır eyaletlerini kimin denetleyeceğiydi. Maryland'de Federal yetkililerin doğrudan bir askeri müdahalesi Annapolis'teki ayrılıkçıları korkuttu. Missouri kırsalında şiddetli bir gerilla savaşının başlamasına karşın, Birlik'e bağlı yerel siyasetçiler ile askerler eyaleti denetim altına aldılar ve asi destekçileri kovdular. Eyalet yasama meclisi ile halkın bağlı kaldığı ama valinin ayrılmaktan yana olduğu Kentucky ödül olarak alındı. Açmazda kalan hükümet tarafsızlığını ilan etti; ama Güney birlikleri eyaleti işgal ettiler ve Birlik yanlılarını Kuzey'i desteklemeye zorladılar.

Sınır eyaletlerini yitirmenin yanı sıra Güney'i yönetenler çatışmaya karışmaları için Avrupa devletlerine baskı yapmak üzere pamuk taşınmasına ambargo koyma yanlışını yaptılar. Bu umutlar yanıltıcı oldu. İngiltere, her zaman Kanada'yı Kuzey'den gelebilecek bir saldırıya karşı nasıl savunacağı sorunu ile karşı karşıya iken, İngiliz ve Fransız halklarının çoğunluğu Birlik yanlısıydı. Sonunda, Federal abluka henüz başlarken, pamuk ambargosu Güney'i önemli bir gelirden ve büyük ölçüde silah ve cephane ithal etme olanağından yoksun bıraktı.

Doğudaki Savaş

1861'deki askeri harekât iki tarafın da savaşa ne denli hazırlıksız olduğunun altını çizdi. "Johnny Reb"leri* "ağır bir yenilgiye uğratmak" baskısı altında olan ve doksan günlük gönüllü alaylarının** birçoğunun kısa süre sonra evlerine döneceği gerçeğiyle yüz yüze gelen Federal başkomutanlık kuvvetlerini Washington'dan Manassas'a gönderdi. Sonuçta çıkan Bull Run Muharebesi'nde, kahramanlıktan komediye her şeyiyle –bazı kongre üyeleri gösteriyi izlemeleri için kadınları getirmişlerdi– yakın çarpışmayı Güney birlikleri kazandılar. Asilerin saldırısı karşısında, Washington'a varıncaya dek durulmayan bir korku içindeki Birlik orduları, kahramanca savaştıktan sonra, öğleden sonra geç saatlerde çöktü.

* "Johnny Reb" ya da "Johnny Rebel," İç Savaş'ta, Federal askerlerinin Konfederasyon askerlerine verdikleri addır; "Reb" ya da "Rebel"in kaynağı "rebellion," ayaklanmadır – ç.n.

** Abraham Lincoln'ün ilk gönüllü çağrısı "doksan gün askerlik" için olmuştur – ç.n.

Bull Run'daki yenilgi, bir tek zaferin İç Savaş'ı bitirebileceğine ilişkin Birlik umutlarının ne denli boş olduğunu açıkça gösterdi. Lincoln, uzun süreli gönüllü askerlik gereksinimini görerek, parlak bir genç generali, George McClellan'ı ordunun komutasına atadı. Askerlerinin sevgiyle "Küçük Mac" dediği McClellan büyük bir talimciydi ve kendi kendinin propagandasını yapardı. Ancak yetenekleri bunlarla sınırlıydı. Kendini Napolyon'un halefi olarak değerlendiriyor, Lincoln'e "o maymun" diye gönderme yapıyordu; ama savaş alanında önderlik ya da rehberlik etmede pek yetenekli olmadığını gösteriyordu. Bilinmeyenden korkan bir adamdı; bu nedenle sürekli olarak düşmanlarının olanaksız bir biçimde çok sayıda askeri olduğu tahminlerinde bulunuyordu. Hemen hemen her şey harekete geçmemesine neden oluyordu.

McClellan, eğittiği orduyu kullanması için yapılan siyasi baskıya karşın 1861'in geri kalan aylarında büyük bir askeri harekâtı başlatmayı reddetti. 1862'de, Potomac Ordusu'nu James Nehri'nden, Konfederasyon'un başkenti olan Richmond'a geçirmeyi tasarladı. McClellan baharda harekete geçti ve herkesi şaşırttı. Gerçekte Lincoln, Washington'u Konfederasyonculardan korumak ve bir kolorduyu alıkoymak istediğinden, McClellan saldırı için istediği bütün birlikleri alamadı. Yine de McClellan düşmanları karşısında önemli bir üstünlüğe sahip oldu. James Yarımadası'ndaki ilerleme, sayıca çok üstün olan Konfederasyoncuların aşırı temkinli Birlik komutanını sürekli şaşkına çevirdiği hareket yavaş ve çapraşıktı. Mayıs sonuna gelindiğinde, McClellan Richmond önlerindeydi ve uzun bir kuşatmaya hazırlanıyordu. Ancak Konfederasyoncular da hazırdı. General Robert E. Lee'nin yaratıcı komutasında, McClellan ile ordusunu ikmal gemilerine geri dönmek zorunda bırakan bir dizi kıyıcı saldırı başlattılar. Konfederasyon saldırılarının hepsi başarılı değildi –Malvern Hill Muharebesi bir felaketti– ama Lee düşmanı üzerinde, Potomac Ordusu'nun hiçbir zaman kendini tam olarak kurtaramadığı bir baskınlık kurdu.

McClellan'ın beceriksizliği, kabalığı ve kibri sonunda Lincoln'ün James Yarımadası seferi sona ermeden onu genel komutanlıktan almasına neden oldu. Richmond önündeki yenilgiler

Lincoln'ü Kuzey Virginia'da yeni bir komutan, batıdan başarılı ve saldırgan bir generali, John Pope'u atamaya itti. Pope komutayı alınca yeni birliklerine, batıdaki askerlerin sırtlarını düşmanlarına dönmeye hiç alışık olmadıklarını bildirdi. Bu, çok geçmeden kolordu ile tümen komutanlarını da kızdırdı. Sonuç, Lee'nin astları Thomas "Taşduvar" Jackson ile James Longstreet'i, Pope'un ordularını yanıltmak ve sonunda ezmek için kullandığı İkinci Bull Run Muharebesi başka bir feci yenilgi oldu. McClellan'ın James Yarımadası'nda dağılarak dönmesi ve Pope'un genelde kargaşaya düşmesi üzerine Lee Kuzey'e saldırdı. Jackson bir Federal orduyu Virginia'da Harper's Ferry'de yok ederken, Kuzey Virginia Ordusu Maryland'e yürüdü.

Lee'nin hareketiyle tehdit edilen Lincoln, Potomac Ordusu'nun komutanlığına yeniden McClellan'ı atadı. Bereket versin, Lee'nin sefer planları Birlik'in eline geçti; yine de McClellan Konfederasyoncuların son anda kuvvetlerini toplamalarına olanak verecek denli dayanılmaz bir tedbirlilikle hareket etti. Sonuç Antietam'dı; Kuzey ve Güney'in 20.000'in üzerindeki kayıpları ile Amerikan askeri tarihinde en kanlı tek günlük muharebe olarak yerini aldı. McClellan, Konfederasyon'un zayıf hattına üç büyük saldırı başlattı; her birinin başarılı olmasına kıl payı kaldı; ama Konfederasyoncular dayandılar; düşmanın çökmek üzere olmasına karşın, McClellan yedeklerini göndermeyi reddetti. McClellan en azından sonucu ortada kalmış bir muharebeyi kazandığını ileri sürdü. Bununla birlikte, Lincoln Özgürlük Bildirgesi'ni ilan etmek için savaş alanındaki "başarı" bahanesini yakaladı; 1 Ocak 1863'ten başlayarak, başkaldıran bütün bölgelerde köleler özgür olacaklardı. Lincoln'ün bildirgesi, Güney'in sosyal yapısına ve kültürüne doğrudan bir saldırıyı yansıtıyordu; savaşı kazanmak için gerekene ilişkin yanılsamaya pek fazla yer kalmamıştı.

Kölelerin özgürleştirilmesine şiddetle karşı çıkan McClellan, Kuzey'i nasıl kurtardığını haykırıyordu; ama Lee ile bir daha karşılaşmak isteğini hiç düşündürmedi. Usanan Lincoln "Küçük Mac"i temelli uzaklaştırdı ve Ambrose Burnside'ı Potomac Ordusu komutanlığına atadı. Burnside daha saldırgan ama daha yetersiz

olduğunu gösterdi. Aralık'ta birliklerini Fredricksburg'daki zapt edilemez Güney mevziine karşı harekete geçirdi; bunun arkasından gelen kırım, yerine bir başkasının geçirilmesine yol açtı.

Batıda Savaş

1862'de batıdaki olaylar Birlik için daha ümit verici oldu. 1862 başında pek tanınmayan Birlik generali, Ulysses S. Grant, Cumberland ve Tennessee nehirlerinin ağızlarını koruyan iki kaleye, Henry ile Donelson kalelerine, karşı harekete geçti. Bunların ele geçirilmesi iki nehri açtı, Kentucky'yi Birlik'e bağladı ve Birlik gambotlarının Konfederasyon'daki tek doğu-batı demiryolunu kestiği Alamaba'daki Mussel Shoals'a değin Tennessee'de yol almasını sağladı.

Daha sonra Grant'ın ordusu, Nisan'da, General Carlos Buell'in ordusunun gelmesini beklerken askerlerini talimden geçirmeye koyulduğu Tennessee'de Shiloh'a hareket etti. Önce General Albert Sydney Johnston'ın Konfederasyon ordusu geldi ve Grant'ı gafil avladı. Bir süre Konfederasyon, Grant'ın ordusunu Tennessee'ye sürecekmiş gibi göründü; ama o günkü kırımdan sonraki gece Buell zamanında yetişti. İkinci gün, Grant'la Buell Konfederasyonçuları savaş alanından tamamıyla attılar ve Kuzey savaşın ikinci önemli zaferini kazandı.

Shiloh'da iki taraf da iki günde çok büyük kayıplar verdi. Yivli tüfek kullanan piyade düzenleri mevzilerini korudular ve birbirlerine ateş ettiler. Napolyon taktikleri zamanın teknolojik gelişmelerini uygulamakta yetersiz kaldı. Sonuçlar 1862'de defalarca yinelenecekti; ama Shiloh'daki ağır kayıplar Grant'ın saygınlığına çok zarar verdi. Kuzey'de kamuoyu hâlâ savaşın ne denli ağır bir bedeli olduğunun farkında değildi. Yine de Shiloh Güney'in Kuzey'e direnişinin boyutunu vurguladı. Grant'ın anılarında şöyle yazar:

> Shiloh Muharebesi'ne değin binlerce yurttaş gibi ben de, düşmanın ordularından birine karşı bir belirleyici savaş kazanılabilirse hükümete karşı isyanın aniden ve yakında çökeceğine inanıyordum. Donelson ve Henry böyle

> zaferlerdi... Ama Konfederasyon orduları yalnız daha güneyde bir ileri hat oluşturmak için değil... yitirdiklerini geri almak için de saldırgan ve cesur bir atak yaptılar ve sonra doğrusu ben fetih tam gerçekleşmeden Birlik'i kurtarma düşüncesinden vazgeçtim.

Shiloh ve Antietam'dan sonra, saldırganlar ölüm bölgesini geçmek sorunu –Birinci Dünya Savaşı sonuna dek çözülemeyen bir sorun– ile karşılaşırken, savunma da çareyi giderek daha çok korumalı mevziler yapmakta ya da siper kazmakta buldu. Birlik'in Shiloh'daki zaferi Mississippi'de Corinth'e, belki de büyük nehrin ağzına doğru ilerleme yolunu açtı. Birleşik Devletler donanması zaten New Orleans'ı ele geçirmişti ve nehir boyundaki Konfederasyon mevzileri saldırıya açıktı. Ancak batıdaki Birlik komutanı General Henry Halleck, Grant ile Buell'in ordularının doğrudan komutasını aldı. Halleck'in Corinth'e ilerlemesi, McClellan'ın hamlelerini yıldırım savaşına benzetti ve 1862'nin kalan bölümünde Birlik batı dilimine ataklar yaptı. Tennessee ve Kentucky'de Konfederasyoncular karşı saldırıya geçtiler ve ilerlemeleri duraklamadan önce neredeyse Ohio Nehri'ne ulaştılar. Mississippi'de bulunan Grant, nehri denetlemek için kilit noktası olan Vicksburg'dan ilerlemeye başladı; ama önemli başarısızlıklar nehrin ağzına ulaşmaya yönelik hamlelere engel teşkil etti.

Chancellorsville ve Gettysburg

1863'te doğudaki seferler, çekişen taraflar arasındaki dengede birkaç değişikliğe tanık oldu. McClellan gibi kendini pek fazla önemseyen General Joseph Hooker da doğuda yılın başında komutayı Burnside'dan devraldı. Lincoln, Hooker'a yazdığı atama yazısında yeni komutanın bir askeri diktatörlük gerekliliğiyle ilgili hararetli söylevlerine ilişkin Washington'da dolaşan dedikoduları özellikle belirtti. Lincoln generale, böyle bir darbenin ilk gereğinin muharebe meydanında başarı olduğunu açıkça anımsattı: "Şimdi sizden istediğim askeri başarıdır." Lincoln, "Diktatörlük riskini göze alıyorum," diyerek düşüncesini de belirtti.

Mayıs 1863 başında Hooker Kuzey Virginia ordusuna karşı harekete geçti ve İç Savaş'ta ender olarak görüldüğü üzere, Kuzeyli bir komutan Lee'yi gafil avladı. Ama El Değmemiş Bölgenin (Orta Virginia'nın balta girmemiş ormanlarında) öteki ucunda Hooker hareketsiz kaldı. Lee toparlandı, ordusunu böldü ve "Taşduvar" Jackson'ı, Chancellorsville'de Hooker'ın kanadına yıkıcı bir darbe vuran yürüyüşe gönderdi. Bütün Birlik'i tamamen çökmekten karanlığın bastırması kurtarabildi. Ancak kanat saldırısının büyük etkisi Birlik komutanının düşüncelerine yansıdı; Lincoln'ün dediği gibi, o noktadan sonra Hooker şaşkın ördek gibi davrandı. Kolordu komutanlarının muharebe meydanında kalma ve savaşmayı sürdürme isteklerine karşın, Hooker çekilme buyruğu verdi.

Güneyli komutanların karşısındaki can alıcı sorun, bundan sonra ne yapılacağıydı. Lee, savaşı sona erdirecek belirleyici zaferin kazanılması için Kuzey'in işgal edilmesini ileri sürdü; ötekiler, Grant'ın Vicksburg'da bir Konfederasyon ordusunu sıkıştırdığı sırada, batıyı güçlendirirken, Lee'nin Chancellorsville'deki zaferinin Güney'e doğuda savunmada kalmasına olanak vermesini ileri sürdüler. O noktada Güney, hem Mississippi Nehri'nin hem de ana ordunun yitirilmesi olasılığı ile karşı karşıya geldi. Saygınlığı sayesinde Lee tartışmayı kazandı. Kuzey Virginia Ordusu Haziran ortasında Pennsylvania'ya doğru yürüyüşe geçti.

Potomac Ordusu ile subaylarının "yaşlı su kaplumbağası" dedikleri yeni komutanı General George Meade, Lee'nin peşine düştü. İki tarafın da seçmediği bir alanda yapılan klasik bir beklenmedik çarpışma,* üniversite kenti olarak tanınan Gettysburg'da üç gün süren çok büyük bir muharebeye neden oldu. Konfederasyoncular ilk günkü çatışmayı kolayca kazandılar, Birlik'in üç kolordusunu çarçabuk kentten attılar. İkinci gün zar zor bir beraberlik oldu. Yalnızca sayıca az (üçe karşı bir) ve cephanesiz kalınca askerlerine süngülerini takıp saldırmalarını buyuran 20. Maine'in komutanı Albay Jashua Chamberlain'in cesareti ve dayanıklılığı, Birlik'in sol kanadını kurtardı. Üçüncü gün, Lee Birlik'in merke-

* Beklenmeyen karşılaşmalar sonucu olan –genellikle düşman tarafından planlanan– çatışmalara verilen isim – ç.n.

zine büyük bir kolordu saldırısı başlattı. Konfederasyoncular Mezarlık sırtına doğru yamaç yukarı iki buçuk kilometrelik yürüyüşe geçmek için ormandan çıkarken, Birlik askerleri "Fredricksburg, Fredricksburg" diye bir terane tutturdular. Sonuç, General George Pickett'in saldıran askerlerinin kırımı oldu. Bu çatışma altı ay önce Fredricksburg'da Mayre Tepeleri'nin dibindeki muharebe kadar belirleyiciydi. Ordusu kırılan ve cephanesiz kalan Lee geri çekildi.

Konfederasyon için Gettysburg taktik bir yenilginin çok daha ötesinde oldu. Lee, Pennsylvania'yı işgal ederek batıda Konfederasyonculara Mississippi'nin denetimini kaybettiren ve Tennessee'yi Birlik'in işgaline açan o feci yenilgiye zemin hazırladı. Doğrusu, Lee'nin belirleyici bir zaferin peşinden koşması, Vicksburg'daki sarsıntı dikkate alındığında, ne savaşın taktik gerçeklerine ne de Güney'in stratejik koşullarına uygundu. Doğuda yılın geri kalanında dağınık çarpışmalar oldu. Lee, Longstreet'in kolordularını batıya gönderdi. Bu kuvvetler saldırgan harekâtlara girişecek bir durumda değildi. Bu arada Lee'nin yetkinliğini gören Meade, askerlerini böyle yetenekli bir düşmana karşı bir manevra savaşına sokmak istemedi.

Grant Sorumluluğu Üstleniyor

1863'te savaşın ağırlığı batıya kaydı. Kasvetli bir kıştan sonra Vicksburg'un kuzeyindeki bataklıklardan geçmeye çalışan Grant bahar seferine çarpıcı bir hamleyle başladı. Mayıs'ta ordusunu Vicksburg'dan geçirerek Mississippi'den aşağı gönderdi; böylece kuzeyle ulaştırma hatlarını kesti. Daha sonra, belki de savaştaki en etkileyici harekâtla bölgedeki iki Güney ordusunu birbirinden ayırdı ve bu ordulardan biri Vicksburg'da mahsur kaldı. Böylece 4 Temmuz 1863'te, kentin ve Konfederasyon ordusunun teslim olmasıyla sonuçlanan büyük bir kuşatma başladı ve Mississippi yolu açıldı. Sonra Grant üstlerine, ordusunun önemli bir liman olan Mobile'a hareket etmesini önerdi; ama astını kıskanan Halleck buna karşı çıktı ve Grant'ın ordularını öteki komutanlıklar arasında böldü.

Sonuç olarak, Birlik'in General Rosecrans'in komutasında Tennessee'nin merkezine ilerlemesi batıdaki öteki harekâtlardan destek alamadı. Ancak savaştaki en yeteneksiz güneyli komutanlardan biri olan Rosecrans, General Braxton Bragg ile karşı karşıya gelmişti. Ağustos sonunda Rosecrans Bragg'i Tennessee'den çıkarmayı başarmıştı; ama Longstreet'in Kuzey Virginia Ordusu'ndaki kolordusu ile desteklenen Konfederasyoncular Georgia'da karşı saldırıya geçtiler. Chickamauga Muharebesi'nde Longstreet'in ikinci gün yaptığı saldırı, Birlik'in merkezindeki hattaki bir gedikten –kurmay subayların yetersizliği ve Rosecrans'in astlarıyla iyi geçinememesi nedeniyle oluşan bir boşluktan– kendine yol açtı. Bragg'in işi yüzüne gözüne bulaştırmasına karşın, sonuç Güney için büyük bir zafer oldu. Yenilen Birlik'ten hayatta kalanlar Chattanooga'ya kaçtılar; ama Konfederasyoncular tarafından kuşatıldılar.

Lincoln bu yenilgiye güçlü bir karşılık verdi. Tüm batı harekât alanının ve kuvvetlerin komutasını Grant'a bıraktı; batıyı güçlendirmek için Potomac Ordusu'ndan iki kolordunun sevkini emretti. Birlik'in lojistik düzeni, bütün atları ve toplarıyla 25.000 askeri iki haftadan kısa bir süre içinde 1.900 kilometre öteye taşıdı. Grant, her zamanki özgüveniyle Birlik kuvvetlerini Chattanooga'da topladı. Önce, asker tayınının yetersiz olduğu kente ikmal yollarını açtı.

Grant ikmal yolları açılınca, Bragg'e saldırdı. Kanatlardan saldırı bir ölçüde başarılı oldu; ama savunmacıları kente bakan mevzilerinden çıkaramadı. Sonra Grant, Rosecrans'in ordusunu Chickamauga'da tamamen çökmekten kurtaran General George Thomas'a, Chattanooga'ya bakan Konfederasyon mevzilerine bir deneme yapmasını buyurdu. Deneme, görünüşteki başarısızlık olasılığına karşın tam bir başarılı saldırıya dönüştü.

Grant'ın başarıları batıda durumu iyileştirdi. Birlik artık Mississippi Nehri'ni denetliyordu; ayrıca orduları Tennessee'den Georgia kapılarına, Güney'in ekonomik kalbine dayanmıştı. Birlik'in batıdaki başarıları ile doğudaki başarısızlıkları arasındaki karşıtlık dikkat çekiciydi. Bu aşamada, Grant'ın değerini anlayan Lincoln onu bütün Birlik ordularının başkomutanlığına atadı; Kongre Grant'ı korgeneralliğe yükselterek onu daha da onurlandırdı.

Grant artık üç yıldır süregelen yıkıcı savaşı bitirmek için Birlik'in harekât stratejisine komuta etme görevini üstlenmişti.

1862'de Lincoln, McClellan'a bütün savaş alanlarında saldırı harekâtlarıyla Güney'e baskı yapmanın Kuzey için iyi bir strateji olabileceğini öne sürmüştü. McClellan, karısına yazdığı mektuplarda böyle bir yaklaşımı aşağıladığını belirtti. Ancak Lincoln haklıydı; daha nitelikli kaynakları ve insan gücü ile Kuzey farklı yönlerden eşzamanlı baskı yaparak Güney'i yenebilirdi. Bu tam olarak Grant'ın yapmak istediği şeydi. Grant, komutanlarına, "Eğer düşman rahat durur ve önceliği almamıza olanak verirse, niyetim... ordunun bütün parçalarını bir arada ve az çok ortak bir merkeze doğru hareket ettirmek," demişti. James Ordusu* Lee'nin ikmal yollarını kesmek için Richmond'ın güneyini vururken, doğuda Potomac Ordusu Kuzey Virginia Ordusu'na saldıracaktı. Bir başka Birlik ordusu, Shenandoah'tan hareket edecek ve Güney'i bu bölgenin tarımsal varlıklarından yoksun bırakacaktı. Batıda, Banks Mobile'a hareket eder ve Johnston'ı kuvvetlerini bölmeye zorlarken, Sherman General Joe Johnston'ın Tennessee Ordusu'na** karşı hareket edecekti.

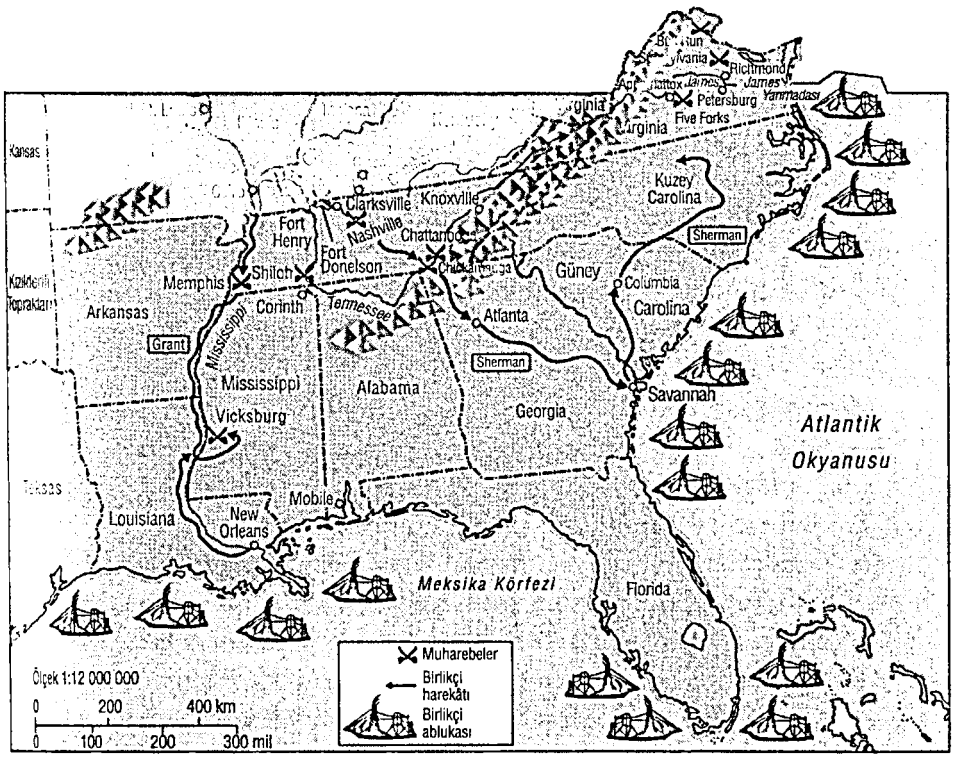
Bu birlikler Grant'ın buyurduğu gibi hareket etselerdi, İç Savaş 1864'te bitebilirdi; ama Banks, Mobile yerine Red River'dan yukarıya ilerledi; Siegel son derece başarısız oldu; (Grant'ın deyişiyle) Butler'ın ordusu James Yarımadası'nda "dövüldü." Böylece, her şey Sherman ile Grant'ın sırtına yüklendi. Sorunun bir parçası, ast oyuncuların –Bank, Butler ve Siegel'in– rollerini uygun biçimde oynayacak yetenekten yoksun siyasi generaller olmasıydı. Ancak Grant ne onların başarısızlıklarından yakındı ne de onları 1864'te zafer kazanmadıkları için suçladı; çünkü Lincoln'ün Kasım 1864'te yeniden seçilme isteği göz önüne alındığı Kuzeyli kıdemli generaller arasında onların siyasi açıdan önemini yalnızca o gördü.

Grant, Potomac Ordusu'nda yer aldı. Hem orduda hem de ordunun komutanında motivasyon eksikliği olduğunu anladı; Meade'yi dürüstlüğü ve tutarlılığı nedeniyle beğenirken, Meade'nin Lee

* Virgina'daki son harekâtlarda James Nehri boyunca görev alan Birlik ordusu – ç.n.

** Konfederasyon'un Apalaş Dağları ile Mississippi Nehri arasındaki ana ordusu – ç.n.

karşısındaki aşağılık duygusunu da fark etti. Grant savaşın geri kalan bölümünde Potomac Ordusu'yla kaldı ve Lee ile boğuştuğunda çarpışmaların sorumluluğunu üstlendi. Ancak McClellan'ın talimden geçirdiği ordu ve subaylar önceki komutanları gibi kusurlu bir askeri araç olduklarını kanıtladılar. Amerikan askeri tarihinde hiçbir ordunun daha kötü bir ünü olmamıştı; hiçbir Amerika Birleşik Devletleri ordusu zafer peşinde kayıplarına daha mertçe katlanmamış ve hiçbir ordu harekâtlarında bu kadar fazla fırsat kaçırmamıştı. Ordu, Nisan 1865'teki Five Forks Muharebesi'ne kadar bir taarruz zaferi kazanamadı.



Harita 7 Konfederasyon'un yenilgisi. Savaş boyunca Birlikçilerin geliştirdiği stratejinin dört temel unsuru vardı: Richmond'ın zaptı, Mississippi'nin açılması, güney kıyılarının ablukası ve savaşı Konfederasyon ekonomisi ile sivil halkının yer aldığı cephe gerisine taşıma. Konfederasyon'un iradesini nihayet kıran bu sonuncu unsur olmuştur.

Güney'in Yenilmesi

Potomac Ordusu, 1864'teki bahar ve yaz muharebelerinde kendini ve ülkeyi dehşete düşüren bir bedel ödedi. Ordu, korkunç Wilderness Muharebesi'nde Konfederasyon'un gaddar kanat saldırısından zor kurtuldu. Sonra Grant Konfederasyoncuları soldan çevirerek, kuvvetlerini Lee'nin saldırmak zorunda kalabileceği mevzilere yerleştirmeye çalıştı. Ancak Konfederasyoncular çok az bir farkla Spottsylvania Courthouse'a daha önce ulaştılar. Siperlerde korunan Konfederasyoncuların saldıran Federal birliklere ağır kayıp verdirdikleri korkunç kıyıcılıkta bir ikinci muharebe gerçekleşti. Kör talih Potomac Ordusu'nunun peşini bırakmadı. Askerlerini yüreklendirmek için başarılı kolordu komutanlarından biri olan General John Sedgwick bir toprak siperin üzerine çıktı ve Konfederasyoncuların o uzaklıktan bir fili bile vuramayacaklarını haykırdı; isyancılardan bir keskin nişancı Sedgwick'i başından vurdu.

İki ordunun da kanını akıtan bir haftalık vahşi bir kırımdan sonra, Grant yine güneye indi; North Anna ile Cold Harbor'da Lee'nin mevzilerine doğrudan saldırı başlattı. Bu günler, savaşın standartlarına göre bile kara günlerdi. Potomac Ordusu'ndan bir tugay komutanı karısına şöyle yazmıştı: "Otuz gündür önümden cenaze alayı geçiyor ve bu bana fazla geliyor." Grant, daha sonra Lee'nin çevresinden dolaşıp James Nehri'ne kaydı. Orada ordusunu Petersburg'u almak ve güneyin ikmal yollarını engellemek üzere konuşlandırdı. Petersburg düşmüş olsaydı, Lee'nin Virginia ve Richmond'ı terk etmesi, North Carolina'ya çekilmesi gerekecekti. Ama bir kez daha Potomac Ordusu'nun kolordu komutanları fırsatı kaçırdılar ve Lee Petersburg'da savunma yapacak yeterli sayıda asker topladı. Bu arada, Grant'ın en azından Lee'nin canını yakmak amacına ulaşmasına karşın, iki ordu da başka bir saldırı harekâtı yapamayacak denli bitkin düşmüştü. Kuzey Virginia Ordusu artık taarruz etmeye muktedir değildi.

Böylece her şey Sherman'ın Johnston karşında ne yapabileceğine kaldı. Sherman, Mayıs başında Atlanta'ya saldırmaya baş-

ladı. İki ordu da siperlere yerleşti; Sherman, Johnston karşısında mevzilerde peş peşe üstünlük sağlamasına karşın, önemli bir askeri başarı kazanamadı. Johnston, Temmuz'a değin Atlanta önündeki tahkimatlara çekilmişti. Geri çekilmeden dolayı hüsrana uğrayan Konfederasyon Hükümeti, bu aşamada bir kolordu komutanını, General Bell Hood'u Johnston'ın yerine getirdi. Hood, "Taşduvar" Jackson'ın komutası altında çok parlak bir tümen komutanıydı; ayrıca cesaretini birçok savaş alanında kanıtlamış, bir muharebede bir kolunu ve bir bacağını yitirmişti. Ancak Hood, aynı zamanda bir fitneciydi; tartışmayı seven bir tümen komutanıydı. O da Bragg kadar kötü bir seçim olduğunu gösterdi.

1864'te Hood'un Konfederasyon'un karşılaştığı güçlüklere ilişkin açıklaması, Güney ordularının 1862'de sahip oldukları saldırı üstünlüğünü yitirmiş olmalarıydı. Hood, Atlanta'da ordu komutanı olarak, bu saldırı ruhunu yeniden kazanmaya kararlıydı. Bir sonraki ay boyunca Sherman'a üç şiddetli saldırı başlattı; ama deneyimli Birlik askerleri, saldıranlara çok büyük kayıplar verdirerek, her hücumu püskürttüler ve nihayet Hood'u Atlanta'yı terk etmek zorunda bıraktılar. Hood, başarısızlığından askerlerinde saldırgan ruhun eksikliğini sorumlu tuttu; savaş biçiminin temelde tamamen değiştiği gerçeğini görmedi. Yine de, Hood'un saldırıları nedeniyle verilen kayıplar, Güney'in bağımsızlığını elde etmek için büyük kayıplar vermeye hâlâ istekli olduğunu vurguladı.

Sherman'ın Atlanta'yı alması Lincoln'ün yeniden seçilmesi için çok önemliydi. Hood, Sherman'ın Tennessee'deki ulaştırma hattını kesmek için kuzeye geçti; ancak Sherman, İç Savaş'ın en yenilikçi harekât kavramlarından birini izlemesine izin vermesi için Grant'ı ikna etti. Ordusunun bir bölümü, George Thomas komutasında Orta Tennessee'yi ele geçirmek için geri çekilirken, Sherman ikmal hatlarıyla bağlarını koparacak ve denize doğru ilerlerken Georgia'nın merkezine yürüyecekti. Grant sonunda bu harekâtı onayladı. Thomas'ın ordularının Franklin'e değin peşini bırakmayan Hood, generallerini korkaklıkla suçladıktan sonra, birliklerini siperlerde iyi mevzilenmiş Federallere saldırttı. Sonuç, generallerinin çoğunun öldüğü bir kırım oldu. Yaptıklarından sonuna dek

pişmanlık duymayan Hood Nashville'e yürüdü. Konfederasyon komutanının Atlanta'da perişan etmeye başladığı ordunun döküntüleri Thomas tarafından yok edildi.

Bu arada Sherman Georgia'dan geçti. Ordular savaşı Güney'in can damarına taşırken, savaş kısır bir döngüye girmişti. Sherman seferini doğrudan sivillere yöneltmezken, "yan" etkileri –yerleşim yerlerini yıkıntı haline getirmek, ürünleri yok etmek, çiftlik hayvanlarını çalmak– Federal Hükümet'in Konfederasyon'u yok etmede nereye kadar gitmek istediğinin altını çiziyordu. Sherman'ın birlikleri yürüyüş yolundaki Chimneyville'de* pek eğlendiler. Sherman Kuzey Alabama yurttaşlarını uyarıyordu:

> Birleşik Devletler hükümeti Kuzey Alabama'da [Konfederasyoncuların] yaşamlarını, evlerini, topraklarını, her şeylerini alma, yapmak [istediği] her şeyi yapma hakkına sahiptir çünkü orada savaş olduğunu inkâr edemezler ve savaş yalnızca anayasa ya da anlaşma ile sınırlanmayan güçtür. Sonsuz savaş istiyorlarsa, kabul tamam. Kabul eder, mallarına el koyar ve dostlarımıza veririz... Hırçın ve inatçı ayrılıkçılar için ölüm lütuftur; kadın ya da erkek ne denli çabuk yok edilirse, o denli iyidir. Şeytan ile isyankâr azizlere haklı cezalarını cehennemde doldurmaları için ahrette varlıklarını sürdürmelerine izin verilmişti.

Georgia ile Güney Carolina'da yapılan yıkım Güney'in savaşı sürdürme kararlılığını kırmak için hedeflenen daha büyük bir planın bir parçasını oluşturuyordu. Konfederasyon askerlerine savaştan evlerini bile artık koruyamayacaklarını anlatan açık bir uyarıydı.

Sherman denize doğru ilerlerken, Grant, General Philip Sheridan'ı Shenandoah Vadisi'ne salıverdi. Sheridan en yetenekli savaş komutanlarından biriydi; ayrıca Jackson gibi en acımasızlardandı. Grant'ın yönergeleri, Sheridan'ın Shenandoah'da yaptığının Birlik başkumandanlığının genel siyaseti olduğunun altını çizmektedir; Grant Sheridan'a Shenandoah'u "çorak arazi" haline getirmesini... "öyle ki, bu mevsim orada uçan kargaların bile yemlerini yanlarında taşımak zorunda kalmaları"nı buyurdu.

---

* 1863'te, General Sherman komutasındaki Birlik askerleri Jackson kentinin tamamını yaktılar; sadece evlerin bacaları ayakta kaldığından, kente Chimneyville adı takıldı – ç.n.

Sheridan coşkuyla onun emirlerini yerine getirdi. 1870 Fransız-Prusya Savaşı'nda, çarpışmaları izlerken Prusyalı ev sahiplerine yaptığı bir yorum, Güney'de halkın direnişine karşı Birlik'in stratejisinin ne denli amansız bir savaşa dönüştüğünü göstermektedir. Sheridan, Prusyalıların Fransızlara çok "insancıl" davrandıklarını belirtti. Sözlerine kulak kabartan Almanların iyice duyması için de, "Savaşta, ağlamaları için insanlara gözlerinden başka hiçbir şey bırakılmamalıdır!" diye ekledi. Kabul etmek gerekir ki, ne Sherman ne de Sheridan İkinci Dünya Savaşı'nda Bombardıman Komutanlığı'nın Evsizleştirme* seferberliğinin düzeyine ulaşabildiler; ama Kuzey orduları yalnızca karada savaştılar: Bu nedenle, Güney'in ekonomik altyapısını, evleri, yiyecekleri ve çiftlik hayvanlarını yok ederken, oralarda yerleşik çaresiz insanların yaşamlarını bağışlayabilirlerdi. Gittikleri her yerde de Güney'in kültürel ve siyasi kimliğinin can damarı olan kölelik kurumunu ortadan kaldırdılar.

1865'in başlarında Konfederasyon'un durumu umutsuzdu. 1864 güzünde Lincoln'ün yeniden seçilmesi son umudu da yok etmişti. Bu büyük kurtarıcı, savaşı sonuna dek götürecekti. Konfederasyon eyaletlerinin hepsinde Birlik orduları istedikleri gibi hareket ettiler. Lee'nin ordusu firarlardan ötürü yavaş yavaş eridi. Sherman Güney Carolina'yı kırıp geçiriyordu; orduları, ayrılığa yol açan hareketin başını çeken ve dört yıl önce Fort Sumter'a ateş açarak çatışmayı başlatan eyaleti yakıp yıkmanın keyfini çıkardılar. Çok geçmeden Kuzey Carolina'da Birlik ordularının ağırlığı duyuldu ve Konfederasyon'un son limanı olan Fort Fisher'e deniz ve kara orduları birlikte saldırdılar.

"Geç Hoşnutsuzluğun" Bedelleri

Nisan'da, Potomac Ordusu Five Oaks'da ilk saldırısından zaferle çıkınca, Lee'nin Petersburg'daki mevzii çöktü. Sheridan'ın

* İngiltere kava kuvvetlerinin, sivilleri –bu arada savaşan askerlerin yakınlarını– öldürerek Almanların moralini bozma taktiği; bu çerçevede, İngiliz hava kuvvetleri, Almanya'nın 58 büyük kentindeki konutların üçte birini yerle bir etmiştir – ç.n.

komutasında hızlı bir izleme, Lee'yi sonunda Appomattox'ta yakaladı. Kaçınılmaz sonu gören Lee teslim oldu. Ondan sonra, son yıllarında yurttaşlarını sonuçları kabullenmeye çağırarak Amerikan tarihinin en büyük devlet adamlarından biri kisvesine büründü. Ne yazık ki, çatışmanın son yılında Birlik ordularının giriştiği yıkıcı savaş, yenilen bir ülkede ırksal ilişkiler sorunu ve yitirilen amacın acısı Kuzey ile Güney arasındaki bölünmenin haklı olarak bir yüzyıldan fazla sürmesine neden oldu. Ancak basit bir dilbilgisel değişiklik İç Savaş'ın yaptığı değişimin altını çizdi. 1861'den önce Amerikalılar "çoğul özne"yle [*are*] Birleşik Devletler diyorlardı; 1865'ten sonra ise "tekil özne"yle [*is*] Birleşik Devletler dediler. Kuzey'in zaferinin 20. yüzyıl için önemli sonuçları oldu. Kuzey Amerika'da büyük sınai ve tarımsal güce sahip birleşik bir devletin sürdürülmesi, Almanya'ya karşı iki dünya savaşının kazanılmasında çok önemli bir rol oynayacaktı; parçalanmış bir alt anakaranın böyle bir çatışmadaki rolü ise küçük olacaktı.

İç Savaş halk desteğine ve sanayileşmeye dayanan, demiryolları ve buharlı gemilerle yüzlerce kilometreye uzanan askeri gücün topyekûn savaş sınırlarına yaklaştığı bir savaş olarak ilk modern savaştı. Başlangıçta büyük bir savaş açmak için ne stratejik bir uzak görüşlülük ne de askeri bir yeterlilik vardı. Yalnızca askeri güç ile gerekli desteğin oluşturulması hemen görülmeyen ya da kolayca çözülemeyen sorunlar yarattı. Bununla birlikte, Birlik'in siyasi ve askeri önderleri sonunda zafer getiren bir strateji geliştirdiler: Belirleyici savaş yerine yıpratma stratejisi. 1864'te Güney'e yapılan genel bir saldırının yanı sıra, Güney halkının ortak iradesini kıracak bir savaş yürütüldü. Ancak böyle bir savaşın bedeli korkunçtu. Savaşta iki taraftan 625.000 dolayında asker öldü. Bu sayı Vietnam Savaşı'na değin ve Vietnam Savaşı'nın büyük bölümü de dahil olmak üzere, öteki Amerikan savaşlarındaki kayıp toplamına eşittir. ABD için Birinci Dünya Savaşı'nda karşılaştırılabilir bir kayıp düzeyi (115.000 yerine) yaklaşık 2,1 milyon kişi olurdu. İç Savaş, yeni teknolojik savaş alanının çok kişinin canına mal olacağını ve çağdaş devletin insan ve sanayi kaynaklarını harekete geçirme yeterliliğinin bu teknolojik savaş alanını neredeyse süresiz

olarak besleyebileceğini gösterdi. Batı uygarlığı 20. yüzyıla girerken, insan ve sınai kaynakları büyük bir hızla büyüyordu.

Bismarck'ın Savaşları

Ancak aşağı yukarı aynı zamanda, Avrupalılar modern savaşa ilişkin farklı dersler aldılar. Amerikan İç Savaşı ile hemen hemen eşzamanlı bir dizi savaş, Prusya'nın önderliğinde Almanya'nın birleşmesini gerçekleştirdi. Bu başarılar, bir dizi kısa, zafer ile biten muharebeyi içerdi; ancak savaşlar Prusya ordusunun taktik ve teknolojik üstünlüğüne dayanmıyor, devlet adamlığının mükemmelliğini ve subay sınıfının profesyonelliğini de yansıtıyordu. Subay sınıfının profesyonelleşmesi bir ölçüde 1806'da yıkıcı Jena-Auerstadt yenilgisine yönelik bir tepkiden doğdu. Eğitimli subay sınıfı yetiştirmek için *Kriegsakademie*'nin (harp okulu) kurulması Prusyalılara 1813'te Fransızlara karşı Kurtuluş Savaşı'nda tam zamanında etkili bir karargâh düzeninin çekirdeğini oluşturma olanağı sağladı. Napolyon'la savaşırken sayısız ayrıntıyı yönetmedeki başarı, savaş sonrasındaki dönemde *Kriegsakademie* ile yeni gelişmeye başlayan genelkurmayda kısıtlamaya gidilmesini önledi.

1860'lara uzanan dönemde küçük, seçkin bir genelkurmay, Prusya ordusunu demiryolları ile değişen silah teknolojisinin gelecek savaşta sağlayacağı üstünlükleri tanımasını sağladı. Helmut von Moltke'nin 1858'de genelkurmay başkanlığına atanması bu süreci hızlandırdı; çünkü Moltke, gelecekteki savaşlarda demiryollarının kalelerden daha değerli olacağını ileri sürerek, tüm Almanya'da stratejik demiryollarının yapımını özendiriyordu. 1840'larda Almanya'da demiryollarının büyüme oranı Fransa'dakinin neredeyse iki katıydı. 1854'e kadar Alman Konfederasyonu'nda yaklaşık 12.000 km demiryolu vardı (Moltke demiryolu hisse senetlerine yaptığı yatırımlardan zengin olmuştu). Önemli olan nokta, Avrupa'daki öteki askeri örgütlenmelerden farklı olarak, Prusya genelkurmayının sistemli olarak askeri kuvvetlerin seferber edilmesi ve konuşlandırılması için büyüyen bu potansiyel gücü nasıl en iyi biçimde kullanacağını düşünmesiydi. Ancak Prusya'nın üstünlüğü

yalnız askeri kuvvetlerini seferber etme, konuşlandırma ve destekleme yeterliliğinden oluşmuyordu. Prusya ordusu ayrıca askerlerine düşmanlarından üç ya da dört kez daha hızlı yeniden doldurma –ve bunu yerde yatarken yapma olanağı veren–, silahlı çatışmada açık bir üstünlük olan kuyruktan dolma tüfek ve iğneli tüfek kullanan Avrupa'daki ilk ordu oldu.

Ancak bu tür değişimler yalnızca bir potansiyeli yansıtıyordu; bu askeri potansiyeli stratejik gerçekliliğe dönüştürmek için ustalıklı stratejik ve siyasi hamleler gerekiyordu. Prusya, 1860'ların başlarında kralın yasama organının üç yıllık askeri hizmeti desteklemesi istemi ile yasama organının buna kaynak ayırmayı reddetmesi arasında bir anayasal açmazla karşı karşıya kaldı. I. Wilhelm bu kilidi açmak için çaresizlik içinde gelenekçi Otto von Bismarck'a başvurdu.

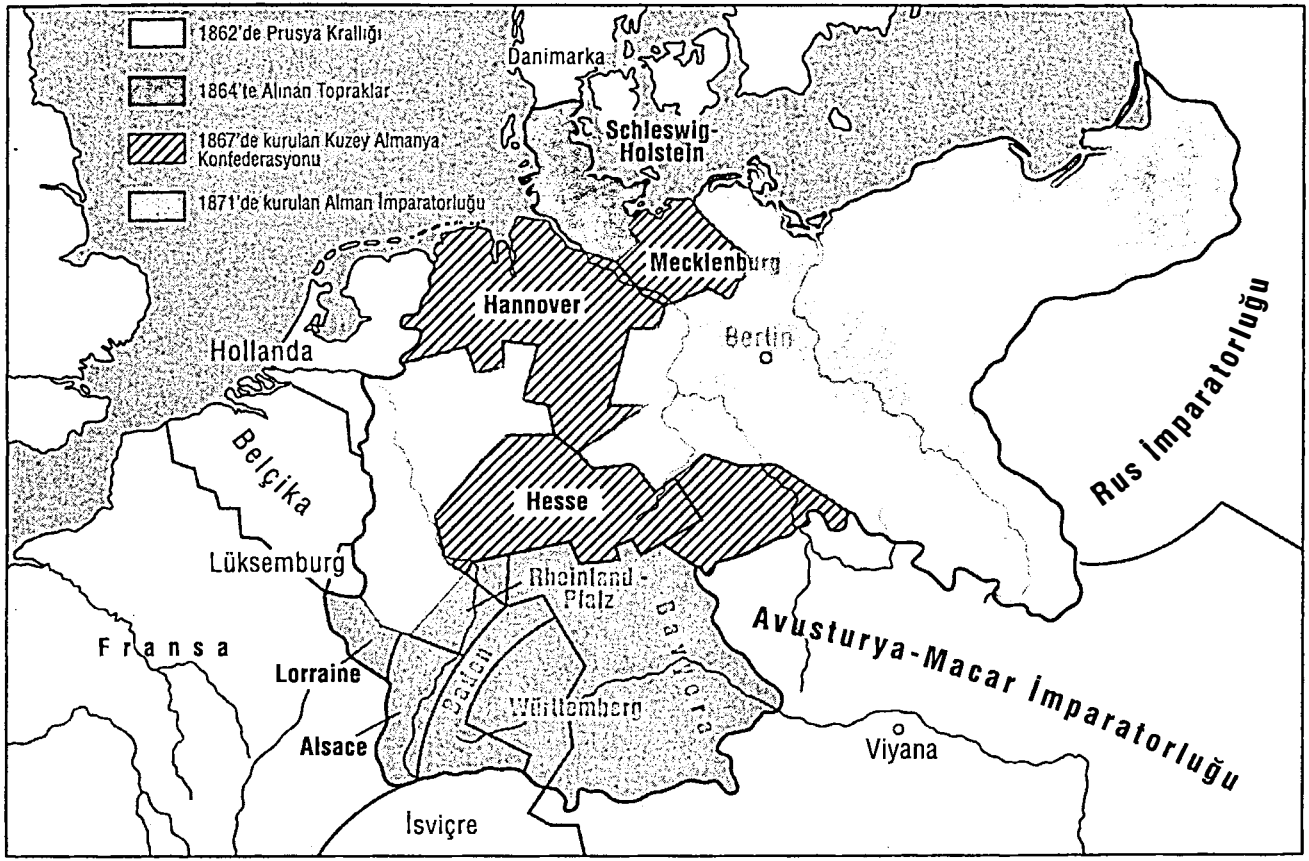
Bismarck olağandışı bir kişiydi. Üniversitedeki günlerini içki içerek, çapkınlık yaparak geçirirken, orduda kısa süren görevlerinde pek başarılı olmamıştı. Diplomatlık görevi ona birkaç dost kazandırdı. Ancak o zaman az sayıda kişinin fark ettiği nitelikleri vardı. Karşıtlarını değerlendirmede olağanüstü bir yeteneğe sahipti; ne zaman oynayacağını, ne zaman masayı terk edeceğini bilen bir kumarbazın içgüdüsüne sahip, birinci sınıf bir siyasetçiydi. Birçok Prusyalı tutucunun tersine Alman milliyetçiliğinin gücünü ve Prusya'nın bu dalgada yüzmesi gerektiğini, yoksa boğulacağını anladı.

Bismarck'ın en büyük üstünlüğü Avrupa düzenindeki zayıflıklarda yatıyordu. Avrupa'da pek az devlet süregiden Sanayi Devrimi ile Prusya'nın potansiyel güçlerinin farkındaydı; birçok Avrupa devletinin Prusya ordusunu kıtadaki en etkisiz ordulardan biri olarak görmesi de aynı derecede önemliydi. Ayrıca, Britanya Kırım Savaşı'ndan sonra, kıtasal olaylardan kendini çekmişti. Fransa stratejik siyasetine etkili bir biçimde odaklanmıyordu. Avusturya'nın Kırım Savaşı'ndaki tavrı nedeniyle Rusya'yla arası bozulmuştu. Bu boşlukta, Prusya'nın yeni başbakanı, devre damgasını vurmak için hareketa geçti. Prusya meclisini, "Günümüzün büyük sorunları söylevler ve çoğunluk oylarıyla çözülmez –bu 1848 ile 1849'daki büyük yanlıştı– ama demir ve kanla çözülür," diyerek uyardı. İlk fırsat Danimarka'da ortaya çıktı.

Danimarka kralı erkek vârisi olmadan öldüğünde, Danimarka tahtı için bir sorun teşkil etmese de Alman dukalıkları Schleswig-Holstein için bu bir sorundu. 1864'te Prusya ile Avusturya'nın önderliğindeki Alman Konfederasyonu, Danimarka'nın dukalıklarda hak iddia etmesini tanımayı reddetti. Alman devletlerinin birleşik orduları Danimarkalıları bir çırpıda yendiler; ama "kurtarılmış" eyaletlerle ne yapılması gerektiği sorunu ortada kaldı. Avusturyalılar toprakların yönetimini aldıkları, ancak ulaştırma hattı tamamıyla Prusya topraklarından geçtiği için Bismarck bu kargaşayı hoş karşıladı. Bu davada sayısız yanlış anlama olasılığı vardı; Bismarck ise bunları büyütmekten pek mutlu oluyordu.

Bismarck'ın Prusya'nın Kuzey Almanya'ya, Avusturya'nın da güneye hükmedeceği bir anlaşmaya varmak için Avusturyalılarla görüşmeyi umduğu anlaşılmaktadır. Ancak Avusturyalılar, Almanya'da değişen dengelerin değerini anlamadılar. Prusya'yı eşit olarak görmeyi reddetmekle kalmayıp, adeta savaşa davetiye çıkardılar. Fransa dışındaki Avrupa devletleri Orta Avrupa'da patlamak üzere olan bu çatışmayla pek ilgilenmediler; Fransızlarsa, Prusya ile Almanya arasındaki savaşın kendi çıkarları uğruna karışabilecekleri uzun bir savaş olacağına inandılar.

Prusya bazı önemli dezavantajlarla karşılaştı. Öteki Alman devletleri Avusturya'yı desteklediler; Prusya toprakları ikiye bölündü; Bohemya, Berlin'e yapılacak bir Avusturya saldırısına karşı bir atlama tahtasıydı. Moltke ile genelkurmay bu meydan okumalardan yararlandılar. Bir Prusya ordusu hızla Hanover'i bertaraf etti ve Prusya topraklarını birleştirdi. Bu arada, Haziran 1866'da Moltke Kuzey Almanya demiryolunu kullanarak, üç orduyu Bohemya'da birleştirmek niyetiyle hızla Avusturya sınırına yerleştirdi. Avusturyalıların önceki yıllarda askerlik mesleğine gösterdikleri nedensel yaklaşımı yansıtan karargâh çalışmaları çok kötüydü. Sonunda, en batıdaki Prusya ordusu Saksonya'yı istila ederken ve diğer üç Prusya ordusu da hızlıca Bohemya'ya ilerlerken, Avusturya orduları yavaş yavaş Orta Bohemya'da toplandılar. İlk çatışmalarda doğrulandığı gibi – kayıp değiştokuş oranları bir Prusyalıya karşı dört ya da beş Avusturyalıydı– iğneli tüfek Prusyalılara çok büyük bir taktik üstünlük



Harita 8 Almanya'nın birleşmesi ve genişlemesi, 1864-1871. Prusya komşularına üç büyük savaş açtı ve kazandı: 1864'te Danimarka'ya, 1866'da Avusturya'ya, 1870-1871'de Fransa'ya. Kazandığı zaferler, Alman topraklarının kuzeyde ve batıda genişlemesine yol açarken, Prusya'nın başlıca kazancı Alman devletlerinin, mükemmel olmayan bir birlik altında birleşmesi oldu.

sağladı. Daha da önemlisi, ilk yenilgiler Avusturyalıların moralini çökertti.

Düşmanın ilerleme hızından şaşkına düşen Avusturyalı komutan Prens Benedek, Königgrätz kentinin tam kuzeyindeki bir dizi alçak tepeye çekildi. 25.000 Saksonyalının desteklediği Avusturya ordusu 190.000 askerden oluşuyordu. Prusya ordularının mevcudu 200.000'i geçiyordu; ama 3 Temmuz'da Königgrätz Muharebesi başladığında ordularından yalnızca ikisi savaş alanındaydı (ve Moltke'nin telgraf sistemi bozulmuştu). Bu arada Benedek iğneli tüfeklerin askerleri için oluşturduğu tehlikeyi görmüştü; astlarına askerlerini geri çekmelerini, genel olarak Prusya'nın topçularından daha iyi olan topçularına dayanmalarını buyurdu. Ancak Avusturyalı kıdemli subaylar onun buyruklarını kibirli bir umursamazlıkla karşıladılar. Sonuç olarak, Avusturyalıların sağındaki küçük bir ormanlık alanda, Swiewald'da, Prusya'nın 7. Tümen'i sınırlı bir başarı kazanınca, Avusturyalı komutanlar ardı ardına karşı saldırıya girdiler. Prusya'nın ateş gücü karşında hepsi harcandı. Avusturyalılar, harekât bölgesindeki elli dokuz taburdan yirmi sekizinin tamamen yok olduğu kırk dokuz taburu Swiewald'daki ateş muharebesine kurban verdiler. Gerçekte bu Avusturya'nın tüm sağ kanadını harap etti. Prusya veliaht prensinin komutasındaki üçüncü bir Prusya ordusu savaş alanına gelince sağ kanattaki zorluklar bir felakete dönüştü.

Bu arada Prusyalılar Elbe ordusu düşmanın soldan çevirmeyi başardı. Yalnızca Avusturya topçusu ile süvarisinin umutsuz çabaları Prusyalıların Benedek'in tüm ordusunu kuşatmaktan alıkoydu. Geriye bir yıkıntı kaldı; bir günlük çatışmada Avusturyalılar ölü ya da yaralı 40.000 asker yitirdiler, 20.000 asker de tutsak alındı. Viyana yolu açılmıştı. Habsburg devletinin tamamen ortadan kalkması çok yakın görünüyordu. Moltke dahil Prusyalı generaller, büyük zaferlerinden ün kazanmak için sabırsızlanıyorlar, yerlerinde duramıyorlardı.

Ama Bismarck buna izin vermiyordu. Savaşın sürmesinden yalnızca Fransa ile Rusya'nın yararlanacağını gördüğü için kralını Prusyalıların ilerlemesini durdurmaya ve Avusturyalılarla görüşmelere başlamaya ikna etti. Ancak, Prusya'nın önerdiği koşullar cö-

mert olursa, Avusturya uzun süreli bir anlaşmaya razı edilebilirdi. Prusya toprak kazancını Kuzey Almanya ile sınırlamalıydı; Güney Almanya devletleri yalnızca ilgi alanına girmeliydi. Avusturyalılar, toprak yitirmeyeceklerinden böyle bir barışı çok çekici buldular. Bismarck'ın çözümü yaratıcı bir devlet adamlığını yansıtıyordu. Prusya Kuzey Almanya devletlerini eline geçirdi; Güney Almanların askeri ve dış siyasetlerine hükmetti. Barış Avusturya'yı yatıştırdı. Bismarck Fransızları tamamen dışlamıştı. Avusturyalılar büyük bir hevesle antlaşmayı kabul ettiler. Ancak böyle bir stratejik bilgelik Prusya askerleri arasında rağbet görmedi; onlara göre Bismarck'ın dalavereleri yenilen düşmanlarını başkentlerine değin kovalama olanağını ellerinden almıştı.

Fransa-Prusya Savaşı

Bismarck kazançlarını yakın gelecekte sağlama almak istedi. Birleştirilmiş bir Almanya kurmak için büyük bir istek duymuyordu; sonuç olarak, Güney Almanya iki büyük nefretinin kalesiydi: Liberalizm ve Katoliklik. Ama Fransızlar 1866'nın sonuçlarını kabullenmeyi reddettiler. Ertesi yıl Lüksemburg Dukalığı'nı satın almaya çalıştılar; ama İngilizler ile Almanlar fırtına koparınca vazgeçtiler. Bu diplomatik yenilgiye karşın, Fransızlar Güney Almanya'ya karışmaktan vazgeçmediler; sonunda Fransızların inatçılığı, kazançlarını kalıcılaştırmak için Bismarck'ı bir başka savaş tehlikesini göze almasının kaçınılmaz olduğuna inandırdı. Fransızlar da ona yardımcı oldular. III. Napolyon İmparatorluğu, bir yandan dış siyasetteki başarısızlıklarından ötürü halkın gözünden düşerken, öte yandan içeride anayasayı liberalleştirmek için giderek daha fazla siyasi baskı altında kalıyordu. Bu nedenle, imparator dış siyasette ya da askeri süreçte bir çare arıyordu.

Askeri denge, 1866'da olduğundan daha çok Prusya'dan yanaydı. Prusya genelkurmayı yönetsel ve örgütsel becerilerini daha da güçlendirmişti. Genelkurmay düzeni, buyrukları bildiren ve buyruklara uyulmasını sağlayan bir araç olurken, karargâh çalışmaları da Prusyalılara demiryollarının var olan büyük potansiyelini daha

fazla kullanma olanağını hazırladı; Prusyalılar 1870'te sevk ettikleri büyük orduların konuşlandırılmasını ve harekâtlarının yönetilmesini görece kolay bulacaklardı. Böyle bir düzene sahip olmayan Fransızlar içinse savaş kolay geçmeyecekti.

Şu işe bakın ki, Prusyalıların 1866'da sahip oldukları teknolojik üstünlükleri yoktu –Fransızların *chassepot* tüfeği* iğneli tüfekten daha iyiydi– ama Prusyalılar tüfeklerindeki zayıflığı toplarıyla telafi ettiler. Prusyalıların yeni, çelik, kuyruktan dolma topları, hem atış hızı hem de isabetlilik açısında Prusyalılara Fransızlar karşısında üstünlük kazandırdı. Fransızların kendilerine büyük üstünlük sağlayabilecek bir başka silahı –mitralyözü, ilk makineli tüfeği– vardı; ama Savaş Bakanlığı mitralyözü o kadar gizli tutmuştu ki, pek az Fransız komutanın bu silahtan haberi vardı. Prusyalılar, karargâh düzeninin dışında başka üstünlüklerden de yararlanıyorlardı. Etkin bir yedek kuvvet düzenleri vardı; kıdemli subayları iki savaştan geçmişlerdi. Moltke de seçkin harekât komutanıydı. En önemlisi, Bismarck gibi, öteki Avrupa devletlerinin çatışmanın dışında kalmalarını güvenceye alan bir siyaset izleyen parlak bir strateji uzmanına sahip olmalarıydı. Fransızların hiç yedek kuvvet düzeni yoktu, zayıf bir karargâhları vardı, belli bir yetkinliğe sahip bir komutandan da yoksunlardı.

Bu güç dengesini son derece yanlış değerlendiren III. Napolyon, Prusyalılara meydan okudu. Son derece zeki olan Bismarck, Prusya kralı ile Fransız büyükelçisi rastlaştıklarında aralarındaki küçük bir güç gösterisine ilişkin gönderiyi, üzerinde oynayıp açıklayarak, Prusyalıları krallarının aşağılandığına, Fransızları onurlarının kırıldığına inandırarak bir çatışma yaratmak için kullandı. Fransa'nın –ne amaçla olduğu belirsiz– Ren Nehri'nin batısındaki Alman topraklarını işgal etmesiyle savaşın başlayacağına ve 1806'da Jena-Auerstadt'da olduğu gibi önceliğin ordularının sıkı denetimi altında olacağına inanan Fransa savaş açtı. Prusyalıların daha uzun mesafelere asker konuşlandırmalarının yanı sıra, etkin karargâh çalışması ve yedek kuvvet düzenleri, Fransız sınırına 380.000 asker yerleştirirken, aynı zamanda, Avusturya'yı gözden

* 1870'lerde Fransız ordusunda kullanılmaya başlanan bir tüfek – ç.n.

kaçırmamak için de Avusturya sınırına 95.000 asker sevk etmelerine olanak verdi. Buna karşılık, 31 Temmuz 1870'te Fransızların sınırda yalnız 224.000 askeri vardı. III. Napolyon, daha önce böyle bir sorumluluk almamış olan mareşallerin komutasında iki geçici ordu kurdu; iki Fransız ordusunda da, bileşen kolordulaların harekât ve lojistik denetimini sağlayacak kurmaylar yoktu. Öte yandan, üç Prusya ordusu harekât ve lojistik hareketlerinin eşgüdümünü sağlayacak etkili kurmaylara sahipti; Prusya ordusuna 1864 ve 1866 savaşlarında kendini kabul ettiren komutanlar komuta ediyorlardı.

İlk çarpışmalar, Prusya ve Fransa imparatorluk sahra ordulaı arasında savaş boyunca sürecek bir düzende gerçekleşti. *Chassepot* değerini defalarca kanıtlarken, savaş alanında taktiklerde Fransızlar da önemli bir yetenek gösterdiler. Ancak Fransızların harekât düzeyindeki beceriksizliği muharebe meydanındaki taktik başarıların çok gerisinde kaldı. 6 Ağustos'ta Prusya veliaht prensi, Fransız düşmanlarını Weissenburg'da alt etti; iki taraf da yaklaşık 6.000 kayıp verdi; ama Prusyalılar 6.000 Fransız'ı tutsak aldılar. Bu sınırlı başarıdan daha da önemlisi, veliaht prensin, Mareşal MacMahon'un ordusunun üstesinden gelmiş ve Fransız ordularını Alsace'tan çekilmeye zorlamış olmasıydı. Bu arada, Mareşal Bazaine'in komutasındaki ana Fransız ordusu da saldırıya uğradı. Çok üstün Prusya kuvvetleri Spickern tepelerinde Fransız II. Kolordusu'na saldırdılar. Fransızlar 3.000 kayıp verirken, saldıran Almanlara 5.000'den fazla kayıp verdirdiler; ama Bazaine kolordu komutanlarını desteklemeyi başaramadı (bu, buyruğu altındakiler canlarını kurtarmak için savaşırken, onun eylemsizlikten kötü duruma düştüğü son olay değildi). Ancak Spickern'in önemi, veliaht prensin Üçüncü Ordu'su Prusya'nın solundaki MacMahon'un kuvvetlerinin yanından dolaşırken, Moltke'nin Birinci ve İkinci ordularını iki Fransız ordusunun arasına sürmesinde yatıyordu.

Moltke 16 Ağustos'ta Birinci ve İkinci orduların hareketlerine kumanda ederken Bazaine'i savaşmaya zorladı. Bu arada Prusyalılar düşmanlarını kuşatmaya hazır duruma gelmişlerdi. O gün Mars-la-Tour'da beklenmedik ve büyük bir karşılaşma oldu. Fran-

sızlar 16.000, Prusyalılar 17.000 kayıp verdiler. Bazaine batıya değil, kuzeye doğru çekildi ve Prusya kuvvetlerinin çembere alma olanağını artırdı.

İki gün sonra ordular yine birbirlerine girdiler. Fransızlar, Fransa-Prusya Savaşı'nın akışını tersine çevirebilecek büyük bir zafer kazanmaya yaklaştılar. St Privat'ta, Bazaine'in 23.000 mevcutlu VI. Kolordu'su bütün bir gün boyunca yaklaşık 100.000 Prusyalıyı durdurdu. Bu kuvvet takviye edilseydi, sınırlı bir taktik başarıyı önemli bir harekâta dönüştürebilirdi. Bu arada, Gravelotte'te iki Prusya kolordusu ilk başarısını elde etti; ama ilerledikçe başları derde girdi. Sonra yalnızca kayıplarını artıran bir dizi düzensiz saldırı yaptılar. Savunmadaki Fransızlar son Alman saldırısını öyle belirleyici biçimde ezdiler ki, saldıran birlikler tamamen çöktüler; bu noktada bir Fransız karşı saldırısı Prusyalılara geri tepen ciddi bir harekât ile sonuçlanabilirdi. Ancak Bazaine, Antietam'da aynı McClellan gibi, yine savaşa karışmayı reddederken, savaş alanındaki Fransız komutanı tek başına saldırıya geçmeyi reddetti. Her iki tarafta da kayıp büyüktü; ama Fransızlardan yana olan denge, Fransızların başarıya ne denli yakın olduklarını düşündürmektedir. Almanlar 20.163 asker yitirdiler; Fransızlarınsa kaybı yalnızca 12.273'tü. Bazaine sonunda Metz'e çekildi; dolayısıyla Prusyalılara tüm kuvvetini toplama olanağını verdi.

Metz'de bir Fransız ordusunun kuşatılması III. Napolyon için –siyasi varlığını tehdit eden– bir siyasi felaket oldu. Bu nedenle Fransızlar profesyonel ordularının geriye kalan tüm kuvvetlerini bir araya topladılar. Mareşal MacMahon sefere komuta etti; imparator da yiten saygınlığını yeniden kazanmak için umutsuz bir girişimle birliklere eşlik etti. Ancak Fransızlar, Belçika sınırı boyunca hareket ederek Metz'e yaklaştılar. Bundan daha talihsiz bir yol seçemezlerdi. Sonuç önceden kestirilebilirdi. Moltke ikinci bir Fransız ordusunu yakalamak, sonra Sedan'da yok etmek için MacMahon'un yanından dolaştı. Prusyalılar, St Privat ve Gravelotte'deki kanlı deneyimlerinden ders almışlardı ve kuşatılmış Fransızları teslim olmaları için toplarıyla dövdüler. Bu, İkinci İmparatorluk'un sonunu belirledi.

Muzaffer Almanya

Paris'te Fransızlar cumhuriyet, yeni yöneticiler de *levée en masse** ilan ettiler. Savaş iki tarafta da milliyetçi duyguları alevlendirdi. Fransızlar için sorun, binlerce insan orduya akın ederken, eğitimli profesyonellerin hepsinin Prusya savaş kamplarında tutsak olmalarıydı. Bu nedenle, yeni cumhuriyet 1861'de Amerikan İç Savaşı'nda çarpışan taraflarla aynı durumdaydı; çok az profesyonel uzmanlığa sahip sivil toplum dokusundan askeri kurumlar yaratmak zorundaydı. Prusyalılar, kuşkusuz, böyle bir sorunla karşı karşıya değillerdi. Metz cebinin** yok edilmesi tamamlanınca, Moltke Ekim'de Paris'e yürüdü. Fransızlar kuşatmaya direnmek için çaresizlik içinde hazırlandılar; aynı zamanda ordularını bir araya getirmeye çalıştılar. Paris kuşatması başlar başlamaz Bismarck, cumhuriyeti barış masasına oturmaya zorlamak için Prusya generallerinin bombardımana başlamalarını istedi. Kuşatma ve bombardıman sürerken, Fransızlar başkenti kurtarmak için bir dizi atak ve Prusya'nın Kuzey Fransa'dan ulaştırma hattına karşı gerilla savaşı başlattılar. Kurtarma hamleleri ağır kayıplar vererek başarısız oldu, ikmal hatlarına yapılan saldırılarsa Prusyalıları kızdırdı, savaşı daha da körükledi; ama amacına ulaşmadı. Fransız Cumhuriyeti sonunda, kuşkusuz Paris'te artan devrim tehdidinin yardımıyla durumun gerektirdiği gibi teslim oldu.

Sonuçta ortaya çıkan barışın 20. yüzyıl tarihine bazı talihsiz yansımaları oldu. Birincisi, Almanların Alsace ile Loren'i almaları iki devlet arasında sürekli bir anlaşmazlık yarattı. İkincisi, 1866 ile 1870'te Prusya'nın zaferlerinin kısa, hızlı doğası birçok Avrupalı devlet adamı ile komutanı modern çağda savaşların kısa süreceğine ve görece acı vermeyeceğine inandırdı. Genel olarak bu çatışmaları çözümleyenler, Bismarck'ın devlet adamlığının olağan

---

* Kitlesel ayaklanma; düşman tarafından işgal edilmekte olan bir ülkede, düşmanın yaklaşması üzerine, kendiliğinden silaha sarılıp karşı koyan halk. Bunlar, açıkça silah taşıdıkları ve savaş kurallarına uydukları takdirde "muharip" sayılır ve böyle işlem görürler – ç.n.

** Muharebe meydanının bir yerinde düşmanın geriletilmesiyle ortaya çıkan taktik durum, çökertme – ç.n.

dışı niteliği kadar Prusya'nın düşmanlarının gerek stratejik, gerek harekât düzeyindeki çok büyük yetersizliklerini gözden kaçırdılar.

Bu savaşların en tehlikeli sonucu, savaş alanındaki cesaretlerinden ötürü kazandıklarına inanan Almanlar üzerindeki etkisiydi. Askeri başarının kuşkusuz önemi vardı; ama asıl öğe Bismarck'ın siyasi ve stratejik gerçekçiliği ve ölçülülüğü idi. Ancak 1866 ve 1870 zaferleri, devlet adamları, askerler ile aydınları, askeri ve eylemsel kaygıların her zaman stratejik ve siyasi etmenlerden ağır gelmesi gerektiğine inanarak Almanları baştan çıkardı. Versailles'ın Aynalı Salon'unda ilan edilen Yeni Alman İmparatorluğu bu kurucu askeri övüncünü 1918'de ölümüne değin taşıdı. Yeni devlet, Bismarck'ı iktidara getiren ilkeyi kutsal olarak kabul etti; Prusya silahlı kuvvetleri anayasal kısıtlamalardan bağımsız olacaktı. Bu, imparatora doğrudan ulaşabilen ve çok büyük etkisi olan Bismarck gibi bir devlet adamının egemen olduğu bir devlette önemli değildi; ama Bismarck sonrası Almanya'nın siyasi ortamında devlet, askeri kurumlar üzerindeki tüm denetimini yitirecekti.

13

Dünya Savaşına Doğru (1871-1914)

Williamson A. Murray

Fransa-Prusya Savaşı ile Birinci Dünya Savaşı arasındaki kırk üç yıl (1871-1914) Avrupa'da daha önce hiç görülmemiş bir barış dönemi oldu. Bu, bir ölçüde dünyada hâlâ Batı egemenliğinden bağımsız bölgeleri ele geçirmeye çalışan Avrupa devletleri arasındaki ortak çıkarın sonucuydu. Batı etkisinin Afrika, Asya ve Pasifik'e yayılması büyük gerilime neden oldu; ama imparatorluk peşinde olmak, sömürgeci rekabette büyük bir Avrupa savaşını önlemek için yetersiz kaldı.

19. yüzyılın sonlarında Fransa ile Avusturya-Macaristan, hatta Çarlık Rusyası Batı dünyasının ekonomik gücünün yayılmasına katılırlarken, Amerika Birleşik Devletleri ile Almanya'da sanayileşme hız kazandı. Bu büyüme, karşılığında refahın sayıları sınırlı üst sınıfların dışına yayılması beklentisi taşıyan bir dünya ekonomisini körükledi. Sonunda, Batı'nın ekonomik gücü felaketle sonuçlanan 20. yüzyıl savaşlarının kaynaklarını oluşturdu; ama bir süreliğine Avrupalıların zenginliği, geleceğin anahtarının yalnız kendilerinde olduğunu temel alan, rahatlatıcı bir yanılsamaya kaptırdı.

İlerlemenin daha karanlık bir tarafı vardı. Batı düzeni (Avusturya-Macaristan dışında) farklı ulus-devletler arasındaki rekabe-

te dayandırılmıştı; bu rekabet, ekonomik ve diplomatik üstünlük arayışı içinde sınırlı kaldığı sürece, yapının temel istikrarını tehdit etmedi. Ancak ekonomik büyüme bu devletlerin ellerine çok büyük bir askeri güç verdi, uzun dönemde savaşı hem kaçınılmaz hem de yıkıcı kıldı. Batı'nın siyasi gelişmişliği büyüyen askeri ve ekonomik gücüne ayak uyduramadı. Her şeyden önce kamuoyu, ulusal hak ve beklentiler ile ilgili kavramların siyasi ya da stratejik sonuçlarını düşünmeden kabullenirken, milliyetçilik devlet adamları ile komutanları, çıkarlarını artıracak, savaşı giderek kabul edilebilir bir seçenek haline getirecek siyaset izlemeye itti. Sonuç, genel sorumsuzlukla yepyeni gücün bir karışımıydı.

Teknolojinin İlerlemesi

Emperyalizm yılları, profesyonelliğin subay sınıfında yükselmesi gibi, askeri ve deniz teknolojisinde de bir devrime tanık oldu. Ancak, bu profesyonelleşme süreci, Avrupalı askeri önderlerin dünyaya dar bir görüşle bakmalarına yol açtı. 1813'teki –August von Gneisenau, Gerhard von Scharnhorst, Carl von Clausewitz gibi– Prusyalı subayların geniş çok yönlülüğü ile 1900'ün –Alfred von Schlieffen, Theodor von Bernhardi, Erich Ludendorff gibi– sığ, dar görüşlü bilgiçleri arasındaki zıtlık daha açık ve çarpıcı olamazdı; aynı süreç öteki ülkelerde de geçerliydi.

Bu durumun iki nedeni vardı: 19. yüzyılda toplumlarla askeri kurumların giderek karmaşıklaşması ile savaşın doğası ile toplumun çatışmayı destekleme yeterliliği kadar savaşın niteliğini de değiştiren ve genişleten teknolojik devrim. Buna yanıt olarak, Avrupa orduları, giderek Alman genelkurmayına ve subaylarının uğraşlarının profesyonelleştirilmesine verdiği önem üzerinde ciddi bir biçimde durmaya yöneldiler. Ancak, Camberley (Britanya) ile Leavenworth'de (ABD) harp akademilerinin kuruluşu zorluklarla doluyken, Alman subay sınıfı bile genelkurmayın iktidarına direnç gösteriyordu. Donanmalar profesyonelleşmeye daha da çok direndi. Kraliyet Donanması'nın 1911'e değin bir harp akademisi ile yeterli denizci kurmayı yoktu.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce komutanların karşılaştığı sorunların karmaşıklığı küçümsenmemelidir. Sorunları küçümsemek, kanlı savaşın gerçek nedenlerini gözden kaçırmaktır. 1871'den beri büyük devletler arasında önemli bir savaşın olmaması, belirsizlikleri artırdı. Ayrıca, askerlerin Avrupa toplumlarının ekonomik ve siyasi istikrarının sivillerce yapılan tahminlerine güvenmesi gerekiyordu ve bu tavsiyelerin alabildiğine yanlış olduğu ortaya çıktı.

Askeri ortamda teknoloji baş döndürücü bir hızla gelişti; teknolojik gelişmeye uyum sağlamak birçok subayın çok zamanını aldı. 1914'te filolara komuta eden amiraller, 1880'lerde gelenekleri ve teknolojisi 20. yüzyıldan çok, Nelson'un zamanına daha yakın olan donanmalara katılmışlardı. Donanmalar, buharla çalıştırılan, bir ölçüde metalle kaplanan, birçoğunda hâlâ yelken bulunan 1880'in ilkel gemilerinden, yirmi milden daha öteye mermi atan silahlara sahip, yirmi *knot*'tan* fazla hız yapabilen, akaryakıtla çalışan büyük dretnotlara (kruvazör ve muhripler otuz deniz miline ulaşabiliyorlardı) geçmişlerdi. Radyo ile donanmalar gemileri dünyanın her yerinde denetleyebilir ve konuşlandırabilirlerdi. Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna değin denizaltıların, uçakların, uçak gemilerinin kullanılmaya başlanması, deniz savaşlarını etkileyen olağandışı teknolojik değişimlerin önemini ortaya koydu.

Teknolojinin kara ordularına etkisi o denli çarpıcı değildi; ama Birinci Dünya Savaşı gene de bir dönüm noktasını simgeliyordu. 1914'ün kara orduları, 19. yüzyıl ordularının taktik ve harekâta yönelik kavramlarını korudular. Sürgülü tüfek, makineli tüfek ve obüs çağında, savaşın sert gerçekleri hemen hemen her taktik anlayışı hükümsüz kıldı. Dumansız barut, piyade erlerinin yerlerini belli etmemelerine ve –daha fazla hız sağladığından– hedeflerini daha uzaktan vurmalarına olanak verdi; nitratlı patlayıcılar da büyük yıkıcı gücü olan bombaları olanaklı kıldı. Son olarak, her atıştan sonra silahlarını yeniden gizlemek zorunda olmadıklarından, geri tepmesiz top kundağı, topçuların top mermilerini çok uzağa ve çok hızlı atmalarını sağladı.

---

* Yaklaşık saatte 23 mil – ç.n.

Bununla birlikte, bu değişimler 20. yüzyılın sonunda bize apaçık görünmüş olsa da, Temmuz 1914'te böylesine açık değillerdi. Askeri kuruluşlar, ender olarak savaşın kirli işlerini yapmak zorunda olurlar. Barış zamanında da savaş koşullarını yineleyemezler; bu nedenle, teknolojik ve kuramsal değişimlerin yansımalarını değerlendirmek zor gelir. Bu, cerrahların, on yıllarca ameliyat yapmamaları, sonra ateş altında, yemeden ya da uyumadan, soğuk, nemli ameliyathanelerde binlerce ameliyat yapmaları gibidir. 1914'ten önceki barış kuşağı, teknoloji ile zorunlu askerliğin ölüm saçan birleşiminin yansımalarını Avrupalı komutanların tam olarak anlamalarını engelledi.

Ayrıca, çoğunlukla da Afrika, Asya, Amerika'nın batısı ve Orta Asya'daki talihsiz yerlilere karşı çevredeki savaşlar, birçok insanın savaşın hâlâ basit, kolay bir olay olduğu yanılsamasına kapılmasına yol açtı. Bu savaşlar Avrupalı devletlere görece az yükümlülük getiriyordu; çünkü çoğunlukla kendilerini savunmaları için ekonomik ya da teknolojik destek seferber etme yeterliliğine pek az sahip olan yerlerde yaşayan yerli halklara karşı yapılıyordu. Bu küçük savaşlar, sonuç olarak, iyi talim görmüş, disiplinli ve örgütlü askeri kuvvetleri, ne denli cesur olurlarsa olsunlar sürekli direnme olanağı olmayan aşiretlerle boy ölçüştürmeye yöneltti.

Mehdi ve Zulular

Avrupalı olmayanlarla en çok çatışmaya giren, dünyanın en büyük sömürgeci gücü Britanya oldu. Süveyş Kanalı'nın yapımı, Hindistan ulaştırma hattındaki öneminden ötürü İngiliz İmparatorluğu'nda Mısır'ı merkezi konuma getirdi. 1882'de İskenderiye'de çıkan Batı karşıtı şiddetli ayaklanma İngiltere'nin müdahalesi ile sonuçlandı. Eylül'de, Sir Garnet Wolseley'in komutasındaki İngiliz ordusu, Mısır ordusunu Tel-el-Kebir'de perişan eden bir gece baskını yaptı; hızlı bir kovalama savaşı bitirdi ve Mısır'ı sonraki yetmiş dört yıl boyunca İngiliz egemenliğine soktu.

Sudan'daki sorunlar da İngilizleri Nil'in kaynaklarına müdahaleye itti. 1883'te Müslüman köktendinci Muhammed Ahmed ibni

Abdullah el Mehdi'nin yandaşları 10.000 kişilik bir Mısır ordusunu yok ettiler ve Sudan'ın bağımsızlığını bir on yıl daha sürdürdüler. Ancak 1896'da, General Horatio Kitchener'in komutasındaki İngilizler bölgeyi düzenli olarak ele geçirmeye başladılar. Kitchener, ilerlerken yapılan bir demiryoluyla desteklenen modern askeri gücü düşmanlarına karşı kullandı. Omdurman'da 40.000 kişilik bir Derviş ordusu Kitchener'in 26.000 askerden oluşan İngiliz-Mısır ordusuna saldırdı; ama bağlılık, seri ateşli silahlar ve toplar karşında direnemedi. Savaşın en önemli noktası, son bir Derviş hücumunu kırmak için 21. Lancers'ın* yaptığı tarihteki son süvari saldırılarından biri olmasıydı. Hücum bittiğinde, Sudanlılardan 30.000 ölü ya da yaralı vardı; İngilizler 500'den az kayıp vermişlerdi (ölü sayısı yalnızca elliydi).

İngilizler anakaranın daha güneyindeki Güney Afrika'ya, Süveyş Kanalı'nın yapımına kadar süren, Hindistan'la bağlantısı nedeniyle çok önem verdiler. Burada, yalnız ilk Hollandalı yerleşimciler, Boerler değil, yerli siyahlar, özellikle de Zulular tarafından düşmanca karşılandılar. Ancak dünyanın en büyük elmas damarı Orange Nehri kıyısında keşfedilmemiş olsaydı, İngilizler kanalın yapımıyla Güney Afrika'ya kayıtsız kalabilirlerdi; Güney Afrika'da daha fazla maden varlığının keşfedilmesi yalnızca İngilizlerin hırsını tetikledi.

Nisan 1877'de İngilizler bir Boer kalesi olan, dolayısıyla da Zulu komşuları ile yerel halkın sorunu haline gelen Transvaal'ı ilhak ettiler. 19. yüzyıl başlarında Zulu kralı Şaka 40.000 iyi talim görmüş, son derece disiplinli savaşçıdan oluşan olağanüstü bir askeri düzen kurmuştu; ancak ilkel Romalıların silahlarına ve taktik yeterliliğine sahipti. Kalkan ve mızrakla savaşan Zulu düzenleri (*impi*)** olağanüstü dayanıklıydı. Bu savaşçılar yürüyerek çok uzaklara gidebilmede ve gerektiğinde kendilerini gizlemede şaşırtıcı bir yetenek gösteriyorlardı. İngilizler düşmanlarını hafife aldılar. 1879'da seferin komutanı Lord Chelmsford Zuluları cezalandır-

* İngiliz ordusunda 1858'de kurulan süvari alayı – ç.n.

** *İmpi*, silahlı kişilerin Zulu dilindeki adıdır ancak İngilizcede genellikle, Zulu dilindeki karşılığı *ibutho* olan bir Zulu alayı anlamında kullanılır – ç.n. Bkz. Sözlük.

mak için kuvvetlerini böldü; Zulular görünmeden öncü birliklerinin yanından dolaştılar. 22 Ocak'ta Isandhlwana'da İngilizlerin kampına saldırdılar; İngiliz subayların ciddi taktik yanlışlarından ve savunurken kullanılan cephane için makbuz isteyen ikmal düzeninin budalalığından ötürü Zulular hemen hemen herkesi katlettiler.

Zulular, sonra da, o gün ve gece, –hastalar da dahil– yalnızca 100 askerle savunulan küçük ileri karakol Rorke's Drift'e saldırdılar. İngilizler destansı bir savunmayla, Zulu dalgalarını püskürttüler; tüfeklerin öldürme gücü saldıranları perişan etti. Sonra önemli ölçüde desteğin ulaşmasına olanak veren bir dizi umutsuz çarpışma oldu. 4 Temmuz 1879'da, 4.200 Avrupalı ve 1.000 yerli askere komuta eden Chelmsford Zulu başkentine ulaştı; 10.000'den fazla Zulu *impi*'nin saldırmasına karşın, Avrupalılar saldıranları öldürdüler ve Zulu gücünün belini kırdılar.

Ancak İngiltere'nin Güney Afrika'daki sorunları bitmekten çok uzaktı. 1880 sonlarında Transvaal'de Boerler ayaklandı. Boerler, bir ay içinde Natal'ı işgal ettiler ve –Zulularla olduğu gibi– düşmanlarını iyice hafife alan İngiliz kuvvetlerini yendiler. Şubat 1881'de Boerler İngilizleri yine açık sahada yakaladılar ve daha üstün örtme ateşi ve yaylım ateşiyle, bu kez komutanı da öldürerek, ikinci bir yenilgiye uğrattılar. Boerlerin bu zahmete değmeyeceğine karar veren İngiliz hükümeti, bağımsız Boer Cumhuriyeti'ni tanıdı; ama iki savaş da Boerlerin dişli rakip olduğunun altını çizdi.

"Vahşi Batı" Nasıl Kazanıldı

İngilizler Afrika'da siyahlara ve Boerlere karşı savaşırken, İç Savaş'tan yeni çıkan Amerikalılar, Batı'da geçerli olan sınırı ortadan kaldıran ve Birleşik Devletler tarafından yönetilen tüm bölgeye "uygarlık" getiren "yerli sorunu"nu çözdüler. General Philip Sheridan'ın unutulmaz, "gördüğüm yegâne iyi Kızılderili ölü Kızılderili'dir" sözleri, Batı'daki "kolluk eylemleri"nde* görevlendirilen-

* Savaş ilan etmeden, barışı ve düzeni bozanlara karşı yerel ölçekte yürütülen askeri harekât – ç.n.

lerin çoğunun tavrını özetlemektedir. Amerika yerlileri usta savaşçı ve direngen düşmanlar olduklarını ortaya koydular; ama örgütleme becerisi ve bir çatışmayı sürdürme yeteneğinden yoksunlardı. Avlanma sahalarından, silah ve cephaneden uzak kalmaya görsünler, yenilmeleri kaçınılmazdı.

En büyük "kolluk eylemi" 1870'lerin ortasında Siyulara karşı yapıldı. Haziran 1876'da bir ABD kolu Çılgın At'ın reisliğindeki Siyu savaşçılarıyla yakın bir savaşa girdi. İki taraf da geri çekildi; ama ikinci bir kol ilerlemeyi sürdürdü ve Siyuların yolunu kesmesi için George Armstrong Custer komutasındaki 7. Süvari öne gönderildi. Ancak Custer buyruklara uymadı. Sapsarı bukleleri ve güderi ceketi ile renkli Custer, alayının bir bölümünü doğrudan Kızılderili kampına sürdü; üne o denli aç olmayanların komutasında kalanlarsa cesaretin iyi tarafının sağduyu olduğu kuralına uydular. Custer'la askerlerinin hepsi öldürüldü. Bu Missouri'nin batısındaki barların duvarlarındaki resimlerde ölümsüzleştirilen bir yenilgi oldu.

Sonraki birkaç ay Siyular ABD'nin birliklerini atlattılar; ama seferde görevlendirilmiş olanlar kışın da Siyuları izlemeyi sürdürdüler. Kasım 1876'da Kızılderililerin başlıca konaklama yerlerinden birini keşfettiler ve gece yaptıkları ani bir baskınla orada yaşayanların çoğunu yok ettiler. 1877'de, Ocak ayı başlarında Birleşik Devletler birlikleri Çılgın At'a yetiştiler; konaklama yerini topa tutarak Kızılderilileri çil yavrusu gibi dağıttılar; Siyuların direnci kırıldı.

Nez Percé,* Siyu direnişinden de etkileyiciydi. Kabile, Oregon'daki topraklarını terk etme buyruklarına meydan okumuştu; bunun üzerine çatışma çıktı ve Nez Percé reisi, Reis Joseph** 300 savaşçı ve 700 kabile üyesini doğuya doğru götürdü. 1877 yazında Joseph, Idaho'da kendinden çok fazla sayıda beyaz askeri yararak ilerledi ve Montana'ya ulaştı. Savaşçıları, savaşçı-avcı toplumlarının doğal becerilerinin yanı sıra savaş alanında olağanüstü disiplin

* Nez Percé (nayz piers), "burnu halkalılar" anlamına gelmekte ve aralarında birçok kültürel farklılık olan, ama barış içinde bir arada yaşayan çok sayıda kabileyi içermekte, ancak hepsi tek kabile olarak algılanmaktadır – ç.n.

** Asıl adı "In-mut-too-yah-lat-lat"dır (Sudan gelen fırtına) – ç.n.

gösterdiler. Nez Percé Montana'yı geçti; neredeyse Kanada'daki barınağa ulaşmıştı ki, sayıca bire karşı on üstünlüğü olan Birleşik Devletler askerleri sonunda onları Eagle Creek'de kıstırdılar ve teslim olmaya zorladılar.

On yıl sonra, Birleşik Devletler birlikleri, kendilerini Arizona ve New Mexico'da etkili bir vur-kaç savaşı yapan reisleri Geronimo'nun öncülük ettiği Apaçilerle bir gerilla savaşı içinde buldular. Apaçilerin özellikle yürüyerek çok uzaklara gidebilmeleri savaşı boşa çıkarıyordu. Düzenli ordu, Kızılderilileri bölgedeki kurak çöllerde yalnızca büyük kuvvetler yığarak dize getirebildi.

Amerikalılar ile İngilizler özellikle sömürgelerde savaşırlarken, benzer çatışmalar başka yerlerde de oldu. Ruslar Orta Asya'ya seferler yaptılar; 1847'de Cezayir'i egemenlikleri altına alan Fransızlar Hindiçin'i ve Orta Afrika'da büyük topraklar alarak imparatorluklarını genişlettiler. Batı her yerde ilerliyordu; ancak savunmada kalan uygarlık merkezleri varlıklarını sürdürebildiler.

Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı'nda ortadan kalkmasına kadar, uzun bir çöküş dönemi geçirdi. 1876'da yerel Müslümanların hararetli yardımıyla Türkler, Bosna'da Hıristiyanların ayaklanmasını bastırdılar. Sırplar, kardeşlerine yardım etmek için geldiler ve Türkler karşısında ağır bir yenilgiye uğradılar. Bu noktada, 1877 başında, işe Ruslar karıştı. Donanmadan destek alan bir Rus ordusu Tuna'nın ağzını eline geçirdi. Ruslar sonra Türklere karşı bir dizi zafer kazandılar; hızla ilerlemeleri Güney Balkanlar'da Türk egemenliğine bir tehdit oluşturdu. Ancak Ruslar, Plevne'deki kaleye saldırmak için durdular; beş ay sonra da bu kaleyi aldılar. Ardından Aralık ayında İstanbul kapılarına dayandılar. Ancak bu noktada, öteki büyük devletler, Rusya'nın zaferinin meyvelerini toplamasını önlemek için araya girdiler. Ayastefanos Antlaşması (1878) Bulgaristan'ın özerkliğini, Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın bağımsızlıklarını tanıdı. Türkler, Ortadoğu'da egemenliklerinin yanı sıra Avrupa'da varlıklarını hâlâ koruyorlardı. Avrupalılar, çok başarılı olmalarına karşın, anlaşmazlığa düştükleri için Osmanlı devletinin yıkılışını tamamlayamadılar.

Boer Savaşı

1866'da Witwatersrand'da (Transvaal) altın bulunması Boer cumhuriyetlerinin* bilinen maden zenginliğini artırdı. O zamana dek, 1887'de Zulu topraklarının ilhakıyla İngilizler Boerlerin okyanusa erişimini kesiyorlardı. Gerek Cape Sömürgesi'nin,** gerek Londra'nın emelleri Güney Afrika'da gerilimi artırdı. Binlerce serüvenci şansını denemek için Transvaal'a akın etti; beklendiği gibi dışarıdan gelenler ile Boerler arasında gerilim hızla yükseldi.

Boer cumhuriyetlerinin geleneksel anlamda askeri bir gücü yoktu; onun yerine komando birliklerinde gevşek olarak gruplandırılmış milislere sahipti. Önderlerinde ne birbiriyle uyumlu bir strateji ne de taktik anlayışı varken, komandolar en iyi koşullarda bile en gevşek disiplinden vazgeçmediler. Ancak Boerlerin modern tüfekleri vardı ve çok keskin nişancılardı. Güney Afrika bozkırını biliyorlardı, sert ve tehditkâr bir toprağı işleme savaşımından kaynaklanan inatçılıkları vardı. Onlarla savaşan İngiliz ordusu çok disiplinli ve örgütlüydü; ama generallerinden pek azı Güney Afrika koşullarını anlıyorlar, subaylar gibi askerler de savaşacakları çiftçileri genellikle hor görüyorlardı.

İngilizlerin üstün askeri kuvvetler topladıklarını gören Boerler Ekim 1899'da Natal'ı*** işgal ederek çarpışmaları başlattılar. Böylece İngiliz kamuoyunu kendilerinden yana çevirememenin cezasını çektiler. Yine de Avrupalıların çoğu İngilizlerin hazırlıklarını düşmanca bir niyetin göstergesi olarak gördü; Kraliyet Donanması'nın bu yakınlığın anlamlı bir desteğe dönüşmesini olanaksızlaştırmasına karşın, savaş boyunca Avrupalıların çoğu Boerlere yakınlık duydu. Bununla birlikte, hızlı hareket eden Boer kolları kısa sürede Mafeking ile Kimberley'i ayırdı; bir ay içinde Ladysmith'de üçün-

---

* Boerler, bugünkü Güney Afrika'da, Natalia/Transvaal (Güney Afrika Cumhuriyeti) ve Orange Bağımsız Devleti olarak bağımsız Boer cumhuriyetlerini kurmuşlardı – ç.n.

** İngiltere'nin sömürgesi, bugünkü Güney Afrika – ç.n.

*** Güney Afrika'da, Hint Okyanusu kıyısında bir bölge. 1497'de Vasco da Gama tarafından *Terra Natalis* diye adlandırılmıştır. 1823'te İngiliz tüccarlar yerleşmişler, 1843'te İngiliz Cape Sömürgesi tarafından ilhak edilmiş, 1956'dan sonra ayrı bir sömürge olmuştur – ç.n.

cü bir kuvveti tuzağa düşürdü. İngilizler kuşatılmış kentleri kurtarmayı hızlandırdılar. Kasım sonunda, General Paul Methuen'in komutasında 10.000 kişiden oluşan bir kol Kimberley'e ulaşmak için Modder River'e doğru ilerlemeye çalışırken 500 kadar kayıp verdi; Boerler ise neredeyse bir tek kişi bile yitirmediler. Boerler dumansız barut ve mekanizmalı tüfekler kullanarak ölümcül bir ateş açtılar. Ne İngiliz askerleri ne de topçuları düşmanı görebiliyorlardı; ancak görünmeyen Boerlerin ateşiyle korunan ölüm bölgesindeki her hareket kabul edilemez kayıplarla sonuçlandı.

Daha kötüsü de gelecekti. Aralık 1899'un ikinci haftasında İngilizler topluca "Kara Hafta" diye bilinen bir dizi yenilgiye uğradılar. 10 Aralık'ta, Sir William Gatacre'in komutasındaki bir kol yolunu kaybetti; Boerler, kargaşa içinde ilerleyen İngilizleri Stormberg yakınlarında pusuya düşürerek düşmana ağır kayıplar verdirdiler. Aynı gün, Magersfontein'de Methuen çok iyi tahkim edilmiş Boer mevzilerine şiddetli saldırı başlattı: Askerleri hiçbir şey başaramadılar, yine ağır kayıplar verdiler (210 ölü, 675 yaralı). İngiliz askerleri ile topçuları savunmadakileri hemen hiç görmedikleri için Boerler yine az sayıda kayıp verdiler. Beş gün sonra, Güney Afrika'daki başkomutan General Redvers Buller, Tugela Nehri'ni geçtikten sonra Boer kuvvetlerinin bir kanadını çevirmeyi denedi. Ancak tüfekli Boerler zor bir arazide sıkışan İngiliz kollarını yok ediyorlardı. İngiliz topçusu bir kez daha savunma mevzilerini açıkça göremedi ve Boerler top başındakilerin çoğunu öldürdüler. Saldıranlar 143 ölü, 756 yaralı ve 220 kayıp verdiler. Boerler ise yalnızca 50 kişi yitirdiler, 11 top kazandılar.

Boerler çok disiplinli bir kuvvet olsaydılar, zaferlerini gerçek bir başarıya dönüştürebilirlerdi; ama değillerdi. İngilizler çekildiler. Boerlerin çoğu savaşın kazanıldığını düşündüğünden, artık savaşçıları savaş alanında tutmak komutanlara güç geliyordu: Komandoların disiplinsiz oldukları için eriyip gitmelerine, sonra da askerler şahsi ihtiyaçlarına göre tavır koyduklarından reform yapılamamasına neden oldu. Öte yanda, İngilizler kendilerinin aşağılanmasını kabul etmediler. Britanya, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda'dan Güney Afrika'ya büyük ordular sevk edilirken, im-

paratorluğun dört bucağı Union Jack* altında toplandı. İlk çatışma için generallerle askerler ne denli hazırlıksız olurlarsa olsunlar, imparatorluğun kaynakları varılan son noktayı kaçınılmaz kıldı. Ama durum çabuk değişmedi. Buller, Boer mevzilerini yarmak için iki –büyük– saldırı yaptı; ama Spion Kop ile Vaal Kranz'da birlikleri daha çok kayıp verdiler, hiçbir şey elde edemediler. Yüzün altındaki Boer kayıplarına karşılık, İngilizlerin iki savaştaki toplam kayıpları 408 ölü, 1.390 yaralı, 311 tutsaktı.

Kitchener'ın kurmay başkanlığında yeni bir komutan, General Lord Roberts seferin sorumluluğunu üstlendi. Roberts süvariyi kullanarak Boer mevzilerini yandan çevirerek sefere bir devinim getirdi. Şubat 1900'de İngilizler Kimberley'i rahatlattı, Magersfontein önünde en büyük Boer kuvvetini çökertti. Ancak Roberts bu arada hastalanınca, Kitchener Paardeberg'deki düşman arabalarla çevrili kamp yerine doğrudan saldırdı; her zamanki sonuçları aldı: 320 İngiliz askeri öldürüldü, yaklaşık 1.000'i yaralandı. Boerler kaçsalar iyi ederlerdi; ama komutanları Piet Cronje yaralıları terk etmeyi reddetti. Ay sonunu bulmadan Roberts, Cronje'nin Boerlerini tutsak aldı ve İngilizler ilk büyük zaferin keyfini çıkardılar. İmparatorluk kuvvetleri düşmana baskıyı artırdıkça arkasından başka zaferler geldi. Cronje'nin askerleri teslim olurken, Buller Tugela Nehri'nden geçerek Ladysmith'i kurtarmaya yöneldi. İngilizler kısa zamanda Boer cumhuriyetlerinin üstesinden geldiler ve Mayıs'ta Orange Bağımsız Devleti'ni, Eylül 1900'de de Transvaal'ı ilhak ettiler.

Geleneksel anlamda savaş bitmişti; gerçekte ise yeni başlamıştı. Direniş çökünce Boerler evlerine döndüler ama ülkelerini İngiliz sömürge yönetimine sokan sonucu kabul etmeyi reddettiler. Yerel halk saklanacak yer, yiyecek ve İngilizlerin hareketleri ile ilgili bilgi sağlarken, baskın müfrezelerinin İngiliz ulaştırma ve ikmal hatlarına zarar verdiği gerilla savaşına başvurdular. Düşman hakkında iyi bilgilenen Boerler büyük kayıplar vermeden vurup kaçabiliyorlardı. Öte yanda, İngilizler olan bitenden neredeyse habersiz bir şekilde hareket ediyorlardı.

---

* Birleşik Krallık bayrağının adı – ç.n.

İngilizler kötüye giden durumu göğüslemek üzere yiyecek ve ulaştırma hatlarını korumak için bir dizi korugan inşa ettiler. Bunlar Boer direnişini kıramayınca, gerillaların destek aldığı sivil halkı yakalayıp topladılar ve 120.000 kadar kadın ve çocuğu kamplara yerleştirdiler. Hastalık ve açlık belki 20.000'inin ölümüne yol açtı. Ayrıca İngilizler, Boer gerillaların izini bulmak ve savaşı kırsala taşımak için çok sayıda düzensiz birlik kullandılar. Sonuçta, sivillere kötü davranıldığı, bazen de öldürüldüğü birtakım tatsız olaylar oldu. "Hayvanca davranış" sonunda gerillaları kırdı. Mayıs 1902'de Boerler İngiliz egemenliğini kabul ettiler ve İngilizler savaşı "kazandılar." Ancak Afrika'nın 1902'den bu yana tarihi, savaşın kazananının olmadığını gösterir. Savaşı ne İngilizler, ne Boerler ve hiç kuşkusuz, kendi topraklarında beyazlar arasındaki rekabeti olsa olsa gözleyen siyahlar kazanmıştı.

İngilizler, kaynakları ve insan gücü –savaşın sonuna değin 300.000 asker toplamışlardı– üstün olduğu ve güçlerini Güney Afrika'ya odaklamaya istekli oldukları için kazandılar. Boer Savaşı'nın İngiliz ordusu üzerinde önemli bir etkisi oldu; en önemlisi, 1914'te adam adama savunmada en iyi askerleri hazırlayan piyade eğitimine ağırlık verilmesiyle sonuçlandı. Ancak subayların temel tutumlarını değiştirmek için pek bir şey yapılmadı. Tarihçiler, İngiliz generallerin Boer Savaşı'ndan ders alamamalarının üzerinde çok durdular. Gerçekte, İngilizler modern silahların öldürme gücünü fark ettiler; ama İngiliz generaller Avrupa'da daha iyi silahlanmış bir düşmana karşı savaş koşullarına uyum sağlamanın ya da yenilik yapmanın o denli kolay olmadığını anlayacaklardı.

Rus-Japon Savaşı

Batılı olmayan uygarlıklardan Batı silahlarını edinme ve onları geliştirenlere karşı kullanma yeteneğini yalnızca Japonlar gösterdiler. Bu durumu pek az kişi öngörebildi. 17. yüzyıl başından beri rakiplerini yok eden Tokugava şogunları ateşli silahlara (gerçekte herhangi bir silaha) sahip olmayı sınırlandırarak, her soylu malikânesinde bir tek kale dışında tüm tahkimatları

yok ederek Japon toplumunu askerden arındırmak için uğraştılar. Ayrıca, Japonları dış dünya ile ilişki kurmaktan vazgeçirdiler, bütün yabancı kitapları (özellikle askeri konularla ilgili olanları) sansürlediler. Dış ticareti uzak Nagazaki Limanı'nda topladılar. Öte yandan, bir ölçüde daha önce görmediği iki yüzyıllık barış sayesinde Japonya zenginleşti. Tarım üretimi, iç ticaret, imalat ve yatırımlar hızla arttı. 1800'de nüfusun yüzde 20 kadarı kentlerde yaşıyordu; 1850'ye değin tüm Japon erkeklerin belki yüzde 40'ı okumayı öğrenmişti. Ülkede motorla çalışan makinelerle Batı'daki bilimsel bilgi yoktu; ama olağanüstü nitelikli zanaatkârlar, etkin bir ticari ve mali ağ ile gerek kentlerde, gerek kırsalda, Japonya'yı Batı ile ticarete "açmak" için ilk önce 1853'te ABD'nin yaptığı baskıya karşı koyacak yeterli zenginlik mevcuttu. Japonya'nın ya uyum sağlayacağını ya da yenileceğini gören önderlere iktidarı devreden Tokugava yönetimi 1868'de çöktü. Çeyrek yüzyılda ülke öylesine etkileyici bir şekilde modernleşmişti ki, Japonya yeni tarzdaki silahlı kuvvetlerini –İngilizlerin eğittiği donanmayı, Almanların eğittiği kara ordusunu– Asya anakarasında seferber edebildi ve Çinlileri (1894-1895) bozguna uğrattı. Japonlar Formoza'yı aldılar ancak Rusların işe karışması nedeniyle Kore üzerindeki doğrudan denetimi yitirdiler.

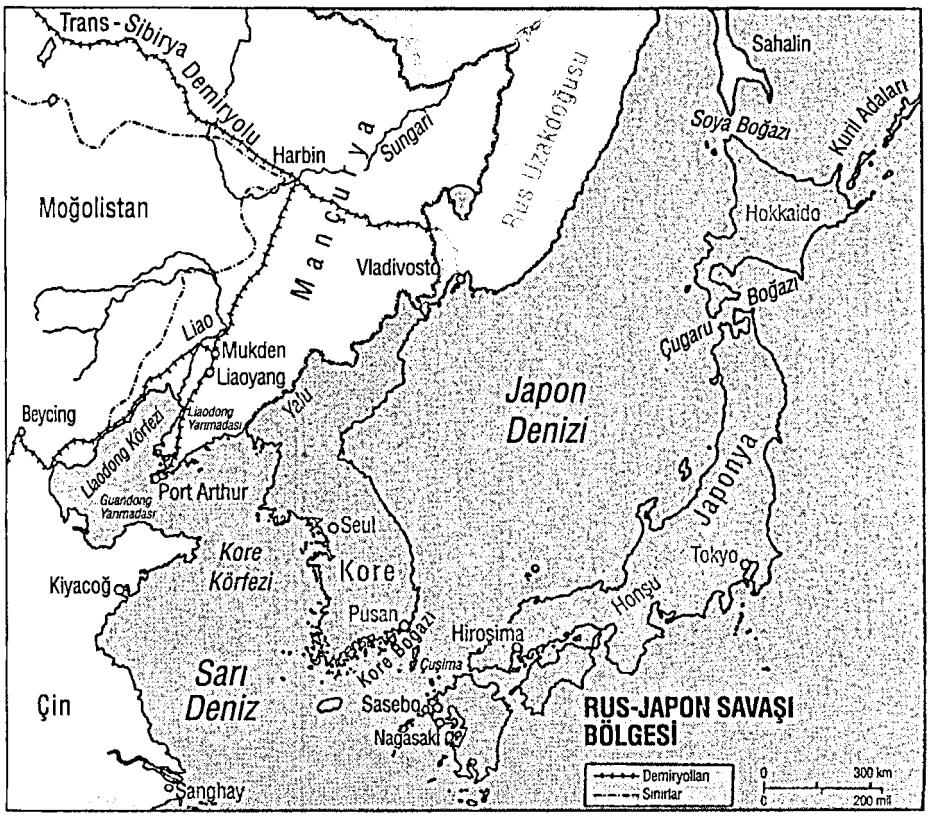
Sonraki on yılda Japonya ve Çarlık Rusyası çatışmaya yöneldiler. Birçok Avrupalı, Rusların savaşta Japonları kolayca yeneceğine inandı (ırksal önyargı, Batı'yı 1941'de Pearl Harbor'a dek Japonya'nın askeri yeterliliğini küçümsemesine sürükleyecekti); doğrusu, askeri ve ekonomik güç açısından, Rus-Japon Savaşı, Rusya'nın kolayca kazanması gereken bir çatışmaydı. Ancak Çarlık yönetimi iki sorunla karşı karşıyaydı. Bir yanda, Sibirya'da askeri gücünün yalnızca sınırlı bir bölümünü konuşlandırabiliyordu. Trans-Sibirya Demiryolu, Baykal Gölü'nün her iki tarafında da duran, her şeyin boşaltılıp, gölden taşınması, sonra yine yüklenmesi gereken tek hatlı bir demiryoluydu. Öten yanda, çok daha ciddi olan, Çar II. Nikola'nın hükümet sorunlarına yüzeysel bir saflıkla yaklaşması ve Rusya'da devrimi hızlandıran sorumsuz ve yoz meclis üyeleri seçme eğiliminde olmasıydı.

İki taraf da Kore ile Mançurya'ya egemen olmak istediğinden, çatışmaya davetiye çıkardılar. Bununla birlikte Rusların Baykal'ın doğusunda ancak 100.000 askeri vardı; bu kuvveti güçlükle oluşturmuş ve zorlukla teçhiz etmişlerdi. Bu durumun aksine Japonlar, Asya anakarasına hemen 250.000 kişilik bir sürekli ordu gönderebiliyorlar, yedeklerle birlikte bu kuvvet ikiye katlanabiliyordu. Donanma cephesindeyse, Japon donanması Asya sularında daha üstündü; Rus Baltık filosu ise Pasifik'e ulaşmak için binlerce millik, olağanüstü zor bir yolculuk yapıyordu. Ayrıca, İngiltere ile bir savunma ittifakının kurulması Japonya'ya güvenlik sağlıyordu. Rusya, İngiltere'yi savaşa sokmadan müttefiki Fransa'dan doğrudan yardım alamıyordu.

1904 Şubatı'nda Japon hücumbotları, savaş ilan edilmeden Port Arthur'daki Rus donanmasına saldırdılar; birkaç gemi batırdılar ve Rusları sıkıştırdılar. Ne gariptir ki, büyük ölçüde Japonlardan yana olan İngiliz ve Amerikan basını saldırganları cesaretlerinden (otuz yedi yıl sonra Pearl Harbor'a tepkilerinin ilginç bir karşıtı) ötürü selamladı. Japonlar, İnçon'daki Rus gemilerine de saldırdılar; bir hafta sonra Japon Birinci Ordusu karaya çıktı ve Seul'ü ele geçirdi. Japonlar Kore'de güvenli bir üs edinince, kuzeyde Yalu ile Mançurya'daki Rus ordularına karşı doğrudan askeri harekâta yöneldiler.

Rus komutanı General Aleksey Kuropatkin, Sibirya'dan destek birliklerini beklerken, Mançurya içlerine çekilmeyi, Port Arthur'un kuşatmaya dayanmasını sağlamayı tasarladı. Bu yaklaşım akla çok uygundu; ama çarın naibi ivedilikle bir saldırıya geçilmesini buyurdu ve sonuç olarak Japon Birinci Ordusu Yalu'yu savunan Rusları büyük bir yenilgiye uğrattı. Bu arada, Japon donanması Liaotung Yarımadası'nda Port Arthur'un kuzeydoğusuna ikinci bir ordu çıkarttı. Üçüncü bir ordu Yalu'nun batısına çıktı; başka birlikler kuşatmayı Orta Mançurya'daki Ruslardan gizlerken Japon birlikleri de Port Arthur'u kuşatmak için harekete geçtiler. Harekât açısından durum, kuşatanların, Rus ordularının kuşatmayı yarıp, kuşatılan limana geçmelerini önlemelerinin de gerektiği, 1854-1855'teki Sivastopol kuşatmasına benziyordu (bkz. s. 245).

Mayıs sonlarında, Japonlar Port Arthur'u çevreleyen ileri karakollara ilk saldırılarını başlattılar. Rus birliklerini Nanşan'daki tepelerden attılar; ama düşmanlarından üç kat daha fazla kayıp verdiler. Yazın yeterli stoku olan Rusların durumu güçlüydü; hem karadan hem de denizden sonuçsuz hafif çarpışmalar yaz başında savaşın ayırt edici özelliği oldu. Ancak makineli tüfekler ile topların çok yakın Japon saldırı kollarına 15.000 kayıp verdirmesine karşın, Japonlar Ağustos ortasında önemli Rus mevzilerinin ele ge-



Harita 9 Rus-Japon Savaşı, Japonya'nın kuvvet üssüne yakın yerde yapıldı; Rusya'nınsa ordularını ve donanımlarını ya Sibirya'dan 6.000 mil ya da denizden Afrika ve Asya'nın çevresini dolaşarak 20.000 mil taşıması gerekiyordu. Yirmi yıl önce, Rusların sahip olduğu teknolojik üstünlükten ötürü bu sorun olmayabilirdi; ama 20. yüzyılın başında Japonlar aynı derecede modern silahlar kullandılar.

çirilmesine yol açan büyük bir saldırı başlattılar. Rusların kaybı ise yalnızca 3.000'di.

Eylül sonunda Japonlar saldırıya yeniden başladılar. Bu kez daha da çok kayıp verdiler; ama önemli bir kazanç sağlayamadılar. Ekim sonunda dördüncü, Kasım sonunda da beşinci saldırı önemli sonuçlar alınmadan Japonların kayıplarını artırdı. Bundan sonra, Japonlar bütün saldırılarını Rus savunmasının kilidi 203 Rakımlı Tepe'ye odaklandırdılar. Sonunda 5 Aralık'a değin savunanları mevzilerinden attılar; ama bu süreçte 11.000 kayıp verdiler. 203 Rakımlı Tepe'ye sahip olmak, Japon topçulara Rusların Uzakdoğu Donanması'ndan kalanları ortadan kaldırma olanağını verdi; ama Ocak 1905'ten önce Rusları teslim olmaya zorlayamadılar. Garip olan, garnizonun açlık çekmesine karşın, Japonların kalede hâlâ çok miktarda yiyecek yığını olduğunu keşfetmeleriydi.

Japonlar Port Arthur'a saldırırken, Orta Mançurya'da da büyük çarpışmalar oluyordu. Haziran 1904'ten başlayarak, iki taraf büyük bir çatışmaya yöneldiler. Ağustos sonlarında iki ordu Liaoyang Muharebesi'nde çarpıştı; Japonlar ordusunun mevcudu 125.000, Avrupa'dan gelen ilk destek kuvvetiyle birlikte Rusların mevcudu ise 158.000'di. Önce Ruslar saldırdılar; ama saldırgan Japonların karşı hücumları, Rus generalleri düşmanlarının daha güçlü olduğuna inandırdı. Yaklaşık 20.000 Rus'a karşılık 23.000 Japon ile kayıplar aşağı yukarı eşitti; ama Ruslar yenilgiyi kabul ettiler ve geri çekildiler.

Destek kuvveti Japon kuvvetlerinin mevcudunu 170.000'e yükseltirken, Avrupa'dan düzenli olarak birliklerin gelmesiyle desteklenen Kuropatkin'in kuvvetlerinin mevcudu da 200.000'e çıktı. Ekim başında Şao'da Ruslar ulaştırma hattını kesmek için Japon sağ kanadına saldırdılar; ama Japonlar Rusların merkezine karşı saldırıda bulundular ve neredeyse yarıp geçtiler. Kuropatkin saldırısını durdurdu, çaresizlik içinde merkezini destekledi. Bu kez Ruslar daha fazla kayıp verdiler (40.000'e karşı 20.000).

Mançurya'nın sert kışına karşın, iki ordunun da gücü arttı. Ocak ortasına değin, Japonların askeri kuvveti 220.000'e ulaşırken, Rusların asker sayısı da 300.000 oldu. 26 ve 27 Ocak 1905'te

Ruslar yine saldırdılar, düşmanlarını yenmeye çok yaklaştılar; saldırsalar Japon hatlarını yarabilirlerdi. Ancak çarpışma bir kar fırtınası sırasında oldu; izleyen kargaşa ve belirsizlik Rus generallerin ellerindeki fırsatı kaçırmalarına yol açtı. Cephe yeniden eski durumuna döndü.

Şubat sonunda Port Arthur'daki birliklerle desteklenen Japonlar sonunda düşmanlarıyla eşit duruma geldiler. İki tarafta da yaklaşık 310.000 asker vardı. 21 Şubat'ta Mukden Muharebesi başladı. Feldmareşal İvao Oyama, Üçüncü Ordu'yu Rusların sağ kanadını kuşatmak için harekete geçirdi. Sefer boyunca her iki taraf da düşmanını kuşatmaya odaklanırken, ilerleyen birliklerin hızı ve silahların öldürücülüğü bu tür girişimlerin başarısız olmasını kaçınılmaz kıldı. Japonlar, Rusları tehlikeli durumlara düşürdüler –yalnızca cephenin geri kalan kesimlerinden yedeklerin taşınması çöküşü önledi– ve ilerleyen Japonlar Rusları kuşatmadıysa da iki haftalık bir çarpışmadan sonra Mukden'e girdiler. Üç gün süren çok daha şiddetli bir çarpışma Rusları bütünüyle geri çekilmeye zorladı. Tam olarak yenildiler ve 100.000'in üzerinde kayıp verdiler. Japonlar da 70.000 asker yitirdiler.

Mançurya'da savaş sürerken, Rusların Baltık donanması Port Arthur üzerindeki baskıyı azaltmak için dünyayı dolaşacak bir sefere başladı. Eski gemilerden garip bir yığın oluşturan bu donanmanın büyük bir donanma harekâtı şöyle dursun, böyle bir yolculuk için hem eğitimi hem de gerekli gereç hazırlığı olmadığı gibi yol boyunca da çok az yardım aldı. Ancak, 27 Mayıs 1905'te Çuşima Boğazı'nda düşmanın donanım ve harekât üstünlüğüne sahip olduğunu keşfedeceği 20.000 millik kahramanca bir yolculuktan sonra otuz iki Rus gemisi sonunda Doğu Asya denizlerine ulaştı. Filo hareketi, Japonların üstünlüğünün daha belirgin olduğu gece boyunca sürdü. Birkaç Rus gemisinin kaçmasına karşın, Baltık donanması yok oldu.

Çuşima Rusların tutundukları son yerdi. Bütün önemli iç ve dış olaylarda Nikola ve akıl hocalarının karar alırken büyük hatalar yaptıklarını düşünen birçok Rus için askeri kuvvetlerinin aşağılanması bardağı taşıran son damla olduğundan, devrim Çar-

lık Rusyası'nın birçok kent merkezinde zaten patlak vermişti. Bir süre boyunca Çarlık düzeni çökecek gibi gözüktü; ama çökmedi. Ancak Rusya hoşnutsuzlukla kaynarken, Japonlar da savaşta ağır kayıplar vermiş, mali çöküntünün eşiğine gelmişlerdi. Eylül 1905'te iki taraf da ABD başkanı Theodore Roosevelt'in aracılık ettiği barış anlaşmasını kabul etti. Ruslar Port Arthur'u, Kore'yi ve Mançurya'yı terk ettiler; Japonlar Port Arthur ve Kore'de nüfuz sahibi oldu; ama Mançurya'ya 1931'e kadar tamamıyla egemen olamadılar. Asya'daki yenilgi Rusların tüm dikkatlerini bir kez daha Avrupa'daki emellerine, özellikle da Balkanlar'a çevirmelerine yol açtı.

Geçmişe bakıldığında, Mançurya'daki savaş Birinci Dünya Savaşı'nda tüm muharebe meydanlarında aşina olunanların habercisiydi. Birçok Avrupa –başkalarının yanı sıra, İngilizlerden Sir Ian Hamilton, Almanlardan parlak ve sert mizaçlı Max von Hoffman gibi en bilgiç askerlerden bazılarının savaş alanlarında bulunmuş olduğu– askeri kurumu tarafından kabul edilen gerçek, ateş gücünün her yerde egemen olduğu ve çok sayıda asker öldürüldüğüydü. Ancak savaş, iktisatçılar ile siyasetçilerin büyük bir savaşın getireceği ekonomik ve siyasi baskılara devletlerin uzun süre dayanamayacağı inancını da doğruladı. Kısacası, on sekiz aydan kısa süren bir savaştan sonra Rusya anarşi ve devrimle çökmemiş miydi? Japonya iflasın eşiğinde değil miydi? Öyleyse, alınacak ders apaçık ortadaydı. Bütün devletler, toplayabildikleri askeri gücün her zerresini kullanarak başlangıçta büyük bir savaş kazanmalıdırlar. Bazı analizciler, zaferin, Port Arthur'da savaşan Japonların gösterdiği aynı umutsuz, intihar ruhuyla, ordularındaki son taburların kendilerini feda etmelerini gerektirdiğine inandılar. Bu yanlış bir dersti.

Kıyamete Giden Yol

Birinci Dünya Savaşı'nın çıkışını Winston Churchill'den daha iyi pek az kişi tanımlamıştır. Churchill, savaşı anlatırken şu yorumu yapmaktadır:

> Büyük Savaş'ın nedenleri incelenirken, dünyadaki zenginliklerin denetiminde insanların kusuru olduğu duygusunun ağır bastığı ortaya çıkar. "İnsan ilişkilerinde her zaman yanılgı amaçlanandan daha fazladır," denmesi yerindedir. En muktedir insanların bile sınırlı zihinsel yetileri, tartışmalı yetkeleri, içinde yaşadıkları düşünce ortamı, kendi alanlarının çok dışında kavrayamayacakları, zor bir soruna, ki çok kapsamlı ve ayrıntılı, çok değişken ve yönlü sorun, geçici ve tikel katkıları... Olaylar... belli bir eksene girdi ve hiç kimse onları yine oradan çıkaramayacaktır. Almanya inatla, umursamazca, becerik-sizce volkana doğru koştu, hepimizi de sürükledi.

Bismarck'ın birleşme savaşlarındaki stratejik zaferleri, sonra da usta diplomatik siyaseti, yeni Reich'ı Avrupa'da benzersiz bir konuma taşımıştı (bkz. s. 273). Ancak Bismarck'ın halefleri, Almanya'nın konumunun üstünlüğünü ya da Almanya'yı Avrupa'nın egemeni kılma girişiminin öteki devletlerin birleşmesine yol açacağını göremediler. Bu, bazı açılardan Bismarck'ın hatasıydı. Hiçbir zaman şeffaf bir siyaset izlemedi; askeri araçları üzerinde anayasal denetimi olmayan bir devlet kurdu. 1890'da Bismarck'ın genç Kayzer II. Wilhelm tarafından görevden alınması, iktidara Bismarck'ın güç kullanılmasının engellenmesine pek gerek duymayan yeni bir Alman kuşağını getirdi. Bismarck askerliği yalnızca bir araç olarak görürken, bu yeni kuşak askerliğe tapıyordu. Hepsinden önemlisi, Almanya'nın sonsuz bir potansiyele sahip olduğuna (Alman kültürü ve uygarlığından ötürü) ve bunu "güneşte bir yer"e* aktarma hakkına sahip olduğuna inanıyorlardı. Almanya'nın üst düzeydeki komutanlarının, Clausewitz'in stratejinin önceliği inancından vazgeçmeleri durumu daha da tehlikeli duruma getiriyordu; yeni yüzyılın Alman generalleri için yalnızca askeri gereklilikler önemliydi.

Bismarck'ın görevden alınmasının hemen arkasından, şansölyenin işe karışmasından kurtulan Almanya'nın dışişlerindeki uzmanlar, Wilhelm'e, 1887'de Rusya ile imzalanan "Teminat Ant-

* "Güneşte bir yer," ilk kez Başbakan Bernhard von Bülow'un, 6 Aralık 1897'de Reichstag'da, öteki "Büyük Güçler"in özellikle Doğu Asya'daki varlıklarını kabul ettiklerini, kimseyi gölgede bırakmak istemediklerini ama Almanya'nın da artık kendine güneşte bir yer edinmek istediğini söylerken kullandığı bir deyimdir; sonra da Almanya'nın sömürge imparatorluğu için kullanılagelmiştir – ç.n.

laşması"ndan vazgeçilmesini, iki taraftan birinin üçüncü bir taraf ile savaşa girmesi durumunda tarafsızlık sözü verilmesini kabul ettirdiler. Cumhuriyetçi Fransa ile Çarlık Rusyası'nın hiçbir zaman müttefik olamayacağına inandılar; bununla birlikte, 1891'de Fransa'nın devrimci ulusal marşı *Marseillaise* çalınırken çarın başı açıktı* ve bir yıl sonra iki devlet müttefik oldular. Büyük devletlerin arasında bir çatışma çıkması durumunda Almanya artık iki cepheli bir savaş olasılığı ile karşı karşıyaydı.

Sonraki yirmi yılda Almanya'nın izlediği siyasette bir kararlılık görmek zordur. 1894'te Kayzer Amerikan donanma gücünün peygamberi Alfred Thayer Mahan'ın** yapıtını okudu ve Almanya'nın bir dünya gücü konumuna yükselmesinin yalnız büyük bir donanmanın kurulmasıyla olanaklı olacağına hemen karar verdi. Kuşkusuz, Kayzer'in hevesini İngiliz kuzenleriyle aşk-nefret ilişkisi ateşlemişti. Düşlerini gerçekleştirecek bir amiral, hem hırs hem de siyasi sezgi sahibi Alfred von Tirpitz'i, 1897'ye değin bulamadı.

Tirpitz, deniz kuvvetlerinin büyütülmesi için toprak sahibi soylular ile sanayicilerin siyasi güç birliğini sağladı. Büyük bir donanmanın yapımının İngiltere'yi dünyanın her tarafında Reich'ın çıkarlarına saygı göstermeye zorlayacağını düşündü. Tirpitz ayrıca İngiltere ile Fransız-Rus ittifakının karşılıklı çıkarları düşmanca olduğundan, Almanya'nın böyle bir donanmayı İngilizlerin karışmasından korkmadan kurabileceğini öne sürdü. Bunun dışında Tirpitz başka bazı varsayımlara da bağlı kaldı: Savaş gemilerinin maliyeti sabit kalacaktı; liberal bir devlet olarak İngiltere büyük bir silahlanma yarışında sonuna dek dayanamazdı ve İngilizler hiçbir zaman ezeli rakipleri Ruslar ve Fransızlarla antlaşmalar imzalayamazlardı. Sonuçta, Tirpitz'in stratejisinin temelinde, Alman donanmasının savaşta İngiliz Kraliyet Donanması'nı yenecek ye-

---

* 1891'de bir Fransız filosu Rusya'nın Kronstadt'daki deniz üssünü ziyaret etmiş ve Çar III. Alexander tarafından karşılanmıştır; o tarihe kadar Rusya'da söylenmesi ya da çalınması suç olarak görülen *Marseillaise*'in ilk kez Rusya'da resmi bir olayda çalındığına tanık olunmuştur – ç.n.

** Alfred Thayer Mahan (1840-1914), subay, jeostratejist ve eğitimciydi. Deniz gücünün önemine ilişkin düşünceleri bütün dünyadaki deniz kuvvetlerini etkilemiş ve Birinci Dünya Savaşı öncesinde gemi yapımını hızlandırmıştır – ç.n.

terli güce er geç ulaşacağı ve tek bir öğleden sonrada dünya okyanusları ile imparatorluklarını zorla İngilizlerden kendi egemenliği altına alacağı varsayımı vardı. Ancak Almanlar, 1914'te savaş patlak verinceye değin, İngilizler Alman limanlarını yakın ablukaya almazlarsa donanmalarını nasıl kullanacaklarına ilişkin bir plan hiçbir zaman yapmadılar. Tirpitz'in en büyük hatası, coğrafyanın Britanya'ya denizde neredeyse zapt edilemez bir mevzi sunduğunu kavrayamaması oldu: Britanya'nın konumu kendi ticaret yollarını korurken, İngiliz adaları Almanya'nın Atlantik yolunun karşı tarafında kalıyordu ve Kraliyet Donanması için Almanya'yı Manş Denizi ile Kuzey Denizi'nden çıkış yollarında engellemek kolay olacaktı. Ancak hiçbir şey Almanları caydırmadı.

Silahlanma Yarışı Başlıyor

İngiliz deniz kuvvetlerinin komutanlığının yenilikçi beyni Amiral Sir John Fisher, bütün savaş gemilerini gözden düşüren devrimci bir savaş gemisi sınıfını, ağır top taşıyan, ağır zırhlı dretnotu 1906'da hizmete soktu. Bu teknolojinin öncülüğünde İngilizler olanca hızla savaş gemilerinin sayısını artırmaya başladılar. Gemi tasarımındaki değişimin kısa dönemde maliyetleri yükseltmesine, hatta uzun dönemde daha da artırmasına karşın, Almanların güçlenerek İngiliz donanma üstünlüğünü tehdit eder duruma gelmesi, Tirpitz'in programının her adımında eşitlik sağlamak –gerçekte geçmek– için Parlamento'yu kışkırttı. Bir yıl sonra Churchill'in durumu nitelendirdiği gibi: "Amirallik altı [savaş gemisi] istedi, hükümet dört önerdi; sekizde uzlaştık." Ayrıca, (1902'de Japonya ile ittifakla başlayarak) bir dizi diplomatik anlaşma Alman tehdidine karşı İngilizlere donanmalarını Kuzey Denizi'nde yoğunlaştırma olanağı verdi.

Alman donanmasının büyümesi, İngiltere'yi 1904'te Fransızlarla iki ülke arasındaki anlaşmazlıkları çözen bir uzlaşma yapmak için harekete geçirdi. Almanlar, gelişen İngiliz-Fransız dostluğunu bozmak amacıyla Fas'ta büyük bir diplomatik kriz çıkararak karşılık verdiler, ancak bu kriz iki devleti daha da yakınlaştırdı.

1907'de İngilizler ile Ruslar belli başlı anlaşmazlıkları karara bağlayan benzer bir uzlaşma ile Alman siyasetine karşılık verdiler. İngiltere ile kıta devletleri aralarında resmi ittifaklar kurulmazken, müttefikler Almanların doğru biçimde düşmanca olarak algıladığı gibi bir çıkar ortaklığı oluşturdular. Sonraki yıllarda, İngiltere, askeri anlaşmalarla Fransa ile bağlarını güçlendirdi ve 1912'de Akdeniz Donanması'nı bile Kuzey Denizi'ne çekti. İngiltere'nin Atlantik'te Fransa'nın çıkarlarını koruma sözü vermesi karşılığında Fransa da Akdeniz'de İngiliz çıkarlarını korumayı kabul etti. Ancak, –hükümetin tamamına bildirilmeyen– en büyük yükümlülük Britanya Seferi Kuvvetleri'nin* ihtiyaç olursa Fransa'yı savunmak için kıtaya gönderileceğiydi.

Bunların hiçbiri Reich'ın uzun dönemli stratejik çıkarlarını tehdit eden silahlanma programından vazgeçmesine neden olmadı; ama Avrupa'da giderek gerilen durum 1912'de vurgu değişikliğine yol açtı. Alman ordusunun muvazzaf ya da yedek bileşenlerinde 1900'den beri önemli bir genişleme olmamıştı. Savaş halinde Alman stratejisinin hemen hemen tamamen Schlieffen Planı'na (bkz. s. 301) dayandığı göz önüne alınırsa, bu durum olağandışıdır. 1913'e değin Almanya'nın yazgısının bağlandığı gerekli harekât planını uygulayacak birlikler orduda yoktu. Bu birliklerin eksikliği iki olgunun sonucuydu. Birincisi, genelkurmay, 1912 yılına değin savaş bakanlığına büyük stratejisinin tam görüntüsünü veremedi; ikincisi, tutucular için bir sığınak olan savaş bakanlığı birlik mevcudunun artırılmasına sürekli karşı çıktı; çünkü böyle bir adım orta sınıftan subayların sayısını çoğaltacak, dolayısıyla soyluların etkisini azaltacaktı. Kayzer'in orduyu yönetmek için bir merkezi yetkesi olmadığı için –kırktan fazla generalin ona doğrudan ulaşma hakkı vardı– farklı güçler dalaşıyorlar ve tartışıyorlardı; asıl sorunlarsa yanıtsız kaldı.

1912'de başkalarının yanı sıra Albay Erich Ludendorf önderliğinde genelkurmay sonunda savaş bakanlığının ordunun yetkilerinin artırılmasına karşı çıkmasını aştı. Sonuç olarak, barış zama-

* Birinci Dünya Savaşı öncesinde, Fransa ile Belçika'daki Batı Cephesi'ne gönderilen BEF (The British Expedionary Force), İkinci Boer Savaşı sonrasında kurulmuştu – ç.n.

nında hazır bulunan asker sayısını 544.000'den 877.000'e çıkaran bir programın parçası olarak 165.000 askere daha para sağlamak için 1912 ve 1913'te Reichstag ordunun harcama düzeyini yükseltti. Böylece, 1914'te Schlieffen Planı'nı uygulamak için ordunun gerek duyduğu sayıda askeri olacaktı. Öç almak için tutucular Ludendorf'u genelkurmaydan aldırdılar, gözlerden uzak bir alay komutanlığına gönderdiler; ama o geri dönecekti.

Fırtına Bulutları

Balkanlar'daki bir dizi bunalım Avrupa'da olası büyük yangını tutuşturma noktasına getirdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflığı, Avusturya ile Rusya'nın hırsıyla birleşince durum alevlendi. Ayrıca, Doğu imparatorluklarının her biri kendilerini iç siyasi gelişmelerin tehdidi altında hissetti; bu nedenle –Balkanlar'la başlayarak– dış siyasetteki başarılarla içerdeki ikilemlerini savuşturma arayışında oldular. 1903'te bir grup köktenci milliyetçi subay Sırbistan'da iktidarı ele geçirdiler ve şiddetli bir Avusturya karşıtı siyaset izlediler. Avusturyalılar, Fransa ile Rusya'nın desteklediği Sırbistan'ı kendi varlıklarına yönelik, giderek büyüyen doğrudan ve büyük bir tehdit olarak gördüler. 1908'de Sırbistan ile Rusya'yı ayırma isteği ile harekete geçen Avusturya Ruslarla, Rus savaş gemilerine İstanbul Boğazı'nın açılmasına yardım etmek karşılığında Bosna Hersek'te hak sahibi olmak üzere bir anlaşma yaptı. Sonuçta, Avusturyalılar Bosna'yı ilhak ettiler; ama Ruslar hiçbir şey alamadılar (çünkü öteki devletler karşı çıktılar). Kayzer, kendini Avusturya'yı kurtarmaya koşan bir şövalye gibi betimlerken, Almanlar Rusların aşağılanmasında etkin oldular.

İtalyanlar, Kuzey Afrika'daki Türk eyaleti Libya'ya saldırınca Balkanlar'da bir sonraki sorun Eylül 1911'de çıktı; bunu Oniki Ada'nın ele geçirilmesi izledi. İtalyanların bu hamleleri Balkan devletlerinin bitik Türklere saldırmalarına yol açtı; bu saldırıya Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan ve Karadağ katıldı. Ancak hırsızlar hemen ganimet kavgasına tutuştular. Sırbistan, Yunanistan, Karadağ, sonra da Romanya, Bulgaristan'ı tepelemek için birleşti-

ler. Hatta Türkler de onlara katıldı. Sırplar, topraklarını iki katına çıkararak savaştan çok kârlı çıktılar; ama Avusturyalılar Sırpların Adriyatik kıyılarına ve okyanuslara erişmelerini engellediler. Almanlar bir kez daha Rusları Sırpları desteklemekten vazgeçirdiler; Avusturya ile Almanya'nın birleşik gücü karşısında Sırbistan ödün vermek zorunda kaldı.

19. yüzyılda Bismarck, Balkanlar'ın, Pomeranyalı bir askerin kemiklerinden daha değerli olmadığını söylemişti. Ne değişmişti de, Alman siyaseti değişikliğe uğramıştı? En dikkat çekici olan, Almanların bütün yaygaralarının nedeninin korkunç bir tehlikede olduklarına inanmaları olmasıydı. İçeride son zamanlarda devrimci Marksist platformunu terk etmiş olan parti, Sosyal Demokratlar, son seçimlerde düzenli olarak oylarını artırmış ve Reich'taki en büyük parti olmuştu. Dışarıda, çok büyük masraflar yapılmasına karşın, Britanya ile donanma yarışı çözülecek gibi değildi; İngilizler, Almanların kıtadaki düşmanları ile müttefik olmuş gibi görünüyorlardı. Ayrıca bu düşmanlar, Rusya ile Fransa, sürekli olarak kıtadaki kara kuvvetlerinin gücünü iyileştiriyorlardı. Rusya zaten 1917'de tamamlanacak olan, Orta Avrupa'ya askeri güç yönlendirme yeterliliğini kökten iyileştirecek bir savunma programı yapmıştı. Sonuç olarak, Avusturya Almanya'nın son önemli müttefiğiydi; Reich Viyana'yı desteklemeseydi, Avusturya'nın da düşman bir kıtada Almanya'yı yalnız bırakıp sırtını dönmesi olası değil miydi?

Almanya'yı yönetenler uluslararası ortamı sıkıntıyla izlerken, Avusturya çaresizdi. Habsburg monarşisi Avrupa'da meşruluğunu milliyetçiliğe dayandırmayan tek güçtü. İçeride Çekler, Polonyalılar ve Slovaklar özerklik için haykırıyorlardı; Macarlar bile tam olarak güvenilir değillerdi; sınırlarda da İtalyanlar, Sırplar ve Romanyalılar "Habsburg boyunduruğu"nda yaşayan kardeşleri için özgürlük istiyorlardı. Her yerde düşmanları olunca savaş tek seçenek değil miydi? Tüyler ürpertici Alman özdeyişi gibi: "Korkunç bir son bitmeyen terörden iyidir." Sonunda, savaşa en büyük istekle Almanya sarıldı. 1912'de Kayzer ile önde gelen komutanları arasındaki bir toplantıda genelkurmay başkanı Kont Helmuth

von Moltke, "Ne denli yakın olursa o denli iyi olacak," diyerek önleyici bir savaşı savundu. Diğerleri bu öneriyi büyük bir coşkuyla kabul ettiler. Alman yöneticilerinin daha sonraki iki yılda savaş için uygun hazırlıkları yapmaması kayda değer; ama ruh hali açıktı: Almanya ilk fırsatta Avrupa'yı uçurumdan aşağıya yuvarlayacaktı.

Bu fırsat Almanya'nın eline 28 Haziran 1914'te geçti. Sırp hükümetinin desteklediği ve örgütlediği bir grup genç tedhişçi, Avusturya-Macaristan tahtının veliahdını yeni ilhak edilmiş olan Bosna'yı ziyareti sırasında öldürdüler. Olay Avrupa'yı çok öfkelendirdi. Ancak Avusturya polisi alışılagelmiş tüm beceriksizliğiyle olayı soruştururken, Avusturya duraksadı. Temmuz'un büyük bölümünde eli ayağı titreyen Avusturyalılar Avrupa'nın desteğini önemli ölçüde yitirdiler; harekete geçtiklerinde, suikast Avrupa gazetelerinin arka sayfalarında yer alıyordu. Bu arada, Almanlarla birlikte hareket ettiklerine inanan İngilizler bunalımı yatıştırmak için umutsuz girişimlerde bulundular; ama Kayzer ve hükümeti ikili oynuyorlardı. Almanya, İngilizlerin girişimlerine açık destek verdi; ama Avusturyalıları Sırbistan'a karşı olabildiğince kararlı hareket etmeleri için gizlice kışkırttı.

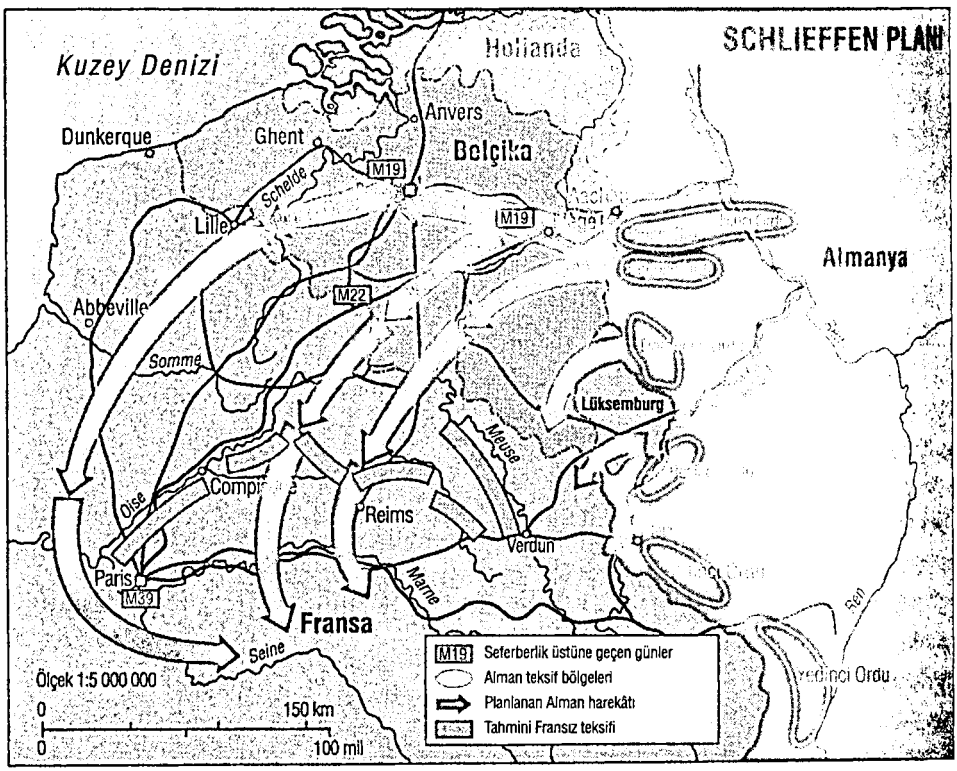
Gerçekte, Almanlar, Avusturyalılara müttefiklerinin kullanacağını bekledikleri ve *istedikleri* "açık çek"i verdiler. Bu nedenle, Avusturyalılar, 23 Temmuz'da Sırbistan'a görüşmelere kapıları kapayan bir kesin uyarı verdiler. Sırpların uzlaştırıcı yanıtına karşın, Avusturyas 28 Temmuz'da savaş ilan etti. Ancak Avusturyalıların beceriksizliği, izleyen iki haftada büyük bir askeri harekât yapılmasını önledi; ama Avusturyalılar Rubicon'u* geçmişlerdi; dönmemek için ivedilikle Belgrad'ı bombaladılar. Sonuçta, Ruslar, Almanlarla Avusturya'nın baskısına boyun eğmenin yine Balkanlar'daki çıkarlarına onarılmaz zararlar vereceği bir durumla karşı karşıya kaldılar.

---

* İtalya'nın kuzeyinde, 29 km uzunluğundaki Rubicon Nehri; "Rubicon'u geçmek" deyimi, "geri dönüşü olmayan noktadan ileri gitmek anlamında kullanılır" ve Iulius Caesar'ın MÖ 49 yılında lejyonu ile nehri geçmesine yollama yapar – ç.n.

Büyük Güçlerin Savaş Planları

O âna kadar yapılan askeri planlama, savaşı hemen hemen kaçınılmaz kılmıştı. Avrupa'daki orduların 1914'ten önce yaptıkları - bütün savaş planları, anakarada yalnızca yardımcı rol üstlenmeye hazırlanan İngiliz ordusunun büyüklüğünü ve gücünü yansıtsa da,



Harita 10 Schlieffen Planı, orduların sarmal büyüklüğü denli, piyade ile topçu silahlarının artan etkinliğinden doğan operasyonel ve taktik sorunlarının üstesinden gelmek için yapılan cesur bir hamleydi. (Üç ana ordunun dağılmaya başladığı) Liegé'in, (M-12) (seferberlikten sonra on ikinci gün) değin alınmasını gerekli kılan, günbegün, demiryoluyla vagon vagon çizelgeye göre yedi ordudaki 1,5 milyon askerin sevkini, Brüksel'in (M-19) düşürülmesini, Fransız sınırının (M-22) geçilmesini ve Paris'in (M-39) ele geçirilmesini içeriyordu. Bu altı haftalık süre –Schlieffen'in, Rusya'nın tam seferberliği tamamlamak için gereksinim duyacağını kestirdiği doğru süre– Fransa'yı yenecek, böylece Almanya'ya, Ruslarla Doğu Prusya'da karşılaşmak ve yenmek için ordularını zamanında doğuya taşıma olanağı verecekti.

bir tek Britanya ordularının belirleyici sonuçlar alacağı beklemiyordu. Yine de İngiliz ordusunun, Alman ordusunun Ren Nehri'nin batısındaki Alman topraklarında yenilgiye uğratılması için Fransızların savunmasına destek görevini üstlenmesi öngörülmüştü.

Tarihçiler bu planları anlamak için, askeri planlamanın, askerler kadar iktisatçılar ile siyasetçilerin de en iyi tahminlerini yansıttığını göz önünde tutmalıdırlar. Avrupa'daki genelkurmaylar modern savaş alanlarının korkunç ölüm sahaları olduğunu çok iyi biliyorlardı. Ancak sivil uzmanlar, ne ekonomik anlamda dayanma gücü ne de siyasi anlamda istikrar olmazsa, modern devletin kırılgan bir yapı olacağını kabul etmişlerdi. Pek azı, büyük bir savaşın siyasi ve mali çöküş gerçekleşmeden önce bir yıldan uzun süreceğine inanıyordu. Büyük bir savaşın iki yıl sürebileceğine inananlar daha azdı. Kimsenin dikkate almadığı az sayıda kâhin vardı: Yaşlı Moltke, Avrupa'da bir sonraki savaşın otuz yıl sürebileceğine ilişkin uyarıda bulunmuştu. ([Gerçeğe] sanıldığından daha yakındı. Thukydides'in Peloponez Savaşı'nı düşündüğü gibi Birinci ve İkinci Dünya Savaşları tek büyük bir savaş olarak düşünülürse, Moltke'nin tahmini tamamıyla doğruydu.) *Buduşçaya Voina* (Geleceğin Savaşı) (1898) adlı kitabında, "Bir sonraki savaşta herkes yer alacaktır," diye tahminde bulunan Polonyalı girişimci İvan Bloch benzer bir uyarı yaptı; ama bu tür öngörüler müstesnaydı. Yakın tarihte yapılan Avrupa devletlerinin karıştığı savaşların hepsi görece kısa sürmüştü; Rusya'daysa devrim patlak vermiş, siyasi ve ekonomik istikrar çökmüştü. Bu nedenle, Avrupa ordularının karşısındaki görünürdeki temel stratejik gereklilik mali ve siyasi çöküş meydana gelmeden bir sonraki savaşın kazanılmasıydı.

Stratejik felakete neden olan siyasi varsayımlar ile askeri algıların nasıl birleştiğine ilişkin en önemli örnek Almanya'nın Schlieffen Planı'dır. Planın büyük ölçekte olması ve savaşın akışını önemli derecede etkilemesi dışında, Almanların hataları askeri rakiplerininkilere benziyordu. Schlieffen Planı, "Alman tarzı" savaşın güçlü ve zayıf taraflarını yansıtıyordu. Bu "savaş tarzı" 20. yüzyılın ilk yarısına egemen olacağından, planı ayrıntılarıyla incelemek özellikle yararlı olacaktır.

Kont Alfred von Schlieffen 1891'de genelkurmay başkanı olmuştu; bu durumda birincil sorumluluğu potansiyel düşmanlar ile baş etmek için planlar yapmaktı. Almanya'nın savaş halinde Fransa ve Rusya ile iki cephede karşı karşıya gelme kâbusu 1891'de gerçeğe dönüşmüştü. Schlieffen'in selefleri bu durumda Batı'da Alsace-Loraine'i savunmak ve Rusya'ya karşı saldırgan hareket etmek açısından düşünmüşlerdi; ama Schlieffen, Rusya'nın çok geniş bir alana yayılmış olmasının belirleyici bir zafer kazanılmasını önleyeceğine inandı. Ancak Fransa, sınır boyundaki sağlam kale engeli ile Almanya'ya meydan okuduğundan Batı'da hızlı bir zafer elde etmek de aynı derecede zor görünüyordu. Schlieffen askeri tarihi inceleyen birisiydi; bu nedenle incelemelerinden, özellikle Hannibal'ın Cannae'de kazandığı zaferden (bkz. s. 4, 50) hareket ederek, belirleyici zafere giden tek yolun kuşatma hareketi olduğu sonucunu çıkarmıştı. Şimdi Belçika'yı istila ederek Fransız istihkâmlarını aşmayı öneriyordu. Alman orduları bir kere Aşağı Ülkeler'de konuşlanınca, Paris'in doğusunda Fransız savunma kanadını çevirebilir ve büyük bir kuşatmada Fransız ordusunu yok edebilirdi. Fransa aradan çıkarılınca, Almanya daha rahat bir askeri harekât yürüterek Rusya'yla baş edebilirdi.

Schlieffen Planı'nın Almanya'nın stratejik sorunları için her bakımdan parlak bir harekât çözümü olduğu düşünüldü. Ancak siyasi düzeyde, hem sorunu dar anlamda tanımlaması hem de hatalı harekât varsayımları sonucu olağanüstü zayıflıkları vardı. En belirgin hatası stratejik alandaydı: Almanlar, Belçika'nın tarafsızlığını bozarak, Britanya'nın Fransa'nın yanında savaşa girmesini sağlamış oldular. Almanlar çabuk kazansalardı, böyle bir karışmanın önemi pek olmayacaktı; Schlieffen'in sözleriyle, Almanların Fransızlarla birlikte İngiliz ordusunu da yok etmelerine olanak verecekti. Ancak savaşın uzaması durumunda, Almanların Belçika'nın tarafsızlığını bozması Amerika'nın da tavrını etkilerken, Britanya Almanya'nın savaşı sürdürmesine ciddi bir tehdit oluşturuyordu. Ancak, "kısa savaş senaryosu"ndan ötürü, (bkz. s. 292 ve 301) bu tür düşünceler Schlieffen'i ya da ardıllarını çok fazla kaygılandırmıyordu.

Gerçekte Schlieffen Planı'nın harekât başarısızlığının tohumları kendindeydi. Fransızların kendilerinden beklenen her şeyi yapmalarına, yani güçlerini Alsas-Loren'in işgaline bağlamalarına ve Belçika'nın ülkesini Almanların işgal etmesine razı olmasına dayanıyordu. Ciddi bir Belçika direnişi, Belçikalıların özellikle demiryolu tünelleri ile köprülere sabotaj yapmaları, Alman ordularını çok büyük bir lojistik zorlukla karşı karşıya bırakacaktı.

Ayrıca Schlieffen ile plancıları Paris'in ifade ettiği sorunu hiçbir zaman kabullenmediler. Almanların sağ kanadı Fransız kuvvetlerini Fransa'nın iç kısımlarında kuşatmak için yürüyüşüne devam ederse, kenti ablukaya alacak kuvvetler nereden geleceklerdi? Alman orduları Paris'teki Fransız kuvvetlerini ortadan kaldırmak için durdurulursa, Fransa'nın birliklerini yeniden konuşlandırmak için yeterli zamanı olmayacak mıydı? Gerçekte, Avrupa'daki öteki büyük stratejiler gibi Schlieffen Planı da her düşmanın kendisi için biçilmiş hareketi izlediği ve askeri zafer kazanmak için hiçbir hatanın ya da yanlış varsayımın hızla ilerlemeyi geciktirmediği saf, entelektüel bir savaş dünyasında var oldu.

Genelkurmayın yeni başkanı, genç Moltke merkeze ve sol kanada birlikler ekleyerek Schileffen Planı'nı değiştirdi; ama sağ kanadı Schlieffen'in düşündüğü gibi güçlü bıraktı. (Lojistik açıdan Almanların sağa daha çok birlik sevk ve ikmali sürdürüp sürdüremeyecekleri kuşkuludur.) Askeri seçeneklerde, barışın son yıllarında yapılan üstünkörü değişiklik en talihsiziydi; çünkü 1913'te Moltke ile Ludendorff Rusya'ya almaşık sevkıyat planını bir köşeye atmışlardı. Bu nedenle, savaş nasıl başlarsa başlasın, Almanya'nın açılış hamlesi batıda olmalıydı. Buna ek olarak, imparator ya da diplomatlarının düşünüp taşınıp karar almalarını önlemek için Moltke ile Ludendorff askeri harekâtların seferberlik çağrısının hemen arkasından, tarafsız Lüksemburg ile Belçika'ya harekâtla başlamasına karar verdiler.

Öteki devletlerin askeri planları Alman askeri ve sivil önderlerin biçimlendirdiği aynı "kısa süreli savaş senaryosu"nu yansıtıyordu. Ayrıca, pek az plancının savaş deneyimi olduğunu, hiçbirinin savaşı 1914'te gerçekleşecek boyutta yaşamadığı gerçeğini de

yansıtıyorlardı. Sonuç olarak, bu çabaları genelde gerçekçi görünmemektedir; ama o koşullarda askeri, siyasi ve ekonomik gerçekleri gerçekçi olarak çözümleme çabalarını yansıtmaktadır. Ancak neredeyse bütün varsayımlarında yanılıyorlardı.

Savaşa Doğru Geri Sayım

28 Temmuz'da Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilanı ile saatli bomba işlemeye başladı; bombayı patlamadan durdurmanın artık hiçbir yolu yoktu. Avusturya-Almanya'nın meydan okumaları karşında geçen yirmi yılda Rusya iki kez istemlerinden vazgeçmişti. Aynı şeyi bir kez daha yapmayacaklardı. Çar, Doğu Prusya değil, yalnız Avusturya tarafındaki Rus kuvvetlerini seferber etmek için gönülsüz bir çaba gösterdi. Ancak generalleri böyle bir seferberliğin işe yaramayacağına, Almanlara üstünlük sağlayacağına onu inandırdılar.

Ruslar 30 Temmuz'da tam seferberlik kararı alınca, Almanlar harekete geçtiler. Temmuz boyunca danışmanlarını "vazgeçmeyeceğine" inandıran Kayzer, son anda ürküp çekindi. Kayzer, dehşete düşen Moltke'ye batıda savunmada kalırken, Rusya'ya bir ordu seferber edilip edilemeyeceğini sordu. Bozuk genelkurmay başkanı neredeyse gözyaşları içinde yalnız bir seçenek, Schlieffen Planı olduğu yanıtını verdi. Moltke'nin amcasının –yaşlı Moltke– Kayzer'i yıkan sert yanıtı farklı olabilirdi. Yine de, Kayzer 1 Ağustos'ta seferberlik ve –Schlieffen Planı'nın gerekleri veri alınarak– bu nedenle savaş iznini verdi. Aynı gün Fransızlar da harekete geçtiler; ama Alman büyükelçisine birliklerinin sınırın gerisinde kalacağını bildirdiler. Bunun önemi yoktu: Almanya Fransa'ya 3 Ağustos'ta savaş ilan ettiğinde, birlikleri zaten Lüksemburg ile Belçika'daydı. Almanya, Avusturya'nın Sırbistan'dan istemlerine destek vermek için, Lüksemburg, Belçika ve Fransa'yı işgale geçmişti. İngiliz büyükelçisi, Alman şansölyesine, Almanya'nın Aşağı Ülkeler'in tarafsızlığına saygı göstereceğine ilişkin anlaşmalardan doğan yükümlülükleri olduğunu ileri sürdüğünde, Bethmann-Hollweg, anlaşmanın yalnızca bir "kâğıt parçası olduğu" karşılığını verdi.

İngiliz hükümetinin, Fransa ile Rusya'nın yanında olmak için ikna olması çok zaman almadı. Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilanının üzerinden bir hafta geçmişti ki, büyük Avrupa devletleri felaket getiren savaşa girmişlerdi. İngiltere dışişleri bakanı Vikont Grey'in dediği gibi: "Tüm Avrupa'da ışıklarsönüyor; yeniden yandıklarını görmeye ömrümüz yetmeyecek." Haklıydı: Tüm anakarada 1989'a değin yeniden yanmayacaklardı.

14

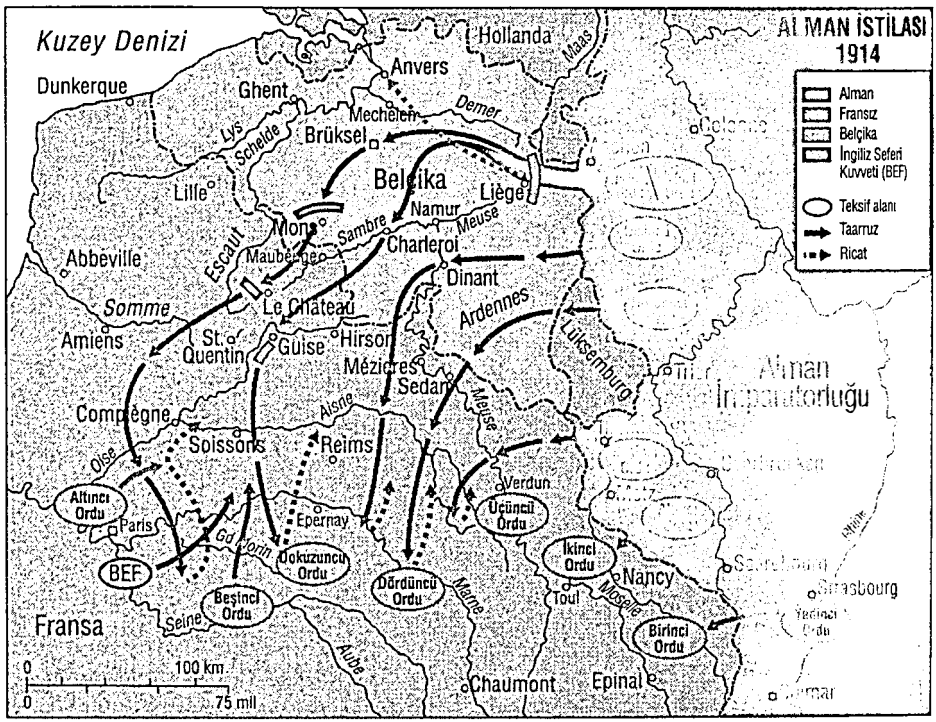
Batı Savaşta (1914-1918)

Williamson A. Murray

Diplomasinin başarısızlığı, Temmuz 1914'te, bazılarının korktuğu, çoğunun hoşnutlukla karşıladığı Büyük Savaş'a yol açtı. Avrupa'nın her yanında yedek askerler üniforma giyerken, kitleler savaş ilanlarını alkışlarla karşıladılar. Ancak çatışmalar, kısa ve belirleyici bir savaş beklentilerini karşılamadı; tersine, dehşetli, bitmeyecekmiş gibi görünen savaş ortaya çıktı. Bizim bakış açımızdan Almanların nasıl o kadar uzun süre dayandıklarını anlamak zordur. Sonunda, Amerika Birleşik Devletleri'nin desteklediği, dünyadaki en büyük üç devlet, Britanya, Fransa ve Rusya'dan oluşan bir koalisyonla, çabalarının eninde sonunda düşmanın siciline işleneceği bir güçle savaşa girmişlerdi. Ama sonunda yaptılar; 1918 sonunda doğuda tam bir zafer kazandılar, batıda da bir noktada zafere yaklaştılar. Yine de, sonunda, taktik ve harekât becerilerine karşın, temelde sakat olan stratejilerinin ve kendilerine karşı kurulan koalisyonun ağırlığı altında ezildiler.

1914'te Avrupa orduları savaş alanında teknolojik bir devrimle karşılaştı. Önceki on yıllar içinde geliştirilen silahlar –mekanizmalı tüfekler, makineli tüfekler, modern obüsler– daha önce görülme-

miş ölçüde ateş gücü sağladılar ve batıdaki askeri kurumları çözülmez sorunlarla karşı karşıya getirdiler. Modern silahlar, orduların zapt edilmez savunma mevzileri hazırlamalarını sağladı; 1918'e değin ne subay sınıfı ne de genelkurmaylar modern teknolojiyi nasıl kullanacaklarını çözebildiler ya da bu tür savunmaları kıracak taktik kavramları geliştirebildiler. Ayrıca, savaş alanı öğretileri daha karmaşıklaşırken, savaş süresince gaz, tanklar, uçaklar, yeni piyade silahı donanımları taktik sorunların yıldırıcı ve çözümlerin



Harita 11 Schlieffen Planı (bkz. s. 300) neredeyse işledi: Almanya 1 Ağustos'ta kuvvetlerini harekete geçirdi; Liège'in 16 Ağustos'a değin düşmemesine karşın, Almanlar Brüksel'i –öngörülen zamanlamadan yalnız iki günlük gecikmeyle– 20 Ağustos'ta aldılar ve Fransa'ya 24'ünde girdiler. Ancak, Schlieffen Planı Paris'teki güçlü garnizonun nasıl etkisizleştirileceği sorununu boşlamıştı; Paris'in batısına geçmek için günde 30 ile 50 kilometre arasında ilerlemek zorunda olan sağ kanatta Birinci Ordu'daki askerlere ikmal ve ikmali sürdürmeye ilişkin lojistik karabasanı boşladı. Ayrıca, Schlieffen'in planı Belçika'nın tarafsızlığını da bozarak Britanya'nın başlangıçta savaşa girmesini sağladı.

zor olmasına yol açtı. İleri hatlar –en azından Batı'da– görece istikrarlı kaldı; ama askeri kuvvetler komşulardaki gelişmelere uymak ve yenilik getirmek zorundayken, savaş bölgesindeki koşullar çok büyük değişikliklerden geçtiler.

1914'te ordular ilk çarpışmaya özenle hazırlanmış planlar temelinde yöneldiler. Birçok kıdemli subay modern silahların öldürücülüğünün bilincindeydi; ama siyasetçiler ve ekonomistler kadar generaller de modern toplumların uzun bir savaşın maliyetini karşılayamayacaklarına inanıyorlardı. Sonuç olarak, neye mal olursa olsun, kendilerini hızla zafere ulaştıracak öldürücü bir darbe indirmeyi tasarladılar. Ruslar, Avusturya'ya büyük bir darbe vurmanın yanı sıra, Doğu Prusya'yı ele geçirmeyi hedeflediler. Fransızlar, bir süpürme saldırısı ile Alsace-Loraine'den Ren Nehri'nin batısındaki Alman topraklarına geçerek Alman ordularını arkalarından kuşatmayı ve ayırmayı umdular... Ancak, 1870'te olduğu gibi, Almanya'nın yedek güçlerini kullanmayacağı tahmininde bulunarak yanlış bir hesap yaptılar; bu nedenle, Fransızlar, Almanya'nın asıl saldırıyı Belçika'dan başlatabileceklerini anlamakla birlikte, ordularının büyüklüğünde ve gücünde yanıldılar.

Açılış Hamleleri

Yaratıcısı Kont Schlieffen'in adıyla anılan Alman planı, Reich'ın iki cepheli bir savaşı yalnızca Rusya harekete geçemeden önce Fransa'yı yenerek kazanabileceğini varsayıyordu (bkz. s. 300-302). Fransız sınır tahkimatları büyük bir sorun olduğundan, Schlieffen Belçika'nın işgalini gerekli görüyordu; böylece Fransa'nın savunmasının yanından dolaşıyor, Alman ordularının güneyden geçmelerini sağlayarak, Paris harekâtını gizliyor ve Fransız ordularını batıdan çeviriyordu. Almanya, Belçika topraklarına küçük bir saldırıya kalkışmaktansa, Fransa'nın soluna otuz iki tümenlik üç ordu çıkarmak için Belçika'yı bir sıçrama tahtası olarak kullanacaktı. Buna dayanarak, 4 Ağustos 1914'te, geçen on yılda Fransa'ya resmen söz verilen askeri yükümlülüklere bağlı kalınıp kalınmaması üzerine Britanya'da yapılan siyasi tartışmaları bitiren

hareket, bir milyon Alman askerinin Belçika'yı işgali ile başladı: İngilizler hemen savaş ilan ettiler.

Her şeyden önce, Almanların planlarını uygulamak için kuvvetlerini konuşlandırmak amacıyla Liège ile Liège Geçidi'ni almaları gerekiyordu. Krupp ile Skoda'nın ürettiği büyük havan topları Belçika müstahkem mevkilerini dövdü; bu arada, Alman ordusunda kendine önemli bir yer edinmiş olan Albay Erich Ludendorff (bkz. s. 296) Liège'e daldı, kentin teslim olmasını istedi ve ardından kenti ele geçirdi. Bu başarısı, Doğu Prusya'daki Alman kuvvetlerinin kurmay başkanlığına atanmasına yol açtı. Belçika ordusunun Anvers'e çekilmesi Alman kanadını tehdit ederken, Belçikalıların Liège'deki direnişi, sıkıntı yaratmasına karşın, Almanları pek durduramadı. Almanların bu tehdidi karşılamak için iki kolordu görevlendirmeleri gerekiyordu. Belçikalılar, Belçika'da başka yerlerde de yollara sabotaj yaptılar, iletişimi bozdular, demiryolu tünelleri ile köprüleri uçurdular ve düşmana saldırdılar. Çok öfkelenen Almanlar misillemede bulundular. Üniversite kenti Louvain'i bombaladılar; direnişin olduğu yerlerde sivilleri kurşuna dizdiler: Dinant'ta 644, Aerschot'ta da 150 sivilin idam edilmesi olayların gelişmesini belirledi. Almanların yaptıkları sonraki kuşaklar için küçük bir bedel olsa da 1914'te dünyanın öfkelenmesi için yeterliydi.

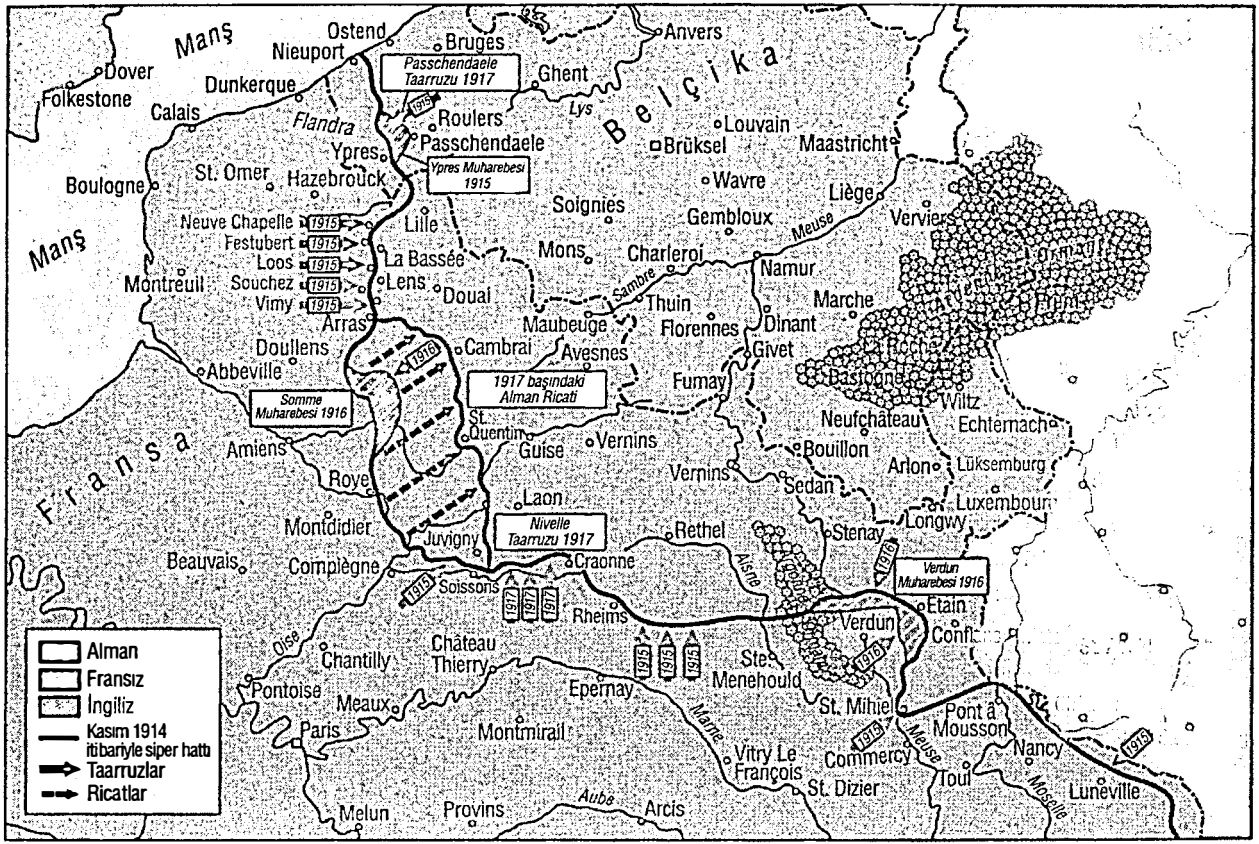
Almanlar Schlieffen Planı'na uygun olarak Belçika'da ilerlerken, Fransızlar kendi stratejilerini –genelkurmay başkanları Joseph Joffre'nin hazırlandığı "XVII Plan"ı– izlediler. Tıpkı Schlieffen'in öngördüğü gibi, Bavyera veliaht prensi Rupprecht'in komutasında savunma yapan Almanların bozguna uğrattığı Fransızların Birinci ve İkinci orduları, beyaz eldivenli subaylarıyla toplu tugaylar halinde Ağustos ortasında Alsace-Loraine'e taşındı. Sarsılan Fransızlar geri döndüler; Ruppecht Fransızları kovalamak için izin istedi; genelkurmay başkanı Helmuth von Moltke ordularının çift taraflı kuşatma gerçekleştirebileceği umuduyla –Fransızları batıdan sarmak olan Schlieffen'in temel kavramına uymasa da– razı oldu.

Fransızların saldırıları şimdi Ardennes'lere kaymıştı; ama yine onları geri püskürten çok sayıda Alman kuvvetiyle karşılaştılar. Al-

man ordularının harekâtı Schlieffen'in kurduğu tuzağa Fransızları bu kez düşüremedi ancak Almanlar hızla ilerlediler. Artık Alman sağ kanadı Belçika'daki konuşlanmasını tamamlamıştı ve ilerliyordu. Başlangıçta, Fransız başkumandanlığı kendisine yönelik bu büyüyen tehdidi göremedi; ancak Beşinci Ordu komutanı Charles Lanrezac tek başına hareket etti: Birlikleri Ardennes'de yıpranınca çekilme kararını zamanında verdi. 23 Ağustos'ta Mons'da kötü bir biçimde hırpalanmış olan, Müttefik hattının en solundaki yeni gelen Britanya Seferi Kuvvetleri de çekildi. Bu noktada, Alman sağ kanadı Müttefik hattının sol kanadını kuşatmak için konuşlanmıştı; ama sağ kanadın komutanı Karl von Bülow, Britanya Seferi Kuvvetleri'ni kuşatması için Birinci Ordu komutanı Alexander von Kluck'un batıya dönmesine izin vermedi.

Fransız başkomutanlığı sonunda tehlikeyi gördü. "Papa" Joffre korkuya kapılmadı: Tersine, can havliyle Fransız kuvvetlerini sol kanatta yeniden konuşlandırdı. Her ikisi de günde yaklaşık 30 kilometre yol alarak ilerleyen Almanlarla geri çekilen Müttefikler Paris'e doğru bir yarışa girdiler; ama Müttefikler geçici ikmal depolarını yedek olarak kullandıklarından üstün durumdaydılar. Kaynakları kıt olan Almanlar kısa zamanda tükendiler. Ayrıca Alman başkomutanlığı, Doğu Prusya'daki Rus tehdidinden ötürü sağ kanattan iki kolordu daha çekmek için bu anı seçti.

Bu noktada, giderek artan kayıplarla Schlieffen'in yanlış hesapları birleşince Alman komutanlar zor bir seçimle karşı karşıya kaldılar: Paris için ne yapılmalıydı? Yetersiz birliklerle saldırılması ya da başkentin ihmal edilmesi gerekiyordu. Almanlar, Paris'i devre dışı bırakmak ve Fransız ordusunun işini bitirmek amacıyla 1 Eylül'de doğuya kaydılar. Ancak Joffre, destek birliklerini başkente vakit geçirmeden göndermişti; hava keşfi Almanların Paris'in doğusuna hareket ettiğini gösterince, Joffre saldırıya geçti. 5-10 Eylül arasındaki Marne Muharebesi'ne iki milyondan fazla asker katıldı –belki de o güne kadar yapılan en büyük çarpışmaydı– ve hemen hemen doğuya dönük Bülow'un İkinci Ordu'sunun tam karşı yönündeki Kluck'un batıya bakan Birinci Ordu'suna Fransız saldırısı ile başladı. İki kuvvet arasında, Britanya Seferi Kuvvetle-



Harita 12 Schlieffen Planı ile denize doğru yarışın kabul ettirdiği ilk hareketlerden sonra Batı Cephesi, milyonlarca gencin öldüğü ya da yaralandığı büyük savaşlara karşın, düşman kuvvetlerin konumlarında en düşük hareketle uzun bir pata *durumunda kemikleşti.*

ri'in yararlanmak için hazır beklediği geçit açıldı; Müttefikler hızlı hareket etmiş olsaydılar Alman sağ kanadını yok edebilirlerdi.

Aslında İngilizler çok yavaş hareket ettiler; ama Almanlar zor durumdaydılar. Sağ kanatları parçalanmıştı ve açık seçik hiçbir odak noktası yoktu; –demiryolu indirme ve dağıtım istasyonları Belçika içlerindeydi– lojistik düzenleri çökmek üzereydi, askerleri bitkindi. Bir subayın belirttiği gibi: "Başka bir şey yapamayız. Askerler hendeklere düşüyor ve orada yalnızca nefes almak için yatıyorlar... At bin buyruğu geliyor. Ben başımı atın yelesine eğip biniyorum. Susuz ve açız. Umursamazlık kazanıyor." Durumu değerlendirmek için gönderilen genelkurmay temsilcisi Albay Richard Hentsch felaketin nedenlerini gördü; Moltke adına Aisne'ye çekilme buyruğunu verdi. Schlieffen Planı başarısız olmuş, Fransa ayakta kalmıştı.

Ancak Müttefikler kovalama için kararsızdılar. Aisne'ye varılınca, cephe oturdu ve düşman ordular, düşmanlarını yandan kuşatarak hareket özgürlüğünü yeniden kazanmaya çalıştılar. Ancak, ardından gelen "denize doğru yarış," Manş'a değin yalnızca düzensiz bir siper hattının uzamasına neden oldu. Ekim'de, Alman yeni genelkurmay başkanı Erich von Falkenhayn, Müttefikleri Anvers ve Manş limanlarından atmak için Flandra'ya bir saldırı yapılmasını buyurdu. Ancak Almanya'nın insan gücü öylesine kısıtlıydı ki, daha Ağustos'ta eğitime başlamış olan deneyimsiz üniversite öğrencilerini savaşa soktu. Almanlar Anvers'i aldılar; ama 36.000 üniversiteli yedek kolordusundan yalnızca 6.000'i sağ kaldı. Bunlardan biri de Adolf Hitler'di. Kasım'a değin düşman ordular İsviçre'den Manş'a uzanan 800 kilometrelik cephede birbirlerine sımsıkı kilitlenmişlerdi. Dört ay süren çatışma sonunda, yaklaşık yarım milyon Fransız, İngiliz ve Alman askeri ölü yatarken, taraflar genelde *pata* (berabere) kalmışlardı. İleri savaş hatları korkunç kayıplara karşın, sonraki üç yılda çok az değişecekti.

Almanların Doğudaki Zaferi

Doğuda, çok ağır kayıplar, beraberlikler ve savaş öncesi planlarının çökmesini de içeren, aynı derecede önemli savaşlar oldu. Alman-

ya esas kuvvetlerini batıda kullanırken, Schlieffen, Doğu Prusya'yı geçici olarak yitirme olasılığını kabul etmişti; ama 1914'e değin Rusya'nın askeri örgütlenmesi büyük ölçüde iyileşmiş, kuvvetlerini beklendiğinden çok daha çabuk seferber edebilmiş, savaş düzeni alabilmişti. Paul Rennenkampf ile Alexander Samsonov komutasındaki iki ordu Doğu Prusya'ya saldırdı. Rennenkampf'ın kuvvetleri doğudan Königsberg'e saldırmak için Rus topraklarından ayrıldı, Samsonov'un ordusu Polanya'dan saldırdı ve kuzeyi vurdu. Ruslar bu hareketlerin eşgüdümünü sağlayabilseydiler, Doğu Prusya'yı ele geçirebilir ve Almanya'nın Sekizinci Ordu'sunu yok edebilirlerdi. Ancak, harekât başarıya ulaşmadı; zira iki komutan birbirlerinden nefret ediyorlardı ve Rusların şifrelendirilmemiş iletileri nedeniyle Almanlar Rusların niyetlerinden haberdar oldular.

Önce Rennenkampf harekete geçti. Doğu Prusya'da küçük bir kasaba olan Gumbinnen'de (Gusev) Rennenkampf'ın kuvvetleri Almanları 19-20 Ağustos'ta yendiler; bu ilk zaferinin peşini bırakmasaydı, Almanları çok tehlikeli durumlara düşürebilirdi: Bu duruma gelmiş olduğu için, Doğu Prusya'daki Alman komutanı korkuya kapıldı ve tüm eyaleti terk etmek için baskı yaptı. Moltke ile Kayzer buna karşı koydular, komutanı görevden aldılar, yerine, kurmay başkanı olarak Ludendorff'la birlikte emekli bir generali, Paul von Hindenburg'u getirdiler. Yeni ekip Doğu Prusya'ya gelmeden önce, sahadaki genelkurmay subayı Max von Hoffman zaferinin temelini atmıştı: Haberleşme istihbaratı, Rennenkampf'ın yerinde kalmayı planladığını açığa çıkardı; böylece Almanlar, ordusu Polonya'dan kuzeye ilerleyen Samsonov'u yalnız bırakmak ve yok etmek için küçük bir pencere açma olanağına sahip oldular. Hoffman, Rennenkampf tarafındaki kuvvetlerinin çoğunu trenlerle sevk etti ve onları Samsonov'un karşısına, Tannenberg'e yığdı. 26 Ağustos'a dek Samsonov ordusunun başının ciddi bir biçimde belada olduğunu anladı; ama Rennenkampf'ın onu kurtarmak için hızla hareket edeceğine inanarak kalmaya ve savaşmaya karar verdi. Ancak Rennenkampf ilerleyemedi ve o günkü Alman saldırıları Samonov'un iki kanadını alt etti. Merkezde bir ölçüde başarılı olan Rus saldırısı sıkışıp kaldı. Almanlar 30 Ağustos'a kadar Samso-

nov'un ordusunu yok etmişler, 92.000 Rus askerini esir almışlar ve 400 top ele geçirmişlerdi. Almanlar hemen doğuya hareket ettiler. Eylül ortasında, Sekizinci Ordu Rennenkampf'ı Doğu Prusya'dan atmış, ordusuna da ağır kayıplar verdirmişti. Zaferler, Ludendorff ile Hindenburg'u ulusal kahraman yaptı.

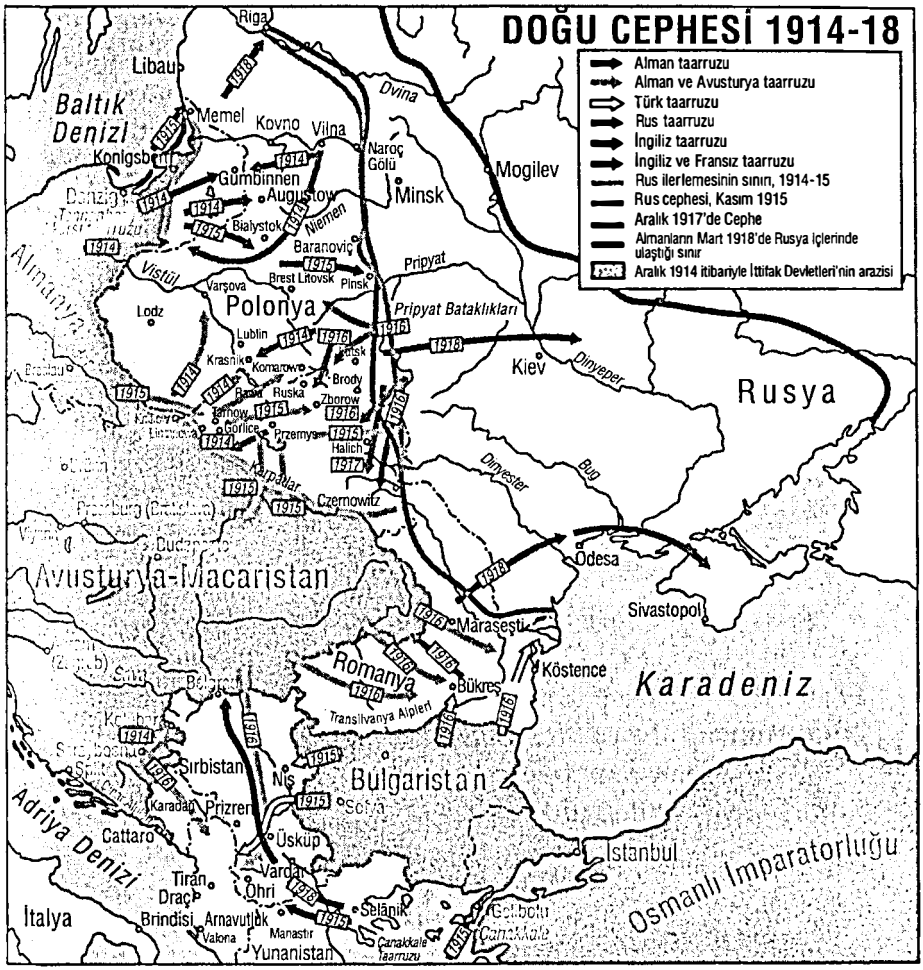
Doğu Cephesi'nin tarihini Almanlar yazdığından, Doğu Prusya'daki yenilgisi, Rusya'nın başka yerlerdeki başarılarını gölgeledi. Gerçekte, 1914'te en büyük Rus hamlesi Doğu Prusya'ya değil, Galiçya'da, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na yönelikti. Güneyde, önce Avusturyalılar vurmuştu. Genelkurmay başkanları Conrad von Hötzendorf, başları derde giren üç orduyu hemen ayrı hatlardan Polonya'ya göndermişti. Ruslar bir süre ulaştırma hattını kestikleri Dördüncü Ordu'nun bağlantısını hemen hemen koparırken, Üçüncü Ordu başladığı noktaya geri çekild. Avusturyalılar sonunda başlarının çaresine baktılarsa da, tam bir rezillik içinde –Galiçya'yı baştanbaşa geçerek– kendi topraklarına çekildiler. Ruslar, Eylül sonlarında, Avusturya'nın 1914'te çökmesine neden olabilecek Macar ovasına neredeyse girmişlerdi; ama sonunda stratejik güçlükler ve ağır kayıplar nedeniyle durakladılar.

Karşıt taraflar başarısız planlarının yıkıntılarını kaldırmaya çalışırken, –Batı Cephesi'nin iki misli uzunluğuna yayılan– Doğu Cephesi'nde savaş güz boyunca sürdü. Ruslar yedek teçhizat ve cephanelerini ileri sürerek Avusturya-Macaristan'a büyük bir tehdit oluşturdular; ama böyle yaparak geleceklerini ipotek altına aldılar çünkü II. Nichola'nın tuhaf otokrasisinin beceriksizce yönettiği Rus sanayisi, orduya malzeme yetiştiremiyordu. Yine de, güz seferi Merkezi Devletler için sonuçların birbirine çok yakın olduğu bir yarıştı. Almanya, Avusturyalıları on sekiz tümenle desteklemek zorunda kaldı. Merkezi Devletler'in birleşik kuvvetlerinin mücadelesi kış başında durakladı. 1914 güzünde Avusturya-Macaristan'ın tattığı acı yenilgi, daha o zamandan ordusunu savaşın kalan bölümünde Doğu Cephesi'ndeki as oyunculardan biri olmaktan çıkarmıştı. Ancak Ruslar da tamamen zayıflamışlardı: Ordularını, daha da tehlikelisi, lojistik yapılarını tüketmişlerdi. Kafkaslar'a saldırılar ve Karadeniz'deki baskınlarla birlikte Ekim 1914'te Osmanlıların Rusya'ya saldırma kararı gerginliği daha da artırdı.

1915: Müttefik Devletlerin Başarısızlık Yılı

1914'ün sonunda İngiltere Deniz Bakanı Winston Churchill, hükümetine etkileyici bir memorandum verdi. Savaşın, iki tarafın da çok az bir ilerleme beklentisinin olduğu bir çıkmaza yerleştiği uyarısını yaptı. Generaller kuşkusuz deneyeceklerdi; ama yalnızca o güne dek verilen büyük kayıpları artıracaklardı. Churchill, yalnız mekanik araçlarla taktik açmazdan çıkma olasılığı olduğunu ileri sürdü; ancak bu tür araçların geliştirilmesi yıllar değilse de aylar alacaktı. 1915'te savaş Churchill'in beklentilerini yansıtıyordu. İngilizler için, Batı Cephesi 1914'teki düzenli ordularının verdiği ağır kayıpları artıran birkaç saldırıdan oluşuyordu; ama savaşın başlangıcında üniforma giyen gönüllüler henüz hazır değillerdi; bu nedenle 1915'te batıda savaşın ağırlığını Fransızların yüklenmesi gerekiyordu.

Fransız öğretisi hâlâ savaşta en önemli etkenin moral olduğunu vurguluyordu. Geniş anlamda haklıydılar; ama Fransız birlikleri, Alman savunmalarını yarıp geçecek teknolojiden, topçu desteğinden, taktik kavramlardan yoksundu. İngilizler Mart ve Mayıs aylarında daha kuzeye saldırırken, Fransızlar Champagne Cephesi'ne büyük saldırılar başlattılar. Her iki saldırı da çok acı kayıplara neden oldu; Almanlar cephelerinin en önemli bölümlerinin arkasına ikinci bir savunma hattı yapmışlardı. Müttefik devletlerin komutanları hareketli savaşın tek yolunun, düşman savunmalarını bombalayıp sindirecek, saldıranların ölüm bölgesini geçmelerini sağlayacak yoğun topçu ateşi olduğuna inanıyorlardı. Ne var ki, uzun bombardımanların, tehdit altındaki bölümlere yedeklerini sürmek için zamanı olan Almanların alarma geçmesine hizmet ettiğini gözden kaçırıyorlardı. Eylül'de, Loos'da İngilizler gerçekten Alman savunmalarını yardılar; ama Britanya Seferi Kuvvetleri komutanı Sir John French, yedeklerini arkada çok geriye yerleştirmişti; Almanlar destek gelmeden arayı kapattılar. Sonraki Fransız saldırılarında kayıplar yalnızca daha da arttı. 1915 boyunca, önemli bir başarı kazanılmadan, bir milyondan fazla Fransız öldü ya da yaralandı.



Harita 13 Doğu Cephesi'nde batıdaki askeri harekâtlardan çok daha fazla hareket oldu. Birincisi, alana göre çok düşük olan kuvvet, –asal olarak cephe iki kat daha uzun olduğundan– yarma saldırıları ve ardı sıra başarıdan yarar sağlamaya daha çok olanak verdi. Ancak, 1915'teki savaşlarda Rusya'nın sanayi gizilgücünü seferber edemeyen Çarlık hükümetinin beceriksizliği ve çevreye sınırlı saldırılar yaparken, Rusya'nın iç kısımlarına hiçbir zaman doğrudan yürümeyip, Çarlık yönetimini içeride karıştırmak için çok başarılı bir kampanya yürüten Almanların benimsediği strateji çok daha önemliydi.

Müttefik devletler için Doğu'da durum daha da karanlıktı. 1915 başında, Falkenhayn, Avusturya'nın zayıflığını göz önüne alarak Almanya'nın savunmayı üstlenmesi gerektiğine karar verdi. Amacı, Hindenburg ile Ludendorff'un direttikleri gibi, Rusya'nın büyük çapta işgali değil, Avusturya'ya daha fazla stratejik tehdit oluşturmaması için Rus ordusuna zarar vermek ve Rusları geriye itmek üzere sınırlı bir sefer yapmaktı. Bu sınırlı seferin yanı sıra Almanlar Rus halkının siyasi ve askeri moralini sarsmak için çok yönlü bir çaba (1917'de devrimle sonuçlanan bir çaba) gösterdiler. Rus topraklarına çok az sayıda akın yapan Almanlar "Rus anavatanı"nı doğrudan doğruya tehdit etmediler; Rus başkumandanlığını uzun ve yetersiz ulaştırma hattının sonunda dövüşmeye zorlayarak düşmanlarının zorluklarını giderek artırdılar.

İlk Alman saldırısı Galiçya'ya yapıldı. 2 Mayıs 1915'te, General August von Mackensen, Goclice ile Tarnow arasındaki Rus mevzilerine ani bir baskınla saldırdı. İlerleyen Almanlar iki hafta içinde düşmanlarını Galiçya'dan attılar. Rus kuvvetlerinin hiçbir şeyi yoktu; bir Çarlık subayının umutsuzca dediği gibi: "Savaşın başında, toplarımız, cephanemiz ve tüfeklerimiz varken, muzafferdik. Cephane ve silah sağlanmayınca, biz yine parlak bir biçimde savaştık. Bugün, suskun topçuları ve piyadesiyle ordumuz kendi kanında boğuluyor." Bir ay içinde Almanlar hemen hemen 160 kilometre ilerlemişler ve 400.000 Rus'u tutsak almışlardı.

Temmuz'da Falkenhayn, Hindenburg'a kuzeyden ve Mackensen'e güneyden saldırmalarını ve Rusları Polonya'dan atmalarını buyurdu. Ludendorff daha fazla destek birliğinin kendisine daha çok Rus'u yok etme olanağı vereceğini ileri sürdü; ama Falkenhayn öteki savaş alanlarındaki durumdan ötürü bu teklifi reddetti. Özellikle, –Belgrad'ı almak için Avusturya'nın yinelenen saldırılarının başarısız olduğu– Sırbistan'ı ortadan kaldırmak istedi; bu arada, İngilizlerin Çanakkale Boğazı'na saldırması Balkanlar'da Merkezi Devletler için büyük bir tehdit oluşturdu; Osmanlının çökmesi halinde çok sayıda yedek bulundurulması akla uygundu.

Çanakkale Boğazı'na saldırmak ustaca bir strateji başarısının simgesiydi. Saldırı, Churchill'in parlak düşüncesiydi. Deniz ba-

kanı, oraya yapılacak başarılı bir saldırının Türkiye'yi savaştan çekilmeye zorlayacağını, Rusya için gerekli ikmal hatlarını açacağını, Romanya ile Bulgaristan'ı Müttefik devletler safında savaşa sokacağını, Sırbistan'a doğrudan destek sağlayacağını, Avusturya-Macaristan'a karşı bir üçüncü cephe açacağını iddia ediyordu. Bu olasılıkların hiçbiri gerçekleşmedi; çünkü seferin stratejik yararı ne olursa olsun, bu tehlikeli girişimin harekât ve taktik açıdan uygulaması çok kötüydü. Birincisi, Müttefiklerin eski savaş gemileri Çanakkale Boğazı'nı geçmeyi başarırlarsa İstanbul'a saldırabileceklerini ve Türkiye'yi çökertebileceklerini ümit ediyorlardı. Britanya donanması amirallerin karşı çıkmasına rağmen, Churchill'in zorlamasıyla, Çanakkale Boğazı'ndan Marmara Denizi'ne geçişi koruyan istihkâmları geçmeye çalıştı. Ancak Türk sahil tabyalarının sert direnciyle birlikte mayınlar girişimi engelledi. Bunun üzerine, Savaş Bakanlığı saldırıyı Sir Ian Hamilton'ın komutasında kara kuvvetleri –29. İngiliz Tümeni ve Mısır'daki imparatorluk askerleri– ile desteklemeyi kabul etti; ama planlama gelişigüzeldi; Gelibolu'ya ayrılan kuvvetleri de hiç çıkarma talimi görmemişlerdi. Ayrıca en basit sorular yanıtsız kaldı: Kıyıda su var mıydı? Yol var mıydı? Nasıl bir çarpışma olacaktı? Türk savunmalarının güçlü ve zayıf yanları nelerdi?

Müttefik güçlerin Gelibolu Yarımadası'na seferi 25 Nisan 1915'te başladı. Yarımadanın ucunda Türk makineli tüfekçileri, *River Clyde* buharlı gemisinden saldıran İngiliz askerlerini katlettiler. Türklerden hiçbir direniş görmeyen İngiliz askerleri kıyıdaki yükseltilere çıkmayı başardılar; ama sahadaki komutanlar ne yapacaklarını bilmiyorlardı; karar vermediler. Askerleri bir köprübaşı tuttular; ama tepeleri ele geçiremediler. Kıyıda, daha ileride, Anzak (Avustralya ve yeni Zelanda) birlikleri yanlışlıkla, daha sonra Anzak Koyu adı verilecek olan bir yere çıktılar. Karşılarına hiç Türk çıkmadı; ama Anzaklar yukarıda görünen tepelere doğru çok yavaş ilerlediler. Onlar tepelerin sırtlarına ulaşmadan önce pek tanınmayan bir Türk albayı, Mustafa Kemal, geldi; mevziin kritik önemini hemen kavradı ve tepeleri tutmak için acele destek gönderdi. Churchill'in kendi savaş tarihinde değindiği gibi: "Korkunç 'eğer'ler biriktiler."

Çıkarma, modern silahların öldürme gücünün iki tarafa da kördüğümü çözme olanağı vermediği ölümcül bir açmaza girdi. Türkler tepeleri tuttular, imparatorluk birlikleri de kıyıyı tuttu; iki kuvvet de birbirini savunma mevzilerinden söküp atamıyorlardı. Ağustos'ta İngilizler işi daha ciddiye aldılar. 1882'den beri orduya komuta etmemiş olan General Stopford'un komutasındaki yeni tümenler, Suvla Koyu'na çıkmayı başarmıştı; ama sonra genel bir düzensizlik içinde Türkleri beklemeye koyulurken, Hamilton'ın karargâhı destek kuvveti alınca, Anzak Koyu'ndan tepelere, Avustralya ve Yeni Zelanda birliklerinin çok ağır kayıplar verdiği olanaksız bir gece saldırısı planladılar. Stopford'a hedefinin Suvla'nın 6 kilometre doğusundaki tepeler olduğu bilgisi verilmemişti; üç gün sonra harekete geçildiğinde Türkler hazırdı. Bu başarısızlıklar Gelibolu Harekâtı'nın yazgısına damgasını vurdu ve İngilizler kış gelince çekildiler. Bölgede yarım milyona yakın Müttefik askeri savaştı; bu askerlerin yaklaşık yarısı yitirildi. Başarısızlığın sonucunda, Bulgaristan Merkezi Devletler'e katıldı; Alman ve Avusturya orduları Sırbistan'ı yıl sonuna kadar ortadan kaldırdılar. Merkezi Devletler böylece Balkanlar'da mutlak egemen oldular.

Ancak, 1915'te bir başka önemli cephe açıldı. Gelibolu Harekâtı ve kendi yanlış hesapları, İtalyan yöneticilerini savaşın neredeyse bitmek üzere olduğuna ve zaferi Müttefik devletlerin kazanacağına inandırdı. Bu nedenle Mayıs 1915'te Avusturya'ya karşı savaşa katıldılar. İtalyanlar –Birinci Dünya Savaşı'nda hiçbir ordunun altından kalkamayacağı– Alpler'deki Avusturya mevzilerini yok etme sorunu ile karşı karşıya gelecekti; ama yalnızca çok sayıda köylüye eziyet etmeyi ve İtalyan toplumunun en yoksul kesimini Isonzo Nehri üzerindeki Avusturya mevzilerine sonu gelmeyen başarısız saldırılara göndermeyi başardılar. Bu saldırılar, her savaşta olduğu gibi, Avrupa'nın askeri örgütlenmesinin yetersizliklerinin altını çizdi. Kasım 1918'e değin, İtalyanlar, Doğu Cephesi'ne kaydırılabilecek Avusturya-Macaristan kuvvetlerini orada tutmak için 500.000'den çok kayıp vermişlerdi.

1916: Ölüm Savaşı

1915'in sonunda Falkenhayn Kayzer'e stratejik bir memorandum sundu; Reich'ın, daha fazla kaynağa ve insan gücüne sahip olan düşmanlarının, büyük bir yıpratma savaşımı ile karşı karşıya olduğuna işaret etti; farklı savaş alanlarını inceledikten sonra, hiçbir yerde belirleyici zafer kazanma olanağının olmadığını ileri sürdü. Britanya, açıkça Reich'ın en büyük düşmanı olmayı sürdürüyordu; ama Almanya'nın onu doğrudan doğruya vuracak olanakları yoktu. Fransızlarsa Britanya'nın kıtadaki kılıcıydılar. Bu sebeple Falkenhayn Fransızların moralini bozmak için, Verdun Kalesi ve çevresindeki istihkâmları hedef alan bir yıpratma savaşı önerdi. Genelkurmay savaş için hareket planlarını yaptı; ama Falkenhayn, bölge komutanına, Almanya'nın veliaht prensine Verdun'e saldırının yalnız yıpratmaya yönelik olduğu bilgisini vermedi. Ayrıca, genelkurmay başkanı olarak Falkenhayn yedekleri yönetiyordu ve saldırıyı Meuse'un sağ kıyısından aşağı taşıyarak, veliaht prensin kuvvetlerinin Verdun'ü gafil avlamasını engelliyordu.

Falkenhayn, topların görülmemiş ölçüde yoğun kullanılmasının Almanlara önce en az bedel karşılığında önemli kazançlar elde etme, sonra Fransızların bütün karşı saldırılarını bozguna uğratma olanağını vereceğine inanıyordu. Bir yanılgıya düşerek topçularının da üstünlüklerini koruyacaklarını varsaydı. Yine de, ilk saldırı neredeyse başarılı olacaktı. Fransız komutanlar çok uzun zamandır sahayı ihmal etmişlerdi; yalnızca Almanların büyük bir saldırı yapacaklarına ilişkin istihbarat uyarılarına son anda karşılık verdiler. Başlangıçtaki bombardıman fırtınasından dört gün sonra 21 Şubat 1916'da Almanlar savunmaların dış çemberlerinden biri olan Douaumont'u ele geçirdiler; az kayıp verdiler ve bir an için Fransızları Verdun'den atabileceklermiş gibi göründü. Ancak Almanlar beklenenden daha çok kayıp verdiler; Falkenhayn'ın ihtiyatlı siyasetinden ötürü yedekler zamanında gelmedi; Meuse'un sol kıyısında savunmadaki Fransızlar ilerleyen Alman birliklerine giderek daha çok kayıp verdirdiler. Yine de, Ağustos 1914'te olduğu gibi, Fransızlar tam Almanların istediğini yaptılar: Her ne

pahasına olura olun Verdun'ü savunmaya karar verdiler. Douaumont'un düştüğü günün ertesi gün de kuvvetlerinin başına en iyi generallerini, Philippe Pétain'i getirdiler.

Pétain savaşın başında yükselme beklentisi pek olmayan bir albaydı çünkü birçok Fransız subayının sır dolu bir sanat olarak gördüğü savunma savaşının modern çağdaki gücünü kabul etmişti. Ancak Pétain, 1914'ten sonra baş döndürücü bir hızlı yükseldi. Verdun'e geldiğinde her şeyi karmakarışık buldu; ama Almanların yalnız sağ kıyıya saldırdığını görünce, iğneleyici bir biçimde, "[Bu beyler] işlerini bilmiyorlar," dedi. Sol kıyıdaki Fransız topçularını güçlendirdi, bozulmuş moralleri düzeltti ve zatürree geçirirken yatağından Verdun'de başarılı bir savunma yürüttü.

Savaş, topçuların kasap, piyadenin de sürü olduğu çok büyük bir kırımla bitti. Nisan 1916'da Le Mort Homme'da* (Verdun'ün batısındaki bir tepe) savaştıktan sonra bir Fransız yüzbaşı şunları yazmıştı:

> Bugüne dek gördüğüm en zor beladan döndüm... Korkunç bir bombardıman altında, hatta çok geniş gibi görünen dar siperden başka sığınacak bir yer olmadan –son iki gün buz gibi çamura batmış– dört gün, dört gece – doksan altı saat... Almanlar [Boche], doğal olarak, saldırmadılar, zira bu çok büyük aptallık olurdu. Bizim sırtımıza yoğun ateş açmak çok daha güvenliydi... sonuç: Oraya 175 askerle gittim, birkaçı yarı yarıya delirmiş otuz dört askerle döndüm. Ve bir *chasseur*** müfrezesi yerimizi aldı. Bu bir sonraki aşama: Çok geçmeden bir başkası orada olacaktır çünkü canavar doymak bilmiyor.

Bir teğmenin yazısı:

Önce, bastonuna dayanan yaralı bir subayın zaman zaman komuta ettiği bölüklerin iskeletleri geldi. Hepsi düzenli adımlarla yürümek yerine, daha çok kendilerinden geçmiş gibi yalpalayarak küçük adımlarla ilerliyorlardı... Bu suskun yüzler korkunç bir şeyi,

---

* Cumières-le-Mort-Homme, Fransa'nın kuzeydoğusunda, Verdun Savaşı'ndan bu yana ıssız olan bir komündür. Birinci Dünya Savaşı'nda yerle bir edilmiş ve "Fransa için ölen köy" olarak korunmasına karar verilmiştir – ç.n.

** Fransa ordusunun hızlı hareket etme yeteneği olan piyade ya da süvari kıtası mensubu – ç.n.

şehitliklerinin inanılmaz dehşetini haykırıyor gibiydiler. Bize bakan iki gönüllü sessizce ağladı.

Almanya'nın 1 Nisan'a kadarki kayıpları Veliaht Prensin Falkenhayn'ın muharebeyi durdurmasını önerdiği noktaya erişti; ama Fransızların ağır kayıplarına ilişkin iyimser istihbarat raporları ile yanıltılan genelkurmay başkanı bu öneriyi reddetti; bunun yerine kenti ele geçirmek için son bir saldırı buyruğunu verdi. 100 kişilik garnizonun, Verdun'e girmek üzere olan saldırganlara yaklaşık 3.000 kayıp verdirdiği umutsuzca direnmesinden sonra Almanlar 7 Haziran'da Fort Vaux'u aldılar. Bu noktada Avusturya karşısında Rusların başarısı (bkz. s. 327) ve İngilizlerin Somme'a saldırısı Falkenhayn'ı geri çekilmeye, öteki cephelere destek kuvvet göndermeye zorladı; ama muharebe sona ermedi. Fransızlar, Almanlar Verdun'den yalnızca on kilometre uzaktayken karşı saldırıya geçtiler. Küçük birliklere ve sorumluluğun komutanlara dağıtılmasına ağırlık veren Yüzbaşı André Laffargue'un geliştirdiği taktikleri kullanan General Robert Nibelle'in komutasındaki Fransız kuvvetleri Douaumont ile Vaux'u yeniden ele geçirdiler, Almanları neredeyse başladıkları noktaya değin püskürttüler. Verdun –her iki taraf arasında hemen hemen eşit sayıda– toplam 400.000 ölü ve 800.000'den fazla yaralıya mal oldu.

Somme

Almanların Verdun'e saldırısı sona ererken, İngiliz ordusu Batı Cephesi'ndeki as oyuncu olarak ilk çıkışını yaptı. Aralık 1915'teki bir konferansta Müttefik devletler 1916'daki büyük saldırıları için Somme'u seçmişlerdi; ama Verdun Fransızların katılımını sınırlamıştı. Şimdi, Britanya Seferi Kuvvetleri'nin yeni komutanı Sir Douglas Haig iki büyük sorunla karşı karşıyaydı: bir yanda, derin yer altı sığınakları ve dikenli teller Alman savunmalarına saldırmak için ciddi bir engel oluşturuyordu; öte yanda, 1914 ve 1915'te orduya gönüllü yazılan İngiliz askerleri coşkulu olsalar da, hâlâ acemilerdi. Haig'in önde gelen astlarından biri, Sir Henry Rawlinson, İngilizlerin taktik zayıflıkları göz önüne alınınca, Britanya Se-

feri Kuvvetleri'nin Batı Cephesi'ndeki harekâtlarını çok büyük bir kuşatma olarak ele alması gerektiğini ileri sürdü. İngiliz birlikleri, Almanları ezmek için artık tam olarak seferber edilen ülkelerinin sınai gücünü kullanırken, bir dizi belirli ve küçük saldırı başlatarak deneyim de kazanacaklardı. Ancak, Haig bunu kabul etmedi ve büyük bir topçu bombardımanının arkasından, tahrip olmuş Alman mevzilerine doğru büyük, sıkı denetim altında ilerleyen bir piyade saldırısına girişti.

İngiliz topçusunun hazırlığı bir hafta sürdü. 1.437 top Alman mevzilerine, bir buçuk milyon top mermisi attı. Bombardıman 1 Temmuz'da, en yoğun noktasına ulaştıktan sonra durdu. 29 kilometre uzunluğundaki cephe boyunca on dört İngiliz tümeni dalgalar halinde geldi. Ancak bombardıman Haig'in beklentisini gerçekleştiremedi. Dikenli tel engelinin büyük bölümü sağlam kaldı ve Alman piyadesi akıllıca yeraltı sığınaklarından çıktı, saldıranları pırıl pırıl, açık bir günde katletti. Bir Alman gözlemci şöyle yazdı:

> Askerler mevzilerinde yer alır almaz, İngiliz siperlerinden bir dizi yayılmış piyade safının ileriye doğru hareket ettiği görüldü... Öncü İngiliz safı 90 metre içine girince, makineli tüfeklerle tüfek sesleri tüm safın üzerine patladı. Bazıları bozuk zeminde daha iyi nişan almak için diz çöktüler; bazıları da o andaki heyecanla önlerindeki kalabalığa ateş etmek için kendi güvenliklerine aldırmadan ayağa kalktılar. Topçulara işaret olarak kırmızı işaret fişekleri mavi gökyüzüne fırlatıldı ve hemen sonra arkadaki Alman bataryalarından mermi yığını havayı paraladı, ilerleyen safların arasında patladı. Bütün kümeler düşecek gibiydi ve artçı düzenler... mermi sağanağı altında darmadağın oldu... Bütün bunlara yaralıların inlemeleri, sızlanmaları, yardım isteyen haykırışları ve ölümün son çığlıkları karışıyordu... İngilizlerin yayılmış piyade safları, kayalara çarpan dalgalar gibi geri püskürtülmek üzere kırıldı.

1 Temmuz 1916'da 120.000 kadar İngiliz piyadesi engeli aştı; bunlardan 19.240'ı öldürüldü; 35.493'ü yaralandı, 2.152'si kayboldu ve 585'i de tutsak alındı. Saldıranların yüzde elliye yakını yitirilmişti – bununla birlikte birkaç yerde İngilizler düşman siperlerinin ilk hattını ele geçirmişlerdi.

Oldukça anlaşılır bir biçimde ama yanlış olarak, İngiliz tarih yazımı savaşın ilk günkü trajedisine odaklanmış, geri kalanını önemsememiştir. İngilizler yanlışlarını yinelemediler, tersine topçu üstünlüklerine ağırlık veren daha sınırlı saldırılara yoğunlaştılar. Öte yanda, Almanlar, Falkenhayn'ın, Fransız topraklarının her karışına tutunma, İngilizlerin her kazanımına karşı saldırı ve ileri muharebe hattına hâkim olmak olan istemlerine göre savaştılar. Sonuçta, Almanların karşı saldırıları kayıpları altından kalkılmaz bir hale getirirken, Alman piyadesi de sürekli olarak İngiliz bombardımanının tüm ağırlığına açıktı. 2 Temmuz'dan başlayarak İngilizler verdikleri kayıp oranında kayıp verdirdiler ve bazı durumlarda büyük başarılar kazandılar. 14 Temmuz'da, gündoğumunda Rawlingson'un Birinci Ordu'sundaki 22.000 askerle yapılan bir saldırı Alman savunmasında beş buçuk kilometrelik bir delik açtı; yalnızca yedek kuvvetlerinin hızlı hareket edememesi yarma saldırısını önledi.

Müttefik devletlerin asker ve araç gereç üstünlüğü veri alındığında, bu gibi yıpratma düzeyleri Almanya'nın genel durumunda ciddi bir güçsüzleşmeyi gösterdi. Gerek Verdun'ün, gerek Somme'un belirgin özelliği olan *Materialschlacht* –savaş kaynakları– yavaş ama kararlı olarak Alman ordusunu yenilgiye sürükledi. Ağustos sonunda, askeri yenilgilerin neden olduğu yoğun siyasi baskı altında Kayzer Falkenhayn'ı görevden aldı, yerine Hindenburg ile ağırlığı açıkça daha fazla olan Ludendorff'u getirdi. Tarihçiler, Ludendorff'un Reich'a dayattığı çarpık sınai ve siyasi siyasiarın son çöküşe büyük katkısını doğru olarak vurguladılar; ama Ludendorff'un Alman savaş öğretisini yeniden biçimlendirmesini dikkate almadılar. Gerçekte, Almanlar modern savaş alanını keşfettiler ve bu keşif savaşı 1918'e değin uzattı. Ludendorff denetimi eline geçirdikten sonra Alman birliklerinin Somme'da korkunç bir yenilgiye uğramakta olduğunu anladı. Birinci Dünya Savaşı'ndaki öteki komutanlardan farklı olarak, neler olduğunu doğrudan doğruya görmek için cepheye gitti. Anılarında, "[Gerçek koşullara] kendimi uyarlamak benim görevimdi," diye yazar ve bilgi toplama gezisinde askerlerle karargâh subaylarının düşündüklerini söyle-

melerini, "ısmarlama" sözleri aktarmamalarını istedi. Öğrendikleri, en çok korktuğu şeyi doğruladı: Ordunun taktik yaklaşımı Alman kayıplarını en üst düzeye çıkarıyordu.

Ludendorff sorunu son zamanlarda savaş alanında deneyim kazanmış birtakım uzman genelkurmay subaylarına aktardı. Bu takım, 1916 yılında tamamlanan *Savunma Savaşının Yürütülmesi* adlı elkitabının içerdiği yeni bir öğreti geliştirdi. Değişikliklerin Somme'u etkilemesi için çok geçti; ama yeni öğreti Almanların 1917 ile 1918'deki savaş biçimlerini değiştirdi. İleri hatlara çok sayıda piyade yığmak yerine ileri mevzilere yalnızca makineli tüfeklerden ince bir perde hattı yerleştirilecekti. Sonra düzenin içine ne çok girerse giderek o denli yoğunlaşan bir dizi mukavemet noktası saldıranlara daha ağır kayıplar verdirecekti. Bu arada, sızanlara karşı kısmi ya da genel saldırıda bulunmak için piyadenin büyük bölümü düşman toplarının menzilinin dışında kalacaktı. Her şeyden önemlisi, yeni öğreti, taktik kararlar için yetkeyi komuta zincirine devrediyordu. Çekilmeye, dayanmaya ya da karşı saldırıya ilişkin önemli kararları artık savaş alanındaki teğmenlerle yüzbaşılar vereceklerdi.

Bu arada, doğuda işler, Merkezi Devletler'i için görece iyi gitmişti. 1915'teki başarıdan sonra Falkenhayn bozguna uğrayan Rusları ülkelerinin iç kısımlarına kovalamamak için hiçbir neden görmedi. Ancak Falkenhayn'ın Avusturyalıları küçümsemesi tehlikeli bir durum yarattı. 1916 yılının başlarında, Conrad, Merkezi Devletler'in İtalyanları vurup savaş dışında bırakmalarını önerdi; Falkenhayn öneriyi geri çevirdi; ama Avusturyalılar Almanlara haber vermeden yine işe koyuldular ve Fransızların umutsuz girişimlerine karşın Ruslar büyük bir saldırıya geçmeden hemen önce İtalyanlara saldırmak için en iyi birliklerini Doğu Cephesi'nden çektiler.

Yeni yönetim altında çarın savaş bakanlığı sonunda Rus sanayisini harekete geçirdi ve teçhizat ile ikmal maddeleri cepheye akmaya başladı. Kafkaslar'da Türklere karşı başarılı harekâtlardan sonra STAVKA –Rus başkomutanı ile kurmayları– kuzeyde Almanlara karşı daha büyük saldırılara zemin hazırlayacak Ge-

neral Alexi Brussilov'un güneydeki ordusuyla başlayarak bir dizi sınırlı saldırı yapılmasına karar verdi. Brussilov öteki Çarlık generallerinden bir gömlek üstündü. Saldırıyı en ince ayrıntılarına değin planladı ve hazırlıklar sırasında astlarına üsteleyerek belirtti; Conrad'ın İtalya'ya saldırmak için birlikleri çekmesiyle zayıflayan Avusturya savunmalarını çok yakından biliyorlardı.

4 Haziran 1916'da Brussilov'un saldırısı başladı ve Avusturyalılar çöktüler. Ruslar iki haftada 200.000 tutsak aldılar ve 65 kilometre ilerlediler; Avusturya yine yenilginin eşiğine gelmişti. Önceki Rus harekâtlarının belirleyici özelliği olan hazırlıksızlığı, çarın komutanlarının sonraki saldırıları da göstermiş olsa da, Falkenhayn zayıf müttefikini destekleyecek yeterli kuvveti yalnızca Verdun'e son vererek toplayabiliyordu. Bununla birlikte, Brussilov'un başarısı Romanyalıları Avusturya-Macaristan'ın çöktüğüne ikna etti ve Ağustos'ta aceleyle Merkezi Devletler'e savaş ilan ettiler. O zamana dek Almanya ile Avusturya'nın Romanya'yı ezmek ve değerli kaynaklarını –buğday ve petrol– denetlemek için yeterli kuvveti vardı. Bu nedenle Romanya'nın savaşa girmesinin tek stratejik sonucu bitkin Rus ordusunun savunmak zorunda olduğu cepheyi genişletmekti.

1916, savaşa katılanlardan hiçbiri için başarılı bir yıl olmadı. Verdun, Fransızların canını çok yakmıştı; İngilizler, Somme'da önemli bir başarı kazanamadılar; Ruslar, devrimin eşiğindeydiler. Öteki tarafta, Avusturya yeni yenilgiler almış, Almanlar kaldıramayacakları ölçekte bir yıpratma durumuyla karşı karşıya kalmışlardı. Düşman taraflar, sersem savaşçılar gibi 1917'ye bir tükenmişlik içinde girdiler; ama hiç kimse bitmez tükenmez kırımın sonunu göremiyordu.

1917: En Karanlık Yıl

1916 yılının sonunda Fransızlar, başarısızlığından dolayı saygınlığını yitiren Joffre'nin yerine Robert Nivelle'i getirdiler. Nivelle, özellikle Verdun'de savaşın ilk aşamalarında verdikleri toprakları geri almadaki başarısıyla, yenilikçi birisi olarak büyük bir

ün kazanmıştı. Şimdi ordunun sorumluluğunu alan Nivelle 1917 başlarında, André Laffarge'ın yazdığı (Almanları da büyük ölçüde etkilemiş olan) bir taktik kitapçığa dayanan savaş öğretisini değiştirmeye koyuldu. Laffarge'ın yaklaşımı, birliklerin düşmanın cephe hattındaki siperlere yarma saldırısı yapmalarına ve ağır savunmaları geçmelerine olanak veren bir merkezden yönetilmeyen harekât taktiklerinin geliştirilmesini amaçlıyordu; Verdun'deki başarısı doğru yolda olduğunu gösteriyordu. Nivelle Fransa'da, büyük çıkıntının tabanında düşman mevzilerinde kurulmuş olan Alman hatlarını yarmak için bu yeni taktik öğretisini kullanarak 1917 ilkyazında büyük bir saldırı yapılmasını önerdi.

Ancak bütün bu varsayımlar hatalıydı; çünkü kış ortasında Ludendorff çıkıntının büyük bir bölümünden geri çekilmelerini buyurmuştu. Bu kararın birkaç nedeni vardı. Bazılarının Fransız topraklarının terk edilmesini bir zayıflık işareti olarak görmesine karşın, kısaltılan cephe, araziyi yeni öğretinin kavramlarını desteklemek için kullanarak yeni savunmalarına büyük bir dikkatle konumlanmalarına olanak verdi. Sonunda, terk edilen bölgeleri ıssızlaştıran Almanlar, çok yerinde olarak, geri çekilmeye, Niebelungen destanındaki kötü cüce "Alberich"in adını verdiler. Ludendorff'un geri çekilmesi, Nivelle'in saldırısının harekât gerekçesini ortadan kaldırdı. Ayrıca Almanların yeni derinlemesine savunma düzeni (bkz. s. 326) Fransızların yaptığı saldırı taktiklerindeki yenilikleri baltaladı.

1917'de Fransız ordusu her halükârda kırılgan bir araçtı. Bitmez tükenmez saldırılar ve kırımlar hem Fransız ordusunu hem de halkını bitkin düşürmüştü. Ayrıca Fransız ordusu savaş boyunca askerlerine çok kötü bakmıştı. Sağlık hizmetleri rezalet bir durumdaydı; Fransız generaller askerlerinin yaşamlarını gözetmiyorlardı; yiyecekler berbattı; asker izinleri yetersizdi. Nivelle, belki de bu zayıflıkları fark ettiğinden, gelecek saldırının Alman ordusunu kıracağına söz verdi; ama olmadı. Kabul etmek gerekir ki, Fransızlar ön hatlardaki mevzileri geçerken pek zorlanmadılar; ama tam da Ludendorff'un tasarladığı gibi, daha içeriye gittikçe kayıpları arttı. İkinci günün sonunda, 120.000 Fransız askeri ölü ya da yaralı

olarak yatıyordu; ayakta kalanların Alman savunmasını yaracaklarına ilişkin pek umut yoktu. Nivelle, felaketi tamamlamak için saldırı bir kez başarısız olunca durmayı reddetti, selefi gibi kırımı sürdürdü.

Askerler buna tepki olarak başkaldırdılar. Önce birkaç alay saldırmayı reddetti; ama kısa sürede karışıklık bütün orduya yayıldı ve bir haftada çok sayıda alay kırmızı bayrak çekti. Başkaldıranların çoğu kendilerine iyi davranılmasını istiyorlardı –hatta bazıları ileri hatlarda yerlerini korumayı sürdürüyorlardı– ama karışıklık gerideki hatlarda da vardı; sarhoş askerlerin karargâh subaylarına saldırdığı, başkalarının da sıhhiyecileri dövdüğü birkaç olay oldu. Yenilgiyi kabul edenler barış istemlerini dile getirdiler.

Fransa çöküşün eşiğinde endişeliydi. Çaresizlikle Fransız siyasetçiler, acımasızlıkla bunalımdan çıkaracak tek siyasetçi Georges Clemenceau'ya başvurdular. Clemenceau, orduyu yeniden yapılandırması için Pétain'i atadı. Clemenceau Paris'e, Pétain orduya sıkı düzen getirdi. Başkaldıranlardan en az yirmi üçü kurşuna dizildi, 250'si de iki cephe arasındaki bölgeye gönderilerek toplarla yok edildi. Ancak Pétain bu önlemlerle eşzamanlı olarak, yakınmaları dinlemek için neredeyse her tümene gitti ve sağlık hizmetlerinde, izin düzeninde, öteki yakınma konularında köklü bir iyileştirme yaptı. Her şeyden önemlisi, Pétain askerlerinin yaşamını koruyacağını açıkça belirtti. Yine 1917'nin kalan bölümünde Fransız ordusu önemli harekâtlar yapamadı. Rusya'daki devrimden ve Amerika'nın seferberliğe yeni yeni başlamasından dolayı savaşın yükü Britanya Seferi Kuvvetleri'ne kaldı.

Tarihte, Haig'in 1916'nın başarısızlıklarını ciddi olarak ele aldığına ilişkin pek az kayıt vardır. İngiliz başkomutanlığı, taktik geliştirilmesini komutası altında Batı Cephesi'nde hizmet veren birbirine denk ordulara bırakmıştı. Sonuç olarak, Alman ordusunda olduğu gibi yeni yaklaşımlar getirmek için tutarlı hiçbir çaba ortaya çıkmadı. Tersine, her İngiliz ordusu taktik yenilik sorunu ile kendine özgü yollarla uğraştı; bazı durumlarda, özellikle Rawlinson ile Plumer'in ordularında, İngiliz ordusunun topçu gücü kadar dikkatli hazırlığı, baskını ve aldatmayı vurgulayarak alınan

önlemler hem gerçekçi hem de yenilikçiydi. Plumer'in birlikleri, topçular ile piyade saldırısı arasında eşgüdüm sağlayan ve yalnızca sekiz kayıpla Alman mevzilerini yok eden dikkatli bir harekât planlamasıyla, 17 Haziran 1917'de yaptıkları bir saldırıyla Messines Sırtı'nı aldılar. Bu başarı, İngilizlerin 1917'de ne denli başarılı olabileceklerini düşündürmektedir. Ancak böyle bir yaklaşım, Haig'in istediği Batı Cephesi'nde parlak bir yarma hareketi ile sonuçlanmayabilirdi. Oysa o dostu süvari Hubert Gough'un cesur ama gerçekçi olmayan önerilerini yeğledi.

Komutayı aldığı ilk günlerden beri, olası bir saldırı nedeniyle Flandra (Hollanda'da bir bölge) Haig'in ilgisini çekiyordu; ama 1916'da Fransızlar İngilizleri Somme saldırısına ittiler; 1917'de Haig kendi oyun alanını belirleyebilirdi; Flandra'yı seçti. Bu seçimin arkasında sağlam bir stratejik gerekçe vardı; çünkü işgal altındaki Belçika'da bulunan Alman denizaltı üsleri Müttefik devletlerin deniz taşımacılığı için büyük bir tehlike oluşturuyordu. Yine de, Haig'in planları 1916'da olduğu gibi, Napolyon savaşlarının hayali dünyasına dayanıyordu; topların dövdüğü Almanların ileri hattının teslim olmasını, sonra yenik düşmanı etkin bir biçimde kovalayacak süvariler için piyadenin cepheyi yarmasını bekliyordu.

Flandra, Ortaçağ'da halk su boşaltımı için karmaşık bir kanallar labirenti kazıncaya kadar büyük bir ilkel bataklıktı. Her yıl Ağustos'ta bölgeye çok yağmur yağardı; Haig büyük saldırısı için tam da bu zamanı ve bu dönemi seçti. Su boşaltım düzeneğini harap eden İngiliz bombardımanı 15 Temmuz 1917'de başladı ve on altı gün sürdü. 31 Temmuz'da piyade Ypres yakınındaki Passchendaele'de saldırdı; ertesi gün yağmurlar başladı. Bombardıman ve yağmur kısa zamanda kırsalı yapış yapış bir çamur batağına çevirdi. Ayrıca bombalar Alman ileri karakollarının üzerine düştü, gerideki başlıca savunma mevzilerine büyük ölçüde dokunmadı; bu nedenle İngilizlerin ilk saldırıları kendilerine çok az mevzi kazandırdı. Haig iyimser kurmaylarının desteğiyle yine de Londra'ya her şeyin yolunda gittiğini bildirdi. Haig'in istihbarat başkanı General Charteris ile kurmay başkanı Launcelot Kiggell özellikle bu tür aldatmacalara alet olmaya istekliydiler; savaş bittiğinde, Kiggell

Londra'ya dönerken ilk kez cephe hattına gitti. Kiggell'in acıklı yorumu –"Aman yarabbi! Biz askerleri savaşmaları için gerçekten buraya mı gönderdik?"– Britanya Seferi Kuvvetleri komutanlığını açığa vurmaktadır.

Somme'da olduğu gibi, Passchendaele de insafsız bir yıpratma savaşına döndü. 13 Eylül'de, Sir Herbert Plumer'in ordusu, saldırıdan önce atılan 3.500.000 top mermisinin arkasından, üç buçuk kilometrelik bir cepheye saldırdı. Ancak Alman piyadelerinin çoğu top menzilinin dışında beklediler; kayıpları Somme'la karşılaştırıldığında çok azdı... Bununla birlikte, Passchendaele bütün taraflar için korkunç bir deneyimdi. Avustralyalı bir subay, keşif devriyesinden sonra şöyle yazdı:

> Yamaç hem onlardan hem de bizden ölülerle dolmuştu. Gittiğim küçük bir koruganın ölülerle dolu olduğunu gördüm; bunun üzerine dikkatle bir sonrakine geçtim. Burada, Manchester [taburlarından] yaşayan elli asker vardı. Hiç bu denli umutsuz ve yılgın insan görmemiştim. Bitkinliğin ve korkunun en son aşamasında küçük koruganın arka tarafında birbirlerine sokulmuşlardı. Almanlar onları gün boyunca avlıyorlardı; o gün elli yedisi av olmuştu; ölenlerle can çekişenler kitleler halinde yatıyordu. Sayısız yaralı vardı; yaralarına bakılmamıştı ve bazıları dört gündür orada öyle yattığından hafif hafif inliyorlardı.

Haig Ekim sonunda Passchendaele saldırısına son verince, İngilizlerin kayıpları neredeyse 300.000'e ulaşmıştı; Fransızlar ve imparatorluk kuvvetleri ile birlikte Müttefik devletlerin kayıpları 400.000'in üzerindeydi; Almanlar 270.000 asker yitirmişlerdi. Almanların daha az kayıp verebilecekleri ileri sürülebilir. Ancak böyle bir uslamlama, bu koşullarda bu denli çok askeri ölüme gönderen yaratıcı olmayan önderliğe pek özür bulamaz.

Kasım 1917'de İngilizler Haig'in ağır yaklaşımının bir seçenek olduğunu gösterdiler. Tanklar ilk kez Somme'da görülmüştü; ama bütün yeni silahlar gibi, tankların da başlangıçta sorunları vardı. Flandra'da savaş yavaş yavaş durunca, tank kolorduları komutanı General Ellis, Flandra'dan uzakta, Alman mevzilerine bir tank baskınının başarılı olabileceğini ileri sürdü. Lloyd George'un siyasi

baskısı altındaki Haig, Flandra'daki ağır kayıpları göz önüne alarak bu teklifi kabul etti. 20 Kasım'da kısa bir ön bombardımandan sonra, İngiliz tankları Cambrai önündeki Alman mevzilerine saldırdı. Savunmada olanların kullanabilecekleri hiç yedekleri yoktu ve savunmadaki tümenler "B sınıfı"ydı.* Alman ordusundaki en zayıf tümenlerdi. Mevziler çöktü; İngiliz tankları ve tankları destekleyen piyade, Passchendaele saldırısında üç ayda kazanılan topraktan fazlasını bir günde, 5.000'in altında kayıpla kazandı. Ancak hiç yedek kuvvet yoktu ve savunma hazırlıkları yetersizdi. Bir hafta içinde öldürücü bir Alman karşı saldırısı, Ludendorff ile yanındaki plancıların hazırladığı yeni bir saldırı öğretisini ilk kez kullanarak Cambrai çevresindeki İngiliz mevzilerini vurdu ve İngilizleri başladıkları noktaya itti. Haig gibi Ludendorff da tankların arkası gelmeyen sonuçsuz bir hamle olduğuna karar verdi.

Batı'da öldürücü savaşlar sürerken, Rusya'da çok önemli olaylar oluyordu. Şubat 1917'de Çarlık rejimi çöktü; yozlaşmış yönetimin kalıntıları birkaç gün içinde ortadan kalktı ve iyi hazırlanmamış olan siyasi partileri içeren geçici bir hükümet kuruldu. Bu kargaşayı artırmak için Almanlar, sürgündeki devrimci önder Vladimir Ilyich Lenin'in Rusya'ya dönmek üzere mühürlü bir trenle İsviçre'den Rus topraklarına geçmesine izin verdiler. Rus siyasetçiler içinde yalnız Lenin savaşın hemen bitirilmesinde direttiğinden, 1917 ve 1918'de Lenin'le Bolşevik Partisi'ni, Rusların kalan savaş gücünü çökertmek amacıyla bir kampanya yürütmek üzere altınla beslediler; Lenin kendi amaçları kadar ona para veren Almanların gereksinimini de yansıtan bir tutumla Bolşeviklerin "barış ve ekmek" sloganının propagandasını yapıyordu. İyi finanse edilen bir propaganda ile Bolşevikler geçici hükümetin altını oydular ve ordunun moralini büyük ölçüde etkilediler; bu arada Temmuz'da yenilgi

* Üç sınıf yedek söz konusudur: A, B ve *Ersatz*. "A sınıfı," yedek orduda beş yıl hizmet görmeyi yükümlenen eski askerlerden oluşur. Yılda dört hafta eğitim gördükten sonra beşinci yılın sonunda "B sınıfı"na geçerler. "B sınıfı"ndakilerin hizmet yükümlülükleri on yıldır; yılda iki hafta da eğitim görürler. Onuncu yılın sonunda, "*Ensatz*"a geçerler; artık önceden belirlenmiş birlikleri yoktur; savaş sırasında, gerek duyulduğunda askere alınırlar. Eğitim zorunluluğu yoktur. Hizmet süresi kırk yıldır, gerektiğinde uzatılabilir – ç.n.

ile sonuçlanan bir saldırı Rus birlikleri arasında disiplinin çökmesini körükledi. Temmuz ayında St Petersbug'da bir Bolşevik darbesi başarısız oldu; ama dört ay sonra ordunun ve sivil hükümetin genel olarak çökmesi Lenin'in iktidarı ele geçirmesini sağladı.

Rus ordusunun disiplininin ve dayanma gücünün ortadan kalkması ve artık Almanya ile Avusturya'nın istemleriyle karşı karşıya kalmasıyla, yeni hükümet yalnızca ürkek bir teslim olma yolu izleyebilirdi. İlk görüşmeler başarısız oldu; ama Almanların hızla ilerlemesi, devrimci söylemin askeri kuvveti durduramayacağına Lenin'i çabucak ikna etti. Mart 1918'de Almanlar başkente 100 km uzaklıktayken, Bolşevikler Brest-Litovsk'ta barış antlaşması imzaladılar ve Baltık ülkelerini, Polonya, Finlandiya ve Ukrayna'nın büyük bir bölümünü teslim ettiler. Ancak Almanların hırsları neredeyse hiçbir sınır tanımıyordu; birliklerini batıya çevirmek yerine Ludendorff daha çok toprak almak için doğuda önemli ölçüde kuvvet bıraktı. Almanlar Mayıs başlarına değin Ukrayna'nın geri kalanını, Kırım'ı, Finlandiya'yı işgal etmişlerdi ve Ludendorff Urallar'a uzanan bir Germen imparatorluğu istiyordu. Brest-Antlaşması ve sonuçları Almanya'nın toprak iddialarına dikkat çekti; Versay Antlaşması'nın adaletsizliği konusunda sonraki karşı çıkışları da inandırıcı gelmedi.

Almanlar Rusya çökerken, Avusturyalılara İtalya'ya yeni bir saldırı yapması için küçük bir seçkin tümen verdiler. 24 Ekim 1917'de perişan durumda olan bir İtalyan ordusuna bir Avusturya-Almanya saldırısı yapıldı. Devam eden askeri başarısızlık, askerlere kötü davranılması ve ulusun moralinin çökmesi felaket için olgunlaşmış bir durum oluşturdu. Caporetto'da, Isonzo Vadisi'nde cephe bir günde çöktü; bazı bölgelerde Avusturyalılar ile Almanlar –en azından batıda– inanılmaz bir yol alarak 16 km ilerlediler. Bir Alman subayı (Erwin Rommel) gün boyunca takviye edilmiş bir bölükle yaklaşık 10.000 İtalyan'ı tutsak aldı. Bir süre için İtalya barış istemek zorunda gibi göründü; ama Avusturyalılar tek başlarına İtalya'yı yenecek güçte değilken, Almanlar da harekât alanında savaşı sürdüremeyecek durumdaydılar. İtalyanlar, İngiliz-Fransız kuvvetlerinin önemli ölçüde yardımıyla düşmanın ilerlemesini

Piave Nehri'nde durdurdular. Ancak Caporetto bozgunu, çaresiz Müttefik devletlerin hedefinin içinde bulunduğu darboğazın bir başka işaretiydi.

1918: Karar Yılı

Ludendorff'un taktik uzmanları, 1917 güzüne kadar başarılı "derinlemesine savunma"ya koşut bir "derinlemesine saldırı" öğretisi geliştirmişlerdi; ertesi kış boyunca da Almanlar bir grup seçkin tümeni yoğun olarak bu yeni taktikle yeniden düzenlediler ve eğittiler. Yaklaşık kırk "baskın birliği"ne [Stoßtruppen] yeni teçhizat, en iyi erbaşlarla subaylar ve yeni kavramlarla katı bir talim verildi. Öğretinin her aşamasını çok iyi anlamaları için tümen komutanları dahil olmak üzere tüm subayların eğitim okullarından geçmeleri önemlidir. Yeni yaklaşım, otoritenin erbaşlara kadar devredilmesinin üstünde duruyor ve savaş alanında harekâtı yeniden başlatıyordu. Ancak harekât ateş gücüyle sıkı sıkıya bağlı ve eşgüdümlüydü. Ayrıca, yeni öğreti, Alman birliklerinin düşman hatlarına girerek üstünlük kazanmasını ve korumasını istiyordu; birlikle olabildiğince hızlı ve acımasızca geri bölgelere girmeliydiler. Hız başarının anahtarı haline gelmişti.

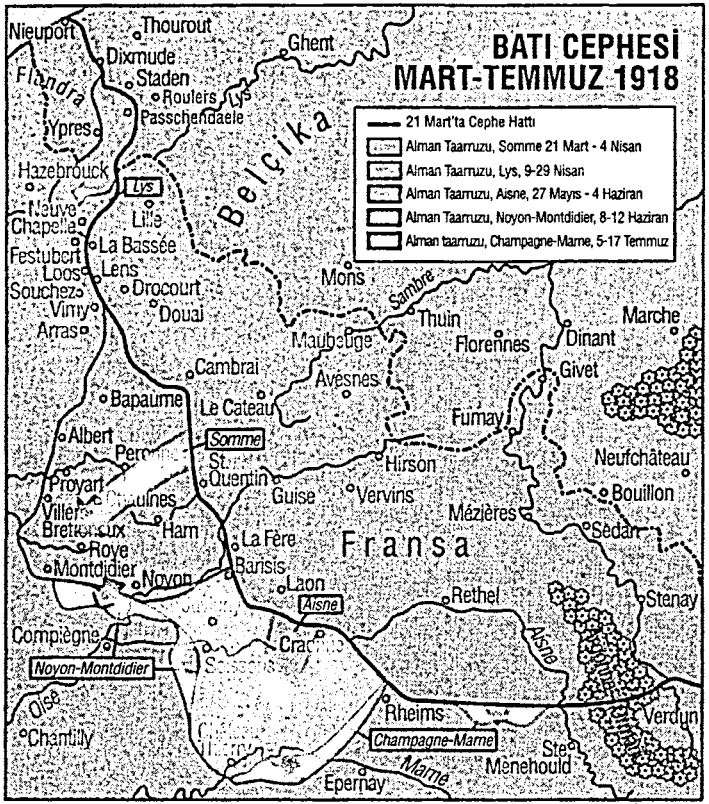
Bununla birlikte, ihmal edilemeyecek bazı zayıflıklar Alman mevzilerine zarar verdi. Ordunun, seçkin baskın birlikleri dışında öteki bölümlerinde teçhizat, insan gücü ve yeni savaş tarzını yürütecek bir talim yoktu. Ayrıca, daha iyi erbaş ve subayların baskın birimlerinde yoğunlaşması öteki birimlerin savaş potansiyelini hızla azalttı. Ludendorff, Amerikalılar gelmeden az sayıdaki seçkin tümeniyle savaşı kazanmak zorundaydı; yoksa ordunun kalan bölümü daha fazla dayanamayacaktı. Son olarak, Almanlar savaş alanındaki taktik sorunları hayran bırakan bir biçimde düşünürlerken, taktik başarıların nasıl zafere çevrilebileceğine ilişkin düşünceleri yoktu. Veliaht Prens Rupprecht bahar saldırılarının harekât hedeflerini sorduğu zaman Ludendorff şöyle yanıtlamıştı: "Benim 'harekât' sözcüğüne itirazım var. Onların [hatlarında] bir delik açacağız. Gerisine bakacağız." Ludendorff, ilk büyük dar-

benin Gough'un Beşinci Ordu'su ile Plumer'in Üçüncü Ordu'sunu hedef almasına karar verdi.

1917 ve 1918 kışı boyunca Haig de derinlemesine bir savunma siyaseti benimseyeceğini açıkladı; ama karargâhı tüm Britanya Seferi Kuvvetleri'nde tutarlı bir öğretiyi uygulamaya koyamadı. İngilizlerin savunma mevzilerinin birçoğunda piyade hâlâ düşmanın top ateşinin menzili içindeki ileri mevzilerde yer almıştı; topçularla piyadeler arasındaki eşgüdüm zayıftı; komuta yapısı bozulursa, az sayıda subayın bağımsız hareket edecek eğitimi vardı. Ancak bu tür zayıflıklar Haig ile kurmaylarını ilgilendirmiyordu. 2 Mart'ta Britanya Seferi Kuvvetleri komutanı anılarına şunları yazmıştı:

> Üç ordunun cephesinde gördüklerimden çok hoşnut kaldığımı ordu komutanlarına söyledim. Planlar sağlamdı ve epey iş yapıldı. Ben yalnızca düşmanın bizim cephemizi fazla güçlü bulacağı için ağır bir yenilgiye uğraması neredeyse kesin olduğundan saldırmakta duraksayacağından korkuyorum.

Alman saldırısı 21 Mart 1918'de, sabah saat beşte, 65 kilometrelik bir cephede her siperi, batarya mevziini, geçici ikmal deposunu iş göremeyecek hale getirinceye değin bombalayan 6.473 obüsün ateşiyle başladı. Sabah 9:35'te bombardımana 3.500 siper havanının gürültüsü eklendi; beş dakika sonra otuz iki tümen yürüyüşe geçti; otuz dokuz tümen yedekte bekledi. Almanlar "Michael" saldırısına bir milyonun üzerinde askerle başladılar. İngiliz savunmaları hemen çözüldü. Kuzeyde Plumer'in kuvvetleri, Almanların büyük kazanımlar elde etmeyi hedeflediği bir bölgede daha etkin bir biçimde dayandılarsa da Alman saldırıları ikinci günde Gough'un Beşinci Ordu'sunu paramparça etmişti. Bu noktada, Ludendorff savaşı kazanmak için son kozunu oynadı. Güneyde ilerlemenin İngilizlerle Fransızları ayırmaya yönelik bir tehdit oluşturmasına karşın, Ludendorff çok az başarı elde etmiş olan kuzey saldırısını güçlendirmeye karar verdi. Almanlar ilerlerken üzücü olaylar olmuş, çok sıkı düzenli baskın birlikleri bile yolları üzerindeki geçici ikmal depolarını yağmalama eğilimi göstermişlerdi. En iyiler arasında da disiplin gevşemişti.





Harita 14 a, b. 1918 saldırıları: Almanların bahar saldırıları (solda) ve savaşın son altı ayında Müttefik kuvvetlerin hareketleri (sağda). Alman saldırıları 1914'e değin görülmemiş ilerlemeler kaydetti; ama hiçbir belirleyici sonuç alınamadı. Bu hamlelerle yalnızca toprak ele geçirildi, hiçbir stratejik hedef ve sonucunda kazanımı savunmanın saldırıların başladığı hattın savunmasından daha zor olmadığı kanıtlandı. Gerçekte, saldırı sürecinde Alman ordusunun kendini yok etmesi çok önemli olan sonuçtu. Müttefik birlikleri, yenilen ve çökmekte olan bir düşman karşısında ilerlediler. Bu hamlenin –en başarılı ama tarihte en az incelenen sefer de– büyük bölümünü İngiliz ordusu taşıyordu.

Bir süre Haig Manş'a çekilmeye ve Fransızlarla hatlarını koparmaya hazırlandı; ama iki önemli gelişme oldu. Birincisi, Pétain hayranlık uyandıran bir biçimde destek kuvvetlerini yetiştirmek için araya girdi; ikincisi, yenilgiyle yüz yüze gelen Müttefik devletler kuvvetleri genelde denetlemek ve eşgüdümü sağlamak için bir yüksek komutanlık oluşturdular. Parlak bir askeri eğitmen ve önder olan Ferdinand Foch Müttefik kuvvetlerin başkomutanı oldu. Bir hafta içinde Foch'un birlikleri saldırıyı durdurdu. Ne denli etkili bir biçimde ilerleseler de fiilen kaybeden taraf Almanlar oldu. Yeni taktikleri uygulamak kolay değildi; çünkü saldıranlar çok ağır kayıplar vermişlerdi; ayrıca, Almanlar strateji ya da harekât açısından önemli hiçbir şey kazanmamışlardı. Sonunda, saldırı bittikten sonra oluşan yeni hatların savunulması daha güçtü ve daha fazla birlik gerekliydi.

Yine de, Ludendorff dikkatini bundan sonra İngiliz ileri hattının kuzey kısmına çevirdi. Başından beri oraya saldırmayı tasarlıyordu; ama ağır kayıplar nedeniyle elinde yalnız on bir tümen kalmıştı. Almanlar bir kez daha sonuçsuz ama etkileyici bir taktik başarı kazanmışlardı. Bazı Portekiz birliklerinin çökmesinin yardımıyla baskın birlikleri ileriye atıldılar; ama harekât düzeyinde cepheyi yarma yetenekleri yoktu; Haig'in ise bölgede yeterince yedek gücü vardı ve ağır kayıplar verdikten sonra, önemli kazanımlar elde edilmeden ilerleme durdu. Ludendorff Müttefik yedek kuvvetlerinin kuzeyde toplanmasıyla, Aisne'de Fransızlara saldırmaya karar verdi. Mayıs sonuna dek, Chemin des Dames'a kırk dört tümen yığmıştı. Mart'ta kötü hırpalanmış olan üç İngiliz tümeni de dinlenmek ve yeniden hazırlanmak için bölgeye gelmişti. Pétain, Fransız komutanlara derinlemesine savunma için hazırlanmalarını buyurdu; ama Birinci Ordu komutanı General Duchesne bu emre uymadı ve İngilizler bile ileri hattaki siperleri piyadelerle birlikte doldurdular.

27 Mayıs'ta, 4.000 top ve kuvvetli patlayıcı maddeyle karıştırılmış bol miktarda gaz mermisiyle büyük bir bombardıman başladı. Üç saat sonra Alman piyadesi amacına ulaştı. Müttefik cephesi çöktü ve bir günde Alman Yedinci Ordusu iki –bazı yer-

lerde üç– nehir geçti ve kırk kilometrelik bir tabanı ve Müttefik cephesinin içine yirmi kilometre giren bir köprübaşı tuttu. Saldıranlar ileri hattı savunan dört tümen ile ilerleyen dört tümeni daha yok ettiler ve ertesi gün de aynı şiddetle ilerlemeyi sürdürdüler. Ludendorff, Flandra'ya yapılacak son bir saldırıdan önce Müttefik yedek kuvvetlerini kuzeyden çekmek için yalnızca Chemin des Dames'a saldırmaya niyetlenmişti. Ancak başarı başını döndürdü ve komutanlara açık kart verdi; ilerlemeyi sürdürmek için elle tutulur bir hedefi olmaksızın yedek kuvvetlerini aceleyle getirdi. Bununla birlikte, Almanlar 30 Mayıs 1918'de Paris'e 65 kilometreden az uzaklıktaki Marne'a ulaştılar. Hükümet yine Bordeaux'ya kaçmaya hazırlanırken Fransız halkı paniğe kapıldı.

Ancak Pétain paniğe kapılmadı. Savaşın başlamasıyla birlikte bir gün içinde on altı tümeni Marne'a doğru yola çıkardı. Buyruğu altındakilere ve siyasetçilere, Amerikalıların akın halinde gelmesinden önce İngiliz-Fransız kuvvetlerinin birkaç ay daha dayanmaları gerektiğini açıkça belli etti; gerçekten de Amerika Birleşik Devletleri sıkışık durumda olan müttefiklerine önemli ölçüde yardım etmeye başlamıştı. 4 Haziran'da Château-Thierry'de ABD birlikleri kendi paylarına düşen işi iyi yaptılar ve Fransızların desteği ile Almanları durdurdular. Amerikalılar taktik açıdan yetersiz olsalar da heyecanları ve gayretleri Fransızların moralini yükseltti. Bu arada Almanlar dördüncü saldırılarını başlatmak için hazırlandılar. Bu kez bahar saldırıları sırasında oluşan köprübaşları arasındaki boşluğu ortadan kaldırmak için Fransızları hedef aldılar; ama hazırlıklar o denli kötü yapıldı ki düşmanları yeterince uyarılmış oldu. Bu sahadaki Fransız komutanlar hâlâ ileri hattaki siperlere topçu bombardımanıyla birçoğunun katledileceği piyadeleri yığıyorlardı; ama en azından hazırlıklıydılar. Almanların kazanımları az, kayıpları yine çoktu.

Hırpalanmış ve yorgun Alman ordusu artık son büyük saldırısı için hazırlanıyordu. Düşünceleri ve insan gücü neredeyse tükenmiş olan Ludendorff, Rheims'da düşmana son bir darbe indirmeyi amaçlıyor ve İngilizleri yenmek için büyük bir saldırı başlatabileceğine hâlâ inanıyordu. Yine de, ordunun moralini yüksek tutmak

için, gelecek saldırısına *Friedenstrum* –barış saldırısı– kod adını verdi. Yine önceden uyarılan Müttefik devletleri sonunda bir derinlemesine savunma hazırladılar ve Foch destek kuvveti olarak on bir tümen sağladı. Son Alman saldırısı, saldıranlar için Nivelle'in 1917'deki bahar saldırısının Fransızlara neden olduğu felaketten daha büyük bir felaket oldu. Almanlar, son derece büyük kayıplar vermelerine karşılık, ileri hat siperlerinde zar zor bir köprübaşı aldılar ve Almanların morali dibe vurdu. "Michael" başladığından beri bir milyon Alman ölmüş ya da yaralanmış, en fazla zararı baskın birlikleri görmüştü; dört yıllık kırımdan sonra bu kayıpların yerini doldurmak olanaksızdı. Ordunun morali o kadar kötüydü ki yarım milyondan fazla Alman askeri firar etmişti. Müttefik devletlerin gücü binlerce Amerikalının gelmesiyle artarken, Ludendorff'un ardı arkası kesilmeyen saldırıları orduyu mahvetmiş ve kırılma noktasına getirmişti.

Önce Fransızlar saldırdılar. 18 Temmuz'da Fransızların Onuncu Ordu'su Marne köprübaşının batı tarafına saldırdı. Saldırı ilk saatlerde köprübaşındaki Alman kuvvetlerinin ikmal malzemeleri için koruduğu Soissons'u tehdit etti. Sonunda Almanlar kaçtılar; ama 1918'deki ilk büyük yenilgilerini yaşadılar. Foch astlarına, tükenmiş Almanları baskı altında tutmak için bir dizi saldırı yapmalarını buyurdu. Bir sonraki darbe kuzeye indi. 8 Ağustos 1918'de çok sayıda İngiliz tankının desteğindeki kraliyet birlikleri, Avustralyalılar ve Kanadalılar, Amiens yakınlarındaki hazırlıksız düşmana saldırdılar. Ölüm bölgesini geçen piyadeyi tanklar korurken, İngiliz topları da düşman toplarını bastırdı. Altı Alman tümeni çöktü – gerçekte öyle çökmüşlerdi ki, geri çekilen birlikler yedek kuvvetlerin cepheyi sağlamlaştırmalarını engellemeye çalıştılar. İngiliz zırhlı araçları Almanların art bölgelerine girdi ve yedeklerin karşı saldırı hazırlıklarını bozdu. Almanların kayıplarının üçte ikisinden fazlası savaş tutsaklarıydı (bu durumun ne kadar tehlikeli olduğunu gösteriyordu). Ludendorff daha sonra 8 Ağustos'un "Alman ordusunun kara günü" olduğunu kabul etti.

İngilizlerin bu şaşırtıcı başarısı en az kayıpla kazanıldı. Savaşı tanklar kazanmıştı. İngilizler sayıları görece az olsa da, yine de tank

kuvvetini kilit olarak kullanarak bir ya da belki iki saldırı daha yapabilirlerdi. Ancak Britanya Seferi Kuvvetleri'nin üst komutası bu silahın sahip olduğu potansiyeli kavrayamadı. Tersine, Haig tankları küçük özel görevlerde kullandı ve alışılageldiği gibi, sonraki saldırı harekâtlarında topçu ile piyadeyi bir arada kullandı. Bununla birlikte, Eylül'e değin Britanya Seferi Kuvvetleri batıdaki ana Alman savunmasını, Siegfried Hattı'nı kırmış, düşmanı Belçika kıyısından atmış, neredeyse Brüksel'i almıştı. Ancak bu başarıları büyük bir bedel ödeyerek elde etmişti. Kazanılanlar tamamen farklı bir boyutta olsa da, Ağustos'tan Kasım 1918'e değin İngilizlerin kayıpları önceki yıl Passchendaele'de verilen kayıpları geçmişti.

İngilizler Almanları püskürtürken, Fransızlar merkezde düşmanlarını hırpalayan dikkatle denetlenen saldırıları başlattılar; ama saldırganlara görece az kayıp verdirdiler. İlk büyük Amerikan saldırısı Verdun'ün güneydoğusundaki Saint- Mihiel köprübaşına yapıldı. ABD'nin hazırlıkları beceriksizceydi; Almanlar bütün bunların aldatmaya dönük bir çaba olduğuna inandılar; yine de 1.000'den çok uçakla desteklenen Amerikalıların saldırdığı anda ileri hatlarını kısaltmak için geri çekiliyorlardı. Saint-Mihiel yeniden ele geçirildi. Saint-Mihiel'den sonra artan ABD kuvvetleri müthiş bir karşı koymayla karşılaştıkları Meuse-Argonne bölgesindeki daha tehlikeli düşman mevzilerine yöneldi. Talim yetersizlikleri ile şiddetlenen kırım –her ne kadar Müttefiklerin savaşın başında yaşadığından daha kötü olmasa da– korkunçtu.

Batı Cephesi'nde, yenilgi Almanlara adım adım yaklaşıyordu. Gerçekte baskın birliklerinden geriye hiçbir şey kalmamıştı; savunma tümenleri kurum kadrosunda yüzde yirmiye düşmüştü; yalnızca makineli tüfek nişancıları sürekli direndiler. Ancak Almanları batıdaki durumdan daha çok endişelendirecek gelişmeler vardı. Grevler ve işçilerin huzursuzluğu sanayi üretimini ciddi bir tehlikeye atarken, anavatanda açlık kol geziyordu. Eylül ve Ekim'de, dört yıllık bir savaşı yitiren Almanya'nın müttefikleri Bulgaristan ile Türkiye barış istediler; Kasım'da, Selânik'teki Müttefik birlikleri Macar ovasına ulaşmışlardı; İtalyan ve İngiliz birlikleri Piava'yı geçtiler; 3 Kasım'da ateşkes imzalayan Avusturya'ya yürüdüler.

Ludendorff çaresizlik içinde siyasetçilerden, bozulan askeri duruma istikrar kazandırmak üzere silah bırakışmasının sağlanmasını istedi; ama çok geçti. Almanya'nın oynayacak başka kartı kalmamıştı. Liberal bir şansölyenin, Baden prensi Max'ın atanması Müttefiklerin Almanların savaştan çekilme taleplerini yumuşatamadı ve başkomutanlığın savaşın yitirildiğini itiraf etmesinin ardından ülkede devrim patladı. Donanmanın, onurunu korumak için Açık Deniz Filosu'nu Kuzey Denizi'nde bir "ölüm yolculuğu"na çıkarmaya karar vermesi, Reich'ın sorunlarına bir başkasını ekledi. Ancak dört yıldır kötü davranıldığı ve berbat bir biçimde beslendiğinden acımasızca davranan mürettebatın donanmanın onuru için ölmeye niyeti yoktu; isyan bayrağını çektiler ve Bismarck imparatorluğunun çökmesini devrim izledi. İmparator tahttan çekildi ve ölüm yerine onursuzluğu seçerek Hollanda'ya kaçtı; Ludendorff sahte bir sakal takıp kimliğini gizleyerek İsveç'e kaçtı. Batı Cephesi'nde silahlı çatışmalar 11 Kasım 1918'de durdu.

Savaşın Ülkelerdeki Sonuçları

Savaşın siyasi ve stratejik düzeyde yürütülmesi çok yetersizdi. Avrupalı komutanlar, savaşın meydan okumalarına uymakta zorluk çektilerse de siyasetçiler uyum göstermekte onlardan daha iyi değildiler. Fransız hükümeti, 1914'te Almanların yaklaşması üzerine Paris'i terk ederek Bordeaux'ya kaçtı ve ertesi yılın büyük bir bölümünde de orada kaldı. Pısırıklıktan, Joffre'nin stratejisini değiştirecek bir konumda değildi. Britanya'da Başbakan Asquith 1915'te Gelibolu'daki zorluklar nedeniyle bunalımla karşı karşıya geldi –Churchill iktidardan düştü, muhafazakârlar bir koalisyon kurmak için hükümete katıldılar–; ama ulusal hükümet karışmazlık siyasetini değiştirmedi. Yalnızca şiddetli bir ulusal hoşnutsuzlukla birlikte savaşın tırmanması, Britanya'da değişikliğe yol açtı: Aralık 1916'da, David Llyod George bir saray darbesi yaptı ve Asquith'in yerini aldı; ama bu süreçte kendi partisine zarar verdi ve hükümetin Haig'i denetleme gücünü baltaladı. Fransa'da, 1917'de ordunun çökmesi ve zayıf bir hükümet, yırtıcı Clemenceau'yu ik-

tidara getirdi. Bu siyasi güçlükler, komutanlarla toplum önderleri arasındaki gerilim kadar savaşın toplumlar üzerindeki baskılarını da bir ölçüde yansıtıyordu.

Almanlar farklı bir yol seçerek savaşın gidişatını güçlü bir siyasi önderin eline teslim etmek yerine komutanlara bıraktılar. Hindenburg ile Ludendorff'un gerçekte diktatörlüğe yükselişi, askeri amaca uygunluğu her durumda siyasi bilgeliğin üstüne çıkardı. ABD'ye savaş ilanı askeri yönetimin eksikliklerinin en kötü örneği oldu. Ancak Alman sanayisini felç eden talepleriyle Hindenburg Planı denilen bir plan, zaten zayıf olan ulusal birliği ve nihayetinde ekonomiyi yıktı. Alman silahlı kuvvetleri baştan sona değin, amaçlar ve araçlar arasında anlamlı hiçbir ilişki olmadan daha da iddialı hale geldi. Amaçları *Weltmacht oder Niedergang* –dünya hâkimiyeti ya da yenilgi– idi; ve sonunda yenildiler.

Doğuda en başarısız yapılanma iki büyük otokrat imparatorlukta, Avusturya-Macaristan ile Rusya'da oldu. Çarlık Rusyası, yöneticilerin beceriksizce kararları ve askeri çöküş sivil hükümet yapılanmasını yıkıncaya ve ülkeyi kısa sürede birçok Rus'un eski yönetimin beceriksizliklerini bile arar hale getiren köktenci devrimcilere teslim edinceye dek, halkını kırılma noktasına getirdi. Avusturyalılar, kuşkusuz kendilerini ve düşmanlarını da şaşırtarak savaşın sonuna kadar düşe kalka idare ettiler; ama ardından çokuluslu devletleri parçalandı. Bu imparatorluğun Bosna gibi parçaları hâlâ dünyanın başına dert olmaktadır.

Savaşın insani bedeli, 20. yüzyılın sonunda yaşayanların neredeyse düşünemeyeceği bir boyuttadır. 70 milyonun üzerinde erkek silahaltına alındı, büyük çoğunluğu henüz ilk gençlik ve yirmili yaşlarında olan 9 milyon asker askerlik hizmeti sırasında öldü. Belki 700.000 İngiliz askeri öldü; dominyonlardan 250.000 asker öldü. İtalyanlar 500.000'den çok, Avusturyalılar 1,1 milyon, Fransızlar 1,3 milyon, Almanya da 2 milyon asker kaybetti. Bu kayıpların etkisi ölçüsüz oldu. Avustralya'da on sekiz ile kırk beş yaşları arasındaki yetişkin erkeklerin hemen hemen yarısı gönüllü olarak savaşa katıldılar; üçte birinden çoğu yaralandı ya da sakat kaldı, neredeyse altıda biri öldü. Askere alınan Türklerin yüzde otuz

kadarı, Romen ve Bulgarların yaklaşık yüzde yirmi beşi Sırpların da hemen hemen yüzde kırkı öldü. Fransa, Rusya, Britanya ile dominyonları; Avusturya-Macaristan ve Almanya, hepsi askerlerinin, denizcilerinin, havacılarının yüzde 11-17'sini yitirdiler. Yalnızca, Amerika Birleşik Devletleri, kuvvetlerinin yüzde beşin altındaki ölüm oranı ile teselli bulabilir.

Bu uzunlukta ve yoğunlukta bir savaşta savaşmak için savaşan tarafların yalnızca insan gücünü değil, ekonomik kaynakları ile parasal güçlerini de savaş tarihinde daha önce karşılaşılmamış ölçüde seferber etmeleri gerekiyordu. Cephede bu denli çok asker olunca devletler kadınları görülmedik ölçüde fabrikalara ve işyerlerine getirdiler; bu da bütün Avrupa'da, ahlaktan topluma kadar kadınların durumuna ilişkin her şeyde büyük sosyal değişimler yarattı. Britanya ile Amerika Birleşik Devletleri'nde kadınlara oy hakkının verilmesi savaşla gelen sosyal değişimlerin küçük bir göstergesi idi.

Ancak, savaşın en büyük etkisi Haziran 1914'ten önce Batı uygarlığını simgeleyen inancın tükenişi ile ilgiliydi. Avrupa'nın moralinin çöküşünü köktenci ideolojilerin zaferinden savaş sonrasında dünyada başka hiçbir şey –hem sol hem de sağ zehirler– daha açık gösteremezdi. Sözcüğün tam anlamıyla, savaş Avrupa'nın entelektüel seçkinlerini, savaşın bıraktığı acımasız izlerde basit, anlaşılır yanıtlar bulmak için umutsuz bir arayışa sürükledi. Belki de Avrupa'nın yolculuğunu en iyi şiir anlatabilir. 1915'te, kısa bir süre sonra ölecek olan genç şair Rupert Brooke şu dizeleri yazdı:

> Eğer ölürsem, yalnızca şunu düşün:
> Ölümüm yabancı bir toprağın bir kıyısında;
> Her daim İngiltere için olacaktır.
> O zengin toprak, topraktan da zengin bir tozla,
> İngiltere'nin taşıdığı, kendince şekil verdiği, bilinçlendirdiği,
> Sevmesi için çiçekler verdiği, önüne yollar serdiği tozla kaplı olacak,
> İngiltere'ye ait bir beden, İngiliz havasını soluyacak.
> Nehirlerle yıkanacak ve yurdumun güneşiyle kutsanacak.
> Ve düşün ki bütün kötülüklerin arındığı bu yürek,
> Sonsuz bir zihinde
> İngiltere'nin aşıladığı düşüncelerle

O'nun bakışı ve sesleriyle, O'nun mutluluğunu;
Gülüşlerini, dostlukları ve güzelliğini düşleyerek,
Bir İngiliz cennetinde, barış içinde atacak.

Üç yıl sonra bir başka İngiliz subayı Siegfried Saasoon, Batı Cephesi'yle ilgili çok farklı dizeler yazdı:

Şafakta bayır kalabalık ve karanlıktı
Güneşin öfkeli ve vahşi pembeliğinde
Kefene sarılan ve sürüklenen dumanın kasveti boyunca için için yandı
O tehditkâr, yaralı yamaç ve tanklar
Birbiri ardına dikenli tellere doğru düşe kalka ilerledi.
Baraj ateşi gürledi ve kesildi. Ardından bombalar,
Tüfekler, kürekler ve teçhizat ile sakarca eğildi askerler,
Süründüler ve tırmandılar, ateşi kucaklamak için.
Korku maskelerini takmış, bir dizi gri ve somurtkan yüz,
Siperlerini terk ettiler ve tepeye çıktılar,
Zaman boşa geçerken ve dirsekleri üzerinde sürünürlerken
Ve kaçamak gözler ve sıkılan yumruklar
Ve çamura saplanırken umut.
Oh Tanrım lütfen buna bir dur de!

Geçen o üç yılda Batı uygarlığının yolculuğu gerçekten korkunç oldu; hâlâ da bitmedi.

15

Çatışan Dünya (1919-1941)

Williamson A. Murray

1919 başında muzaffer devletlerin önderleri, Almanya'nın yenilgisi, Avusturya-Macaristan, Rusya ve Türkiye'nin [Osmanlı İmparatorluğu'nun] yıkılması ve sol-kanat devrim karabasanı ile ortaya çıkan devasa sorunları çözmek için Versailles'da buluştular. Geçmişe bakıldığında, çatışmanın sona erdiği biçimde bir başka büyük savaşımı önlemek olanaksız olduğundan kalıcı bir barışı yeniden yapılandırmak için fazla şansları yoktu. Almanya sıralamada hem ekonomik hem siyasi potansiyel açısından hâlâ en güçlü Avrupa devleti olarak yer alırken, Müttefik orduları bırakışma imzalanınca Alman topraklarının dışında kaldılar. Rusya'da Mesihçi Marksistler iktidara el koydular; onların ideolojileri sonraki yetmiş yılda bu ülkeyi Avrupa'nın söylemlerinin dışına çekti. Bir de Doğu Avrupa'da, büyük imparatorlukların yerine çok sayıda zayıf devlet doğdu. Bu nedenle anlaşmanın başarısı, Batı demokrasilerinin anlaşma hükümlerini koruma isteğine bağlı oldu. Ancak ABD, 1920'den sonra dünya sorunlarından çekildi, Britanya'nın Avrupa'ya karışma isteği azaldı. Bu Fransa'yı, aşağılayıcı hükümler taşıyan antlaşmaya (Versailles Antlaşması) uymak zorunda kal-

dığından öfkelenen Almanya ile baş başa bıraktı. Fransa doğu sınırında büyük bir müstahkem engel, Maginot Hattı'nı inşa ederek tepki verdi.

1920'lerin başlarına gelindiğinde, Almanya'da büyük savaş tazminatlarının ödenmesi kadar denizaşırı sömürgeler ile donanmaya el konulması, Polonya, Danimarka ve Belçika'ya toprak verilmesi ulusal öfkeyi alevlendirirken, Almanların çoğunluğu, 1918'deki yenilgilerinin Reich'taki Yahudi ve komünistlerin siyasi sabotajı sonucu olduğuna inanıyordu. Bu nedenle, yenilgiden sorumlu olan asker ve siyasetçi seçkinler kendi hatalarının suçunu zaferlerinin dayattığı barış koşullarını kabul eden yeni Weimar Cumhuriyeti'nin üstüne attılar. Bu arada, Fransa'nın baskısı yeni demokrasinin güçsüzlüğünü artırdı. 1923'te Almanya tazminat ödemelerini geciktirince Fransız birlikleri Ruhr'u işgal etti. Bu işgale Alman yöneticiler ekonomik intiharla yanıt verdiler; bilinçli enflasyonist politikalar, orta sınıfın birikimleriyle birlikte cumhuriyetin istikrar için dayandığı güveni de yok etti.

Sonraki Savaşa Hazırlık

Ancak Avrupa 1923'ten sonra güvenilmez ABD borçlarına dayanarak aldatıcı bir istikrar yaşadı; büyük devletler silahlanmayı azalttılar. Ancak her şey karşılıklı iyi niyete dayanıyordu; Ekim 1929'da, Wall Street borsasının çökmesi daha zor günlerin geleceğini haber veriyordu. Amerikan bankaları borçların ödenmesini istediler ve Orta Avrupa ekonomilerinin çökmesine neden oldular; işsizlik on milyonlara çıkarken, Weimar Cumhuriyeti dağıldı. Ocak 1933'te, Adolf Hitler Almanya şansölyesi oldu; Hitler, dünyayı altüst etme isteğini paylaştığı İtalya'daki Benito Mussolini'ye, Sovyetler Birliği'ndeki Joseph Stalin'e ve Tokyo'daki milliyetçilere katıldı.

Bu arada Avrupa'da silahlı kuvvetler Büyük Savaş'tan aldıkları derslerle uğraşıyorlardı. Bütçelerin kısıldığı bir dönemde hızla değişen teknolojiyle karşı karşıya geldikleri gibi artık gökler de, kara ve deniz gibi farklı bir harekât alanı olmuştu. İkinci Dünya

Savaşı'nda kara savaşlarının gelişme biçimini saptayan kilit kararlar 1920'lerde oluştu. Başkomutanlığa General Hans von Seeckt'in atanması Almanların yenileşmesinde önemli bir öğeydi. Müttefik devletlerin, Alman ordusunun 100.000 askere ve 4.000 subaya indirilmesi talepleri ile karşılaşan Seeckt, ordunun ve subayların denetimini genelkurmaya verdi. Büyük ölçüde bunun sonucu olarak, *Reichswehr* (anıldığı gibi yeni Alman ordusu) son askeri deneyimlerin çözümlemesini acımasız ve aklı başında bir şekilde yapabilen Avrupa'daki tek kuvvet oldu. Tarihçiler, komutanların her zaman son savaşı yeniden gerçekleştirmeye hazırlandıklarını kanıtlamayı isterler. Gerçekte komutanlar bunu çok ender olarak yaparlar; ama iki savaş arasındaki Almanya bir istisnadır. Seeckt, Birinci Dünya Savaşı'nı yeniden incelemek için, genelkurmay subaylarının başkanlığında, 1917 ile 1918'de çok etkin olan saldırı ve savunma öğretilerini geliştirenlerin çoğunluğu oluşturduğu elli yedinin üzerinde komite kurdu. Sonuç olarak, Alman ordusu 1918'deki savaş alanının tutarlı bir tablosunu geliştirdi ve 1924'te son savaşın derinlemesine ve kapsamlı bir değerlendirmesine dayanan bir öğreti elkitabı –Die *Truppneführung* (Birlik Komutası)– yayımladı.

Almanlar iki savaş arası dönemde bu sağlam temeli geliştirdiler: Öğretileri esnekliği, her düzeyde karar verme yetkisini, başarıyı sürdürmeyi ve cephede önderliği vurguluyordu. Alman muharebe subayları hangi sınıfta olurlarsa olsunlar bu yaklaşıma yabancı değillerdi. Sonuç olarak, 1930'larda zırhlı kuvvetleri geliştirenler onu tutarlı bir harekât ve taktik çerçeve üzerine kurdular ve askeri yeterlilikte önemli bir gelişmeyi yansıtan zırhlı savaş kavramını yarattılar.

Hitler 1933'te büyük bir yeniden silahlandırma programı başlattı. Ancak bu aşamada ordu komutanlarının taktiğe ya da harekâta ilişkin kararlarına karışmadı. Almanya'yı yeniden silahlandırmadaki kilit oyuncular, başkomutan Werner von Fritsch ile genelkurmay başkanı Ludwig Beck'di. Von Fritsch ve Beck, Almanya'nın 1933'teki stratejik durumuna bakarak, ordunun, tamamen mekanize ya da motorlu kuvvetler oluşturması üzerine kumar oynayacak kaynağı, teknolojisi ve uzmanlığı olmadığı, Reich'ın

büyük ölçüde piyade tümenlerinden oluşan bir orduya ihtiyaç duyduğu sonucuna vardılar.

Yine de, Almanlar coşkuyla zırhlı denemeler yaptılar. Güvenecekleri iki şey vardı –tutarlı bir öğreti ve 1920'lerin sonu ile 1930'ların başında İngilizlerin deneyimlerine ilişkin bilgi– ve daha 1934'te Beck, bu düzenlere yetki verilmeden önce panzer kolordularının ve orduların potansiyelini incelemek için genelkurmayda çalışmalar yaptırdı. Alman ordusu 1935'te üç, 1936'da altı, 1940'ta da on panzer tümenine sahip olmaktan gurur duyuyordu. Bu gelişmeler, Almanların savaş deneyimleri denli barış döneminin deneyimlerini de kapsamlı olarak incelemelerinden ders aldıkları bir çerçevede oldu. 1938'de Çekoslovakya'nın işgali düşünülürken, panzer kuvvetleri yalnız tümenler halinde hareket edeceklerdi; ama Polonya'da ve Fransa'da kolordu, sonunda 1941'de adı dışında her şeyiyle bir ordu olarak hizmet ettiler.

Avrupa'nın başka yerlerinde, ordu öğretisinin gelişmesi bu denli pürüzsüz olmadı. İngilizler, 1932'ye değin Birinci Dünya Savaşı'nın derslerini incelemeyi başaramadılar ve sonra son derece önemli bir belge sunulduğunda kraliyet genelkurmay başkanı Montgomery Massingberd bulguları örtbas etti. Bununla birlikte, zırhlı savaşın geliştirilmesini isteyen bir grup yenilikçi komutanla subay önemli konulara kafa yoruyorlardı. İki kuramcı, J.F.C. Fuller ile B.H. Liddell Hart yeni yaklaşımların gerekçesini hazırladıkları gibi yenileşme için de baskı yaptılar ve birçok subaydan aynı eğilimi paylaşan duyumlar aldılar. Daha da önemlisi, bir genelkurmay başkanı, Lord Milne mekanize savaşta denemeyi destekledi, mali kısıtlamaların olduğu bir dönemde kıt kaynakların kapsamlı deneylerde kullanılmasına olanak sağladı.

Ancak 1934'te İngilizlerin atılımları açmaza girdi. Tutarlı bir yenileşme programını iki şey etkiledi. Birincisi, siyasetçiler gibi kamuoyu da İngiliz kuvvetlerinin Avrupa'ya bağıtlanmasına kararlılıkla karşı çıktılar. Sonuç olarak, 1939'a dek İngiliz hükümetleri orduya en düşük düzeyde mali kaynak ayırdılar. İkincisi, birçok subay geleneksel alaylı askerliğe tutkunluğunu sürdürdü; subaylığı ciddi çalışma gerektiren bir uğraştan çok rahat bir konum olarak

kabul etti; alaylı askerlik geleneği, farklı savaş kollarının tutarlı bir öğretinin gelişmesini engellemeye yönelik dar bakış açıları ile birleşti. Sonuç olarak, alaylı subaylar için spor, yabandomuzu sürek avı ve tilki peşinde at sürme savaşa ciddi olarak hazırlanmaktan daha önemli oldu.

Fransızlar son savaşla ilgili bazı çalışmalar yaptılar; ama savaşta çok dikkatle denetlenen bir yaklaşım benimsemeye iten çalışmalarda 1917-1918'in korkunç deneyimlerinin ağırlığı planlayanların üzerine çöktü. *École supérior de guerre*'de (Fransız harp okulu) küçük bir grup tarafından geliştirilen "yöntemsel savaş" denilen öğreti, son savaşın dehşet veren kayıplarından bir kaçış yolu sunuyor gibi görünüyordu; ama yalnız 1918'deki özenle seçilmiş birkaç savaş deneyimine dayanıyordu. Daha da kötüsü, Maurice Gamelin'in başını çektiği ordudaki kıdemli üst komutanlar yeni öğretilere destek vermeyi reddettiler ya da yeni düşünceleri kabul etmediler. Sonunda, Fransız üst komutası kendi dar anlayışının dışındaki olanakları hayata geçirmekte yetersiz kaldı.

Belki de en feci durumda olan Sovyet ordusuydu. 1920'lerde ve 1930'larda –ciddi bir tehdit oluşmadan çok önce– yönetim acımasız sanayileşme programının ürünlerini Sovyet askeri kuvvetleri için bol bol kullandı. 1930'ların ortasında Kızıl Ordu iki ayrı kuvvete dönüşmüştü: Rus askeri kuvvetinin geleneksel biçimi olan köylülerden oluşan ordu ve iyi teçhiz edilmiş, geniş çaplı harekâtları gerçekleştirmek üzere bir ölçüde eğitilmiş yeni geliştirilen mekanize kuvvet. Ancak, Mayıs 1937'de, Stalin Sovyet ordusunda temizliğe başladı. Yenileşmeyi ve değişimi destekleyenler NKVD'nın* (Stalin'in Gizli Polisi) idam mangalarına teslim ediliyorlardı. On binlerce subay kurmaca ithamlar sonucu "tasfiye" edildi.

Hava ve Deniz Kuvvetleri

Uçaklar, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru, bugün hava savaşını betimleyen her görevde görülmüşlerdi: Yakın hava desteği, keşif, engelleme, hava savunması, hava üstünlüğü, stratejik

* Narodny Kommissariat Vnutrennikh Del (İçişleri Halk Komiserliği Birliği) – ç.n.

bombalama. Geçmiş deneyimlere az ilgi gösteren savaş sonrasının hava kuvvetleri kâhinleri, savlarını onun gelecekteki potansiyeli üzerine yoğunlaştırdılar. Böylece iki okul ortaya çıktı. Avrupa'da İtalyan generali Giulio Douhet ve savaş sonrasında Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin [RAF] ilk komutanı olan Lord Trenchard, nüfusun yoğun olduğu merkezlerin stratejik bombardımanının ilerideki savaşı kazanacağını iddia ettiler. Sivil merkezlerin, özellikle korunmasız olduğuna inandılar. Hava bombardımanı, kısa sürede, kitle ayaklanmaları ve sivil iktidarın çökmesiyle sonuçlanacaktı. İkisi de hava gücünün başka biçimlerinin görüleceğini ileri sürdüler. Ayrıca, kara orduları ile donanmaların gelecekte savaşa uygun olmadığının ortaya çıkacağına inandılar. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Douhet'nin İtalya dışında etkisi azdı. Trenchard ise, Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin kurulmasında önemli bir rol oynadı. İkinci Dünya Savaşı'nda Kraliyet Hava Kuvvetleri Bombardıman Komutanlığı'na getirilen Arthur Harris'in uzlaşmaz komutasını açıklamaya çok yardımı olan bir gerekçe sağladı – doğruyu söylemek gerekirse, Trenchard (Hugh Dowding ve Arthur Tedder gibi) görüşlerine aşırı derecede karşı çıkmayan bazı subayları da gözetti.

Ancak birincil hedefinin sivil nüfus merkezleri olan bir bombardıman gücünün geliştirilmesine Kongre'nin izin vermeyeceği ABD'de, bir başka yaklaşım ortaya çıktı. Hava Kuvvetleri Taktik Hava Okulu, düşman ekonomisini zayıflatmayı amaçlayan bir hava gücü kavramı geliştirdi. Elektrik enerjisi ya da bilyeli rulmanlar gibi önemli sanayileri hedefleyerek ve yok ederek havadan bombardımanın düşman sınai üretimini durdurabileceği ileri sürüldü. Kuram, bombardıman uçaklarının, ciddi kayıplar vermeden, doğru nokta atışı yaparak, düşman savunmasını boydan boya geçerek çok uzaklara uçabileceklerine dayanıyordu.

Hava gücünü savunanların hepsi bombardıman uçağının her zaman başaracağını varsayıyorlardı ki, bu nedenle hava savunması uygulanabilir bir seçenek olmayacaktı. Ancak 1930 sonlarında, Chamberlain hükümeti, Kraliyet Hava Kuvvetleri'ni radar ve avcı uçağına dayanan bir savunma düzeni kurmak için önemli ölçüde kaynak ayırmaya zorladı. Avcı komutanlığını geliştirmekten so-

rumlu subay Hugh Dowding, teknolojiyi ve hava savunma düzenin çalışması için örgütsel gereksinimleri çok iyi biliyordu.

Almanya'da Luftwaffe, ulusun ayakta kalmasının bu başarıya bağlı olduğunu erken fark etti. Bunun sonucunda, öteki kuvvet komutanlıkları ile eşgüdümü vurgulayan geniş tabanlı bir öğreti geliştirdi. Ancak Almanlar stratejik bombardımanla da ilgileniyorlardı. Nazi ideolojisinde, düşmanın halkına ya da ekonomisine saldırmaya karşıt bir şey yoktu – gerçekten, Naziler kendi değerlerinin, stratejik bombardımanı içeren bir savaşta Alman halkına bu tür saldırıların baskılarına diğer tüm uluslardan daha iyi dayanması için yardım ederek önemli bir üstünlük sağlayacağına inanıyorlardı. Özellikle gece ya da kötü hava koşullarında hedef belirlemek için –RAF'ın 1942'ye değin sahip olmadığı olanaklar– gelişmiş yön bulma ve kör bombalama araçları geliştirdiler; ama motor geliştirilmesindeki teknolojik zorluklarla He 177 programındaki hatalar, Nazilerin etkin bir stratejik bombardıman uçağı üretmesine engel oldu.

Birinci Dünya Savaşı'ndan alınacak dersleri en az önemseyenler donanmalardı. İngiliz Kraliyet Donanması savaş arası dönemi Jutland Muharebesi'ni yinelemeye hazırlanarak geçirdi. Aslında Alman denizaltılarının son savaşı kazanmaya çok yaklaşmış olmasına karşın, İngilizler denizaltı tehdidi ile uğraşmak için daha az zaman ve daha az kaynak ayırdılar; denizaltıları saptamak ve izlemek için ses dalgalarını kullanan Sonar'ın* ortaya çıkması (Kraliyet Donanması'nda "Asdic"** olarak bilinmektedir) İngiliz amirallerini denizaltıların artık önemli bir tehlike olmadığına inandırdı. Alman donanması rakibinden biraz farklıydı. Alman amiraller, İngilizlerin denizaltıları çok iyi bildikleri savlarına kandılar; silahlanma yeniden başladığında büyük bir savaş donanması oluşturmaya koyuldular ve Kuzey Atlantik ticaretine yapılacak bir saldırı için denizaltı gücünü kurmak üzere çok küçük adımlar attılar.

Japonlar ile Amerikalılar daha yenilikçiydiler. İkisi de hazırlıklarını Pasifik'e odakladılar; donanmaları arasında belirleyici muharebeler olacağını göz önüne aldılar. İki donanma da savaş

* Sound Navigation and Ranging'in kısaltması – ç.n.

** Anti-submarine Detection Investigation Committee'nin kısaltması – ç.n.

gemilerine odaklanırken, donanmanın vuruş menzilini artırmak için uçak gemileri ve deniz uçaklarını da geliştirdiler. Pasifik'te hâlâ savaş gemileri amirallerinin hükmü geçse de, 1941'de bazıları amiralliğe yükselmiş olan yeni bir kuşak deniz pilotları da etkili konumlara gelmişti. Bunlar, Pasifik savaşının arifesinde deniz harekâtlarını kökten değiştirecekti.

Savaşa Doğru

Hitler'in 30 Ocak 1933'te Almanya şansölyesi olması yeni bir dünya savaşına katılacak kuvvetlerini harekete geçirdi. (Düşmanlarını sınıf açısından tanımlayan Marksistlerin tersine) Hitler'in uygarlığın düşmanlarını ırk açısından belirleyen tutarlı ve korkutucu bir ideolojisi vardı. Dünyanın en büyük uygarlıklarını yaratan Ari (Aryan) ırkın başında Almanların olduğuna inanıyordu. Hitler, dünyada tarihi görevini yerine getirmek için Almanya'nın ya gerekli topraklara ve kaynaklara el koyması ya da önemsizleşip kaybolması gerektiğini savunuyordu. Doğuda Rusya ile Ukrayna toprakları Almanları çağırıyordu. Almanya orada, aşağılık Slavların topraklarına el koyarak nasibini alacaktı. Ancak Hitler'e göre, Almanlar her şeyden çok, sinsi Yahudi tehlikesine ve Yahudilerin doğurduğu ikizler kapitalizm ile komünizme karşı dikkatli olmalıydılar. Ari ırk, bütün potansiyelini koyacaksa, Almanya Avrupa'da Yahudileri ve onların etkilerini yok etmeliydi. Hitler'in, Almanya'nın 1914'teki sınırlarına geri dönmesi gibi bir niyeti yoktu; tüm anakarayı temelden yeniden yapılandırmayı istiyordu. Hemen Versailles Antlaşması'nı kaldırmaya girişti ve şaşırtıcı bir biçimde, bilinen hedefleri doğrultusunda, 1933'te büyük bir yeniden silahlanma programını başlattı. 1935'te Britanya ile yeniden silahlanma çabalarını meşrulaştıran bir deniz anlaşması imzaladı ve ordunun Fransa'nın harekete geçebileceğinden korkmasına karşın, 1936'da Ren Nehri'nin batısındaki toprakların yeniden askerileştirilmesini buyurdu. Ancak Avrupa dikkatini bu kışkırtıcı harekete çevirmedi. 1935'te Mussolini Etiyopya'ya saldırdı; Etiyopya direnişi hardal gazı altında çöktü, İtalya ülkeyi ilhak etti. 1936'da, dikkati dağıtan bir başka

olay meydana geldi. Francisco Franco önderliğinde İspanyol generallerin başkaldırısı üç yıl süren çok şiddetli bir iç savaşı başlattı. Avrupa solu, Faşizmden bir iç siyasi tehlike olarak korkuyordu ve İspanya'daki ayaklanma bu inanışı daha da şiddetlendirdi. Ancak İngiliz ve Fransız sosyalistleri, İspanyol Cumhuriyeti'ni etken bir biçimde desteklemekle birlikte, kendi hükümetlerinin savunma harcamalarını sürekli olarak eleştirdiler.

Bu arada Almanya'da yeniden silahlanma programları ekonomiyi zorladı, Hitler ile danışmanları arasında gerilim yarattı. Sonuçta, Hitler 1938'in başında üst düzey komutanlarla bakanlarını daha fazla risk almaya yatkın kişilerle değiştirdi, bir ay içinde de Avusturya'yı işgal etti. İngilizler duruma seyirci kaldılar; Fransız hükümeti bu işgale karşı çıkarak istifa etti.

Uluslararası baskının yokluğu Hitler'i, şimdi üç tarafı Reich'la çevrilmiş olan Çekoslovakya'yı da yok edebileceğine inandırdı; 1938 yazında Çek Cumhuriyeti'ni istikrarsızlaştırmak için bir bunalım yarattı ve bu devleti yok etme niyetini belli etti. İngiltere başbakanı Neville Chamberlain'e göre, Birinci Dünya Savaşı'ndaki kırımdan sonra Avrupa'da başka bir savaşa daha davetiye çıkarmak akıl almaz bir şeydi. Bu nedenle, Chamberlain Hitler'i yatıştırmaya –İngiltere'yi Avrupa'daki olayların içine daha çok çeken bir siyaset– koyuldu ve Eylül 1938'de Almanya'yı üç kez ziyaret etti. Chamberlain'in son ziyaretinde, Chamberlain, Hitler, Mussolini ve Fransız başbakanı Edouard Daladier Almanya lehine Çekoslovakya'yı parçaladılar. Genelde olumlu askeri ortama karşın, İngiltere Hitler'in uslu duracağına ilişkin verdiği söze karşılık Fransa'nın doğudaki en önemli müttefiğini Hitler'e teslim etti. Chamberlain, Çekolovakya'ya yönelik siyasetini, Almanya'yı yatıştırmanın işe yarayacağını ve İngiltere'nin –önemli ölçüde sorumlu olduğu– yetersiz savunma gücünün barışçıl bir çözümü gerekli kıldığına dayanarak savundu.

Ancak Çekoslovakya'nın teslim edilmesi baraj kapaklarını açtı. Sonraki altı ayda, İngilizler ile Fransızlar önceki duruşlarını düzeltmek için pek bir şey yapmadılar; öte yandan, Almanların Avusturya ile Çekoslovakya'dan elde ettikleri ekonomik ve mali kazanımlar stratejik durumlarına yardımcı olurken, yeniden silahlanma

girişimlerinde önemli ilerlemeler kaydettiler. Mart 1939'da Hitler Çekoslovakya'nın kalan parçalarını da ilhak etti. Prag'ın çok hızla işgal edilmesi sonunda İngiliz yöneticilerini Alman tehdidinin boyutuyla ilgili olarak harekete geçirdi. Chamberlain yoğun siyasi baskı altında Doğu Avrupa'da varlığını sürdüren küçük devletlere dayanan diplomatik bir blok oluşturarak Almanya'yı yalnızlaştırmaya çalıştı. Ancak savaşın kaçınılmaz olduğunu yadsıdığından Sovyetler'e yaklaşmadı. Belki de artık çok geçti; Stalin, Hitler ile anlaşma eğilimindeydi; Batılı müttefikler yerine Nazilerden daha çok kazanç sağlamaktan yanaydı.

İngiltere Mart 1939'da Polonya'nın bağımsızlığı için teminat verince Hitler çok öfkelendi. Bunun sonucu olarak, gerek İngiliz hükümetinin karşılaştığı siyasi baskıları, gerek Chamberlain'in ilkelere bağlılığının gücünü küçümsedi. Çevresine, "Düşmanlarımı Münih'te gördüm ve onlar birer solucan!" dedi. Böylece, 23 Ağustos'ta Hitler ve Stalin iki ülkeyi suç ortağı yapan bir saldırmazlık paktını kabul edinceye değin Polonya sınırında büyük ölçüde askeri yığınak yapılmasına Almanya'nın siyasi ve diplomatik baskısı da eklendi. Almanya, Sovyetler'in bir tehdit oluşturmayacağı ya da karışmayacağı gerçeğinin rahatlığı içinde Polonya ve olasılıkla Batılı devletlerle savaşacaktı; karşılığında Stalin, Doğu Polonya, Baltık ülkeleri ve Romanya'nın Besarabya eyaletini kazanacaktı. Sovyetler'in tarafsızlığından emin olan Hitler, duraksamadan işe girişti. 1 Eylül 1939'da Alman birlikleri Polonya'yı işgal ettiler. İki gün sonra, gönülsüz İngiliz ve Fransız hükümetleri Almanya'ya savaş açtılar.

Almanya İçin Kolay Bir Savaş

Almanların Polonya'ya saldırma niyeti Nisan 1939'da başlamıştı. Yüksek Komuta Merkezi, Polonyalıları ortadan kaldırmak için toplam 1,5 milyon mevcutlu iki orduyu görevlendirmişti. Fedor von Bock komutasındaki Kuzey Ordusu, Almanya'yı ikiye ayıran "Polonya Koridoru"ndaki* düşman kuvvetlerini yok edecekti;

* Polonya Koridoru, Danzig ya da Gdansk Koridoru olarak da bilinir; eskiden Doğu Prusya'nın bir parçası olan Pomeranya Voyvodalığı'nı Baltık Denizi'ne bağlayan bölgeye verilen addır – ç.n.

Gerd von Rundstedt'in komutasındaki Güney Ordusu asıl saldırıya geçerken, Kuzey Ordusu'nun zırhlı birlikleri Polonya cephesinin arkasından süpürücü saldırıyı yapacaktı; olabildiğince hızla Varşova'ya ulaşmak için, üç orduyla Polonya'nın kalbini vuracaktı. Polonyaların, Almanların asıl darbeyi nereden indireceğine ilişkin hiçbir düşünceleri yoktu; bu nedenle can damarlarını savunmak yerine her şeyi savunmaya çalıştılar ve ordularını geniş sınırları boyunca gevşek düzenlerde konuşlandırdılar.

Luftwaffe, Polonya başkentine önleme vuruş ve saldırıları yaparak, zorluk içindeki Polonya'yı dayanılmaz duruma getirdi. Ardından birkaç gün içinde Alman panzer birlikleri Varşova'ya yaklaştı. Almanlar bir haftada Varşova dışında Polonya'nın direncini kırmış, Polonya ordusunu, teslim olmaktan başka pek bir seçeneği kalmayan kuşatılmış ceplere ayırmıştı. 29 Eylül'de (Polonya çökmeden hemen önce ülkeyi işgal eden) Stalin ve Hitler Polonya'yı böldüler. Bu çok hızlı seferde Polonyalıların kaybı 70.000 ölü, 133.000 yaralı, 700.000 tutsak oldu; Almanlar yalnızca 11.000 ölü, 30.000 yaralı, 3.400 de kayıp verdiler.

Görünüşte Polonya'daki zafer çarpıcı bir başarıydı. Wehrmacht bir aydan kısa bir zamanda düşmanın direnişini kırmış ve tüm değerlendirmelere göre ordu çok başarılı olmuştu. Ancak Alman ordusunun üst komutası, birliklerin performansının standartlarının altında olduğu saptamasını yaptı. Sonraki birkaç ay içinde, Alman birliklerinin Batı'ya karşı büyük bir saldırı hareketine hazır olmadığını ve Polonya'da ortaya çıkan eksikleri yalnızca yoğun bir eğitim programının düzeltebileceğini savunan üst komuta merkezi ve öfkeli Hitler arasında tartışmalar çıktı. Öte yanda, Hitler Reich'ı tehlikeli bir konuma yerleştiren ekonomik durumla karşı karşıya kaldı. Yalnızca savaşın ilanından hemen sonra uygulanan İngiliz-Fransız ablukası dışalımın büyük ölçüde düşmesine yol açmadı; bunun yanı sıra, Almanya'nın petrol durumu da ciddi zarar gördü. Gerçekte, savaş boyunca Romanya'dan petrol dışalımı ile birlikte Almanya'nın sentetik yağ fabrikaları, ekonomi ile ordunun savaş zamanındaki gereksinimlerinin gerisinde kaldı: İkisinden birinin yitirilmesi Reich'ın stratejik istikrarını tehdit edecekti.

1939'da Romanya'dan dışalım kesildi; sonuç olarak, Almanya'nın petrol rezervleri tehlikeli bir biçimde azaldı. Dolayısıyla, sonunda kötü hava koşulları ile Müttefiklerin eylemsizliği, Almanların saldırılarını bahara kadar ertelemelerine neden olduysa da, Hitler generallerini, ekonomik zorluklar Almanya'nın savaşabilirliğini etkilemeden önce batıya hemen bir saldırı başlatmak için zorladı.

Bu arada, tasarlandığı gibi, Doğu Polonya'yı ve Baltık devletlerini işgal eden Sovyetler, Kasım 1939'da Finlandiya'ya saldırdılar; ama hazırlıkları yetersizdi. Finli işçiler, Stalin'in beklediği gibi işçi ve köylü cennetine katılmak için birleşmediler; orta sınıf kardeşlerinin yanında kızgın bir biçimde savaştılar. Sonuç olarak, Finliler Sovyetler'e büyük kayıplar verdirdiyse de, Fin savunmasını kırmak ve Mart 1940'ta bırakışmaya zorlamak için Sovyetler yeterli kuvvet getirdiler; ama Kış Savaşı, yalnızca 24.000 Finlinin kaybına karşılık –daha sonra Hitler'in hesaplamalarını biçimlendirecek olan bir öğe– 200.000'e yakın asker yitiren Kızıl Ordu'nun saygınlığına ciddi zarar verdi.

Finlilere yardım etmek, dolayısıyla Alman ekonomisine gerekli olan İsveç'in demir madeninin dışsatımını engellemek isteyen Müttefiklerin harekete geçmesinden endişelenen Hitler İskandinavya'ya bir önleyici saldırıya geçmeye karar verdi. Hitler'in orduları Nisan'da, Danimarka ile Norveç'e saldırdılar. Danimarka neredeyse hiç kurşun sıkılmadan düştü. Daha kuzeyde, savaş filosunun koruması altında, hainlik ve Norveç hükümetinin yetersizliğinin yardımıyla Almanlar Norveç'in kilit limanlarını ele geçirdiler; aynı zamanda paraşütçü askerler başlıca havaalanlarına el koydular. Norveçliler yalnızca, yedeklerinin yeni ağır kruvazör *Blücher*'i batırdığı ve hükümetin kaçabilmesi için bir süre Almanları durdurduğu Oslo fiyordunda başarılı bir savunma yaptılar.

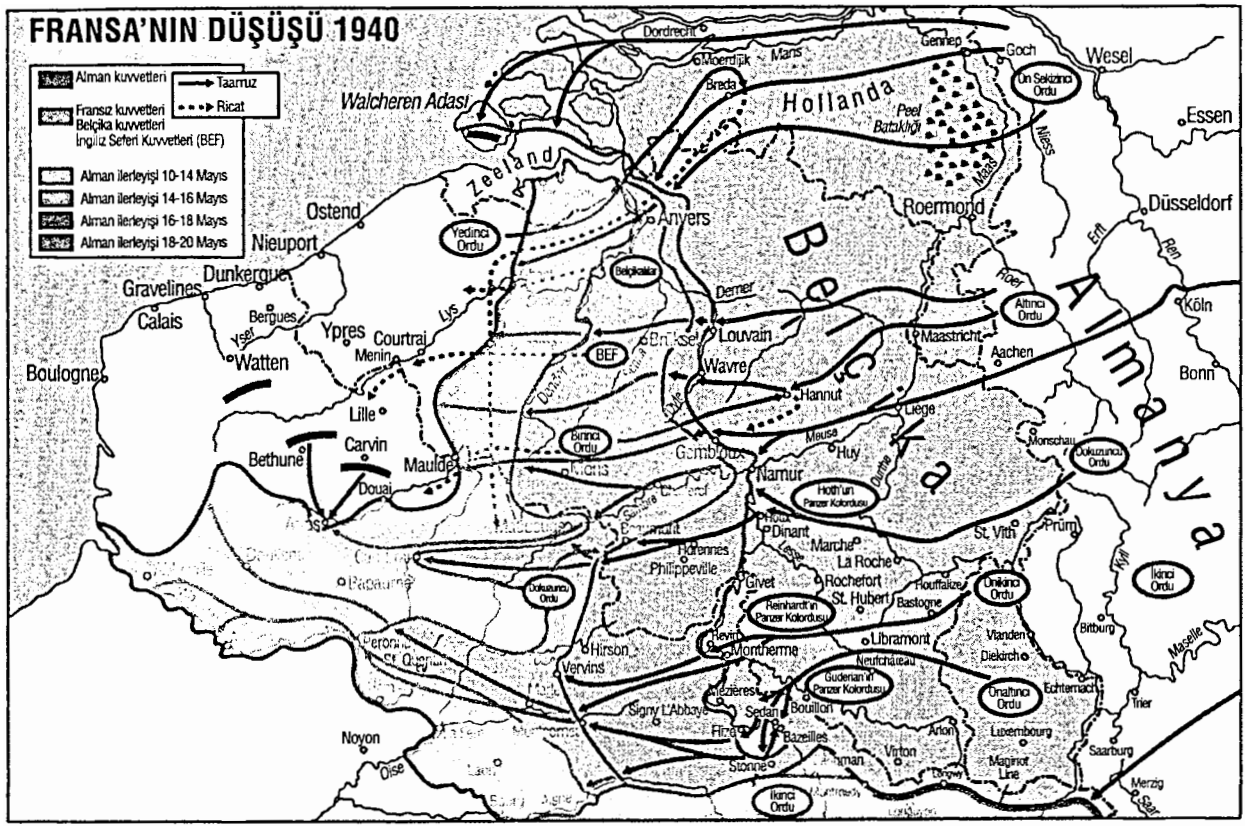
İngiliz savaş gemilerinin beklenmedik bir anda Almanların karşısına çıkarak on muhribi batırdığı ve dağ birliklerini ayırdığı Narvik dışında İngiliz Kraliyet Donanması'nın tepkisi kararsızdı. Müttefikler başka yerlerde de çok yavaş hareket ettiler. Kısa dönemde İskandinav seferi bir felakete dönüştü; ama Müttefiklerin yararına iki sonucu oldu: Birincisi, Müttefiklerin Norveç'te neden

olduğu siyasi bunalım Chamberlain'in iktidardan düşmesiyle sonuçlandı. 10 Mayıs 1940'ta Winston Churchill İngiltere başbakanı oldu. İkincisi, Norveç seferi Alman donanmasının belini büktü. 1 Temmuz 1941'de Alman donanmasının yalnız bir ağır kruvazörü ve dört muhribi –Manş Denizi'nin öte yanını işgal etmek için tamamıyla yetersiz bir kuvvet– vardı.

Fransa'nın Düşmesi

Hitler Ekim 1939 başında yüksek komuta merkezine Hollanda, Belçika, Lüksemburg ve Somme'a değin Kuzey Fransa'nın işgali için planlar yapmalarını buyurdu. Führer ile yüksek komuta "Sarı"yı (batıya saldırı planı) ne zaman ve başlatıp başlatmamaya ilişkin atışırken, Hitler, Ordu Grubu A'nın kurmay başkanı Erich von Manstein'ın cesaretlendirmesiyle Maginot Hattı'nı devre dışı bırakacak ve Meuse Nehri boyundaki Müttefik savunmalarına yıldırım saldırısı yapabilecek birkaç panzer tümeninin Arden'de yeniden konuşlandırılmasını istedi. Şubat 1940'ta genelkurmay başkanı Franz Halder, Arden hamlesine kuşkucu yaklaşmakla birlikte, hemen hemen bütün Alman zırhlı birliklerini bu bölgeye yerleştirdi. O ve en üst subaylar, mekanize kuvvetlerin tek başına Meuse'u yarıp geçebileceğinden kuşkuluydular. Sonuçta, piyade tümenlerine zırhlı birlikleri izlemeleri buyruğu verildi. Ancak panzer komutanları kendi başlarına hareket etmek için otoriteyi ellerinde tuttular. Meuse'a ulaşabilir ve geçebilirlerse, başarılarının meyvelerini toplayabilirlerdi. Yeni plan, panzerlerin Manş kıyısındaki Abbeville'e gitmesini, denizi arkalarına almış olan Fransız, İngiliz ve Belçika kuvvetlerini kıstırmasını, hava indirme ve kara kuvvetleri Hollanda'yı bozguna uğratırken, ana ordunun Belçika'ya saldırmasını ve (zırhsız) daha küçük bir kuvvetin Maginot Hattı'ndaki garnizonla çarpışmasını öngörüyordu.

Müttefiklerin sefere ilişkin görüşleri Almanların ekmeğine yağ sürdü. Fransa başkomutanı Gamelin'in sağ kanadı ve merkezi savunmak için Maginot Hattı'na güvenmesi ve tek yedek kuvveti olan Yedinci Ordu'yu, Hollanda ile bağlantı kurmak için Müttefik



Harita 15 1914 Schlieffen Planı'nın yeniden sahnelenerek Kuzey Belçika'da tekrarlanması beklenirkenAlman zırhlı birlikleri 12 Mayıs akşamında Arden'den Meuse kıyılarına güçlü bir saldırısı yaptı. Her biri piyade, topçu, mühendis ve tankların birleşimi olan güçlü panzer tümenleri Meuse'u geçtiler. Fransızlar karşılık vermekte hep çok geciktiler ya da kuvvetleri yetersiz kaldı ve 16 Mayıs'ta, Kuzey Fransa'daki savunmasız yollardan Manş kıyısına doğru ilerleyen Almanlar artık Fransa'daydılar.

hattının en soluna kaydırması Müttefiklerin taktik zayıflığını artırdı. Böylece Fransa'nın tüm yedeklerini harekât tahtasından sildi.

Almanlar 10 Mayıs 1940'ta harekete geçti. Kuzeyde paraşütçü askerler 9. Panzer Tümeni'nin ülkenin merkezine yürüyebilmesi için Hollanda'yı bağlayan ana köprüleri ele geçirdiler; hava indirme birlikleri de Lahey'de ana havaalanını ele geçirmeye ve Hollanda hükümetini rehin almaya çalıştı. Bu *coup de main*, ani saldırı, başarılı olmadıysa da Alman planlarının geri kalanı başarıya ulaştı. Almanlar, Hollanda savunmalarının dağılmasıyla Rotterdam'ı bombalayarak 3.000 sivilin ölümüne neden oldular ve Hollandalıları böyle daha birçok saldırıyla tehdit ettiler. 1830'dan beri savaşmamış olan Hollanda ordusu 14 Mayıs'ta teslim oldu. Aynı zamanda piyade düzenlerinden Bock'un Ordu Grubu B Belçikalıları ağır bir yenilgiye uğratmak için ilerlemeyi sürdürüyordu. "Zapt edilmez" Eben Emael Kalesi'nin planör piyadeleriyle ele geçirilmesi Müttefiklerin şaşkınlığını artırdı. Yine de, Fransız ordusundaki en iyi birliklerle Britanya Seferi Kuvvetleri, Eben Emael'i kurtarmak için koştular. Bock'un ilerlemesi, Almanların Schlieffen Planı'nı yineleyecekleri varsayımlarını doğruluyor gözüküyordu (bkz. s. 300-304).

Ancak Almanlar bunu yapmadılar. Müttefik uçakları tarafından engellenmeden, üç kolordudaki dokuz panzer tümeni Arden'den ilerledi. Fransız ve Belçika birlikleri çok az direniş gösterdiler ve 12 Mayıs akşamı üç kolordu da Meuse'a ulaştı. Ertesi sabah, en kuzeydeki Dinant'ta bir nehir geçişi harekâtına girişti. Erwin Rommel'in komutasındaki Yedinci Panzer Tüfek Alayı bir köprübaşı tuttu ve tümen mühendisleri tankları geçirmek için köprü kurarlarken, Rommel Fransız tanklarını savuşturmak için makineli tüfekli piyadelerini sürdü. Akşama değin kayıpların yaklaşık yüzde 70'ini Yedinci Panzer'in piyade alayı vermişti; ama tanklar geçmiş, Fransızların savunmaları paramparça edilmişti. Rommel'in başarısı, geri kalan panzer birliklerinin geçmesine ve çöken düşmanın durumundan yararlanmaya olanak verdi.

Merkezde panzerler yarma hareketinde başarılı olmadılar; güneyde, Sedan'da Heinz Guderian'ın komutasındaki kuvvet de

güçlü bir direnişle karşılaştı. Onuncu Panzer Tümeni, elli hücumbotundan kırk sekizini yitirerek yalnızca bir bölüğü Meuse'dan karşıya geçirebildi; İkinci Panzer Tümeni karşıya hiç geçemedi. Ancak bir piyade alayının yardımıyla Birinci Panzer Tümeni'nin tüfek alayı Fransız savunmalarını bozdu ve akşam erken saatlerde Meuse'a bakan batıdaki tepeleri aldı. Sonraki üç günde Guderian köprübaşını genişletti ve Müttefiklerin savunma mevzilerinin başına dert oldu. Manş koşusu başlamıştı. Panzerler Fransa'nın içlerinde ilerledikçe Alman yüksek komutanlığı (*Oberkommando der Wehrmacht*) ile kara kuvvetleri komutanlığı (*Oberkommando des Heeres*) çok tedirgin oldular. Yine de ayın 17'sinde Guderian, tanklar Somme Vadisi'nden batıya doğru hızla ilerlerken, radyosunu kapatarak bir "büyük kuvvetle hücum" için düzeni altüst etti ve –plana tam uygun olarak– Bock'un ordusu Brüksel'i alırken, 20 Mayıs'ta kıyıdaki Abbeville'e ulaştı.

Müttefikler ilk önce uyuşuk davrandılar; ama bu, kısa sürede büyük bir korku ve çöküşe dönüştü. Fransa hükümeti Gamelin'i görevden aldı, yerine Maxime Weygand geldiğinde savaş neredeyse bitmişti. Almanlar için başarı inanılmayacak denli iyiydi; Guderian'ın dediği gibi, savaş "adeta bir mucize"ydi. Alman birlikleri Fransız limanlarını ele geçirdikçe, kuşkular Hitler'in, yüksek komuta merkezinin ve kara kuvvetleri komutanlığının peşini bırakmadı: Panzerler, Flandra'da sayısız kanal engeli arasında ağır kayıp vermez miydi? Savaş Fransa'ya uzandığında Fransızlar toparlanmaz mıydı?

Sonuçta, Alman yüksek komuta merkezi 26'sında Boulogne alındıktan, 28'inde de Belçika teslim olduktan sonra panzerleri durdurdu; üst kademedeki generaller, kuzeyde beli bükülen Müttefiklerin işini bitirmek için piyade ile Luftwaffe'nin yeterli olacağını varsaydılar. Ancak bu noktada, Alman komuta yapısının karışıklık içinde olmasından ötürü Kraliyet Donanması Britanya Seferi Kuvvetleri'ni geri çekme becerisini gösterdi. Luftwaffe Dunkerque üstünde dumandan kararan gökyüzünde, İngiltere'den havalanan avcı uçaklarının inatçı direnişiyle karşılaştı. 3 Haziran'da "Dinamo" Harekâtı bitene dek Müttefik gemileri –Fransa'yı kurtarmak

için yeterli değil, ama Britanya'nın savaşı sürdürmesi için yeterli– yaklaşık 350.000 Müttefik askerini İngiltere'ye taşımışlardı.

Harekâtın geri kalan kısmı Almanlar için pürüzsüz gitti. Baştaki inatçı direnişten sonra Fransızlar çöktü; Almanlar güneyi istila ettiler. Pek az Fransız savaşımı sürdürmek istedi; çoğu barış istiyordu. Verdun'ün yaşlı savunucusu Mareşal Pétain, 22 Haziran'da zafer kazananlarla bir bırakışma imzalamak için ortaya çıktı. Böylece, Fransızların Nazi fatihlerle uzun, karanlık işbirliği devresi başladı.

Britanya Muharebesi

Hitler de dahil olmak üzere birçok Alman için Fransa'da kazanılan zafer batıda savaşın sonu anlamına geldi. Mutluluktan uçarak, büyük bir coşkuyla Britanya'dan barış önerisi beklediler; ama ödün verilen yatıştırıcı günler geride kalmıştı. Chamberlain'in bazı destekçilerinin karşı çıkmalarına karşın, ulusu direnmekte kararlı olmaya hazırlayan Churchill, ABD'nin savaştan süresiz olarak uzak duramayacağını, Almanya ile Sovyetler Birliği'nin de uzun süre müttefik kalamayacağını hesapladı. Haziran'da, ABD'nin –bir bedel karşılığında– silah ve ekonomik destek sağlayacağına ilişkin Başkan Franklin Roosevelt'ten onay aldı ve Hitler'le görüşmeleri reddetti.

Almanlar Temmuz sonundan önce Britanya'nın hâlâ savaşta olduğunun bilincine varmadılar. Bunun üzerine, Britanya adalarına bir hava saldırısı düzenlediler. Eğer İngilizlerin direncini bu da kırmazsa, son çare olarak, Manş'ın karşı kıyısının işgalini, "Deniz Aslanı" harekâtını önerdiler. İkincisinin hiçbir zaman en ufak bir başarı şansı olmadı. Norveç'ten sonra Alman donanmasından geriye gerçekten bir şey kalmamıştı ve büyük bir amfibi harekâtın sorunlarını ne ordu ne de donanma inceledi. "Deniz Aslanı" harekâtının planları, Ren Nehri'ndeki mavnaların orduları Manş Denizi'nden karşıya taşımasını gerektiriyordu; bu sularda onların İngiliz muhripleri karşısındaki şanslarını tahayyül edebilirsiniz.

Luftwaffe, İngiliz güç merkezlerine saldırıda yıldırıcı sorunlarla karşılaştı. Daha önce hiç kimse bu kadar büyük bir hava akını

gerçekleştirmemişti. Bu belirsizliğe ek olarak, Luftwaffe'nin haber alma biriminin Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin güçlü ve zayıf yönlerine ilişkin hemen hemen her şeyde yanıldığı ortaya çıktı. Ayrıca, geri kalan uçaklarla pilotlar büyük zorluklar yaşarken, Luftwaffe Fransa'da ağır kayıplar vermişti. Tersine, İngilizlerin etkin bir avcı uçağı kuvveti, radara dayanan erken uyarı düzeneği ile birinci sınıf bir komutanları, Sir Hugh Dowding, vardı. Dowding, kuzeyde filoların onarılıp hazırlanabileceği yerler de sağlarken, kuvvetlerini Britanya'nın tamamını korumak üzere sevk etti. Güzde kötü hava koşulları rahatlama sağlayıncaya değin yıpratma savaşı yapmayı amaçladı. İngilizler ilk kez, savaşın kalan bölümünde sahip olacakları üstünlükten de yararlandılar: Alman yüksek komuta merkezinin çok gizli birçok iletisinin şifresinin çözülmesi. "Polonya gizli servisinin sağladığı" başlıca Alman şifreleme aletlerinin nasıl çalıştığına ilişkin gizli bilgilere dayanan yaygın radyo dinleme becerisi ve Alman radyo izleklerinin dikkatle incelenmesiyle İngilizler düşmanın savaşı yönetme davranışlarını araştırma yetisini giderek geliştirdiler. Ayrıca, sahadaki komutanlara gizliliği ihlal etmeden "Ultra"* ileti gönderme yetileri de olduğunu kanıtladılar.

İlk Alman hava saldırısı RAF'ı Manş'tan geriye püskürttü; ama İngilizlere Luftwaffe'nin taktikleri ile harekâtlarına ilişkin yararlı deneyim sağladı. 13 Ağustos'ta Almanlar RAF'la düellolarına başladılar: Kuzeydeki saldırılar, ağır kayıplar verilerek başarısız oldu; ama güneyde acımasız saldırılar avcı komutanlığının üsleri ile filolarını çok sarstı. Almanların kayıpları da yıkıcı oldu; ancak İngilizler direnerek kararlılıklarını korudular. Eylül'de havalar bozulmadan İngilizleri yenmek için büyük bir baskı altında olan Almanlar, avcı komutanlığına toparlanmak için zaman veren bir kararla, dikkatlerini Londra'ya çevirdiler. İngiliz avcı uçakları 15 Eylül'de büyük bir hava akınında uçakların çoğunu yok ederek öyle başarılı oldular ki Luftwaffe'nin gündüz saldırıları bitti. Almanlar bombalamayı geceleri sürdürdüler; ama İngilizler haber

* Savaş boyunca, Batılı, özellikle de İngiliz haber alma servisleri, Almanların çok gizli iletilerinin çoğunun şifresini kırmış ve okumuşlardır. Elde edilen bilgiler, "Ultra" kod adı altında Müttefikler arasında paylaşılmıştır – ç.n. Bkz. Sözlük.

alma sistemini bulmamış ve karşı önlemleri geliştirmemiş olsaydı, kör bombalama düzenleri ile Blitz* sırasında Britanya'yı yenilgiye uğratabilirlerdi. Bu, savaşın ilk stratejik bombalama saldırısının sonu oldu; İngiliz-Amerikan hava kuvvetleri bundan bazı dersler çıkardılar.

Balkanlar'da Savaş

Benito Mussolini 10 Haziran 1940'ta, Britanya ile Fransa'ya savaş ilan etti. İtalya, Roma'nın Akdeniz'deki eski varlığını yeniden kazanması dışında açık seçik bir stratejik ve harekât tarzı olmayan, modern bir savaşa hem düşünsel hem de profesyonel açıdan hazırlıksız bir askeri kurumla savaşa girdi. Eylül'de, Mussolini, Libya'daki Mareşal Graziani'yi Mısır'a karşı harekâta geçmek için zorlayıncaya değin, gerek kendi kararsızlıkları, gerek Almanların koydukları yasaklardan ötürü İtalyanlar yaz boyunca duraksadılar. Graziani'nin kuvvetleri birbirinden ayrılmış bir dizi savunma mevzilerine konuşlandıkları Sidi Barrani'ye ulaştılar.

Yine Eylül'de, Balkanlar'da Hitler, müttefiki İtalyanlara haber vermeden, Romanya ile petrolünü güvenceye almak için askeri "danışman" olarak bir panzer ve motorize piyade tümeni, iki hava savunma alayı ve iki avcı filosu göndererek harekete geçti. Mussolini, misilleme olarak, Ekim'de, Hitler'e haber vermeden Yunanistan'a saldırdı. Ancak İtalyan ordusu yedeklerini terhis etmişti; bire bir oranını tutturmak için, Yunan seferberliğinden önce bile yalnızca –Yunanistan'a saldırmak için bir sıçrama tahtası olan– Arnavutluk'ta yeterli sayıda İtalyan vardı. Ayrıca Arnavutluk limanları büyük askeri harekâtları desteklemekte olduğu gibi İtalyan kuvvetlerini yığmada da yetersiz kaldı. Yunanlar, kargaşa içinde çekilen İtalyanları bir haftada Arnavutluk'a geri püskürttüler; İn-

* Almanya'nın, 7 Eylül 1940 ile 10 Mayıs 1941 arasında Britanya'yı bombalamasına verilen addır. Londra'nın 57 gece üst üste bombalanmasıyla başlamıştır; bittiğinde, yarısı Londra'da olmak üzere 43.000 sivil ölmüş, sadece Londra'da bir milyonu aşkın konut yıkılmıştır. Bu sürede, Londra'nın yanı sıra önemli askeri ve sanayi kentleri de bombalanmıştır: Belfast, Birmingham, Bristol, Cardiff, Liverpool, Hull (Londra'dan sonra en yoğun bombalanan kenttir), Manchester, Portsmouth vb. – ç.n.

giliz kuvvetleri hem Yunanistan'a hem de Girit'e gelmeye başladı. Mussolini, Balkanlar'ın istikrarını tamamen bozmuştu.

Bunun arkasından İtalyanların başına başka felaketler geldi. Üç İtalyan savaş gemisini batıran ve Akdeniz'de deniz kuvvetlerinin dengesini kalıcı olarak değiştiren bir avuç İngiliz torpido uçağı, Kasım 1940'ta İtalyan savaş donanmasını Taranto'da vurdu. Aralık'ta, Mısır'daki İngiliz kuvvetleri, Sidi Barrani önündeki İtalyan mevzilerine baskın yaptılar. Tam bir başarı elde ettiler ve İtalyanları neredeyse Libya'dan attılar. Bu arada, İngiliz Milletler Topluluğu'na bağlı diğer birlikler, İtalyanlara ait Somaliland'ı,* Eritre'yi ve sonunda Etiyopya'yı işgal ettiler; bu toprakların tamamı Mayıs 1941'de düştü. Başlangıçta, Almanlar, İtalya'nın karşılaştığı zorlukları hatırı sayılır bir sevinçle karşıladılar. Ancak, İtalya'nın başına gelen felaketler Akdeniz'de ve Balkanlar'da Mihver devletlerinin durumunun çözülmesine, belki de İtalya'nın savaş dışında bırakılmasına tehdit oluşturmaya başlayınca, Almanya harekete geçti. Şubat 1941'de, Rommel Afrika kolordusunun öncü birliklerini Trablus'a sevk etti. Kendisine verilen buyrukların tersine, hemen saldırıya geçti ve kısa zamanda –Yunanistan'a 60.000 asker gönderilmesinden ötürü zayıflayan– İngilizleri Mısır'a geri püskürtmeye başladı.

Ancak Balkanlar'daki durumu düzeltmek çok daha büyük bir çaba gerektiriyordu. Almanlar, Yunanistan'ı ele geçirmek ve Arnavutluk'ta İtalyanların üzerindeki baskıyı kaldırmak için Macarlar, Romenler ve Bulgarlarla anlaşmak için görüştüler. Mart 1941'de, Yugoslav temsilcileri Mihver ile ittifak antlaşması da imzaladılar; ama Yugoslav hükümeti subayların darbesiyle düştü. Hitler hiddetten köpürdü; tepki olarak Wehrmacht'a, "olabildiğince en kısa zamanda Yugoslavların hakkından gelmelerini," Luftwaffe'ye de Belgrad'ı yeryüzünden silmesini buyurdu. Luftwaffe iki hafta emre uydu. Gece gündüz yapılan bombardıman Yugoslav başkentini yıkıntıya dönüştürdü; kentte yaşayanlardan 17.000 kişi öldürüldü. Bu arada, panzerler Yugoslavların savunmalarını yok ettiler ve on iki günde ülkeye egemen oldular. Almanların başarıları öylesine

* Bugünkü Somali, Cibuti ve Etiyopya'nın bir bölümü – ç.n.

hızlı ve şaşırtıcıydı ki, Sovyetler Birliği'nin yaklaşan Alman işgali için birliklerini çekmeye başladılar. Böylece binlerce Yugoslav askeri dağlık bölgede kaldı. Sonunda Almanlara çok pahalıya mal olan şiddetli bir gerilla savaşı birkaç ay içinde birden patladı.

Yunanistan seferi de pürüzsüz ilerledi. Yunan başkomutanlığı kuvvetlerini Bulgaristan sınırına konuşlandırmıştı; böylece İngilizler, Almanlar geri çekilme yollarını kesmeden önce hızla kaçarlarken, Almanlar Yugoslavya üstünden kolayca geçerek Yunan savunmalarını yandan çevirdiler. İngiliz Milletler Topluluğu'na ait birçok asker, teçhizatlarını bırakarak canlarını kurtardılar ama Bulgaristan tarafındaki Yunanlar ile Arnavutluk'ta İtalyanlarla savaşan Yunanlar, Mihver'e esir düştü ve esir kamplarına gönderildi.

Hitler'in düşündüğü gibi, Yunan anakarasının düşmesiyle, RAF'ın Romanya petrol kuyularını tehdit edebilen Girit İngilizlerin denetiminde kalmıştı. İngilizler, Matapan Burnu'nda üç İtalyan ağır kruvazörünü havaya uçurarak İtalyan donanmasında kalan azıcık güveni de sarstıklarından, Girit'e yalnızca havadan saldırılmalıydı. Dünyadaki ilk paraşütçü tümeni olan Luftwaffe'nin 7. Hava İndirme Tümeni, 5. Dağ Tümeni'nin desteğinde, saldırıyı gerçekleştirdi. Almanlar aleyhine önemli olasılıklar vardı: Alman haber almasının kestirimine göre, İngilizlerin Girit'teki birlikleri Almanların yaklaşık iki katı olduğu gibi, Ultra'dan çözülen bilgiden de, Girit'in üç havaalanına büyük bir hava indirme saldırısı yapılacağına ilişkin bir erken uyarı alınmıştı. Ancak İngiliz komutanları bu bilgiyi boşladılar ve birliklerini bir amfibi saldırısını karşılamak üzere konuşlandırdılar. Yine de Almanlar kıl payıyla kurtuldular. 20 Mayıs 1941'de İngilizler ilk günkü hava indirme kuvvetlerinden indirilenlerin çoğunu zalimce öldürdüler; Almanlar yalnız Maleme'de riskli bir yer aldılar. Ancak paraşütçü askerler bu alanın denetimini alınca ve Luftwaffe destek gönderebilince denge yavaşça değişti. Kraliyet Donanması yine başarılı bir geri çekilme gerçekleştirdi; ama Almanlar Girit'i ele geçirdiler; Müttefikler, yaşamsal önemi olan Romanya'nın petrol yataklarına 1944 başlarına değin (İtalya'daki üslerinden) saldıramayacaklardı.

Nakliye uçaklarının yaklaşık yüzde altmışını yitirerek ağır bir bedel karşılığında bu zaferi kazanan Almanlar, çok sayıda paraşütçü askerini de yitirince, Hitler başka hava indirme saldırısı yapılmasını reddetti. Ancak Alman saldırısından etkilenen İngilizler ile Amerikalılar, Avrupa'ya yapılacak sonraki saldırılarda önemli bir görev üstlenecek olan hava indirme birimleri kurdular.

Barbarossa

Hitler Temmuz 1940'ın sonunda, Fransa'nın düşmesinden hemen sonra, Sovyetler Birliği'ni istila etmeye karar verdi. Stratejik olduğu denli ideolojik nedenler de onu doğuya itti; ama sonraki seferde Hitler'in yaklaşımına ideolojik nedenler egemen oldu ve Sovyetler Birliği'ni değerlendirmesini saptırdı. Almanlar, kurtarıcı değil, fetheden olarak geldiler. Hitler, ilerleme sürecinde Doğu Avrupa'daki Yahudileri yok etmeyi, Slav halklarını köleleştirmeyi amaçladı; bütün işgal ordusu gruplarına, özellikle Yahudileri, komünist yetkilileri ve başka istenmeyenleri yok etmek için görevlendirilmiş "özel eylem" komandoları (*Einsaztgruppen*) eşlik etti. Hitler bunu tüm üst komutanlarına apaçık bildirdi; çoğu bu emirlere isteyerek uydular. "Barbarossa" –ünlü bir Ortaçağ Alman imparatorunun adı verilen istila– Avrupa'nın 17. yüzyıldaki din savaşlarından beri görmediği şiddette bir ideolojik çatışmayı başlattı.

Barbarossa'yı hazırlayan Alman askeri plancılar, taktik ve harekât dehası ile belirsiz siyasi iyimserlik ve lojistik ahmaklığın bir karışımıydılar. Seferde başlıca etmenin Rusya'nın gerçek büyüklüğü ve Riga, Smolensk ve Kiev'in ötesinde ilerlemeyi desteklemenin zor olacağı açıktı. Almanlar, Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'nın koşullarını yakından gördüklerinden, hava durumuna ilişkin yanılsamaları daha az olmalıydı. Yine de, yüksek komuta merkezi Moskova'nın düşmesinin kendiliğinden Sovyet Rusya'nın düşmesiyle sonuçlanacağı inancıyla Moskova'yı hedeflerken, Hitler Ukrayna ile Leningrad'a saldırma eğilimindeydi. Yüksek komutadaki plancılar, düşmanın iç kısımlara çekilmesi engellendiğinde, (Hitler'in dediği üzere) "iskambil kâğıtlarından ev" gibi yıkılacağını

beklediklerinden, Kızıl Ordu'yu sınır bölgelerinde yok etmeyi amaçlıyorlardı.

Alman ordusu artık müthiş bir güç olmuştu. İki yıldır sürekli kazanılan başarı, komutanlarını, birlik komutanlarını, astsubayları güçlendirmişti. Ancak zayıf yönler de vardı. Almanlar ancak Çek tankları, Norveç dağ topları, Belçika, Fransız ve İngiliz tankları da dahil, Avrupa'nın her yanından askeri teçhizat toplayarak işgali başlatabilirlerdi. Ayrıca zırhlı birlikler piyadenin neredeyse iki katı hızla ilerliyorlardı; sık sık –hem yakıt hem de destek– beklemek zorunda kalıyorlardı. Sonunda Almanlar Barbarossa'ya esasen hiç yedek kuvvetleri olmadan başladılar. Öte yanda, Stalin'in eylemleri Almanlara yarıyordu. Temizlik hareketlerinde subayların çoğu öldürüldü; her tarafa sinen korku karar verme sürecini baltaladı; "Yoldaş Stalin"e duyulan bıktırıcı inanç hazırlıkların gerçekdışılığını artırdı. Stalin sonuna değin Hitler'in 1939 Saldırmazlık Antlaşması'na bağlı kalacağına inandı (bkz. s. 354) ve onun siyasi kırılganlığından korkarak sınır bölgelerini Kızıl Ordu'nun düzenli tümenleriyle doldurdu ve komutanlarının asla geri çekilmemelerini istedi.

Nazi savaş makinesini beslemek için tamamı tarafsız Rusya'da hammaddelerle doldurulan binlerce yük katarından sonuncusu 22 Haziran 1941'de gece 01:30'da, Brest Litovsk'dan Alman topraklarına girdi. İki saat sonra, Kuzey Burnu'ndan Karadeniz'e 2.000 mil uzaktaki cephede yer alan Alman topçuları ateş açtılar, yıkıcı bir dizi hava saldırısı başladı ve üç milyonun üzerinde Mihver askeri doğuya gönderildi. Sovyetler'i her yerde hazırlıksız yakaladılar. Bir cephe hattındaki bir Sovyet birliği kederli üstlerine sormuştu: "Ne yapmalıyız? Saldırıya uğruyoruz." Yanıt: "Deli olmalısınız ve neden sinyaliniz şifreli değil?" O sabah, Sovyet dışişleri bakanı Alman büyükelçisi Reich'ın savaş ilanı bildirisini sunduğunda aynı tasayla sordu: "Bunu hak etmek için ne yaptık?"

Sovyetler dört gün içinde 3.000'den çok uçak yitirdiler. Alman zırhlı kuvvetleri her cephede Sovyetler'in art bölgelerine iyiden iyiye sokuldular. Manstein'ın kuzeydeki panzer kolordusu 320 kilometre yol aldı ve dört günde Dvinsk'de Dvina Nehri'ne ulaştı. Merkez

Ordu Grubu'nun bölgesinde, Hoth ve Guderian komutasındaki panzer grupları, ilk haftada Minsk'de çok sayıda Sovyet birliğini (324.000 savaş tutsağı ile yok edilen ya da zarar verilen 3.300 tank) kuşattılar; sonra da, Temmuz ortasına değin Smolensk'de bir o kadarını daha yakalamak için hızla ilerlediler (3.000 tank,



Harita 16 Almanların Sovyetler Birliği'ni istilası daha önceki seferlerden çok daha büyük uzaklıklardaki harekâtları içerdi. Sonuç olarak, Almanlar seferin ilk aşamalarında lojistik zorlukları önleyebildilerse de Temmuz sonuna değin çözülmesi olanaksız sorunlarla karşılaştılar. Bundan sonra ilerlemeleri, özellikle güzde, Wehrmacht'ın sağgörülü lojistik hesap noktasını fazlasıyla aştı ve birliklerini Rusya'da çetin kış koşullarında ikmal düzeninin çöküşüyle karşı karşıya bıraktı.

300.000 tutsak). Almanların başarısı, Halder'in Temmuz başlarında günlüğüne şaşkınlık içinde, "Bundan böyle, Rusya'ya karşı bu seferin on dört günde kazanıldığını söylemek gerçekten çok iddialı olmayacaktır," diye yazmasına yol açtı. Almanlar yalnız güneyde etkin bir direnişle karşılaştılar; ancak orada bile Temmuz ortasına kadar Kiev kapılarına yaklaştılar.

Ancak Temmuz sonunda ilerleme durdu. Ön birlikler cephane ve yakıt stoklarının çoğunu kullandıklarından, daha doğuya doğru gidebilmek için geride hiçbir şey kalmadığından, Nazi lojistik düzeni panzer ve motorize piyade tümenlerine kendilerini savunmaları için yeterli teçhizatı zar zor sağlayabiliyordu. Güç bela yaya ilerleyen piyade tümenleri çok geriden geliyordu. Ayrıca, Almanların ilerlemesi Kızıl Ordu'nun düzenli birliklerinin çoğunu yok ettiyse de, dalga dalga Sovyet yedek birlikleri Alman öncü birliklerini vurdular. Ağustos başında Halder günlüğüne umutsuzca şöyle yazdı:

> Durumun tamamı giderek daha da belirginleşen bir şekilde, Rusya'nın devasa gücünü hafife aldığımızı göstermektedir... Bunun sonucu özellikle piyade tümenlerinde görülmektedir. Şimdiye değin 360 tane saptadık. Bu tümenler, bizim anladığımız biçimde uygun silahlandırılmamışlardır; taktik açıdan da kötü yönetilmekteler. Ama bunlar var; biz bir düzinesini yok ettiğimizde Ruslar kolaylıkla yerine bir düzine daha koyuyorlar.

Ağustos'ta Alman ordusunun ileri hattaki birlikleri hayatta kalmak için savaştı; lojistik uzmanları çok tehlikede olan ikmal durumunu denetim altında tutmak için savaşım verdiler; piyade de yetişmek için yürüdü. Mucizeler yarattılarsa da, sahra orduları Ağustos ortasına değin 400.000'in (toplam mevcudun yüzde onu) üzerinde kayıp verdiler. Generallerin Moskova'ya karşı bir hamle yapmak istemelerine karşın, Hitler'in, tahılıyla Ukrayna'yı ve devrimin başladığı Leningrad'ı ele geçirmek istemesiyle kara kuvvetleri başkomutanlığı, Alman yüksek komutanlığı ve Hitler yine kavgaya tutuştular. Her zamanki gibi Hitler kazandı; Ağustos sonunda, Almanlar ilerlemeye geçmek için sonunda yeterli ikmal maddesini topladıklarında Kuzey Ordusu –birini ya da öbürünü

yapmak yenilgiyi kabul etmeyi imgeleyeceğinden– Stalin'in dalkavuklarının sivilleri güvenli bir yere yerleştirmeyi ya da kenti kuşatmaya hazırlamayı reddettiği Leningrad'ı kuşattı. Açlık ya da hastalık sonucu Leningrad'da bir milyondan fazla insan öldü. Bu arada merkezde, Guderian'ın panzer grubu güneye, Ukrayna'ya ilerledi. Stalin yine çekilmeyi onaylamayı reddetti; Kiev cebindeki 600.000 Sovyet askeri Alman tutsak kamplarına atıldılar. Çok azı hayatta kaldı.

Mevsimin ilerlemiş olmasına karşın, Kiev'de ve Leningrad'da kazanılan bu başarılar Hitler'i ve üst düzey komutanları her şeyi Moskova'ya yapılacak büyük bir saldırıya akıtmalarına yol açtı. Lojistik seçenekler açıktı. Leningrad'dan Kırım'a uzanan rastgele seçilmiş bir hatta konuşlanmak ve kışa hazırlanmak ya da Moskova'ya ilerleyerek, soğuk geçirmez giysiler ve geçici ikmal depoları olmadan Sovyet başkentine gitmekti. Generaller, büyük bir hevesle Moskova için imza attılar.

"Tayfun Harekâtı" Eylül sonunda, önce Guderian'ın panzer grubunun harekete geçmesiyle başladı. İki panzer grubu daha 1 Ekim'de saldırıya geçerek onu izledi. Bir hafta içinde, Almanlar Bryansk ile Vyazma'da iki büyük kuşatmayı daha tamamlamışlardı; iki haftada 600.000 savaş tutsağı daha alınmış, Sovyet başkentinin önünde bir uçurum oluşmuştu. Ancak güz yağmurları Almanların ilerlemesini iyice yavaşlattı ve Sovyetler'e kurtulmak için son bir olanak sundu. Kasım'da soğuk hava çamuru dondurdu; Almanlara Moskova'yı kuşatmak için son bir hamle yapma olanağı veren hareket savaş alanına döndü. Bazı birlikler Aralık başında Kremlin'in kulelerinin tepesinden görülmeye başladılar; ama Almanlar ellerinden geleni yapmışlardı. Tankları ve diğer teçhizatları aşırı soğukta çalışmıyordu. İleri hattaki birlikleri bitkin düşmüşlerdi ve savaşamayacak durumdaydılar Almanlar kış koşullarına tamamıyla hazırlıksızlardı ve hiç stokları yoktu. 6 Aralık'ta, Japonya'nın ABD'nin Pearl Harbor'daki Pasifik donanmasına saldırmasından bir gün önce, Kızıl Ordu karşı saldırıya geçti ve Moskova üzerindeki baskıyı hafifletti. Hitler'in bir tek seferde Sovyetler Birliği'ni fethetme kumarı başarısız oldu.

16

Dünya Savaşta (1941-1945)

Williamson A. Murray

Aralık 1941 ve Ocak 1942'de, doğudaki Alman ordusu, ana haberleşme merkezlerinin çevresindeki "kirpi" adı verilen bir dizi müstahkem mevkide mahsur kaldı ve çökmenin eşiğinde bocaladı. Bununla birlikte, Japonya'nın savaşa girdiğini duyan (bkz. s. 389) Hitler, Almanya'nın kaderini belirleyen bir kararla, 11 Aralık'ta düşünmeden ABD'ye savaş ilan etti. Sovyet orduları o günlerde Merkez Ordu Grubu'na karşı güçlü bir saldırı başlattıklarından tüm dikkatlerini Doğu Cephesi'ne vermiş olan kara ve hava kuvvetleri konuyla pek ilgilenmezken, donanma ise bu kararı etkin bir biçimde teşvik etti. Sovyetler sonunda umdukları büyük başarıyı elde edemediler; çünkü Stalin en başarılı generali, Georgi Jukov'un tek cephe üzerine yoğunlaşma tavsiyesini reddetti. Sonuçta, Kızıl Ordu tüm bölgelerde zafer arayışına girdi ve bozguna uğradı.

Mart ortasında savaşın hızı kesildiğinde iki taraf da tamamıyla savaşamayacak durumdaydı; ama Hitler, Amerika'nın potansiyeli ortaya çıkmadan Almanya'nın Sovyetler Birliği'nin hakkında gelmesi gerektiğine inanıyordu. Artık Alman ordularının komutasını doğrudan doğruya kendisi üstlenmişti; 1939-1941'deki zaferle-

ri kazanan üst rütbeli subayların çoğu emekli olmuşlardı. Hitler, Nisan 1942'de, güneyde Kafkas petrollerini ele geçirmek için bir saldırı başlatırken, kuvvetlerinin kuzeyde ve merkezde savunmada kalmalarına karar verdi. Ancak birliklerin petrolü ele geçirmek için Kafkaslar'a mı ilerlemeleri yoksa bu petrolün kuzeye sevkini engellemek için Volga üzerindeki Stalingrad'ı mı almaları konusunda kararsızdı. Harekât boyunca bu iki yaklaşım arasında bocaladı.

Önce Sovyetler harekete geçti; ama Mayıs'ta Harkov'a yaptığı saldırılar güney cephesindeki tüm yedekleri yok ederek bir felakete dönüştü. Almanlar sonra Kırım'a saldırdılar; Manstein'ın On Birinci Ordu'su geri kalan bütün Sovyet mevzilerini kırdı. Asıl saldırı 27 Haziran'da başladı. Voronej'de batıyı vuran Almanlar bir tıkama mevziini aldılar ve Don'a yöneldiler. Bu kez Sovyet kuvvetleri –artık başka çevirme savaşı olmayacaktı– geri çekildiler; bu görev için Almanların kendi birlikleri yeterli olmadığından Güney Ordu Grubu'nun genişleyen kanadını korumak için panzerlerin arkasından Romen, Macar ve İtalyan birlikleri ilerledi.

Alman kuvvetleri Temmuz sonunda Don'a doğru dönmüşler, bir ay sonra da Volga'ya ulaşmışlardı. Nehrin batı kıyısında, 20 kilometreye yayılmış şiddetli bir saldırı 13 Eylül'de Stalingrad'ı vurdu; sonraki iki ayda da kent İkinci Dünya Savaşı'nın Verdun'ü oldu; Alman Altıncı Ordusu'ndan birlikler Sovyetler'i Volga'ya doğru geri püskürttü ve Kasım ortasına değin, çok büyük insan ve malzeme kaybederek, kentin büyük bölümünü ele geçirdiler. Bu arada, Kızıl Ordu savaşmayı sürdürmek için Stalingrad'ı yeni birliklerle besledi; ama destek kuvvetlerin çoğunluğunu büyük bir karşı saldırı için yedekte tuttu. Önceki yıldaki Sovyet saldırılarından farklı olarak, Stalin sınırlı bir hedef amaçladı: Altıncı Ordu'nun yok edilmesi.

Sovyetler, bir milyon asker, 13.000 top, yaklaşık 900 tankla büyük bir karşı harekât, "Uranus Harekâtı"yla 6. Ordu'ya bir baskın saldırı yaptığında (bkz. s. 373) Hitler Akdeniz'de Mihver'in çöküşüyle uğraşmaya çalışıyordu. 19 Kasım 1942'de başlayan harekâtta, (başka koşullar altında) Prusya genelkurmayına çekici gelebilecek klasik bir "Cannae" manevrasıyla (bkz. s. 50) 200.000 askeri kıstıran birikler, dört gün sonra Stalingrad'ın arkasında bir

araya geldiler. Hitler, Goering'den Luftwaffe'nin Altıncı Ordu'ya ikmal yapabileceği güvencesini alınca, Kırım'da kazandığı zaferlerden ötürü feldmareşalliğe yükseltilen Erich von Manstein yardım çalışmalarının sevk ve idaresini alırken, General Friedrich Paulus'a mevziini tutmasını ve yardımı beklemesini buyurdu. Karşı saldırıya geçen Almanlar Stalingrad'a yaklaştı; ama Paulus, Manstein'ın Hitler onamadan yarma saldırısı yapması buyruğunu geri çevirdi; Führer de reddetti.

Aralık'ta, Sovyetler doğuda dengenin ne denli değiştiğini gösteren başka bir saldırı başlattılar. Yukarı Don boyunca İtalyan ve Macar ordularına karşı yapılan büyük bir saldırı, bu kuvvetlerin tamamen çökmesine neden oldu. Sovyetler'in bu başarısı Stalingrad'a havadan ikmali durdurdu; Paulus, 31 Ocak 1943'te teslim oldu. Stalingrad Muharebesi, toplam olarak bir milyondan fazla Alman askerinin ölmesine, yaralanmasına, kaybolmasına ve tutsak olmasına –Doğu Cephesi'ndeki kuvvetlerinin yaklaşık dörtte biri– neden oldu ve bütün Güney Ordu Grubu'nu da tehdit etti. Manstein, Ocak ve Şubat boyunca felaketle karşı karşıya geldi: Hitler, 1943 yaz saldırısı için bir başlangıç desteğinde direndiği için On Yedinci Ordu Kuban Yarımadası'nda kalırken, Birinci Panzer Ordusu'nu zar zor Kafkaslar'dan çıkardı. Sovyetler ilerlemeyi sürdürdü, Kırım'ın batısından Karadeniz'e ulaşarak Güney Ordu Grubu'nu tehdit ettiler; ama ilerlerken tutarlı bir odakları olmadığından çok fazla yayıldılar. Manstein, Sovyetler'in savunmasızlığının farkına vardı ve Şubat sonu, Mart başında onlara çok ağır kayıplar verdiren, hatta bahar yağmurlarından ötürü harekât geçici olarak durmadan önce Harkov'u yeniden kazandıran ezici bir karşı saldırı gerçekleştirdi.

Akdeniz ve Müttefiklerin Stratejisi

Milyonlarca Nazi ve Sovyet askeri Doğu Cephesi'nde savaşırken, Kuzey Afrika'da İngilizler, Erwin Rommel'in komutası altında bir Alman kolordusu ile güçlendirilmiş, direnme gücünü yitirmiş çok az sayıda İtalyan birliği ile karşılaştılar (bkz. s. 363). İngi-

lizler daima düşmanlarından fazla askere sahip olmalarına karşın, savaş alanlarındaki deneyimlerinden pek az ve çok geç ders almış bir orduyu yansıtan bir dizi aşağılayıcı yenilgiye uğradılar. Tersine, Rommel Temmuz 1942'de birlikleri, İskenderiye'den yalnız 110 km uzaktaki El Alamein'e ulaşıncaya dek önceliği, hızı ve başarıyı sürdürmeyi vurgulayan tutarlı ve etkili bir yaklaşım sergiledi.

İngiliz-Amerikan strateji planlamacıları, Sovyet meslektaşları gibi, sınai üretimin yaşamsal önemini anlamışlardı. 1940 yazından başlayarak İngilizler ile Amerikalılar savaşı sürdürmek için sanayi, işgücü ve kaynak seferberliğini vurguladılar; öte yanda Almanlar 1942'ye dek "silah ve tereyağı"* ekonomisini koruduları. Almanlar, o zamana kadar tüm kullanılabilir kaynaklardan yararlanmakta olan Müttefiklerden çok geri kaldıkları gibi, sınai kapasitesi de onlarınkilerin düzeyinde değildi. Hitler'in silahlanma bakanı Albert Speer savaşın ikinci yarısında mucizeler yarattı; ama 1942'de Almanlar yarışı kaybetmişlerdi: Amerikan ekonomisi devreye girmişti ve kısa sürede ABD fabrikalarından akla hayale gelmeyecek düzeyde bir üretim başlayacaktı. Bir tarihçinin belirttiği gibi, 1944'te Amerikan fabrikaları "şeker üretir gibi" dört-motorlu bombardıman uçağı üretiyorlardı; bu arada o zamana değin ABD'nin Pasifik'teki ana savaş filosu da dünyadaki bütün öteki donanmaların toplamından daha büyüktü.

Aralık 1941'de hem Japonya'nın hem de Almanya'nın savaş ilanları ile karşı karşıya gelen Başkan Roosevelt ile danışmanları "önce Almanya" stratejisini seçtiler ve Hitler'in imparatorluğuna doğrudan saldırmak için 1943'te Manş Denizi'nin karşı tarafının işgal edilmesini istediler. İngiliz kurmay başkanları henüz yeterli kuvvetlerinin olmadığını ve Batılı devletlerin Almanya'nın gücünü kırmak için Akdeniz'de ve Rusya'da savaşın bir yıl sürmesine izin verilmesi gerektiğini ileri sürdüler. Bu tür ayrılıklar İngiliz-Amerikan stratejisinin ortaya çıkarılmasına tehdit oluşturdu; ama Roosevelt devreye girdi ve komutanlarına Batı Akdeniz'de büyük bir harekâtta İngilizlerle işbirliği yapmaları buyruğunu verdi.

---

* Makro iktisatta kullanılan, bir ülkenin kaynak kullanım seçeneklerini belirten bir deyimdir; ülke, ya silaha, savunma sanayiine, ya tereyağına, tüketim mallarına ya da ikisinin karışımına yatırım yapmak durumundadır – ç.n.

Bunun arkasından, "Meşale" kod adlı harekât, Mihver kuvvetlerini batıdan sıkıştırmak için Fas'ı ve Cezayir'i hedef aldı; ama "Meşale"' başlamadan hemen önce İngilizler El Alamein'de Rommel'e saldırdılar. Churchill, Akdeniz'deki yüksek komutada yer alan komutanların çoğunu değiştirerek ve Sekizinci Ordu'yu Bernard Law Montgomery'ye emanet ederek Kuzey Afrika'daki önceki yenilgilere yanıt vermişti. Montgomery hatalarına rağmen, büyük bir eğitmendi ve gerçekçi bir kişiydi. Ancak Montgomery'nin, Burma'da William Slim'den (bkz. s. 394) farklı olarak, komutasındaki birliklerin taktik yetersizliklerini düzeltecek zamanı hiç olmadı; bu nedenle de, Almanlara Sekizinci Ordu'nun gücünü göstermek için savaşmaya karar verdi: Sonuç olarak, El Alamein harekât değil, bir yıpratma savaşıydı. Ayrıca, Montgomery asker ve teçhizat üstünlüğü etkili oluncaya dek, savaş koşullarına uyum göstermekte büyük bir yetenek sergiledi. Montgomery 23 Ekim'de yaklaşık 230.000 asker ve 1.030 tankla, Rommel komutasındaki 100.000 asker ve 500 tanka saldırdı. 3 Kasım'da Afrika kolordusu geri çekilmeye başladı ve Tunus'a varıncaya dek durmadı.

Montgomery Almanları kovalarken, 8 Kasım'da Amerikan ve İngiliz kuvvetleri Fransız Fası'nda ve Cezayir'de aynı anda birkaç noktada karaya çıktılar. Fransızlar epeyce direndiler; ama sonunda pes ettiler ve Almanlar Tunus'ta bir tahkimli mevzi kurmaya karar verdiler. Kuzey Afrika'yı güçlendirme kararı Hitler'in en büyük hatalarından birisiydi. Gerçi Müttefiklerin deniz taşımacılığını olumsuz yönde etkileyerek Akdeniz'i onlara altı ay daha kapalı tuttu; ama Almanya'nın en iyi birliklerinden bazılarını Stalingrad gibi, kaçışı olmayan savunulamaz bir konuma yerleştirdi. Ayrıca, Hitler Luftwaffe'ye uygun olmayan koşullarda bir yıpratma savaşı yaptırdı ve bu kuvvete altından kalkamayacağı kadar kayıp verdirdi.

Mayıs 1943'e dek süren Kuzey Afrika harekâtı Müttefikler için de önemli sonuçlar doğurdu. Bir yanda, Kasserine Geçidi'ndeki taktik yenilgi ABD ordusuna eksiklikleri konusunda acı bir uyarı oldu; öte yanda, ABD ordusunun korktuğu gibi 1943'te Manş Denizi'nin karşı tarafının işgalini önledi. Bunun yerine, Ocak 1943'te Casablanca'da İngiliz-Amerikan üst düzey siyasi ve askeri önder-

lerin toplandığı konferansta bir sonraki hedefin Sicilya olmasına karar verildi. Müttefik kuvvetleri 10 Temmuz'da Sicilya'ya çıktılar; Alman birlikleri kaçmayı başarsalar da, Müttefik kuvvetleri 17 Ağustos'a değin bütün adayı işgal ettiler. Sicilya'nın işgali, sonunda İtalya kralını Mussolini'yi görevden almak için harekete geçirdi. Askeri beceriksizliği ile tanınan Mareşal Badoglio İtalya'nın savaştan çıkması için görüşmelere girişti; ama çözüme kavuşturamaması Almanların yarımadada kuvvetlerini artırmalarına neden oldu. Müttefikler, Eylül başına değin anakaraya geçmeyi başaramadılar. Salerno'da kısa bir duraklamadan sonra Apeninler'in yapış yapış çamurunda ilerlemelerinin kesildiği kuzeyde Napoli'ye yöneldiler; ama İtalya'nın büyük bir bölümü Almanların elinde kaldı.

Müttefik kuvvetlerinin Alman kuvvetlerini Roma'nın güneyinden çıkaramaması büyük bir düş kırıklığı yarattı. Şubat 1944'te Müttefik Almanları gafil avlayarak Anzio'da amfibi kuvvetlerini karaya çıkardılar; ama bu olanaktan yararlanamadılar. Churchill'in dediği gibi, Müttefikler karaya bir yabankedisi olarak çıkmak istediler, sonuçta kumsala vuran bir balina oldular. Müttefikler ancak Mayıs'ta Almanların aşılmaz olduğunu düşündükleri bölgeyi geçen özgür Fransız piyadesinin öncülüğünde İtalya'da açmazdan çıktılar, Roma'ya yaklaştılar ve Alman Onuncu Ordusu'na tehdit oluşturdular. Yalnız ABD'li komutan General Mark Clark, Roma'yı ele geçirmenin onurunun Amerikan birliklerinin olması gerektiğine karar verdi; Almanlar kaçtılar. Müttefikler yazın Almanları Floransa'nın kuzeyine püskürttüler; ama o zamana değin İtalya durulmuştu.

Atlantik Muharebesi

İngiltere ile ABD'nin ekonomik üretimi kadar askeri gücü için de bağlı olduğu deniz ikmal yollarının başarıyla savunulması Batı'da İkinci Dünya Savaşı'nın en önemli zaferi oldu. 1939'da ne İngiliz Kraliyet Donanması ne de *Kriegsmarine* ticareti hedef alan büyük bir denizaltı savaşı bekliyordu: "Sayısı hiçbir zaman elliyi geçmeyen" küçücük bir denizaltı filosu savaşın ilk yılında İn-

giliz konvoylarına ağır, ama önemli olmayan kayıplar verdirdi. 1940'tan sonra Fransız ve Norveç deniz üslerinin denetimi Almanlara büyük ölçüde yardımcı oldu; ama denizaltı filosu bir ölçüde *Kriegsmarine*'in savaş gemisi yapımına ağırlık vermesinden ötürü giderek büyüyordu. Ayrıca, bu dönemde İngiliz Kraliyet Donanması, İngiliz istihbaratının Alman deniz kodlarını sürekli olarak çözmesini sağlayan şifre anahtarlarını ele geçirdi. Sonuç olarak, 1941'in ilk yarısında denizaltılar karşısında ticari kayıpların yükselen eğilimi, bu yılın ikinci yarısında büyük ölçüde azaldı.

Hitler'in ABD'ye savaş ilanı, denizaltıların ABD'nin doğu kıyılarında ticareti vurmasına yol açarken, 1941'in sonunda Almanlar kodlama sistemine hedefledikleri avı yaşamsal haber almadan yoksun bırakan yeni bir karmaşıklık getirdiler. Amerikalılar bağışlanamaz biçimde İngilizlerin uyarısını reddettiler ve Müttefiklerin yaptıkları her hatayı yinelediler (konvoysuz, karartmasız ve telsizleri susturmadan hareket). Sonuç bozgun oldu. Amerikalılar 1942 baharında doğu kıyısında uygun süreci başlattıktan sonra, denizaltıların komutanı Amiral Karl Dönitz, saldırılarını savunmanın gevşek olduğu Karayipler'e çevirdi. Ancak Almanlar çok önemli hatalar yaptılar. Hitler Norveç ve Kuzey Afrika'yı korumak, Akdeniz'de Müttefik taşımacılığına karşı hareket etmek için birçok gemiyi savunma görevi verdi; Dönitz yetkesini kullanarak mevkideki gemiler üzerinde baskı yaptı, dolayısıyla astlarının elinden esnekliği aldı ve planların önlenme tehlikesini artırdı; Alman kurmayı öyle zayıftı ki, sonunda büyük resmi görmedi. Dönitz bir karşıtının daha sonra dediği gibi, "20. yüzyıl teknolojisinin geçerli olduğu çağda 18. yüzyılın savaş tarzını izledi."

Her ne kadar yüzlerce Alman denizaltısı Atlantik'te faaliyet gösterdiyse de, 1943'te durum Müttefiklerden yana döndü. Müttefiklerin savunması geliştirilirken, Amerikan tersanelerinde ticaret ve refakat gemilerinin yapımı kayıplarını karşılamanın ötesine geçti. Müttefiklerdeki kullanılabilir taktik ve teknoloji önemli derecede ilerlerken, uzak menzilli uçaklar Atlantik'te en uç noktalara ulaşarak hava gözetlemenin etki alanı dışında çok az bölge bıraktı. Sonunda, 1943'ün başında İngilizler Alman denizaltı haberleş-

mesine yeniden sızdılar. Atlantik savaşı 1943 baharında doruğa ulaştı. Mart'ta Alman denizaltıları toplam 627.000 tonluk ticaret gemisi batırdılar; kırk denizaltının SC122* ve HX229** konvoylarına saldırılarında Almanlar bir denizaltı kaybetmelerine karşılık yirmi bir gemi batırdılar. Ancak Nisan'ın son haftasında kırk bir Alman denizaltısı ONS5*** konvoyuna saldırdığında, on iki ticaret gemisi batırdılar; ama yedi denizaltı yitirdiler, beş denizaltıları da ağır hasar gördü. Mayıs'ta Almanlar, çok küçük bir başarıya karşılık Dönitz'in gemilerini Atlantik'ten çekmessine yol açacak şekilde kırk bir denizaltı yitirdiler. Müttefikler muharebeyi kazanmışlardı.

Hava Savaşı

Müttefiklerin savaş çabalarının başka hiçbir yönü Birleşik Bombardıman Saldırısı'ndan daha çok tartışmaya yol açmamıştır. Şubat 1942'de Arthur Harris bombardıman komutanlığını devralıncaya değin İngilizlerin Reich ekonomisi ile kentlerine saldırma çabaları kaygı verici bir başarısızlıkla sonuçlandı. Harris'in uçakları Mayıs'ta bin bombalık bir hava akınıyla Köln'ü harap ettiler; ama yılın kalan bölümünde çok az başarı elde ettiler. Yine de, Harris bombardımanının sonunda düşmanın moralini çökerteceğine ilişkin güçlü bir önderlik sergiledi ve içtenlikle inandı. 1943'te, bombardıman komutanlığı Harris'in beklentilerini neredeyse karşıladı. Baharda Ruhr bombalandı; Temmuz sonunda Hamburg tahrip edildi ve kentte 40.000 kişi öldü. Speer, bombardıman komutanlığının beş ya da altı Alman kentinde benzer etkiler yaratması durumunda Almanların moralinin tamamıyla çökebileceğine ilişkin Hitler'e uyarıda bulundu.

Ancak Harris'in kuvvetleri, 1943'ün geri kalanında Hamburg'daki başarıya bir daha ulaşamadılar ve güz sonlarında Berlin'e yöneldiler. Bu harekât bombardıman komutanlığını neredey-

* New York'tan Liverpool'a giden, bir muhrip ile beş korvetin koruduğu, 60 gemiden oluşan konvoy – ç.n.

** New York'tan yola çıkan, 40 gemiden oluşan HX229A ile bir gün sonra yola çıkan, 34 gemiden oluşan HX229B konvoyları – ç.n.

*** Liverpool'dan Halifax'a giden, 42 gemiden oluşan konvoy – ç.n.

se yok edecekti; çünkü Almanların savunması, özellikle gece avcı uçakları giderek çok etkin oldu ve Almanya içindeki hedeflere uçuş uzaklığı İngiliz bombardıman uçaklarının savunmasızlığını artırdı. Mart 1944 sonlarında, Nürnberg'e yapılan feci hava akınlarında düşman avcı uçakları karşısında 105 uçak yitirilmesi, Harris'i uzak hedeflere saldırmaktan vazgeçmek zorunda bıraktı.

İngilizler Reich'ı gece bombalarken, Haziran 1943'te Amerikalılar Alman sınai hedeflerine gündüz saldırmaya başladılar. Amerikan hava stratejistleri iyi silahlanmış B-17'lerden oluşan büyük filoların ağır kayıplar vermeden Alman savunmalarını aşabileceğine inandılar. Ancak Alman avcı kuvvetleri, Amerikalıların hesapladığından çok daha zorlu çıktı. Ağustos'ta Schweinfurt ve Regensburg'a saldırılarda altmış bombardıman uçağı yitirilmişti; iki ay sonra Schweinfurt'taki bilyeli yatak fabrikalarına yapılan bir başka hava akınında da altmış uçak daha yitirilmişti. Yaz ve güz boyunca Amerikalılar her ay uçak personellerinin yüzde 30'unu yitirdiler; Luftwaffe'nin avcı uçaklarına da ağır kayıplar verdirdilerse de, ikinci Schweinfurt felaketi Amerikalıları Reich'ın iç kısımlarına refakat uçakları olmadan hava akınları yapmaktan vazgeçmeye zorladı. Ancak, 1944 başında gerçek uzun menzilli refakat uçağı, P-51 "Mustang" kullanılabildi ve ABD Sekizinci Hava Kuvveti Almanya'nın can damarındaki hedefleri yine vurdu; sonunda, Mayıs'ta, Alman avcı kuvvetleri yenilgiye uğrayıncaya değin Luftwaffe'ye karşı korkunç bir yıpratma savaşına başladı.

Avrupa Kalesi'ne* atılan 2,6 milyon ton bomba tek başına savaşı kazanmadı. Yine de Almanların morali üzerinde önemli etkisi oldu ve bu etki, neden Almanların bu denli fazla kaynağı –*Strategic Bombing Survey*'in tahminlerine göre Almanya'nın yalnız 1944'te 24.000 avcı uçağını üretebilecek kaynağ vardı– sırasıyla V-1 ve V-2 programlarına** ayırdığını açıklamaktadır. Ayrıca Reich, halkına

---

* Batı Avrupa'ya yönelik Müttefik işgaline karşı oluşturulan Nazi savunması – ç.n.

** V Füzeleri (V1-V2) Almanların İkinci Dünya Savaşı'nda kullandıkları gizli silahların adıdır. İki değişik şekilde kullanılmış olduğu için, VI ve V2 kısaltmış adları ile anılmaktadır. Almanlarca misilleme silahı denen *Vergeltungswaffe* sözcüğünün baş harfinden alınmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, Avrupa'nın batı kesimlerinden İngiltere'ye atılmıştır – ç.n. Bkz. Sözlük.

yeniden güven aşılamak için yaklaşık 12.000 ağır uçaksavar ve yarım milyon askerin katılımıyla geceler boyunca gökyüzüne çok sayıda kör atış yapmaya başladı. Hepsinden önemlisi, Manş ötesinin işgalinin başarılı olabilmesinin önkoşulu olan gündüz hava saldırısı Avrupa'da hava üstünlüğü elde etti. Reich'ın sentetik yağ üretiminin yok edilmesi hem Wehrmacht'ı hem de Luftwaffe'yi daha çok aksatırken, Normandiya'daki kara savaşı için Fransız kara ve demiryollarına saldırmak çok önemli oldu. Sonuçta, 1944-1945 (bkz. s. 387) kışı boyunca ulaştırma şebekesinin düzenli olarak bombalanması Alman savaş ekonomisini çökertti. Bu durum Reich'ın savaşın sonunda ciddi bir savunma yapmadığını açıklamaktadır. 158.000 uçuş personeli (ve belki de 650.000 sivilin) yaşamına mal olan Birleşik Bombardıman Saldırısı Müttefiklerin zaferine çok önemli bir katkı yaptı.

Doğu Cephesi 1943-1944

1943 başında Sovyetler'in başarıları ve Almanların karşı saldırıları Kursk dolayında, Orel ile Harkov arasında büyük bir çıkıntı bıraktı ve Manstein, Sovyet birliklerinin Kursk çıkıntısında yok edilmesinin cepheyi sağlamlaştıracağına Hitler'i ikna etti. Ancak Führer, saldırının başlamasını Alman birliklerinin gücü en yüksek noktasına ulaşıncaya değin geciktirdi. Kod adı "*Zitadelle*" *[Hisar]* olan saldırı için Kursk'un kuzeyinde konuşlanan Dokuzuncu Ordu sonunda 900 tank ile üç panzer kolordusuna sahip oldu; güneyde Manstein 1.000'den fazla tankla dört panzer kolordusunu elinde tutuyordu ve Luftwaffe de 2.500 uçak toplamıştı. Ancak her şey tamamlandığında Almanlar karşılarında tamamen hazır bir düşman buldular. Sovyetler, Alman saldırısını, uzunluğu 320 kilometreye ulaşan devasa bir savunma mevzii ağında tutmayı, ondan sonra zırhlı birliklerini harekete geçirmeyi hedeflediler. Ayrıca haber alma kaynakları, planlanan Alman saldırısının hem gününü hem de saatini –5 Temmuz 1943 gündoğumu– öğrendi; böylelikle Sovyet topçusunun savaş tarihindeki en büyük önleyici baraj ateşini açmasını sağladı: Yüzlerce top ve havan, ilerlemeye hazırlanan Alman kuvvetlerini dövdü. Sovyetler iki günde hızı kesilen

Almanların tanklarına ilerlediler. Güneyde, Prokhorovka'da 12 Temmuz'da 1.000'den fazla tank çarpıştı; bunu büyük bir Sovyet karşı saldırısı izledi.

Kursk, Kızıl Ordu'nun harekât düzeyinde müthiş becerilere sahip olduğunu ortaya koydu. Askeri hileleri –*maskirovka*–* de iyice öğrenmişlerdi; bundan ötürü 1942 sonundan başlayarak bütün büyük Sovyet saldırıları Almanları gafil avladı. Kursk'taki zaferden sonra Stalin, Pripet Bataklıkları ile Azov Denizi arasındaki 640 kilometre uzunluğundaki cephede 2,6 milyon asker, 51.000 top ve havan, 2.400 tank ve hücum topları ile 2.850 savaş uçağını savaşa soktu. Önce Harkov'u geri aldılar; sonra, Eylül sonunda Güney Ordu Grubu'nun sol kanadı yarılırken, Dinyeper için Almanlarla umutsuz bir yarışa girdiler. Sovyetler böylece Ukrayna'nın önemli tarım ve sanayi bölgelerini yeniden ele geçirdiler. Almanların yıkım dizisini tamamlamak için Kızıl Ordu Karadeniz'e de ulaştı ve Yedinci Ordu'yu Kırım'da yalnız bıraktı.

Ekim yağmurlarının başlaması Almanlara zaman kazandırdı; ama kış, Kızıl Ordu'nun, dört ve altı tekerlekli kamyonlarıyla lojistik destek sağlayan ABD'nin yardımı ve 4 milyon asker ile 4.000'in üzerinde tankla harekete geçmesine olanak sağladı. Başka yerlerdeki saldırılar Alman Leningrad dolayındaki mevzilerinden kopardı. Sovyetler, Alman Yedinci Ordusu'nu yok ederek Kırım'ı yeniden ele geçirdi. Kızıl Ordu, Mayıs 1944'te Macaristan ve Romanya sınırının yanı sıra Karpatlar'a da ulaşmıştı.

Almanlar, Bahar sonlarında, Kızıl Ordu Merkez Ordu Grubu'nun karşısındaki kuvvetlerini artırırken, bir sonraki büyük Sovyet saldırısının Balkanlar'da harekete geçmeye hazırlanan Güney Ordu Grubu'na olacağını belirten düzmece bilgiyle beslendiler. Stalin, İngiliz-Amerikan kuvvetleri Normandiya'ya çıkıncaya değin bekledi; sonra 22 Haziran 1944'te, "Barbarossa"nın (bkz. s. 366) başlamasından tam üç yıl sonra, Minsk dolayındaki Alman ileri hattının merkezini hedef alan (1812-1813'ün kahramanlarından birinin adı verilen "Bagration"** harekâtı başladı. Hitler birliklerine son kurşuna ve son askere değin dayanmalarını buyurdu; onlar

* Yapay sis, yanlış bilgi, psikolojik harekât vb. yöntemlerle yapılan yanıltmalar – ç.n.

** Borodino Muharebesi'nden ölümcül bir yara alan Gürcü prensi Pyotr Bagration – ç.n.

da öyle yaptılar: 20 Temmuz'a dek on yedi tümeni yok edilen, ellisinin de yarısını ya da daha çoğunu yitiren Merkez Ordu Grubu tamamıyla ortadan kaldırılmıştı. O gün, Hitler'in savaşı yönetme biçiminden ümitsizliğe kapılan bir grup Alman subayı Hitler'i öldürmeye kalkıştılar; girişim başarısız oldu. Kızıl Ordu da Varşova yakınlarında Vistül'e ulaşmak için bir ay daha ilerlemeye devam etti; bu ilerleyişi 29 Ağustos 1944'te Stalin durdurdu. Anti-Nazi olduğu kadar tamamen anti-komünist de olan Polonya yeraltı örgütü ayaklanmıştı; Polonya'daki düşmanlarını kendisi girmeden önce Almanların yok etmesine olanak tanımak Stalin'in gözünde çok mantıklıydı. İngiliz-Amerikan kuvvetlerinin Almanya'ya girmelerini sağlayacak ezici bir zafer kazanmaları durumunda Sovyet orduları batıda yeterince ilerlemişlerdi.

Bu arada, Stalin Balkanlar'daki stratejik amaçlarını gerçekleştirmeye koyuldu. 20 Ağustos 1944'te, Sovyet topçusu, Tuna çatalağzının kuzeyindeki Alman ve Romanya mevzilerini dövmeye başladı; Romanya mevzileri hemen çöktü. Bu yalnızca bir askeri çöküş değildi; çünkü üç gün sonra Romenler Almanya ile ittifaklarına son verdiler; Romen kuvvetlerinin Almanlara saldırıya geçmesiyle bir hafta içinde Romanya'nın büyük bir bölümü Sovyet denetimine girdi. Romanya'nın hemen ardından Bulgaristan çekildi. Yine de Yunanistan ve Makedonya'daki Alman birliklerinin kaçacak ve Macaristan'da yeniden bir cephe oluşturacak zamanları oldu. Ancak Macarlar bile batan gemiyi çaresizlik içinde terk etmeye çalışıyorlardı. Nazilerin Almanya karşıtı bir darbeyi daha başında bastırmalarına karşın, Almanlar ile Macar ordusundan artakalanlar Budapeşte'nin varoşlarında Ekim'e kadar çarpıştılar. Sovyetler artık Soğuk Savaş sırasında imparatorlukları haline gelen ülkelerin büyük bölümünde egemenliği ele geçirmişlerdi.

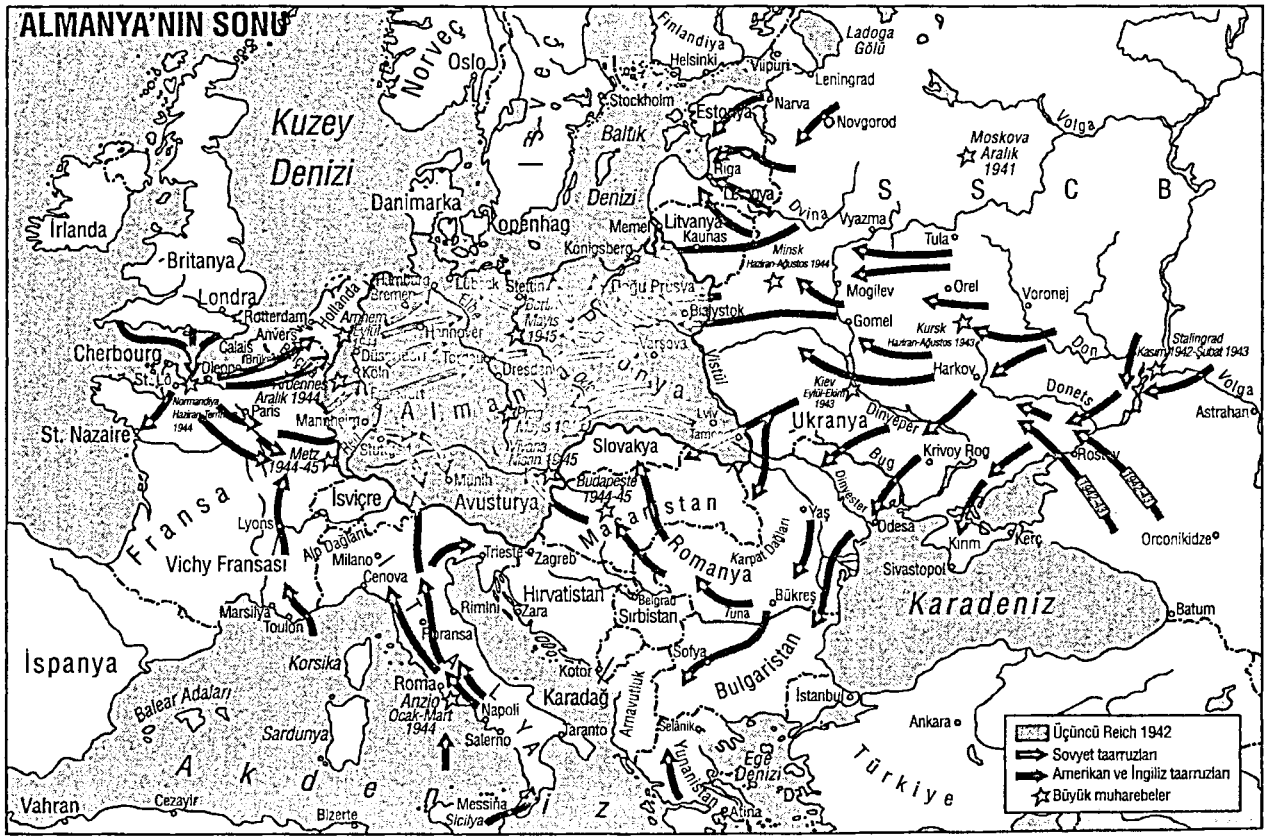
Batıda Zafer

Savaşın en karmaşık askeri harekâtı 1944'te Müttefiklerin Fransa'da karaya çıkmaları oldu. 1942'de Dieppe çıkarmasının başarısızlığı işgalin başında bir limanı ele geçirmenin hemen he-

men olanaksız olduğunu gösterdi; işgalcilerin tüm çıkarma teçhizatını yanlarında getirmeleri gerekiyordu. Bu nedenle, hamle yalnızca hava üstünlüğünü değil, kumsaldan kıyıya birliklerin, teçhizatın ve ikmal malzemelerin denetim altında hareketini de gerektiriyordu. Müttefikler böyle bir harekâtı olanaklı kılacak yeterli çıkarma gemisine ve lojistik desteğe ancak 1944'te sahip oldular. Ocak 1944'te, Normandiya yüksek komutanlığı, Amerikalı Dwight Eisenhower'ın tam sorumluluğu altında ve ilk aşamada kara kuvvetlerine komuta edecek İngiliz Bernard Montgomery ile yerini almıştı. Eisenhower ile Montgomery İngiltere'ye geldiklerinde, tasarlanan bir paraşüt birliği ve üç piyade tümeninden oluşacak çıkarma kuvvetinin yetersiz olduğunu gördüler; bu sayılar üç paraşüt ve beş piyade tümenine yükseltildi. Piyade, büyük lojistik desteğin yapılacağı kıyı şeridini ele geçirirken paraşütçüler de çıkarmanın kanatlarını koruyacaklardı.

Fransa'da bulunan Rommel, huzursuz bir şekilde enerjisini savunma hazırlığına verdi. Öteki Alman komutanlardan farklı olarak saldırganların kumsalda durdurulmaları gerektiğinin, yoksa savaşın yitirileceğinin farkındaydı. Ancak Almanlar arasında büyük bir karmaşa vardı: Hitler, zırhlı yedek birliklerin konuşlandırılması üzerindeki şahsi denetimini korurken, Batı Avrupa'nın tamamına komuta eden Gerd von Runstedt, Rommel'den temelde ayrılan bir yaklaşım benimsedi.

6 Haziran 1944'te, gündoğumunda 12.000 uçakla korunan 6.500 kadar deniz ve nakliye gemisinden oluşan bir kuvvet çıkartma yapanları Normandiya'ya taşıdı. Yalnızca "Omaha" kumsalındaki savunma saldıranları ciddi bir biçimde geciktirdi; öteki yerlerde Almanlar yavaş ve kararsızlıkla tepki gösterdiler. Savaşın büyük bölümünde, Hitler ile yüksek komutanlık, sonraki çıkarmaların Pas de Calais dolaylarına yapılacağına inandılar –Müttefiklerin aldatma çabalarının bir başka zaferi– ve Müttefikler ilk gün 177.000 askeri karaya çıkardılar. Ancak şimdi yerel Alman kuvvetleri amansızca direneceklerini gösterdiler ve bölgede büyük bir vahşet yaşandı. 7 Haziran'da, örneğin, Waffen SS *Hitlerjügend* tümenindeki askerler yaklaşık yüz Kanadalı savaş tutsağını katlet-



Harita 17 1943'e gelindiğinde, Müttefik savaş ekonomisinin birleşik üretimi Nazi Almanya'sınınkinin çok üstünde bir noktaya ulaşmıştı. Bununla birlikte, 1940 ve 1941'de Wehrmacht'a kaptırılan toprakları yeniden ele geçirmek için yapılan seferler uzun ve maliyetliydi. Dört yandan –doğudan, batıdan, güneyden ve havadan– yapılan saldırılarla Almanların yenilmesi kaçınılmazdı; ama tam da bu seferlerin uzunluğu Nazilerin insanlığa karşı suçlarını 1945 baharına değin sürdürmelerine olanak verdi.

tiler, tanklarını ölü bedenlerin üzerinden geçirdiler. Savaşın doğu tarafında İngilizler ile Kanadalılar sayıca üstün düşmanı yarmayı ya da Normandiya'nın ötesindeki ovalara erişmeyi başaramadılar. Batıda Amerikalılar Cherbourg'u ele geçirdiler; ama sonra ağaçlık kırsalda batağa saplandılar. Haziran ve Temmuz'da Birinci Dünya Savaşı'nı andıran büyük bir yıpratma savaşı çok sayıda insan, teçhizat ve cephane yok etti. Ancak sonunda, Montgomery'nin direngen saldırıları Alman zırhlılarını doğuda sıkıştırdılar, Amerikalılar düşmanı kıyıdan kaçırdılar ve 31 Temmuz'da Avranches'i ele geçirdiler. Buradan tüm Alman hattını sarabilirlerdi; tersine, batıya Brittany'e doğru hareket ettiler. Ancak Hitler, Mortain'de bir karşı saldırıya geçilmesini buyurarak farkında olmadan Müttefiklerin istediğini yaptı. "Ultra" (bkz. s. 362) Müttefikleri uyardı ve Normandiya'daki tüm Alman mevzilerini tehdit edecek olan Amerikan zırhlı birlikleri sonunda doğuya yönelirken, Müttefikler hava ve kara kuvvetleri Almanları şaşkına çevirip durdurdular. Bu arada, 15 Ağustos'ta Müttefikler kuvvetleri işgal altındaki Fransa'nın Akdeniz kıyılarına başarılı bir çıkarma daha yaptılar.

Harekât artık Almanya sınırına doğru vahşi bir kovalamaya dönüştü. Montgomery –kuşkusuz kendi komutasında– Reich'a ilerlemenin sınırlı olmasını savundu ama Eisenhower, Montgomery'ye gerekli teçhizatın çoğunu sağlamasına karşın, daha geniş bir cephe stratejisi izledi. 2 Eylül'de İngilizler Brüksel'i kurtardılar; iki gün sonra, tersaneler hasar görmeden Anvers'i ele geçirdiler. Ancak sonra Montgomery, Hollanda'dan saldırarak Alman savunmalarının yanından dolaşmayı ve Arnhem'de Ren Nehri üzerindeki köprüleri ele geçirmeyi hedef alan "Market Garden" harekâtına hazırlanmak için ilerlemeyi durdurdu. Sonuç olarak, Almanlar toparlandılar, On Beşinci Ordu Hollanda'ya kaçtı ve Anvers'e ulaşımını kesmeyi başardı. Yaklaşık iki hafta sonra "Market Garden" harekâtı başladı. Ancak İngilizlerin Birinci Hava İndirme Tümeni Arnhem'i ele geçiremedi; destek zırhlı birlikler uyuşuk bir şekilde ilerlediler ve saldırının ilk saatlerinde planlar Almanların eline geçti. Bu başarısızlık, Almanların batı sınırlarında kışa kadar dayanabileceklerini kesinleştirdi; Amerikan ve İngiliz Milletler Topluluğu

kuvvetlerini, Almanları zor bir araziden püskürtme ve kendi birliklerinin ağır kayıplar verdiği, dinlenmek ve yeniden hazırlanmak için zamanı olmayan yorgun tümenlerinin yedeklerinin bulunmadığı bir sırada hazırlanmış mevzilerden çıkarmanın tatsız olasılığı ile karşı karşıya getirdi. Öte yandan, Müttefik hava kuvvetlerinin yıkıcı gücü Kasım sonlarında Anvers'e yeniden ulaşım olanağı sağlanıncaya değin Alman sınırındaki, Müttefiklere ikmali zorlaştıran Fransa'nın lojistik altyapısını ve yol ağını tahrip etmişti.

Avrupa'da Son

Almanya, 1944 güzüne değin tüm cephelerde savunmada direndi. Hava saldırıları Alman sanayisi ile kentlerini bombalarken düşmanları Reich'ın kaynaklarını tehdit ettiler. Bununla birlikte, Almanlar bağnaz bir kararlılıkla çaresiz boyun eğiş arasındaki bir ruh haline sıkı sıkıya tutundular. Birçoğunun dediği gibi: "Savaşın keyfini çıkarın; çünkü barış cehennem olacak." Almanların gerçekten korkacak çok şeyleri vardı. Temerküz kampları, 1944 güzüne değin pek rahatsız edilmeden acımasızca işledi ve Almanlar, ülkelerinin hesabı sorulacak tarifsiz suçlar işlediğini fark ettiler. Ancak bu korkunç havayla birleşen inatçı direnme Müttefikleri bir süre oyaladı.

Sonra Almanlar, 16 Aralık'ta Ardenler'deki zayıf ABD savunmalarına saldırdılar; kuzeydeki İngiliz ve Kanada kuvvetlerini güneydeki Amerikan kuvvetlerinden ayırmayı, Anvers'i yeniden almayı ve yok etmeyi amaçladılar. Amerikan hattı yenilgiyi kabul etti ve bazı yerlerde çöktü; üstelik tek yedek, iki hava indirme tümeniydi. Kanatları desteklemek için, 82. Tümen genişleyen Alman çıkıntısının kuzey tarafına, 101. Tümen de acilen Bastogne'a yollandı. Orada 101. Tümen destansı bir direniş gösterdi. Almanlar bir süre kenti kuşattılar; ama 101. Tümen'in önemli yol kavşağını denetim altına alması saldıranların sorunlarını artırdı; çünkü Anvers'e değin ancak yolun yarısına yetecek kadar yakıtları vardı. Bu nedenle Almanlar Anvers'e yaklaşamadılar. 1944'teki Müttefik yüksek komutası 1940'taki gibi değildi; tepkisi kusursuz ve

hızlı oldu. Hatta Patton'un Üçüncü Ordu'su Ardenler'deki Amerikan kuvvetlerini desteklemek için komutandan buyruk almadan önce kuzey yolundaydı. Kötü hava koşulları Almanların ilk başarılarında önemli bir rol oynamıştı; ama hava açınca Müttefik hava kuvvetleri Almanlara ağır kayıplar verdirdi. Aralık sonuna değin Almanlar durdurulmuş ve geri çekilmeye başlamışlardı. Bu çatışma, Reich'ın son yedeklerini de yok etti.

Bu arada, Müttefik hava kuvvetleri Alman ulaşım ağı karşısında taktiksel olduğu kadar stratejik anlamda da önemli başarılar kaydettiler. Aralık'ta, demiryolu yüklemesi olağanın yüzde altmışına düşmüş, Şubat 1945'te bindirme araçları olağanın yüzde yirmisine inmişti. Sonuç olarak, askeri teçhizat ve cephane üretimi neredeyse tamamen durmuştu. Artık "Tanrılarla devlerin ölümüne savaşı"* söz konusu değildi; çünkü savaş araçları olmadan Almanların direnme gücü olmayacaktı.

Son çabuk geldi; Ocak 1945 ortasında doğuda Rus orduları saldırdılar. Doğu Prusya, Pomerania** ve Silezya bir şiddet ve öç kasırgasına tutuldu; Sovyet askerlerinin çiğnediği her yerde korkunç kıyım ve acı oluştu; Almanlar, 1941'de ektikleri ideolojik savaşın kasırgasını biçiyorlardı. Kızıl Ordu neredeyse Oder Nehri'ne dayandı. Rus komutanlar Berlin'e son bir saldırı yapmak için durdular. Aynı zamanda, Batılı Müttefikler harekete geçti. Kuzeyde İngilizler ile Kanadalılar Ren'e kaydılar ve nehrin karşı kıyısına çok dikkatle planlanmış bir darbe hazırladılar. Mart başında Amerikalılar Ren Nehri'ne ulaştılar; Alman direnci çöktü. Remagen'de, Ludendorff Köprüsü sağlam bir halde gele geçirildi. Müttefikler Ren'den olabildiğince çok birliği hızla geçirdiler ve Montgomery'nin görünüşte gereksiz hazırlıklarıyla alay ettiler. Nisan'a gelindiğinde Müttefik orduları batıda nereye isterlerse, Kuzey Almanya ovasından Ruhr'a, Bavyera'ya, hatta Avusturya'ya kadar gidebiliyorlardı. Güneyde, İtalya'daki Alman kuvvetleri tes-

* Wagner'in *Der Ring des Nibelungen* operasının dördüncü ve final perdesinin adı olan ve kökenleri Germen mitolojisinde olan, Germen tanrıların şeytanla girdikleri savaşta kesin yenilgiye uğramalarını içeren *Götterdämmerung* (Tanrıların Şafağı) İngilizcede, Nazi Almanya'nın sonu gibi felaketle sonuçlanan olaylar için kullanılmaktadır – ç.n.

** Bugün batıda Almanya ile doğuda Polonya arasında bölünmüş olan bölge – ç.n.

lim oldular. Doğuda Sovyetler Oder'i geçip Berlin'i vurdular. 30 Nisan'da perişan sığınağında Hitler damağına ateş ederek intihar ederken Avrupa'nın karabasanlarından biri bitti. Bir hafta sonra Alman komutanlar koşulsuz teslim oldular.

Japonya'nın Yayılması

Afrika ve Avrupa'daki rolünün yanında Amerika'nın gücünün en büyük göstergesi belki de Japonya'ya karşı amansız bir mücadele yürütmesiydi. Japonya ile ABD 20. yüzyılın ilk yıllarından beri çatışma sürecindeydiler. Amerikan göç ve gümrük siyaseti Japonya'nın Çin'i acımasız işgaliyle birleşince, 1930'lar boyunca gerilim tırmandı. Batılı devletler ekonomik bunalım sırasında pazarlarını kapatarak Japonların Asya anakarasına yönelik saldırgan bir siyaset izlemesini özendirdiler ve Japon militaristlerinin güçlenmesine yardımcı oldular. 1931'de, Japon ordusu, Tokyo'nun izni olmadan Mançurya'yı ele geçirdi. Altı yıl sonra bu ordu Çin'e ilan edilmemiş bir savaş başlattı; yaptığı zulmün izini ardında bırakarak ilerleyen Japon birlikleri kısa sürede Çin'in kıyı bölgeleri ile önemli Çin kentlerinin çoğunu denetim altına aldılar.

Sınırlı kaynaklara karşın Japonların hırsı hemen hemen sınırsızdı. 1905'teki büyük zaferinden (bkz. s. 286-92) beri Japonya'nın İmparatorluk Savunma Planı Rusya'yı başlıca tehdit olarak belirlemişti. Şimdi, Çin'deki savaş her zamankinden daha fazla kuvvetini çekse de, Ağustos 1939'da Georgi Jukov komutasındaki Sovyet kuvvetleri Moğolistan sınırında Halhin Göl'de takviye edilmiş bir Japon tümenini yok edinceye değin, Japon ordusu Kızıl Ordu'yu sınamak için Mançurya sınırında bir dizi olay başlatmıştı. Bu kocaman yenilgi, Japon ordusunu Kızıl Ordu'nun kolay bir lokma olmadığına inandırdı. Ancak, Filipinler'deki ABD kuvvetleri büyük bir sorun teşkil etse de, ertesi yıl Fransa'nın düşmesi yeni beklentiler doğurdu. Japonya, Avrupa'nın Güneydoğu Asya'daki sömürgelerine karşı saldırıya geçince büyük bir Amerikan üssünü kanatta bırakma tehlikesini göze alabilir miydi? Japonya, Haziran 1940'ta Fransız Hindiçini'nin kuzey kesimini işgal etti, Eylül'de

Almanya ve İtalya ile on yıllık bir askeri ve ekonomik işbirliği anlaşması imzaladı. Ancak 23 Nisan 1941'de, Batılı devletlere karşı yapılacak savaşta kuzey kanadını korumak için Rusya ile de bir saldırmazlık paktı imzaladı. ABD hiçbir tepki göstermedi; ama Japonlar Temmuz 1941'de Hindiçin'in güney eyaletlerinde egemen olunca Başkan Roosevelt harekete geçti. Çin'in içinde bulunduğu durum ve Japonya'nın niyetleriyle kışkırtılan ABD, Japonya'ya İngiltere ile Hollanda'nın destek verdiği ticarete hemen genel bir ambargo koydu. Petrol dışalımında yüzde 80 oranında ABD'ye bağımlı olan Japonya katlanılamaz bir seçimle karşı karşıya kaldı: Savaş ya da 1931'den beri anakarada kazandığı bütün topraklardan vazgeçmek (ticaretin yeniden başlaması için Amerika'nın koşulları). Bu nedenle, Japonya'da yöneticiler Güneydoğu Asya'yı fethetmek, ondan sonra bir karşı saldırıyı durdurmak için kazanımları çevresinde bir savunma çemberi oluşturmak için bir plan geliştirdiler. Yetersiz kaynaklarının ABD'ye karşı bir zafer şansını kesinlikle engelleyeceğinin bilincinde olsalar da, uzun ve pahalı bir savaşın Amerika'nın isteğini baltalayacağını ve uzlaştırıcı bir barışı kolaylaştıracağını umdular.

Bütün bunlardan habersiz olan Amerika savaş olasılığını ölçülü karşıladı. *Time Magazine*'in savaşın patlak vermesinden çok kısa bir süre önce ileri sürdüğü gibi: "Şimdi çok sayıda ordu, donanma, hava filosu pistte yerlerini alan koşucuların tabancayla çıkış işaretinin verildiği andaki gerilimli konumunda sıra sıra dizilmişlerdi." 7 Aralık 1941'de, sabahın erken saatlerinde, böyle rahat varsayımlar, ABD Pasifik donanmasının karargâhı Hawaii'deki Pearl Harbor'da paramparça olup çöktü. Tamamı uçak gemilerinden yapılan bir Japon hava akını beş ABD savaş gemisini batırdı, altısına zarar verdi, üç kruvazör ile yaklaşık 200 uçağı yok etti. Yine de Japonlar birtakım hatalar yaptılar. Pearl Harbor'a yapılan ani baskın Amerikalıları başka hiçbir eylemin başaramayacağı kadar birleştirdi. Ayrıca, savaş gemilerinin kaybı yıkıcı görünse de, gemiler Birinci Dünya Savaşı modelleriydi, uçak gemilerinden hiçbiri limanda değildi. Sonuncusu ve en ciddisi, Japonlar elektrik santralleri ile limanı çevreleyen petrol depolama tanklarına bir tek

bomba bile atamadılar. Bu hedeflere de odaklanmış olsalardı ABD donanmasını sonraki bir buçuk yılda San Diego'da üslenmeye zorlayabilirlerdi.

Pearl Harbor, sömürgeci güçlerin Güneydoğu Asya'da başlarına gelecek felaketlerin habercisiydi. Amerika'nın Filipinler'i savunması yüz karasıydı; İngilizler, Aralık 1941'de iki ana savaş gemisi yitirdikleri Malezya'da, Şubat 1942'de de 130.000 asker yitirdikleri Singapur'da daha iyi durumda değillerdi; Hollandalılar, Endonezya'daki imparatorluklarını Mart'ta yitirmişlerdi. İngiliz imparatorluk kuvvetleri Hindistan sınırına dek sürüldü. Burma Ocak ile Mayıs arasında işgal edildi. Japonya, savaşın ilk altı ayında, kara birliklerini en az kullanarak, en az kayıpla, en iyimser planlarının tahminlerden bile daha hızlı ve daha düşük maliyetle hedeflerini gerçekleştirdi.

Japonya'nın şansı Mayıs 1942'de dönmeye başladı. Mercan Denizi'nde, birbirine düşman su üstü filolarının birbirlerinin atış menziline girmediği ilk muharebede Amerikalılar bir uçak gemisini batırdılar, bir başkasına hasar verdiler, Japon hava gruplarını ağır kayba uğrattılar ve Japonların Yeni Gine'nin güney kıyısına çıkmalarını engellediler. Bu arada, Amerikalılar Japon donanmasının şifrelerini kırdılar ve aldıkları ("Büyü" olarak bilinen ve "Ultra", Almanlardan ele geçirilen bilgi denli yararlı olan – bkz. s. 362) bilgi Japonların tehlikeli bir biçimde dağıtılmış kuvvetlerle stratejik mevzilerinin dış hattını oluşturmaya çalıştıklarını açığa çıkardı. Bir kuvvet Alaska açıklarındaki bazı Aleut adalarına saldırmaya ve işgal etmeye çabalarken, bir başkası –dört uçak gemisi ile– Orta Pasifik'teki Kure ile Midway adalarını almayı hedefliyor, bir üçüncüsü ise, stratejik malzeme yedeği olan sular arasında devriye geziyordu. Japonlar, Amerikalıları yanıltmak için karmaşık bir plan geliştirmişlerdi; ama "Büyü" gerçeği ortaya çıkardı. Pasifik savaşının doruğa ulaştığı an, Midway yakınlarında tam da Japonların bomba yüklenmiş ve yakıt doldurulmuş uçaklarının güvertelerinden havalanacağı sırada üç Japon uçak gemisinin üzerine Amerikan bombardıman uçaklarının pike yapmasıdır. "Zero"nun avcı uçaklarının hava devriyeleri üst güvertedeydiler ve uçaksavar top-

ları bombardıman uçağı saldırısıyla başa çıkmadı. Bir anda Japon uçak gemileri alev denizine dönüştü ve her şeyi terk etmek gerekti. Savaş sonuna dek dördüncü uçak gemisini de yitirdiler. Pasifik'te denge dönüşü olmayan bir biçimde Amerikalılara geçti.

ABD Ağustos 1942'de, Pasifik'te ilk saldırı hareketini yaptı. 1. Deniz Piyade Tümeni Solomonlar'da bir adaya, Guadalcanal'a, çıktı. Japonların gece dört ağır kruvazör batırdığı Savo Adası'ndaki muharebedeki yıkıcı gerilemeye karşın, Amerikalılar sıkı tutundular. Sonraki dokuz ayda Guadacanal'da ve Solomon sularında savaş sürdü; Avustralya ve Amerikan birlikleri Japonları Port Moresby'den atmak için cengelden geçerken Yeni Gine'de de önemli çarpışmalar oldu. Her iki harekâtta da Müttefikler kesin bir zafer kazanamadılar; ama Japonların canını yavaş yavaş ve sürekli olarak iyice yaktılar.

Amerikalılar, Avrupa'daki Müttefik stratejisinde siyasi etmeni genellikle önemsemediler. Ancak ABD'de iç siyaset Pasifik'te Japon imparatorluğuna saldırı sırasında bölündü. General Douglas MacArthur'un Filipinler'i savunurken kazandığı sicil etkileyici olmamıştı; bununla birlikte, Roosevelt siyasi bağlantıları nedeniyle, Hearst Yayıncılık ve Cumhuriyetçi Parti ile işbirliği yapmak için onu Washington'a geri getirmeye cesaret edemedi. Sonuçta, MacArthur'u Pasifik'te bırakmak daha güvenli göründü. Üst düzey bir Amerikan subayı olarak birleşik harekât alanına komuta etmeyi isteyebilirdi; ama donanma kendi kuvvetlerinin sorumluluğunu MacArthur'a vermiyordu. Sonuçta bir uzlaşmaya varıldı: MacArthur Güneybatı Pasifik harekât alanına komuta edecekti; kıdemli komutanı Amiral Chester Nimitz de Orta Pasifik harekât alanını yönetecekti.

MacArthur, 1943 yaz sonları ile güzünde Japonları Yeni Gine'den püskürtürken, donanma Orta Pasifik'ten saldırıya geçti. Bu arada yeni Essex sınıfı uçak gemileri Pearl Harbor'a gelmeye başladı. 27.000 tonluk bu gemiler, 32 deniz mili hıza ulaşıyor ve taşıdıkları 100 uçakla vuruş gücünde büyük bir artış sağlıyorlardı. Üstelik ABD tersanelerinde bunlardan neredeyse ayda bir tane yapılıyordu; Independence sınıfı hafif (11.000 ton) uçak gemileri

de aynı hızla çoğaltılıyordu. Bu gemiler "Zero"lardan* daha üstün olduklarını kanıtlayarak, Japonların denizde de, havada da Amerikalıları yenememesini sağlayan F6F "İntikam Meleği" avcı uçaklarını taşıdılar.

Japonya'nın Yenilgisi

Nimitz'in ilk hareketi Gilbert Adaları'nda Tarawa'ya oldu. Orada donanma ile deniz piyadeleri bazı hatalar yaptılar: Bombardıman çok kısaydı, deniz piyadeleri mercan kayalıkları üzerindeki gelgitleri yanlış hesapladıklarından, çıkarma birliklerinin ateş altında açık denizde 640 metreyi geçmesi gerekti ve iletişim bozuldu. Geride 1.000 ölü ve 2.000 yaralı deniz piyadesi bırakan Tarawa kanlı bir savaş alanı oldu; ama bu deneyim Amerikalılara çok şey öğretti. 1944 başında bir sonraki darbe Marshallar'a ininince, Nimitz filo komutanlarını ada zincirinin merkezine saldırmaya ve düşmanın hava gücünü etkisizleştirmek için uçak gemilerine güvenmeye zorladı. Japonlar aşılması güç bir savunma yapıyorlardı; ama henüz hazır değillerdi. Sonuç olarak, Kwajalein, Tarawa'dan daha az bir bedel ödenerek düştü. Bir ay sonra, hava akınları ile Truk'taki büyük deniz üssünü etkisizleştirirken, Eniwetok'u ele geçiren Amerikalılar Marshallar'ın kuzey tarafına atladılar. Bu "adadan adaya sıçrama" çok sayıda Japon birliğini öteki mercan adalarında yalnız bıraktı; hava ya da deniz gücü olmadan bu mevzilerin stratejik bir yararları kalmadı.

MacArthur donanmanın ve deniz piyadelerinin gerisinde kalmamak için Admiralty Adaları'na geçti. MacArthur'un kuvvetleri, General George Keaney'in çok etkin hava taktik birliklerinin desteğinde Yeni Gine'nin 300 mil batısında küçük bir ada olan Biak'a saldırdılar. Amerikalılar 1944'ün Mayıs ayının ortalarında Biak'ı aldılar; Filipinler'i uzun menzilli hava saldırılarının erişimine soktular. Japonlar buna yanıt olarak Biak'taki korumasız kuvvetlere

* "Mitsubishi A6M Rei-sen" ve "Mitsubishi Navy 12-shi Carrier Fighter", uzun menzilli avcı uçaklarıydı. A6M'e Müttefikler, "Navy Type 0 Carrier Fighter" tanımlamasından ötürü "Zero" diyorlardı; Müttefikler raporlarındaki resmi kod adı "Zeke"ydi – ç.n.

karşı donanmalarını harekete geçirmeye karar verdiler. Durum, söz konusu başına buyruk Amerikan saldırılarının karşılaştığı büyük tehlikeleri vurgulamaktadır; ama Mariana Adaları içindeki Saipan'ı* denetim altına almak Home Adaları'nı Amerikan hava gücünün menziline sokacağından, Nimitz tam Japonlar harekete geçmek üzereyken Saipan'a saldırdı.

Saipan'ın ele geçirilmesi şiddetli bir direniş karşısında kolay bir iş değildi. ABD askerleri ile deniz piyadelerinin kaybı 14.000'den az olmadı. Saipan'da çarpışma sürerken, Japon donanması Biak yerine Mariana Adaları'na saldırdı; ardından Amerikalıların "büyük Mariana hindi vuruşu"** dedikleri çok büyük bir hava muharebesi oldu. ABD uçakları –ikisi denizaltılar tarafından– üç düşman uçak gemisini batırdı; ama asıl önemlisi, Amerikalıların pek az kaybına karşılık Japon deniz kuvvetlerinin yok edilmesiydi. Biak ile Saipan'ın alınması Amerikalıları Filipinler'i işgal etme konusunda heveslendirdi.

Amerikalılar bu noktadan sonra hiçbir şey yapmasalar da Japonlar savaşı zaten yitirmişlerdi. Önce arızalı torpidolar ile zayıf komutanın engellediği ABD denizaltıları saldırılarına hız verdiler. Düşmanları, deniz ikmal yollarını saldırıdan korumak için hiçbir hazırlık yapmamıştı. Bu nedenle Amerikan denizaltıları 1943'ün sonunda istihbaratlarının yardımıyla Japon ticaretine dehşet saçabiliyorlardı. Savaş sonuna değin Japon ticaret filosunun yarısını ve tankerlerinin de üçte ikisini batırmışlardı. Hollanda Doğu Hindistanı'ndan*** petrolgönderimidurduveJapontakımadalarına**** hammadde taşımacılığı giderek azaldı.

Ekim'de MacArthur ile Nimitz Filipinler'e saldırdılar. Piyade Leyte'ye çıkarken, Japonlar yine ani saldırıda bulundular. Filoları üç ayrı rota izledi. ABD'nin ana filosunu uzaklaştırmak için kuzeyden –Marianalar'daki kayıplardan ötürü gemilerde gerçekte hiç

---

* Başlıca adaları Saipan, Tinian ve Rota olan Mariana Yarımadası – ç.n.

** Bir durumdan kolayca yarar sağlama anlamında kullanılan bir deyim – ç.n.

*** 19. yüzyılda Hollanda'nın sömürgesi olan, Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'nin sömürgeleştirdiği, bugünkü Endonezya – ç.n.

**** İngilizce "Home Islands," İkinci Dünya Savaşı sonlarında, imparatorun egemenliğinin ve anayasal yönetiminin sınırlandığı alanı belirlemek için kullanılan tanım – ç.n.

uçak bulunmayan– bir uçak gemisi kuvveti geldi. Bu arada ana savaş filosu Leyte açıklarındaki çıkarma donanmasına saldırmak için San Bernardino Boğazı'ndan geçerken iki küçük görev kuvveti Surigao Boğazı'ndan geçti. Plan büyük ölçüde işledi. ABD'nin (Pearl Harbor'da zarar gördükten sonra bazıları yeniden yüzdürülen ve onarılan) eski savaş gemileri Japon gemilerini Surigao Boğazı'nda yok ederken, Amerikalılar tuzağa düştüler ve Japon uçak gemilerinin arkasından kuzeye gittiler. Amerikan uçak gemisine ve denizaltılarına verdirdiği ilk kayıplardan sonra, asıl Japon kuvveti San Bernardino Boğazı'ndan geçti; zayıf bir refakat gemisi ile muhriplere saldırdı; ama bu gemilerin yaptığı kahramanca savunma, Japon amirali, filosunu kullanması ve yitirmesi için verilen açık buyruğa karşın çekilmeye itti. ABD'nin Leyte Körfezi'ndeki zaferi, Japon donanmasının büyük bir deniz saldırısında savaşma kapasitesini sona erdirdi.

Japonlar yine de savaşa devam ettiler. William Slim komutasındaki İngiliz Milletler Topluluğu kuvvetleri Rangoon'u Mayıs 1945'te yeniden alıncaya değin Burma'yı ellerinde tuttular. Malaya ve Singapur'u alan yetenekli General Yamaşita'nın komutasında Japonlar, Filipinler'de adaları 1942'de MacArthur'dan daha iyi savundular; direniş, savaşın sonuna dek sürdü. Ancak adaların stratejik kesimleri 1945 başlarında Amerikalıların eline geçmişti. Bu arada, 1944 güzünde Marianalar'da üslenmiş olan B-29'ların Japon takımadalarına harekâtları başladı. Deniz piyadeleri, Şubat 1945'te hasarlı bombardıman uçaklarına acil iniş pisti sağlamak ve Japon radar tesislerini ele geçirmek için İvo Cima'ya saldırdılar. Deniz piyadelerinin on gün sürecek bir bombardıman istemelerine karşın yalnızca dört günlük bir hazırlık bombardımanı sonrasında, Japon savunmasının büyük bölümü sağlam kaldı. Adanın volkanik külü ve kayaları Japonlardan alınırken iki deniz piyadesi tümeninin kanı aktı; bittiğinde 6.821 deniz piyadesi ölmüş, yaklaşık 20.000'i de yaralanmıştı. Japon garnizonundaki 21.000 askerden hayatta kalan çok azdı.

Bundan sonra sıra Amerikalıların ilk kez bir tümenden daha büyük Japon kuvvetleri ile karşılaştığı Okinava'ya geldi: 70.000'den

fazla askerden oluşan bir ordu adanın güney bölümünde iyi hazırlanmış mevzilerde bekledi. 1 Nisan'da, işgal kuvveti askerler ile deniz piyadelerini çıkartmaya başladı. 6 Nisan'da, Japonlar Amerikan hedeflerine, patlayıcılarla yüklü ve intihar uçuşu ile havalanan "kamikaze" uçaklarının saldırılarıyla karşılık verdiler. O gün yarısından çoğu intihar uçağı olan 700 uçak ABD donanmasını vurdu. Saldırılar çıkarma boyunca sürdü; kamikazeler otuz gemi batırdı, 368'ine zarar verdi; 5.000 Amerikan denizci öldü, 5.000'i yaralandı. Okinava'nın alınması, Pasifik savaşının en kanlı bölümü oldu. Bitkin bir deniz piyadesinin haykırdığı gibi: "Sizi bir yere gönderiyorlar... ve canınız çıkıyor... Sonra sizi yine hemen geri gönderiyorlar ve katlediliyordunuz. Tanrım, orada ölünceye ya da dayanamayıncaya değin kalıyorsunuz." Sonunda, savaşın doğrudan ya da dolaylı sonucu olarak 100.000'in üzerinde sivil ölürken, Amerikalılar 70.000 askerin tamamını yok ettiler.

Atom Bombasının Atılması

Okinava'nın ele geçirilmesinin Amerikalılara bedeli 65.631 kayıp olmuştu. Bu Japon takımadalarına bir saldırının neler içerebileceğine ilişkin ürkütücü bir manzaraydı. Buraya kadar Amerikalılar ile Japonlar küçük mercan adalarında ve adalarda katılan birliklerin sayılarını sınırlayan kısır bir savaşta savaşmışlardı; ama Japonya'nın gelecek istilasında ABD kara kuvvetleri Japon ordusunun tüm gücü ile karşılaşacaktı. Amerikan yüksek komutanlığı, 1 Kasım 1945'i "Olimpiyat Harekâtı"nın, Japonya'nın istila tarihi olarak seçmişti: Normandiya'ya yapılan çıkarmanın yaklaşık iki katı büyüklüğündeki bir harekâtla Kyuşu Adası'na büyük bir saldırı yer alacaktı. Ancak Japonlar, Normandiya'daki Almanlardan farklı olarak Amerikan çıkarmasının tam olarak olması gereken yerde yapılmasını beklediler. Savaştan sonra bir kurmay subayın tanık olarak belirttiği gibi:

> Müttefiklerin Güney Kyuşu'ya, daha sonra da Tokyo Ovası'na bir çıkarma yapmasını bekliyorduk. Bütün ordu ve deniz hava kuvveti topyekûn bir ka-

> mikaze savunmasına gönüllü olmuştu; her birinin dört-beş bin uçağı vardı... Saatte bir, her dalgada 300-400 uçak göndermeyi planladık. Leyte ve Okinava temelinde dört uçaktan birinin hedefi vuracağını bekliyorduk.

"Olimpiyat," gerek Japonya'nın, gerek ABD'nin yıkıcı düzeyde kayıp vermelerine neden olabilirdi.

Ancak "Olimpiyat" bilimsel gelişmeler nedeniyle gerçekleşmedi. Japonya'ya karşı Amerikan stratejik bombardıman harekâtı 1945 baharından önce çok az başarı elde etti; çünkü nokta bombalaması Japon takımadalarının dağınık ekonomik işletmelerine ulaşamamıştı. Ancak bundan sonra B-29'lar, Avrupa'daki bombardıman komutanlığının çabalarının ayırt edici özelliği olan alan bombardımanını örnek almaya başladılar. 8 Mart gecesi, B-29'lar bir ateş fırtınasında Tokyo'nun büyük bir bölümünü yok ettiler: Sabaha değin 83.000 Japon ölmüş, 41.000 de yaralanmıştı. Sonra Amerikalılar tek tek öteki büyük Japon kentlerini yok etmeye başladılar. Yaza değin, Japonya tamamen yalnız bırakılmıştı; donanması yok edilmişti; hava kuvvetleri çaresizdi; sanayi ölmüştü. Ancak subaylarının ve askerlerinin onurlarıyla ölmelerini yeğleyen Japon başkomutanlığı savaşı bitirmeye pek ilgi göstermedi.

Ancak 6 Ağustos'ta üç B-29 Hiroşima üzerinde uçtu; içlerinden biri ilk atom bombasını attı: 90.000 kişi, güneşten de parlak ani bir ışıkta öldü. İki gün sonra, Kızıl Ordu 1941 Paktı'nı bozdu, Mançurya sınırını ve Japon savunmalarını geçti. Sonra 9 Ağustos'ta ikinci bir atom bombası Nagasaki'ya atıldı ve 35.000 Japon daha öldü. Bu noktada, imparator danışmanları arasındaki çıkmazı sona erdirmek için siyasi sürece karıştı. Büyük bir ahlaki sorumlulukla ve cesaretle karar alarak kayıtsız şartsız teslim olunmasını buyurdu; birkaç hafta için ordunun, özellikle genç subayların bu buyruğa uyup uymayacakları belirsiz ve tehlikeli oldu. Sonunda subaylar boyun eğdiler; 2 Eylül'de Japon hükümetinin temsilcileri *Missouri* savaş gemisinin güvertesinde teslim koşullarını imzaladılar. Savaş bitmişti. Müttefikler Almanya gibi, Japonya'yı da işgal ettiler.

İkinci Dünya Savaşı gezegeni yerle bir etti; sona erinceye değin ucu şu ya da bu biçimde herkese dokundu. Savaş bittiğinde, on milyonlarca insanın ölümüne neden olmuş, Avrupa'da başlıca kentleri harap etmiş, Çin ile Japonya'yı kasıp kavurmuş, kitlesel göçlere, tarifsiz yoksulluğa, sınırsız yıkıma yol açmıştı. Zafer, varlığın, yaşamların ve yıkımın bedeline değiyor muydu?

Belki de karşıt senaryoya –koşulsuz teslim oluncaya değin savaşma seçeneğine– bakarak topyekûn zafer için alınan önlemleri yargılayabiliriz. Olası bir Mihver zaferi ya da Mihver devletlerinin varlıklarını sürdürmelerinin sonuçları, neden Müttefiklerin sonuna kadar düşmanla savaşmaya gerek duyduklarını açıklamaktadır. İtalyanların (Somali, Habeşistan, Libya) ya da Japonların (Çin, Kore, Mançurya) işlediği suçlar barış sözleşmeleriyle ya da savaş baskısıyla dizginlenmemiş bir dünyada, bu iki devletin neler yapabileceklerini göstermektedir. Almanlara gelince, onların yalnızca suçlarının dökümü değil, zaferi kazanmış olsalardı biyolojik-ırksal "bilim" çizgisinde anakaraları yeniden biçimlendirmek için büyüklük hastalığı tutkuları hemen hemen hiç düşünülemeyecek bir dünyanın ipuçlarını vermektedir. Churchill'in, Haziran 1940'ta Britanya'nın sonuna kadar direnmesi için yaptığı bir konuşmasında uyardığı gibi: "Başaramazsak, o zaman, ABD de dahil, bildiğimiz ve değer verdiğimiz her şey de dahil, bütün dünya daha uğursuz ve saptırılmış 'bilim'in ışıkları ile belki de daha uzun sürecek yeni bir Karanlık Çağ'ın uçurumuna yuvarlanacaktır." Bu, gerçekten olacaktı. Bu sağduyu, Müttefiklerin, düşmanlarının koşulsuz teslim olmaları ve bunu elde etmek için kararlılıkla diretmelerinin nedenidir.

17

Savaş Sonrasında Dünya (1945-2004)

Williamson A. Murray
*Geoffrey Parker**

İkinci Dünya Savaşı'nın sonu "Soğuk Savaş" diye bilinen, kırk beş yıl süren gergin bir barış çağını açtı. Çöken Mihver'in yıkıntısından, yönetim biçimleri çok farklı siyasi ve ekonomik düzenleri temsil eden, dünya çapında egemenlik kurmak için yarışan iki süper devlet doğdu. Bu farklılıklar ile kuşkular başka bir dönemde, başka bir büyük savaşa neden olurdu; ama savaşın potansiyel yok ediciliği nedeniyle sonunda iki tarafın da askeri alanda düşmanına doğrudan meydan okumaya cesaret edemediği nükleer silahların gölgesi bu rekabetin üzerine çöktü. Bazıları, Hiroşima'dan sonra nükleer caydırıcılığın savaşı ortadan kaldıracağını öngördüler; ABD ile Sovyetler Birliği'nin hiçbir zaman doğrudan birbirleriyle savaşa girmeyecekleri bağlamında haklıydılar. Savaşlar yine de oluyordu; ama çoğunlukla dünya savaşları sonrasında Batı'nın sömürge imparatorluklarının çöküşünü yansıtıyorlardı; hem ABD hem de Sovyetler Birliği bu savaşların altından kalkmaya çalışırken, süper devletlerin büyük çıkarları-

* Williamson Murray s. 431'ye kadar olan metni yazmıştır; metnin geri kalanının yazarı Geoffrey Parker'dır.

nın yanında küçük ve önemsiz kaldılar. Geçmişe bakıldığında, Soğuk Savaş'ın büyük ironilerinden biri, rakiplerin, felaket eşiğini aşmamak için birbirlerini caydırdıkları benzersiz bir istikrar dönemi getirmiş olmasıdır.

İkinci Dünya Savaşı, savaşta baskın konunun bilim olacağını haber verdi. Stratejik nükleer silahları desteklemek amacıyla teknolojilerin olağanüstü gelişmesi savaş sonrasında karşıt tarafların konuşlandırdıkları güçlerinde bir kuantum değişimi temsil etti. Yine de, Vietnam'ın vurguladığı gibi teknoloji, siyaset, strateji, hatta taktik hataları tek başına karşılayamazdı.

Son olarak, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönem, 19. yüzyılda oluşan sömürge imparatorluklarını yok etti. Avrupa silahlı kuvvetlerinin Japonlar tarafından aşağılanması, egemenliğini vurgulamak için pahalıya mal olan bir dizi savaşa karşın, Batı'nın Güneydoğu Asya'daki her türlü meşruiyetini ortadan kaldırdı. Kurtuluş dalgası Asya'ya yayıldı ve Asya'yı Afrika izledi. Son sömürge imparatorluğu Rusya, 1990 başlarına değin çözülmedi.

İkinci Dünya Savaşı Sonrası

Japonlar, Tokyo Körfezi'nde *Missouri* savaş gemisinde teslim olurken, ABD'nin batı yarıküre dışındaki olaylarda ne kadar yer alacağı kestirilemiyordu. Savaş sırasında Roosevelt Stalin'e savaş bittikten sonra Amerikan askerlerinin Avrupa'da üç yıldan fazla kalmayacağını söylemişti. Kuşkusuz, Amerika'nın 1920'de sorumluluktan kaçmış olması, Avrupa'ya uzun süreli bir taahhütte bulunmayacağını düşündürüyordu. Ancak modern silahların feci yıkıcılığı yalnızca batı yarıküreyi etkilemediğinden, Amerika ekonomik gücü ile Birinci Dünya Savaşı'ndan çok sonra, 1945'te bile dünyaya hükmediyordu. Birleşik Bombardıman Saldırısı* Almanya'yı baştan başa harap etmiş, Mihver ve Müttefik orduları delik deşik arazide savaşmayı bitirdikten sonra Orta Avrupa'nın geri kalanı darmadağın olmuştu. Vichy ve işgal deneyimleriyle birlikte

* Amerikan Hava Kuvvetleri (USAF) ile Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin (RAF) İkinci Dünya Savaşı'nda birlikte yürüttükleri saldırılar – ç.n.

savaşın da hırpaladığı Fransa yok gibiydi. Britanya İmparatorluğu'nun en değerli parçası Hindistan bağımsızlığın eşiğindeyken, Britanya'nın kendisi bir dünya gücü olarak konumunu yeniden kazanmaya pek hazır değildi.

Doğuda, Sovyetler Birliği Nazi Almanya'sına karşı büyük ideolojik savaşından zaferle çıktı; ama bu zaferin neredeyse akıl almaz bedeli vardı. Yirmi beş milyondan çok Sovyet askeri ile sivil yurttaşı öldü. Stalin'in bakış açısından, Sovyet ekonomisinin uğradığı zarar daha da ciddiydi. Sovyetler, büyük bir imparatorluk kurarken, ilerlemelerinde belirleyici olan savaşlardan Doğu Avrupa (dört yıllık Nazi sömürüsünden sonra) neredeyse hiç ekonomik kazanım sağlamadı. Müttefiklerin saldırıları Japonya'yı da açlık sınırına getirmişti: 1945 yazında Amerikalılar Japon kentleri ile sanayisini dumanı tüten yıkıntılara çevirmiş, ticaret filolarını batırmış, Japon ekonomisini en düşük yaşam düzeyine indirmişti. Ayrıca Japonlar, kuzeyden güneye Çin'i yıkmış, bu yıkıntıda milliyetçiler ile komünistler dağılmış bir ülkenin cesedi üzerinde mücadeleye başlamışlardı.

Yeni başkan Harry Truman ile danışmanları 1945'te dünyayı incelerlerken, ABD'nin 1920'deki çekilmesinin neden olduğu zararları gördüler. Bazıları, Stalin'in Sovyetler Birliği'nin oluşturduğu tehdidin bilincine varırken, çoğunluk Rusya'yla uyum içinde birlikte yaşamayı umuyordu; böylelikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD dış siyasetinin ilk adımları meydan okuma hazırlığı ile uzlaşma çabalarını birleştirdi. Amerika, Sovyetler Birliği ile Doğu Avrupa'yı –Sovyetler'in dikkate aldığı ama işlerine burnunu sokan Amerika'nın çatırdayan ekonomilerinin zayıflıklarını görecekleri korkusuyla reddettikleri bir öneri olan– Marshall Planı'nın, Batı Avrupa'nın toparlanmasına destek olan yardım paketinin kapsamına almayı önerdiler. Öte yandan, ekonomik sıkıntılar Britanya'yı çekilmeye zorlayınca, Amerika silahlı kuvvetlerini 1947'de Yunanistan ile Türkiye'ye gönderdi. 1949'da Amerika'nın Batı Avrupa'ya askeri ve siyasi taahhüdünün süreceğine işaret eden, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) parasal destek vermesi daha da önemliydi.

Bununla birlikte, Amerika atom bombasına sahip olmasının kendine sorumluluklarını hesaplı sürdürme olanağını vereceğini umdu ve 1950 yazına değin klasik kuvvetlerini en düşük düzeye indirdi. Kore Savaşı olmasaydı, bu askeri gücün azaltılması herhalde Amerika'yı Asya'da ve Avrupa'daki birçok yerde er geç taahhütlerinden vazgeçmeye zorlayacaktı. Tersine, bu savaş nükleer üstünlüğü ve Batı Avrupa'nın savunmasını sürdürmeyi hedefleyen büyük bir yeniden silahlanma çabasını kamçıladı. Kore Savaşı'nın ilk yılında (1950-1951) Truman yönetimi 585.000 kişiyi askere aldı, 806.000 yedek askeri ve ulusal muhafızları* orduya çağırdı. Geriye bakıldığında, Amerika'nın Sovyetler'in gücünü ve niyetini gözünde büyüttüğü görülür; ama o zaman Sovyetler –kuşkusuz 1953'te Stalin'in ölümüne değin– Batı değerlerine doğrudan bir meydan okumayı yansıtan tüm işaretleri sergilediler.

Bu nedenle, 1940 sonlarından başlayarak Amerikan dış siyasası Sovyetler Birliği'ni caydırmaya, Çin de dahil olmak üzere, komünist dünyayı o zaman sahip olduğu topraklarda tutmaya yöneldi. Bu siyasa, ABD'yi Asya'da iki savaşa girmeye ve Avrupa'nın savunması için büyük kuvvetler taahhüt etmeye ittiği gibi, nükleer ve klasik silahlarla teslim sistemlerinin geliştirilmesi için giderek karmaşıklaşan teknolojilere yapılan büyük harcamaları da içerdi. 1960'ların ortalarında Polaris denizaltılarının ortaya çıkmasıyla deniz kuvvetlerinin caydırmada giderek daha önemli bir rol oynamasına karşın, ABD, Soğuk Savaş'ın büyük bölümünde Sovyetler'i caydırmak için hava kuvvetlerine güvendi.

Sonuç olarak, 1980 sonlarına değin, Amerikan Hava Kuvvetleri nükleer görevlerine odaklandı. Bu vurgulamanın Sovyetler'i caydırma amacını yerine getirdiğini kabul etmek gerekir; ama hava kuvvetlerinde, klasik savaşlarda hava gücünün değişen teknolojik yeteneğinin askeri dengeyi nasıl etkileyebileceği üzerinde ciddi bir biçimde durulmasına da son verdi. Hava kuvvetlerindeki subayların çoğu görevlerini caydırıcılık olarak gördüler; bunda başarısız olurlarsa, savaş sanki çok sayıda nükleer silah atma sorunu

* Ulusal Muhafızlar, eyalet ya da federal düzeyde "yedek" konumundaki milislere verilen addır – ç.n.

olacaktı. 1960'lardaki bir söylem, "karanlıkta parlayıncaya dek nükleer bomba atın,"* bu düşünce yapısını özetliyordu.

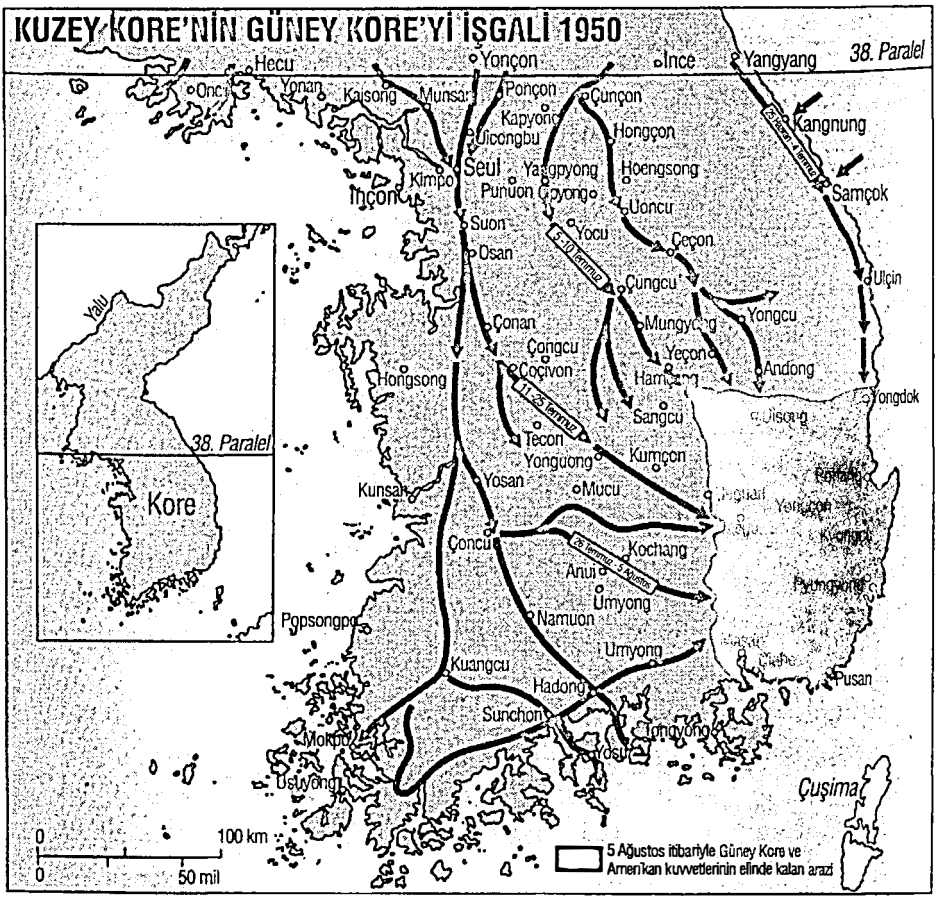
Askeri kuvvet ve malzemenin gerekli düzeye çıkarılmasını desteklemek için ABD'nin gerçekleştirdiği teknolojik devrimin dünyada çok büyük bir etkisi oldu. Amerikalılar, nükleer silahların ölçeklerinin küçültülmesinden, kıtalar arası uçabilen jet uçakları ile balistik füzelere, hedefleri olağanüstü doğrulukla vurabilen hızlı füzelere değin teknolojinin sınırlarını zorladılar. Bu çaba her zaman sivil ekonominin zararına olmadı. 1980'lerin bilgisayar devrimi, tamamen uzay ve askeri programların gerektirdiği ölçeklerin küçültülmesi çabalarından doğdu. Ancak hiçbir yönü merkezden planlanan ekonomilerinin gücüyle uyumlu olamadığından teknolojik devrim, Sovyetler için bir karabasan oldu. Soğuk Savaş boyunca Sovyet fabrikaları on binlerce tank, top, zırhlı personel taşıyıcı, hatta jet uçağı yaptılar. Ancak teknoloji giderek kara silahlarının kapasitesini etkilediğinden ve bunların çoğunu ıskartaya çıkardığından burada da sorunlar vardı. 1991 Körfez Savaşı, Sovyetler'in bu yarışta ne denli geri kaldığını gösterecekti; bununla birlikte nükleer denizaltılar, güdümlü füzeler ile uzay temelli olanaklar gibi karmaşık alanlarda ABD ile yarışı sürdürme gereği, sonunda Sovyetler Birliği'nin hem moralini hem de ekonomisini iflas ettirdi.

Kore Savaşı

ABD ve Sovyetler Birliği yöneticilerinin 1945'te Kore'de teslim olan Japon kuvvetlerini silahsızlandırma kararının sonucu olarak, yarımadada iki ayrı devlet ortaya çıktı. Kuzey'de, Kim Il-Sung yönetiminde yabancı düşmanı, milliyetçi ve Stalinist komünizme dayanan bir yönetim kuruldu. Güney'de de Syngman Rhee, Kuzey'deki kadar yabancı düşmanı, ama komünist olmayan bir diktatörlük yarattı. 1950 başlarında, gerek ekonomik, gerek siyasi açıdan Güney'in başı derde girmişti bile; Amerikan askeri ve ekonomik yardımı en düşük düzeydeyken, komünist gerillalar bazı ba-

* Bu söylemle, aldıkları radyasyondan ötürü insanların gece de parıldamaları, böylece kolay hedef haline gelmeleri kastedilmektedir – ç.n.

şarılar elde ettiler. ABD'nin resmi açıklamalarıyla yanlış yönlenen Stalin, Kim Il-Sung'un Güney'i işgal etmesini kabul etti. Bu, Sovyet diktatörlüğünün yaptığı en büyük hatalardan biriydi.



Harita 18 Güney Kore'nin işgali, 1950: Tanklar da dahil Sovyet araçlarıyla cömertçe donatılmış Kuzey Kore ordusu Güney'deki düşmanı karşısında çok büyük bir üstünlüğe sahipti. Kim Il-Sung'un orduları hem Güney Kore birliklerini hem de gelen ilk Amerikalıları hızla ortadan kaldırdılar. Ancak Amerikan ateş gücü ve Güney Korelilerin direnci Kuzey Kore'nin işgalinin durdurulduğu Pusan'da bir çevre savunması oluşturulmasına olanak verdi.

Kore orduları Haziran 1950'de, gerekli teçhizata sahip olmayan Güney Korelileri yendi, ardından Güney Kore'nin bozuk sınıfsal yapısını temizlemek için kanlı bir çalışma başlattı. Ancak komünistlerin vahşeti Güney Korelileri kendi yönetimlerine bağladı ve Kore'nin barışçıl bir yolla yeniden birleşme olanaklarını kuşaklar boyunca yok etti. İşgal beraberinde beklenmedik bir Amerikan tepkisi de getirdi. Başkan Truman, ABD ordusunu Kore'yi savunmakla görevlendirdi. Truman'ın tepkisi o denli beklenmedik idi ki, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin toplantılarını boykot eden Sovyetler, Kore'nin görüşüldüğü tartışmalarda orada değillerdi; sonuç olarak, Amerikalılar kurtarma çabalarını Birleşmiş Milletler bayrağıyla örttüler. General Douglas MacArthur, iyi talim görmemiş ve iyi hazırlanmamış garnizon kuvvetlerini hemen Japonya'dan Kore'ye gönderdi. Küçük düşürücü bir dizi yenilgiden sonra Kuzey Koreliler Ağustos'ta Amerikalılar ile kalan Güney Kore kuvvetlerini güneydoğuda Pusan Limanı çevresinde küçük bir mevzie geri sürmüşlerdi. ABD'nin ateş gücü ve uçakları saldıranlara büyük kayıplar verdirir ve bütün yarımadayı kat eden ikmal yollarını kapatırken cephe orada sabitlendi.

Acımasız savaşlar Pusan'ı kuşatırken, MacArthur kariyerinin en usta hamlesini başlattı. Destek kuvvetlerini idareli kullanarak Eylül 1950'de Seul yakınlarındaki İnçon'a bir birleşik deniz piyadesi ile kara kuvveti çıkardı. Çıkarmanın planlanması için İnçon'daki gel-git koşulları adeta bir karabasandı ve ABD kurmay başkanları ile MacArthur'un askeri danışmanları harekâta karşı çıktılar. Ancak MacArthur haklıydı. Kuzey Koreliler hazır değillerdi; İnçon düştü, onu Seul'ün düşüşü izledi. Kuzey Kore ikmal hatlarının geçtiği Güney Kore başkentinin ele geçirilmesiyle Pusan çevresindeki düşman mevzileri çöktü. Tutsak alınmayanlar dağılıp Kuzey'e kaçtılar.

Amerikalıların sorusu, "Sırada ne var?" idi. Savaşın başında, MacArthur, komünistlerin 1949'da sürdükleri Çin Milliyetçilerinin anakaraya çıkarmak amacıyla yeniden silahlandırılmalarını ileri sürmüştü. Truman bu teklifi tereddütsüz reddetti. MacArthur, İnçon'da zafer kazanınca ordusunu Kuzey Kore'deki 38.

Enlem'in ötesine sürmede diretti; Truman kabul etti. Ancak MacArthur'un kendini gösteren egosu, onu, ABD'nin Kore'nin Çin'le sınırını oluşturan Yalu Nehri'ne doğrulmasına izin vermeyeceğine ilişkin komünist Çin'den sızan uyarıları dikkate almamaya itti. Bu nedenle Amerikalılar iki ayrı hamleyle Kuzey'e ilerlemeyi sürdürdü ve güz sonlarında Çinliler karıştılar. Çinlilerin saldırıları karşısında bazı Amerikan birlikleri çöktü; batıda ordu apar topar güneye geri çekildi; doğuda, deniz piyadeleri ile onlara eşlik eden askerler kendilerini kuşatan Çin ordularını yardılar, hatta destansı bir geri çekilmeyle ölülerini de çıkardılar. Japonlara ve Çin Milliyetçilerine karşı yıllarca süren mücadelede Çinliler ilerlediler ve en az lojistik destekle çok büyük zorluklara katlandılar. Birleşmiş Milletler (BM) kuvvetlerinin oluşturduğu tıkama mevzilerinin çevresinden ve aralarından Kuzey Kore'de dağlık arazide hızla hareket ettiler.

Çin kuvvetleri Seul'ün güneyine doğru ilerlerken, MacArthur nükleer saldırıdan yarımadanın terkine değin bazı aşırı seçenekler öne sürdü. Hiç de şaşırtıcı olmayan bir biçimde, Truman ile generali arasında artan soğukluk ilişkileri belirledi. Amerikan kurmay başkanlarının başkanı olarak Omar Bradley, ABD'nin komünist Çin'e topyekûn savaş açılmasını isteyen MacArthur'un önerisine şu notu düştü: "Yanlış yerde, yanlış zamanda, yanlış düşmana karşı yanlış bir savaş."

Ocak 1951 başında İkinci Dünya Savaşı'nın en iyi savaşçı generali Matthew B. Ridgway'in komutası altındaki BM kuvvetleri ciddi moral sorunlarını aşıp büyük Çin saldırılarıyla baş etmek için ateş gücünü vurgulayan taktik çözümler geliştirince, Seul'ün güneyinde durum sabitlenmiş oldu. Bu noktada, Çin birliklerini destekleyen uzun ikmal hatları ağır bombardıman altında kaldı; bu arada Ridgway'in kuvvetleri de karşı saldırıya geçtiler ve kısa süre sonra Seul yeniden ele geçirildi. Nisan'da komünistler Güney Kore'nin başkentinden geriye kalanı yeniden almayı denediler; ama başaramadılar. Bu kez BM kuvvetleri çökmedi; tersine Çinliler kendilerini tükettikten sonra savunmalarına yeniden başladılar. Komünistler üstün Amerikan ateş gücü karşısında korkunç kayıp-

lar verdiler ve çöküşün eşiğinde göründüler. Çaresiz bir şekilde görüşme talep etmeleri, içinde bulundukları ciddi darboğazları kuşkusuz akla getirdi. Bunun üzerine, ABD birlikleri Soğuk Savaş'taki en önemli hatalarından birini yaptı. İlerlemeyi durdurmayı ve barış görüşmelerine başlamayı kabul etti; ama BM birliklerini durdurmak düşmana yeniden toplanma olanağı verdi ve silah bırakışması ihtiyacını ortadan kaldırdı.

Barış masasına olabildiğince çabuk oturmak isteyen Amerikan'ın kararı bazı etmenleri yansıtıyordu. Birincisi, Truman MacArthur'un, ABD'nin –savaşı Mançurya'ya, belki de Çin anakarasına taşıyabilecek– "önce Asya" stratejisini izlemesinde diretmesinden ötürü Nisan'da onu görevden almayı gerekli gördü. Başkana meydan okuyan MacArthur Truman'a seçenek bırakmadı. Truman ile danışmanları, Kore'nin, Sovyetler Birliği ile ABD arasında daha büyük bir coğrafi karşılaşmada yalnızca bir piyon olduğunu gördüler: Soğuk Savaş'ın can alıcı harekât alanı olarak düşündükleri bölgeye, Batı Avrupa'ya, odaklanmak için Asya'da barış istediler.

Kuşkusuz, 1951 yazında Kore Savaşı'nın sürmesini ne ABD ne de Çin istiyordu; ama Stalin, Kore'nin ABD'de büyük bir baskı yarattığını gördüğü için savaşın devam etmesini istiyordu. Sonuçta, Birinci Dünya Savaşı'ndaki siper hatlarına benzeyen cephede kırım sürerken bırakışma görüşmeleri iki yıl daha uzadı. ABD hava kuvvetlerinin geniş önleme harekâtları, Çin'in kara kuvvetlerini desteklemesinin kapsamını sınırlandırırken, Amerikalılar da, stratejik nedenlerden ötürü açmazdan çıkmak için kuvvetlerini yeterince artırmadılar. Açmaz, Çin'in devrimci asker yığınları karşısında Batı'nın ateş gücünü aşındırdı.

Savaşın uzun ve sonuçsuz olması –MacArthur'un istifa edince, "Zaferin yerini alacak bir şey yoktur," dediği gibi– Truman'ı Amerikalıların gözünden düşürdü ve Kasım 1952'de Dwight D. Eisenhower başkan seçildi. Eisenhower'ın seçim başarısı, yalnız halk tarafından tutulmasını değil, bitmez tükenmez bir savaşı bitirme sözünü de yansıtıyordu. Eisenhower, barış için gerçek adım atmadıkları takdirde nükleer silahları kullanmayı düşünebileceğini komünistlere açıkça belli etti. Ancak 1953 yazındaki bırakışma,

büyük ölçüde Stalin'in Mart'ta ölmesi sonucunda yapılabildi; çünkü yeni Rus yöneticileri savaşın tırmanması konusunda diktatörle –özellikle Sovyetler Birliği'nde veraset sorunu kızışırken– aynı fikirde değildiler.

Geriye bakıldığında, Kore Soğuk Savaş'taki en önemli dönüm noktasıydı. ABD ve tüm potansiyelini yine seferber etti. Doğu Asya'daki durumu istikrara kavuşturdu ve savaşa çok fazla Amerikan kaynağının akıtılması sonucunda Japonya'nın ekonomik süper güç konumuna yükselme süreci başladı. Ayrıca ABD'de, Batı Avrupa'nın savunması için klasik kuvvetlerin ayrılmasına olanak sağlayacak bir ortam yarattı. Ancak Kore Savaşı, Amerika'da anti-komünist cadı avını da ateşledi ve Stalin sonrası dönemde Sovyetler Birliği ile sürekli bir uzlaşma için bütün olasılıkları yok etti.

Otuz Yıl Savaşları: Vietnam, I. Bölüm

19. yüzyılda Fransızlar yanlışlıkla Hindiçin adını verdikleri, üç ayrı halkın, Laoslular, Kamboçyalılar ve Vietnamlıların yaşadığı bir bölgeye girdiler. Vietnamlılar, 19. yüzyılda, kuzeydeki Çin uygarlığının siyasi olduğu kadar kültürel kıskaçlarından kurtulmak için kararlı ve başarılı bir mücadeleye girmişlerdi. Ancak Vietnamlılar, Fransız egemenliğini gönülsüz olarak kabul etmişlerdi.

20. yüzyılın başına gelindiğinde, Vietnam'daki Fransız eğitimi, o koşullarda Fransızlara meydan okumaya hazır, hırslı milliyetçiler yaratıyordu. Özellikle, sonunda Ho Şi Minh takma adında karar kılan bir Vietnamlı, önce Fransızları, sonunda da Amerikalıları yenen bir devrim başlattı. Ho Şi Minh genç yaşta Avrupa'ya gitti, orada Fransız Komünist Partisi'nin kurucularından biri oldu. 1920'lerde ve 1930'larda, Moskova'da Komintern'de ve sonra da Çin Komünistleri için çalışarak eğitimini sürdürdü. Siyaseti ne olursa olsun ya da bulunduğu yer neresi olursa olsun, Ho ateşli bir Vietnam milliyetçisi olarak kaldı.

Mart 1945'te Japonlar Vietnam'daki Fransız askeri ve sömürge yönetiminin son izlerini ortadan kaldırdılar. Fransızlar yenilgiyle yüz yüze gelirken ABD herhangi bir yardımda bulunmayı reddetti.

Altı ay sonra Japonlar teslim oldular. İşgalden sonra toparlanmaya çalışan Fransızlar henüz geri dönmeye hazır değilken, İngilizler yenilen kuvvetleri silahsızlandırmak için Güney'de ilerlerken, Milliyetçi Çin birlikleri Kuzey'i işgal etti. Bu boşlukta disiplinli tek yerel güç Ho Şi Minh'in kuvvetleri, Viet Minh'di. Başlangıçta Fransızlar Ho'nun yönetimini kabul ettiler; ama yeni kurulan Dördüncü Cumhuriyet bu güce kendi siyasi otoritesini dayatamıyordu. Oradaki Fransız komutanlar, kuvvetlerini Fransız egemenliğini yeniden kurmaya yönelttiler ve Ho'nun inatçılığı veri alındığında, tek sonuç savaş oldu. Fransızlar kentlerin denetimini hızla yeniden ele geçirdiler; ama Vietnam direnişi çökmedi; tersine, Viet Minh gerillaları kırsalda üstünlük kazandılar ve Fransız birliklerine karşı kanlı bir vur-kaç savaşı başlattılar. Komünistlerin 1949'da Çin'de zafer kazanması dengeyi değiştirdi. Önderleri Mao Zedung, Viet Minh'e önemli ölçüde silah yardımı yaptı ve Ho'nun birliklerini talimden geçirdi. Ho'nun kuvvetleri Ekim 1950'de sınır boyunda bir dizi ezici darbe indirdi. Fransızların Kuzey Vietnam'daki mevzii çöktü.

Amerikalılar o zamana dek Fransızların Güneydoğu Asya'daki sömürgelerini yeniden kurma çabalarına karşı düşmanca bir tavır almışlardı; ama Kore Savaşı sırasında, ABD, Fransızlara Kızıl Nehir Vadisi'nde direnme olanağı sağlayan büyük miktarda askeri yardım gönderdi. 1951 başında, eskiden tarih öğretmeni olan Ho'nun askeri komutanı Vo Nguyen Giap, Viet Minh kuvvetlerini Fransızlara karşı acımasız bir saldırıya geçirdi. Üstün Fransız ateş gücü ve birinci sınıf komutanlık, Giap ile komutanlarına acı bir ders verdi: Düşmanlarını açık arazide yenemeyeceklerdi.

Bu nedenle savaş bir çıkmaza girdi. Vietnamlılar, Kızıl Nehir Vadisi dolayındaki bölgeyi ve ülkenin büyük bir bölümünde kırsal kesimi, özellikle geceleri denetlediler. Fransızlar, gerilla kuvvetlerini Fransız ateş gücünün ve eğitiminin üstün geleceği açıkta yakalamak ve yok etmek için taramalar başlattılar; ama harekâtları sık sık sonuçsuz kaldı: Viet Minh, yalnız kendilerine uygun olduğu zaman savaştı. Artan kayıplar, Fransa'da savaşın giderek istenmemesine yol açsa da açmaz, Kore Savaşı süresince sürdü. Ancak

bu çatışma 1953'te sona erince, Çinliler Vietnamlılara daha çok yardım ettiler. Fransızlar kötüye giden durumu toparlamak için Giap'a bir tuzak kurdular. Viet Minh'i üstün Fransız ateş gücünün etkili olacağı bir savaşa çekmeye çalıştılar. 1953 sonlarında Viet Minh'in ortaya çıkacağı, böylece Fransız seçkin birliklerinin onlara ezici bir darbe indireceği umuduyla bir hava indirme saldırısıyla Dien Bien Phu'yu, Fransızların, Giap'ın lojistiği için çok önemli olduğuna inandıkları mevzii ele geçirdiler. Ancak Fransızlar, düşmanlarının kendilerini geliştirdiklerini ve yeterli olduklarını iyi hesaplayamamışlardı. Giap Mart 1954'te saldırıya geçti. Giap'ın topları Fransızların başlıca mevzilerini çökertirken, Viet Minh'in saldırıları Dien Bien Phu'da dış savunma mevzilerini mahvetti. Kısa sürede Viet Minh havaalanını kullanılmaz duruma getirdiğinden hava indirme saldırısına yeniden ikmal yapmak çok güçleşti. Nisan başına kadar yalnızca ABD'nin savaşa katılması durumu iyileştirebilirdi.

ABD'de tartışmalar, bu savaşın stratejik bedeli, önemi ve yükü çevresinde çözümlendi ve sonunda Vietnam'ın Fransız sömürgesi olarak kalmasının yapılacak harcamalara değmeyeceğine karar verildi. Bu nedenle Amerikalılar Dien Bien Phu ile oradaki garnizon kuvvetinin yenilmesine seyirci kaldılar. Dien Bien Phu, Güneydoğu Asya'da Fransız sömürgeciliğinin sonunu belirlerken, Amerika'nın yardım etmeyi reddetmesi Fransız-Amerikan ilişkilerini tamamen bozdu. Amerikalılar, Cenevre'de imzalanan barış anlaşmaları (Temmuz 1954) sonucunda Güney Vietnam'da bir anti-komünist yönetim kurdular; ama yöneticilerinin bile bağımsızlıklarını Ho'nun Viet Minh'lerinden arta kalanlara borçlu olduklarını kabul ettiği böyle bir yönetimin yaşayacağını Amerikalıların nasıl olup da düşündükleri 1950'lerin yanıtlanamayan acıklı sorularından biridir.

Cezayir Savaşı

Asya'da yenildikten sonra evlerine dönen Fransız askerlerini küçük bir kalabalık karşıladı. Gelgelelim Fransa bir başka savaşa atıldı. 1 Kasım 1954'te, Cezayirli asiler Kuzey Afrika'daki Fran-

sız mevzilerine saldırdılar ve ulusal kurtuluş mücadelesini başlattılar. Asiler, ilk saldırılarında kesin bir zafer kazanmayı başaramadılarsa da Fransızlara karşı Arapların duygularını harekete geçirmek gibi çok daha büyük bir amacı gerçekleştirdiler. Cezayir'deki geniş Avrupalı nüfusun, Fransa'nın ayrılmaz bir parçası olarak gördükleri Cezayir'in statüsünde herhangi bir değişikliği onaylamayı katı bir biçimde reddetmesi durumu karıştırıyordu. Tırmanan gerilla faaliyetleri Fransızları Vietnam'da karşılaştıklarına benzer sorunlarla yüz yüze getirdi; ama Cezayir'de FLN –*Front de Libération Nationale*, Ulusal Kurtuluş Cephesi– Avrupalı nüfusa da saldırabiliyordu. Bu sert tepkiler, yalnızca savaşın şiddetlenmesi ve düşman uluslarla dinler arasında bir çatışmaya dönüşmesi sonucunu doğurdu.

Fransız subaylar, Vietnam'da yaptıkları yanlışları yinelememeye kararlı olarak Asya'dan dönmüşlerdi. Devrimci savaşa ve düşmanlarının özüne tutarlı bir anlayış gösterdiler; ama Cezayirlileri Fransız yurttaşı yapma isteklerini ve Cezayir'in siyasi gerçeklerini hiçe saydılar. 1956 yılı bir dönüm noktası oldu. Fransızlar Vietnam'da hiçbir zaman yapmadıklarını yaparak, zorunlu askerlik yapanları savaşa soktular ve bu deneyimsiz askerlerin başı hemen derde girdi. Eylül'de, Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin doğrudan Fransız sivillere saldırması savaşı kentlere taşıyarak, hem savaşın acımasızlığını hem de bedelini artırdı. Kasım başlarında (bkz. s. 424) Süveyş Kanalı'na yapılan İngiliz-Fransız harekâtları Fransızlara daha da zarar verdi çünkü bu girişimin çökmesi birçok Fransız subayının siyasi önderlerinin otoritelerine yönelik kuşkularını çok güçlendirdi.

1956 sonlarında, Ulusal Kurtuluş Cephesi, terör saldırılarıyla Avrupa Cezayiri'ni fiilen durdururken, başlıca kentlerde Arap mahallelerine egemen olmuştu. O zamana dek kent güvenliği polise dayanıyordu; ordu kanayan –taşradaki– savaştan sorumluydu. Kentlerde denetim çökünce, Fransız yetkililer orduyu Cezayir'e yolladılar. Ocak 1957'de, General Jacques Massu'nun paraşütçüleri Cezayir kentinin yönetimini ele geçirdiler; hemen ardından da Ulusal Kurtuluş Cephesi kadrolarına karşı acımasız, hiçbir engel

tanımayan bir savaş başlattılar. Massu, önleyici hapsi, amansız aramaları, Kazbah'da* sürekli devriye gezdirmeyi, yurttaşlık haklarının yok sayılmasını, hatta işkenceyi kullandı. Bu en kirli –*Cezayir Savaşı* filminde** çekinmeden gösterildi– savaşlardan biriydi ve sonunda Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni bitirdi; ama Massu'nun yöntemleri Fransız egemenliğine karşı Cezayirlilerin tavrını iyileştirmedi. Daha da önemlisi, işkence yapılması Fransa'da büyük kentlerdeki desteği azalttı. Fransız hükümeti, Cezayir'in ortaya çıkardığı karmaşık sorunları çözmekte yetersiz kaldı ve 15 Nisan 1958'de düştü. İzleyen otuz yedi günde hiçbir siyasetçi yeni bir hükümet kuramadı; Paris'te bir siyasi önder olmaması Cezayir'de ordunun öfkesini arttırdı. Subaylar, siyasetçilerin korkakça davranmasından ötürü bir savaş daha yitirmeyi reddediyorlardı; bu nedenle Mayıs ortasında Cezayir'de ordunun desteklediği bir güruh hükümet binalarına el koydu ve İkinci Dünya Savaşı'nda sürgündeki Fransız hükümetinin başı olan Charles de Gaulle'un iflas etmiş bir devleti devralmasını istedi. 1 Haziran 1958'de, de Gaulle Paris'te iktidara geldi ve Cezayir'e karşı dört yıl zor ve sık sık çelişkili bir siyasa yürüttü. Çatışmayı bırakma kararını ne zaman verdiği açık değildir; ama Eylül 1959'a Cezayir'in "kendi yazgısını belirleme"sini önerdi.

Bu arada, Fransız ordusunun başarılı harekâtını sürdürmesini sağladı. Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni Tunus ve Fas'taki üslerinden ayıran ve helikopterlerle çevik kuvvetleri gelişmiş bir biçimde kullanan Fransız ordusu savaş alanında düşmanlarını yok etti. Ancak askeri alandaki başarıya karşın, de Gaulle çekilmeye hazırlandı. Bazıları, kendisine suikast hazırlayan terörist bir örgüte, OAS (Organisation de l'Armée Secrète) katılmaya kadar ileri giden birçok Fransız subayının ciddi bir meydan okuması ile karşılaştı; ama de Gaulle sağ kurtuldu ve bir iç savaşa girmeden Fransa'yı Cezayir'den çıkardı. Generaller askeri çatışmayı kazandıklarını söyleyerek övünebilirlerdi; ama bu siyasi savaşı yitirdikleri gerçeğini göz ardı ediyordu. Cezayir 1962'de bağımsız oldu.

---

* Arapça iç kale olmakla birlikte Cezayir'de iç kaleyle birlikte çevresindeki geleneksel yerleşmeyi de içermektedir – ç.n.

** Yönetmenliğini Gillo Pontecorvo'nun yaptığı, özgün adı *La battaglia di Algeri* olan film – ç.n.

Gayri Nizami Savaş: İngiliz Deneyimi

Fransızların savaştığı ve yitirdiği felaket getiren iki savaşın olduğu yerde İngilizler sömürgelerden çekilme sürecinden görece yarasız beresiz çıktılar. En büyük sorun, iç işlerinde devlet adamlığı ile savaş alanında kararlı ve sorumlu komutanla birlikte Britanya'nın üstesinden geldiği Hindistan'ın özgürleştirilmesiydi. Ancak, İngilizler başka yerlerde de önemli askeri meydan okumalarla karşılaştılar. Bazılarını yendiler; bazılarını ise ustalıkla yönettiler. Şubat 1948'de Malaya'daki komünist gerillalar İngiliz egemenliğine son vermek ve bir komünist diktatörlük kurmak için iyi yönetilen bir kampanya başlattılar. Sonraki dört yılda güçlendiler ve konumlarını iyileştirdiler. Ancak Şubat 1952'de, İngilizler bazı etmenlerin kendilerinden yana olmasıyla asilere karşı etkili bir saldırı başlattılar. Malaya'da iki ana etnik topluluk vardı: Malaylar ile Çinliler. Komünistler Çinlilerden neredeyse bütün desteklerini çektiler. Ayrıca Malaya'nın komünist bir ülkeyle hiç sınırı yoktu; sonuç olarak, asiler için silah ve cephane dışalımı giderek zor oldu.

İngilizler başkaldırının siyasi bir sorun olduğunu gördüler ve gerillaları bastırmak için harekâta kalkışırken, en yakın tarihte Malaya'ya bağımsızlık vermek niyetinde olduklarını açıkladılar. Böylece, dikkatli kolluk önlemleriyle Çin topluluğunu hem Malaylardan hem de gerillalardan koparırken, Malay milliyetçiliğini de özendirdiler. Sonunda, askeri hamle, cengeli düşmandan daha iyi tanıyan askerlere yüklendi. Malaya'daki gerilla savaşının koşulları, İngilizlerin yeniden İkinci Dünya Savaşı'nda çok başarılı olan –özellikle Özel Hava Birliği SAS– birkaç özel birlik kurmalarına yol açtı; bu gayri nizami savaşla baş etme yeteneği, Kenya ile Aden'den Ulster ile Falkland'lara değin gelecekteki bazı çarpışmalarda İngiliz silahlı kuvvetlerine büyük bir kazanç sağlayacaktı. 1954'te komünist yüksek komutası Tayland'a çekilmiş, savaş sönmeye yüz tutmuştu. İngilizler gerek siyasi, gerek askeri savaşımı kazanmışlardı.

Otuz Yıl Savaşları: Vietnam, II. Bölüm

1954'te Başkan Eisenhower ile danışmanları, Vietnam'da Viet Minh'i yenmek amacıyla akıtılan kana ve harcanan paraya değmediğine karar verdiler. Ancak Amerikan bürokrasisi bu kararı siyasete dönüştüremedi ve önlemler yetersiz olduğundan ABD yavaşça savaşa katılma yoluna girdi.

1954'teki Cenova Barış Antlaşması, Fransız sömürgeciliğinin en kötü yönlerini mandarin yönetimiyle* birleştiren zorba Ngo Dinh Diem'in yönetiminde Güney Vietnam'da bir anti-komünist düzen kurdu. Diem ile ailesi, gerçekte yalnızca yönetime bağlılık düşüncesinin önemli olduğuna sıkı sıkıya tutunurken, meşruluğu kırsal alanda pek kabul görmüyordu. Saygon, 1961'e değin Amerika'nın stratejik öncelikleri arasında ön sıralarda yer almadığından, çoğu ne Fransızca ne de Vietnamca bilen Amerikan bürokrasisinin alt kademelerindeki askeri ve sivil danışmanlar yürütülen siyaseti büyük ölçüde etkilediler ve Kore'yi paradigma olarak kullanarak klasik bir işgali bozguna uğratmak için klasik bir ordu kurmaya çalıştılar.

Bu arada, Ho ile yandaşları, Stalin'in Kuzey'deki sosyalist cennetinin kendilerine özgü örneğini kurmak için uğraştılar; sonunda Kızıl Nehir Vadisi'nde köylüler arasında olağandışı bir insafsızlıkla hareketlendirdikleri ayaklanmayı kışkırttılar. Sonra 1959'da, Diem'in zayıflıklarını dikkate alarak Güney Vietnam'daki yönetimi devirecek bir ayaklanma için sızma, siyasi eylem, askeri ve lojistik destek harekâtı başlattılar. Amerikalıların sonunda "Ho Şi Minh Yolu" adını verdiği Laos ve Kamboçya'dan bir yol yapımına başladılar. Kırsalda neler olup bittiğini önemsemeyen halkın tutmadığı yönetime karşı başlayan ayaklanma hızla yayıldı; J.F. Kennedy 1961'de başkan olduğu ve Amerika'nın komünizmi yenmek için "her bedeli ödeyeceğini, her yükü taşıyacağını" açıkladığı zaman, Güney Vietnam'da durum korkutacak boyutta karışıktı.

---

* Portekizlilerin Çin yönetici sınıfını ve onların kullandıkları lehçeyi tanımlamak için kullandıkları "mandarin" sözcüğü, Çincede kullanılmayan bir deyim olsa da, zamanla Çince ve Çinliler için kullanılan bir sözcüğe dönüşmüştür – ç.n.

Ancak Amerikalıların tepkisi, aynı şeyleri fazlasıyla vermek oldu. Vietnam'a daha çok danışman, daha çok klasik silah sağladılar ve çok sayıda sosyolojik çözüm önerisi sundular.

ABD ordusu, Viet Kong'un (aşağılamak amacıyla Viet Minh için kullanılan ad) ortaya koyduğu meydan okuyuşa hemen hemen hiç hazırlıklı değildi. Üst düzey komutanlarla kurmaylar, Güneydoğu Asya'daki çetin arazide, büyük ölçüde siyasileşmiş gerilla savaşına karşı ABD ordusunda öğretilen –yani Sovyetler'e karşı kitlesel, klasik ya da nükleer savaşa hazırlık– kavramları aldılar; savaştıkları süre içinde çatışmadan çıkan dersleri kavrayamadılar. Vietnam kültürü ve diline ilişkin genel bir bilgisizlikle birleşen bir yıl süreli görev dolaşım düzeni bu zayıflıkları daha da pekiştirdi.

Kennedy, Ford Motor Şirketi'nin başkanını kendisine savunma bakanı olarak seçti. Robert Strange McNamara, aşırı titiz bir muhasebeci anlayışı ile sistem çözümlemelerinin çözemeyeceği çok az sorun olduğuna işaret eden sağlam bir düşünce getirdi. Savunma Bakanlığı'nın harcamaları için daha fazla hesap sorulabilmesini sağladı. Ancak savaşın yönetilmesi gibi savunma çözümlemesinde de tüm kuşkuları ve belirsizlikleri ortadan kaldırmak için hiç de gerçekçi olmayan isteği vardı. Amerikan ordusu, onun gözetiminde, Vietnam'da tamamen istatistiklere göre savaşacaktı. Yalnızca düşman tarafındaki ölü ve yaralı sayısı, tabur-çatışma gün sayısı, atılan bombaların ve limanlardan taşınan kargonun tonajı önemliydi. Listelerin sonu yok gibiydi ve savaş sürecini değerlendirirken her şeyin anlamsız olduğu ortaya çıktı. Yine de, uzun dönemde, McNamara ABD ordusunu kendi anlayışı çerçevesinde düşünmeye zorladı; Pentagon'daki etkisi ise ancak 1980'lerde azalmaya başladı.

Kennedy başkan olduğu ilk günden Kasım 1963'te öldürülünceye değin Vietnam'da sürekli olarak çıtayı yükselten etken, saldırgan bir siyaset izledi. Ho'nun meydan okuyuşuna karşılık vermeye can atan başkanla danışmanları, düşmanlarını küçümserken, Saygon'daki müttefiklerine fazla değer biçtiler. Güney'e Amerikan yardımı ile danışmanlar yağarken, siyasi ve askeri gidiş daha da karanlık bir hale geldi. Gazeteciler kötüleşen duruma değindiler;

ama Vietnam'daki danışmanlık çabalarının komutanı General Paul Harkins, basını kibirlice kovalarken, Washington'a savaşı pembe bir tablo çizerek anlattı. Amerikalılar ancak 1962 güzünde kaybedenin Diem olduğunu anladılar. ABD'nin çekilme tehditleri, sonunda yönetimi düşüren ve diktatör ile kardeşini öldüren Vietnam ordusunun bir darbe yapmasına yol açtı.

Ancak Diem'in yerini alan general takımı ondan da yeteneksizdiler; 1964 yazına gelindiğinde Güney'deki direniş çöküyordu. Amerika'nın yeni başkanı Lyndon Johnson, Güneydoğu Asya'da Amerika'yı savaşa sokmaya pek istekli değildi; ama değersiz dediği bir ülke tarafından yenilgiye uğratılmayı da kabul edemedi. Bu nedenle, 1964 yazında, güya Tonkin Körfezi'ndeki Amerikan muhriplerine yapılan saldırılara tepki olarak, Kuzey Vietnam donanmasına bir dizi hava akını başlattı. Johnson'la danışmanları, bu hava saldırılarının Kuzey Vietnamlıları vazgeçmeye zorlayacağını umdular. Ancak Ho ile dava arkadaşlarının vazgeçmeye hiç niyetleri yoktu. Vietnam konusunda tanınmış bir Batılı uzman olan Bernard Fall'a söyledikleri gibi, Amerika'nın ateş gücünden korkmuyorlardı; zaten her şeye karşın Fransızları yenmişlerdi. Yine de Johnson, yeniden seçilmek için, seçim kampanyasını, karşıtı Senatör Barry Goldwater'ı bir savaş çığırtkanı olarak tanımlayan bir tartışma ortamında yürüttü. Johnson kazandı; ama daha sonra bir seçmen şunu dedi: "Bana, Goldwater'a oy verirsem savaş açılmasına neden olacağım söylenmişti; Goldwater'a oy verdim ve karşılığında savaş aldım."

1965 başında Johnson, ABD uçaklarının saldıracağı hedefleri katı bir biçimde sınırlandıran "Rolling Thunder" kod adıyla Kuzey'e yapılacak bombardıman akınını onayladı. Geriye bakıldığında, Amerikan ordusu her şeye saldırmak için tam yetkili olmuş olsaydı da, hiçbir Amerikan saldırısı, bu aşamada, Kuzey Vietnamlıları Güney'e karşı savaşmayı durdurmaya zorlayamazdı; ama "Rolling Thunder" hiç başarı şansı olmayan, tamamıyla yanlış anlaşılan bir çabaydı. Bu nedenle, Johnson Amerikan kara kuvvetlerini Güney Vietnam için yapılan mücadeleye sürdü. Bundan böyle savaşın yönetilmesi General William Westmoreland'e düştü.

Westmoreland, birçok Amerikan ordu komutanı ile birlikte geçmiş deneyimleri küçümsemeyi paylaşıyordu. Örneğin, 1964'te Amerikalıların Vietnam'a bulaşma olasılığının arttığını gören Fransızlar, Amerikan hükümetine Vietnam'daki yenilgilerinin eylem sonrası incelemesini sundular. Bu incelemenin Fransızca orijinali hâlâ Ulusal Savunma Üniversitesi'nin gizli kütüphanesinde bulunmaktadır ve bu metni Pentagon'daki üst düzey askeri ya da siyasi önderlerin incelediğine ilişkin pek az kanıt vardır. Bu nedenle, Amerikan ordusunun Fransızların yaptığı her yanlışı yinelemesi şaşırtıcı değildir. Ayrıca ders almayı de reddettiler. "Albany iniş bölgesi"nde Birinci Hava Keşif Birliği'nden bir taburun yok edilmesi de dahil Ia Drang Vadisi'nde ciddi taktik ve harekât sorunları ile karşılaşan Westmoreland, kolordu komutanlarının Vietnam Askeri Yardım Komutanlığı'nın* ABD kuvvetlerinin taktik ve harekât zayıflıklarını incelemek için bir "karatahtada öğrenilen dersler" düzenlenmesine ilişkin isteklerini reddetti. Bunun yerine, savaş boyunca, ateş gücü ağır Amerikan askeri birlikleri kırsalda her şeyi yakıp yıkarak tökezlediler.

Westmoreland ayrıca Güney Vietnam ordusunu yeniden düzenlemekle de pek az ilgilendi; huzuru sağlamak da en azından 1967'ye değin önceliklerinin en alt sırasında yer alıyordu. Vietnam Askeri Yardım Komutanlığı, Amerikan birliklerinin esas düşman kuvvetlerini bulmak, mevkiini belirlemek, sonra da yok etmek için uğraştığı ara ve yok et görevine** ağırlık veriyor, birliklerini kırsal kesimde siyasi savaşa katılmaktan etkin bir biçimde vazgeçiriyordu. Deniz piyadesi komutanları, kendi bölgelerindeki halkı korumak için bir küçük birlik ve sivil eylem stratejisi oluşturunca, Vietnam Askeri Yardım Komutanlığı bu girişime katı sınırlamalar getirdi. McNamara'nın çok sevdiği istatistik göstergeler Amerikan yaklaşımına egemen oldu. Fiilen savaşılan günler ve haklı olarak utanç verici ölü sayısı önemliydi. Bu istatistik gösterge yaklaşımının bir sonucu, Amerikan askerlerinin Vietnamlı köylüleri katlettikleri My Lai

* Military Assistance Command Vietnam (MACV). Bkz. Sözlük.

** Vietnam'daki ABD birlikleri için geliştirilen, birliklerin belirli bir bölgeyi taramalarını ve buldukları askerleri yok etmelerini öngören harekât – ç.n.

kırımıydı; Vietnam Askeri Yardım Komutanlığı, daha sonra haber Amerikan basınında patlayıncaya değin olayın üstünü örttü.

Amerikalılar ara ve yok et görevlerinin yanı sıra köylülerin Viet Kong ve Kuzey Vietnam'a destek vermemesi için tüm bölgeleri temizlediler; sonra göçe zorlanan sivil halkı yeniden yerleştirme programları için hiçbir olanağı, kaynağı ya da hevesi olmayan hükümetin önüne yığdılar. Serbest ateş bölgeleri* de Amerikan topçusuna ve uçaklarına çevreyi yok etme olanağı sağladı, düşmana olduğu gibi sivillere de çok korkunç bir bedel ödetti. Bu yaklaşım, Fransızların hamlelerinden beter değildi; ama Amerikalıların gerçekleştirdiği dehşet salan ateş gücü kendilerinde bir "askeri zafer" yanılsamasına yol açtı.

Amerikan halkı, ABD askerlerinin Vietnam'a gönderilmesini coşkuyla karşılamıştı; 1964 yazında, Senato seksen sekize karşı iki oyla Kuzey Vietnam hedefleri üzerine hava akınlarına yetki veren "Tonkin Körfezi Kararı"nı kabul etti. Ekim 1965'te *Time* dergisi baş makalesinde Amerikan kuvvetlerinin artırılmasını taçlandırdı:

> Daha üç ay önce siyah pijamaları içindeki öldürücü küçük adam, Güney Vietnam'da, dokunulamadan yağmalayarak, sakatlayarak, öldürerek oradan oraya dolaşıyordu... Bugün, Güney Vietnam'ın kalbi gurur ve güçle, hepsinden önemlisi, yazın hüzünlü görünümüne karşın, inandırıcı olmayan bir ruhla çarpmaktadır... Savaştaki dikkate değer kırılma, savaş tarihindeki en hızlı, en büyük askeri desteklerden birinin sonucudur... Savaş postallarını giymiş Amerikalılar –fidan gibi, özlü sözlü ve savaşa hazır– taşıma gemilerinden dalga dalga kıyıya boşalıyorlar. Gece gündüz, çığlık atan jetler ve sinsi sinsi dolaşan helikopterler düşmanı bataklıklı mevzilerinde arayıp buluyorlar... Viet Kong'un bir zamanlar kendini beğenmiş avcıları, ABD ateş gücünün son teknolojisi komünist kuvvetlerin konumlandığı çalılıkları vururken, korkudan sinen avlara dönüştüler.

Johnson, savaşı Amerikan halkının indinde popüler kılmak için çok çalıştı. Ulusal Muhafızları ya da yedekleri silahaltına almayı

---

* Serbest ateş bölgesi, Amerikan birliklerinin Vietnam'da kullandıkları, belirlenmiş bir alana başka bir buyruk beklemeden her türlü silahla serbestçe ateş açılabilmesini kapsayan bir kavramdır – ç.n. Bkz. Sözlük.

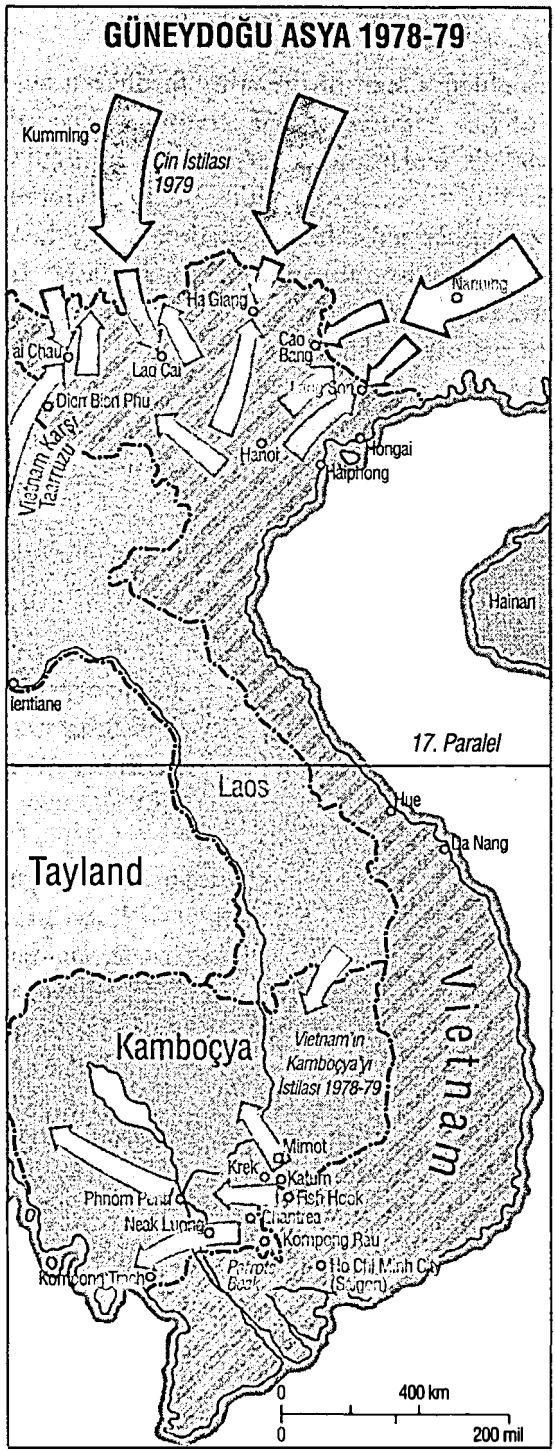
reddetti; hükümet savaş için askeri celple sağladı; ama celp "en iyiler ile en parlaklar"ın askerlik hizmetinden kaçmasına olanak verdi. Hükümet, savaş karşıtı gösterilere katılmadan önce askeri muafiyetlerinin geri alınmayacağını güvenceye alan üst ve eğitimli sınıfların erkek çocuklarına bazı muafiyetler getirdi. Çatışmanın yükü yoksul zenci ve beyaz Amerikalıların omuzlarına düşmeyi sürdürdü. Buna ek olarak, Kore Savaşı'nda Truman'ın parıltılı eylemlerinin tersine Johnson ile McNamara Amerikan ordusunu Asya'da savaşması için bütün dünyadan kopardılar.

Tet* ve Sonrası

Yine de düşmanlarına büyük kayıplar verdiren Amerikan askerleri ve deniz piyadeleri 1965–1966'da Güney'in yenilme olasılığını ortadan kaldırdılar. Ateş gücü daha az olan Kuzey kısımdaki deniz piyade birliklerini hedef alan Kuzey Vietnamlılar, doğrudan askeri karşılaşma stratejilerini 1967'de değiştirdiler. 1968'de Güney Vietnam kentlerine ağır bir saldırı, Tet saldırısını başlatarak oyunu yine değiştirdiler. 1951'de Kızıl Nehir Vadisi'ne yaptığı saldırılarda olduğu gibi, Giap böyle bir harekâtın yaygın bir ayaklanma ve düşmanının çökmesiyle sonuçlanacağını hesapladı; ama yanıldı. Askeri anlamda, Tet saldırısı ile yan harekâtlar Kuzey Vietnamlılar ile Viet Kong birlikleri için felaket oldu. Amerikalı danışmanların bile şaşkınlığına karşın Güney Vietnam ordusu azimle savaştı; ülke ayaklanmadı; Amerikan ateş gücü saldırganları mahvetti. Amerikalılarla müttefikleri, Ho'nun çağrılarına yanıt vererek niyetini belli eden Güney'deki bütün komünist sempatizanlarını bertaraf ederken, Giap 1968 boyunca daha belirleyici ve daha çok bedel ödenen saldırıları sürdürerek başarısızlığını perçinledi.

Ancak savaş, istatistikleri toplamaktan çok daha fazlasını içermektedir. Amerikan hükümeti, olan bitenle ilgili olarak inandırıcı hiçbir stratejik ya da siyasi açıklama yapmazken, Tet'teki vahşet Amerikan halkına savaşın ciddiyetini gösterdi. Johnson başkanlık yarışından çekildi; Kuzey'e yapılan kirli ve kötü yönetilen hava

* Vietnam yeni yılı; 20 Ocak'tan sonraki ilk dolunayı izleyen üçüncü gündür – ç.n.



Harita 19 Güneydoğu Asya, 1978-1979. 1975'te kendi yönetimlerinde Vietnam'ı birleştirmiş olmaktan cesaret alan Vietnamlı komünistler –gerçekte ikinci derecede gördükleri halkların topraklarını ele geçirerek– hem Kamboçya'ya hem de Laos'a karıştılar. Ancak Kuzey'deki önemli Çin saldırıları Vietnamlılara büyüklük hastalıklarına göz yumulmayacağını gösterdi.

akınlarına son verdi. Westmoreland, sonunda genelkurmay başkanlığına yükseltilip Saygon'dan çekilinceye değin kırık bir plak gibi yalnızca her şeyden daha fazla isteyip durdu.

Westmoreland'in yerini alan General Creighton Abrams, savaşta daha çok uzak görüşlülük ve siyasi sağgörü sergiledi. Vietnam Askeri Yardım Komutanlığı artık "Vietnamlılaştırma"yı vurguluyordu ve Vietnam kuvvetleri daha iyi silahlara ve daha kapsamlı bir talime kavuştular. Ancak çok geçti; çünkü içerideki baskı ABD'nin tamamen Vietnam'dan çıkması noktasına ulaşmıştı. En azından 1968'de Kuzey Vietnamlılar ile Viet Kong'un uğradığı acımasız kırım biraz nefes alacak zaman tanıdı ve Richard Nixon'un yeni yönetimi Kuzey Vietnamlılarla hem açık hem de gizli görüşmeler yürüttü. Bununla birlikte, Nixon Amerikan askerlerini Vietnam'dan çıkarırken, Güney'e büyük askeri ve siyasi yardım sağlamayı sürdürdü ve askeri durumu düzeltmek için harekâtlar düzenledi. Örneğin, Mayıs 1970'te Amerikalılar Kuzey Vietnamlıların lojistik üslerini yok etmek için Kamboçya'ya büyük bir saldırıda bulundular. Harekât askeri açıdan hedeflenenleri gerçekleştirdi; ama Amerika'daki siyasi protesto fırtınası, Amerikalıların savaştan kurtulmak için ne denli az zamanı kaldığının altını çizdi.

1972'de son Amerikan savaşçı birlikleri Vietnam'dan ayrılırken, Kuzey Vietnamlılar Güney Vietnam'ı yok etmek için büyük bir saldırı başlattılar. Amaçları yalnızca Kuzey Vietnamlıların "Amerikan uşakları" dedikleri Güneylileri yenmek değil, ABD'yi aşağılamaktı. Yine büyük bir hesap hatası yaptılar. Amerikan hava kuvvetleri ilerleyen Kuzey Vietnamlılara korkunç kayıplar verdirdi; Nixon o denli öfkelendi ki hava kuvvetleri ile donanmanın Kuzey'e büyük bir hava harekâtı yapmasını buyurdu. Akıllı bombalarla donatılan ABD bombardıman uçakları, birkaç haftada Kuzey Vietnam'daki bütün önemli köprüleri ve düşmanın ekonomik altyapısının çoğunu yok ettiler.

Kara kuvvetlerinin saldırısının çökmesi ve ülkelerinin büyük bir bölümünün harap edilmesi üzerine Kuzey Vietnamlılar görüşmelere geri döndüler. Güze değin karşıt taraflar ABD'nin onurunu bir parça koruyarak çekilmesine olanak veren bir barış anlaşmasını

sonuca bağlamışlardı. Ancak Kuzey Vietnamlılar, son dakikada anlaşmadan çekilerek Amerikalıları bir kez daha küçük düşürmeye çalıştılar. 1972'deki başkanlık yarışında kazandığı büyük zaferle cesaretlenen Nixon yine ABD hava kuvvetini salıverdi. Bu kez B-52'ler bile katıldı ve ülkelerinin yıkılışını irdeleyen Kuzey Vietnamlılar sonunda üçüncü sınıf bir devletin ABD'yi aşağılamasının başarılabilecek bir güç olamayacağına karar verdiler.

Yine de, Paris Barış Görüşmeleri Vietnam'da savaşa son veremedi. Kendini üstün gören tavrıyla Kongre, Güney Vietnam'ın altını oyabilecek her şeyi yaparken, Watergate olayı Nixon'ın Güney Vietnam'ı destekleme olanağını sınırladı. Bu nedenle, 1975'te Kuzey Vietnamlılar Güney'e bir klasik saldırı daha başlattılar; bu kez Amerikan teçhizatı ya da hava kuvveti olmayınca, –"kurtarıcı"larından kaçan milyonlarca Güney Vietnamlı göçmenin Güney'de komünizmi herkesin tam desteklemediğini düşündürmesine karşın– Güney çöktü. Ancak 1975'te Amerikalıların yaptıkları utanç vericiydi. CIA, Saygon'daki istihbarat dosyalarını bile ortadan kaldırmayı başaramadı. Bu nedenle ABD ile işbirliği yapan bütün Güney Vietnamlıların hemen hepsinin gizliliği ihlal edildi.

Vietnam Savaşı, birçok Amerikalıyı uyandıran bir deneyim oldu. 1812'den bu yana ilk kez bir düşman ABD'yi yenmişti. ABD savaşa yetersiz önlemlerle sürüklenmişti. Asker ya da siyasi önderleri, düşmanlarının ciddi bir stratejik değerlendirmesini de, savaşın olası siyasi ya da askeri maliyetini de hiçbir zaman irdelememişlerdi. Amerikan ordusu başlangıçtan beri düşmanlarının ideolojik bağlılığını iyi değerlendirmezken, McNamara ve onun gibi düşünenler bu tür soyut değerleri küçümser bir biçimde reddetmişlerdi.

Sonunda, ABD kendini kurtarmayı başardı; ama savaşın Amerikan değerlerine ve itibarına getirdiği bedel yıkıcı oldu. Tersine, Kuzey Vietnamlılar kendi egemenlikleri altında Vietnam'ı birleştirme amaçlarına ulaştılar; ama bunu gerçekleştirirken, ülkelerinin ekonomik gizilgücü denli halklarının bütün kuşaklarını feda ettiler. Gerçekten, –Tayvan, Japonya, Güney Kore, Singapur, Malaya ve Hong Kong'un baskın olduğu bir bölgede– uzlaşmaz siyasi düzeni ve sürdürdüğü fanatik ulusal kurtuluş savaşından ötürü

Vietnam'ın dünyadaki en yoksul ülkelerden biri olduğu dikkate alındığında, bugün zaferlerinin boşuna olduğu görülmektedir.

Arap-İsrail Savaşları

Birinci Dünya Savaşı sırasında İngilizler hem Ortadoğu'daki Arap halklarına Osmanlı yönetiminden bağımsızlık hem de Siyonist harekete Filistin'de bir ulusal yurt sözü verdiler. Büyük devletlerin az sayıda kararı daha çok çatışma olasılığı ile sonuçlanmıştır. 1930'lara değin Filistin'e Yahudi göçü –büyük bölümü Nazi Almanya'sındaki olaylardan ötürü– Araplar ile Yahudiler arasında çatışma doğurdu. İkinci Dünya Savaşı'nda Yahudi gönüllülerin İngiliz silahlı kuvvetlerine katılması Filistinli Yahudilerin askeri alanda bilgisini genişletirken, İkinci Dünya Savaşı'nda özel harekâtlarla ünlenen ve az tanınan bir İngiliz yüzbaşı, Orde Wingate, Yahudi yerleşimcilere savaşta yaratıcı yaklaşımlar ortaya çıkarmada önemli bir rol oynadı.

1948'de komünal savaş tırmanırken, kaynakları ve sabırları tükenen İngilizler bölgeden çekildiler. Birleşmiş Milletler, topluluklar arasında bölünme ilan etti; ama yerli Araplar ve komşu Arap devletleri barışçı bir anlaşmayı reddettiler ve yeni İsrail devletine karşı askeri harekâtları başlattılar. Ancak, yerli Arap önderler ne siyasi zekâya ne de askeri yeteneğe sahip olduklarından, saldırılarında eşgüdüm sağlayamadılar. İsrailliler hem yerel direnişin hem de işgalci orduların belini kırdılar ve 1948-1949 savaşının sonucunda Birleşmiş Milletler anlaşmasının Filistinli Araplara verdiği toprakların büyük bölümünü aldılar.

Araplar, yeni İsrail devleti ile anlaşmaya varmak için istekli görünmediler. Bunun yerine, Yahudi azınlıklarını İsrail'e sürdüler; aynı zamanda birçok Arap devleti de amaçlarının yeni devleti ve halkını yok etmek olduğunu ilan etti. Nazi deneyiminden sonra Yahudiler bu tür tehditleri hafife alamazlardı. Sovyetler Birliği'nden silah alan Mısırlılar İsrail'in varlığına doğrudan bir tehdit oluştururken, İsrailliler 1950'lerin başlarında sınırlarında yükselen bir terör dalgasıyla karşılaştılar.

Sonuç olarak, 1956'da İngilizler ile Fransızlar İsrail'i, Süveyş Kanalı'na tek taraflı olarak el koyan Mısır'a yapılacak askeri harekâta katılmaya davet ettikleri zaman bu istek sevinçle kabul edildi. 1956'da İsrail askeri harekâtlarının etkinliği Fransızlar ile İngilizlerinkilerin tamamen tersi oluyordu. Paraşütçü ve zırhlı birleşimini kullanan İsrailliler önce Sina'da Mitla Geçidi'ni tuttular, sonra Mısırlıları katlettiler. Üst düzey talimler, öğretiye ilişkin tutarlılık ve moral kararlılık İsraillilere çok etkin bir askeri düzen sağladı; askeri uğraşta sağlam bir temelden yoksun askerler ve subaylarla zümrelere ayrılmış sosyal sınıflardan oluşturulan Arap orduları modern savaş alanında İsrail'e karşı koyamadılar.

İsrailliler bir hafta içinde, Kanal Bölgesi'nde Avrupalı müttefiklerinin Mısır kuvvetlerine saldırmalarını izleyecek kadar Süveyş Kanalı'na yaklaşmışlardı. Ancak bu harekâtlar gözler önüne serilince Sovyetler Birliği ile ABD devreye girdi ve savaşa son verdi. Askeri alanda tam anlamıyla savaşı kaybeden Mısır diktatörü Cemal Abdül Nasır siyasi koşullarda kazanmıştı; saygınlığı bütün Ortadoğu'da arttı. İsrailliler Sina'da kazandıklarını, Mısırlıların Tiran Boğazı'ndan transit geçişlere izin vereceklerine söz vermeleri karşılığında Birleşmiş Milletler barış gücüne teslim ettiler. Sonraki on bir yılda Nasır, Süveyş Kanalı bunalımının getirdiği saygınlığın tadını çıkardı, etkisini Arap ülkelerine yaymaya çalıştı; Sovyetler Birliği'ni tasarılarını desteklemeye ve modern askeri teçhizatı sağlamaya hazır buldu; ama kendi kuvvetleri ile İsrail'inki arasındaki gerçek dengenin de farkında oldu.

Barış, Nasır İsraillilerin saldırmak niyetinde olduklarına inandığı zaman, Mayıs 1967'de sona erdi. Nasır Birleşmiş Milletler'in Sina'dan çıkmasını istedi; bölgeye Mısır birliklerini sevk etti ve Tiran Boğazı'nı ablukaya aldığını açıkladı. Ürdün ile Suriye, Mısır ile birlikte hareket ettiler ve birçok askeri tahlilci Yahudi devletinin Arap gücü karşısında çok az şansı olduğuna inandı. Vietnam'da tamamen batağa saplamış olan ABD 1956 anlaşmasından doğan sorumluluklarından vazgeçerken, İsrail harekete geçti.

İsrail 5 Haziran 1967'de saldırıya geçti. Akdeniz'e uçup, sonra düşman radarlarına görünmemek için alçaktan uçarak Mısır'a

gelen İsrail bombardıman uçakları, bir dizi sabah akınında Mısır hava kuvvetlerini tahrip etti. Düşman hava kuvvetlerinin darmadağın olmasıyla İsrail uçakları kara kuvvetlerini desteklemek için döndü. İsrail zırhlı birlikleri Mısırlılara karşı Gazze Şeridi'ni kestiler; Sina'ya geçen, risk almaya her zaman aşırı istekli öteki birlikler de Mısır mevzilerine girdiler, dağıttılar ve ezip geçtiler. Mısırlılar, genelde cesaretle savaşmalarına karşın, İsrail harekâtlarının hızına uyamadılar. Çok geçmeden çöktüler; Mısır tankları ile araçları Mitla Geçidi'nden Kanal'a doğru kaçarken, İsrail uçakları kırımı tamamladılar. İsrailliler dört günde tüm Sina'yı ele geçirerek, Süveyş Kanalı'na ulaştılar.

Ürdünlüler İsrail Mısır'a saldırdıktan kısa süre sonra, savaşa katıldılar. Sovyetler gibi onlar da Mısır uçaklarının İsrail hava kuvvetlerini yok ettiğine ilişkin Mısır iddialarına inanarak yanıldılar. Mısır'ın yenilgisinin boyutları üç günden önce açığa çıkmadı; yenilgilerinin acısını çeken Ürdünlüler için artık çok geçti. İsrailliler üç tugay yerleştirdiği Kudüs'te çarpışmalar başladı. Ürdünlüler küçük birlikler halinde iyi savaştılar; ama harekât düzeyinde İsrailliler ayarında değillerdi. 7 Haziran'a dek İsrailliler Ürdün Nehri'nin batı yakasını denetimleri altına almışlardı.

Mısır ile Ürdün yenilince İsrailliler Suriye'ye döndüler. O zamana değin Suriyeliler askeri eylemlerini Golan Tepeleri'nin eteklerindeki İsrail yerleşimlerini bombalamakla sınırlamışlardı. Yeniden seferber olan İsrailliler 9 Haziran'da tepelere saldırdılar; üç günlük şiddetli bir çarpışmadan sonra Golan ile gerisindeki bölgeyi ele geçirdiler. Perişan Suriye ordusu Şam'a geri çekildi ve Altı Gün Savaşı sona erdi. İsrailliler, bir haftadan kısa zamanda üç Arap ordusu ile onlardan daha güçlü hava kuvvetlerini küçük düşürmüşlerdi. İsrailllilerin başarısı gerçek anlamda Batılı bir ordu kurmuş olmalarına dayanıyordu. İsrail ordusu, farklı komuta düzeyleri arasında tam bir güven bulunan askerlerle subayların sıkı sıkıya bütünleştiği takımın bir parçası olarak işleyen bir orduydu. Her şeyden önemlisi, İsrailliler savaş için en son teknoloji kadar ciddi profesyonellerin –yalnız iyi eğitilen değil, uğraşlarına zihinsel katkı sağlayan bireyler– de gerekli olduğunu görüyorlardı.

Ancak Altı Gün Savaşı, İsraillilerin stratejik üstünlükleri kadar harekâtlarda kazandıkları başarılarının ve taktik zaferlerinin önemini de büyütmelerine yol açtı. 1956'dan farklı olarak, Arapların yakın bir gelecekte bir başka savaşa cüret edemeyeceklerine inanarak ele geçirdikleri toprakları terk etmediler. İsrail'in uzlaşmazlığı, Arapların uzlaşmazlığına da yansıyordu. Dünyadaki bir dizi terörist kıyım İsraillileri daha da çok öfkelendirirken, Mısırlılar Kanal'da, İsraillileri hiç de görüşme havasına sokmayan bir yıpratma savaşına giriştiler.

İsrailliler bu nedenle Araplara karşı katı bir tavır aldılar; görüşme olasılığı azalınca Mısırlıların başka bir askeri harekât doğrultusunda düşünmekten öte bir seçenekleri kalmadı. Mısırlı yeni önder Enver Sedat'ta öteki Arap önderlerini çok iyi tanımlayan rahatına düşkün ruh hali pek yoktu. 1973'te, Mısır ile Suriye, İsrail mevzilerine bir baskın düzenlemek üzere anlaştılar; bu kez olabildiğince az ön uyarı vereceklerdi. Ancak ABD ile İsrail'in haber alma örgütleri bir Arap saldırısına işaret eden birçok sinyal aldılar; ama böyle bir hareketin düşünülemeyeceğine hararetle inandılar.

6 Ekim 1973'te, Yom Kippur'da, kefaret gününde* İsrailliler sonunda ne olacağını fark ettiler; ama yalnızca seferberliğe başlayabildiler ve ileri mevzilerdeki birliklerin birkaç gün dayanabilmesini ümit ettiler. Aynı gün, öğleden sonra 14:05'te büyük bir Mısır hava saldırısı ve topçu bombardımanı İsraillilerin Süveyş Kanalı'ndaki ileri mevzilerini vurdu. Bundan sonra Mısırlılar Kanal'ı almak ve İsraillileri çöle sürmek için topyekûn bir saldırı başlattılar: En küçük ayrıntıları üzerinde çalışılmış olan harekâtları Bar Lev Hattı'nı** yardı ve İsrail'in savunma noktalarını tecrit etti. Kanal'daki yedek İsrail zırhlı tugayı, piyade ya da topçu desteği olmadan karşı saldırıya geçti ve müthiş kayıp verdi. İsrail uçakları müdahale etmeye çalıştılar; ama İsrailliler, Amerika'nın Vietnam'daki Sovyet tasarımı gelişmiş hava savunmasına karşı deneyimine pek ilgi göstermemişlerdi: Sovyet sistemlerini etkisiz-

* Yom Kippur, Yahudilerin kutsal günüdür; günbatımından ertesi günbatımına kadar hiçbir faaliyette bulunmaz, yalnızca dua eder ve oruç tutarlar – ç.n.

** Bar Lev Hattı, Altı Gün Savaşı'ndan sonra, İsrail'in Süveyş Kanalı'nın doğu kıyısında oluşturduğu müstahkem mevkiler zinciridir – ç.n. Bkz. Sözlük.

leşmek için elektronik teçhizatı olmadan yapılan saldırı uçakları da ağır kayba uğradı.

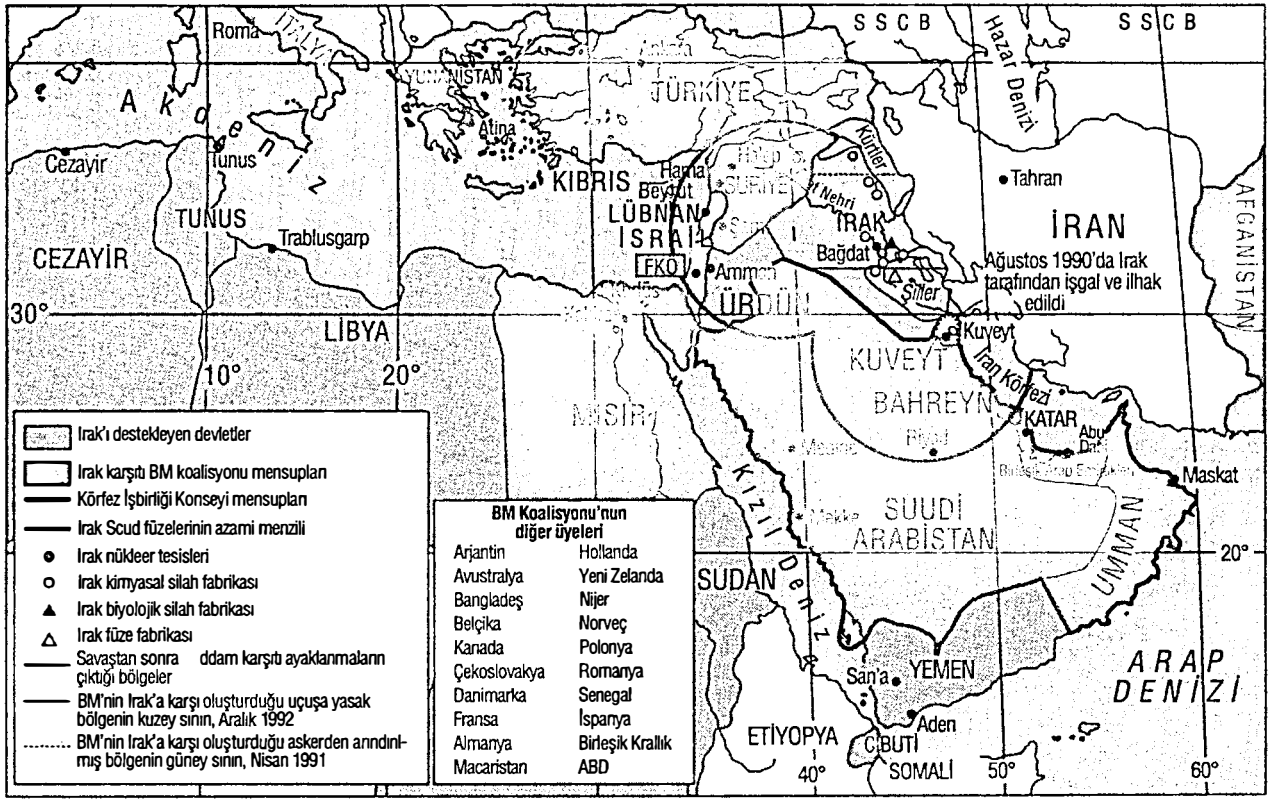
İsrail, Altı Gün Savaşı'ndan zırhlı birliklerin, birleşik bir silahlı takımın parçası olmak yerine yalnız harekât yapabileceği yanıltıcı dersini çıkarmıştı. Yom Kippur Savaşı'nın ilk günleri böyle bir yanıltıcı yaklaşımı gösterdi. İsrailliler çatışmanın ortasında çabucak daha tutarlı bir savaş biçimine geri döndüler; ama son savaşın derslerini yanlış okumanın cezasını ağır ödediler.

Savaştan önce İsraillilerin aldığı tek savunma önlemi, bir başka yedek zırhlı tugayı Golan Tepeleri'ne sevk etmekti. İsrail Kuzey Golan'da Hermon Dağı'ndaki* ileri karakollarını yitirdi; ama 7. Zırhlı Tugay iki Suriye tümenini darmadağın etti. Güneyde, Suriyeliler tepeleri neredeyse yeniden aldılar; ama kuzeydeki İsrail başarısı, tehdit altındaki güney kesimde yedekleri yoğunlaştırmaya ve Suriyelileri durdurmaya olanak verdi. Sonra genel bir karşı saldırı Suriyelileri başlangıç hattının gerisine attı ve Şam'a yürüme olanağını sağladı.

Bu durum, Mısırlıları uçaksavar ve tanksavar savunmalarının arkasından ortaya çıkmaya ve savaşa girmeye zorladı. Otuz yıl önce Kursk'ta yapılan tank savaşından sonraki en büyük tank savaşında İsrailliler saldıranları yok ettiler. Sonra, çok büyük tehlikeleri göze alarak karşı saldırıya geçtiler. Kanal'ı geçerek, sonunda batı kıyısında bir köprübaşı elde ettiler; oradan zırhlılarını salıverdiler. Güneye yönelen İsrail tankları Mısır'ın uçaksavar füzesi mevziilerini bertaraf ettiler ve Mısır'ın Üçüncü Ordu'sunu neredeyse kuşattılar. Savaş bu noktada sona erdi; iki taraf da savaşı kazandığını iddia edebilirdi; buna dayanarak, Amerika'nın arabuluculuğu ile sonunda bir Mısır-İsrail barış anlaşması imzalandı.

Yom Kippur Savaşı, kendilerine aşırı güvenmeleri ve düşmanlarını küçümsemeleri nedeniyle uluslarını olağanüstü tehlikeli bir duruma sokan İsraillileri gafil avlamıştı; ama dengeyi bir kere yeniden sağlayınca, gerçeklerle savaşmak için yetenekleri ile öğretilerini uyarlamada usta olduklarını gösterdiler. Araplar cesaretle savaştılar; ama savaş kurumları onları yaratan toplumları yansıttığın-

* *Cebel el-Şeyh*, Suriye-Lübnan sınırında, Şam'ın batısındaki dağ kütlesi – ç.n.



Harita 20 Körfez Savaşı, 1990-1991. İran'la sekiz yıl süren savaş sırasında alınan borçları temizlemek için 1990'da yeni kaynaklar elde etmek çabasıyla Irak'ın devlet başkanı Saddam Hüseyin, bir komşusunu, Kuveyt'i işgal ve ilhak etti. BM Saddam'a çekilmesi için baskı yaptı ve reddedince, ABD başkanı George Bush, ordularıyla Kuveyt'i 1991'de kurtaran geniş bir devletler koalisyonu oluşturdu. Ancak saldırı Irak sınırında durdu; böylece Saddam Hüseyin, galip gelenlerin ekonomik yaptırımları, askeri "uçuşa kapalı bölgeler"e ve "silah denetçileri"nin Saddam'ı savaş öncesindeki füze, nükleer, kimyasal ve biyolojik silah programını sürdürmesini engellemesine karşın iktidarda kaldı.

dan, orduları modern, teknolojik savaş alanında önemli zayıflıklar gösterdi. Sınıflar arasındaki derin ayrımlar ve teknolojik becerilerin olmaması nedeniyle profesyonel askeri kültürdeki zayıflıklar kayda değer başarısızlıklara neden oldu. Ancak 1973 Yom Kippur Savaşı'nın en büyük etkisi, Arap askeri çabasını desteklemek için önce petrol üretimini durdurarak, sonra fiyatını yüzde 250 artıran Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) kararıyla ortaya çıktı. Amaç, Batı'yı İsrail'i desteklemekten vazgeçirmekti. Bu karar, dünya ölçeğinde büyük bir krizi tetiklerken, aynı zamanda üye ülkelerin, özellikle Basra Körfezi'nin çevresindeki başlıca petrol üreticisi ülkelerin hem siyasi etkisini hem de gelirlerini çok büyük ölçüde artırdı.

Körfez Savaşları

Amerikan ordusunun Vietnam'daki yenilgiye tepkisi sıkıntılı güvensizlikti; yaygın uyuşturucu kullanımı ile açık bir ırkçı çatışmaya yaklaşmış olmak karamsar ruh halini şiddetlendirdi; durum 1970'lerin sonuna değin düzelmedi. Ancak 1980'lerde bazı etmenler Amerikan askeri gücünün yeniden doğmasına katkıda bulundu. Yaralar sarıldıktan sonra Clausewitz'in *On War* (Savaş Üzerine) adlı yapıtının mükemmel bir çevirisinin yayımlanması ciddi bir özeleştiri ruhunu ateşlerken, Amerikan subaylarının çoğu, yitirilen savaşın verdiği dersleri inceledi. Ayrıca, Başkan Reagan tarafından 1981'den sonra kamçılanan Amerikan askeri gücünün devasa artırımı, teknoloji devrimini savaş alanına taşıdı. Sonunda, Karayip adalarından Grenada'daki radikal bir harekete karşı yapılan küçük bir harekât, Amerikan askeri ordusunun belli başlı zayıflıklarını, özellikle hizmet içi işbirliği alanındaki zayıflıklarını gösterdi.

Reagan'ın askeri güç artırımı, Amerikan kuvvetlerini Sovyetler'le hem klasik hem de nükleer savaş alanında savaşmaya hazırlamayı amaçlıyordu. Böyle bir savaş hiç olmadı; 1989'dan sonra Sovyetler Birliği'nin çökmesi de asker azaltılması siyasetini başlattı; ama bu yeni siyaset kuvvetler kendilerine Basra Körfezi'nde uğraş bulmadan önce henüz devreye girmişti. Sovyetler'in çökü-

şünden sonra bile öteki devletler büyük hırslarından vazgeçmediler ve Soğuk Savaş'ın bitmesinin çekici olanaklar getirdiğine inandılar.

Irak'ta Saddam Hüseyin, sağcı Baas Partisi'nde bir eylemci olarak iktidara yürümeye başladı; Irak siyasetinin kanlı evreninde güvensizliklerin parçaladığı bir ülkede ayakta kalarak gaddar bir diktatör oldu. 1979'da dinci ideologlar iktidarı ele geçirdikten sonra görünüşte İran anarşi içinde kalınca, Saddam Hüseyin durumdan yararlanmak için komşusunu istila etti. Ancak İran'ın şiddetli saldırılarından sonra Irak kuvvetleri kendi topraklarına geri çekildiler. Ardından, karşıtlarını ortadan kaldırmayı amaçlayan, biri Baas öğretisiyle, öteki İslamcı köktendincilikle güçlendirilmiş iki zorbalığın vahşi, görünüşte bitmeyen savaşı geldi. Iraklılar, Sovyetler'den ve Batı'dan büyük miktarda silah ve teknoloji getirdiler; İranlılar dini coşkuya güvendiler ve on binlerce genci mayın tarlalarını ayaklarıyla temizlemeye gönderdiler. 1988'de Irak bir dizi iyi planlanmış saldırı sonunda İranlıları yendi. Iraklılar Sovyetler'den ve Batı'dan teknoloji getirmişti; ancak başarıları kendi askeri yeterliliklerinin değil, düşmanlarının zayıflıklarının yansımasıydı.

Saddam Hüseyin'e göre İran'a karşı kazanılan "zafer" kendisine Ortadoğu'da ekonomik ve siyasi denetim olanağını açtı. Baas Partisi'nin önderi olarak son beş yüzyılda Batılı saldırganların Araplara ve İslam dünyasına karşı işledikleri eski cürümleri düzeltmeyi amaçladı. İran'la savaşın borç yükü altında ve ABD'nin askeri gücünü kullanmasının düşünülmeyeceğine inanan Saddam, 1990 yazında küçük, ama petrol zengini komşusu Kuveyt'e saldırdı. Kuveyt'i işgali saat gibi işledi ve bir günden az sürede Kuveyt direnişi çöktü. ABD ile Batılı müttefikleri tepki olarak Körfez'e büyük bir askeri kuvvet konuşlandırdılar. Bu Irak'ı pek etkilemedi. Sonuna değin ABD'nin, Irak-İran Savaşı'nın galibine saldırmaya cesaret edeceğine inanmadılar. Temmuz 1990'da, Saddam Hüseyin'in Amerikan büyükelçisine açık açık söylediği gibi: "Sizinki bir savaşta 10.000 ölüyü kabul edemeyen bir toplumdur." Hepsinden önemlisi, savaşta teknolojinin büyük bir rol oynayabileceği düşüncesini küçümsüyorlardı.

Gerçekte Irak'ı teknoloji mahvetti. Ocak 1991'de, savaşın ilk on saatinde, hayalet uçaklar, sabit uçuş hızlı füzeler, elektronik savaş ve hassas güdümlü cephanelerin birleşimi Irak'ın karmaşık hava savunma sistemini paramparça etti. İzleyen haftalarda, Irak'ın askeri altyapısı bir hava saldırısı ile bombalandı, kara kuvvetleri perişan oldu ve sivil halka olabildiğine az zarar verildi. Koalisyon komutanları arasında hava saldırılarının verdiği zararın düzeyine ilişkin büyük kavgalar oldu; ama sonunda ölçülebilir önlemler anlamsız kaldı. Müttefik kara kuvvetleri Irak'a girince, düşman hemen hemen hiç direnmeden teslim oldu çünkü hava saldırıları morallerini bozmuştu.

Bazı hava kuvveti planlayıcıları bir kara harekâtına gereksinim olmadığını savundular. Ancak Müttefik kara kuvvetleri için Iraklıları yenmenin ve Saddam'ın savaş alanında ordusunun yenilmediği ve boyun eğmediği savını ileri sürebilme olasılığını önlemenin bir siyasi gerek olduğunu gözden kaçırdılar. Yine de, savaştan sonra emekli bir amiralin belirttiği gibi: "Bu, tarihte kara harekâtının desteklediği ilk hava harekâtıydı." Birçok analizciye göre, savaş basitçe Batı askeri gücünün Üçüncü Dünya ülkeleri karşısındaki teknolojik üstünlüğünün bir kez daha gösterildiği bir savaş oldu. Bununla birlikte, teknolojik üstünlük hâlâ denklemin yalnızca bir parçasını oluşturmaktadır. 1945'ten bu yana düşmanlıkların gelişme süreci önemli ek etmenlerin modern savaşları etkilemeyi sürdürdüğünü akla getirmektedir. Her şeyin üstünde, talim, disiplin ve örgütlenme, askeri kuvvetlerin çabalarını güçlendirmelidir. Bu, Yunanlar zamanından beri Batı tarzı savaşın özü olmuştur. Irak'ta koalisyon kuvvetleri bu üstünlüklere sahiplerdi. Düşmanları ise sahip değillerdi.

Zaferin Sonucu

"Çöl Fırtınası Harekâtı"nda, koalisyon kuvvetlerinin hızının –dört günden kısa kara savaşı Irak'ı apar topar Kuveyt'ten çekilmeye itmek için yeterli oldu– Amerikan yönetimini şaşırttığı görülmektedir. Amerika, savaşı ne zaman ve nasıl bitireceğine henüz ka-

rar vermemişti. 27 Şubat 1991'de Başkan Bush anlaşılan doğrudan ve harekât alanı komutanlarına danışmadan, gece yarısında ateşkesin yürürlüğe gireceğini açıkladı – çünkü söylentiye göre kara savaşı o zamana kadar tam yüz saat sürmüş olacaktı. Bu, üç nedenden ötürü sonu kötü biten bir karar oldu. Birincisi, daha önceki raporların tersine, koalisyon kuvvetleri Kuveyt ile Irak arasındaki sınırı henüz kapatmadıklarından Saddam Hüseyin'in birliklerinin çoğuna kaçma olanağı verdiler. İkincisi, seçkin "Cumhuriyet Muhafızı" birlikleri büyük ölçüde kendilerini kurtarmışlar, yönetimi iç muhalefete karşı korumaya hazır ve güçlü kalmışlardı. Üçüncüsü, Kuveyt'in artık özgür olmasına karşın, savaş "Basra Körfezi"nde güvenliği ve istikrarı artırmak –başkanın belirttiği savaş amaçlarından biri– için hiçbir şey yapmamıştı. İmzalanan ateşkesten kısa bir süre sonra Amerikalılar savaşta kaybeden düşmanlarına paha içilmez bir şey daha sundular: Helikopterlerinin sürekli kullanımı. Böylece Irak'ın kuzeyindeki Kürtler ile güneyindeki Şii halk, Amerika'nın daha önceki destek sözlerine inanarak başkaldırınca, Saddam Hüseyin on binlercesini –bazılarını öfkeli Amerikan birliklerinin gözlerinin önünde– hem klasik hem de kimyasal ve biyolojik silahlar kullanarak kolayca yok etti.

Amerikalı komutanların farklı öncelikleri vardı. Hâlâ Vietnam yenilgisinin utancına saplanıp kalmış olan komutanlar, ister güney eyaletlerini işgal ederek, ister asileri destekleyerek olsun, Irak'a uzun süreli her türlü müdahaleye kararlılıkla karşı çıktılar. Bunun yerine, olabildiğince çabuk ve gösterişli bir biçimde zaferi ilan etmek (bazıları ateşkes görüşmelerini Japonların 1945'te teslim olduğu ABD donanmasına ait *Missouri* gemisinde yapmayı istedi!) ve sonra geçit törenleri için hemen eve dönmek istediler. Bundan ötürü, BM silah denetimleri ile koalisyon uçaklarının (sözde uçuşa yasak bölgeler) Irak'ın güney ve kuzey kesimlerindeki keşif kolları askeri alanda iyileşmeyi engellerken, (on binlerce Iraklı sivilin yoksunluk ve hastalıktan ölümüne neden olan) ekonomik yaptırımlar savaş sonrasında yeniden yapılanmayı felce uğratsa da, Saddam Hüseyin iktidarda kaldı. Saddam Hüseyin, dönemli olarak denetçileri kabul etmeyi reddettiyse ve arada sırada koalisyon uçakları-

na füze attıysa da, savaştan önce sahip olduğu askeri yeterliliğini hiçbir zaman yeniden kazanamadı. Yine de ABD Körfez'de ileride bir sorun çıktığında, "hızlı tepki kuvveti" olarak Arabistan Yarımadası'nda, İslam'ın en kutsal mekânında –sürekli kalmalarının birçok Müslüman'ı rencide etmesine karşın– önemli ölçüde silahlı kuvvet bıraktı.

Çöl Fırtınası ile ortaya koyulan, Amerikan silahlarının yenilmezliğine ilişkin etki çabucak söndü. 1992 sonlarında, 33.000 dolayında asker (28.000'i Amerikalı) BM mandası altında, açlığı önlemek ve düşman taraflar arasındaki iç savaşı durdurmak için Somali'ye gitti. Belki kaçılmaz olarak iç çatışmanın içine çekildiler ve Ekim 1993'te yerel aşiret reislerinden birini yakalamak için yapılan beceriksiz bir girişimden sonra aşiret reisinin milisleri pusu kurdular; 18 Amerikan askerini öldürdüler, 78'ini yaraladılar, birini de tutsak aldılar. Ayrıca iki Blackhawk helikopteri düşürdüler. Bu noktada Saddam Hüseyin'in, "Sizin toplumunuz bir savaşta 10.000 ölüyü kabul edemeyecek bir toplumdur," taşlamasının (yukarıda s. 427) abartma olduğu ortaya çıktı. ABD'de kamuoyu on sekiz ölüyü bile kabullenemedi ve ivedilikle geri çekilmeyi istedi. 1994 başında, ABD'nin yeni başkanı Bill Clinton, Başkan Reagan'ın on yıl önce Lübnan'da 200 kadar Amerikalı barış gönüllüsünün öldürülmesinin ardından yaptığı gibi, tüm ABD kuvvetlerini geri çağırdı. "Blackhawk Down" (Karaşahin Düştü) meşhur bir kitabın, filmin ve bilgisayar oyununun en önemli öğesi haline geldi; ama tüm Amerikalılar olayın sonucunda ortaya çıkan zayıflıklara üzüldüler.

Bunun acısını başkaları da çekecekti. İnsani harekâtlarda Amerikalıların ölmesini kamuoyunun daha fazla kaldıramayacağından kaygılanan Clinton, 1994'te Ruanda'daki çoğunluk Hutu halkından milis çeteler, askerler ve polis birkaç hafta içinde azınlıktaki Tutsilerden sayıları 500.000 ila 800.000 arasında değişen kişiyi katlettiğinde ve iki milyon insanı da kaçmaya zorladığında müdahale etmeyi reddetti. Clinton, aynı yıl Haiti'deki kanlı yönetimin aşırılıklarına son vermek üzere asker göndermemek için her şeyi yaptı (sonra da ABD kuvvetlerini elinden geldiğince çabuk geri

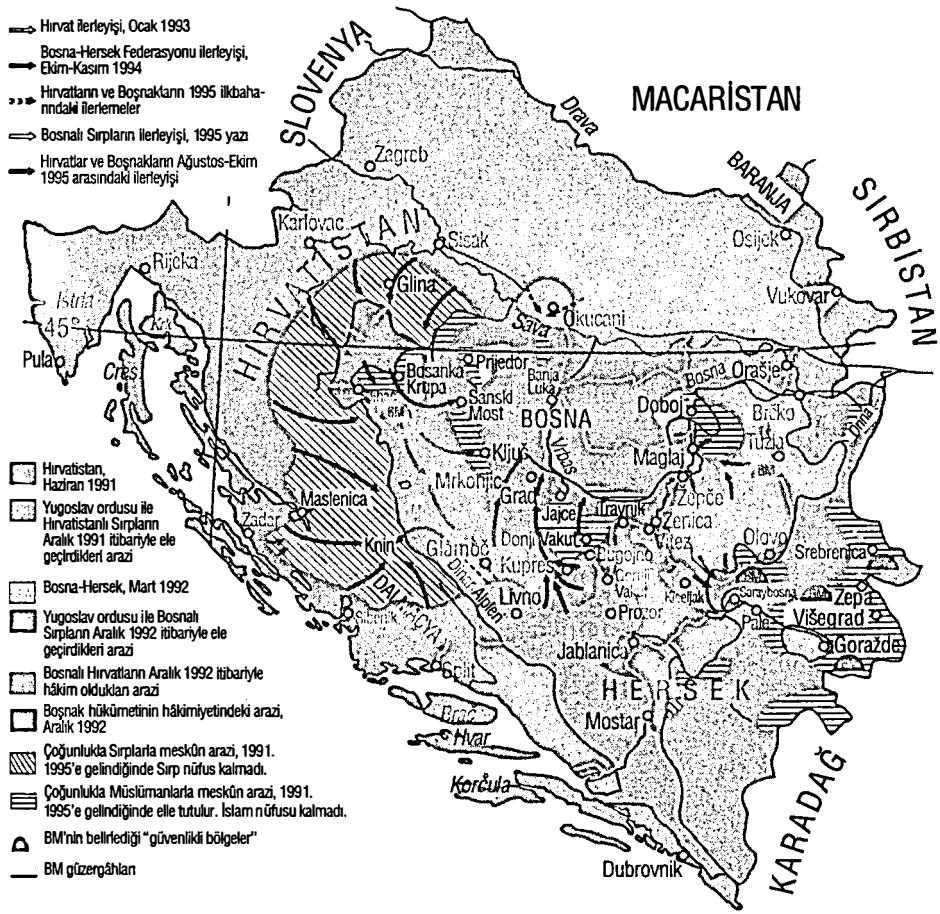
çekti) ve Amerikan askerlerini büyük ölçüde tehlikeye atmamak için önce Bosna'da, sonra Kosova'da soykırımı durdurmak için bir barış gücü göndermeyi reddetti (bkz. s. 436).

Çeçen Savaşları

Bu vahşi çatışmalarda insani müdahale ABD'nin güvenliğini hemen hiç tehlikeye düşürmeyebilirdi; çünkü 1991'de –önceleri dünya sahnesinde Amerika'ya meydan okuyabilecek tek güç olan– Sovyetler Birliği yalnızca en büyüğünün (Rusya Federasyonu) Moskova'dan buyruk almayı sürdürdüğü Bağımsız Devletler Topluluğu'na dönüştü. Sovyetler'in çözülmesinin ardından, özellikle Kafkaslar'da ve Balkanlar'da bazı askeri mücadeleler oldu.

Moskova ile (Moskova'nın daha önce Sovyetler Birliği'nin etki alanında olan devletleri tanımlamadığı gibi) "Yakın Çevresi" arasında hemen anlaşmazlık ortaya çıktı. Karadeniz donanmasının ve (artık Ukrayna, Belarus ve Kazakistan'ın nükleer güç olmalarına karşın) Rusya'nın dışındaki topraklardaki nükleer alanların denetimi de dahil olmak üzere birçoğu barışçıl yolla çözümlendi; ama az da olsa, özellikle ayrılıkçıların etnik ve dini tutkuları kullandıkları bazı anlaşmazlıklar savaşa neden oldu. En kötü çatışma Rusya Federasyonu'ndaki bir bölgede, Kafkas dağlarındaki Çeçenistan'da oldu. "Boylar" halinde örgütlenen, çoğu Müslüman bir milyon Çeçen 19. yüzyılda Rusya'ya katılmalarından beri uzun bir özerklik ve başkaldırı geleneği ile övünüyor, Moskova'nın otoritesini tanımayı reddediyordu. Önderleri bağımsızlıklarını ilan ettiler ve çoğu (ilk Rus işgalcilerin yaptığı, "korkunç" anlamına gelen bir kale olan) başkent Grozny içinde ve çevresinde yaşayan Rus azınlığa eziyet etmeye başladılar. Rusların birçoğu kaçtı. Sonra 1993'te, Çeçenistan'daki farklı Müslüman topluluklar arasında, Moskova'nın düzeni (ve bölgeden geçen hayati petrol boru hatları üzerindeki denetimi sürdürmeyi) sağlamak için asker göndermesine yol açan iç savaş çıktı; ancak Rus zırhlı birlikleri kentleri ele geçirmesine karşın, dağlardaki Çeçenleri yenemeyeceklerdi.

Çeçenistan'daki savaş çok kıyıcıydı; Rus askerlerinin tutsak al-



Harita 21 Yugoslav iç savaşı, 1991-1995. Yugoslavya Federasyonu dağılmaya başlarken, Sırp kuvvetleri sözde Hırvatistan'daki Sırp azınlığı korumak için müdahale edince, Slovenya ile Hırvatistan, yedi ay süren şiddetli bir savaşı kışkırtarak 1991'de aynı zamanda bağımsızlıklarını ilan ettiler. Bir başka vahşi savaş da Bosnalı Sırpların sert karşı çıkmalarına karşın Bosnalı Müslümanlar ile Hırvatların bağımsızlık istedikleri Bosn-Hersek'te çıktı. Her etnik topluluk kendi denetimindeki bölgeleri tüm düşmanlarından "temizleme"ye çalıştı; üç yıl boyunca, Sırplar Müslüman hükümetin elindeki başkent Saraybosna'yı kuşatma altında tuttular. 1995'te yeniden başlatılan bir Sırp saldırısı NATO'nun müdahalesine neden olarak, Bosna'yı üç etnik topluluk arasında bölen ve dört yıllık bir savaşla tamamen yıkıma uğratan zor bir barışa (Dayton Antlaşması) yol açtı.

dıkları da dahil belki de 70.000 kişinin ölümüne neden oldu. Bu 1996'da, tüm Çeçenlerin işgalcilere karşı birleşmesine hizmet etti; ülke dışındaki Müslüman savaşçılarla güçlenen isyancılar karşı saldırıya geçtiler ve Grozny'yi yeniden aldılar. Kenti geri almak amacıyla tahrip etmek istemeyen Rus komutanı Ağustos 1996'da bir ateşkes görüşmesi yaptı ve birliklerini geri çekti. Çeçenistan yine ismi var cismi yok bir biçimde bağımsız oldu. İzleyen kısa barış sırasında, aşırı uçtaki Çeçenler Moskova'da terörist eylemler yaptılar; 1999'da Rusya devlet başkanı Boris Yeltsin denetimi yeniden ele geçirmek için Çeçenistan'a 100.000 asker gönderinceye değin federasyondaki başka yerlerde bulunan Müslüman toplulukların Moskova'nın denetiminden kurtulma çabalarını desteklediler. Çeçenlerin denetimi dağlarda sürerken, Grozny ile öteki kentlerin gerçekten yok edilmesiyle, bir toplu kıyım daha gerçekleştirildi. Buna ek olarak, Çeçen militanlar 2004'te Rusya'nın atadığı bir başkanın öldürülmesi, iki Rus yolcu uçağının düşürülmesi, federasyonda sayısız intihar bombaları, öğrenci ve öğretmen dolu bir okulun ele geçirilmesi de dahil olmak üzere birçok terörist eylemi sürdürdüler. O olayda hem teröristlerin hem de Rus kuvvetlerinin beceriksizliği 300'den çok rehinenin (yarısı çocuk) ölümü, 500'den çoğunun da yaralanması ile sonuçlandı.

Balkan Savaşları

Sovyetler Birliği'nin çöküşü otoriter komünist bir yönetimin bir arada tuttuğu altı cumhuriyetin (Sırbistan, Hırvatistan, Makedonya, Bosna-Hersek, Slovenya ve Karadağ) oluşturduğu bir federasyon olan Yugoslavya'da derin etnik ayrışmaların yeniden su yüzüne çıkmasına neden oldu. 1980'de federasyonun kurucusunun ölümünden sonra içeride bölünmeler ortaya çıktı; uluslararası borçların, enflasyonun ve artan işsizliğin yüküyle ekonomi geriledi. 1990'da federasyonu meydana getiren cumhuriyetlerdeki çok partili seçimler, Haziran 1991'de aynı zamanda bağımsızlıklarını ilan etmelerinin yolunu açarak Slovenya ile Hırvatistan'da milliyetçileri öne çıkarttı. Sırp yönetici Slobodan Milosoviç'in hâkim olduğu merkezi

Yugoslav hükümeti saldırıya geçti ama Ocak 1992'de büyük bir kırımdan ve yıkımdan sonra BM arabulucuları ile Amerikalı diplomatlar Milosoviç'i bu iki devletin ayrılmasını tanımaya zorladılar.

Bunun arkasından, eski Yugoslav cumhuriyetleri içinde etnik açıdan en çeşitlisi olan Bosna-Hersek'te iç savaş çıktı. Bosnalı Müslümanlar ile Hırvatlar bağımsızlık için dayatırken, Bosnalı Sırplar, Belgrad ile aynı birlik içinde kalmak istediler. Nisan 1992'den başlayarak her üç etnik topluluk da kendi denetimleri altındaki tüm bölgeleri düşmanlarından "temizleme"ye girişti; Belgrad'ın desteği ile Sırplar, karşılarına çıkan Sırp olmayan erkeklerin alışılageldiği gibi öldürüldüğü, Sırp olmayan kadınlara da düzenli olarak tecavüz edildiği vahşi bir savaş yürüttüler. Bir yıl içinde Sırp kuvvetleri Bosna'nın yüzde 70 kadarını denetim altına aldılar. Müslümanların başkanlığındaki hükümetin elindeki başkenti, Saraybosna'yı da abluka altına aldılar; ama açlık ve büyük kayıplara karşın kent üç yıldan uzun süre –Batı tarihindeki en uzun kuşatmalardan biri– dayandı.

Mart 1994'te, Başkan Clinton, Bosnalı Müslümanlar ile Hırvatları bir federasyon kurmaya ikna etti; ama Bosnalı Sırplar tüm uzlaşma önerilerini reddettiler. 1995 yazında askeri komutanları Ratko Mladic, daha önceki Bosnalı Sırp saldırılarından on binlerce Müslüman'ın sığındığı 200 hafif silahlı Hollandalı askerin koruduğu BM "güvenli bölge"si olan Saraybosna'nın doğusundaki Srebrenika da dahil olmak üzere geri kalan sarılmış Müslüman yerleşim bölgelerine son bir saldırıya geçti. Yerel "milis" birliklerle Mladic'in askerleri 6 Temmuz'da kenti bombalamaya başladılar, üç gün sonra Hollandalı bir arabulucuyu vurdular, on dördünü de rehine aldılar. 11 Temmuz'da, Hollandalı komutan Ton Karremans Sırp mevzilerine saldırmaları için NATO uçaklarını çağırdı; ama Mladic bombalama durmazsa Hollandalı rehineleri öldürmekle tehdit etti. Karremans çözüldü; Mladic, güvenliklerini güvence altına almak için tüm Müslümanların silahlarını teslim etmeleri gerektiğini yineleyerek günün ilerleyen saatlerinde Srebrenika'ya girdi. Bazı Bosnalı Müslümanlar aldatılacaklarını öngörerek (dağlara kaçarken Sırpların onları bombalamasına karşın) kurtulmayı

başardılar; bu arada Mladic, geride kalan erkeklerden yakaladıklarının, güven içinde gitmelerine izin verdiği kadın ve çocuklardan ayrılmasını denetledi. Bundan sonra Mladic silahlarını, yiyeceklerini ve tıbbi malzemelerini teslim etmeleri koşulu ile Hollandalı rehineleri serbest bırakmayı ve arabulucuların gitmelerini önerdi. Karremans kabul etti; karargâhına sığınmış binlerce Müslüman erkeği ile erkek çocuğu da teslim etti. Bosnalı Sırplarla milis müttefikleri, sığınmacılar bulduklarını öldürdüler, öteki Müslüman mevzilerine doğru ilerlemeden önce 8.000 kadar cesedi üstünkörü mezarlarda sakladılar. Bu, Avrupa'da son elli yılda yaşanan en kötü askeri vahşetti.

Mezarlar, ertesi ay Clinton yönetimi tarafından yayımlanan uydu görüntülerinde gözler önüne serildi; ABD'li gazeteciler kısa zamanda toplu kıyımların kanıtlarını açığa çıkardılar. NATO savaş uçakları, Sırpları geri çekilmeye zorlayan bombalama akınına gecikmiş olarak başladılar, Hırvat kara kuvvetleri de işgal ve toprak kazanma olanağını ele geçirdi. Kasım'da Milosoviç'in terk ettiği Bosnalı Sırplar, yıkılmış ekonomileri ile iki küçük kırılgan devlet, bir Sırp Cumhuriyeti ile bir Müslüman-Hırvat Federasyonu kuran, ABD'nin destek verdiği anlaşmayı kabul etmeleri için yapılan baskıya boyun eğdiler. Saraybosna'da bir BM "Yüksek Temsilci"si barış sürecini gözledi. Eski Yugoslavya'dan, Ağustos 1995'e değin yarısına yakını Bosna'dan iki milyondan çok insan göçmen olarak kayıt olurken, üç yıl süren Bosna Savaşı 250.000 kişinin (öldüğü varsayılan 20.000'den çoğu hâlâ kayıp) yaşamına mal oldu.

2002'de, hemen hemen aynı zamanda, BM, konutları, altyapıyı ve Srebrenika'nın yerel ekonomisini iyileştirmek için 12,5 milyon dolarlık bir kurtarma paketi açtı ve Hollanda Savaş Belgeleri Enstitüsü toplu kıyımı önleyemediği için hem BM'yi hem de Hollanda hükümetini suçlayan ayrıntılı bir rapor hazırladı. Siyasetçiler arasında görülmemiş bir alçakgönüllülük örneği olarak Hollanda hükümeti istifa etti; tam tersine, Mladic ile öteki toplu kıyımcıların çoğu yeni kurulan Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi tarafından soykırımla suçlandıkları halde kayıplara karıştılar. Esasen

Bosnalı Sırp yöneticiler Haziran 2004'e kadar güvenlik güçlerinin toplu kıyım yaptıklarını bile kabul etmediler.

Savaşın Öteki Kurbanları

Srebrenika, 1990'lardaki birçok kırımdan yalnızca bir tanesidir. Hakkında şimdiye değin hiçbir benzer ayrıntılı raporun hazırlanmadığı, dünyayı kasıp kavurmuş ve kavuran öteki iç savaşların insani ve maddi bedelini göz önüne alırken, tüyler ürpertici Srebrenika deneyimini unutmamak gerekir. Örneğin, 1990'larda, Afrika'da Ruanda'da olduğu gibi Eritre'de, Somali'de, Sudan'da da etnik şiddet alevlendi, Cezayir, Angola, Etiyopya, Liberya, Sierre Leone ve Zaire'de iç savaş patlak verdi. İç savaş, Asya'da da, Sri Lanka ile Endonezya'nın bazı kısımlarını yakıp yıktı. Kırımlar durduğunda bile her ülke, zamanla bir milis grubuna katılmanın genellikle tek yaşam şansını –en azından kısa dönemde– sunduğu genç erkeklerin sayısını giderek artıran çok yüksek bir doğum oranıyla şiddetlenen ekonomik çözülme yaşadı.

Tüm Müslüman dünyasında da yüksek doğum oranları yerel ekonomilerin emebileceğinden çok daha fazla genç insan üretti. Özellikle Afganistan ile Pakistan'da erkeklerin çoğu Batı'yı ve Ortadoğu'daki en önemli müttefiği İsrail devletini şeytana dönüştüren köktenci bir öğretiyi özümsedikleri din okullarında (medreselerde) maddi ve ruhsal destek buldular. Aynı zamanda, İsrail'in Arap komşularından ele geçirdiği topraklarda (bkz. s. 426) 1987'de (silkinmek anlamına gelen bir Arapça sözcükten gelen *İntifada* denilen) bir sivil itaatsizlik hareketi başladı. Yüzün üzerinde İsraillinin, binden fazla da Filistinlinin yaşamına mal olan intikam almak için öldürme döngüsü hızla tırmandı. 1990'ların ortasında, bir süre için, (Başkan Clinton'ın ağır baskısı altında) Filistin ve İsrail önderleri Batı Şeria (Batı Kıyısı) ve Gazze Şeridi için geçici özerkliği kabul edince barış olasılığı göründü. İsrail kuvvetleri peyderpey devreden çıktılar; ama Filistin önderi Yasar Arafat bölgede iki bağımsız devlet kurma planını reddetti. İkinci *İntifada* 2000'de başladı; Filistinli intihar bombacıları ile İsrail'in füze saldırıları daha fazla ölüm ve yoksulluğa yol açtı.

1990'larda Bosna'da barışın sağlanmasının yanı sıra başka bazı çatışmalar da sona erdi. Peru'da, Maocu "Sendero Luminoso" (Aydınlık Yol) hareketinin önderinin yakalanması iç barışın yolunu açarken, Latin Amerika'da görüşmeler Nikaragua ile Guatemala'da uzun zamandır süren iç savaşları bitirdi. Binlerce İngiliz askerinin Protestan ve Katolik militanlar arasındaki silahlı şiddete son vermek için otuz yıl boşuna mücadele verdiği Kuzey İrlanda'da, Başkan Clinton'ın müdahalesi barış getiren "İyi Cuma 1998" "anlaşma"yı kolaylaştırdı.

Ancak aynı yıl, "etnik temizlik" (belli ki Slobodan Miloseviç'in uydurduğu bir deyim) yine Balkanlar'da, Kosova eyaletinde başladı. Miloseviç, Sırbistan'daki eyaletin yarı özerkliğine tek taraflı olarak son vermişti; merkezi hükümet kuvvetleri başka yerlerdeki sorunlara yoğunlaşırken, Müslüman halk bağımsızlığı yeniden kazanmaya kendini adamış olan Kosova Kurtuluş Ordusu'nu (KKO) kurdu. Çabalarının sonucunda hiçbir ödün alamayınca, ümidi kırılan KKO, 1998'de yerel Sırplara karşı bir terör hareketi başlattı. Milosoviç buna, toplu kırımlar yapan, binlerce kişiyi kaçmaya zorlayan milis birlikler göndererek karşılık verdi. Kırımlardan önce 200'den az üyesi olmakla övünen KKO'nun üye sayısı kısa sürede 10.000'in üzerine ulaştı ve çok sert çarpışmalar patladı. NATO'nun müdahalesi tehlikesi 1998-1999 kışında iki tarafın barış görüşmelerine yol açtı; ama Kosovalı önderlerin Sırbistan'ın içinde kalarak tam özerklikte uzlaşmayı kabul etmelerine karşın, Milosoviç, üç-beş yıllık bir aradan sonra bağımsızlık için bir referandum olasılığını reddederek, birliklerine etnik temizliğe yeniden başlamaları buyruğunu verdi.

Avrupa'da yaygın savaş karşıtı gösterilere karşın, NATO savaş uçakları, Belgrad'ı barış anlaşmasını kabul etmeye zorlamak umuduyla hem Sırp kentlerini hem de Kosova'daki Yugoslav birliklerini hedef alarak 1999 baharında Yugoslavya'ya 10.000 kadar uçuş yaptılar. Başarısız oldular. Kuşkusuz, bombardıman Kosova'da ve başka yerlerde çok büyük maddi kayba neden oldu; ama bombardıman uçakları, mürettebatlarını yerden açılan ateşten korumak için 15.000 feet ya da daha yüksekten uçtuklarından, basit gizle-

me teknikleri Yugoslav güvenlik kuvvetlerinin silahlarının çoğunu saklamalarına olanak verdi. Bu nedenle gece ya da kötü hava koşulları ne zaman savaş uçaklarının kalkmasını engellese, kırımı, tecavüzü, yağmayı ve yakmayı sürdürebildiler. Sonunda Milosoviç (NATO'nun on bir hafta süren bombardımanından çok Rusya'nın diplomatik baskısıyla) çökünce, görünüşe göre 600.000 Müslüman Kosova'dan kaçmış, binlerce erkek öldürülmüş, binlerce kadına da tecavüz edilmişti. NATO Barış Gücü'den (KFOR) 40.000 asker Haziran 1999'da eyalete girinceye değin Sırp kuvvetleri ayrılmadı, KKO da silahlarını bırakmadı. Sırp kuvvetlerinin sözde ülkelerini korumak için yaptıkları dört savaşın sonucunda Yugoslavya'nın büyük bölümü mahvolmuştu. Durum ancak Aralık 2000'de bu feci stratejinin mimarı Milosoviç'in iktidardan düşmesinden sonra istikrara kavuştu. Miloseviç, Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi'nde soykırım suçlamasından yargılanması için halefi tarafından ertesi yıl teslim edildi.

Alınmayan Dersler

1990'ların bu "kirli savaşlar"ı, Batı tarzı savaşta önemli zayıflıklar açığa çıkardı. Birincisi, NATO'nun Kosova'da "etnik temizlik"i durdurmadaki başarısızlığı, hava bombardımanlarının etkinliğinin önemli sınırlamalarını gösterdi. Daha 1992'de Irak'taki direnişin bitirilememesine ilişkin bir İngiliz raporu şu sonucuna varmıştı: "Uçaklar, düşman aşiretlerini tek başlarına teslim olmaya ya da yenilgiye zorlayamazlar." Vietnam'da önce Fransa'nın, sonra ABD'nin deneyimleri bu yargıyı tam olarak doğruladı, hatta Körfez Savaşı'nda Irak kuvvetlerini Kuveyt'ten atmak için savaş alanında kara kuvvetlerinin zorunlu olduğunu gösterdi. İster uçaklarla, ister helikopterlerle yapılsın, derecesi ne denli ince ayarlı olursa olsun, yalnızca hava saldırıları, işini bilen, kararlı düşmanları tamamen yok edemez. Kosova harekâtı bir ikinci efsaneyi de doğruladı. Sırplar ABD'nin güvenliğine açık ve hazır tehdit oluşturmadıklarından, Başkan Clinton, anlaşılır biçimde, Balkanlar'da Amerikan askerlerini tehlikeye atmamak için aşırı isteksizlik gösterdi. Daha

az anlaşılır biçimde, Clinton Kosova'ya hiçbir kara kuvveti vermeyeceğini resmen açıklayarak isteksizliğini duyurdu – dolayısıyla Milosoviç'e, kanlı planlarını uygulamasının cezasız kalacağını bildirmiş oldu. Böylece Clinton'ın stratejisi Kosova harekâtında bir tek Amerikan askerinin bile telef olmayacağını güvenceye aldığı gibi, Somali'de yaratılan, ABD'nin askerlerini kara savaşına teslim etmeye artık hazır olmadığı izlenimi de güçlendirdi.

1990'lardaki çarpışmalardaki ikinci yenilik savaş muhabirliğinde oldu. Saddam Hüseyin, Körfez Savaşı süresince Batılı gazetecilerin Bağdat'ta kalmalarına ve (sansüre tabi olsa da) canlı yayın yapmalarına izin vermişti; böylece şaşkın izleyiciler, bir kamera ekibinin çektiği koalisyon uçaklarının üslerinden havalanmasını gösteren filmin ardından, meslektaşlarının çektiği, aynı uçakların Irak uçaksavar ateşinden kurtulmasını, başkente bombalarını atmalarının görüntülerini izleyebildiler. Dört yıl sonra, Boris Yeltsin'in yabancı gazetecilerin Çeçen savaş bölgesine girmelerini yasaklamasına karşın, işgal batağa saplandığı zaman dahi Rus gazetecilerin Rus askerlerine "iliştirilmeleri"ne, film ve haber/yorum yayımlamalarına izin verdi. Ayrıca, internetin yaygın olması, işgalcilerin zulmünü ve Moskova'nın yinelediği "zaferin yakın olduğu" savının ikiyüzlülüğünü sunan görüntüleri Çeçenlerin dünyaya yaymasını sağladı. 1999 yılında Rus kuvvetleri ikinci işgali başlatınca yine bu yola başvurdular; Slobodan Milosoviç'i destekleyenler de NATO hava bombardımanları sırasında hem düşmanı hor gördüklerini hem de bombardımanların hedefi vurmadığını göstermek için rock konserleri düzenleyerek aynı şeyi yaptılar. Ancak Milosoviç yabancı gazetecileri denetleyemiyordu. Örneğin, 1996'da uydu görüntülerinin Srebrenika dolaylarındaki olası toplu mezarları ortaya çıkarmasından iki gün sonra *Christian Science Monitor*'dan David Rohde bir çevirmen ile bir şoför tuttu, ölüm tarlalarını neredeyse tek başına dünyaya gösterdi. Savaş hükümetleri canavarlıklarını daha geniş bir dünyadan –en azından daha büyük dünyanın ilgilendiği bölgelerde– artık çok saklayamıyorlardı.

Sonunda, gerek Çeçenistan'daki, gerek Somali'deki harekâtlar aşırı ölçüde güdülenmiş gerillaları, işgalci birliklerden çok daha

iyi bildikleri savaş alanlarında –özellikle kentsel alanlarda– klasik yollarla sindirmenin çok zor olduğunu gösterdi. Bu gibi asimetrik savaş işgalciler için iki engel oluşturdu. Bir yandan modern savaşta yüksek düzeyde eğitim ile "ileri teknoloji" ürünü silahlar insan ve ekonomik kaynakları sivil kullanımdan askeri kullanıma dönüştürmeyi görece zorlaştırdı. Ancak bu işgalcilerin altyapısı ya da soyutlanmış konumuna karşı "geri teknolojili" silahlar kullanabilecek militanlar için geçerli değildir. Öte yandan, direniş ne denli uzun sürerse, direnenlerin destek kuvveti alma olanağı da o denli yüksektir. Bu nedenle Afganistan'a, Çeçenistan'a ve Somali'ye bütün dünyadan *mücahitler* (kutsal ülküler uğruna savaşan anlamına gelen Arapça sözcük) akın etti. Bu mücahitler arasında Sudan'da faaliyette bulunan, karizmatik önder Suudi Arabistanlı, Usame bin Ladin'in yönettiği El Kaide (temel, kural) diye tanınan küçük bir köktendinci Müslüman örgütün üyeleri önde geliyordu. 1992 başlarında bin Ladin bütün Müslümanları, Müslüman topraklarını (özellikle Arabistan'ı) "işgal" etmiş olan Batı ordularına karşı kutsal savaşa katılmaya çağıran bir *fetva* (dini buyruk) verdi. Somali, onun ilk deneme alanıydı; Çeçenistan'da, Bosna'da ve başka yerlerde benzer çabaları destekleyerek mücahitlerin oradaki başarısını sürdürdü. Ancak baştan beri "yılanın başını" ezerek –ABD'yi kastederek– savaşın kazanılabileceğini vurguluyordu. 1993 yılında, bir Müslüman hücrenin, New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kulelerini yıkmak için bir kamyon dolusu patlayıcıyı patlatmaya yönelik başarısız girişimine dikkat çekti. Bu başarısızlık, yalnızca Amerika'nın doğrudan saldırıya uğradığı zaman rahat, kayıtsız ve şaşkın tepkisini ortaya çıkarmadı, El Kaide önderlerini de merkezin yapısal zayıflıklarını yakından izlemek için harekete geçirdi.

Amerika Saldırı Altında

Önceleri bin Ladin, El Kaide ajanlarının 1995'te bir arabaya konulan bombayla beş Amerikalının ölümüne neden olan Suudi Arabistan'ın başkentindeki ortak Suudi Arabistan-ABD askeri eği-

tim tesisi gibi kolay hedefler peşinde oldu; ama daha iddialı stratejileri de dikkate alıyordu. İki yıl sonra, ajanları, içinde uranyum olduğu düşünülen bir silindir satın aldılar; çünkü bunlardan yardımsever birinin açıkladığı gibi, "uranyumla daha çok insan öldürmek kolaydır." O zamana değin bin Ladin'i teslim etmesi için Sudan'a yapılan uluslararası istem, bin Ladin'in Afganistan'a kaçmasına yol açtı. Bin Ladin Afganistan'a gittiğinde, savaşan çeşitli gruplar ülkenin denetimini ele geçirmek için çekişiyorlardı. 1996'da, başkent Kabil (çoğu Afgan değil de Arap olan Müslüman Sünni aşırı uçtaki) Taliban'ın eline geçince, bin Ladin'i çok sıcak karşıladılar. Ona ve beraberindekilere hareket özgürlüğü sağladılar; dünyanın her tarafından gelen, sayıları 10.000 ile 20.000 arasında olan mütedeyyin Müslüman askerin Batı'nın çıkarlarına saldırmayı öğreneceği kamplar kurmalarına, yönetmelerine olanak verdiler.

Görece az sayıda asker El Kaide'nin tam üyesi olmaya "layık" görülmekle birlikte, bin Ladin, Sudan'da öteki grupların fiilen saldırmalarına olanak vermek için yalnızca eğitim, silah ve para sağlarken artık "yılanın başını" ezmek için planlar yaptı. Şubat 1998'de, ABD'nin Allah'a ve Peygamber'ine savaş açtığını, "hangi ülkede olursa olsun, olanaklı olan her yerde Amerikalıları öldürmenin her Müslüman'ın görevi" olduğunu belirten bir başka *fetva* verdi. Kısa süre sonra bin Ladin, Amerikan televizyonu için yapılan bir görüşmede "başka faaliyetlerle boşa çaba harcamak yerine bir Amerikan askerini öldürmenin herkes için çok daha hayırlı olacağını" yeniden vurguladı; ama, "Asker ya da sivil arasında ayrım yapmıyoruz. Bize göre hepsi hedeftir," diye de ekledi. Sonra Ağustos'ta, El Kaide'nin intihar bombacıları Kenya'nın başkenti Nairobi ile Tanzanya'nın başkenti Darüsselam'daki Amerikan büyükelçiliklerinde patlayıcılarla dolu iki kamyonu aynı zamanda patlatarak on iki Amerikalıyı ve (hemen hemen hepsi Afrikalı) 200'ün üzerinde insanı öldürdüler, binlerce kişiyi de yaraladılar. Bin Ladin hemen sorumluluğu üstlendi; sonra Amerikalıların misilleme yapmasından korkarak Afganistan kırsalına sığındı. İki hafta sonra, ABD savaş gemilerinden atılan Tomahawk füzeleri, El Kaide ve Afganistan'daki birkaç kampı için Sudan'da sözde sinir gazı üreten

bir fabrikayı vurdu. Füzelerin çok büyük hasar vermesine, 20-30 kişiyi öldürmesine karşın, bin Ladin onların arasında değildi.

El Kaide 1999'da Amerikalıları öldürmeyi, böylece kutsal Arabistan topraklarından çekilmeye ikna etmek için tasarlanan bir harekât planladı. Önce patlayıcı yüklü bir gemiyle bir petrol tankerine saldırmayı düşündüler; ama bin Ladin hedefi bir ABD savaş gemisine çevirdi. Ocak 2000'de bir intihar timi Aden Limanı'nda birini batırmayı denedi; ama gemileri yolda battı; sekiz ay sonra bir başka tim *USS Cole* Aden'de demirliyken –batıramadıysa da– hasar vermeyi başardı, on yedi Amerikan denizcisini öldürdü, kırkını yaraladı. Bin Ladin, beklenen misillemeden kaçınmak için bir daha gizlendi; ama bu kez misilleme olmadı.

ABD'nin açıkça görülen tepkisizliğini iki etmen açıklamaktadır. Birincisi, *Cole*'a saldırıdan üç hafta sonra, Amerika'da tartışmalı bir sonuç çıkan başkanlık seçimi yapıldı. Ülke bir ayı aşkın bir süre, Afganistan'a bir füze saldırısının eşgüdümünü olanaksızlaştıran, Bill Clinton'ın yerini George W. Bush'un başkan olarak alıp alamayacağına odaklandı. İkincisi, bir saldırı düşünülseydi bile, ABD istihbaratı ile askeri yetkililer doğrudan saldırı eyleminin –özellikle bin Ladin'in karıştığına ilişkin doğrudan kanıt olmamasından– Müslümanların tepkisine yol açacağından korktular. Washington'da herkes 1998'deki saldırılardan sonra Londra'da yayımlanan *The Economist*'in "füzelerin hiç yoktan 10.000 yeni fanatik yaratıp yaratmadığını zaman gösterecek" yargısını anımsadı. Ertesi yıl, bir NATO bombası, görünüşe göre yanlışlıkla, Belgrad'daki Çin büyükelçiliğini vurduğu zaman dünyadaki öfkeyi de anımsadılar. Yine de Amerika tarafından kışkırtıcı bir misilleme gelmeden bile *Cole*'a saldırı El Kaide için güçlü bir asker toplama aracı olarak hizmet etti. Bin Ladin, hareketin Kitle İletişim Araçları Komitesi'ne, harekâtın meşrulaştırılmasını, eğitim kamplarının, Filistin'de, Endonezya'da, Çeçenistan'da Müslümanların çektiği acıların görüntülerinin görüntülenmesini içeren bir propaganda videosu hazırlamaları için talimat verdi. Afganistan'daki El Kaide kampları, kısa zamanda yeni, ateşli asker (mücahit) dalgasını kendilerine çekti.

Uzun süredir bin Ladin'in aklında yeni hedefler vardı. George Bush önce başkanlığı ele geçirmeye, sonra da Amerika'yı, beklenmedik bir felaket getirecek saldırı tehdidine karşı korumak için bir "füze kalkanı" kurmaya odaklanırken, nükleer silahları olan ülkelerin sayısı artmayı sürdürüyordu. Bunlar arasında İsrail ve Kuzey Kore; eski Sovyetler Birliği'ndeki dört devlet; Hindistan ve Pakistan vardı. El Kaide bu sırada gözüpek ve ölümcül bir başka hareket hazırladı. 11 Eylül 2001'de grubun on dokuz üyesi havalandıktan kısa süre sonra üç ticari uçağı kaçırdılar. Uçaklar New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin İkiz Kuleler'i ile Washington'da Pentagon'a çarptılar. Geç kalkan kaçırılan dördüncü uçaktaki yolcular hava korsanlarının niyetlerini cep telefonlarından öğrendiler ve onları belirlenen hedeflerine ulaşmadan Pennsylvania'daki bir tarlaya düşmeye zorladılar. Onların olağanüstü kahramanlıkları ya ABD Kongre Binası'nı ya da Beyaz Saray'ı ve o sabah orada bulunanları hemen hemen mutlak bir ölümden kurtardı. Gene de, 500.000 Dolar'ın altında bir harcama ile bin Ladin'in seçtiği on dokuz hava korsanı, bir saatten az süre içinde yaklaşık 3.000 Amerikalıyı (ve herhalde başka birçoğunu) öldürdü, milyarlarca dolar zarara neden oldu ve Amerika'nın yaralanamazlığı duygusunu sonsuza dek yıktı.

İmparatorluk Yeniden Vuruyor

Filistin, Irak ve ABD'ye pek sempati duymayan başka birkaç ülke dışında (anıldığı gibi) "9/11 saldırıları" dünya kamuoyunu öfkelendirdi. Londra'da Buckingham Sarayı'ndaki muhafızlar Amerikan ulusal marşını çaldılar; İskoçya, Aberdeen'de bütün trafik lambaları dayanışma işareti olarak iki dakika boyunca kırmızı yandı. Buna ek olarak, 18 Eylül 2001'e dek 58 ülke ABD'nin başını çekeceği Afganistan'ın işgali için (arama-kurtarma gereç ve personelinden, tıbbi yardım timlerine, askerlere değin) yardım sözü verdi. İki gün sonra, Başkan Bush bir kesin uyarıda bulundu. Televizyondan yayınlanan Kongre'deki konuşmasında, "Taliban harekete geçmelidir ve hızlı hareket etmelidir," diye açıkladı, "ya teröristleri teslim edeceklerdir ya da onların yazgılarını paylaşa-

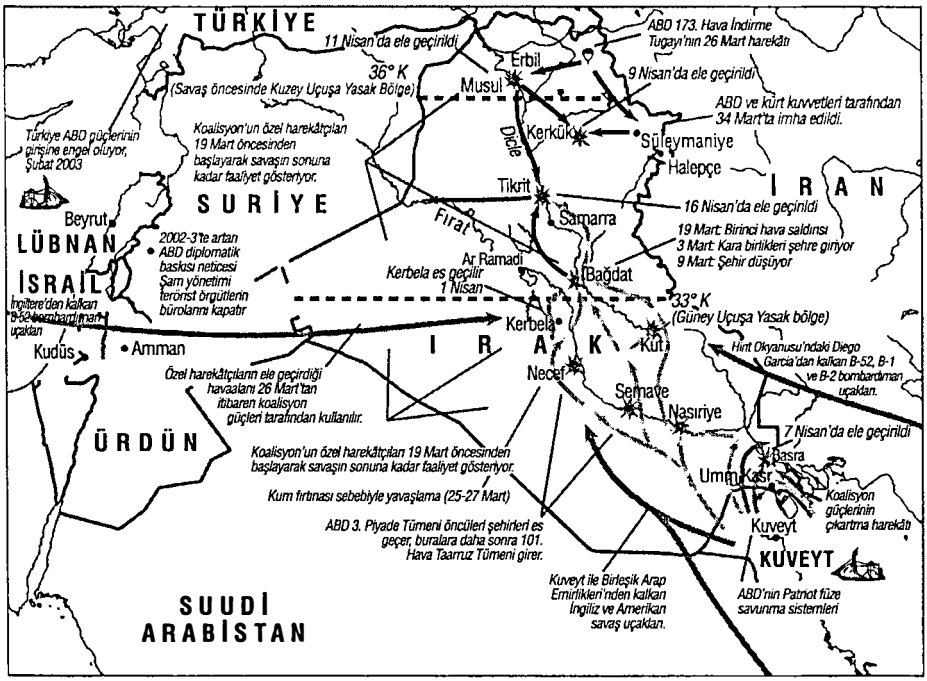
caklardır." Ertesi gün, El Kaide ile Taliban hedeflerine yapılacak hava saldırıları ile taraftar Afgan savaş ağalarının Özel Harekât Güçleri ile birlikte yapacakları saldırıyı komşu ülkelere yerleştirilmiş ABD kara kuvvetlerinin küçük ölçekli bir işgalinin izleyeceği saldırı planlarını onayladı. Taliban, bin Ladin'i Başkan Bush'a teslim etmeyi reddettiğinden, hava bombardımanı, rastlantısal olarak Osmanlı Türklerinin 1571'de İnebahtı'da yenilmelerinin yıldönümü olan 7 Ekim 2001'de başladı. Beş yıl süren zalim yönetimden sonra gerek kendi ülkesinde, gerek dünyada tutulmayan Taliban yönetimi, ABD ile müttefikleri 6.500 hava saldırısı gerçekleştirince ve (bazı ABD birimlerinin yardımıyla) Taliban'a karşı olan Afgan güçleri doğu sınırındaki Tora Bora Dağları'nda sağ kalan El Kaide savaşçılarına saldırınca, iki ayda çöktü. Bütün harekât koalisyona 20'den az ölüye mal oldu. Kısa süre sonra, sürgündeki bir siyasetçi olan Hamid Karzai geçici devlet başkanı olarak Kabil'e döndü ve 2004'te Afganistan tarihindeki ilk demokratik seçimden sonra (ülkenin büyük bir bölümünün artık "bölgesel önderler" olarak adlandırılan savaş ağalarının denetimi altında olmasına karşın) devlet başkanı oldu.

Afganistan harekâtı ilk bakışta Amerikan ordusunun Somali'de yitirdiği saygınlığını yeniden kazandırdı; ancak harekât Başkan Bush'un 9/11 saldırılarına karşı planlanmış olan tepkisinin yalnızca bir parçasını oluşturdu. Bush, 25 Ekim 2001'de "ABD'ye Karşı Terörist Tehdidini Yenmek" başlıklı *Ulusal Güvenlik Başkanlık Yönergesi 9*'u imzaladı. Yönerge, terörizmle küresel bir savaşı öngörüyordu; teröristlerle onlara yataklık edenler arasında bir ayrım yapmıyordu ve gerekirse askeri güç kullanılacağını açıklıyordu. Bir dizi ek, hedeflenen her terörist grubu ve parasal desteğinin nasıl en iyi kurutulabileceğini, kitle imha silahlarını sağlamasını önleyebileceğini ele alıyordu. Başkanın amacı "yaşam biçimimize bir tehdit olan terörizmin yok edilmesi"ydi. Hazine, terörizm kuşkusu duyulan ya da terörizmi destekleyen örgütlerin ABD'deki varlıklarını dondurdu ve parasal etkinliklerine son verdi. Bu, yalnız El Kaide ile bağlantısı olduğu düşünülen grupları değil, İngilizleri Kuzey İrlanda'dan atmak için İrlanda Cumhuriyet Ordusu'nun harekâtına

parasal destek verdiğinden kuşku duyulanlar da dahil olmak üzere başka yerlerde etkinlik gösteren ağları da kapsadı. Başkan Bush yurtdışında öteki yönetimlerin El Kaide'yi kayırdığına ilişkin kanıt aradı ve kuşkuları hemen Irak'a yöneldi. Bush yönetiminde olanlar da bu kuşkuları benimsediler ve bazıları da ABD kuvvetlerinin Afganistan ile Irak'ı aynı zamanda vurması gerektiğini ileri sürdüler; çünkü Saddam Hüseyin'in bir biçimde 9/11 saldırılarını desteklemiş olması onlara olası geldi.

Başkan, eşzamanlı bir çift saldırıyı reddettiyse de, üst düzey askeri danışmanları yakın zamanda Irak'ın işgalini planlamaya başladılar. ABD yalnız değildi. Şubat 2002'de, İngiliz hükümeti, Irak'ın da aralarında bulunduğu dört ülkede kitle imha silahlarının yeterliliklerinin araştırmasını yaptırdı; kısa süre sonra, Başbakan Tony Blair benzer bir araştırmayı yalnız Irak için yaptırdı. Eylül'de, Blair hükümetinin Irak'ın hem kitle imha silahlarına sahip olduğuna hem de onları kullanabileceğine ilişkin kanıtları sunan bütün raporu yayımlayacağı açıklandı; başbakanlığın en az yönlendirmesiyle, haber alma uzmanları yardımsever bir biçimde "Irak ordusunun, karar verildikten sonra 45 dakika içinde kitle imha silahlarını kullanabileceğini" ilan ettiler.

Başkan Bush, bu açıklamayı –Amerikan ve yabancı haber alma kaynaklarının sağladığı başka savlarla birlikte– dünyada güvenliği tehdit eden "şeytan ekseni"nin parçası olarak (İran ve Kuzey Kore'yle birlikte) Irak'ı göstermesinin gerekçesi yaptı. Bush, artık Amerikan (gerek askeri, gerek haber alma) kaynaklarını Afganistan'dan kaydırmaya başladı; Irak'ı işgal etmek için hem BM'den hem de NATO'dan yetki istedi. Yetki çıkmıyordu; Bush yine de baskı yapınca, 9/11'in sonucunda Amerika'ya olan bütün sempati sönmeye başladı. Yerini, yaklaşan savaşa karşı bütün dünyada yapılan kitle gösterileri aldı – biri ilk kez internetten eşgüdümü sağlanan Şubat 2003'teki milyonlarca insanı sokaklara döktü. Başbakan José Maria Anzar'ın işgale açık destek ilan etmiş olduğu ve asker göndereceğine söz verdiği İspanya'da tarihindeki en büyük kitle gösterileri oldu: Madrid'de bir milyon insan –başkentin toplam nüfusunun üçte biri– savaşa karşı yürüdü.



Harita 22 2003'te Irak'ın işgali. Amerika'nın başlangıçtaki Saddam Hüseyin'i ve yönetimini devirme stratejisi, Mart 2003'te Türkiye'den ABD tarafından yönetilen kara kuvvetleri ile Kuveyt'ten yönetilen ABD ve İngiliz kuvvetlerinin Irak'ın işgalini eşzamanlı izleyen (küstahça "Şaşırt ve Korkut" adı verilen) yıkıcı bir hava bombardımanını gerektiriyordu. Bir ay önce Türk hükümeti ABD kuvvetlerinin topraklarından geçmesine izin vermeyeceğini açıklamıştı; ama "Şaşırt ve Korkut" yine de 19 Mart'ta başladı. Kısa süre sonra, ABD hava indirme birlikleri kuzeydeki bazı kentleri almak için Kürt destekçilerle birleşti ve ABD piyadeleri düşmanlarını zayıflatmak için yakın hava desteğine güvenerek Kuveyt'ten Bağdat'a doğru gözüpek ilerlerken, İngiliz kuvvetleri Basra'yı işgal ettiler. Irak'ın başkenti 9 Nisan'da düştü.

Ancak yapılanlar boşunaydı. Başkan Bush Mart 2003'te bir kesin uyarıda daha bulundu; Saddam Irak'tan ayrılmadığı takdirde, ABD kuvvetlerine işgal emri verecekti. Ültimatomun süresi dolar dolmaz ABD savaş uçakları Irak kamu binalarına ve (Saddam'ın vurmak da dahil) öteki hedeflere olağanüstü bir bombardıman başlattılar. Sonra da koalisyon güçleri Kuveyt'ten girerek Irak'ı işgal ettiler (Türkiye karışmayı reddetti) ve birçok gözlemcinin şaşırmasına karşılık (özellikle de Arap dünyasının) üç haftadan kısa bir sürede Bağdat'ı aldılar. Birçok bölgede örgütlü direniş geçici olarak durdu; Saddam Hüseyin ile birçok üst düzey danışmanı ortadan kaybolduysa da, 2003'ün sonuna değin koalisyon güçleri (Saddam Hüseyin de dahil) birçoğunu yakalamıştı. Ancak hem Kitle İmha Silahları hem de Irak'ın El Kaide'yi desteklediğine ilişkin kanıt avı –işgal için öne sürülen iki gerekçe– tanıtlanamadı: 2004'ün sonuna değin, iki savı da desteklemek için hiçbir kanıt bulunamamıştı. Savaşın eleştirisi, özellikle baştan beri karşı olanlar arasında, sürekli tırmandı.

Harekât ses getiren bir başarı oldu. Son Körfez Savaşı'ndan sonra hiçbir zaman önceki savaş etkinliğine kavuşamayan Irak güçleri, koalisyon güçlerinin gece ya da gündüz karada kullandığı gelişmiş ateş gücüne, her türlü hava koşulunda saldırabilen "akıllı" bombalara ve insansız savaş uçaklarına direnemeyeceğini kanıtladı. Böylece bir kum fırtınası Amerikan kara kuvvetlerinin ilerlemesini durdurunca, –(Kosova'daki meslektaşlarından farklı olarak) teknolojinin artık Amerikalı pilotlara tankları kum içinde de "görme," dolayısıyla yok etme olanağı verdiğinin çok geç oluncaya değin farkına varmadan– Irak zırhlı birlikleri karşı saldırıya geçmeye karar verdiler. Seçkin Cumhuriyet Muhafızları da dahil Irak kuvvetlerinin geri kalanı ya kaçtılar ya da teslim oldular. Galipler harekâtı önemli sayıda az kayıpla kazandılar: 150 ölü.

Ancak çok geçmeden, 1990'lardaki savaşlardan "alınmayan dersler"den bazıları bu pembe tabloyu değiştirdi. Birincisi, bir ölçüde az sayıda devlet silahlı güç taahhüt ettiğinden, koalisyon (Birinci Körfez Savaşı'ndaki 500.000 ile karşılaştırılırsa) yalnız 130.000 savaşçıyı harekete geçirdi. Ayrıca birçoğu, (yenenlerin,

yenilenlerin silahlarını teslim etmemelerine ilişkin tuhaf kararı ve yıkılan yönetimin büyük silah yığınını korumalarına yönelik bir o kadar garip hataları sayesinde çoğunluğu ağır silahlı) 25 milyon nüfuslu Kaliforniya büyüklüğündeki bir ülkeyi istila etmeyi bir yana bırakın ateş altında kalacağını hiç düşünmemiş olan yedeklerdi. Böyle eşitsiz olasılıklarla istilacılar için kalıcı başarı Irak halkının coşkulu desteğini ve işbirliğini gerektiriyordu; ama gerek savaşın, gerek yaptırımların getirdiği ekonomik ve maddi yıkım hızla onarılmadan bunun gerçekleşmesi olası değildi. Başkan Bush'un, babasının 1991'de yaptığı gibi bu savaş için önceden yaygın destek sağlamadaki başarısızlığı ve savaşa katılmayan ülkelerden yüklenicilerin yeniden yapılandırmada bir rol almalarını başlangıçta reddetmesi süreci ciddi olarak geciktirdi. "Amerikan işgali"ne karşı yaygın yerel direniş kısa sürede başladı ve Çeçenistan'da olduğu gibi öteki Müslüman ülkelerden gelen mücahitlerle güçlendi. Haziran 2004'te yönetimin Amerikalıların atadığı Geçici Irak Yönetimi'ne devri ve Şubat 2005'teki genel seçimler şiddete ve sabotajlara son veremedi.

Koalisyonun savaş alanındaki başarısını aşındıran ikinci etmen, haber yayın sürecinden kaynaklandı. ABD hükümeti, tıpkı Çeçenistan'daki Ruslar gibi, gazetecilerin ayrı ayrı birliklere katılarak "iliştirilmiş"* seyahat etmelerine izin verdi; böylece onların haberleri, doğal olarak, katıldıkları birliklerin görüşünü yansıttı ve (örneğin) Irak'ın kayıpları ile ilgili çok az ayrıntı yer aldı. Ancak kısa süre sonra bazı Fransız ve Arap gazeteciler işgalcilere direnişi ele aldılar ve onların görüntüleri güçlü bir askere alma aracı olarak hizmet etti. İlk önce internette, sonra televizyonda yayınlanan (çoğu sivil) Iraklı tutukluları aşağılayan ve işkence yapan Amerikan muhafızlarının (bazıları kadın) kameralarla ve video kameralarla çekilen görüntüleri de aynı işlevi gördü. Olaylara adı karışanlardan pek azının askeri mahkemelerde hüküm giymesinin, Müslüman dünyasında duyulan öfkeyi azaltmaya da, Irak halkını Batı'nın işgaline razı etmeye pek az katkısı oldu.

* Irak Savaşı'nda ortaya çıkmış bir kavramdır; savaşı tamamen bir tarafın gözüyle izlemek için cepheye giden, eğitim alan gazeteciler için kullanılmaktadır – ç.n.

Sonunda, yine Çeçenistan'da olduğu gibi, koalisyon birlikleri düşmanlarının üstün arazi bilgisinin ve yaygın halk desteğinin, üstün silahların sunduğu bazı üstünlükleri etkisizleştirdiği şiddetli bir kent savaşına girdiler. Ayrıca, El Kaide önderleri ABD'ye doğrudan saldırmak yerine koalisyondan ayrılmaları ümidiyle Irak'a ya da Afganistan'a asker gönderen öteki ülkeleri hedef almaya karar verdiler. Endonezya, Fas ve Türkiye'deki aşırı uçlardaki başka Müslüman gruplarla Batılıları ya da Batı destekçilerini öldüren bombalar yerleştirmek konusunda işbirliği yaptılar; ama en büyük başarıları İspanya'da oldu. El Kaide'nin stratejistleri, Başbakan Aznar'ın Irak'ın işgaline desteğinin içeride yarattığı büyük hoşnutsuzluğu gördüler ve iki ya da üç saldırının Aznar'ın siyasasını çürüteceğini düşündüler. Mart 2004'te yapılacak ulusal seçimlerle eşzamanlı bir bomba saldırısı gerçekleştirmeye karar verdiler.

11 Mart'ta, seçimlerden üç gün önce bir grup Müslüman militan, Madrid yakınında birkaç banliyö treninde, 200 kişiyi öldüren, yüzlercesini sakatlayan patlayıcı mekanizmayı çalıştırdılar. Aznar, (Bask ayrılıkçılarını suçlayarak) hemen El Kaide'nin ilişkisini reddetti ve akılsızca tersini gösteren tüm kanıtları saklamayı denedi. Ancak seçim gününe değin öfkeli seçmenlerin görülmemiş sayılarda çoğalmasına neden olarak saldırıyı bir Müslüman grubun işlediğine ilişkin çok güçlü kanıtlar ortaya çıktı. Muhalefetteki İspanyol Sosyalist Partisi iktidara geldi ve (Afganistan'dan olmasa da) Irak'tan İspanyol askerlerini eve döndüreceğine ilişkin verdiği sözü bir ay içinde tuttu. Bu arada hem Irak'ta hem de Afganistan'da militan gruplar Batılıları ve onların yerel destekçilerini kaçırmayı sürdürdüler; öldürülmelerinin videolarının internette ve yandaş televizyon kanallarında yayınlanmalarını sağladılar. Koalisyon askerlerine ve onların yerli bağlaşıklarına da öldürücü saldırılar gerçekleştirdiler ve ülke ekonominin iyileşmesinin dayandığı tesisleri tahrip ettiler.

Irak Savaşı 2004 sonuna değin, belki 100.000 Iraklının ve 1.000'in üzerinde koalisyon askerinin ölümüne neden olmuştu; buna ek olarak, 8.000 kadar koalisyon askeri (sayısı bilinmeyen ama bu rakamlardan çok daha fazla Iraklı asker ve sivil) çoğu ağır

olmak üzere yaralanmıştı. Herkesin kabul edeceği gibi, daha önce karşıt olan bazı yönetimler (özellikle Libya) uzlaştırıcı davranışlarda bulundular; ama savaştan önce Irak'ta az destek bulan El Kaide şimdi ciddi bir meydan okuma olarak ortaya çıktı ve Afganistan'da bir üssü yeniden yapılandırmaya da başladılar. Batılı hedeflere karşı her başarısı (ister sivil, ister askeri olsun) küresel kitle iletişim araçlarında hemen yayımlandı ve daha çok mücahidin katılmasına yaradı. Sonunda savaş Amerika'ya pahalıya mal olduysa da –yurtiçi güvenlik, uluslararası sorunlar, (Afganistan ve Irak da dahil) Federal ölçekte toplam savunma harcamaları 2001'de öngörülen 354 milyar dolardan 2004'te öngörülen 547 milyar dolara yükseldi– "terörizmle küresel savaş"ın kazanılmış olmaktan uzak olduğu görünüyordu. 20. yüzyıldaki birçok çatışmada olduğu gibi, Batılı hükümetler, savaşı kazanmak için imrenilecek bir beceri sergilediler; ama askeri alandaki zaferlerini uzun süreli bir barışa dönüştürmekte isteksiz ya da yetersiz gibi gözüktüler.

Son Söz

*Geoffrey Parker**

Batı Tarzı Savaşın Geleceği

Yunan hoplitlerinden Harrier jetlerine değin savaş, Batı'nın dünyaya egemen olmasının arkasındaki itici güç olarak hizmet etti. Batı tarihi, gerek kendi topraklarında, gerek denizaşırı topraklarda acımasız, yenilikçi, kararlı olanın rahat, taklitçi ve kararsız olanları yerlerinden ettiği, uzlaşmaz hırslı devletler arasındaki vahşi bir üstünlük yarışması çevresinde merkezileşti.

Eski Savaşlar

Ancak Batı tarzı savaşların maliyeti her zaman çok yüksek olmuştur. Küresel egemenlik elde etmenin getirdiği ölüm ve eziyeti anlatmak olanaklı değildir. Özellikle 1492'den sonra Yeni Dünya'nın istilası ile fethi yalnız yerli Amerikan kültürlerinin ve halklarının tamamen yok olmasına değil, Yeni Dünya'da zafer kazananların gereksinimlerini karşılamak için milyonlarca Afrikalının

* Williamson Murray s. 431'ye kadar olan metni yazmıştır; metnin geri kalanının yazarı Geoffrey Parker'dır.

zorla yerinden edilmesine de neden olarak çok korkunç kayıplara yol açmıştır. Öte yandan, Batılı devletler arasındaki yaygın yöresel savaşlar, kimi zaman barışı tamamıyla uzaklaştırmıştır. Otuz Yıl Savaşları (1618-1648) Almanya'nın büyük bölümünü ve komşularının çoğunu yıkıma uğratmıştır; Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları (1792-1815) Avrupa'yı Lizbon'dan Moskova'ya değin yakıp yıkmıştır; 20. yüzyıldaki iki dünya savaşı, onları yaratan uygarlıkları neredeyse yok etmiştir.

Bu karanlık görünüm ağır bir suçlamayı da beraberinde getirmiştir. İlk kez MÖ 8. yüzyılda yazılan, ama çok daha önce yaratılan Homeros'un *İlyada*'sı, yapacağı askeri harekâtın bedeli için acı çeken bir komutanı (Akhileius) anlatır; Tukudides'in Peloponez Savaşı'na ilişkin olarak anlattıklarına göre, MÖ 5. yüzyılda Atina meclisi de önerilen Sicilya seferinin kazançlarına karşılık olası kayıpları tartmıştır. Tacitus'un yazdığı Roma tarihi, yanlış amaç için yanlış yerde ve yanlış zamanda insan ve teçhizat harcayan mağrur ve başarısız yöneticilere yönelik öfke ile doludur; zafere eşlik eden acımasız gaddarlığı betimlerken sert bir sinizm belirtmektedir. Euripides'in *Truvalı Kadınları* ile Aristofanes'in *Lisistrata*'sından, Wilfred Owen ile Siegfried Sassoon'un yürekleri dağlayan şiirlerinden, *Simplicissimus, Savaş ve Barış, Fields of Fire* ya da *Catch-22* gibi savaş romanlarından *La Grand Illusion, Apocalypse Now* ve *Saving Private Ryan* gibi filmlere ya da *Storm of Steel* ve *Born on the 4th of July* gibi özel anılara değin Batılı ozanlar, oyun ve roman yazarları düzenli olarak savaşçıların eylemlerini ele almışlar, (fırsat buldukça da) alay etmişlerdir.*

Ayrıca, MS 390'da Milano başpiskoposu Ambrose'nin, İmparator Theodosius'u, misilleme olarak 7.000 kişiyi öldürmesinin kefaretini ödemeye zorlamasından beri Hıristiyan kilisesi hem savaş

* *Simplicissimus*, 1896-1967 arasında yayımlanan Alman süreli yayını; *Savaş ve Barış* Tolstoy'un, *Fields of Fire* (1978) James Webb'in, *Catch-22* (1961, *Madde 22*) Joseph Heller'ın romanları; *La Grans Illusion* (1937, *Harp Esirleri*) Jean Renoir'ın, *Apocalypse Now* (1979, *Kıyamet*) Francis Ford Coppola'nın, *Saving Private Ryan* (1998, *Er Ryan'ı Kurtarmak*) Steven Spielberg'in yönettiği filmler; *Storm of Steel* (1920, *Çelik Fırtına*) Ernst Jünger'in Birinci Dünya Savaşı, *Born on the 4th of July* (1989, *Doğum Günü 4 Temmuz*) Ron Kovic'in Vietnam savaşı anılarıdır – ç.n.

ilan etmede hem de savaşı sürdürmede –en azından Hıristiyanlar arasında– sorumlu davranılmasını istemiştir.

Batılı savaşa karar verenleri sanatsal, edebi ve dini eleştirinin hedefi haline getirmek, savaşanların gerek amaçlarının, gerek yöntemlerinin sürekli olarak tartışılmasına neden olmuştur. Ancak süregiden tartışma, Batı'nın saldırganlığını –engellemekten çok– inceltmiş ve onaylamıştır çünkü her saldırıyı haklı gösterme gereksinimi için kamuoyunu ateşleyen ve çarpışmalara desteği artıran özenli propaganda kampanyalarına yol açmış, böylece savaşları sınırlamak ve yıkıcılığını azaltmak yerine daha da yaygınlaştırmış ve yıkıcı yapmıştır.

Batı tarzı savaş zaman içinde bazı başka önemli tutarlılıklar göstermiştir. Bu *Tarih*'in kapsadığı birçok dönemde, Antik Yunan'da hoplitlerden Vietnam'daki "grunt"lara* değin yaya savaşan askerlerin önceliği dikkati çekmektedir. Kuşkusuz, toplar, tanklar ve uçaklar artık piyadeyi biraz gölgede bırakmıştır; ama 2003'te Irak'ın işgalinde bile piyade gerekli olmuştur. Üstelik Yunanlardan bu yana birçok dönemde piyadenin en yaygın hareketi kuşatmaydı. Batı, MÖ 8500'de Eriha'dan (dünyadaki ilk surlu kent) Birinci Dünya Savaşı'nda Batı Cephesi'ndeki siperlere değin karmaşık savunma tahkimatını olağanüstü bir biçimde yeğlememiştir; orduların ilerlemesinden önce, ister kaleler, ister kentler olsun, güçlendirilmiş merkezleri ele geçirmeleri zorunluluğu genellikle askeri harekâtlara egemen olmuştur. Ayrıca, yalnızca çok sayıda kuşatma olmamış, süreleri de uzamıştır. 5. yüzyılda, Paris, Clovis'in komutasındaki Franklara beş yıl direnmiştir; sayısız başka yer bütün bir sefer boyunca dayanırken, 17. yüzyıldaki Ostend gibi 20. yüzyılda da Leningrad ve Saraybosna da üç yıl boyun eğmemiştir.

Hareket halindeki silahlı kuvvetlerin uzun süreli bakımını sağlayabilme lojistik yeteneği Batı tarzı savaşın bir başka sürekli özelliğini oluşturmaktadır. Öteki askeri geleneklerde de kuşatma vardır; örneğin, Çin orduları düzenli olarak güçlendirilmiş kentleri almaya çalışmışlardır; ama bu orduların (genellikle 100.000'i aşan) devasa büyüklüğü hızlı karar vermeyi zorunlu kılmıştır; do-

* Amerikan ordusu argosunda piyade – ç.n.

yurulacak bunca boğaz varken, Avrupalı komutanların yeğlediği çetin hazırlık bombardımanına, hendek işlerine ve lağımcılığa hiç zaman harcanamazdı. Bu nedenle Çinlilerin kuşatmalarının çoğu büyük bir saldırı ile sonuçlanmıştır. Tersine, Batı'da 18. yüzyıla değin 100.000'in üzerindeki ordu ender görülüyor, çeşitli devletler emek yoğundan çok sermaye yoğun askeri programlar üzerinde duruyorlardı. Bu amaçla, Giriş'te belirtildiği gibi, orduların mevcudunun artırılmasından çok, genellikle teknolojinin, disiplinin ve dayanma gücünün gelişmesine daha çok kaynak, ayrıldı. Batı, 18. yüzyılda, sanayinin gücünü askeri çalışmalarında kullanmaya başlayınca, bu stratejiye karşı konulamayacağı ortaya çıktı. Böylece, İkinci Dünya Savaşı'na katılmak Amerika Birleşik Devletleri ekonomisinin daha önce görülmemiş bir şekilde, hızla ve sürdürülebilir bir biçimde büyümesine neden olmuştur. 1941 ile 1945 arasında ABD'de gayri safi milli hasıla yüzde elli arttı, çelik üretimi ikiye katlandı, gemi yapımı on kat, uçak yapımı da on bir kat büyüdü. Amerika Birleşik Devletleri bu yıllarda bazı gemileri (en azından gösteri amacıyla) dört buçuk günde tamamlamış, denize günde üç gemi indirerek 51 milyon ton büyüklüğünde ticaret filosunu hizmete sokmuştur; aynı zamanda, 1944'te günde 250 uçakla doruğa çıkan bir hızla toplam 300.000 uçak üretmiştir.

Amerikan yöneticilerinin –ve farklı zamanlarda, yerlerde başkalarının– savaş için çok büyük kaynakları harekete geçirmek üzere aldığı stratejik kararlar, düşmanları tarafından yapılan başarılı taktik ve de teknolojik yenilikleri uyumlulaştırmada önemli bir rol oynamıştır. Belki de şaşırtıcı bir biçimde en çok (Amerika Birleşik Devletleri'nin nükleer tekelinin yalnızca dört yıl, 1945-1949 sürdüğü) atom teknolojisi alanında olmak üzere 20. yüzyılda hızlı buluş örneklerini çok bol olan aynı ölçüde hızlı [kullanıma sokulan] taklitleri izlemiştir; ama aynı kopyalama süreci önceki dönemlerde de gerçekleşmişti. Bu nedenle, 1314'te, İskoçya'da Bannockburn Muharebesi'nde Robert Bruce'un birlikleri, on iki yıl önce Flandra'daki Courtrai'de Fransız ordularına karşı piyadenin başarıyla uyguladığı tekniğin (bkz. s. 95-96) aynısını İngiliz şövalyelerine karşı uygulamışlardır. Aynı biçimde, 15. ve 16. yüzyıllarda ateşli

silahlardaki ve tahkimatlardaki her gelişme bir devletten ötekine hızla geçmiştir (bkz. Bölüm 6).

Hepsi değilse de toplumların çoğunun yenilgiden bir ders alma ve başarılı düşmanların askeri yöntemlerini örnek alma yeteneğini göstermelerine karşın, Batı dört açıdan fark yaratmıştır.

Birincisi, savaşçı değerlerinin aşıladığı saldırganlığıyla birleşen Avrupa'nın hemen hemen sürekli bir biçimde siyasi olarak parçalanması, süregelen kurumsal yapılar içinde hızlı uyum ve yenileşmeye büyük bir değer veren sürekli ve yoğun rekabet yaratmıştır.

İkincisi, kısmen askeri değişimlerin yüksek bedelinden ötürü, Batı hem pahalı buluşlara ev sahipliği yapan hem de onların bedellerinin daha uzun dönemlere dağıtılmasına olanak sağlayan geniş bir vergi tabanının yanı sıra yaygın bir kredi ağı da geliştirmiştir. Bu nedenlerle, bir dizi pahalı teknolojik ve taktik devrimler özellikle 1400'den beri Batı askeri tarihini biçimlendirmiştir. Bunlar arasında ateşli silahlar, topla teçhiz edilmiş kaleler, "zırhlı" savaş gemileri, panzer tümenleri, nükleer silahlar, "akıllı" bombalar sayılabilir. Ve her devrim, askeri teknolojinin yeterli desteği aşabilmesi için gerekli parasal kaynakları harekete geçirme, ekonomilerini yeniden yapılandırma yeterliliğine sahip olan düşmanların hızlı tepkisine yol açmıştır.

Üçüncüsü, Batı alışılageldiği gibi askeri yenilikleri basit etkinlik ölçütüne göre değerlendirmiştir. Başka yerlerdeki bazı uygarlıklar açıkça üstün olan taktikleri ya da teknolojiyi kültürel ya da dini temelde reddetmişlerdir; bu nedenle, Mısır'daki Memlûkların asker soyluları, 1517'de, Memlukların Osmanlı Türkleri tarafından yıkılmasına yol açan savaşta, geleneksel savaş tarzlarına uymadığı gerekçesiyle ateşli silahları kullanmaya yanaşmamışlardır. Tersine, Avrupalı savaşçılar her zaman üstünlük sağlayabilecek bütün silah ve taktikleri elde etmeye hazırlıklı olmuşlardır.

Dördüncüsü ve sonuncusu, Çin'in de piyade için yanaşık nizam talimi geliştirilmiş olmasına karşın, hem klasik çağda hem de 16. yüzyılda Batılı askerler talimleri boyunca (William McNeill'in yerinde deyişiyle) "birlikte hareket etme"nin yararlarına çok duyarlı olduklarını anlamışlardır. Thukydides, MÖ 418'de Mantineia Mu-

harebesi'nde Spartalıların, "ağır ağır ve saflarını bozmadan, uygun adımlarla ve ileri hareket etmeleri için kendi saflarındaki birçok flütçünün müziğiyle yürüdüklerini" anlatır. Bir süre sonra, Aelianus'un kaydettiği gibi Makedon ordusunun talimi, Hollandalılar –daha sonra da bütün öteki Batı orduları– tarafından benimsenen talimin temelini oluşturmuştur. Vegetius'un betimlediği Roma ordusunun biçimlenmesindeki manevralar da aynı biçimde sonraki benzetmelere esin kaynağı olmuştur (bkz. s. 46 ve 89). Çoktandır devam eden, savaşa yaygın bir biçimde katılma için Batı geleneği sürdürülen bu talimin önemini çok iyi açıklayabilir. Antik Yunan ile Cumhuriyetçi Roma'nın yurttaş orduları, Ortaçağ'ın milisleri, 19. yüzyıldan beri Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki zorunlu askerlik hizmeti verenlerden oluşan orduların hepsinin de –profesyonel askerler gibi değil– askeri yaşam tarzına hızla alıştırılmaları gerekiyordu. Bu nedenle, uyum içindeki tatbikatlar uygun bir mekanizma oluşturuyordu. Ancak 17. yüzyılda bir başka kazanım gerçekleşmiştir. Sürekli alıştırma ile mükemmelleştirilen grup atışı yapmak için ateşli silahların kullanılması ile talimin birleşmesi, sonraki üç yüzyıl boyunca Batı tarzı savaşın –ve Batı'nın yayılmasının– başlıca dayanak noktası olmuştur (bkz. s. 171).

Finans, teknoloji, seçmecilik ve disipline yapılan bu vurgu, Batı savaş tarzına benzersiz bir direnç ve öldürücülük vermiştir. Bir yanda, Batılı devletler arasındaki savaşlar pahalı bir açmaza yönelmiştir. Klasik Yunan'da Peloponez Savaşı, Ortaçağ'daki Yüz Yıl Savaşları, 17. yüzyılda Otuz Yıl Savaşları, Amerikan İç Savaşı, iki dünya savaşı; hepsi de devletlerin, birçok gözlemcinin (ve katılanların) düşündüğünden çok daha uzun savaştıklarını göstermiştir. Öte yanda, Batı'nın öteki toplumlara karşı yaptığı savaşlar genellikle kısa ve görece kolay olmuştur; çünkü Batı'nın yöntemi kesin bir üstünlük sağlamıştır. Pers işgallerini durdururken verilen kayıplardan çok daha fazla Yunan Peloponez Savaşı'nda ölmüştür (MÖ 490'da Marathon Muharebesi'ndeki 192 kayba karşılık MÖ 415-413'te Sicilya'ya yapılan tek seferde neredeyse 40.000 Atinalı öldü); Almanya ile Parthia'daki (İran) bilinen felaketlerden çok daha fazla Roma lejyoneri MÖ 43 ile 31 arasındaki iç savaşlarda

ölümle karşılaşmıştır. Öte yanda, Batılı küçük savaşçı kümeleri ülkelerinin dışında önemli sonuçlar elde etmişlerdir. Büyük İskender'in mevcudu 50.000'den az olan ordusu Yunanistan'dan İndus Nehri'ne yürümüş ve MÖ 334 ile 323 arasında milyonlarca kişiden oluşan bir imparatorluğu yok etmiştir. Batılı güçler, 1650'ye değin, Asya ve Afrika kıyılarındaki güçlendirilmiş ticaret merkezleri ve kentlerin yanı sıra Sibirya'da, Amerika'nın çoğu yerinde, Filipinler'in bazı kesimlerinde, Güney ve Güneydoğu Asya'nın açıklarındaki birkaç ada ile takımadada egemen olmuşlardır. 1850'ye değin, Hindistan ile Avustralasya'nın hemen hemen tamamı, 1914'e gelindiğindeyse, Afrika ve Güneydoğu Asya ile Orta Asya'nın büyük bir bölümü de bu egemenlik alanına girmiştir. Bunların tamamı neredeyse bir dizi kısa, belirleyici savaşla gerçekleşmiştir.

Günümüzün Savaşları

Bu durum sürecek mi? İngilizlerin Falklandlar'daki (1982), koalisyon güçlerinin (1991 ve 2003) her iki Körfez Savaşı'ndaki baştaki çarpıcı başarıları sürebileceğini düşündürebilir; ama her üç savaş da tam da Batılı orduların eğitildiği, konvansiyonel silahlarla silahlandırılmış düşmandan toprak almak ya da topraklarını yeniden ele geçirmek biçimde yapıldı. Orduların yalnızca Güney Atlantik'te ya da Ortadoğu'da yeniden yerleşmeleri, Avrupa yerine orada savaşmaları gerekiyordu. Ayrıca Batı, uzak savaş bölgelerine askeri güç göndermede her zaman üstün bir yeteneğe sahip olmuştur: İskender'in ve Caesar'ın seferleri, Haçlılar ve batı yarıkürenin fethi, Hint ayaklanması (1857) ile Boerlerin bastırılmaları, Pasifik Savaşı ve Körfez Savaşları bu duruma örnektir.

1990'larda önde gelen Batılı devletlerin silahlı kuvvetleri, uzak savaş bölgelerine askeri güç göndermedeki bu yeteneği geliştiren bir dizi değişimden geçti. Bunlar, olağan olarak, Pentagon'daki Office of Net Assesment* tarafından "duyarlı şiddet"e olanak sağlamak için, "bilgi toplayan, işleyen, birleştiren, ileten sistemler ile askeri güç kullanan sistemler arasındaki karşılıklı etkileşim"e gönderme

* Pentagon'un düşünce kuruluşu – ç.n.

yapmak üzere bulunan bir adla Askeri Konularda Devrim, kısa adıyla "RMA"* olarak anılmaktadırlar. RMA, üç öğe arasındaki bir sinerjiden oluşmaktadır: Birincisi, haber alma, gözetleme ve keşifte gelişme düzeyi; ikincisi, yüksek komuta, denetim, iletişim, bilgisayar ve haber alma varlıkları; üçüncüsü, hassas güdümlü mühimmat. Bunun başlıca bileşenleri yıllardır önemli ölçüde kullanılmaktaydı. Uydular keşif için ilk kez 1961'de, iletişim içinse 1965'te kullanıldı; ilk taktik bilgisayarlar 1966'da, taktik füzeler de 1967'de kullanılmaya başlandı. İlk elektronik posta 1972'de gönderildi ve aynı yıl ilk kez bir sabit hedefe karşı (1973'te de hareket halindeki hedefe karşı) "akıllı silahlar"ın kullanıldığına tanık olundu. Ancak 1989'da Sovyetler Birliği'nin çökmesi tamamlanıp da nükleer tehdit (en azından geçici olarak) ortadan kalkıncaya değin her öğenin kullanımı sınırlı kaldı; ancak ondan sonra, bu öğeler Körfez Savaşı için bir "sistemler sistemi"ne** katılmaya başlandı.

Bugünkü RMA, Batı tarzı savaşın ayırıcı özelliklerinden birine dayanmaktadır: Belirgin sayısal yetersizliği dengelemek, daha da yakınlarda kayıpları önlemek için araştırma ile teknolojiye büyük bir yatırım yapmak. En azından Maurits van Nassau (bkz. s. 172) zamanından beri Batı'da araştırma ve teknoloji önemli ölçüde geniş tabanlı olmuştur. Bunlar, bağımlı seçenekler, ardışık biçimde yayılan geniş bir bilgi zemini oluşturmak için doğanın *her tarafında* algılanan düzenlilikleri ve düzensizlikleri anlamaya, denetlemeye ve kullanmaya dayanmaktadırlar. Bu aynı zamanda insanların farklı araştırma alanlarında sorular sormalarına ve sonunda yanıtlar bulmalarına olanak sağlamaktadır. 1620'de Francis Bacon'ın yazdığı gibi "bilime giden yol felsefe gibi değildir, öyle ki o yolda aynı anda yalnızca bir kişi yürüyebilir." Bacon, altı yıl önce de, *Yeni Atlantis* adlı yapıtında, (araştırma yardımcıları dışında) gözlemcilere, deneycilere, derleyicilere, yorumculara ve "aydınlık tüccarları"na –bilgi getirmek amacıyla seyahat edenlere– ayrılmış, otuz üç çalışanı olan düşsel "Süleyman'ın Evi" gibi araştırma

* *Revolution in Military Affairs.*

** Kaynakların ve yeteneklerin, belli bir amaç doğrultusunda, daha çok işlevsellik ve başarı sağlayacak, daha yeni ve gelişmiş bir "meta sistem" elde etmek üzere yönlendirilmesidir – ç.n.

kurumlarında deneysel bilimin yer almasının gerektiğini ileri sürmüştü. Çok geçmeden doğa felsefecileri, İngiltere'de daha sonra "The Royal Society"ye* dönüşecek olan "Invisible College"** gibi Bacon'ın önerdiğine benzer kurumlar kurmuşlardı. Öteki Batılı ülkeler de kısa sürede bu örneği izlemişlerdi. Batılı araştırmacıların birçok alanda paylaştıkları bu arka planın çok önemli bir sonucu olmuştur. Buluşlar kümeler halinde olma eğilimi göstermişler, bundan ötürü de kendi kendilerini güçlendirmişlerdir. Kimi zaman, savaşan birkaç devletin hepsi de bir teknolojik eşik arayışına girmişler, böylece kümeler rekabetten doğmuştur; kimi zaman da, değişik yerlerdeki uygulayıcılar, benzer öncüllerden yola çıktıkları için, hemen hemen eşzamanlı olarak aynı sonuca ulaşmışlardır. Genellikle gelişmeler öngörülemezdi çünkü (zaman içinde devletlerin sinirlenmesine karşılık) buluşlar ender olarak sipariş üzerine yapılmıştır; bununla birlikte, Bacon'ın tahmin ettiği gibi, sabırlı araştırmalar ve onları destekleyen can sıkıcı deneyler Batı'daki bilimsel bilgi toplamını sürekli artırmıştır.

Böyle geniş bir tabandan yoksun olan kültürler –örneğin, gerçeği deney yerine, vahiyde ya da içgüdüde arayan "köktenci" inançları onaylayanlar ya da bütün araştırmaları devletin yönlendirdikleri– hâlâ bilimsel ilerleme kaydedebilirler; ama bu ilerlemeler (Robert Merton'un deyişiyle) "Singleton teknikleri"*** eğilimini göstereceklerdir. "Singleton"lar normal olarak rastgele keşfedildiler ve "etkileri kimi zaman önemli olabilse de, daha ileri geliştirmeler ve uyarlamalar sınırlı olacaktır ve kısa sürede azalan getirilerle karşılaşacaktır." Bu, 1560'larda bir Japon savaş beyinin hem yürürken yön değiştirmeyi hem de –Maurits van Nassau ile kuzeninden otuz yıl önce– tüfek yaylım atışını keşfetmesine karşın neden "singleton tekniği" olmanın ötesine geçemediğini, Japonlar 17. yüzyılın ortasında "vazgeçtiklerinde" bırakıldığını kısmen açıklamaktadır.

---

* "The Royal Society of London" resmi kuruluş tarihi 1660 olan, Isaac Newton, Robert Hooke vb. ünlü bilim insanlarının başkanlığını yaptıkları bilim akademisi – ç.n.

** "Görünmez Kolej" bir grup doğa felsefecisi (bilimcisi) tarafından, deneysel sorgulamayla bilgi edinme üzerinde odaklanmak üzere 1640'larda oluşturulmuştur – ç.n.

*** Tek öğeye bağlı küme – ç.n.

Batı savaş tarzının, birçok alanda çalışan uygulayıcılar tarafından yapılan eşzamanlı araştırmaya bağlı olmasının iki önemli sonucu (ya da bugünkü deyişle "getiri götürü dengesi") vardır. Birincisi, her büyük buluşun tamamlanması uzun bir süre almaktadır. Grup atışını (1594'te Willem Lodewijk van Nassau tarafından yapılan tatbikatın ilk taslağından 1600'de Nieuwpoort Muharebesi'nde saldırı hareketinde ilk kullanılışına değin) mükemmelleştirmek için altı yıl, atom bombasını geliştirmek için ise (Leo Szilard'ın,* sonuçlarından birisinin bir "patlama" olacağını belirttiği –atom zinciri tepkimeleri düşüncesinin patentini Londra'da aldığı 4 Temmuz 1934'ten– atom bombasının atıldığı "Küçük Oğlan"ın,** Hiroşima'da patladığı 6 Ağustos 1945'e değin) on bir yıl geçmesi gerekmiştir. Ordunun araştırma ve teknolojiye olan büyük bağımlılığının ikinci "getiri götürü dengesi" sivil girişimlerin katılmasını gerektiriyordu. Önde gelen bir stratejik çözümleyici olarak Andrew Krepinevich'in dediği gibi, "bir askeri devrime imza atan teknolojiler genellikle askeri kesim dışında geliştirilmektedir; sonradan askeri uygulamaların 'içine alınmış' ve kullanılmışlardır." Bir yanda, bazı bileşenler ülke dışında geliştirilmiş ya da ilk kez kullanılmıştır: Böylece bugünkü RMA'nın bileşenleri arasında hareket halindeki hedefe karşı hem taktik füzeleri hem de akıllı silahları ilk Mısır güçleri kullanmışlardır. Öte yanda, çeşitli silah sistemlerinin gerektirdiği bileşenler yığınını hiçbir ülke kendi başına tamamen sağlayamaz. Bugünlerde ABD, belli başlı silahlarının "yedek parçaları"nı sağlamak için Almanya, Japonya ve Güney Kore'ye bel bağlamıştır.

Bu denli çok çevreden ve uzmanlık alanından uzmanın katılması, doğal olarak, güvenliği tehlikeye atmaktadır. Birçok başka ülkenin de zaten RMA'nın bileşenlerine, özellikle de bilgisayar yazılım programlarına sahip oldukları gerçeği de öyledir. Düşmanların, Batılı bir düşmana meydan okumak için "sistemler sistemi"nin bütün bileşenlerini yeniden üretmeleri gerekmemektedir; bir ya daha çok gerekli bileşeni hedef almaları ya da Batı'nın belirleyici üstünlüğünü yitirmesi için (bir seferi tehlikeye atabilecek olağan

* 1898-1964; Macaristan doğumlu Musevi asıllı fizikçi – ç.n.

** "Little Boy" Hiroşima'ya atılan atom bombasının kod adıdır – ç.n.

aksaklıkların üstünde ve ötesinde) büyük bir "sürtüşme" yaratmaları yeterli olabilir. Gelecekte bu tür tehditlerin egemen bir güçten gelmesi olasılığı azdır; ama siberuzaya yerleştirilmiş bir meydan okuyucudan gelebilir.

Gerçekte, son zamanlardaki savaşların pek azı ileri teknolojiye dayalı silah fabrikalarını kullanan egemen güçler tarafından başlatılmıştır. Tersine, 1945'ten bu yana, ileri teknoloji savaşları ağır bir eğitime, büyük bir lojistik desteğe, en son teknoloji ürünü pek çok silaha ağırlık verdiği için az sayıda toplum tarafından karşılanabildiğinden –olasılıkla 21. yüzyılda da sürebilecek bir manzara– çatışmaların yüzde 90'ını görece daha basit silahlarla yapılan iç savaşlar oluşturmuştur. Görece ileri olmayan silahlarla yapılan savaşlar, özellikle de iç savaşlar daha acımasız olma ve daha çok sivilin ölümüne yol açma eğilimi göstermektedir. 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başında Avrupa'daki savaşlarda kayıpların yüzde 70 ile 80'i askerlerdi. Buna karşılık, 1945'ten bu yana savaşlarda öldürülen yaklaşık 50 milyon insanın çoğunluğunu –Vietnam'da yüzde 70 ya da daha yukarı tırmanan– siviller oluşturuyordu. Ayrıca, hemen hemen hepsi ucuz, kitle üretimine dayalı silahların ve küçük çaplı cephanenin yol açtığı yaralardan ölmüşlerdir. Kimi zaman geleneksel silahlar yetiyordu: 1994'te, üç ay içinde Ruanda'da yok olan 500.000-800.000 Tutsi'nin çoğu palalarla doğranarak öldürülmüştür.

Yakın zamanlardaki iç savaşlardaki kıyımlar da, bazılarının o zaman (genellikle karışmamayı gerekçelendirmek için) ileri sürdüğü gibi, olağan olarak kitlesel şiddetten, ısrarlı biçimde bölünmüş bir toplumdaki herkesin herkese karşı olduğu bir savaştan kaynaklanmıyordu. Sonraki araştırmalar, Bosna, Kosova, Liberya, Sierra Leone, Somali ve başka yerlerde olduğu gibi Ruanda'da kırımların çoğunun profesyonel suçlular olan küçük bir grubun işi olduğunu göstermiştir. Örneğin, Ruanda'da, belki 150.000 kadarı destekleyici bir rol oynarken, "etkin" Hutu katillerin sayısı en çok 50.000'di; yine de ikisi birlikte, on üç yaş üzerindeki toplam erkek Hutu nüfusunun yalnızca yüzde 10'uydu. Hutu erkeklerinin büyük çoğunluğu kırımlara hiç katılmadılar; bundan,

katılanların görece kolaylıkla durdurulabilecekleri anlamı çıkmaktadır. Aynı biçimde 1990'larda Bosna ile Hırvatistan'da seksenden fazla başıbozuk birlik ülkeyi haraca kestilerse de bunların çoğu küçük gruplardı; Zedljko Raznjatovic ("Arkan") komutasındaki o çok korkulan Bosnalı Sırp grubu "Kaplanlar"da, çoğunluğunu Arkan'ın başkanı olduğu eski Belgrad Kızıl Yıldız futbol takımının fanatiği olan en çok 200 kişiden oluşan bir çekirdek vardı. Grubun büyüklüğü 1.000'in altındaydı; yine de binlerce değilse de yüzlerce insan öldürdüler, çok büyük ölçekte soygun ve yağma yaptılar. Yugoslavya savaşlarını çözümleyen bir araştırmacı "bir halkın, bir milletin yalnızca beşte birinin" gerçekten şiddetten hazzedeceğini ve "insanlara acı vermek isteyeceğini" öne sürmüştü. İster Balkanlar'da, ister başka bir yerde olsun, bu küçük azınlık için "savaş, düşlerinin gerçekleşmesiydi;" çünkü devlet yasağı olmaması düşlerini yaşama geçirme olanağını veriyordu. Ve 1990'larda dünyanın her tarafında bunu gerçekleştirdiler.

İç savaş ile geri teknoloji ve gaddarlık arasındaki ilişki kırılmaz değildir. George Grivas'ın 1950'lerde, Kıbrıs'ta İngiliz yönetimine karşı kullandığı gerilla taktikleri için gerekçesi geçerli bir iddiadır:

> Dört yılda çok az kayıp verdiğimiz savaş tarzımız birçoklarından daha seçiciydi; bunu ölülerle kaplı savaş alanları görmüş biri olarak söylüyorum. Biz bir bombacı gibi gelişigüzel vurmadık. Yalnızca önce ateş edebilselerdi bizi öldürecek olan İngiliz askerleri ile ihanet eden sivilleri ya da haber alma ajanlarını vurduk.

Ancak iç savaşların çoğunda, nitel ve nicel savaşlar arasında ayrım yapmak için çok az çaba gösterilmiştir; çünkü siyasi hedefler bir tarafın güçlerini, ötekini yalnızca yenmek yerine, yok etmek girişiminde bulunmaya sürükleyebilir. 1936'dan sonra İspanya'daki milliyetçi ayaklanmanın önderi Francisco Franco'nun olabildiğince fazla Cumhuriyetçi karşıtını öldürebilmek için iç savaşı hızla sonlandıracak bir seçeneği bilinçli olarak reddettiğini öne süren bilim insanları birçok kanıt sıralamışlardır. Azalan bir acımasız-

lık sarmalına yol açarak siyasi uzlaşmayı ortadan kaldıran vahşet misillemeyi kışkırttığından ve kurumsallaştırdığından, aynı manzara çoğu daha sınırlı olarak, Kuzey İrlanda ile Lübnan'ın yanı sıra Güneydoğu Asya, Orta Amerika ve Yugoslavya'daki iç savaşların da ayırt edici bir niteliği olarak ortaya çıkmıştır. Gelişmiş silahların havadan kullanılması gerektiğinden, bu çatışmalar da olağan olarak bu tür silahlar kullanılarak çözülemezler. 1980'lerde Rusya'nın Afganistan'da karşılaştıkları, 1999'da NATO'nun Kosova'yı bombalama harekâtı, 2001-2002'de Afganistan'da Tora Bora Dağları'nda Taliban savaşçılarına karşı hava harekâtı, Vietnam Savaşı'nın (1965-1973) yargısını doğrulamıştır: Geleneksel silahlı gerilla güçlerinin kökünü 15.000 feet yukarıdan kazımak hemen hemen olanaksızdır.

Bir tarafın mutlak bozguna uğraması dışında, iç savaşları esasen ortadan kaldırmak zordur. Sorun, savaşan tarafların, yine bir tek toplulukta birlikte yaşamaya olanak sağlayacak bir anlaşmaya varma gereksinimini duyup duymamasında yatmaktadır. Siyasi erki bölmek zor olduğundan, erki paylaşmaya yönelik düzenlemeler de olağan olarak kısa sürdüğünden, zayıf olan taraf, sonradan ortaya çıkacak misilleme korkusundan genellikle silahlarını bırakmayı göze almaz. Yalnızca bir yerleşime aracılık yapabilecek, sonra da koşullarını dayatabilecek dışarıdan bir gücün karışması bir barış anlaşması ortaya çıkarabilir; ama Sri Lanka ya da Lübnan'da olduğu gibi, ateşkes genellikle aracı güçler orada güçlü oldukları sürece sürer.

Egemen devletler arasındaki geleneksel savaşlar durmamıştır. Hindistan-Pakistan savaşları, Arap-İsrail savaşları, Irak'ın İran, sonra Kuveyt'e saldırıları, Falkland savaşları, 2003'te koalisyon güçleri tarafından Irak'ın işgali bu duruma örnektir. Ayrıca birçok devletin geleneksel silahlara yaptıkları büyük askeri yatırımları sürmektedir. Bu yatırımlar, gelecekte daha çok çatışmanın olacağını düşündürürken, gelişmekte olan ülkeler 1988'de yalnız silahlara ve ordulara bir bütün olarak 150 milyar dolar harcarken, herhalde Ortadoğu ile Kuzey Afrika'da yeryüzünün öteki kısımlarından daha çok asker, uçak, füze vb. silahlar bulunacaktır. Bir tarafın

koşulsuz teslim olması dışında geleneksel savaşların da sona ermesi zor görünmektedir. Pek az devlet savaşırken görüşme yürütmektedir; böyle yapmak zayıflığı akla getirebilir, yatıştırılması gereken iç baskıları ortaya çıkarabilir ya da müttefiklerle anlaşmazlıklara neden olabilir. Tersine –ya yeni silahların ve kaynakların kullanılmasıyla ya da yeni hedeflere ya da yeni cephelere saldırılarla– çatışmayı tırmandırır ve böylece çatışmayı uzatırlar. Sekiz yıl süren ve yüz binlerce kayba neden olan İran-Irak Savaşı, devletler arasında gelecekte ortaya çıkacak savaşların olası bedeli konusunda dehşetli bir uyarı vermektedir.

Geleceğin Savaşları

1945'ten bu yana bir nükleer bombayla hiç kimse isteyerek öldürülmedi. 1940'lardan 1980'lere değin süper devletler çok büyük silah fabrikaları kurdularsa da, Avrupa'ya yönelik Sovyet saldırılarına 1970'lerle 1980'lerde NATO güçlerinin ilk tepkisi taktik nükleer silahların serbest bırakılmasını gerektirdiyse de, her iki taraf da nükleer savaşı "en kötü felaket" olarak gördü. Atom gücüne sahip olan öteki iki-üç devlet de aynı şeyi duyumsadılar.

Ancak Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından, dünya, nükleer silahların daha da yaygınlaşması dönemine girdi. Rusya Federasyonu dışında, Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi üç devlet (Ukrayna, Belarus, Kazakistan) daha 1991'de nükleer güç oldular; 1998'de nükleer silahlar deneylerinde başarılı olan Hindistan ile Pakistan da nükleer güç haline geldiler. Dünyanın önemli bölgelerinin her birinde, belki zamanla, iki, üç ya da dört devlet nükleer silahlara sahip olacaktır. Çoğu, özellikle de nüfusun yoğun olduğu bölgelerdekiler ve sıkı sıkı denetlenen silahlı kuvvetleri olanlar, olasılıkla nükleer bombaları işi sona erdiren son caydırıcı olarak düşünecekler ve onları yalnızca çaresizlik halinde (2002'de Keşmir anlaşmazlığında hem Pakistan hem de Hindistan nükleer tehditten geriye çekildiler) her şeyi göze alarak kullanacaklardır. Ancak öteki devletler, belki de nüfusu dağınık ya da silahlı kuvvetler üzerindeki denetimleri gevşek olanlar olaylara başka bir

açıdan bakabilirler. Ayrıca nükleer silahlar, tek kitle imha aracı olarak da kalmayacaklardır. Birkaç saldırgan devlet, daha ucuz ve taşıması daha kolay olan kimyasal ve biyolojik silahları geliştirmeye ilgi göstermiştir.

Askeri anlatımla, Soğuk Savaş'tan sonraki dünya, dillere destan zaferlerle sonuçlanan öteki büyük çatışmalar sonrasındaki duruma benzemektedir. "Kötülük imparatorluğu"nun ölümüyle ortaya çıkan mutluluk duygusu "barışın getirisi"* için bir baskı oluşturmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz hükümeti "savaş hizmetleri öngörülerini düzenlemek amacıyla, gelecek on yıl içinde önemli bir savaş olmayacağının varsayıldığını" açıkladı; bu "on yıl kuralı" 1932'ye değin kaldırılmadı, 1937'ye değin de yerine başkası konulmadı. Batılı yöneticiler için, tıpkı 1930'larda gerek Nazi Almanya'sından, gerek Japon İmparatorluğu'ndan kaynaklandığı gibi, Soğuk Savaş sonrasında da başka bir büyük meydan okumanın ortaya çıkmayacağını varsaymak gözü karalıktı. Batı'nın başka bir tehditle karşılaşacağı olasılığı yakın olmayabilirdi; ama hiç olmaması olasılığı da yoktu.

Üstelik Batı'nın karşı karşıya kaldığı uluslararası güvelik tehditlerinin sayısı ve yapısı da büyümektedir. Bir yanda, –ihtilaflı sınırlar ve bağımsızlık savaşımları gibi– geleneksel savaş nedenleri süregelmektedir. Örneğin, Sahra Altı Afrika devletleri farklı kabilelerin sürekli çatışmaları yeterince dikkate alınmadan çizilen sömürge dönemi sınırlarına, ender olarak bağlılık gösterirler. Bölgedeki kırk beş ülkenin çoğundaki etnik gerginlikler, büyük (1967-1970 arasındaki Nijerya-Biafra Savaşı gibi) ve görece küçük (1990'dan beri iç savaşın sürdüğü Liberya ya da 1990'ların büyük bölümünde kargaşa içindeki Sierra Leone gibi) sayısız iç savaşın nedeni olmuştur. Öte yanda, dünyanın birçok yerinde ürün verimliliğinin azalmasıyla birlikte nüfus artışının toprak ve su kaynakları üzerindeki artan baskısı gibi yeni tehditler de ortaya çıkmıştır. Bir ülkenin sağlığına, refahına sosyal istikrarına ve siyasi barışına meydan okuyan herhangi bir şey kısa sürede ulusal

* 1990'ların başında ABD başkanı George H.W. Bush ile Büyük Britanya başbakanı Margaret Thatcher tarafından yaygınlaştırılan bu deyim, askeri harcamaların kısılması sonrasında tasarruf edilen kaynakları anlatmaktadır – ç.n.

güvenliğe tehdit ve bu sebeple potansiyel bir savaş nedeni olarak görülebilir.

En önemlisi, küresel teröristler artık Batı'nın askeri egemenliğine meydan okumaktadırlar; oysa ne paraları ne de askerleri vardır. Para, Batı değerlerini kabul etmeyen varlıklılardan, askerler de onların saflarından gelmektedir. Kuşkusuz terörizm yeni değildir. Batı'da, 20. yüzyıl sonlarında Birleşik Krallık'ta İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA) ve İspanya'da ETA tarafından gerçekleştirilen acımasız öldürme ve yok etme hareketleri sıkça izlenmiş yollara başvurdular. 16. ve 17. yüzyıllarda, Protestan ve Katolik aşırı uçlardakilerden 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarında anarşistlere değin birçoğu genellikle aynı şeyi yapmışlardı. Ancak Batılı teröristler, Lübnan'daki bir grup Müslüman tarafından 12. yüzyılda kullanılan stratejiyi seyrek olarak uyguladılar: Siyasi düşmanlarını intihar eylemleri ile öldürmek. Bunların adları bütün Batı dillerine geçmiştir: Suikastçılar. 1983'te, Müslüman intihar bombacıları Beyrut'taki ABD deniz piyade üssünü imha edince, Amerika bu geleneğin yaşadığını gösteren gaddar bir uyarı aldı. On beş yıl sonra, bir grup Müslüman intihar bombacısı, 200 kişiyi öldürerek ve binlercesini de sakatlayarak Afrika'daki iki ABD büyükelçiliğini havaya uçurdular; 2000'de, bir başka Müslüman grup, on yedisini öldüren, kırk dokuzunu da yaralayan bir tekne dolusu patlayıcıyı *USS Cole*'un yanında patlatmak için kendilerini feda ettiler. Hepsinden çok dikkat çeken ise, ertesi yıl on beş Müslüman'ın üç uçağı kaçırması ve Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kuleleri ile Pentagon'a bilerek çarpması oldu; en az 3.000 kişi öldü.

Amerikalılar zaten terörizme yabancı değillerdi; ABD gazeteleri ve televizyon kanalları düzenli olarak IRA bombalarının İngiltere'de ve Kuzey İrlanda'da binlerce sivili nasıl öldürdüğüne ve sakatladığına ilişkin haber yapıyorlardı. Ayrıca asimetrik kayıplara da alışkınlardı; Körfez Savaşı'nda (1991) koalisyon neredeyse 200 savaşçı yitirmiş ama 100.000'den fazla Iraklı da öldürülmüştü; 1988-1989'da, karşı tarafa büyük kayıplar verdirirken, Sudan, Afganistan ve Yugoslavya'daki "nokta operasyonları"nda hiç kayıp vermediler. Ancak bütün bu senaryolarda felaketler başkasının

üstüne geldi. 11 Eylül 2001'de, "hayalet"* teknolojisine sahip olmayan uçak korsanları, hiçbir bedel ödemeden ele geçirdikleri dört uçaktan üçünü, 2 milyon dolara mal olan bir Tomahawk güdümlü nükleer füzesinin isabet doğruluğuna ve yıkıcı etkisine eşitlikte, hedeflerine ustaca doğrulttular. Uçak korsanlarının hepsi öldüyse de, "öldürme oranları" 200:1'i geçti ve –ondan sonra artırılan güvenlik ve dokunulmazlık varsayımlarının paramparça olmasından kaynaklanan psikolojik sarsıntının ekonomik bedelleri bir yana– doğrudan milyarlarca dolarlık zarara neden oldular.

Kuşkusuz, bu karmaşık senaryoda bile bazı etmenler (çok büyük nükleer cephaneliğe sahip olmaları bir yana) Batılı planlamacıları desteklemektedir. Birincisi, John Keegan'ın değindiği gibi, geçmişteki çarpışmalar görece sınırlı alanda gerçekleşme eğiliminde olmuştur; bu durum böyle sürebilir. Örneğin, büyük bölümü okyanus olan su, dünya yüzeyinin yaklaşık yüzde 70'ini kaplamaktadır; bununla birlikte, neredeyse bütün deniz savaşları o alanın çok küçük bir parçasında ve karada birkaç millik bir alan içinde olmuştur. Kuzey Denizi (1340'ta Suluis Muharebesi; 1588'de İspanyol donanmasının yenilmesi; 17. yüzyıldaki savaşlarda İngiltere ile Hollanda arasındaki yirmi kadar çarpışma; 1797'de Camperdown; 1916'da Jutland gibi) ya da Orta Akdeniz'in dar boğazlarında (MÖ 31'deki Actium Muharebesi, Peloponez Savaşları'nın ilk gerçek deniz savaşı olan Nafpaktos Muharebesi'nin yapıldığı yerde ve 1571'deki İnebahtı Muharebesi'nin yapıldığı yerin yakınında yapılmıştı) belli yerlerde tekrar tekrar savaşılmıştır. Aynı biçimde, dünyadaki kurak bölgelerin yüzde 70 kadarı, olağan olarak askeri harekâtların yürütülmesi için ya çok yüksek, çok soğuk ya da çok kıraçtır. Bu nedenle bu bölgelerin kıvanç duyacakları bir askeri tarihleri yoktur ya da hiç var olmamıştır. Tersine, deniz savaşlarında olduğu gibi, orantısız bir askeri hareketlilik de yerkürenin küçük bir parçasında gerçekleşmiştir. Ordular, bazı yerler için tekrar tekrar savaşmışlardır. Yunanistan'da Teb yakınlarındaki Boetia Vadisi, MÖ 479'da Plataia ile MÖ 338'deki Khaironeia arasındaki dokuz muharebenin yapıldığı yerdir. Aşağı Ülkeler, Lombardi-

* Radara neredeyse hiç yakalanmama – ç.n.

ya Ovası ve Saksonya için de aynı durum geçerlidir. 323 ile 1913 arasında on beş savaş ya da kuşatma gören Edirne, Avrupa Türkiye'sindeki eski Adrianapolis, anlaşılan rekoru elinde tutmaktadır. Bu gibi sıklığın açıklaması genellikle coğrafya ile ilgilidir. Edirne, Avrupa'nın en son ovasında bulunmaktadır; bu nedenle de, her iki yönden saldıranların da, ilerlemeye devam etmeden önce Edirne'yi güvenceye almaları gerekiyordu. Orduların çoğunlukla dadandıkları başka yerler, dağlar, ormanlar ya da çölle çevrilen ve onlara ulaşımı sağlayan dar yollarla öteki verimli ovaları kapsamaktadır. Doğa da, iklim yoluyla askeri faaliyetler üzerinde etkili olmaktadır. Son zamanlara değin, başarılı harekâtlar seyrek olarak kış aylarında yapılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda, Mart ve Ekim'deki yıllık yağışları Ruslar doğru olarak *rasputitsa* ya da "yolsuz dönem" olarak adlandırmışlardır; sürekli olarak Doğu Cephesi'ndeki tüm askeri hareketin durmasına neden olmuş, hatta o ünlü Rus kışlarından bile daha büyük bir engel oluşturmuştur.

Askeri teknolojideki sürekli gelişmelere karşın, (Falkland, Afganistan ve Körfez savaşları, gerektiğinde sert iklimlerin bile harekât alanı olabileceklerini sergilemiş olsa da) geleneksel ordular, eskiden olduğu gibi, çoğunlukla aynı zamanlarda ve aynı yerlerin birçoğunda faaliyet gösteriyorlar; bu tür coğrafi yoğunlaşmanın savaş işinin planlanmasını önemli ölçüde kolaylaştırabileceği görünüyor. Öte yandan, artık Batı ordularını desteklemek için var olan gözetleme sistemleri, ansızın gelebilecek tehditlere karşı eşsiz bir sigorta sunmaktadır. Körfez savaşları sırasında, keşif uyduları düşman kuvvetlerinin hareketlerini izlemiş, askeri tesislerin tam yerini belirlemiş, verilen zararın boyutunu göstermiştir; erken uyarı uyduları, karargâhlar ile hareket halindeki birlikler arasında sürekli iletişimi sağlamıştır; meteoroloji uyduları, her hareket için en elverişli koşulları kestirmiştir. Savaşta "sürtüşme", "donuklaşma" ve "belirsizlik" bilgi kitlesini her zaman tehlikeye sokabilse de, bu gözetleme donatısını elinde bulunduranlara karşı bir stratejik baskın yapma olasılığı önemli ölçüde azaltılmıştır.

Ancak bu gelişmiş sistemler, tamamladıkları silahlar gibi çok büyük harcamalar gerektirmektedir. Batı tarzı savaşın, böylece

Batı tarzı yaşamın ve onu sürdüren ekonomik sistemin üstünlüklerinin geleceği sonuçta üç şeye bağlıdır: Uluslararası bunalımları yönetebilmek ve sonucu her zaman öngörülemeyen silahlı çatışmalara dönüşmelerini önlemek için sürdürebilir yeterlilik; (gerek insani gerek maddi anlamda) görünmeyen tehlikelere karşı savunmaya harcama yapmaya duyulan sürekli isteklilik; her devletin silahlı kuvvetleri üzerinde siyasi denetimin sürdürülmesi. Çünkü Birinci Dünya Savaşı'nda Fransızların zaferinin mimarı Georges Clemenceau'ya mal edilen unutulmaz özdeyişi ile "savaş generallere bırakılmayacak kadar önemlidir."

Birincisine ilişkin olarak, Batılı (ya da Batılılaşmış) devletlerin geçmişte sık sık yaptıkları –20. yüzyılda iki kez– yanlışı yineleme ve karşılıklı çatışmalara girerek birbirlerini yok etme becerisini gösterme tehlikesi her zaman vardır. (Önemli bir siyaset bilimci olan) John Mueller'in son yapıtlarından birinde ileri sürdüğü gibi:

> Bazı önemli açılardan, savaş kurumu açıkça düşüştedir. Belli standart savaş türleri –gerçekte klasik, özellikle de büyük savaş ya da gelişmiş ülkeler arasındaki savaş– o denli seyrekleşmiş ve olasılığı azalmıştır ki yok olmasa da yok olmaya yüz tuttuğu düşünülmektedir. Daha genel olarak, uluslararası savaş, geleneksel iç savaş ve ideolojik iç savaş önemli bir düşüş gösterir gibidirler.

Yine de, Mueller'in *Remnants of War*'da (Savaştan Geriye Kalanlar) dikkat çektiği gibi, yalnız karizmatik bir kişi bunu değiştirebilir. 1930'larda yalnızca bir tek Avrupalı önder savaş istiyordu: Adolf Hitler. 21. yüzyılın ilk yıllarında yalnızca bir tek dünya önderi gerçekten Irak'la savaş istiyordu: George W. Bush. İki durumda da dünyanın çoğunun çaresizce karşı olduğu savaş patlak verdi.

Batı'nın askeri üstünlüğünün sürmesi için ikinci koşulun iki yönü vardır. Bir yanda, kaçınılmaz olarak kayıplara yol açsa da aşırı durumlarda güç kullanmak için korkusuz bir kararlılık olmalıdır. ABD'nin Vietnam'a (1965-1973) ve Somali'ye (1992-1994) karışması, kayıpları kabul etmek istemeyen kamuoyuyla ciddi olarak tehlikeye girmiştir. Yaslı ailelerine teslim edilen öl-

müş askerlerin "ceset torbaları"nı gören toplumun şiddetli tepkisi küçültücü çekilmeye neden oldu. Bu baskı altında en güçlü ve en iyi teçhizatlı askeri araçlar bile boş bir kandırmacadan öteye geçemez. Önde gelen bir askeri çözümleyici olan Eliot A. Cohen'in özlü anlatımıyla:

> Amerikan askerlerinin ilk görevi olarak "kuvvet koruma" için akıllarından çıkarmayacakları bir zorunluluk, bir hedefin öncesinde tehlikeye düştüklerinde, güç kullanmanın anlamıyla hesaplaşmaktaki gönülsüzlüğü gösterir; bugün, pervasız güç yayılmasından çok yalnızca daha az pervasız korunma anlamına gelmektedir.

Öte yanda, Batı sürekli askeri başarısı, yüksek ve sürekli parasal harcamayı şart koşmaktadır. Örneğin, 2003 ve 2004'teki Irak Savaşı, Amerikan vergi yükümlülerine 200 milyar dolara mal oldu. Asker ölümleri düşük kalsa bile, girişimin hem kendi ülkelerini hem de dünyayı daha güvenli kılacağına ilişkin açık bir kanıt yokken, süresiz olarak bu yükü omuzlamaya hazır olacaklar mıdır? 1692'de bir İngiliz siyasi yazarı John Hampden, Britanya'nın Fransa kralı XIV. Louis'ye karşı savaşı sırasında aynı soruları sordu (ve yanıtladı): "Büyük miktarda para," diye yazdı, "savaş için gerekli kaynaklar."

> Pahalıya mal olan deneyimimiz bize güvenliğimiz için zorunlu olan orduları ve donanmaları sürdürmek için ne denli büyük ölçüde verginin kesinlikle gerekli olduğunu öğretmiştir; dini ve sivil haklarımızın savunması için de; [ama] bu amaçları sağlasak bile, uzun dönemde bu denli pahalıya mal ettiğimiz düşünülmeyecektir.

Batı tarzı savaş için, 17. yüzyılda olduğu gibi, 21. yüzyılda da, "kimin ve ne için ödediği," neredeyse "kim ve ne için savaşıyor" sorusu kadar önemlidir; ikisi arasındaki bakış açısının uyumu belki de hepsinden önemlidir.

Batı'nın bugünkü zaferlerle dolu askeri kültürünün dayandığı üçüncü koşul, her devlette silahlı kuvvetler üzerinde etkin siyasi denetim olmasıdır. Eliot Cohen'in işaret ettiği gibi, modern savaşın

yönetilmesini profesyonel askerlere bırakmak ender olarak kalıcı zaferler yaratmıştır. Özellikle 1965 ile 2004 arasındaki ardışık yönetimler, büyük ölçüde savaşın yönetilmesini üst düzey askeri danışmanlarına bırakmışlardır. Doğru generalleri seçmede başarısız olmuşlardır; onlarla anlamlı bir stratejik ve harekât dili kurmayı başaramamışlardır; öncelikleri saptamayı ve yalnızca ikincil çatışmalarda bile orantıyı korumayı başaramamışlardır. Kısacası, ister "ölümcül bir beceriksiz strateji ve aşırı zayıf sivil denetim bileşimi"ni gören Vietnam'da olsun, ister siyasetçilerin feci şekilde askerlerin dar "zafer" tanımını, "Basra Körfezi'nin istikrarını sağlamak"tan çok "savaş alanında başarı"yı kabul ettikleri Körfez Savaşı'nda olsun, siyasetçiler bir savaşı yönetmek için neye gereksinimleri olduğunu görememişlerdir.

Cohen'e göre, Batı için askeri başarı, asker ile onların sivil yöneticileri arasındaki "eşit olmayan diyalog"a bağlıdır. O diyalog, "iki tarafın da görüşlerini açık açık, hatta kimi zaman saldırgan bir biçimde, bir değil defalarca söyledikleri bir diyalogdur ve sivil önderliğin en tepesindeki güç kesin ve sorgulanamaz olduğundan eşit bir diyalog değildir." Ayrıca bu diyaloğa hazırlanırken, Batı'nın savaş zamanındaki başarılı önderleri, olağan olarak yalnızca askeri danışmanlarını değil, dil bilimcileri de, yalnız savunma çözümcülerini değil felsefecileri de, yalnız füze mühendislerini değil tarihçileri de dinlemişlerdir. 1590'larda, Maurits van Nassau ile kuzeni Willem Lodewijk önce üniversitede, klasik yazarlar tarafından betimlenen Roma lejyonları bilim dalının ve uygulamalarının yeniden başlamasını isteyen, sonra da onlardan bazılarının yapıtlarını, en önemlisi Aelianus'u (bkz. s. 172) okuyan Justus Lipsus'un gözetiminde eğitim gördüklerinden Avrupa'da grup atışı keşfedilmiştir. Aynı biçimde, Kont Alfred von Schlieffen, 1914'te neredeyse Fransızları yenecek olan ünlü "çift taraflı kuşatma" stratejisini, Hans Delbrück'ün *Geschichte der Kriegskunst* (Savaş Sanatı Tarihi) adlı yapıtının birinci cildinde Hannibal'ın Cannae Muharebesi'ndeki (MÖ 216) zaferinin açık betimlemesinden türetmiştir. Barbara Tuchman'ın *Guns of August* (Ağustos Silahları) adlı yapıtında sunulan 1914 faciası, Küba Füze Krizi'ni çözmede önem-

li bir rol oynamıştır; 13 Ekim 1962'de, Başkan Kennedy'nin özel temsilcisi Chester Bowles, Washington'daki Rus büyükelçisine kitabı okuyup okumadığını sormuştur (Dobrynin "Hayır" deyince, Bowles ilk birkaç bölümü özetlemeye başlamıştır). İki hafta sonra Kennedy, kardeşi Bobby'ye, "Bugünlere ilişkin kimsenin benzer bir kitap, *The Missiles of October* (Ekim Füzeleri), yazmasına olanak verecek bir yol izlemeyeceğim," demiştir (dalgın bir biçimde, "Eğer bundan sonra yazacak bir kimse olursa," diye de eklemiştir).

Ancak "eşit olmayan diyalog" yalnız bütün mevcut kaynaklardan uygun bilgileri toplamayı ve sindirmeyi değil, düşmanlar da dahil, sivil uzmanlar da dahil olmak üzere onlardan orduya bir inceleme, derinlemesine araştırma ve öneriler akışı oluşturmayı gerektirmektedir. Ender olarak generalleri ile amirallerinin kararlarını reddettilerse de, savaş zamanlarının büyük önderlerinin –Lincoln, Clemenceau, Churchill– hepsi de dünya çapında gamlı kişiler oldular. Her biri de kendi savaşını kazandı. Kuşkusuz, "eşit olmayan diyalog," önderleri generalleri ile amirallerine sevdirmedi. Genelkurmay başkanı Sir Alan Brooke anılarında Normandiya'ya asker çıkarma gününden iki ay önce Churchill'le ilgili olarak şunları yazdı: "Bir insanı, aynı anda hiç bu kadar takdir etmemiş ve hor görmemiştim." Churchill bu kaydı hiç görmedi; görmüş olsaydı herhalde aldırış etmezdi. Churchill önerilerinden birine "çok sert" karşı çıkan ve sonra özür dileyen bir başka yüksek rütbeli subaya yalnızca gülümsedi ve dedi ki: "Biliyorsunuz, savaşta nazik olmak zorunda değilsiniz, yalnızca haklı olmak zorundasınız." Bu öğüdü, yarım yüzyıl önce olduğu gibi bugün de geçerlidir: Askeri üstünlüğünü korumak için Batı'nın "haklı olmayı" sürdürmesi gerekmektedir – ki bunu en iyi biçimde bu kitapta betimlenen gelenekleri izleyerek başarabilir.

Kronoloji

yaklaşık (y.) MÖ 4000	Metalürjinin gelişmesi: Bronz Çağı'nın başlangıcı.
y. MÖ 3000	Yazının bulunuşu.
y. MÖ 2500	Savaşlarda yay ve okun kullanılması.
y. MÖ 2000	Savaş arabasının bulunuşu.
y. MÖ 1600	Yunanistan'da Miken dönemi (MÖ 1200'e değin).
MÖ 910	Asur İmparatorluğu (MÖ 606'ya değin).
y. MÖ 650	Yunan'da [bir savaş gemisi olan] *trireme*'nin gelişmesi.
MÖ 600	Pers İmparatorluğu (MÖ 330'a değin).
y. MÖ 600	Sikkenin bulunuşu.
MÖ 490	Yunan'a ilk Pers seferi; Maraton Muharebesi. İtalya'da Roma yayılmasının başlangıcı.
MÖ 480	İkinci Pers seferi: Salamis ve Plataes muharebeleri (MÖ 479'a değin).
MÖ 431	Peloponez Savaşı (MÖ 404'e değin).
MÖ 415	Atina'nın Sicilya seferi (MÖ 413'e değin).
MÖ 404	Yunan'da Isparta egemenliği (MÖ 371'e değin).

MÖ 401	Ksenofon'un seferi ve Küçük Asya'da "10.000'ler" (MÖ 399'a değin).
y. MÖ 400	Mancınığın ilk kez kullanılması.
MÖ 371	Teblilerin Leuctra'da Spartalıları yenmesi.
MÖ 371	Yunan'da Teb egemenliği (MÖ 362'ye değin).
MÖ 359	Makedon falanjının gelişmesi (MÖ 338'e değin).
MÖ 338	Makedonyalı II. Filippos'un Yunanistan'ı Khaironeia'da yenilgiye uğratması.
MÖ 336	Büyük İskender'in Makedon kralı olması.
MÖ 334	Büyük İskender'in Asya'yı istila etmesi.
MÖ 333	İskender'in Pers İmparatorluğu'nu yıkması (MÖ 330'a değin).
MÖ 330	İskender'in Pers İmparatoru olması.
MÖ 327	İskender'in Hindistan seferi (MÖ 325'e değin)
MÖ 323	İskender'in ölümü.
y. MÖ 320	Öklid'in *Elementa*'yı (*Geometrinin Öğeler*) yazması.
y. MÖ 300	Roma lejyonunun gelişmesinin başlaması (MÖ 200'e değin).
MÖ 264	Birinci Pön Savaşı (MÖ 241'e değin).
y. MÖ 250	Arşimet'in fizik ve kuşatma [ve kuşatmaya karşı koyma] tekniğinde ilerleme sağlaması.
MÖ 218	İkinci Pön Savaşı (MÖ 201'e değin).
MÖ 216	Hannibal'ın Romalıları Cannae'da yenilgiye uğratması.
MÖ 190	Romalıların Suriye'yi fethetmeleri.
MÖ 149	Üçüncü Pön Savaşı (MÖ 146'ya değin).
MÖ 107	Marius'un Roma ordusunda reform yapması (MÖ 105'e değin).
MÖ 88	Sulla'nın Roma'da diktatör olması (MÖ 105'e değin).
MÖ 66	Pompeius'un Asya'yı fethetmesi (MÖ 78'e değin).
MÖ 58	Caesar'ın Galya'yı fethetmesi (MÖ 51'e değin).
MÖ 53	Parthların Carrhea'de [bugünkü Harran–çn] Romalıları yenmeleri.
MÖ 46	Iulius Caesar'ın diktatörlüğü (MÖ 44'e değin).

MÖ 31	Octavianus'un (Augustus) Actium Muharebesi kazanması.
MÖ 27	Augustus'un Roma'da prokonsülar gücü eline geçirmesi.
MS 43	Britanya'nın Romalılar tarafından fethinin başlaması.
y. 110	Aelianus'un *Tactics*'i (Taktikler) yazması.
122	Britanya'da Hadrianus Duvarı'nın yapılması; Roma İmparatorluğu'nun sınırlarının en geniş durumuna gelmesi (136'ya değin).
y. 270	Çin'de pusulanın kullanılması.
293	Diocletianus'un Roma İmparatorluğu'nu dört yönetim birimine bölmesi.
324	Constantinus'un Roma İmparatorluğu'nun yeniden birleştirmesi.
390	Vegetius'un *Epitoma rei militaris*'i (Askeri Konular) yazması (y. 440'ta gözden geçirilmiştir).
395	Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu'nun ayrışması.
407	Germen kavimlerin Ren sınırını aşması ve Batı Roma İmparatorluğu'nun büyük bölümünü istila etmeleri.
410	Roma'nın Vizigotlar tarafından yağmalanması.
451	Attila'nın Batı'yı işgal etmesi.
455	Roma'nın Vandallar tarafından yağmalanması.
476	Batı'daki son Roma imparatorunun Lombardlar tarafından azledilmesi.
527	Bizans'da Iustinianus döneminin başlaması (565'e değin).
533	Belisarius'un komutasındaki Bizans birliklerinin Kuzey Afrika'yı yeniden fethetmeleri (534'e değin).
535	Belisarius'un İtalya'yı yeniden fethetmesi (554'e değin).
570	Muhammed'in doğumu.
634	Müslümanların fetihlerinin başlaması.
673	Müslümanların Konstantinopolis'e saldırmaları (677'ye değin).

y. 675	"Rum ateşi"nin bulunuşu.
y. 700	Üzenginin Batı'ya gelişi.
711	Vizigot İspanya'nın Müslümanlar tarafından istila edilmesi (715'e değin).
737	[Danimarkalıların savunma hattı–çn] Dannevirke'nin yapılması.
768	Şarlman döneminin başlaması (814'e değin).
773	Şarlman'ın İtalya'yı alışı (774'e değin).
793	Şarlman'ın Ren-Tuna kanalı yapma girişimi.
y. 800	Viking saldırılarının başlaması.
800	Şarlman'ın Batı'nın imparatoru olarak taç giymesi.
y. 850	Arbaletin Fransa'da kullanılması; Çin'de barutun bulunuşu.
955	I. Otto'nun Lechfeld'de Macarlar'ı yenmesi.
962	I. Otto'nun Batı'nın imparatoru olarak taç giymesi.
1060	Normanların Sicilya'yı almaları (1091'e değin).
1066	Hastings Muharebesi: Normanların İngiltere'yi zapt etmesi.
1096	Birinci Haçlı Seferi (1099'a değin).
y. 1200	Pusulanın Batı'ya girişi.
1204	Latinlerin Konstantinopolis'i almaları (1261'e değin).
1237	Moğolların Rusya'yı fethedişleri (1240'a değin).
y. 1250	Zırh levhanın yapılması.
1302	Flaman piyadesinin Fransız ordusunu Courtrai'de yenilgiye uğratması.
1314	Robert Bruce'un İngilizleri Bannockburn'de yenerek İskoçya'nın bağımsızlığını alması.
y. 1320	Avrupa'da ilk kez barutlu topun kullanılması.
1337	Yüz Yıl Savaşları (1453'e değin).
1346	İngiliz uzun okçularının Fransızları Crecy'de yenilgiye uğratmaları.
y. 1350	Gemide kullanılan topun geliştirilmesi.
y .1350	Barutlu küçük silahların geliştirilmesi.
1356	İngilizlerin Poitiers'de Fransızları yenmesi.

1385	Portekiz'in, Aljubarrota Muharebesi sonrasında Kastilya'dan bağımsızlığını alması.
1415	İngilizlerin Agincourt'ta Fransızları yenmesi.
1419	Bohemya'da Husçu savaşların başlaması (1436'ya değin).
y. 1430	"Tam armalı gemi"nin geliştirilmesi.
y. 1430	"Taneli barut"un geliştirilmesi.
y. 1440	Leon Battista Albeni'nin *trace italienne*'i önermesi.
y. 1450	Çakmaklı tüfeğin geliştirilmesi.
1453	Yüz Yıl Savaşları'nın sonu: İngiltere'nin Fransa'da elinde yalnızca Calais'in kalması. Türklerin Konstantinopolis'i almalarıyla Bizans İmparatorluğu'nun son bulması.
1455	İngiltere'de Güller Savaşı (1485'e değin).
1462	III. Ivan'ın Moskova çarı olması.
1467	"Cesur" Charles'ın Burgonya Dükü olması (1477'ye değin).
y. 1490	Yivli namlunun bulunması.
1492	Kolomb'un Batı Hint Adaları'na ulaşması.
1494	VIII. Charles'ın (Fransa) İtalya'yı işgal etmesi.
1497	Vasco de Gama'nın Afrika'ya gitmesi.
1511	Scodand'da ilk yelkenli savaş gemisinin suya indirilmesi.
1515	İlk toplu kale (Civitavecchia'da).
1519	Cortes komutasındaki İspanyollar ve Meksikalı müttefiklerinin Aztekleri fethi (1521'e değin).
1519	Magellan'ın gemilerinin dünyayı dönmesi (1522'ye değin). Şarlken'in, İspanya, Hollanda, Habsburg toprakları ve Kutsal Roma İmparatorluğu'nu birleştirmesi.
1531	Pizarro komutasındaki İspanyolların İnka İmparatorluğu'nu fethi (1537'ye değin).
1537	Niccolò Tartaglia'nın balistik bilimini geliştirmesi.
1556	İspanya'da II. Felipe dönemi (1598'e değin).
1571	Hıristiyan donanmasının Türkleri İnebahtı'da yenmesi.

1572	İspanya'ya karşı Felemenk ayaklanması (1648'e değin).
1588	İspanyol armadasının İngiltere'yi işgal girişiminin başarısız olması.
y. 1590	Felemenk ordusunun grup atışı ile talimi uygulaması.
1600	İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin kurulması.
1602	Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'nin kurulması.
1607	Jacques de Gheyn'in ilk resimli talim kitabını yayımlaması.
1616	Kont Jan van Nassau'nun, Batı Almanya'da Siegen'de ilk askeri akademiyi açması.
1618	Otuz Yıl Savaşları (1648'e değin).
y.1620	Fitilli tüfeğin geliştirilmesi.
1635	Fransız-İspanyol Savaşı (1659'a değin).
1642	İngiliz Adaları'nda iç savaş (1651'e değin).
1648	Munster Barışı'nın Felemenk ayaklanmasını sona erdirmesi; Westfalia Barışı'nın Otuz Yıl Savaşları'nı sona erdirmesi.
1649	İngiltere Cumhuriyeti (1660'a değin).
1659	Pyrenees Barışı'nın Fransız-İspanyol Savaşı'nı sona erdirmesi.
1667	XIV. Louis'nin Veraset Savaşı (1668'e değin).
1672	Fransız-Hollanda Savaşı (1678'e değin).
1678	Rusya ve Avusturya Habsburglarına karşı Osmanlı savaşları (1699'a değin).
1683	Osmanlıların Viyana'yı kuşatmaları.
1688	Willem van Oranje'nin İngiltere'nin Hollanda tarafından işgalini yönetmesi ve III. William adıyla İngiltere, İskoçya ve İrlanda kralı olması. Augsburg Savaşı (1697'ye değin).
1689	Büyük Petro'nun Rusya çarı olması (1725'e değin).
y. 1690	Süngünün kullanılmaya başlanması.
1694	İlk ulusal banka: Bank of England.
1700	Büyük Kuzey Savaşı (1721'e değin).
1701	İspanya Veraset Savaşları (1714'e değin).
1704	Blenheim Muharebesi.
1706	Ramillies ve Turin muharebeleri.

1709	Malplaquet ve Poltava muharebeleri.
1740	Avusturya Veraset Savaşları (1748'e değin). Prusya'da II. Friedrich'in tahta çıkması (1786'ya değin).
1744	Hindistan'da, Avrupalı güçler ile Hint müttefikleri arasında Karnatik Savaşları (1754'e değin).
1756	Yedi Yıl Savaşları (1763'e değin).
1757	Leuthen ve Plassey Muharebeleri.
1775	Amerikan Bağımsızlık Savaşı (1783'e değin).
1789	Fransız Devrimi.
1792	Fransız Devrim savaşları (1802'ye değin).
1794	Semafor telgrafın geliştirilmesi.
1798	Nelson'un, Fransız donanmasını Nil'deki muharebede yenilgi uğratması.
1799	Napolyon Fransa'nın başına geçmesi.
1803	Napolyon savaşları (1815'e değin).
1805	Austerlitz ve Trafalgar Muharebeleri. İlk torpido.
1807	Peninsular Muharebesi (1814'e değin). Başarılı ilk buharlı gemisi yolculuğunun yapılması.
1812	Napolyon'un Rusya'yı istila etmesi.
1815	Napolyon'un Waterloo'da kesin yenilgisi; Viyana Kongresi.
1825	İlk demiryolu hattının açılması.
1827	"İğne vuruşlu silah"ın bulunması.
1833	Elektrikli telgrafın geliştirilmesi.
1848	Paris, Viyana, Venedik, Berlin, Milano ve Parma'da devrim.
1853	Kırım Savaşı (1856'ya değin).
1859	İlk zırhlı firkateynin yapılması.
1861	Amerikan İç Savaşı (1865'e değin).
1862	Richard Gatling'in ilk makineli tüfeği geliştirmesi.
1863	Gettysburg Muharebesi; Lincoln'ün Bağımsızlık Bildirgesi.
1866	Avusturya-Prusya Savaşı.
1870	Fransız-Prusya Savaşı (1871'e değin); III. Napolyon'un azledilmesi.

1876		Telefonun bulunuşu.
1879		Zulu Savaşı.
1881		İngilizlerin Boerlere bağımsızlık vermesi.
1882		Mısır'ın İngilizler tarafından işgal edilmesi.
1884		Hiram Maxim'in ilk otomatik makineli silahı bulması.
1885		İlk denizaltının yapılması.
1887		Başarılı ilk otomobiller.
1894		Çin-Japon Savaşı (1895'e değin).
1895		Telsiz telgrafın bulunuşu.
1896		İngilizlerin Sudan'ı işgali (1898'e değin).
1899		Boer Savaşı (1902'ye değin).
1903		Uçağın ilk uçuşu.
1904		Rus-Japon Savaşı (1905'e değin).
1905		Birinci Rus Devrimi.
1906		İngilizlerin *Dreadnought* savaş gemisini denize indirmesi.
1914	28 Haziran	Avusturya Arşidükü Ferdinand'ın öldürülmesi.
	28 Temmuz	Avusturya'nın Sırbistan'a savaş açması; Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması.
	4 Ağustos	Belçika'nın Almanya tarafından işgalinin başlaması.
	5-10 Eylül	Marne Muharebesi; Almanya'nın 1918'e değin batıya ilerlemesi.
	Kasım	Osmanlı İmparatorluğu'nun Savaş'a girmesi.
1915	Nisan	İngilizlerin Dardanel'e saldırması.
	Mayıs	İtalya'nın Savaş'a girmesi.
1916		Savaşta ilk kez tankın kullanılması.
	Şubat-Haziran	Verdun Muharebesi.
	Temmuz-Kasım	Somme Muharebesi.
	Ağustos	Romanya'nın Savaş'a girmesi.
1917		Stratejik bombalama için ilk kez uçak kullanılması.
	Şubat	Almanya'nın denizaltı savaşını başlatması.
	Şubat	Rusya'da cumhuriyetçi devrim.
	Nisan	ABD'nin Almanya'ya savaş açması.
	Ekim	Bolşevik Devrimi'nin Rusya Cumhuriyeti'ni sona erdirmesi.
	Aralık	Romanya'nın Almanya'ya yenilmesi.

1918	Mart	Almanya'nın batıdaki 'Michael Savunması'nın başlaması.
	Mart	Rusya ile Almanya arasında Brest-Litovsk Barışı.
	Temmuz	Müttefiklerin karşı saldırısının başlaması.
	Ekim	Osmanlı İmparatorluğu'nun barış yapması.
	Kasım	Avusturya ile Almanya'nın mütareke imzalaması; Batı Cephesi'nde ateşkes.
1919		Versailles Antlaşması.
1920		Fransa'nın Maginot Hattı'nı yapmaya başlaması.
1926		Sıvı yakıt kullanan füze.
1929		New York Borsası'nın çökmesi.
1933		Hitler'in Almanya'da Şansölye olması ve yeniden silahlanmaya başlaması.
1935		Uçakları belirlemede radarın kullanılması. Mussolini'nin Etyopya'yı işgali ve ilhakı (1936'ya değin).
1936		Almanya'nın Ren'i askerileştirmesi. İspanya İç Savaşı (1939'a değin).
1937		Stalin'in askeri tasfiyeye başlaması.
1938		Almanya'nın Avusturya'yı işgali. Çekoslovakya'nın parçalanması (1939'a değin).
1939		İlk helikopter uçuşu; turbo-jet uçağın deneme uçuşu.
	Mart	Almanya'nın Çekoslovakya'yı ilhak etmesi
	Ağustos	Rus-Alman Saldırmazlık Paktı (1941'e değin).
	1 Eylül	Almanya'nın Polonya'yı işgali.
	3 Eylül	İngiltere ile Fransa'nın Almanya'ya savaş açmaları.
1940	Nisan	Almanya'nın Danimarka ile Norveç'i işgal etmesi.
	Mayıs	Almanya'nın batıya saldırması: Belçika ile Hollanda'nın teslim olması; savaşta ilk kez paraşütün kullanılması. (Hollanda) Churchill'in İngiltere başbakanı olması.
	Haziran	Mussolini'nin Müttefikler'e savaş açması; Fransa'nın teslim oluşu.

	Eylül	Japonya, Almanya ve İtalya'nın ittifak anlaşması imzalaması.
1941	Mart	İngiliz-Amerikan ödünç verme-kiralama programının başlaması.
	Nisan	Rus-Japon Saldırmazlık Paktı (1945'e değin).
	Haziran	Almanya'nın Rusya'ya saldırması.
	7 Aralık	Japonya'nın Pearl Harbor'u bombalaması.
	11 Aralık	Almanya ile İtalya'nın ABD'ye savaş açması.
1942	Mayıs	Mercan Denizi Muharebesi.
	Haziran	Midway Muharebesi.
	Ekim	El Alamein Muharebesi'nin başlaması; V-2 füzesinin ilk atılışı.
	Kasım	Kuzey Afrika'ya İngiliz-Amerikan çıkartması.
	Kasım	Atomda zincirleme reaksiyonun elde edilmesi.
1943	Şubat	Stalingrad'daki Alman birliklerinin teslim olması.
	Temmuz	Kursk Muharebesi; Müttefiklerin Sicilya'ya çıkmaları.
	Eylül	Müttefiklerin İtalya'ya çıkmaları.
1944		Jet uçaklarının kullanıldığı ilk çarpışma.
	6 Haziran	Normandiya çıkartması.
	22 Haziran	Sovyet "Bagration Harekatı": Beyaz Rusya için savaş.
	Temmuz	Hitler'e suikast girişimi.
	Aralık	Bulge Savaşı.
1945	Şubat	Yalta Konferansı.
	Mart	Tokyo'nun bombalanması.
	Nisan	Okinava'nın işgal edilmesi.
	28 Nisan	Mussolini'nin asılması.
	30 Nisan	Hitler'in intihar etmesi.
	8 Mayıs	Almanya'nın koşulsuz teslim olması.
	Haziran	Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın onaylanması.
	6 Ağustos	Hiroshima'ya atom bombasının atılması.
	8 Ağustos	Rusların Mançurya'daki Japon birliklerine saldırması.
	9 Ağustos	Nagasaki'ye atılan ikinci atom bombasının Japonya'nın koşulsuz teslim olmasını sağlaması.
1946		Çalışabilen ilk bilgisayarın geliştirilmesi.

		Ho Şi Minh'in Kuzey Vietnam'daki Fransızlara saldırması (1955'e değin).
1947		Hindistan'ın bağımsızlığını kazanması.
1948	May	İsrail devletinin kuruluşu; birinci Arap-İsrail Savaşı.
1949		Sovyetler Birliği'nin atom bombası geliştirmesi.
		Kuzey Atlantik Antlaşması'nın imzalanması – NATO'nun oluşumu; Mao Zedung yönetiminde Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulması.
1950	Haziran	Kuzey Kore'nin Güney Kore'yi işgali: Kore Savaşı.
	Eylül	MacArthur'un karşı saldırısı.
	Ekim	Çin'in, Kuzey Kore'nin yanında savaşa girmesi.
1953	Mart	Stalin'in ölümü.
	Temmuz	Kore'de ateşkes imzalanması.
1954		Atom gücüyle çalışan ilk denizaltının denize indirilmesi.
	May	Fransızların Kuzey Vietnam'da, Dien Bien Phu'da yenilmesi.
	Temmuz	Cenevre Barış Antlaşması sonucu iki Vietnam kurulması.
	Kasım	Cezayir Savaşı'nın başlaması (1962'ye değin).
1956		İkinci Arap-İsrail Savaşı; sonuçsuz kalan Süveyş çıkartması.
1957		Sovyetler Birliği'nin ilk uyduyu fırlatması.
1958		Charles de Gaulle'un Fransa devlet başkanı olması (1969'a değin).
1960		Kıtalararası balistik füzenin geliştirilmesine başlanması.
1962		Fransa'nın Cezayir'in bağımsızlığını tanıması.
1965		ABD'nin Güney Vietnam'a yardımı artırması (1973'e değin).
1967		Üçüncü Arap-İsrail Savaşı.
1968		Kuzey Vietnam'in Tet Saldırısı'nı başlatması.
1972		Lazer güdümlü bombanın ("akıllı bomba") ilk kullanımı.
1973		Amerikalıların Vietnam'dan çekilmesi. Dördüncü Arap-İsrail Savaşı.

1979	Rus güçlerinin Afganistan'ı işgali (1989'a değin).
1980	Cruise füzelerin konuşlandırılmasına başlanması.
	İran-Irak Savaşı (1988'e değin).
1981	Ronald Reagan'ın ABD Başkanı olması (1989'a değin).
1982	Falkland Savaşı.
1989	George H.W. Bush'un ABD Başkanı olması (1993'e değin);
	Rusya'nın, arkasında karışıklık bırakarak Afganistan'dan çekilmesi.
1990	Irak'ın Kuveyt topraklarına girmesi: Körfez Savaşı (1991'e değin).
1991	Cruise füzelerinin, Körfez Savaşı'nda ilk kez kullanılmaları.
	Hırvatistan ile Slovenya'nın Yugoslavya'dan ayrıldıklarını açıklamaları: İç savaş (1992'ye değin).
1992	Birleşmiş Milletler gücünün Somali'ye müdahalesi (1994'e değin).
1992	Bosna'da savaş çıkması (1996'ya değin).
1993	Bili Clinton'un ABD Başkanı olması (2001'e değin).
	Rusya'nın, denetimi sağlayabilmek için Çeçenistan'a müdahale etmesi (1996'ya değin).
1996	Usame bin Ladin'in Sudan'dan Afganistan'a geçmesi.
1998	Kosovo'da savaş çıkması (1999'a değin).
1999	Rus kuvvetlerinin yeniden Çeçenistan'ı işgal etmesi.
2001	George W. Bush'un ABD Başkanı olması.
	Usame bin Ladin'in ABD'ye 11 Eylül saldırısını planlaması.
	ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin Afganistan'ı işgal etmesi.
2003	ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin Irak'ı işgal etmesi.

Sözlük

A

abluka Bir liman ya da ikmal yolu gibi stratejik bir yerin [her türlü ulaşıma] kapatılması.

ağır silahlar Füze atan silahlar (özellikle her türlü top, sahra silahları).

alay Bir albayın komutasındaki [bölüklerden oluşan–çn] büyük bir askeri birlik.

amok savaşı Daha çok Endonezya'da rastlanan, birkaç savaşçının çılgın çıkışıyla savaşın sonunun belirlenmesi [Malaya dilinde cinnet, psikolojide, birinin ansızın önüne geleni öldürmeye başlaması durumu–çn].

arkebüz 15. ve 16. yüzyıllarda kullanılan, tüfekten daha küçük bir ateşli silah.

armada [İspanyolca silahlanmış anlamına gelen–çn] Savaş gemilerinden oluşan büyük donanma.

Astsubay (NCO) [Bir subayın komutasında, belirli yetkiyle erlerin gözetimini, eğitimini üstlenen–çn] Örneğin çavuş, başçavuş vb. askerlerdir.

ateş fırtınası [Bir maddenin kütlesinin varlığından ötürü sahip olduğu iç enerjinin, kütle ve sabit kütlede sıcaklık arttıkça atması nedeniyle–çn] Bombalanan bir kentte, çıkan yangının yarattığı hava boşluğundan ötürü yangının kentin büyük bölümünü kaplaması.

B

B-52 bombardıman uçağı 1950'lerde geliştirilen, 1960'larda da yapılan, Sovyetler Birliği'ne karşı stratejik nükleer savaşta kullanılması düşünülen bombardıman uçağı; Kuzey Vietnam ile Irak'a karşı yürütülen konvansiyonel savaşta çok etkili olmuştur.
balistik füze Çıkışı güdümlü, düşüşü serbest olan füze.
balistik Mermi ve füzelerin hareketlerini inceleyen bilim dalı.
Bar Lev Hattı İsrail'in, 1967'deki altı gün süren Arap-İsrail Savaşı sonrasında, Sina Yarımadası'ndaki yerleri korumak amacıyla, Süveyş Kanalı boyunca oluşturduğu [ve zamanın İsrail Genel Kurmay Başkanı'nın adını taşıyan–çn] savunma hattı; 1973'teki Yom Kippur Savaşı'nda çok etkisiz kalmıştır.
Britanya Seferi Kuvvetleri (BEF) Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nda, Büyük Britanya ordusunun Fransa'daki birliklerine verilen ad.
Bf 109 Messerschmitt tarafından tasarlanan, İkinci Dünya Savaşı'nda kullanılan Alman avcı uçağı.
bırakışma Taraflar arasındaki çatışmanın durdurulması; ateşkes.
bombard Büyük kalibreli, barutlu topların ilk örneklerinden biri.
Bombardıman Komutanlığı Sir Arthur Harris'in yönetimindeki İngiltere Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin (RAF, Royal Air Force), İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'ya karşı stratejik bombalamalarını yürüten birim.
borda ateşi Savaş gemisinin bir yanındaki bütün topların birlikte ateş etmesi.
bölük İki ya da daha çok mangadan oluşan askeri birlik.
burç Dörtgen bir savunma surunun ya da kalenin çıkıntılarından her biri.
burg Ortaçağ kalesi ya da surlarla çevrili kent [için kullanılan Almanca sözcük–çn].
burgu mancınık İp ya da kullanılan diğer malzemenin bükülmesi, sonra da boşaltılmasından güç alarak gülle atan mancınık türü.
"Büyü" İkinci Dünya Savaşı sırasında Birleşik Amerika tarafından yakalanan ve çözülen Japon deniz sinyallerinin kod adı.

C

casus belli Savaş gerekçesi.
catty Yaklaşık 600 gr. eşdeğeri bir Çin ağırlık birimi.
centuria [Yaklaşık 6.000 kişiden oluşan–çn] Roma lejyonunda 60-70 kişiden oluşan ana birim.
centurion [Roma ordusunda, 70-80 kişiden oluşan–çn] Birliğin komutanı.

cephane sandığı İçinde cephane ya da başka donanım bulunan büyük, su geçirmez sandık.
chassepot 19. yüzyıl sonlarında kullanılan mekanizmalı Fransız tüfeği.
chasseur à pied Fransız [mekanize] hafif piyadesi.
chasseur Çok hızlı hareket edebilmek üzere eğitilen Fransız piyade ya da süvarisi.
chevauchée At sırtında bir tür gidiş.
chevaux-de-frises Tel örgünün önüne, sivri madeni uçları dışa dönük sopaların yerleştirildiği [1600'lerin ortasında Friesland'da kullanılan, bu nedenle de "Friesland atları" adı verilen–çn] savunma hattı.
CIA - Merkezi Haber Alma Örgütü 1947'de kurulan, ABD'nin, ülke dışındaki bütün haber alma harekâtlarından sorumlu kurum.
cirit İnce, uzun mızrak.
Combined Bomber Offensive İkinci Dünya Savaşı'nda, Kraliyet Hava Kuvvetleri Bombardıman Komutanlığı ile Birleşik Amerika Sekizinci ve On Beşinci Hava Kuvvetleri'nin harekâtlarını birleştirmek üzere Müttefikler Yüksek Komutanlığı tarafından tasarlanan stratejik bombalama planı [Operation Pointblank–çn] ki, Sir Arthur Harris işbirliği yapmayı reddetmiştir.
condottiere [*condotta* diye bilinen–çn] Paralı askerlerin başındaki komutan.
Cruise füzesi Bilgisayarla yönlendirilen, alçaktan uçarak hedefe yönelik önceden belirlenen yolu izleyen, isabet gücü yüksek füze; 1991'de, Körfez Savaşı'nda çok etkili olmuştur.
cuirassier Bir *cuirass* (zırhlı göğüslük) taşıyan, ağır silahlı Fransız süvarisi.

Ç

çakmaklı tüfek Barut hakkını ateşlemede çakmaktaşı kullanan ateşli silah.
çıkıntı Askeri bir cephenin ileri uzanan bölümü.
çıkış Bir tür saldırı.
Çiçek savaşları Meksika Vadisi'nde, 15. yüzyıl ile 16. yüzyılın başlarında Aztekler ile komşuları arasında, köleleştirme ya da kurban etme amacıyla birbirlerinden tutsak almayı amaçlayan çatışma.
çizgi düzeni Düşmanla savaşa girecek bütün savaş gemilerinin arka arkaya sıralandıkları bir deniz savaşı düzenidir.

D

deniz piyadesi Karada da savaşmak üzere eğitilen ve donatılan deniz birlikleri.
derinlemesine saldırı Savunmaya zarar veren, düzenli yıkıma neden olan saldırı.
derinliğine savunma Saldıranın ilerlemesini yavaşlatmak amacıyla çok yoğun biçimde yerleştirilen, birbirleriyle bağlantılı savunma noktalarından oluşan ağ.
diretnot HMS *Dreadnought* (1906) modeli, birörnek kalibrede ağır toplarla silahlandırılmış, büyük bir savaş gemisi.
dizlik Yunan ve Roma piyadesinin giydiği [bacağı koruyan] zırhlı dizlik.
dört kollu demir Madeni kolları olan küçük, demir çapa.
dragoon Ağır silahlı süvari; 16. yüzyılda, at üstünde yol alan, ama savaşa yaya olarak katılan asker.
dromon İki sıra kürekçinin bulunduğu Bizans savaş gemisi.

E

eyer kaşı Bir eyerin arkasındaki çıkıntı.

F

falanj Özellikle mızrak taşıyan yaya askerlerden oluşan bir kümeye verilen ad.
falconet Küçük bir top.
fırkateyn Büyüklük açısından pruva hattı gemisinden sonra gelen deniz aracı.
fitilli tüfek Kama boşluğundaki bir yuvaya yerleştirilen fitilin yavaş yanmasıyla ateşlenen tüfek.
Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN) Cezayir'de, 1954-1962 arasında Fransa'ya karşı savaş yürüten cephenin adı.

G

galeas Kadırgadan daha büyük ve ağır olan, kürekli 16. yüzyıl gemisi.
garnizon Bir askeri tesise yerleşen birlikler.
gerilla Taciz verici taktikler uygulayan, düzensiz milislere verilen ad.
gladius Romalıların, iki yanı keskin, kısa kılıçları.
görevlendirme Bir subaya yetki verme.
görünmez [hayalet] bombardıman uçağı Düşmanın radarlarını etkisiz kılmak üzere, tasarım, bilgisayar, özel malzeme ve yol anlamında karmaşık teknolojiler kullanan uçak.

H

haber alma [istihbarat] Askeri üstünlük sağlayabilmek için bir düşman ya da olası uzlaşmazlık konusunda bilgi toplanması.
halberd 15. ve 16. yüzyıllarda kullanılan, ucunda bir balta ve mızrak olan uzun silah.
Harrier Dikine ya da kısa pistlere iniş ya da kalkış yapabilen [V/STOL = Vertical/Short Take off and Landing–çn] savaş uçağıdır; İngilizler tarafından Falkland Savaşı'nda, Birleşik Amerikalı deniz piyadelerince de Körfez Savaşı'nda kullanılmıştır.
hastati "mızraklı" Roma lejyonunda, *manipulus*'da *cirit* ve *gladius* ile silahlı askerlerden oluşan ilk hat.
hava savunma ateşi Uçaksavarlardan çıkan şarapnel.
havan topu Bomba ya da ağır gülle atan kısa top.
hegemonya Bir ulusun bir başka ulus üzerindeki üstünlüğü.
Hellcat F6F avcı uçağı İkinci Dünya Savaşı'nda, Pasifik'te, Japonlara karşı hava üstünlüğü sağlayan Amerikan avcı uçağı.
Hetairoi "atlı muhafızlar" MÖ 4. yüzyılda, aristokrat Makedonlardan oluşan seçkin bir birlik
Ho Şi Minh Yolu Kuzey Vietnam tarafından, Güney Vietnam'a sızmayı kolaylaştırmak amacıyla Laos ve Kamboçya'da yapılan yol; Amerikalılar, Kuzey Vietnam liderinin adıyla anmışlardır.
hoplit Klasik Yunan'da, *falanj* savaşında eğitilen köylü-savaşçılar.
Hurricane 1930'ların sonlarında Kraliyet Hava Kuvvetleri için yapılan, İngiltere Savaşı'nın kazanılmasında yaşamsal katkısı olan iki savaş uçağından biri (ayrıca bkz. **Spitfire**).
hypastist "kalkanlılar" MÖ 4. yüzyılda, merkezde yer alan ve genellikle süvarinin arkasından gelen Makedon piyadeler.

I-İ

Impi Zulu savaşçılarının oluşturdukları askeri düzen.
iğneli tüfek İlk kez Prusya ordusunun kullandığı, çabuk doldurulmaya elverişli, arkadan dolma tüfek.
istihkamcı Düşmana ulaşmak, savunmayı delmek ya da mayın döşemek üzere siper ya da tünel kazan askerlere verilen ad.

J

jäger Prusya hafif piyadesi.

K

kadırga Tek güvertesi olan, uzun, alçak, hem yelken hem de kürekle gidebilen savaş gemisi.
kalibre Bir silahın namlusunun ya da merminin çapı.
kamikaze [Japonca anlamı] "tanrısal rüzgâr" İkinci Dünya Savaşı'nda, bomba yüklü uçaklarla Amerikan gemilerine intihar saldırısı yapanlara verilen ad.
karabina Atlıların kullandıkları, kısa namlulu hafif ateşli silah.
karavel 15. ve 16. yüzyıllardaki [iki ya da üç Latin yelkeni olan–çn] yelkenli gemi.
karrak 14. ve 15. yüzyıllarda Akdeniz'de kullanılan büyük, yelkenli gemi.
kohort MÖ 8. yüzyıl sonlarından sonra, Roma lejyonunun üç *manipulus*'dan, yaklaşık 480 askerden oluşan temel taktik ve yönetsel birimi.
kolordu Genellikle iki ya da daha çok alaydan oluşan askeri birlik.
komando birimi Düşman topraklarında faaliyette bulunan askeri birim.
Komintern (Üçüncü) Komünist Enternasyonali, Sovyetler Birliği'nin egemenliğinde, komünist partilerin birliği; 1943'te, İkinci Dünya Savaşı'ndaki komünist olmayan müttefiklere karşı bir iyi niyet gösterisi olarak Stalin tarafından dağıtıldı.
Kriegsmarine İkinci Dünya Savaşı'nda Alman deniz kuvvetleri.
kruvazör 25.000-35.000 ton taşıyabilen, zırhlı, hızlı savaş gemisi.
kulverin Küçük, dar namlulu, uzak mesafeye atış yapabilen top.

L

Landwehr 17 ile 40 yaş arasında olup da bir başka askeri hizmete gönderilmeyen Prusya milis gücü.
lejyon Roma ordusunda, 5.000-6.000 askerden oluşan, on *kohort*'a bölünmüş temel birim.
levazım subayı Birliklerin ulaşımı, levazım sağlanması ve ikmalinden sorumlu subay.
lojistik [ikmal] Orduların hareketinin sağlanması ve desteklenmesi.
Luftwaffe Alman hava kuvvetleri.

M

Vietnam Askeri Yardım Komutanlığı (MACV) Vietnam'daki Amerikan birliklerinin komuta merkezi
Magino hattı Fransızların, Almanların Fransa'yı işgal etmelerini önlemek için yaptıkları, ama 1940'ta aşılan savunma hattı.
makineli silah Hızlı ve sürekli ateş edebilen silah.

mancınık Gülle atan savaş silah (ayrıca bkz. **burgu mancınık**).
manga Küçük askeri birlik.
manipulus İki *centuria*'dan oluşan, Roma falanjının ve lejyonun ilki olan, küçük ("bir avuç") taktiksel birim.
mızrak At üstündeki savaşta düşmana yöneltilen, ucu sivri çelikten tahta kargı.
mızrak Uzun, tahta, ucunda sivri demir ya da çelik uç olan, yaya askerler tarafından kullanılan silah.
Mihver güçler/devletler 1936'da Nazi Almanya ile Faşist İtalya'nın oluşturduğu, 1940'ta Japonya'nın, sonra da Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Slovakya ve Hırvatistan'ın katıldığı ittifak.
milis Gerektiğinde göreve çağrılan ya da çağrılabilecek olan, sivillerden oluşan askeri güç.
Minié mermisi [Ağızdan dolma yivli silahlarda kullanılan, geliştirenlerden Claude-Etienne Minié'nin adıyla anılan–çn] Merminin tabanındaki oyuk, barut hakkının namluya rahat doldurulmasını, ama atışta barut gazının basıncı ile şişip yivleri doldurarak setleri kavramasını sağlayan, böylece isabet gücü artan mermi.
misket bomba Parçalandığında birçok küçük bomba atan [parça tesirli–çn] bomba.
müstahkem mevki Kale ya da surlarla çevrili kule.

N

NATO (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü) 1952'de, ABD, İngiltere, Kanada, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Danimarka, Norveç, İzlanda, İtalya ve Portekiz tarafından kurulan, aynı yıl Yunanistan ile Türkiye'nin, 1954'te de Batı Almanya'nın katıldığı, Sovyet karşıtı ortak savunma gücü.

O

OAS Cezayir'in Fransız kalmasını savunan bir terör örgütü.
obüs Dik açıyla ateş edebilen, merminin inişi ve çıkışı güçlü olan kısa bir top.
onager Antik ve Ortaçağ savaşlarında kullanılan, bükülen bir halatın serbest bırakılmasından güç alarak 3,6 kg ağırlığındaki bir taşı 450 metreye fırlatabilen, tek kollu mancınık.
ordre mince 18. yüzyılda Fransız piyadesinin taklit ettiği, Prusya'nın dar çizgi düzeni.
ordre profonde 18. yüzyılda Fransız piyadesinin uyguladığı, derin sütun düzeni.

ordu grubu Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nda, İngilizler, Amerikalılar ve Almanlar tarafından uygulanan, [belli bir bölgedeki–çn] ordu birliklerini kontrol eden karargâhlardır. Bu çok-ordulu, çok-kolordulu, çok-tümenli karargâhlar, başlıca harekâtların yürütülmesinde harekât düzeyinde yönetim sağlamak için gerekli olmuşlardır.

P

panzer tümeni Bir Alman zırhlı tümeni.
paralı asker Sadece para için savaşan asker.
pezetairoi MÖ 4. yüzyılda profesyonel Makedon piyadesi.
pilum Roma *javelin*'i; ince, uzun mızrak.
Pirus Zaferi Yüksek bir bedel karşılığı kazanılan zaferlere verilen ad; Epir Kralı Pirus'un Heraclea'da Romalılara karşı kazandığı [ama neredeyse ordusunun tamamını yitirdiği-çn] zafer nedeniyle böyle adlandırılmıştır.
pistol Küçük bir silah.
piyade Yaya savaşan asker.
polis Eski Yunan'da kent-devleti.
principe Roma lejyonunda, *manipulus*'un, *gladius* ve *javelin* ile silahlanmış ikinci hattı.
pruva hattı gemisi/yelkenli gemi Gemilerin savaşta çizgi şeklinde ateş hattı oluşturmaları.

R

RAF (Kraliyet Hava Kuvveti) Büyük Britanya hava kuvvetlerinin adı.
Reichswehr 1920'lerde Alman ordusu.

S

salkım atışı Ateş edildiğinde parçalara ayrılan küçük demir bilyeler kümesi.
SAS (Hava Kuvvetleri Özel Birliği) 1941'de, düşman hatlarının arkasına sızmak, şaşırtmak, bilgi toplamak ve saldırmak üzere Albay David Sterling tarafından oluşturulan İngiliz birliği.
satrap Antik Çağda Pers eyalet yöneticisi.
***schiltron* düzeni** İskoçların, Ortaçağ savaşlarında, kargı kullanan askerlerle oluşturdukları düzen.
scutum İçe kıvrık, dikdörtgen Roma kalkanı.
sepoy [7. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar] Avrupa tarzında savaşmak üzere eğitilen Hintli asker.

Serbest ateş bölgesi (Vietnam Savaşı) Güney Vietnamlı nüfusun boşaltıldığı, hareket ettiği görülen her insanın düşman varsayılacağının açıklandığı bölge.
silahşor Ortaçağ sonlarında, ağır silahlı, genellikle atlı asker.
Spitfire İkinci Dünya Savaşı'ndaki temel İngiliz savaş uçağı.
SS (*die Schutzstaffel* - "savunma bölüğü") Seçkin Nazi bölüğüne verilen ad.
storm troops SA (Sturmabteilung) 1917-1918 arasındaki seçkin Alman savaşçı birliği; sonraki tarihlerde (1920'lerden 1930'lara değin) Nazi Partisi'nin yarı askeri birimleri için de aynı deyim kullanılmıştır.
Strategic Bombing Survey İkinci Dünya Savaşı sırasında, Müttefik bombardımanının Alman savaş ekonomisi üzerindeki etkilerinin irdelenmesi.
su bombası Denizaltılara karşı suya atılan patlayıcı bomba.
süngü Göğüs göğüse savaşta kullanılan, bir tüfeğin namlusuna takılan, ucu sivri bıçak.
süvari At binmiş asker.

T

tabur Birkaç bölükten oluşan askeri birlik.
tahkim edilmiş mevzi Küçük bir savunma.
talim Askerlik becerilerini ve düzenlerini uyum içinde yapabilme eğitimi.
tam armalı gemi Ahşap, üç ya da dört direkli, itici güç sağlamak için kare, yana hareketi kolaylaştırmak için de üçgen yelkenler ("Latin yelken") taşıyan yelkenli gemi (önce 15. yüzyılda Avrupa'da geliştirilmiştir).
tam zırh takımı [Kalkan, miğfer, göğüs zırhı, dizlik vb. zırhların tamamından oluşan–çn] Zırh takımı.
taneli barut Bileşimlerinin ayrışmasını önlemek için [bir sıvı ile karıştırılıp kalıplarda dondurularak kurutulduktan sonra ince, ama çok ince olmayan bir toz halinde ufalanarak–çn] küçük tanecikler olarak hazırlanan barut (yaklaşık 1430'da Avrupa'da bulunmuştur).
teke tek taktikler Gemi gemiye [ya da göğüs göğüse, çok yakın, merkezden denetim olanağı neredeyse hiç olmayan–çn] savaş taktikleri (çizgi düzeni ile karşılaştırın).
tercio İlk kez 1534'te İspanyollar tarafından oluşturulan piyade düzeni.
terfi verilen subay Amerikan İç Savaşı sırasında kullanılan, tam komuta yetkisi verilen geçici bir rütbe; çatışma sonrasında, Birlik subayları olağan rütbelerine dönmüşlerdir.
thetes Yunan kent devletlerinde topraksız yoksullar.

timar Askerlik hizmeti karşılığı verilen toprak parçası.
top muylusu [Top kundağının yanlarında bulunan-çn] Topun geçmesi için açılmış delikler.
torpido Bir uçaktan, gemiden ya da denizaltıdan suya salınan [kendi dümeni ve pervanesiyle sualtında gidebilen–çn] ve hedefte patlayan bir silah.
trace italienne Yaklaşık 1500'de, "modern tarz" olarak anıldığı İtalya'da geliştirilen, surların üzerinde, belirli aralıklarla yerleştirilen dörtgen burçlar olan geometrik biçimde tasarlanmış kale tekniği.
triarii "üçüncü hattakiler" Roma lejyonunda, *manipulus*'un kargı ile silahlanmış üçüncü hattı.
trireme Yüksek hız yapabilen, boynuzlamak için gerekli donanımı bulunan, üç sıra kürekçisi olan Yunan ya da Roma kadırgası.
tugay komutanı Bir tugayın komutasını üstlenen subay.
tugay Alaylardan oluşan birlik.
tüfek 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar çok kullanılan, ağır, yivsiz, uzun namlulu, omuza dayayarak ateş edilen ateşli silah.
tümen Sayısı üç ile beş arasında değişen tugaydan oluşan, karargâhı bulunan askeri birlik.

U-Ü
U-boat (*Unterseeboot*) Alman denizaltısı.
"Ultra" İkinci Dünya Savaşı'nda, Almanların üst düzey haberleşmesinin kırılmasına dayanan Müttefik haber almasının kod adı.
USAF Birleşik Amerika Hava Kuvvetleri.
üçlü düzen Her biri, 70-80 kişiden oluşan iki *centuria*'yı içeren on *manipulus*'un birbiri ardında [önde *hastati*, ortada *principe*, arkada da *triarii*–çn] üç hat oluşturarak sıralandığı geleneksel Roma savaş düzeni.

V
V-1 İkinci Dünya Savaşı'nda Alman uçan bombası [güdümlü füzesi–çn].
V-2 İkinci Dünya Savaşı'nda Alman [balistik] füzesi.
velites Roma lejyonunda (yaya ve atlılar dahil) hafif silahlı ve akıncı askerler.
Viet Kong [Vietnam dilinde, "Vietnamlı komünistler" anlamına gelen *Viêt Nam Công Sàn*'ın kısaltılmışı olan ve Viet Minh'in "komünist" olduğunu anlatmak amacıyla–çn] Viet Minh'i gözden düşürmek için kullanılan ad.
Viet Minh 1950'lerde, Vietnam'da Fransızlara karşı gerilla savaşı veren [Vietnam dilinde "Vietnam'ın Bağımsızlığı İçin Birlik" anlamına gelen *Viêt Nam Dôc Lâp Dông Minh Hôi*'nin kısaltılmışı olan–çn] askeri güç.

W

Waffen SS (silahlı SS) Heinrich Himmler'in SS'leri tarafından oluşturulan ve eğitilen, savaş alanlarında çok etkili olmakla birlikte, karşıtlarına yönelik fanatik yaklaşımlarından ötürü sayısız gaddarlığın da elebaşı olan seçkin tümen.

Wagenburgen 15. yüzyılda, Bohemya'da Husçular tarafından kullanılan, çiftlik arabalarından oluşturulan hareketli kaleler.

Wehrmacht Alman silahlı kuvvetleri.

Y

yanıltma Şaşırtan saldırı.

yıpratma Düşmanın gücünü zayıflatmak amacıyla sürekli saldırmak.

yivli tüfek Namlusunun içinde, kurşuna hız veren ve daha iyi yönlendiren sarmal oluklar bulunan tüfek.

Z

"Zero" avcı uçağı İkinci Dünya Savaşı'nın başında, uçuş menzili ve yeteneği Müttefikler için çok şaşırtıcı olan Japon avcı uçağı.

Zırhlı En büyük ve ağır silahlı deniz aracı.

zorunlu askerlik Silahlı kuvvetlere katılmanın zorunlu olması.

Seçilmiş Kaynakça

Okuyuculara uygun olduğu düşünülerek burada daha çok İngilizce kaynaklara yer verilmiştir. Özel ya da önemli düşünülen çalışmalar yıldızla belirtilmişlerdir.

Savaşla ilgili birçok genel tarih kitabı arasında altı çalışma öne çıkmaktadır:

A. Vagts, A *History of Militarism* (Londra, 1959);

H. Delbrück, *History of the Art of War within the Framework of Political History* (4 cilt, Westport, 1975-1985);

J. Keegan, *A History of Warfare* (New York, 1993);

J.F.C. Fuller, *A Military History of the Western World* (2 cilt, New York, 1957);

R.L. O'Connell, *Of Arms and Men. A History of War, Weapons and Aggression* (Oxford, 1989);

W.H. McNeill, *The Pursuit of Power. Technology, Armed Force and Society since AD 1000* (Oxford, 1983).

Bunlara ek olarak M. Howard, *War in European History*'de (Oxford, 1976) seçtiği konuyu 143 sayfaya sığdırarak mucizeye yaklaşmıştır.

Savaşın nedenlerine ilişkin genel çalışmalar da çoktur. E. Luard, *War in International Society. A Study in International Sociology* (New York, 1986) en hırslılarından, G. Blainey, *The Causes of Wars* (Londra, 1976) ise (aslında yalnızca 1700 sonrasını ele alsa da) en okunabilir olanlardandır. R.I. Rotberg - T.K. Rabb, *The Origins and Prevention of Major Wars* (Cambridge, 1988) gerek genel kuramları, gerek özgül örnekleri ele alan birçok deneme içermektedir.

Savaşa hazırlanma ve savaşı yürütmeyle ilgili en dikkate değer çalışmalar şunlardır:

E.N. Luttwak, *Strategy. The Logic of War and Peace* (Cambridge, Mass., 1987);

P. Paret, ed., *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age* (Princeton, 1986);

W. Murray - A. Bernstein - M. Knox, eds, *The Making of Strategy. Rulers, States and War* (Cambridge, 1994);

M. van Creveld, *Command in War*'da (Cambridge, Mass., 1985), savaşın, savaşı denetleme konumunda olanlara sunduklarının nefis bir değerlendirmesini, J. Keegan, *The Face of Battle. A Study of Agincourt, Waterloo and the Somme*'da (Londra, 1976), savaşın doğrudan katılanlara sunduklarının eşsiz bir görünümünü vermektedir. Batı'da savaşa kimi sınırlar koymaya yönelik değişik girişimler, M.E. Howard - G. Andreopoulos - M.R. Shulman, eds, *The Laws of War. Constraints on Warfare in the Western World*'e (New Haven, 1994) katkıda bulunanlar tarafından incelenmiştir.

Batı tarzı savaşta çok önemli olmakla birlikte, teknolojinin askeri yansımaları 1945'e değin çok ilgi çekmemiştir; hatta konuyla ilgili dikkate değer çalışmalar 1980'li yıllarda ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu konuda onur, Batı genişlemesinde teknolojinin katkısını irdeleyen Daniel R. Headrick'in üçlüsünündür: *The Tools of Empire. Technology and European Imperialism in the Nineteenth Century* (Oxford, 1981); *The Tentacles of Progress. Technology and Transfer in the Age of Imperialism, 1850-1940* (Oxford, 1988); and *The Invisible Weapon: Telecommunications and International Politics, 1851-1945* (Oxford, 1992). Ayrıca (başlığına karşın) Avrupa üzerinde yoğunlaşan M. van Creveld'in genel incelmesine de bkz. *Technology and War from 2000 to the Present* (New York, 1989).

Donanmaların ve deniz gücünün işlevlerine ilişkin geniş incelemeler için bkz. J. Glete, *Navies and Nations. Warships, Navies and State Building in Europe and America, 1500-1860* (2 cilt, Stockholm, 1993); C.S. Gray, *The Leverage of Seapower. The Strategic Advantage of Navies in War* (New York, 1992); G. Modelski - W.R. Thompson, *Seapower in Global Politics* (Londra, 1988). Son olarak, savaş açmanın yaşamsal önemi (ki, bu kitabın başlıca konusudur) ile ilgili olarak da bkz. L. Neal, *War Finance* (3 cilt, Aldershot, 1994).

Bu kitabın kapsadığı, şu ya da bu zamandizinsel dönemdeki savaşlarla ilgili çalışmalara katkıda bulunanlar değinmekteyseler de, Jeremy Black'in iki kitabı son beş yüz yılı kapsamaktadır: *War and the World. Military Power and the Fate of Continents, 1450-2000* (New Haven, 1998) ve *War: Past, Present and Future* (Stroud, 2000).

BÖLÜM 1. PİYADENİN KÖKENİ

Çizimli inceleme, Y. Yadin, *The Art of Warfare in Biblical Lands in the Light of Archaeological Study* (2 cilt, Londra, 1963) bulunabilir ve okunabilir olsa da, Yakındoğu'daki savaşlara ilişkin kapsamlı bir döküm bulunmamaktadır. A. Ferrill, *The Origins of War* (New York, 1985), uzman olmyanlar için, eski Yakındoğu ile Mısır'daki çarpışmalara ilişkin genel bölümler içermektedir.

Büyük ölçüde, Yunan'daki savaş alanları ile seferlerin izledikleri yolları konu alan, W.K. Pritchett'nin anıtsal çalışması *The Greek State at War* (5 bölüm, Berkeley, 1971-1991) ve ona eşlik eden *Studies in Ancient Greek Topography*'nin (8 cilt, Berkeley, 1965-1993) sürekli yayımlanmasının sonucu olarak, Yunan askeri tarihi alanı son yirmi yılda çok gelişmiştir. MÖ 5. yüzyıldaki Yunan savaşları şu kitaplara konu olmuştur:

P. Greenhalg'ın ciddi çalışması *Early Greek Warfare: Horsemen and Chariots in the Homeric and Archaic Ages* (Cambridge, 1973);

G. Ahlberg, *Fighting on Land and Sea in Greek Geometric Art* (Stockholm, 1971);

*J. Latacz, *Kampfparänese, Kampfdarstellung und Kampfwirklichkeit in der Ilias, bei Kallinos und Tyrtaios* (Münih, 1977).

Taktik, strateji ve hoplitin gelişmesine ilişkin güvenilir ve okunabilir kitaplar şunlardır:

*F. Adcock, *The Greek and Macedonian Art of War* (Berkeley, 1957); P. Ducrey, *Warfare in Ancient Greece* (New York, 1986);
Y. Garlan, *War in the Ancient World* (New York, 1975);
özellikle de *J.K. Anderson, *Military Theory and Practice in the Age of Xenophon* (Berkeley, 1970).
J. Hackett, ed., *A History of War in the Ancient World* (Londra, 1989);
J. Warry, *Warfare in the Classical World* (New York, 1980);
P. Connolly, *Greece and Rome at War*'da (Londra, 1981) değerli haritaların ve planların yanı sıra bazı ilginç sanat yaratıları da bulunmaktadır.
*V.D. Hanson, *The Western Way of War. Infantry Battle in Classical Greece* (New York, 1989);
V.D. Hanson, ed., *Hoplites: The Ancient Greek Battle Experience*'de (Londra, 1991) hoplit çarpışmanın ortamı ve deneyimi kapsanmıştır.
Yunan savaşlarının toplumsal ve ekonomik sorunları da şu kitaplara konu olmuştur:
V.D. Hanson, *Warfare and Agriculture in Classical Greece* (Pisa, 1983);
J.P. Vernant, ed., *Problemes de la guerre en Grece ancienne* (Paris, 1968);
Y. Garlan, *Recherches de poliorcetique grecque* (Paris, 1974).
Yunan silahlar ve zırhları hâlâ A. Snodgrass'ın çalışmalarına dayanmaktadır: *Early Greek Armour and Weapons* (Edinburgh, 1964) ve *Arms and Armour of the Greeks* (Ithaca, 1967).
J. Lazenby, *The Spartan Army* (Westminster, 1985);
G. Bugh, *The Horsemen of Athens* (Princeton, 1988);
J. Best, *Thracian Peltasts and their Influence on Greek Warfare* (Groningen, 1969), Yunan savaşında bölgecilik ve uzmanlaşma konusundaki çok iyi çalışmalar arasındadır. D. Kagan, *New History of the Peloponnesian War*'da (4 cilt, Ithaca, 1969-1987), kısa ama öz olarak MÖ 430 ile 404 arasındaki başlıca kara ve deniz savaşlarının dökümü bulunmaktadır.

BÖLÜM 2. FALANJDAN LEJYONA

Yunan savaşının uzun ve karmaşık öyküsünü kapsayan bir çalışma olmamakla birlikte, uzmanlaşmış birçok çalışma bir araya getirildiğinde genel bir özet elde edilebilir: *W.W. Tarn, *Hellenistic Military and Naval Developments* (Cambridge, 1930) biraz eski, ama hâlâ değerli bir bakış sunmaktadır. Daha kapsamlı olan, H. Delbrück, *Warfare in Antiquity*'nin (Westport, 1975) birinci cildi; J. Kromayer - G. Veith, *Heerwesen und Kriegführung der Griechen und Romer* (Munich, 1928); *H. Launey, *Recherches sur les armées hellénistiques*'dir (Paris, 1949).
Büyük İskender'in, askeri boyutunu da ayrıntılı olarak ele alan yaşamöyküsüne ilişkin çok sayıda kitap arasında N.G.L. Hammond'un *Alexander the Great: King, Commander, and Statesman* (Londra, 1981), yazarın Yunan askeri tarihine ilişkin yaşam boyunca edindiği uzmanlığı yansıtmaktadır. J.F.C. Fuller, *The Generalship' of Alexander the Great* (Londra, 1960); D. Engels, *Alexander the Great and the Logistics of the Macedonian Army* (Berkeley, 1978) ile A.M. Devine'in bir dizi makalesi (*Phoenix* [1983, 1986] ve *Ancient World* [1985, 1986, 1987]) seferleri ve savaşları tam olarak kapsamaktadır.
Asker kiralamaya yönelik giderek artan uygulama G.T. Griffith, *Mercenaries of the Hellenistic World* (Cambridge, 1935); H.W. Parke, *Greek Mercenary Soldiers*'de (Oxford, 1933) yer almaktadır. Yunan kentlerinin tahkim edilmeleri ve büyük surlar A.W. Lawrence, *Greek Aims in Fortification* (Oxford, 1979) ile F.E. Winter, *Greek Fortifications*'da (Toronto, 1971) iyi işlenmişlerdir. F.W. Marsden, iki ciltlik *Greek and Roman*

Artillery'de (Oxford, 1969-1971) mancınığın gelişmesi ve kuşatmaları irdelemektedir. B. Bar-Kochava, *The Seleucid Army* (Cambridge, 1976), [Büyük İskender sonrasında, MÖ 323-47 arasındaki] Ardıllar'ın orduları konusundaki tek uzmanlaşmış kitaptır. Gerek E.L. Wheeler, *Stratagem and the Vocabulary of Military Trickery* (Leiden, 1988), gerek D. Whitehead, *Aineias the Tactician: How to Survive Under Siege* (Oxford, 1990), Yunan askerlik biliminin gelişen tarzını tartışmaktadırlar.

Roma ordusunun ilk zamanlarına ilişkin yoğun kaynak vardır. Uzman olmayanların ulaşabilecekleri arasında

F.E. Adcock, *The Roman Art of War under the Republic* (Oxford, 1940);

E. Gabba, *Republican Rome, the Army, and the Allies* (Oxford, 1976); L. Keppie, *The Making of the Roman Army* (Totowa, 1984);

H.M.D. Parker, *The Roman Legions* (Oxford 1971) bulunmaktadır.

Cumhuriyetteki insangücü ve askere almaya ilişkin önemli sorunlar

P.A. Brunt'un anıtsal kitabı *Italian Manpower, 225 BC-AD 14*'ün (Oxford, 1971) yanı sıra, L. Keppie, *Colonisation and Veteran Settlement in Italy, 47-14 BC* (Londra, 1980); C. Nicolet, *The World of the Citizen in Republican Rome* (Londra, 1983) vardır. J.A. Brisson, ed., *Problèmes de la guerre à Rome* (Paris, 1969); J. Suolahti, *The Junior Officers of the Roman Army in the Republican Period* (Helsinki, 1955); P. Couissin, *Les armes romaines* (Paris, 1926), cumhuriyet dönemindeki lejyon örgütlenmesi ile düzeni üzerinde durmaktadırlar.

BÖLÜM 3. ROMA TARZI SAVAŞ

İmparatorluk lejyonlarına ilişkin sayısız değerlendirme vardır. Uzman olmayanlar için en ulaşılabilir olanlar, belki de şunlardır:

G. Webster, *The Roman Imperial Army* (3. baskı, Londra, 1985);

G.R. Watson, *The Roman Soldier* (Londra, 1983);

M. Grant, *Armies of the Caesars* (New York, 1974).

İmparatorluk stratejisi ve askeri gücün rolüne ilişkin daha geniş ve tartışmalı konular şunlarda ele alınmaktadır:

*E. Luttwak, *The Grand Strategy of the Roman Empire* (Baltimore, 1976);

A. Ferrill, *The Fall of the Roman Empire: The Military Explanation* (Londra, 1986);

B. Isaac, *The Limits of Empire: The Roman Army in the East* (Oxford, 1990);

*C.R. Whittaker, *Frontiers of the Roman Empire* (Baltimore, 1994).

E. Wheeler, Romalıların büyük stratejilerine ilişkin değişik yaklaşımları *The Journal of Military History,* lvii (1993), s. 7-41 ve 215-240'ta irdelemektedir.

Lejyonlarda asker tutmanın giderek büyüyen sorunu ve bu kadar uzun bir profesyonel hizmetin koşulları, E. Birley, *The Roman Army. Papers 1929-1986* (Amsterdam, 1988); R Davies, *Service in the Roman Army* (New York, 1989) ve J.C. Mann, *Legionary Recruitment and Veteran Settlement during the Principate*'da (Londra, 1983) kapsanmaktadır.

Siviller ile lejyonerler arasında sonraki sorunlar için bkz. R. MacMullen, *Soldier and Civilian in the Later Roman Empire* (Cambridge, Mass., 1963). İmparatorluk döneminde Roma askeri donanımı ile altyapı giderek karmaşıklaşmıştır:

A. Johnson, *Roman Fans* (Londra, 1983); H.R. Robinson, *The Armour of Imperial Rome* (Londra, 1975);

M. Bishop and J. Coulston, *Roman Military Equipment* (Londra, 1993); V.A. Maxfield, *The Military Decorations of the Roman Army* (Londra, 1981). Lejyoner olmayan güçler için bkz. G.L. Cheesman, *The Auxilia of the Roman Imperial Army* (Oxford,

1914); P.A. Holder, *Studies in the Auxilia of the Roman Army from Augustus to Trajan* (Oxford, 1980) ve daha yeni olan D.B. Saddington, *The Development of the Roman Auxiliary Forces from Caesar to Vespasian* (49 BC-AD 79) (Harare, 1982).

Roma'nın direnşli düşmanlarıyla yaptığı değişik savaşlar çok sayıda mükemmel anlatımda incelenmiştir. Başlangıç için J.F. Lazenby, *Hannibal's War* (Warminster, 1978); G. Webster, *The Roman Invasion of Britain* (Londra, 1980), M. Fentress, *Numidia and the Roman Army* (Oxford, 1979) ve I. Rossi, *Trajan's Column and the Dacian Wars* (Londra, 1971)'a bakılabilir. Roma gemileri ve deniz güçleri için L. Casson, *The Ancient Mariners* (Londra, 1959) ile *Ships and Seamanship in the Ancient World* (Princeton, 1971); J. Rouge, *La marine dans l'antiquité* (Paris, 1975); özellikle de C.G. Starr, *The Roman Imperial Navy* (New York, 1941). Genel olarak antik kürekli gemiler konusunda *J.S. Morrison and R.T. Williams, *Greek Oared Ships 900-322 BC* (Cambridge, 1968) temeldir.

BÖLÜM 4. ROMA SURLARI ÜZERİNE

Okuyucu, Ortaçağ askeri tarihine ilişkin iki genel kitaba pek az güvenmelidir. Birincisi olan Philippe Contamine, *War in the Middle Ages* (Oxford, 1984), Avrupa'nın önde gelen Ortaçağ askeri tarihçisi tarafından yapılan araştırmayı içermektedir (ancak 1970'lerin sonunda yapılmış olması, araştırma dünyasının otuz yıl gerisine düşürmektedir). Güncelleştirilmiş bir *apparatus criticus* [bir metne yapılan önemli ve temel ekleme–çn] içeren gözden geçirilmiş bir Fransızca baskısı 1992'de yayımlanmıştır. İkincisi, J.-F. Verbruggen, *The Art of War in Western Europe during the Middle Ages, from the Eighth Century to 1340* (Amsterdam-New York, 1977), çok güzel bir sentez sunmaktadır; ama araştırma 1954'ten önce yapılmıştır ve ne yazık ki özgün Hollanda dilindeki baskıdaki dipnotları içermemektedir.

Belirli konulara ilişkin önemli ve görece yeni birçok kitap Contamine'in ortaya koyduğu geleneksel görüşleri değiştirmiştir:

*J. Bradbury, *The Medieval Siege* (Woodbridge, 1992) ve R. Rogers, *Latin Siege Warfare in the Twelfth Century* (Oxford, 1992), B.S. Bachrach, "Medieval Siege Warfare: A Reconnaissance", *Journal of Military History,* Iviii (1994) ile birlikte okunduğunda, Ortaçağ askeri tarihinin ele alınış biçiminin kökten yeniden düşünülmesi gereğini ortaya koymaktadır. K.R. DeVries'in öncü çalışması *Medieval Military Technology* (Peterborough, 1992) da bu alanın yeniden düşünülmesi gereğini desteklemektedir. Ortaçağ askeri demografisinin yeniden yorumlanması için vazgeçilmez olan, *K.-F. Werner, "Heeresorganisation und Kriegsführung im deutschen Königreich des 10. und 11. Jahrhunderts", *Settimane di Studio del Centra Italiano di studi sull'alto Medioevo* (2 cilt, Spoleto, 1968) içinde s. 791-843'tür.

Haçlı seferleri öncesi için bu bölümde yapılan yorumlar şunlara dayanmaktadır:

*B.S. Bachrach, *Merovingian Military Organization, 481-751* (Minneapolis, 1972);

Armies and Politics in the Early Medieval West (Londra, 1993);

The Anatomy of a Little War: A Diplomatic and Military History of the Gundovald Affair (568-586) (Boulder, 1994). 11. yüzyıl ve sonrası için J. Gillingham'ın parlak makalelere bakınız:

"Richard I and the Science of War in the Middle Ages", J. Gillingham - J.C. Holt, ed, *War and Government in the Middle Ages. Essays in Honour of J.O. Prestwich* (Woodbridge, 1984) içinde s. 78-91; "William the Bastard at War", C. Harper-Bill, C. Holdsworth - J.L. Nelson, ed, *Studies in Medieval History Presented to R. Allen Brown* (Woodbridge, 1989) içinde s. 141-158; *"War and Chivalry in the *History of William*

the Marshall" , P.R. Cross - S.D. Lloyd, ed, *Thirteenth Century England,* (Woodbridge, 1990) içinde s. 1-13.

İngiltere ile igili temel kitaplar *C. Warren Hollister, *Anglo-Saxon Military Organization* (Oxford, 1962) ile *The Military Organization of Norman England* (Oxford, 1965); kimi ilginç yeniden yorumlamalar sunan R. Abels, *Lordship and Military Obligation in Anglo-Saxon England* (Berkeley, 1988) ve ansiklopedik olan J.H. Beeler, *Warfare in England, 1066-1189*'dur (Ithaca, 1971). İspanya için bkz. James Powers, *A Society Organized for War: the Iberian Municipal Militias in the Central Middle Ages, 1000-1284* (Berkeley, 1988); Almanya için de bkz. Germany, L. Auer, *Studien zum Heer der Ottonen und der ersten Salier (919-1056)* (Bonn, 1985).

Haçlı seferlerine gelince, *R.C. Smail, *Crusading Warfare 1097-1193* (Cambridge, 1956) ve C. Marshall, *Warfare in the Latin East, 1192-1291* (Cambridge, 1992) temel kitaplardır; haçlıların epey ötesine uzanan bir yetkin başvuru kitabı olan D.C. Nicolle, *Arms and Armour of the Crusading Era, 1050-1350* (2 cilt, New York, 1988) ile desteklenmelidir. Bizans, J. Haldon, *Byzantine Praetorians (Bonn,* 1984); M.C. Bartusis, *The Late Byzantine Army: Arms and Society, 1204-1453* (Philadelphia, 1992); J.R. Partington, *A History of Greek Fire and Gunpowder* (Cambridge, 1980) gibi birçok teknik çalışmada yeterince ele alınmıştır.

R.H.C. Davis, *The Medieval Warhorse* (Londra, 1989), ciddi biçimde hataları olsa da yararlıdır. C. Gillmore, "Practical Chivalry: The Training of Horses for Tournaments and Warfare", *Studies in Medieval and Renaissance History,* n. s. xiii (1992), s. 7-29, atlı savaşı anlayabilmek için temeldir. J. Bradbury, *The Medieval Archer* (New York, 1985) da güdümlü silahlar açısından yaşamsaldır. Denizle ilgili olarak bkz. R.W. Unger, *The Ship in the Medieval Economy, 600-1600* (Londra, 1980); A.R. Lewis and T.J. Runyan, *European Naval and Maritime History, 300-1500* (Bloomington, 1985); John H. Pryor, *Geography, Technology, and War. Studies in the Maritime History of the Mediterranean, 649-1571* (Cambridge, 1988); J. Hayward, *Dark Age Naval Power: A Reassessment of Frankish and Anglo-Saxon Seafaring Activity* (Londra, 1991). Hepsinde çok yararlı kaynakçalar bulunmaktadır.

Tahkimat ile ilgili yararlı bilgiler *J.-F. Finó, *Fortresses de la France medievale* (3. baskı, Paris, 1977); R.A. Brown, *English Castles* (3. baskı, Londra, 1976); C.L. Salch, *Dictionnaire des châteaux et des fortifications du Moyen Age en France*'da (Strasbourg, 1979) bulunabilir. Ancak bu konu, gerek askeri tarih, gerek savaş tarihi açısından çok zayıf kavramlaştırılmıştır. Karşılaştırmak için bkz. B.S. Bachrach (R. Aris ile birlikte), "Military Technology and Garrison Organization: Some Observations on Anglo-Saxon Military Thinking in Light of the Burghal Hidage", *Technology and Culture,* xxxi (1990), s. 1-17 ve B.S. Bachrach'ın kısa bir değerlendirme makalesi için bkz. *Albion,* xxiv (1992) içinde s. 301-304.

BÖLÜM 5. YENİ SİLAHLAR, YENİ TAKTİKLER

Bölüm 4'teki kaynakçada yer alan Verbruggen ile Contamine'in genel araştırmaları dışında, *P. Contamine, *Guerre, Etat et societé à la fin du môyen age. Etudes sur les armées des rois de France, 1337-1494* (Paris: The Hague, 1972) geç Ortaçağ Fransa'sındaki askeri örgütlenmeye ilişkin temel çalışmadır; toplu yazıları, *La France aux XIVe et XVe siècles. Hommes, mentalités, guerre et paix* (Londra, 1981) da bu dönemde savaşın incelenmesi için yararlı birçok şey içermektedir. İngiltere ile ilgili olarak, H.J. Hewitt, *The Organization of War under Edward III, 1338-62* (Manchester-New York, 1966) çok daha yüzeysel ise de, lojistiğe verdiği ağırlıkla savaşın incelenmesine modern bir yak-

laşım benimser. M.G.A. Vale, *War and Chivalry. Warfare and Aristocratic Culture in England, France and Burgundy at the End of the Middle Ages* (Londra, 1981) savaşta soyluların rolüne hem ağırlık verir, hem de savunur; "New Techniques and Old Ideals: the Impact of Artillery on War and Chivalry at the End of the Hundred Years War", C.T. Allmand, ed., *War, Literature and Politics in the Late Middle Ages* (Liverpool, 1976) içinde s. 57-72'deki denemesi ise, topun yararını ve etkisini tartışır. B.H. St. J. O'Neil, *Castles and Cannon* (Oxford, 1960), büyük topun gelişmesini mimari gelişmeyle ilişkilendirir. K.A. Fowler, ed., *The Hundred Years War* (Londra, 1971), birçok bilim insanının denemelerini içeren yararlı bir birikimdir; aralarında, C.F. Richmond, "The Keeping of the Seas during the Hundred Years War: 1422-1440", *History,* xlix (1964), s. 283-298'de, dönemin getirdiği sınırlamalar çerçevesinde deniz savaşının katkı ve sınırlarını tartışmaktadır. *C.J. Rogers, "The Military Revolutions of the Hundred Years' War", *Journal of Military History,* lvii (1993), s. 241-278, geç Ortaçağ'daki askeri gelişmelere ilişkin tartışmaya önemli bir katkıdır. En yaygın askeri elkitabının yayılması için bkz. C. Allmand, "The *De Re Militari* of Vegetius in the Middle Ages and the Renaissance", C. Saunders - F. Le Saux - N. Thomas, ed., *Writing War. Medieval Literary Responses to Warfare* (Woodbridge & Rochester, NY, 2004) içinde s. 15-28.

BÖLÜM 6. BARUT DEVRİMİ

1500 dolaylarında Avrupa'da ortaya çıkan askeri değişiklikler çok ilgi çekmiştir. Bkz. *G. Parker, *The Military Revolution. Military Innovation and the Rise of the West, 1500-1800* (Cambridge, 1988; revised edn, 2000); C.J. Rogers, ed., *The Military Revolution Debate* (Boulder, 1995). Bu zamanlardaki askeri değişikliklerle ilgili diğer çalışmalar arasında şunlar da bulunmaktadır: C. Cresti - A. Fara - D. Lamberini, eds, *Architettura militare nell'Europa del XVI secolo* (Siena, 1988); A. Guillerm, *La pierre et le vent. Fortifications et marine en Occident* (Paris, 1985); J.R. Hale, *Renaissance War Studies* (Londra, 1984); *S. Pepper - N. Adams, *Firearms and Fortifications. Military Architecture and Siege Warfare in Sixteenth-Century Siena* (Chicago, 1986). Son zamanlarda, J.M. Ostwald, "Vauban's siege legacy in the war of the Spanish Succession" (Ohio State University PhD thesis, 2002) nedeniyle kuşatma savaşına ilişkin anlayışımız dönüşüm geçirmiştir. Ayrıca Jeremy Black'ın editör olduğu iki kitaba da bkz. *War in the Early Modern World* (Londra, 1999) –bütün dünyadaki savaşlara ilişkin bölümler içerdiğinden (alışılmadık biçimde) başlığına çok uygun olan bir derleme– ve Avrupa üzerine dört, Avrupa'nın dışındaki dünya üzerine de iki bölümü olan *The Cambridge Illustrated Atlas of Warfare. Renaissance to Revolution, 1492-1792* (Cambridge, 1996).

BÖLÜM 7. YELKENLİ GEMİLER

*C.M. Cipolla, hâlâ yeni ve bilgilendirici olan nefes kesen bir çalışmayı otuz yıl önce üretmiştir: *Guns and Sails in the Early Phase of European Expansion 1400-1700* (Londra, 1965). A. Guillerm, *La pierre et le vent* ve G. Parker, *The Military Revolution* 'da ilgili bölümler olsa da, en önemli bölümler için bkz. çok iddialı bir karşılaştırmalı inceleme: J. Glete, *Navies and Nations* (bkz. s. 456). Akdeniz'de savaşın gelişmesi konusunda iki kitap öne çıkar: *J.F. Guilmartin, Jr, *Gunpowder and Galleys. Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the Sixteenth Century* (Cambridge, gözden geçirilmiş baskı, 2003); J.H. Pryor, *Geography, Technology and War. Studies in the Maritime History of the Mediterranean, 649-1571* (Cambridge, 1988). İngiliz donanmasının gelişimi için bkz. D.M. Loades, *The Tudor Navy. An Administrative, Political*

and Military History (Londra, 1992); B. Capp, *Cromwell's Navy. The Fleet and the English Revolution, 1649-1660* (Oxford, 1989) ve en önemlisi, *N.A.M. Rodger, *A Naval History of Britain* (bugüne kadar iki cildi yayımlanmıştır, Londra, 1997-2004): 1. cilt 660-1649'u, 2. cilt de 1649-1815'i kapsamaktadır. İspanyol deniz gücü için bkz. R.A. Stradling, *The Armada of Flanders. Spanish Maritime Policy and European War, 1568-1668* (Cambridge, 1992); C.J.M. Martin - G. Parker, *The Spanish Armada* (2. baskı, Manchester, 1999). Sonraki tarihlerdeki uzlaşmazlıklar için bkz. G. Symcox, *The Crisis of French Sea-Power 1688-1697* (The Hague, 1974); J. Pritchard, "From Shipwright to Naval Constructor: the Professionalization of Eighteenth-Century French Naval Shipbuilders", *Technology and Culture,* xxviii (1987), s. 1-25 ve *J. Ehrman, *The Navy in the War of William III 1689-97. Its State and Direction* (Cambridge, 1953).

BÖLÜM 8. YENİ DÜNYA'NIN FETHİ

İspanyolların Yeni Dünya'daki hızlı fetihlerinin dramatik öyküsü, 19. yüzyılın büyük anlatı tarihçilerinden, *Conquest of Mexico* (1843) ile *Conquest of Peru* (1847) ile bir yüzyılı aşkın bir süre standartlar oluşturan William H. Prescott'un imgelemine esin kaynağı olmuştur. *J. Hemming, *The Conquest of the Incus* (New York, 1970) yeni bir düzeye gelmiş, H. Thomas, *The Conquest of Mexico* (Londra, 1992) da yaklaşmıştır. Cortes'in seferlerine ilişkin anlatımı A. Pagden tarafından yetkin bir şekilde çevrilmiştir: *Letters from Mexico* (New Haven, 1986); kaptanı Bernal Diaz del Castillo'nun anlatımı da *The Conquest of New Spain*'dedir (Baltimore, 1963).

Peru için, Garcilaso de la Vega'nın *Royal Commentaries of the Incas*'ın (1617; Austin, 1966) ikinci cildi, bir İspanyol kaptanın melez oğlunun olaylara bakışını yansıtır. İspanyolların İnkalara karşı yürüttükleri savaştaki taktiklerini inceleyen en iyi çalışma J.F. Guilmartin. Jr. "The Cutting Edge: an Analysis of the Spanish Invasion and Overthrow of the Inca Empire, 1532-1549", K. Andrien - R. Adorno, ed, *Transatlantic Encounters* (Berkeley, 1991) içindedir. *I. Clendinnen's *Ambivalent Conquests: Maya and Spaniard in Yucatan, 1517-1570* (Cambridge, 1987), Yucatan'ın alınmasının tarihine ilişkin İngiliz dilindeki en iyi kitaptır.

16. yüzyıldaki bazı İspanyol din adamları Yeni Dünya'daki zalimliği eleştirmişlerdir. Rahip Bartolomé de Las Casas, *The Devastation of the Indies* (1552, Baltimore, 1992) askeri istismarı suçlamıştır. 16. yüzyıldaki başka rahipler de, yok etmenin boyutlarını gösteren karşı anlatıları oluşturmalarında yerli yazmanlara yardım etmişler ya da *codex* adı verilen resimli anlatılar kaleme almışlardır: Rahip Bernardino de Sahagun, *The Florentine Codex* (12 cilt, Santa Fe, 1950-1982) diye bilinen böyle metinlerden birinin ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur. Rahip Diego Duran bir başkasını üretmiştir: *Historia de las Indias* (2 cilt, Mexico, 1967). Ancak İspanya Kralı II. Filip bu gibi dökümleri yıkıcı bulduğundan, iki eleştiri de 20. yüzyıla gelinceye kadar yayımlanamamıştır. M. Leon-Portilla'nın *The Broken Spears* (Boston, 1962), ulaşılabilir biçimde bu yazının bir bölümünü özetlemektedir. *R. Hassig'in *Aztec Warfare* (Norman, 1988), eleştirel din adamlarından sağlanan bilgilere dayanarak yerlilerin savaşlarını incelemektedir. Brezilya için, J. Hemming'in *Red Gold: The Conquest of the Brazilian Indians* (Cambridge, 1978) çok iyidir.

İngiliz Kuzey Amerkası'na gelince, hatalı, ama okunabilir karşılaştırmalı döküm D. Leach, *Flintlock and Tomahawk*'dır (New York, 1966); P. Malone'un *Skulking Way of War* (Lanham, 1991), yerlilerin Avrupa teknolojisine uyumlarını çok iyi sergilemektedir. Kuzey Amerika'daki Felemenk askeri deneyimi, yerlilerle savaşın başlarına ilişkin var olan malzemenin çoğu savaş karşıtı anlatımlar içerdiğinden genellikle boşlanmaktadır.

Savaşa karşı olanlar F. Jameson tarafından *Narratives of New Netherland*'da (New York, 1909) çevrilmiştir; Manhattan'daki özgün kalenin mühendislik ayrıntıları A.J.F. Laer, *Documents Relating to New Netherland*'da (San Marino, 1924) bulunmaktadır.

Yeni Dünya'daki Fransız savaşına ilişkin yazılar Kanada üzerinde yoğunlaşma eğilimi göstermekte, Karayip bölgesi ise boşlanmaktadır; gene de bkz. G. Havard - C. Vidal, *Histoire de l'Amérique Française* (Paris, 2003) ve P. Boucher, *Cannibal Encounters* (Baltimore, 1992). Karayipler'de Drake konusunda, *the Hakluyt Society*'nin yayımladığı ciltler eşsizdir: K.R. Andrews, ed., *The Last Voyage of Drake and Hawkins* (Cambridge, 1972; 2nd ser. cxlii) ve M.F. Keeler, ed., *Sir Francis Drake's West Indian Voyage, 1585-1587* (Londra, 1981; 2nd ser. cxlviii).

BÖLÜM 9. HANEDAN SAVAŞLARI

Klasik olan C.W.C. Oman, *A History of the Art of War in the Sixteenth Century* (Londra, 1937), yaklaşımı artık eskimiş olsa da, hâlâ tek tek askeri olaylara ilişkin en ayrıntılı dökümleri vermektedir. Daha meydan okuyan –ama daha az olgusal ayrıntılar içeren– bakışlar için bkz.

*M.S. Anderson, *War and Society in Europe, 1620-1789* (Londra, 1988);

*J.R. Hale, *War and Society in Renaissance Europe, 1450-1620* (Londra, 1985);

Hale, *Renaissance War Studies* (Londra, 1984);

F. Tallett, *War and Society in Early Modern Europe, 1495-1715* (Londra, 1992).

Bu dönemdeki en çarpıcı ve önemli yeni sorgulama alanı lojistiktir; bkz. M. van Crevelt, *Supplying War. Logistics from Wallenstein to Patton* (Cambridge, 1977); ağır saldırılar ve yeni açılımlar için bkz. J.A. Lynn, ed., *Feeding Mars: Logistics in Western Warfare from the Middle Ages to the Present* (Boulder, 1993) ve G. Parker, *The Army of Flanders and the Spanish Road. The Logistics of Victory and Defeat in the Low Countries' Wars 1567-1659* (Cambridge, 1972; gözden geçirilmiş baskı, 2004). Savaşta teknolojinin değişmesinin önemini J.A. Lynn, ed., *Tools of War. Instruments, Ideas and Institutions of Warfare 1445-1871*'e (Urbana, 1989) katkıda bulunanlar vurgulamaktadırlar.

İtalya'daki savaşa en iyi yaklaşım, özenle seçilmiş örnek olaylarda bulunabilir: M. Mallett - J.R. Hale, *The Military Organization of a Renaissance State: Venice, c. 1400-1617* (Cambridge, 1984) ile Pepper - Adams, *Firearms and Fortifications* (bkz. Bölüm 6'daki kaynakça). Belki de egemen olan "Annales" tarih okulu savaşın önemine karşı çıkma eğiliminde olduğundan, modern Fransız savaşının başları daha az ele alınmıştır. Gene de bkz. F. Lot, *Recherches sur les effectifs des armées françaises des guerres d'Italie aux guerres de religion, 1494-1562* (Paris, 1962) ve P. Contamine, ed., *Histoire militaire de la France, i. Des origines à 1715* (Paris, 1992). İspanya için öncelik I.A.A. Thompson, *War and Government in Habsburg Spain, 1560-1620*'dedir (Londra, 1976). İspanya'nın Avrupa'da üstünlük için mücadelesi için bkz. G. Parker, *The Grand Strategy of Philip II* (New Haven, 1998); Parker, *Spain and the Netherlands, 1559-1659* (Londra, 1979; gözden geçirilmiş baskı, 1991); Parker, *The Dutch Revolt* (Londra, 1977; gözden geçirilmiş baskı, Harmondsworth, 1985). Otuz Yıl Savaşları'nı, başkalarının yanı sıra, G. Parker, *The Thirty Years' War* (Londra, gözden geçirilmiş baskı, 1997) ve H. Langer, *The Thirty Years' War* (Poole, 1980: özellikle savaşın toplumsal tarihi güçlüdür) kapsamıştır. British Isles'da savaş için bkz. J.P. Kenyon'un standart incelemesi *The Civil Wars of England* (Londra, 1998) ve zengin çözümlemeler içeren *C. Carlton, *Going to the Wars. The Experience of the British Civil Wars, 1638-51* (Londra, 1992) – belki de bugüne kadar, modern "savaşın yüzü"nün ilk zamanlarına en çok yaklaşandır.

BÖLÜM 10. ÇATIŞMA İÇİNDEKİ DEVLETLER

Modern Avrupa'nın başlarında savaş ve toplum ile ilgili genel çalışmalar için Bölüm 9'daki kaynakçaya bakınız. Sonraki yıllarda, XIV. Louis'nin askeri güçleri epey dikkat çekmiştir. 17. yüzyıldaki Fransız ordusu ile ilgili en tam tartışma J.A. Lynn, *Giant of the Grand Siecle: The French Army, 1610-1715*'tedir (New York, 1997). Bu kitapta askeri yönetim üzerine yapılan tartışma, D. Parrott, *Richelieu's Army: War, Government and Society in France, 1624-1642* (Cambridge, 2001) ile G. Rowlands, *The Dynastic State and the Army under Louis XIV: Royal Service and Private Interest, 1661-1701*'e (Cambridge, 2002) hem ek yapmış, hem de yerini almıştır. İki klasik, L. André, *Michel Le Tellier* (Paris, 1906) ve C. Rousset, *Histoire de Louvois* (4 cilt, Paris, 1862-1864), hâlâ okumaya değerdir; aynı şey, A. Corvisier, *Louvois* (Paris, 1983) için de geçerlidir. Deniz kuvvetleri konusunda, D. Dessert, *La Royale: Vaisseaux et marins du Roi-Soleil*'ye (Paris, 1996) yetişen hiçbir çalışma bulunmamaktadır.

Savaş ve seferlerin genel ele alınışıyla ilgili olarak bkz. J.A. Lynn, *The Wars of Louis XIV, 1667-1714* (Londra, 1999). P. Sonnino, *Louis XIV and the Origins of the Dutch War* (Cambridge, 1989), Güneş Kıral'ın politikasına ilişkin ilginç bir görüş içermektedir. Savaş ve dış politikaya ilişkin tartışmalarda, yaşamöyküleri yararlı ve yaygın bir yöntem olmuştur. Örneğin, bkz. J. Berenger, *Turenne* (Paris, 1987); C.C. Sturgill, *Marshall Villars and the War of the Spanish Succession* (Lexington, 1965). S. Baxter, *William III and the Defense of European Liberty, 1650-1702*'de (New York, 1966) Louis'nin süreğen düşmanının yaşamını ve yaptıklarını ele almaktadır. Louis'nin uzlaşmazlıklarının sonuncusu, İspanya Veraset Savaşı, sahneye İngiliz kaptanlarının en büyüğünü, Marlborough Dükü'nü çıkartır; başarıları, hiç de şaşırtıcı olmayan bir biçimde İngiliz yazarların dikkatlerini çekmiştir: Bkz. (onun soyundan gelen) Winston Churchill, *Marlborough: his life and times* (6 cilt, Londra, 1933); *D. Chandler, *Marlborough as a Military Commander* (Londra, 1973); *The Art of War in the Age of Marlborough* (Londra, 1976). Kara kuvvetleri için bkz. R.E. Scouller, *The Armies of Queen Anne* (Oxford, 1966).

Rusya'nın bir askeri güç olarak yükselişi konusunda *C. Duffy, *Russia's Military Way to the West* (Londra, 1981), büyük çarın kendisiyle ilgili olarak da V.O. Klyuchevsky, *Peter the Great*'e (New York, 1958) bakınız. Prusya'nın ortaya çıkışı için bkz. G. Ritter, *Frederick the Great: a Historical Profile*, çev. P. Paret (Berkeley, 1968); C. Duffy, *The Military Life of Frederick the Great* (New York, 1986). Aynı üretken yazar, Frederik'in Avusturyalı karşıtlarını *The Army of Maria Theresa*'da (Newton Abbot, 1977) tanımlar. 18. yüzyıldaki İngiliz kara kuvvetleri için bkz. J.A. Houlding, *Fit for Service: the Training of the British Army 1715-1795* (Oxford, 1981). Fransa'daki erata ilişkin en tamam istatistik araştırma A. Corvisier, *L'armée française de la fin du XVIIIe siècle au ministère de Choiseul: le soldat*'dır (2 cilt, Paris, 1964). L. Kennett, *The French Armies in the Seven Years'* War'da (Durham, NC, 1967) askeri yönetim ile ilgili iyi bir inceleme sunar.

İkmal için bkz. *G. Perjes, "Army Provisioning, Logistics and Strategy in the Second Half of the Seventeenth Century", *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*, xvi (1970); ayrıca, yukarıda s. 465'te değinilen van Creveld ile Lynn'in çalışmalarına da bakınız. Önemli bir konu olan tahkimat C. Duffy'nin üç çalışmasında gereğince incelenmiştir: Burada kapsanan dönemler için bkz. *The Fortress in the Age of Vauban and Frederick the Great, 1660-1789, Siege Warfare*, ii (Londra, 1985). Kuzey Amerika'daki savaş için *H.H. Peckham, *The Colonial Wars, 1698-1762*'deki (Chicago, 1964) kısa

girişe ve yetkin G.S. Graham, *Empire of the North Atlantic: the Maritime Struggle for North America*'ya (Toronto, 1958) bakınız. Philip Mason, Arthur Wellesley'nin seferlerinin yol açtığı Hindistan'daki uzlaşmazlıkların okunabilir bir dökümünü sunmaktadır: *A Matter of Honour: and Account of the Indian Army, its Officers and Men* (Londra, 1974). İngiliz merkezli bu görüş, başka bakış açılarıyla yumuşatılmalıdır: Seferler ve fetih siyaseti konularında bkz. P. Barua, "Military Developments in India, 1760-1850", *Journal of Military History*, lviii (1994), s. 599-614. Sepoy orduların oluşturulması konusunda bkz. J.A. Lynn, *Battle: A History of Combat and Culture*, (gözden geçirilmiş baskı, Boulder, 2005), Bölüm 5, "Victories of the Conquered: The Native Character of the Sepoy, 1740-1805" ve C. Wickremesekera, *"Best Black Troops in the World": British Perceptions and the Making of the Sepoy 1746-1805* (Manohar, 2002).

BÖLÜM 11. SİLAHLANAN ULUSLAR

Bu bölümde kapsanan dönemdeki uluslararası ilişkilerin en iyi incelemesi P.W. Schroeder, *The Transformation of European politics, 1763-1848*'dir (Oxford, 1994). P. Mackesy, *The War for America, 1775-1783* (Cambridge, Mass., 1965) ile *D. Higginbotham, *The War of American Independence: Military Attitudes, Policies, and Practice, 1763-1789* (New York, 1971), Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nı çok güzel ele alırlar. C. Royster, başladıktan sonra halkın savaşa ilişkin değişen duygularını *A Revolutionary People at War: the Continental Army and American Character, 1775-1783*'te (Chapel Hill, 1979) anlatır. Savaş sırasındaki Amerikan stratejisi için *R. Weigley, *The American Way of War*'daki (New York, 1973) enfes bölümlere bakılabilir. Yeni bakışlar için bkz. J. Shy, "Logistical Crisis and the American Revolution: an Hypothesis", J.A. Lynn, ed., *Feeding Mars: Logistics in Western Warfare from the Middle Ages to the Present* (Boulder, 1993) içinde.

Yeni bir çalışma Fransız bakışını tanımlar: *J. Delmas, ed. *Histoire militaire de France, ii, De 1715 à 1871* (Paris, 1992). Devrim öncesindeki reform dönemi konusunda bkz. S. Wilkinson, *The French Army before Napoleon* (Oxford, 1915); R. Quimby, *The Background of Napoleonic Warfare* (New York, 1957) – ki, en büyük erdemi İngilizce olmasıdır; J. Colin, *L'infanterie au XVIIIe siècle: la tactique* (Paris, 1907), Quimby'nin çok şey aldığı, daha özgün ve iyi bir çalışmadır. Devrim sırasındaki Fransız ordusuna ilişkin önemli çalışma *J.-P. Bertaud, *The Army of the French Revolution: from Citizen Soldiers to Instruments of Power*, çev. R.R. Palmer'dır (Princeton, 1988).

S.F. Scott, *The Response of the Royal Army to the French Revolution*'da (Oxford, 1978), eski kraliyet ordusunun, 1793'te resmen kaldırılıncaya kadarki bileşimini, eylemlerini ve yazgısını ele alır. Savaş ile ilgili olarak, bütün dönemi kapsayan nefis bir kısa giriş için bkz. G. Rothenberg, *The Art of Warfare in the Age of Napoleon* (Bloomington, 1978). Devrimci savaş tarzı konusunda, J.A. Lynn, *The Bayonets of the Republic: Motivation and Tactics in the Army of Revolutionary France, 1791-94* (1984, gözden geçirilmiş baskı, Boulder, 1996) vardır. Napolyaon Savaşları sayısız cilde esin kaynağı olmuştur: J. Tulard, *Napoleon: the Myth of the Saviour* (Londra, 1984), önemli bir uzman tarafından yazılmış modern bir yaşamöyküsüdür. Klasik, D. Chandler, *The Campaigns of Napoleon* (New York, 1966), hâlâ Napolyon'un taktikleri ve harekâtlarına ilişkin çok değerli bir dökümdür. Bu, daha eleştirel olan Owen Connelly, *Blundering to Glory: Napoleon's Military Campaigns* (Wilmington, 1988) ve daha yeni olan C.J. Esdaile, *The Wars of Napoleon* (Londra, 1996) ile desteklenmelidir. Ölümcül İspanyol hastalığı için bkz. D. Gates, *The Spanish Ulcer: a History of the Peninsular War* (1986). A.W. Palmer, *Napoleon in Russia*'da (New York, 1967), imparatorun en büyük yenilgisini ele alır.

Avusturya ve Alman askeri reformları konusunda başka çalışmalar için bkz. G. Rothenberg, *Napoleon's Great Adversaries: the Archduke Charles and the Austrian Army, 1792-1814* (Bloomington, 1982); W.O. Shanahan, *Prussian Military Reforms, 1786-1813* (New York, 1945); *P. Paret, *Torch and the Era of Prussian Reform* (Berkeley, 1966). E. Longford, Napolyon'un can düşmanının yaşamını anlatır: *Wellington* (2 cilt, New York, 1969-72). İngiltere'nin denizdeki zaferi C.D. Hall, *British Strategy in the Napoleonic War, 1803-1815*'te (Manchester, 1992) kapsanmıştır. E. Vincent, *Nelson: Love and Fame* (New Haven, 2004), İngiltere'nin en ünlü amiralinin yaşamının ayrıntılarını verir; D. Howarth da, *Trafalgar: the Nelson Touch*'da (Londra, 1969) en büyük zaferini tanımlar.

BÖLÜM 12. SAVAŞIN SANAYİLEŞMESİ*

Bu bölümün ilgilendiği konuda geniş bir yazın olması şaşırtıcı değildir. W. McElwee, *The Art Of War, Waterloo to Mons* (Bloomington, 1974), dönemin genel bir incelemesini verir. Kırım Savaşı için bkz. C. Hibbert, *The Destruction of Lord Raglan* (Londra, 1961) ve C. Woodham Smith, *The Reason Why* (Londra, 1965). G. Craig, *The Battle of Königgrätz* (Philadelphia, 1964), Yedi Hafta Savaşı'nın belirleyici meydan savaşının dayatmacı tanımını verir. D. Showalter, *Railroads and Rifles: Soldiers, Technology, and the Unification of Germany*'de (Hamden, 1975) teknolojinin Prusya üzerindeki etkisini parlak bir biçimde kapsar; M. Howard, *The Franco-Prussian War*'da (Londra, 1961) iyi bir askerlik tarihi dense de standart kalır.

Gerek okunabilirlik, gerek bilimsellik açısından Amerikan İç Savaşı ile ilgili en iyi tek ciltlik tarih, *J.M. McPherson, *Battle Cry of Freedom, The Civil War Era* 'dır (Oxford, 1988). Savaşla ilgili üçer ciltlik iki nefis tarih daha vardır: B. Catton, *The Centennial History of the Civil War* (Garden City, New York, 1961); S. Foote, *The Civil War, A Narrative* (New York, 1958). Savaşla ilgili birçok anı içinde Ulysses S. Grant, *Personal Memoirs of U.S. Grant* (New York, 1984) öne çıkar; Mark Twain, biraz abartmış olmakla birlikte, 19. yüzyıldaki İngilizce edebiyatın en iyi ürünleri olarak tanımlar. Son olarak, M. Shaara, *The Killer Angels* (New York, 1974) da unutulmamalıdır; Gettysburg Savaşı'nı parlak bir biçimde kurmaca olarak yeniden kurgulaması, bizlere savaşla ilgili olarak birçok tarih kitabından daha çok şey anlatmaktadır. Aynı şey, Konfederasyon'un 5. Teksas Alayı'nın yarı kurmaca tarihini benzer parlaklıkla anlatan J.W. Thomason, Jr., *Lone Star Preacher* (New York, 1941) için de geçerlidir.

BÖLÜM 13. DÜNYA SAVAŞINA DOĞRU

Avrupa ordularının Birinci Dünya Savaşı öncesinde profesyonelleşmesini değerlendiren birçok kitap vardır. I.E. Bond, *The Victorian Army and the Staff College, 1854-1914* (Londra, 1972), bu tür çabaların İngiltere'de karşılaştığı zorlukları anlatır. Fransız ordusunun 1870-1871'de yaşadığı feci yenilgiden sonra geçirdiği evrim için bkz. D.B. Ralston, *The Army of the Republic: The Place of the Military in the Political Evolution of France: 1871-1914* (Cambridge, Mass., 1967). G. Ritter, *The Sword and the Scepter, The Problem of Militarism in Germany* (2 cilt, Miami, 1970), Almanya tarafını yetkinlikle kapsar. Rusya'daki deneyimin arka planı için bkz. W.C. Fuller, Jr, *Civil-Military Conflict in Imperial Russia, 1881-1914* (Princeton, 1985). D. Walder, *The Short Victorious War, The Russo-Japanese Conflict, 1904-1905* (Londra, 1973), açık, okunabilir

---

* Professor John F. Guilmartin, Jr., Bölüm 12-17 ile ilgili kaynakçayı güncelleştirme inceliğini göstermiştir.

dökümdür. Avrupalı güçlerin sömürge savaşlarına ilişkin en iyi çalışmalar, D.R. Morris, *The Washing of the Spears, A History of the Rise of the Zulu Nation under Shako* ve *Its Fall in the Zulu War of 1879* (New York, 1965) ile T. Pakenham, *The Boer War*'dır (New York, 1979).

Birinci Dünya Savaşı'nın kökenlerine ilişkin yazın sayılamayacak boyuttadır. *L. Albertini, *The Origins of the War of 1914* (3 cilt, New York, 1952), savaşın çıkışı üzerine standart çalışma olma özelliğini korumaktadır.

G. Ritter, *The Schlieffen Plan: Critique of a Myth* (New York, 1958), Alman genelkurmayının hatalı varsayımlarını ortaya koyar. Alman planlama sürecinin kökenleri için bkz. A. Bucholz, *Moltke, Schlieffen and Prussian War Planning* (New York, 1991). Savaşa ilişkin İngiliz planlaması J. Gooch, *The Plans of War, The General Staff and British Military Strate0gy, 1900-1916*'dadır (New York, 1974); savaş öncesi planlamanın arka planı için de bkz. P. Kennedy, ed., *The War Plans of the Great Powers, 1880-1914* (Londra, 1979). S.R. Williamson, Jr. *The Politics of Grand Strategy. Britain and France Prepare for War, 1904-1914* (Cambridge, Mass., 1969), iki gücün birleşik planlaması konusunda çarpıcı bir döküm sunar.

BÖLÜM 14. BATI SAVAŞTA

Birinci Dünya Savaşı'nın en kapsamlı incelemesi hâlâ C.R.M.F. Cruttwell, *A History of the Great War, 1914-1918*'dir (Oxford, 1934); çıkmak üzere olan çok iyi bir çalışma da bulunmaktadır: Hew Strachan, *The First World War. Volume I: To Arms* (Oxford, 2004). Yakında çıkacak iki kitap daha vardır: Winston Churchill, *The World Crisis* (New York, 1930) kimi zaman çok çarpıcı iddialar ileri sürmekle birlikte, her okuyucuyu doyuracak kadar parlak bir biçemde yazılmıştır. L. Woodward, *Great Britain and the War of 1914-1918* (Boston, 1967) ise, savaşta tek bir ulusun yaşadıklarına ilişkin en iyi incelemedir. Savaşın başlıca Merkez Güçler açısından değerlendirilmesi için bkz. H.H. Herwig, *The First World War: Germany and Austria-Hungary, 1914-1918* (New York, 1997). J.H. Morrow, Jr., *German Air Power In World War I* (Lincoln, 1982), Büyük Savaş'ta hava gücünün etkin olamadığı yönündeki söylenceyi dağıtır ve savaşı ekonomik açıdan gökyüzündeki yerine yerleştirmektedir. F. Fischer, *Germany's Aims in the First World War* (İngilizce çevirisi, New York, 1967), sadece 1919'dan sonra Almanların yürüttükleri yanlış bilgilendirme kampanyasını yutanlar arasında tartışmalıdır. *J.M. Winter, *The Experience of World War I* (Oxford, 1989), sözcükler, resimler ve grafiklerle uyarıcı bir araştırma sunmaktadır.

Savaşın tek tek sonuçları üzerine önemli monografiar vardır. B. Tuchman, *The Guns of August* (New York, 1962), Clausewitz'e yönelik çok kötü ve büyük ölçüde haksız saldırılarına karşın, savaşın ilk ayındaki askeri harekâtlara ilişkin ilginç bir döküm vermektedir. T. Lupfer, *The Dynamics of Doctrine: The Changes in German Tactical Doctrine During World War I* (Leavenworth, 1981), savaşın taktik dinamikleri üzerinde yeniden düşünmeye ortam hazırlamakta, Timothy Travers'ın iki çalışması da Batı Cephesi'ndeki İngiliz ordusuna ilişkin görünümü kökten değiştirmektedir: *The Killing Ground. The British Army, the Western Front, and the Emergence of Modern Warfare, 1900-1918* (Londra, 1987); **How the War Was Won. Command and Technology in the British Army on the Western Front, 1917-1918* (Londra, 1992). M. Middlebrook, *The First Day on the Somme, 1 July 1916* (New York, 1972), savaşa, en çok acı çekenler, ön cephede çarpışanlar açısından karanlık bir bakış sunar. A. Home, *The Price of Glory, Verdun, 1916* (New York, 1962) da harekâtın dehşeti konusunda aynı ölçüde iyidir.

A.J. Marder, *From The Dreadnought to Scapa Flow* (6 cilt, Londra, 1961), İngiltere açısından deniz savaşının bir başyapıtıdır. H. Herwig, *The 'Luxury' Fleet. The Imperial German Navy, 1888-1918* (Londra, 1980), Alman deniz kuvvetlerinin garip faaliyetlerine ilişkin canlı bir döküm vermektedir. Havadaki savaş için bkz. J.H. Morrow, Jr., *The Great War in the Air. Military Aviation from 1909 to 1921* (Washington, 1993).

Savaş'tan sonra ortaya çıkan çok sayıda roman ve anı, 20. yüzyıl yazınının büyük hareketlerinden birini oluşturur; ancak büyük bölümü ABD'de edebiyatla uğraşan bilim insanları ve eleştirmenler tarafından boşlanmış ya da yanlış yorumlanmıştır. En iyi romanın, ön cephede savaşan askerlerin deneyimlerine dayanan F. Manning, *The Middle Parts of Fortune, Somme and Ancre 1916* (Londra, 1929) olduğu söylenebilir; G. Chapman, *A Passionate Prodigality, Fragments of Autobiography* (Londra, 1933), belki de Savaş ile ilgili en güzel ve içten özyaşamsal deneyimi yansıtmaktadır. C.S. Forrester, *The General* (Londra, 1936), kötü askeri önderliğin kötü bir portresini çizer. İngiliz askerlerin ölümlerinin sevdikleri üzerindeki korkunç etkiler konusunda V. Brittain, *Testament of Youth. An Autobiographical Study of the Years, 1900-1925* (Londra, 1933) bir kuşağın ölümünün akıldan çıkmayan bir portresini verir. Savaş üzerine yazılmış İngilizce şiirlere de birçok yerde ulaşmak olasıdır. J. Silkin, ed., *The Penguin Book of First World War Poetry* (Londra, 1979) iyi bir başlangıçtır. Savaş konusunda Almanların çok farklı tepkileri olduğunun da göz ardı edilmemesi gerekir: E. Jiinger, *Storm of Steel* (Londra, 1929), kahramanlık için *Pour le Mérite* kazanmış, ilk ağızdan yazılmış çarpıcı bir döküm sunar; sayısız kez yaralanmış bir asker ile her şeyin çok güzel olacağını düşünen bir kişi...

BÖLÜM 15. ÇATIŞAN DÜNYA VE BÖLÜM 16. DÜNYA SAVAŞTA

Birinci Dünya Savaşı'na ilişkin yazın yoğun diye nitelenirse de, İkinci Dünya Savaşı'na ilişkin yazın başa çıkılamayacak büyüklüktedir. *G. Weinberg, *A World at Arms. A Global History of World War II* (Cambridge, 1994), savaşın kapsamlı stratejik ve siyasal tarihi açısından elde edebileceğimize en yakın olandır. Savaşın yürütülmesinde yoğunlaşan bir kitap için bkz. *A.R. Millett - W. Murray, *A War to Be Won: Fighting the Second World War* (Cambridge, Massachusetts, 2000). *R. Spector, *The Eagle Against the Sun. The American War with Japan* (New York, 1984), Pasifik'teki savaşın çarpıcı bir incelemesini verir. G. Weinberg, *The Foreign Policy of Nazi Germany* (2 cilt, Chicago, 1970-80), savaşın kökenini anlamaya yarayacak arka planı sunar.

Monografik yazın da rafları doldurmaktadır. En iyileri arasında şunlar vardır:

M. Knox, *Mussolini Unleashed. 1939-1941, Politics and Strategy in Fascist Italy's Last War* (Cambridge, 1982), İtalya'daki rejimin ve askerlerin aldatıcı beceriksizliklerini çizer;

C. Sydnor, *Soldiers of Destruction. The Totenkopf Division* (Princeton, 1977), ideoloji ile savaşın Doğu Cephesi'nde yürütülmesi arasında ilişki kurar;

R. Paxton, *Parades and Politics at Vichy* (Princeton, 1966), Fransız askerlerin yenilgiye tepkileri üzerinde durur;

C. Thorne, *Allies of a Kind. The United States, Britain, and the War against Japan, 1941-1945* (Oxford, 1978), Pasifik'teki İngiliz-Amerikan ittifaklarının çalışmalarını derinlemesine inceler;

R.J. Overy, *The Air War, 1939-1945* (New York, 1982), göklerdeki savaşın en iyi anlatımını veren kitap olmayı sürdürür; *Overy, *Why the Allies Won* (New York, 1995), stratejik planlama ve kaynakların harekete geçirilmesinden harekâtlardaki beklenmeyen durumlara uzanan bir çözümleme yapar. Savaş boyunca yapılan seferlere ilişkin en iyi tarihlerden bazıları şunlardır:

D.M. Glantz - J. House, *When Titans Clashed: How the Red Army Stopped Hitler* (Lawrence, Kansas: 1995);
R.B. Frank, *Guadalcanal* (New York, 1990);
D. Graham - S. Bidwell, *Tug of War: The Battle for Italy: 1943-45* (New York, 1986);
E.J. Drea, *MacArthur's ULTRA: Codebreaking and the War against Japan, 1942-1945* (Lawrence, Kansas, 1992).
R.S. Rush, *Hell in Hürtgen Forest: An American Infantry Regiment's Ordeal and Triumph* (Lawrence, Kansas, 2001), karşıt Alman ve Müttefik birimlerin kayıtlarını parlak bir biçimde birleştirerek Amerika'nın taktik açıdan yetersiz oldukları söylemini yok eder. R.B. Frank, *Downfall* (New York, 1995), Japonya'nın yenilmesinin izini ayrıntılı olarak sürer ve gerisine Hiroşima ile Nagasaki'ye atom bombası atılmadan önce Japon önderlerin teslim olmayı düşünmeleri üzerine dayandırır.
Savaş ile ilgili resmi tarihlerin de doğruluk ve içtenlik açısından Birinci Dünya Savaşı'nın resmi tarihlerinden daha yüksek düzeyde olduklarına değinmek gerekir. İngilizcedeki en iyilerinden biri, stratejik bombalama üzerine olan incelemedir: C. Webster - N. Frankland, *The Strategic Air Offensive Against Germany* (4 cilt, Londra, 1994). Almanların resmi savaş tarihlerine ilişkin on bir cilt yeni yayımlanmıştır: *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*; Oxford University Press, altı cildin İngilizce çevirisini yayımlamıştır. Federal Almanya Askeri Tarih Dairesi'nin (zamandizinsel bir anlatım yerine konulara ve olaylara göre düzenlenmiş) bu girişimi, Wehrmacht'ın savaşa katılmasının, özellikle de Doğu Cephesi'ni açmasının altında yatan kriminal ideolojinin ölçüsünü vurgulaması açısından özellikle önemlidir.
Bu doğrultudaki diğer önemli çalışmalar şunlardır:
C. Streit, *Keine Kameraden. Die Wehrmacht und die sowjetischen Kriegsgefangenen, 1941-1945* (Stuttgart, 1978); İngilizce olarak da, *O. Bartov, *Hitler's Army. Soldiers, Nazis, and War in the Third Reich* (Oxford, 1991); *C.R. Browning, *Ordinary Men. Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland* (New York, 1992). Tarih araştırmalarının bu yeni dalgası, çoğu tarihçinin kuşkulandığını vurgular: Alman generallerin savaş sonrasındaki anılarının tümüyle güvenilmez oluşu ve biçemde bile entelektüel sahtekârlık.
1970'li yılların sonlarında tarihçilikle ilgili başlıca gelişmelerden biri, Müttefik zaferinde haber almanın yaşamsal öneminin ortaya çıkartılmasıdır. Bu tür kitapların en iyilerinden üçü yalnızca tarihsel kayıtların özenli çözümlemesi değildir; haber almaya bizzat katılanlar tarafından da yazılmışlardır: R. Bennett, *Ultra in the West. The Normandy Campaign, 1944-1945* (New York, 1979); P. Beesley, *Very Special Intelligence. The Story of the Admiralty's Operational Intelligence Centre, 1939-1945* (Garden City, 1977); *R.V. Jones, *Most Secret War. British Scientific Intelligence, 1939-1945* (Londra, 1978). Nihayet, *D. Glantz, *Soviet Military Deception in the Second World War* (Londra, 1989), Doğu Cephesi'ndeki Sovyet zaferinde Sovyet kandırmacalarının oynadığı yaşamsal rolü inceler.

BÖLÜM 17. SAVAŞ SONRASINDA DÜNYA

Son on yılda, İkinci Dünya Savaşı sonrasının askeri tarihine ilişkin nitelikli çalışmalarda artış olmuştur. Fransızların Vietnam deneyimleri konusunda Bernard Fall'ın çalışmalarına hâlâ özel olarak değinilmesi gerekir: *Street Without Joy. Insurgency in Indochina, 1946-1963* (Harrisburg, 1964); *Hell in a Very Small place. The Siege of Dien Bien Phu* (New York, 1967); *TheTwo Vietnams, A Political and Military Analysis* (New York, 1963). D. Pike, *PAVN: People's Army of Vietnam* (Novato, Kaliforniya: 1986), konuy-

la ilgili en iyi çalışmadır; büyük bir olasılıkla öyle de kalacaktır. Philip B, Davidson, *Vietnam at War, 1946-1975* (Novato, Kaliforniya: 1988), çatışmanın askeri tarihine ilişkin en iyi tek cilttir. Cezayir'deki Fransız deneyimi üzerine *A. Home, *A Savage War of Peace. Algeria, 1954-1962* (Londra, 1977), gerek yazın, gerek tarih açısından güçlü bir çalışmadır. Çatışmayla ilgili iki de çok güzel film söz konusudur: *The Battle of Algiers* ve *The Lost Command*. İngiltere'nin sömürgelerdeki birçok savaşının anlatımı arasında M. Hastings - S. Jenkins, *The Battle for the Falklands* (New York, 1983) siyasal ve stratejik arka planı harekâtların yürütülmesiyle ilişkilendirdiğinden özellikle önemlidir.

Amerika'nın "sınırlı" savaşlarının tarihçilerin büyük ölçüde ilgisini çekmesi şaşırtıcı değildir; ama stratejik önemi açısından en önemlisi olan Kore Savaşı ile daha az ilgilenilmiştir. T.R. Fehrenbach, *This Kind of War* (New York, 1964), hâlâ bu çatışmanın en iyi genel tarihidir. Amerika'nın imgesine verdiği zarardan ötürü Vietnam Savaşı çok ilgi çekmiştir. En ilginç monograflardan bazıları şunlardır: A.F. Krepinevich, Jr, *The Army and Vietnam* (Baltimore, 1986); R.H. Spector, *Advice and Support. The Early Years of the US Army in Vietnam, 1941-1960* (Londra, 1985); *After Tet. The Bloodiest Year in Vietnam* (New York, 1993); F. Snepp, *Decent Interval. An Insider's Account of Saigon's Indecent End Told by the CIA's Chief Strategy Analyst in Vietnam* (New York, 1977). Vietnam deneyimi, bu yüzyılda, Amerikalılar tarafından birçok –kurmaca ya da değil– yazının üretilmesine de yol açmıştır: Özellikle bkz. J. Webb, *Fields of Fire* (New York, 1978); F. Downs, Jr, *The Killing Zone. My Life in the Vietnam War* (New York, 1978) ile *Aftermath. A Soldier's Return from Vietnam* (New York, 1984); J.R. McDonough, *Platoon Leader* (New York, 1985).

Ortadoğu'daki çatışmalara ilişkin birçok kitap içinde, E. Hammel, *Six Days in June. How Israel Won the 1967 Arab-Israeli War* (New York, 1993) ilginç biçimde o savaşı içermekte, C. Herzog, *The Arab-Israeli Wars. War and Peace in the Middle East from the War of Independence through Lebanon* (New York, 1984) ise içerden bir bakış sunmaktadır. 20. yüzyılda "savaşın çöküşü" üzerine kışkırtıcı ve uyarıcı bir çözümleme için bkz. *J. Mueller, *The Remnants of War* (Ithaca, 2004). 1945'ten sonra Amerika'nin askeri önderliği konusunda *E. Cohen, *Supreme Command: Soldiers, Statesmen and Leadership in Wartime* (New York, 2002) Bölüm 6'daki acımasız eleştiriye, ayrıca Lincoln, Clemenceau, Churchill, Ben-Gurion gibi savaş zamanı önderlerinin tarzlarına yönelik derinlemesine bakış için de bakınız. Birinci Körfez Savaşı konusunda, yetenekli bir uzman takımının Koalisyon'un hava harekâtlarının başarı ve başarısızlıklarını acımasızca çözümlediği, Cohen'in ayrıntılı, beş ciltlik *Gulf War Airpower Survey*'in (Washington, DC, 1993) editörlüğünü yapmıştır. Çok sayıda kitap bu savaşla ilgilidir; içlerinde sahnenin komutanları (H.N. Schwartzkopf, *It Doesn't Take a Hero* [New York, 1992]) ve Ortak Genelkurmay Başkanı (C. Powell ile J.E. Persico, *My American Journey* [New York, 1995]) gibi kişilerin anıları da vardır. Belki de en iyi bilgilenen anlatı M.R. Gordon - B.E. Trainor, *The Generals' War: The Inside Story of Conflict in the Gulf*'dır (Boston, 1995). Balkanlardaki savaşlar konusunda, önde gelen sivil ve asker katılımcıların anlatılarına bakınız: R. Holbrooke, *To End a War* (New York, 1998) ve W.K. Clark, *Waging Modern War: Bosnia, Kosovo and the Future of Combat* (New York, 2001). 9 Eylül 2001'deki saldırılar sonrasında hazırlanan, her iki "taraf"tan kanıtlara, saldırı öncesindeki ve hemen sonrasındaki olaylara yer veren, haberciliğe ve çözümlemeye yeni standartlar getiren*The 9/11 Commission Report*'daki (Washington, 2004) büyüleyici anlatıma eşdeğer bir şey ne yazık ki bu çatışmalar konusunda yoktur.

KATKIDA BULUNANLAR

Christopher Allmand, Oriel College, Oxford'dan 1958'de mezun olmuş, 1963'te de doktora derecesini almıştır. Geç Ortaçağ Avrupa tarihi başlıca ilgi alanıdır; 1967'de, hâlâ Ortaçağ Tarihi Ordinaryüs Profesörü olduğu Liverpool Üniversitesi'ne gitmeden önce, Bangor'da, University College of North Wales'de Ortaçağ üzerine ders vermiştir. Editörlüğünü yaptığı kitaplar şunlardır: *Society at War. The Experience of England and France during the Hundred Years War* (1973); *War, Literature and Politics in the Late Middle Ages* (1976); *English Suits before the Parlement of Paris, 1420-1436* (C.A.J. Armstrong ile birlikte, 1982); *Power, Culture, and Religion in France, y. 1350 - y. 1550* (1989). Şu kitapların da yazarıdır: *Lancastrian Normandy, 1415-1450. The History of a Medieval Occupation* (1983); *The Hundred Years War. England and France at War, y. 1300 - y. 1450* (1988, üç dile çevrilmiştir); *Henry V* (1992). Ayrıca *New Cambridge Medieval History* 'nin son cildinin (The Fifteenth Century) editörüdür.

Katkısını hazırlarken yaptığı yardımlar ve verdiği danışmanlık için bu kitabın editörüne teşekkürlerini sunmaktadır.

İlk ve orta öğrenimini New York City'nin kamu okullarında tamamlayan **Bernard S. Bachrach** Queens College, City University of New York'a gitmiş, 1961'de onur derecesi ile bitirmiştir; ana dalı tarih, yan dal ise klasiklerdir. 1962'de MA, 1966'da da doktora derecelerini tarih alanında, Bryce D. Lyon ile F.L. Ganshof danışmanlığında Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley'den almıştır; doktora sonrası çalışmasını eski yazı bilimi ve diplomatlar konusunda Jacques Boussard (Ecole des Hautes Etudes, Paris ve the Centre for Medieval Studies, Poitiers) ile yapmıştır. Queens College'de bir yıl ders verdikten sonra, Minnesota Üniversitesi'nde asistan, sonra doçent (1971), nihayet tam zamanlı tarih profesörü olmuştur (1975). 1993'te, Minnesota Üniversitesi'nin "Committee for Excellence in Education's Distinguished Teaching Award"ını kazanmıştır. Profesör Bachrach akademik topluluk hizmetinde kısmen faal olmuştur. *International Medieval Bibliography*'nin editörü (1967-1968); yılda iki kez çıkan *Medieval Prosopography*'nin hem eş-kurucusu, hem de eş-editörü (1980'den bu yana) olmuş, *University of Minnesota Monographs in the Humanities*'in (1976-1981), *The Speculum Anniversary Monograph Series* (1985-1988); *War in History* adlı süreli yayının yayın kurullarında görev almış, 1987-1988'de *The Speculum Anniversary Monograph Series* Yayın Kurulu'nun başkanlığını yapmıştır. Yönetim Kurulu'na seçildiği dernekler, Haskins Society (1982-1989) ve "Medieval Academy Committee for Liaison with the American Historical Association" (1986-1988, 1987-1988'de başkan)'dır. 1989'da, Cornelius Loew Lecturer, Western Michigan University'ye atanmış; 1991'de Stockholm Üniversitesi ile Uppsala Üniversitesi'nde ders vermiş, Stockholm Üniversitesi'nde Ortaçağ Araştırmaları Merkezi'nde danışman olarak bulunmuştur. 1986'da Amerika Ortaçağ Akademisi'ne seçilmiştir. Profesör Bachrach daha çok Birinci Haçlı Seferi öncesi dönemde yoğunlaşmış, 80 makale ve 13 kitap dahil 300 dolayında bilimsel yayın yapmıştır. En yenileri şunlardır: *Merovingian Military Organization 481-751* (1972), *A history of the Alans in the West* (1973), *Early Medieval Jewish Policy in Western Europe* (1977), *Fulk Nerra: The Neo-Roman Consul (987-1040)* (1993), *Early Carolinian Warfare: Prelude to Empire* (2001); *Warfare and Military Organization in Pre-Crusade Europe* (2002) ve Richard Abels ile birlikte editörlüğünü yaptığı *The Normans and the Adversaries: Studies in Honor of C. Warren Hollister* (2001). Variorum Press, makalelerini *Armies and Politics in the Early Medieval West* (1993) adı altında yayımlamıştır.

Victor Davis Hanson, Santa Cruz'daki Kaliforniya Üniversitesi'nde [UCSC] Atina'da, Klasik İncelemeler Amerikan Okulu'nda [American School of Classical Studies] ve 1980'de

doktora derecesini aldığı Stanford Üniversitesi'nde eğitim görmüştür. *Warfare and Agriculture in Classical Greece*'in (1983) yazarı, *Hoplites: The Ancient Greek Battle Experience*'in (1991) de editörüdür; Yunan toplumsal ve ekonomik tarihi üzerine 30 dolayında makale ve kitap eleştirisi bulunmaktadır. *Western Way of War* (1989) adlı kitabı yedinci baskısına ulaşmış ve [başka dillere de] çevrilmiştir; antik tarım ve askeri yaşam üzerine olan kitabı *The Other Greeks* 1995'te yayımlanmış, onu *Carnage and Culture* (2001) ile *Ripples of Battle* (2003) izlemiştir. 1992'de, the American Philological Association, Fresno'da, Kaliforniya Devlet Üniversitesi'nde [California State University] lisans düzeyinde klasik dil programı açma konusunda 1984 ile 1990 arasındaki çalışmalarından ötürü "Award for Excellence in the Teaching of Classics" vermiştir. Halen Stanford Üniversitesi'nde, Hoover Institution'da bulunmaktadır. Eşi Cara ve üç çocuğu ile birlikte, ailesine ait küçük bir çiftlikte yaşamaktadır; aynı evde sürekli yaşayan altıncı kuşağı oluşturmaktadır.

Stanford Üniversitesi'nde Davranış Bilimleri Merkezi'nin (Center for Advanced Study in the Behavioral Sciences) yerleşik editörü olan Kathleen Much ile [bu kitabın] editörü Geoffrey Parker'a teşekkür etmektedir; ikisi de ilk taslakları okumuşlar ve sayısız düzeltme yapmışlardır. Stanford Üniversitesi'ndeki Davranış Bilimleri Merkezi'nin yanı sıra The National Endowment for the Humanities de, öğretim görevlerinden uzak olduğu 1992-1993 akademik yılında maddi destek sağlamışlardır. Bu iki kuruluşun anlayışı, bu [kitapta yer alan] bölümü yazmasına olanak vermiştir.

John A. Lynn, BA derecesini Urbana-Champaign'de, Illinois Üniversitesi'nden, MA derecesini Davis'de Kaliforniya Üniversitesi'nden, PhD yi de 1973'te UCLA'dan almıştır. Indiana Üniversitesi ile Maine Üniversitesi'n'de ders verdikten sonra, 1978'de Illinois'e dönmüş, tahsilini tamamlayana kadar da orada kalmıştır; 2001'de, "Campus Award for Excellence in Undergraduate Teaching" ödülünü almıştır. İlgilendiği araştırma konuları, erken modern Avrupa ve Güney Asya dahil olmak üzere askeri tarihten askerlikteki değişimin niteliğine ve kültür ile askerlik uygulaması arasındaki ilişkiye kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Başlıca yayınları şunlardır: *Battle: A History of Combat and Culture* (2003 ve 2004), *The Wars of Louis XIV, 1667-1714* (1999), *Giant of the Grand Siecle: The French Army, 1610-1715* (1997), *The Bayonets of the Republic: Motivation and Tactics in the Army of Revolutionary France, 1791-94* (gözden geçirilmiş baskısı 1996) ve editörlüğünü yaptığı *Feeding Mars: Logistics in Western Warfare from the Middle Ages to the Present* (1993) ile *The Tools of War: Ideas, Instruments, and Institutions of Warfare, 1445-1871* (1990).

Geoffrey Parker'a, bu cilde katkıda bulunma olanağını sağladığı ve editoryal yorumları için teşekkür etmektedir. Ayrıca, sağladıkları uzun süreli destek için Illinois Üniversitesi, College of Liberal Arts and Sciences'a, özellikle de Deans Larry Faulkner ile Jesse Delia'ya teşekkür borçludur.

Williamson Murray, Ohio Devlet Üniversitesi'nde Avrupa askeri tarihi konusunda Professor Emeritus, Institute of Defense Analysis'de de "Senior Fellow"dur. BA, MA ve PhD derecelerini Yale Üniversitesi'nden almıştır. Beş yıl ABD Hava Kuvvetleri'nde görev yapmış, yedekliğini 1992'de Yarbay olarak tamamlamıştır. *The Changes in the European Balance of Power, 1938-1939, The Path to Ruin* (1984); *Luftwaffe* (1985); *German Military Effectiveness* (1992); *The Air War in the Persian Gulf* (1995); *Air War, 1914-1945* (1999); *A War to Be Won: Fighting the Second World War* (Allan R. Millet ile birlikte, 2000); *The Iraq War: A Military History*'nin (Tümgeneral Robert Scales, Jr. ile birlikte, 2003) de aralarında bulunduğu birçok kitabın yazarıdır. Birçok derlemede de ortak-editör olarak yer almıştır; örneğin, *Military Innovations in the Interwar Period* (Allan R. Millett ile birlikte, 1996) ve *The Dynamics of Military Revolution, 1300-2050* (MacGregor Knox ile birlikte, 2001).

Geoffrey Parker, Nottingham, İngiltere'de doğmuş, Christ's College, Cambridge'de (BA 1965; MA ve PhD 1968; LittD 1981) eğitim görmüş, St Andrews University (1972-1979 ve 1980-1986), the University of British Columbia (1979-1980), the Urbana-Champaign'de Illinois Üniversitesi (1986-1993, Bölüm Başkanı 1989-1991) ve Yale'de (1993-1996) ders vermiş, 1997'de de Ohio Devlet Üniversitesi'nde Andreas Dorpalen Professor of History olmuştur [Andreas Dorpalen (1911-1982) modern Almanya ve Avrupa tarihi üzerine birçok önemli kitaba imza atmış, 1933'te Almanya'dan ABD'ye göçmüş bir tarihçidir. 1958-1978 arasında Ohio State University'de bulunmuştur. Tarih Bölümü'nde adına kürsü açılmıştır–çn]. Aralarında *The Army of Flanders and the Spanish Road 1567-1659. The Logistics of Spanish Victory and Defeat in the Low Countries' Wars* (gözden geçirilmiş baskısı 2004); *The Dutch Revolt* (1977); *The Thirty Years' War* (dokuz yazarla ortak, gözden geçirilmiş baskısı 1997); *The Spanish Armada* (Colin Martin ile birlikte, gözden geçirilmiş baskısı 1999); *The Military Revolution 1500-1800. Military Innovation and the Rise of the West* (gözden geçirilmiş baskısı 2000) ve *The Grand Strategy of Philip II* (1998) de bulunan 32 kitaba yazar ve editör olarak imza atmıştır. Ayrıca 80'in üzerinde makalesi bulunmaktadır.

Sandra Bolzenius, Robert Cowley, Kenneth Duncan, Mark Grimsley, Jane Hathaway, Peter Richards, Keith Roberts ve ortak yazarlara yararlı öneri ve yorumları için teşekkür borçludur.

Patricia Seed, Rice Üniversitesi'nde, Tarih Bölümü'nde ders vermektedir. Bolton Prize'ını kazanan *To Love, Honor, and Obey in Colonial Mexico: Conflicts over Marriage Choice, 1564-1821* (1988) kitabının yazarıdır. Atlantik Tarihi konusunda Amerikan Tarih Derneği'nin (American Historical Association) ödülünü alan, Yeni Dünya'nın Avrupalılar tarafından sömürgeleştirilmesinin karşılaştırmalı tarihinin üç cildinden ikisini yayımlamıştır: *Ceremonies of Possession in Europe's Conquest of the New World* (1994) ve *American Pentimento: The Invention of Indians and the Pursuit of Riches* (2001). Üçüncü cilt, Yeni Dünya'daki yerli halklara karşı Avrupa'nın askeri strateji ve taktiklerini inceleyecektir. Tarih ve ilgili birçok konuda elliyi aşkın makalesi bulunmaktadır.

Rice Üniversitesi Tarih Bölümü'nde okuyan bir öğrenciye, Sam Watson'a araştırma konusundaki yardımları, Ira Gruber'e okuduğu, Stuart Schwartz'a yerel olarak ulaşılamayan kitapları sağladığı, Geoffrey Parker'a da verdiği paha biçilemez editoryal öğütler için teşekkür etmektedir.

DİZİN

11 Eylül saldırıları *ayr. bkz.* El Kaide 446, 470, Ladin, Usame bin 443-47
1812 savaşı (1812-1814) 225-30
ABD Hava Kuvveti stratejik bombalama 262, 351, 363, 396, 399, 408-10, 414-19, 422, 467
  Almanya'nın (İkinci Dünya Savaşı) 351, 363
  nükleer caydırıcılık 399
  Vietnam Savaşı 262, 408-10, 414-19, 422, 467
abluka 105, 224, 248, 295, 303, 355, 424, 437
  Calais (1346-1347) 105
  Napolyon savaşları 224
  Amerikan İç Savaşı 248
  İngiliz-Fransız (1939) 355
Abraham Ovası muharebesi (1758) 205
Abrams, Creighton (Amerikalı general, Vietnam Savaşı) 421
Actium Muharebesi (MÖ 31) 471
açılı burçlar 117, 119
Adrianapolis 71, 471-72
Adrianapolis [Edirne] Muharebesi (MS 378) 71, 472
  tarihte uğruna en çok savaşılan kent 472
Aelianus (*Taktika*) 172, 460, 475
Aemilius Paulus (Romalı general) 45
Aesykhlos (Pers savaşları üzerine) 24, 26
Aetius (Romalı general) 70-71
Afganistan'da demokratik seçim *ayr. bkz.* El Kaide; Usame bin Ladin 447
Agesilaus (Spartalı Kralı) 27, 40
Agincourt Muharebesi (1415) 97, 99
ağırlık merkezi kavramı (Clausewitz) 121
Aisne saldırısı (1918) 337
Aix-la Chapelle Antlaşması (1748) 201-202
Alanlar 73
Alba dükü 167, 170-72
Alberich (Alman geri çekilmesi, 1917) 328
Alberti, Leon Battista (açılı burçlar üzerine) 116
Albrecht von Wallenstein (17. yy. paralı asker girişimcisi) 166
Albrecht von Wallenstein (17. yy. paralı asker girişimcisi) 166
Aleksios (Doğu Roma imparatoru) 88-89
Alfonso X, "Kastilyalı" (*State Partidas*) 109
Algonkianlar 147, 154
Aljubarrota Muharebesi (1385) 94
Allerheim Muharebesi (1645) 176
Alma Muharebesi (1854) 244
Almagro, Diego de (İspanyol fatih) 154
Alman Açık Deniz Filosu (Birinci Dünya Savaşı) 341
Alman deniz kuvvetleri (İkinci Dünya Savaşı) 351, 357, 361
Alman denizaltıları 330, 351, 377-78
Almanya'nın birleşmesi 263, 266, 293
Altı Gün Savaşı (1967) 425-27
altyapı 23, 42-43, 51-52, 69, 76, 98, 261, 386, 421, 431, 438, 443, 472
  Birlik askerlerinin yıktıkları Güney altyapısı (Amerikan İç Savaşı) 261
  Makedon 42-43
  Roma 51-52, 69
  uydu 472
Alvarez de Toledo, Don Fernando *bkz.* Alba
Ambrones 52
Amerikan Bağımsızlık Savaşı (1775-1781) 208-14, 225, 230
Amerikan İç Savaşı 246-63, 272, 460
Amherst, Jeffrey (İngiliz general) 205
Amiens 234, 339
  Antlaşması (1802) 234
  Muharebesi (1918) 339
ana savaş gemileri 390
Anastasius (Doğu Roma imparatoru) 75
Anglosakson askeri örgütlenme 82
Anna Komnena (Frank atlılar üzerine) 88-89
Antietam Muharebesi (1862) 250, 252, 271
Antigonos Gonatas (Makedon general) 44

Antiokhia [Antakya]'un Haçlılar tarafından alınması (1098) 86
Antipater (Makedon general) 44
Anvers 117, 123, 234, 310, 313, 385-86
  savunması (1560'lar) 117
  Birinci Dünya Savaşı 310, 313
  İkinci Dünya Savaşı 385-86
Anzaklar (Avustralya ve Yeni Zelanda birlikleri, Çanakkale Boğazı seferi, 1915) 319-20
Anzio Çıkarması (1944) 376
Apaçi direnişi (1880'ler) 282
Appianus (*latifundia*'nın yükselişi üzerine) 53
Appomattox (Lee'nin teslim olması, 1865) 262
aquila (Roma kartalı) 57
Ara Hizmet Sınıfı Süvariler (17. yy., Rusya) 190-91
ara ve yok et görevleri (Vietnam Savaşı) 417-18
Arap-İsrail savaşları 411, 423-29, 467, 492
  1948-1949 423
  1956 (Süveyş Bunalımı) 411, 424
  1967 (Altı Gün Savaşı) 425-27
  1973 (Yom Kippur Savaşı) 426-27, 429, 492
Arbalet 86, 92-93, 95, 104, 115, 130, 146, 149, 157, 159
Archilochus (komutanlar üzerine) 21
Ardenler 386-87
  Alman işgal güzergâhı (1940) 387
  Alman karşı saldırısı (1944) 386
Aridius (Roma Galya'sında nüfuzlu kişi) 79-80
Aristo (hoplitin çöküşü üzerine) 28
Aristofanes (savaş eleştirisi) 456
Arkan *bkz.* Raznjatovic, Zedljko
arkebüz 115, 146-48, 159, 161, 172
Armada 131, 135-37, 139-40
  İspanyol (1588) 131, 136-37, 140
  Felemenk (1688) 139
Arnhem Muharebesi (1944) 385
Arte de Guerra do Mar (Fernando Oliveira, 1555) 136
askere alma *ayr. bkz.* zorunlu askerlik; *levees en masse* 55, 73, 81, 86, 102, 451
  ortaçağ 73, 81, 86, 102
  Roma lejyonları 55
askeri akademiler *bkz.* harp okulları
askeri giysi 149-50, 167-69
Askeri Konularda Devrim (RMA) 462, 464
askerlerin denetimi (geç ortaçağ) 99
Aspern-Essling Muharebesi (1809) 227
Assaye Savaşı (1803) 235
Asur savaş tarzı 15-16
Atahualpa (İnka hükümranı) 153, 156
ateş gücü 113, 138, 163, 170, 172, 174, 176, 267
  barut devrimi 111-25
  Birinci Dünya Savaşı 292, 308, 334
  İkinci Dünya Savaşı 406-407
  İnebahtı Muharebesi 135
  Kore Savaşı 404-405
  Rus-Japon Savaşı 292
  silahşörler 172-76
  Vietnam'da Amerikalılar 416-19
  Vietnam'da Fransızlar 409-10
ateşli silahlar 69, 101-102, 109, 111-17, 146, 157, 160, 169-70, 172, 186, 191, 279, 286, 458-60
Atinalılar 21, 24-28, 30, 33, 35-36, 38-39, 460
Atlanta savaşı (1864) 258-60
Atlantik muharebesi (İkinci Dünya Savaşı) 376-78
atlılar 19-20, 22, 28, 36-37, 39, 42, 45, 48, 77, 84, 86-87, 89, 159, 170, 175
  Ksenofon 20
  Norman 89
atlı topçular (Fransız devrim savaşları) 216, 221
atlı yoldaşlar (Makedon) 36
atom bombası 395-97, 402, 464
Attila 70
Augsburg Birliği Savaşı (1688-1697) 193
Augustus Caesar 60
Austerlitz Savaşı (1805) 223-24
Avusturya Veraset Savaşı (1740-1748) 199, 202, 204
Avusturya-Prusya Savaşı (1866) 265, 270
ayaklanma 43, 114, 121, 171, 180, 214, 231, 242, 248, 272, 278, 282, 327-34, 350, 353, 414, 419, 461, 66
  İspanyol (1571) 180
  İngiliz (1797) 231
  Fransız (1917) 327-34

Ayamores 154
Ayastefanos Antlaşması (1878) 282
aynı silahlarla savaşan askerler 95
Aztekler 148-51, 154, 160, 257
B-17 bombardıman uçağı 379
B-29 bombardıman uçağı 394, 396
B-52 bombardıman uçağı 422
Badoglio, Mareşal Pietro (İtalyan önder 1943-1944) 376
Bağdat'ın ele geçirilmesi (2003) 450
Bağımsızlık Bildirisi (ABD 1862) 202
Bagration (Sovyet saldırısı, 1944) 381
Balaclava Savaşı (1854) 244
Balkan Savaşları 436-39
Balkan seferleri 363-34
Alman (1941) 364
İtalyan (1940) 363
baltalı kargı 94, 190
Bank of England 200, 236
Banks, Nathaniel Prentiss (Birlik generali) 256
Bannockburn Muharebesi (1314) 458
Bar Lev Hattı'nın yarılması (1973) 426
Barbarossa (Almanların Sovyetler Birliği'ni istilası, 1941) 366-67, 384
Barcelona'nın alınması 79
barışın getirisi 469
Barret, Robert (*The Theory and Practice of Modern Wars,* 1598) 111
Barwick, Humphrey (İngiliz askeri yazar) 172
Batı askeri geleneği 457
Batı Cephesi 296, 312, 315-16, 323-24, 329-30, 340-41, 344, 457
Birinci Dünya Savaşı 312, 315-16, 323-24, 329-30, 340-41, 344, 457
Batı savaşında yenilik 459
Batı Şeria 439
Batılılaştırma 191-92
Bavyera veliaht prensi Rupprecht 310, 334
Bazaine, Francois Achille (Fransız-Prusya Savaşı'nda Fransız mareşal) 270-71
Beachy Head Savaşı (1690) 139
Beck, Ludwig (Alman Genelkurmay Başkanı, 1930'lar) 347-48
Behr, Johann (meydan savaşının çöküşü üzerine)187
Belçika'nın istila edilmesi 302-304, 309-10, 357
(1914) 302-304, 309-10
(1940) 357
Belgrad (Balkan Savaşı) 299
Belgrad'ın bombalanması (1941) 364
Belisarius (Bizanslı general) 75-76
Benedek, Ludwig von (Avusturyalı general) 267
Bergen-op-Zoom'un kuşatılması (1622)
Berlichingen, Götz von (askeri girişimci, 16. yy.) 165
Berlin Kararnamesi (1806) 224
Berlin 204, 265, 378-80, 387, 388
bombalanması (1943) 378
alınması (1945) 378-80
Bernhardi, Theodor von (Alman general) 276
Bernhard de Saxe-Weimar (17. yy. paralı asker girişimcisi) 166
Berwick-upon-Tweed'in kuşatılması (1333) 112
Beyaz Bölük (15. yy. paralı askerler) 96-97
Bf 109 (Messerschmitt) avcı uçağı 492
Biak Muharebesi (1944) 392-93
Bicocca Muharebesi (1522) 170
bilgisayar devrimi (1980'ler) 403
Birinci Dünya Savaşı 182, 230, 252, 262, 275, 277, 282, 292, 294, 296, 320, 322, 325, 347-49, 351, 353, 366, 385, 389, 400, 407, 423, 456-57, 469, 473
Birinci Karnataka Savaşı (1744-1748) 201
Birleşik Bombardıman Saldırısı (İkinci Dünya Savaşı) 378, 380, 400
Birleşmiş Milletler 405-407, 423-24, 432-33, 437-38, 448
Kore Savaşı (1950-1953) 405
Sinai (1956) 424
Bismarck, Otto von (Prusya devlet adamı) 263-65, 267-69, 272-73, 293, 298, 341
biyolojik silahlar 428, 432, 469
Bizans savaş tarzı 69, 76
Blackhawk helikopteri 433
Blair, Tony (İngiltere Başbakanı) 448
Blenheim Muharebesi (1704) 195
Bloch, İvan (*Buduşçaya Voina* 1898) 301
Blücher, Gebhard Leberecht von (Prusya general, Napolyon savaşları) 229
Blücher (İkinci Dünya Savaşı'nda Alman ağır kruvazörü) 356
Bock, Fedor von (Alman general, İkinci

Dünya Savaşı) 354, 359-60
Boeotia ovası (Yunan muharebe meydanı) 39
Boer ayaklanması (1880-1881) 280
Boer Savaşı (1889-1902) 283-86
Bohemya (Husçu ayaklanma) 100-101, 103
Bolonya savunması (1381) 116
Bolşevik Devrimi (1917) 332-33
bombalama 148, 349-51, 362-63, 370, 389, 391, 396, 408-10, 414-23, 425, 430-33, 437-38, 448, 450, 467
1930'ların doktrini 347
Britanya'nın Savaşı (1940) 349-51
Pearl Harbor (1941) 370, 389, 391
Almanya (İkinci Dünya Savaşı) 362-63
Japonya (1945) 396
Vietnam 408-10, 414-23
Irak 430-33, 448, 450
bombardıman komutanlığı (Kraliyet Hava Kuvvetleri, İkinci Dünya Savaşı) 378, 396
Bonapart; Joseph 225
borda 105, 129-30, 133, 135-36, 142, 147, 201, 231
Borodino Muharebesi (1812) 226, 381
Bosna 297, 299, 342, 434-38, 440, 443, 465-66
Bosna ayaklanması (1876) 282
Bosna Sırp gubu (Arkan) 466
Bosna Sırp saldırısı 437-39
Bosna-Hersek (iç savaş) 437
Bosnalı Müslümanlar 435, 437
Boston'un kuşatılması (1775-1776) 208
Boulogne'un Almanlar tarafından alınması (1940) 360
Bourges'un I. Pepin tarafından alınması (762) 79
Boyle, Roger (Orrery Dükü) 163, 169
Bradley, Omar (Kore Savaşı'nda Amerikan Ortak Genelkurmay Başkanı) 406
Bragg, Braxton (Konfederasyon, general) 255, 259
Brandenburglu Friedrich Wilhelm 196-97
Breeds Hill (Bunker Hill Muharebesi) 208
Breitenfeld Muharebesi (1631) 168, 175-76, 179
Brest-Litovsk Barışı (1918) 333
Brétigny Antlaşması (1360) 98
Britanya Muharebesi (1940) 361-63
Britanya Seferi Kuvvetleri 296, 311, 316, 323, 329, 331, 335, 340, 459-60
Birinci Dünya Savaşı 311, 316, 323, 329, 331, 335, 340
İkinci Dünya Savaşı 359-60
Brooke, Rupert (Birinci Dünya Savaşı ozanı) 343
Brooke, Sir Alan(Genelkurmay Başkanı) 476
Brüksel 108, 242, 300, 308, 340, 360, 385
alınması (1914) 300, 340
alınması (1940) 360, 385
Brunswick dükü (Prusyalı general, Fransız Devrim savaşları) 217
Brussilov, Alexei (Rus general, Birinci Dünya Savaşı) 327
Budapeşte Muharebesi (1944) 382
Buduşçaya Vonia (Ivan Bloch, 1898) 301
Bueil, Jean de *(Le Jouvencel,* 1466) 106
Buell, Carlos (Birlik, general) 251-52
buharlı gemiler 244, 246, 262, 319
Bulgaristan 282, 297, 319-20, 340, 365, 382
Almanya'nın müttefiki (1941) 365
Sovyetlere teslim olması (1944) 382
Bull Run 248-50
birinci muharebe (1861) 248
ikinci muharebe (1862) 250
Buller, Redvers (İngiliz general, Boer Savaşı) 284-85
Bunker Hill Muharebesi (1775) 208-209
burç 117-20, 123, 161, 189
burg (Anglosakson) 82, 85, 95
Burghal Hidage 81-82
Burgonya kralı Guntram 75
Burgoyne, John (İngiliz general, Amerikan Bağımsızlık Savaşı) 210-11
Burma 375
Japonlar tarafından işgal edilmesi (1942-1943) 390
İngilizler tarafından geri alınması (1944-1945) 394
Burnside, Ambrose (Birlik, general) 250, 252
burulmalı mancınıklar 34
Bush, George H.W. (ABD Başkanı) 428, 432, 445, 469
Bush, George W. (ABD Başkanı) 446-48, 450-51, 473

Butler, Benjamin Franklin (Birlik, general) 256
Buxar Muharebesi (1764)
Bülow, Karl von (Alman general, Birinci Dünya Savaşı) 293, 311
Büyü, haber alma (İkinci Dünya Savaşı) 390
Büyük Alfred 80-81, 85, 89
Büyük İskender 39-46, 80, 102, 108, 111, 121, 461
Büyük Kuzey Savaşı (1700-1721) 182, 191-92
büyük strateji 92, 296, 303
  Şarlman'ın 77, 79
  İmparatorluk Savunma Planı (Japonya) 388
  geç Roma 70
  XVII Plan (Fransa) 310
  Schlieffen Planı (Almanya) 296-97, 300-304, 308, 310, 312-13, 358-59
Büyük Teodorik (Ostrogot kralı) 71
Byng, John (İngiliz amiral) 232
Cadiz baskını (1596) 137
Caesar, İulius (Romalı general) 59-60, 71, 102, 108, 111, 299, 461
Cairo 246
Calais ablukası (1346-1347) 105
Camberley Harp Akademisi 276
Cambrai Muharebesi (1917) 332
Camden Muharebesi (1780) 211
Camperdown Muharebesi (1797) 231
Campo Formio Antlaşması (1797) 219
Çanakkale (Gelibolu) Harekâtı (1915) 320
Cannae Muharebesi (MÖ 216) 49, 174, 176, 302
Canturino Muharebesi (1363) 97
Cap Colonna Muharebesi (982) 87
Cape St Vincent Muharebesi (1797) 231-32
Capet, Hugh (Fransa kralı) 85
Caporetto Muharebesi Savaşı (1917) 333-34
Carcassonne akını (1355) 98
Carlos II (İspanya kralı) 194
Carnot, Lazare (asker önder, Fransız Devrim savaşları) 217
çarpışma 19, 22-24, 26, 30, 33-34, 36, 38, 48-50, 52, 70, 88, 91, 97, 107, 138, 150, 159, 167-68, 170-71, 173-76, 178, 181, 186-87, 208, 211, 227, 233, 248, 253-54, 257, 261, 270, 280, 289-91, 309, 311, 319, 357, 391, 393, 413, 425, 440, 442, 457, 471
Carrhae Muharebesi (MÖ 53) 50, 58
Cartier, Jacques (Algonkianlar üzerine) 147
Casablanca toplantısı (1943) 375
Cassel Muharebesi (1328) 95
Çeçen savaşları 434-36
Çekoslovakya bunalımı (1938) 348, 353
celp ayr. *bkz.* zorunlu askerlik 134, 419
Cenevre Barış Anlaşması (1954) 410
centurion 47
Cerbe Muharebesi (1560) 132
Cezayir Savaşı (1954-1962) 410-13
Châlons Savaşı (451) 70-71
Chamberlain, Joshua (Birlik, general) 253
Chamberlain, Neville (İngiltere Başbakanı, 1937-1940) 350, 353-54, 357, 361
Champagne saldırısı (1915) 316
Chancellorsville Muharebesi (1863) 252-53
Charles Martel 77, 79
Charles I (İngiltere kralı) 155
Charles II (İngiltere kralı) 188
Charles VII (Fransa kralı) 99, 109, 113
Charles VIII (Fransa kralı) 169-70, 178
Charleston Muharebesi (1766) 211
Charles, "Cesur" (Burgonya Dükü) 102, 108-109, 115, 123, 164
chassepot tüfeği 269-70
Château-Thierry Muharebesi (1918) 338
Chattanooga'nın kuşatılması (1863) 255
Chelmsford, Baron Frederick Augustus Thesiger (İngiliz general, Zulu Savaşı) 279-80
Cherbourg 99, 285
  V. Henry tarafından kuşatılması 99
  Amerikalıların alması (1944) 285
chevauchée 98
Chickamauga Muharebesi (1863) 255
Christine de Pisan *(Les Fails d'Armes et de Chevalerie,* 1409) 109, 112
Churchill, Winston 292, 295, 316, 318-19, 341, 357, 361, 375-76, 397, 476
  Birinci Dünya Savaşı'nın çıkışı üzerine 292
  Birinci Dünya Savaşı'nın açmazı üzerine 316

Çanakkale harekatı (1915) 318-19
gemi sayısı üzerine 295
İkinci Dünya Savaşı 357, 361, 375-76, 397, 476
CIA *bkz.* Merkezi Haber Alma Örgütü
Çılgın At (Siu şefi) 281
Cimbri 52
Çin 112, 129-30, 388-89, 397, 401-402, 405-410, 413-14, 445, 457, 459
barutlu silahlar 112, 129
denizde ilk toplar 129-30
Japon saldırısı (1937) 388
kuşatma savaşı 112
cirit 33, 36, 41, 47-48, 57, 149, 155, 172
Civitavecchia savunması (1515) 117
Clark, Mark (Amerikalı general, İkinci Dünya Savaşı) 376
Clausewitz, Carl von (*Vom Kriege*) 121, 188, 276, 293, 429
Clemenceau, Georges (Fransa Başbakanı, Birinci Dünya Savaşı) 329, 341, 473, 476
Clinton, Bill (ABD Başkanı) 433, 437-42, 445
Clinton, Sir Henry (İngiliz general, Amerikan Bağımsızlık Savaşı) 210-11
Clive, Robert (Doğu Hindistan Şirketi askeri) 206
Clovis (Merovenj kral) 79, 457
Cohen, Eliot A. 474-75
Colbert, Jean Baptiste 185
Collingwood, Cuthbert (Trafalgar'da İngiliz amiral) 233
Compagnie des Indes 206
Compagnies d'Ordonnance 109
Concerning Military Matters bkz. Vegetius
Concord Savaşı (1775) 208
Condé, Louis Prince de (XIV. Louis'nin generali) 188
condotta (geç Ortaçağ askeri sözleşmesi) 106
Conrad von Hötzendorf, Franz (Avusturyalı general, Birinci Dünya Savaşı) 315, 326-27
Constantinus (Roma imparatoru) 64
Corinth, Mississippi, Halleck'in ilerlemesi (1862) 252
Cornwallis, Charles (İngiliz general, Amerikan Bağımsızlık Savaşı) 211-12
Coroneia (MÖ 394) 26, 30
Muharebesi (MÖ 447) 26
Cortés, Hernán (fatih) 147-49, 154, 159-60
Courtrai Muharebesi (1302) 95-96, 458
Crassus (Romalı general) 50, 58-59
Craterus (Makedon general) 44
Crécy Muharebesi (1346) 97-98, 115
Cronje, Piet (Boer komutanı) 285
Custer, George Armstrong (Amerikalı süvari komutanı, kızılderili savaşları) 281
Çuşima Boğazı Muharebesi (1905) 291
Cuzco'nun kuşatılması (1536-1537) 152-53, 159
Çöl Fırtınası *bkz.* Çöl Fırtınası Harekâtı
Çöl Fırtınası Harekâtı 431, 433
Daladier, Edouard (Fransa Devlet Başkanı) 353
Danimarka Savaşı (1864) 265
Daun, Leopold von (Avusturyalı mareşal, Altı Yıl Savaşları) 204
Dârâ I (Pers imparatoru) 24
Davout, Louis Nicolas (Fransız mareşal, Napolyon Savaşları) 223
Dazlak Karl 79
De Bello Gallico (Iulius Caesar) 108
de Gaulle, Charles (Fransız devlet başkanı, 1958-1962) 412
De Re Aedificatoria, (Leon Battista Alberti, 1440'lar) 116
De Regimine Principum (Romalı Giles, 13. yy.) 109
Delium Muharebesi (MÖ 424) 21
demirdiken 89
demiryolları 246, 251, 262-63, 265, 268, 279, 287, 301, 303, 310, 313, 380, 387
Amerikan İç Savaşı 246, 251, 262
Prusya 263, 265, 268
Sudan (1896) 279
Trans-Sibirya Demiryolu 287
demografik büyüme 85
Demostenes 33, 38
eski tür savaş üzerine 33
Makedon Philipos üzerine 38
Denain Muharebesi (1712) 195
Deniz Aslanı harekâtı (Almanya'nın İngiltere'yi işgal planı, 1940) 361
deniz hava kuvvetleri (İkinci Dünya Savaşı) 395
deniz piyadeleri 391-95, 405-406, 417, 419, 470

deniz savaşı 24, 103-105, 125, 129, 132, 136-38, 231, 236, 277, 471
Amerikan İç Savaşı 246-63, 272, 460
barutlu silahlarla silahlandırılmış 131
Birinci Dünya Savaşı 277
Bizans 83-84
diretnot silah yarışı 277, 295
İkinci Dünya Savaşı 376-78
Napolyon savaşları 236
Ortaçağ 103-105
Rus-Japon Savaşı 286-92
denizaltı 90, 277, 330, 351, 376-78, 393-94, 402-403
Amerikan (İkinci Dünya Savaşı) 393-94
Atlantik Savaşı (İkinci Dünya Savaşı) 376-78
nükleer 402-403
derinlemesine saldırı (Birinci Dünya Savaşı) 334
derinlemesine savunma 64, 70, 328, 334-35, 337, 339
İngiliz (Birinci Dünya Savaşı) 328, 334-35, 337, 339
Alman (1917-1918)
Ortaçağ 70
Roma 64
Diem, Ngo Dinh (Güney Vietnam diktatörü) 414, 416
Dien Bien Phu Savaşı (1954) 410
Dieppe çıkarması (1942) 383
Dijon savunması (1417) 116
din savaşları 180, 366
Dio Cassius (Romalı tarihçi) 61
Diocletianus (Roma imparatoru) 64, 69, 71
Dipaia Muharebesi (MÖ 471) 26
Direktuvar (Fransız Devrimi) 218, 220
disiplin 17, 21, 24, 26, 39, 64-65, 87, 91, 97, 107-108, 165, 173, 176, 184, 198, 207, 210, 230, 244, 278-79, 281, 283-84, 333, 335, 409, 431, 458, 460
Alman baskın birlikleri (1918) 334-35, 337, 339-40
hoplit 19-23, 25-31, 33-40, 48, 56, 455, 457
Ortaçağ 92
Roma 52, 59
Prusya 198, 229, 263
Dithmarschen Muharebesi (1319) 96
Doğu Cephesi 315, 317, 320, 326, 371, 373, 380-82, 472
Birinci Dünya Savaşı 315, 317, 320, 326
İkinci Dünya Savaşı 371, 373, 380-82, 472
Doğu Roma İmparatorluğu 65, 78, 83-84
Donelson kalesinin Grant tarafından alınması (1862) 251
Dordrecht (Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'nin gemisi) 143
Dorylaion Muharebesi (1097) 88
Douaumont Muharebesi (1916) 321-23
Douhet, Giulio (İtalyan general, 1930'lar) 350
Dowding, Sir Hugh (Avcı Komutanı, 1936-1940) 350-51, 362
Dönitz, Amiral Karl (Alman denizaltı komutanı, İkinci Dünya Savaşı) 377-78
dragoon 186
Drake, Sir Francis, Karayipler baskını (1585-1586) 161-62
Dreadnought 137
İngiliz zırhlısı (1906) 295
İngiliz ana muharebe gemisi (16. yy) 129, 133-40, 143
dretnot 277, 295
Dudley, Thomas (İngiliz sömürge önderi) 174
Dumouriez, Charles (Fransız general, devrim savaşları) 217
Duncan, Adam (İngiliz amiral, Napolyon Savaşları) 231
Dunkerque (Britanya Seferi Kuvvetleri'nin tahliye edilmesi, 1940) 360
Dupleix, Joseph (Franız Hindistanı'nın valisi, 1741-1754) 201
Dünya Ticaret Merkezi'ne saldırı 443, 446, 470
düşmanlıklar 38, 103, 163, 178, 199-200, 205, 431
Otuz Yıl Savaşları *ayr. bkz.* savaş suçları 166, 174, 176, 178-79, 181, 197, 456, 460
Otuz Yıl Savaşları (Vietnam) 408-10, 414-19
Dynamo (Britanya Seferi Kuvvetleri'nin tahliye edilmesi 1940)
Eben Emael kalesinin alınması (1940) 359
Edirne *bkz.* Adrianapolis
Edward I (İngiltere) 90, 95, 103

Edward II (İngiltere) 95
Edward III (İngiltere) 98, 103-104
eğitim 89-90, 92, 106, 165, 173, 192, 198, 213-14, 216, 228, 247, 263, 272, 286, 291, 313, 332, 334-35, 355, 408-409, 419, 443-45, 451, 465, 475
Fransız devrim savaşları 163, 230
tüfekçiler 172, 319
Amerikan Bağımsızlık Savaşı 208-14, 225, 230
Batı askeri geleneği 42, 190-91, 459
Eisenhower, General Dwight 383, 385
Normandiya Çıkartması'nın komutanı (1944) 383
ABD Başkanı (1952-1960) 407, 414
ekonomik güç 241, 246, 275-76, 287, 400
19. yüzyıl sonları 224, 241, 275, 277
Birlik (Amerikan İç Savaşı) 246, 248, 250-56, 261-62
Birinci Dünya Savaşı 300, 342-45
İkinci Dünya Savaşı 287, 350-51, 353, 355-56, 361, 374, 376, 378, 384, 389, 396, 401, 458
İkinci Dünya Savaşı sonrası 399-403, 408, 421-22, 428, 430, 432, 436, 438-39, 443, 451-52, 458-59, 471-72
İngiliz (Napolyon Savaşları) 224, 241
El Alamein (1942) 374-75
El Kaide *ayr. bkz.* Ladin, Usame bin 443-48, 450, 452-53
Amerika'nın vurması 446-47
Amerika'nın saldırıya uğraması 443-46
Madrid'de patlama 452
elektronik savaş 427, 431
Elizabeth (Rusya imparatoriçesi) 204
Endonezya'nın Japonlar tarafından işgal edilmesi (1942) 390
Eniwetok Muharebesi (1944) 392
Eritre'nin işgali (1940) 364
erken uyarı sistemleri 362, 365, 472
Essai général de tactique (Jacques de Guibert, 1772) 212
Essex sınıfı uçak gemileri 391
ETA (Bask ayrılıkçı örgütü, İspanya) 470
Etiyopya'nın işgali (1935) 352, 364
etnik temizlik 440-41
Etrüsk falanjı 46
Eumenes (Makedon general) 44
Euripides (savaş eleştirisi) 456
F6F avcı uçağı 392
Falaise'ın V. Henry tarafından kuşatılması 99
falanj savaşı 21
Falkenhayn, Erich von (Alman Genelkurmay Başkanı, Birinci Dünya Savaşı) 313, 318, 321, 323, 325-27
Falkland Savaşı (1982) 461, 467, 472
Fall, Bernard (Vietnam üzerine uzman) 416
Falvius Merobaudes (Romalı general) 70
fatihler 143, 361
Fayttes of Armes and of Chyvalry (William Caxton, 1490) 109
Felemenk Ayaklanması 122, 171
Felemenk donanması (1688) 139
Felipe II (İspanya) 122, 132, 135, 137, 164, 171, 179-81
feodal askeri yükümlülük 106
Ferdinand, Arşidük Franz (suikaste uğradı, 1914) 299
fetva 443-44
fil 44-46
Filipinler 388, 390-941, 461
Japonya'nın alması (1941) 394
Amerikalıların istilası (1944) 392-93
Finlandiya'nın istilası (1939) 356
firar 30, 106-107, 213, 218, 261, 339
firkateyn 140, 220
Fisher, Sir John (İngiliz Deniz Kuvvetleri komutanı, 1904-1910, 1914-1915) 295
Five Forks Muharebesi (1865) 257
Flandra seferi (1917) 313, 330-32, 338
Fleurus Muharebesi (1794) 218
Filippos II (Makedon) 35-40, 43, 45, 57
FLN (*Front de Liberation Nationale*) - Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi 411
Foch, Ferdinand (Müttefik Kuvvetler başkomutanı, 1918) 337, 339
Fokylides (kent devleti üzerine) 18
Forest, Jean de (17. yy., asker, Guyan'da Hindistan'ın kayıpları üzerine) 156
Fornovo Muharebesi (1495) 169-70, 176
Fort Fisher'in Birlik güçlerince alınması (1865) 261
Fort Vaux Muharebeleri (1916) 323
Francesco Laparelli (16. yy. askeri mimar) 117
Franco, Francisco (İspanyol general ve diktatör) 353, 466

François Kellermann (Fransız general, devrim savaşları) 217
Franklar 88, 457
Franklin Muharebesi (1864) 259
Fransız Devrimi 207-208, 214, 227, 246, 456
Fransız ve Kızılderili Savaşı (1754-1763) 205
Fransız-Burgonya savaşları 102
Fransızların Malakov saldırısı (1855) 245
Fransız-Prusya Savaşı (1870-1871) 261
French, Sir John (Britanya Seferi Kuvvetleri komutanı, 1914-1915) 316
Friedensturm saldırısı (1918) 339
Fritsch, Werner von (Alman Genelkurmay Başkanı, 1933) 347
Friedrich I (Prusya) 197
Friedrich II, "Büyük" (Prusya) 121, 196-99, 197-99, 203-204, 209, 212, 224
Froissart, Jean (Yüz Yıl Savaşları kroniği) 104, 130
Frontinus (Makedon lojistiği üzerine) 42
Fronto (aylak lejyonerler üzerine) 62
Fulk Nerra (Angevins Kontu, 987-1040) 85, 89
Fuller, J.F.C. (İngiliz askeri yorumcu) 348
galeas /mahon 131
Galiçya harekâtı 315, 318
  (1914) 315
  (1915) 318
Galya (Caesar'ın seferleri, MÖ 58-51) 58-59
Gamelin, Maurice (Fransız ordusunda komutan) 349, 357, 360
Gatacre, Sir William (İngiliz general, Boer Savaşı) 284
Gates, Horatio (yutsever general, Amerikan Bağımsızlık Savaşı) 211
Gaugamela Muharebesi (MÖ 331) 41
gaz mermisi 337
Gaza'nın İskender tarafından alınması (MÖ 332) 43
Gazze Şeridi 425, 439
Gelibolu Harekatı (1915) 320
gerilla savaşı 248, 272, 282, 285, 365, 413, 415
  Afganistan (1980'ler) 443, 467
  Cezayir 410-13
  Amerikan İç Savaşı 246-63, 272, 460
  Kıbrıs (1950'ler) 466
  Fransa-Prusya Savaşı 268, 271, 275
  Malaya (1948-1954) 413-14
  Robert Bruce (14. yy.) 94-95, 458
  Güney Afrika (Boer Savaşı) 280, 283-86
  İspanya (Napolyon savaşları) 225-27, 230
  Vietnam (1945-1973) 408-10, 414-19
  Yugoslavya (İkinci Dünya Savaşı) 365
Geronimo (Apaçi şefi, 1880'ler) 282
Gettysburg Muharebesi (1863) 247, 252-54
Giap, Vo Nguyen (Viet Minh askeri komutanı) 380
Girit'in işgal edilmesi (1941) 365
gladius (Roma kılıcı) 47-49, 57
Gneisenau, August von (Prusyalı subay) 276
Goethe, Johann Wolfgang von (Valmy Muharebesi üzerine) 217
Golan Tepeleri 425, 427
  İsrail'in savunması (1973) 427
  İsrail tarafından alınması (1967) 425
Goldwater, Senator Barry (ABD Başkan adayı, 1964) 416
Gotlar *bkz.* Vizigotlar
Gough, Hubert (İngiliz general, Birinci Dünya Savaşı) 330, 335
gözetleme sistemleri 472
Gracedieu (İngiliz savaş gemisi, 1418) 133
Granada'nın Kastilya tarafından alınması (1492) 109
Grandson Muharebesi (1476) 102
Granikos Muharebesi (MÖ 334) 41
Grant, Ulysses S. (Birlik, general) 251-60
Gravelotte Muharebesi (1870) 271
Graziani, Rudolfo (İtalyan general, İkinci Dünya Savaşı) 363
Great Harry (İngiliz savaş gemisi, 1512) 135
Great Michael (İskoç savaş gemisi, 1511) 135
Greene, Nathanael (yurtsever general, Amerikan Bağımsızlık Savaşı) 211
Grenada'nın istilası (1983) 429
Gribeauval, Jean Vacquette de (Fransız topçusunda reform yapan kişi, 1770'ler) 213
Grivas, George (Kıbrıslı gerilla önderi) 466

Grozny *ayr. bkz.* Çeçen savaşları 434, 436
grup atışı 172-74, 198, 460, 464, 475
Guadalcanal Muharebesi (1942) 391
Guderian, Heinz (Alman general, İkinci Dünya Savaşı) 359-60, 368, 370
Guibert, Jacques de (*Essai General de Tactique,* 1772) 212-13
Guillaume I, "Fatih" (İngiltere) 87-89
Gumbinnen Muharebesi (1914) 314
Guns of August (Barbara Tuchman) 475
Gustavus Adolphus, İsveç kralı 121, 174-77
haber alma 314, 321, 323, 330, 362, 365, 377, 380, 393, 422, 426, 443-45, 448, 462, 466
  Atlantik Muharebesi (İkinci Dünya Savaşı) 376-78
  Bizans 84
  Boer 280, 283-86
  Britanya'nın savaşında Luftwaffe 361-63
  Büyü 390
  Girit'te İngilizler (1941) 365
  Vietnam'da CIA 422
  Ultra (İkinci Dünya Savaşı) 362, 365, 385, 390
Habsburg egemenliği 125
Haçlılar 84, 86, 461
Hadrianus (Roma imparatoru) 62
Hafif Süvari Alayı saldırısı (1854) 222
Halder, Franz (Alman general, İkinci Dünya Savaşı) 357
Haig, Sir Douglas (komutan, İngiliz Yurtdışı Sefer Gücü, 1916-18) 323-24, 329-32, 335, 337, 340
Halikarnasus'un İskender tarafından alınması (MÖ 334) 43
Halleck, Henry (Birlik, general) 252
Halhin Göl Muharebesi (1939)
Hamburg'un bombalanması (1943) 378
Hamilton, Sir Ian (Geibolu Seferi'ni yöneten İngiliz general) 292, 319-20
Hampden, John (vergiler ve savaş üzerine, 1692) 474
Hannibal (Kartacalı general) 108, 111, 174, 302, 475
hardal gazı (Etyopya, 1935) 352
Harfleur Kalesi 113
Harkins, Paul (Amerikan generali, Vietnam Savaşı) 416
Harkov muharebeleri (1942-1943) 372-73, 380-81
harp okulları 64, 214, 163, 173, 192, 204, 228, 276, 349
  Fransız (*Ecole superieur de guerre*) 214, 349
  Prusya 263
Harold II (İngiltere) 85
Harper's Ferry Muharebesi (1862) 250
Harrier jet avcı uçağı 455
Harris, Arthur (Bombardıman Komutanı, RAF, 1942-45) 350, 378-79
hasta (Roma mızrağı) 57
hastati (Roma lejyonunda ilk sıra) 47-48, 55
Hastings Savaşı (1066) 85, 87-88
hat düzeni 169, 174
hava indirme kuvvetleri 357, 359, 365-66, 386, 449
Hava Kuvvetleri Taktik Hava Okulu (ABD) 350
hava savunması 349-51, 363, 426, 431
  Alman (İkinci Dünya Savaşı) 363, 378-80
  İngiliz (1930'lar) 350-51
  Mısır (Yom Kippur Savaşı) 426-27
  Irak (Körfez Savaşı) 431-32
hava saldırıları 361-62, 367, 380, 386, 392, 416, 426, 431, 441, 447
  Altı Gün Savaşı 426
  Birinci Dünya Savaşı 277, 308, 333, 340, 349
  İkinci Dünya Savaşı 361-62, 367, 380, 386
  Körfez Savaşı 431-33
  Vietnam Savaşı 416
  Yom Kippur Savaşı 426
Hawkwood, Sir John (14. yy. komutan, İtalya) 97
hayalet teknolojisi 470
Haydar Ali (Maysor yöneticisi, 1759-1782) 235
helikopter 432-33, 441
  Cezayir Savaşı 412
  Vietnam Savaşı 418
Henry Kalesi'nin Grant tarafından alınması (1862) 251
Henry II (İngiltere) 124
Henry VIII (İngiltere) 135
Heinrich, "Doğancı" (Germen Kralı) 82, 88-89

hetairoi (aristokrat Makedon süvari) 36
Hırvatlar 437-38
Hindenburg, Paul von (Alman general ve devlet adamı) 314-15, 318, 325, 342
Hindenburg Planı 342
Hindiçin 282, 388-89, 408
  Fransızların sömürgeleştirmesi 282
  Japonların işgal etmesi (1940-1941) 388-89
Hindistan (nükleer güç) 468
Hindistan'da Avrupalılar 200
Hiroşima'nın bombalanması (1945) 396, 464
Historia Augusta 72
İstoriai (Thukydides) 21, 23-24, 28, 30, 301, 456, 459
Hitit savaşı 15-16
Hitler, Adolf 313-346-47, 352-57, 360-61, 363-67, 369-75, 377-78, 380-83, 385, 388, 473
  Batı Cephesi (1940) 366
  Batı Cephesi (1944) 382-86
  Birinci Dünya Savaşı'nda asker 313
  Almanya şansölyesi 346, 352
  yeniden silahlanma 347, 352-53
  Çekoslovakya bunalımı 348, 353-54
  Doğu Cephesi 367, 369-71, 373, 380-82, 472
  intiharı 388
Ho Şi Minh (Vietnamlı devrimci) 408-409
Ho Şi Minh Yolu 414
Hoffman, Max von (Alman Genelkurmay'ında subay) 292, 314
Hohenlinden Muharebesi (1800) 220
Hollanda Doğu Hindistan Şirketi 201, 234, 393
Honorius (Roma imparatoru) 72
Hongvu (ilk Ming imparatoru, Çin) 129-30
Hood, John Bell (Konfederasyon, general) 259-60
Hooker, Joseph (Birlik, general) 252-53
hoplit savaşçılar 19-23, 25-31, 33-40, 48, 56
Hopton, Sir Ralph (kralcı komutan, İngiliz İç Savaşı) 169
Howe, Sir William (İngiliz general, Amerikan Bağımsızlık Savaşı) 209-11
Huaitará Muharebesi (1536) 152
Hunlar 70
Huronlar 154
Husçular 100, 103
Hutu çeteler 433, 465
Hüseyin, Saddam 428, 430-33, 442, 448-50
Hydaspes Muharebesi (MÖ 326) 41
hypaspistai ("kalkanlılar" - Makedon hafif piyadesi) 36
Hysiae Muharebesi (MÖ 669) 30
Independence sınıfı hafif uçak gemileri 391
Irak *ayr. bkz.* Hüseyin, Saddam 428, 430-32, 441-42, 446, 448-53, 457, 467, 470, 473-74
Isandhlwana Muharebesi (1879) 280
Iulianus (Roma imparatoru) 71
Iulianus (Romalı general) 61
Iustinianus (Doğu Roma İmparatoru) 76
Iosephus (askeri açıdan hazır olma üstüne) 63
iç savaş 60-61, 70, 85, 154, 167, 169, 235, 246-63, 272, 280, 353, 412, 433-35, 437, 439-40, 460, 465-67, 469, 473
  Amerikan 246-63, 272, 280, 460
  Bosna-Hersek 437
  İngiliz (1644) 167, 169
  İspanya 466
  Lübnan 433, 467
  Yugoslav 435, 467
İfikrates (Atinalı general) 36
iğneli tüfek 265-65, 267, 269
İkinci Dünya Savaşı 261, 350, 372, 376, 379, 393, 397, 399-401, 406, 412-13, 423, 458, 472
İkinci Karnataka Savaşı (1749-1754) 201
İkinci Marata Savaşı (1803-1805) 235
ikmal yolları 221, 255-56, 258, 376, 393, 405
İmparatorluk Savunma Planı (Japonya) 388
impi (Zulu düzeni) 279-80
İnçon çıkartması (1950) 405
İnebahtı Muharebesi (1571) 132, 135, 447, 471
İngiliz Doğu Hindistan Şirketi 201, 206, 234-35
İngiliz donanması 136, 138-39, 141, 205, 231, 233, 295
İngiliz-Felemenk savaşları 104, 138-39
İngiliz İç Savaşı (1644) 167, 169, 178, 182
İngiltere-Fransa Dostluk Anlaşması (1904) 295

İnkalar 150, 152-53, 159
İnkerman Muharebesi (1854) 245
İntifada 439
intihar bombacıları (Müslüman) 436, 439, 44, 470
İpsus Muharebesi (MÖ 301) 44
İran 428, 430, 448, 460, 467
İran-Irak Savaşı (1979-1988) 430, 468
İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA) 447, 470
İroki kabileleri 149, 154-55, 210
İskoç deniz kuvveti 135
İspanya (Madrid'de 2004'te bomba patlaması) 452
İspanya açık deniz gücü 200, 234
İspanya İç Savaşı (1936-1939) 466
İspanya Veraset Savaşı (1701-1714) 187, 193-95, 202
İssos Muharebesi (MÖ 333) 41
İsokrates'in komutanlara yönelik eleştirileri 35
İsviçreli mızraklılar 101, 170
İtalya'nın Somaliland'ı işgali (1940) 364
İtalyan tarzı savunma 117-25
ittifaklar 24, 150, 153-55, 181, 194, 200, 202, 204, 288, 294-96, 36, 382
İvo Cima çıkartması 394
Jackson, Thomas "Taşduvar" (Konfederasyon, general) 250, 253, 259-60
James Yarımadası seferi (1862) 249-50, 256
James IV 135
James II (İngiltere) 114, 182
Jankow Muharebesi ı (1645) 176
Jan III Sobieski (Polonya) 189
Jan van Nassau, Kont 173
Jena-Auerstadt Savaşı (1806) 222, 228, 263, 269
Jervis, John (İngiliz Amiral, Napolyon savaşları) 231-32
Joffre, Joseph (Fransız general, Birinci Dünya Savaşı) 310
Johnson, Lyndon (ABD Başkanı, 1963-1969)
Johnston, Albert Sydney (Konfedersyon, general)
Joseph (Heinmot Tooyalakel, Nez Perce / Burnu halkalıkar reisi) *bkz.* Reis Joseph
Jourdan Yasası (Fransa, 1798) 220
junk (Çin askeri gemisi, 17. yy.) 130
Jutland Muharebesi (1916) 351
Jukov, Georgi (Sovyet general, İkinci Dünya Savaşı) 371
kadırgalar 105, 130-36, 192
kaleler 15-17, 22, 25, 43-44, 52, 64, 69-71, 80-82, 86, 89-90, 99-100 , 104, 111-20, 123, 136, 138, 142-43, 153, 156, 160-63, 180, 187, 194, 201-202, 205, 217, 219, 222, 245, 251, 263, 268, 279, 282, 286, 290, 302, 412, 434, 457, 459
Kamboçya'nın işgali 408, 420-21
  Amerikalılar tarafından (1970) 421
  Vietnamlılar tarafından (1978) 420
kamikaze saldırıları (İkinci Dünya Savaşı) 395
Kamu Güvenliği Komitesi (Fransız Devrimi) 217
Kaplanlar (Bosnalı Sırp Grup) 466
Kara Delik (Kalküta) 206
Kara Hafta (Boer Savaşı) 284
Kara Prens 98
Karadeniz donanması 434
Karasal Düzen (Napolyon) 224-26
karavel 133, 141
Karl, Arşidük (Avusturyalı general, Napolyon savaşları) 222, 227
Karl XII (İsveç Kralı) 121, 191, 193
Karnataka Savaşı 201
  Birinci (1744-1748) 201
  İkinci (1749-1754) 201
Karolenj Hanedanı 77-80, 84, 89
kartal âlemi (Roma lejyonu) 57
Karzai, Hamid 447
Kasserine Geçidi Muharebesi (1942) 375
kayıplar (sivil)
  20. yy., iç savaşlar 465-68
  Belçika (1914) 310
  Belgrad (1941) 364
  Boer Savaşı 284-85
  Cezayir Savaşı 410-12
  Hamburg (1943) 378
  Japonya (1945) 396
  Leningrad (İkinci Dünya Savaşı) 369-70
  Rotterdam (1940) 359
kayıplar (askeri)
  20. yy., iç savaşlar, 465-68
  İngiliz (1918) 339-40
  Fransız (1915) 316

Alman (1918) 338-39
İtalyan (Birinci Dünya Savaşı) 320
Napolyon savaşları 226-27, 230
yerli Amerikalılar (16. -17. yüzyıllar) 149, 152, 156-57
Okinava çıkartması (1945) 395
Passchendaele (1917) 331
Sovyet (İkinci Dünya Savaşı) 399-402
Stalingrad (1942-1943)372-73
Somme (1916) 324-25
Verdun (1916) 321, 323
Birinci Dünya Savaşı 342-43
Kellermann, François (Fransız general, devrim savaşları) 217
Kemal, Mustafa (Türk subay, Birinci Dünya Savaşı) 319
Kennedy, John F (ABD Başkanı, 1961-1963) 431
kent surları 28, 72, 76, 89
Keşmir sorunu (2002) 468
Khaeroneia Savaşı (MÖ 338) 39, 471
Kıbrıs'ın Türkler tarafından alınması (1570-1571) 132, 134
kılıçlar 16, 19, 37-38, 46-48, 50, 57, 88, 95, 98, 104, 145-46, 148, 152, 156-60, 169, 175-76, 214, 321
Kırım Savaşı (1854-1855) 243-45, 264
Kıta Ordusu (Amerikan Bağımsızlık Savaşı) 208, 211
Kızılderili savaşları (Amerika'nın batısı) 147, 202-203, 205, 247, 280-82
Kiggell, Launcelot (İngiliz general, Birinci Dünya Savaşı) 330-31
Kim Il-Sung (Kuzey Kore diktatörü) 403-404
Kimberley 283-85
kuşatılması (1899) 283-84
kurtarılması (1900) 285
kimyasal silahlar 428, 432, 469
kirpi (Doğu Cephesi'nde Alman müstahkem mevkii, İkinci Dünya Savaşı) 371
kişisel silahlı yandaşlar (Ortaçağ) 74, 85
Kitchener, Horatio (İngiliz general) 279, 285
Boer Savaşı 285
Sudan seferi 279
Kitle İmha Silahları (Irak) 448, 450
KKO *bkz.* Kosovo Kurtuluş Ordusu
Kluck, Alexander von (Alman general, Birinci Dünya Savaşı) 311
Koalisyon güçleri 428, 431, 451
kohort (Roma lejyonu) 55
Köln'ün bombalanması (1942) 378
Kolomb, Kristof 143, 145-47, 155
kolordu düzenine geçiş 221, 227
komando 283-84, 366
Boer 283-84
Sovyetler Birliği'nde Alman 366
komiserler (Fransız Devrimi) 216
komünizmi sınırlamak siyaseti 401-402
Königgrätz Muharebesi (1866) 267
Konstantinopolis 75-76, 83-84, 86, 115, 282
Roma surları 76
kuşatılması (1453) 115
Bizans donanmasının savunması 83
Rusya'nın tehdidi (1877) 282
Haçlılar tarafından yağmalanması (1204) 84
konvoy (Atlantik savaşları, İkinci Dünya Savaşı) 377-78
kör atışlar (İkinci Dünya Savaşı) 380
Kore 287-88, 292, 397, 403, 405-407, 414
Japonya'nın alması (1905) 288, 292
Sovyet ve ABD güçlerince işgal edilmesi (1945) 287-88, 403, 405
Kore Savaşı (1950-1953) 402-409, 419
Körfez Savaşı (1991) 403, 428-34, 441-42, 450-51, 461-62, 470, 475
Corinth savaş tarzı (Amerika) 252
Kosovo 434, 440-42, 450, 465, 467
Kosovo Kurtuluş Ordusu (KKO) 440-41
Kuroş II (Pers imparatoru) 40
Kral Filip'in savaşı (1675-1676) 157
Kral George'un Savaşı (1743-1748) 202
Kral William'ın Savaşı (1689-1697) 141
Kraliçe Anne'in Savaşı *bkz.* İspanya Veraset Savaşı
Kraliyet Donanması 135-36, 231, 276, 283, 294-95, 351, 356, 360, 365, 377
18. yy. 141, 205-206, 231, 233
1930'lar 376
harp akademisi (1911) 276
Birinci Dünya Savaşı 295, 351
İkinci Dünya Savaşı 351, 356, 360, 365, 371
Kraliyet Hava Kuvvetleri (RAF) 350-51, 362, 365, 400
Kraliyet Hava Kuvveti *ayr. bkz.* Bombardıman Komutanlığı 350

Britanya Muharebesi 361-63
Girit (1941) 365
Falkland Savaşı (1982) 461, 467, 472
Körfez Savaşı (1991) 432, 450, 461, 472
Kriegsakademie (Prusya savaş okulu) 263
Kriegsmarine 376-77
Krupp silahları 310
Ksenofon (Yunan tarihçi ve askerlik kuramcısı) 19-20, 22, 24, 31, 34
Küba Füze Krizi (1962) 475
Kudüs'ün alınması (1099) 86
Kunaksa Muharebesi (MÖ 401) 40
kürekçiler 28, 83, 131
kurmay sınıfı 59, 204, 225, 228, 255, 285, 314, 330, 357, 374, 395, 405-406
Alman modeli 310
Prusya 204, 228
Kuropatkin, Alexal (Rus general, Rus-Japon Savaşı) 288, 290
Kursk Muharebesi (1943) 380
Kuroş II (Pers imparatoru) 40
Kürtler 83, 432
kuşatma 70-1, 76, 79-80, 82, 89-90, 92, 99, 101, 105, 112-16, 116, 119-20, 122, 124, 148, 153, 159, 163-64, 171, 174, 177-79, 186-87, 189, 193-94, 201, 205, 211-12, 217, 223, 244, 249, 254, 267, 270, 272, 288, 291, 302-303, 309-11, 324, 373, 435, 437, 457-58, 471, 475
16. yy. 116, 119, 122, 124, 148, 153, 159, 163, 171, 177
17. yy. 120, 164, 178-79, 186-89, 194
Bizans 76
Ortaçağ 82, 89-90, 92, 99, 101, 105, 112-15
Roma 49, 52, 50, 80
Makedon 42-44,
Yunan 22, 29, 31, 76
Kutsal Takım (Thebai) 39
Kutusov, Mikhail (Rus general, Napolyon savaşları) 223, 226
Kuveyt *ayr. bkz.* Hüseyin, Saddam 428, 430-32, 441, 449-50, 467
Kuzey Afrika harekâtı (1942,1943) 373, 375, 377
Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) 401, 435, 437-38, 440-42, 445, 448, 467-68
Kuzey Kore'nın istila edilmesi (1950) 404-406
Kuzey Virginia Ordusu (Amerikan İç Savaşı) 250, 253i 255-56, 258
Kwajalein Muharebesi (1944) 392
Kyuşu (1945 çıkartma planı) 395
La Rochelle Muharebesi (1372) 105
Ladin, Usame bin *ayr. bkz.* El Kaide 443-47
Amerika'ya saldırılması 443-46
Amerika'nın vurması 446-47
Ladysmith 283, 285
kuşatılması (1899) 283
kurtarılması (1900) 285
Laffargue, Yüzbaşı André (Fransız taktisyen, Birinci Dünya Savaşı) 323, 328
Lanrezac, Charles (Fransız general, 1914) 311
Laos'un Vietnam tarafından işgali (1978) 420
latifundia (Roma'da tarımsal mülk) 53
Laudonnière, Rene (Timucua Kızılderilileri üzerine) 147
Le Baker, Geoffrey (Sluys Savaşı üzerine, 1340) 104
Le Jouvencel (Jean de Bueil, 1466) 0
Le Tellier, Michel (XIV. Louis'nin Savaş Bakanı) 84
Leavenworth harp akademisi 276
Lechfeld Muharebesi (955) 85, 87
Lee, Robert E. (Konfederasyon, general) 249-50, 253-54, 256-58, 261-62
Leipzig Muharebesi (1813) 229
Lenin, Vladimir İlyiç (Rus devrimci) 332-33
Leningrad'ın kuşatılması (1941-1944) 366, 369-70, 381, 457
Leon Batista Alberti (*De Re Aedificatoria*) 116
Leopold (Avusturyalı) 96
Les Faits d'Armes et de Chevalerie (Christine de Pisan) 109
lettres de retenue (geç Ortaçağ askeri sözleşmesi) 106
Leuctra Muharebesi (MÖ 371) 30
Leuthen Muharebesi (1757) 203-204
levée en masse / kitlesel ayaklanma 215, 272
Fransız-Prusya Savaşı 272
Fransız Devrimi 215
Lexington Muharebesi (1765) 208

Leyte Körfezi Muharebesi (1944) 393-94
Liaoyang Muharebesi (1904) 290
Libya'nın istilası (1940) 363-64
Liddell Hart, B.H. (İngiliz askeri yorumcu) 348
Liège'in Almanlar tarafından alınması (1914) 300, 308, 310
Lincoln, Abraham (ABD Başkanı, 1861-1865) 247-50, 252-53, 255-56, 259, 261, 476
Lisistrata (Aristofanes) 456
Little Boy / Küçük oğlan 464
Livius (Makedon falanjı üzerine) 46-47
Lloyd George, David (İngiltere Başbakanı, 1916-1922) 331
Locke, John (savaşın bedeli üzerine) 182
lojistik 15, 18, 20, 40, 42-43, 45, 55, 60, 86, 177, 208, 217, 221, 226, 255, 270, 303, 308, 313, 315, 366, 368-70, 381, 383, 386, 406, 410, 414, 421, 457, 465
XIV. Louis'nin 193-96
Doğu Cephesi (1941) 371, 373, 380-82, 472
Makedon 20, 40, 43
Napolyon'un 217, 221, 226, 270
Normandiya çıkartması (1944) 383
Schlieffen Planı 303, 306, 313
Lombardiya Krallığı 77, 79
Londra (İkinci Dünya Savaşı'nda bombalanması) 363
Longstreet, James (Konfederasyon, general) 250, 254-55
Loos Muharebesi (1915) 316
Lorraineli Charles 203
Louisbourg'un alınması (1745) 202
(1758) 205
Louis, Germen 79
Louis XI (Fransa) 109
Louis XIV (Fransa) 120, 139, 182, 184-88, 190, 193, 195-97, 200, 474
Louis XIV'e karşı Büyük İttifak 194
Louis XV (Fransa) 205
Louis (Fransa) 218
Louvain'in bombalanması (1914) 310
Louvois, Francois Le Tellier, Marquis de (XIV . Louis'nin savaş bakanı) 184, 188
Lothar I (Batı'nın imparatoru) 79
Lucullus (Romalı general) 59
Ludendorff, Erich von (Alman general ve stratejist) 276, 296-97, 303, 310, 314-15, 318, 325-26, 328-29, 332-35
ordu harcamaları (1912) 297
savaş planları (1913) 303
Birinci Dünya Savaşı 310, 314-15, 318, 325-26, 328, 332-35, 337-39, 341-42
Ludendorff Köprüsü'nün alınması (1945) 387
Luftwaffe (Alman hava kuvvetleri) 351, 355, 360-62, 364-65, 373, 375, 379-80
1930'lar 347-48
hava savunması 349, 362-63, 378-80
Britanya'nın Muharebesi (1940) 361-63
Belgrad'ın bombalanması (1941) 364
Dunkerque tahliyesi 360
Girit'in istilası (1941) 365
Kuzey Afrika 375
Lübnan 427, 467, 470
Lübnan İç Savaşı 433, 467
Lützen Muharebesi (1632) 121, 176-78
Lysimakhos (Makedon general) 44
Macarlar 85, 87, 298, 364, 382
MacArthur, General Douglas
Pasifik'teki Amerikan komutanı (İkinci Dünya Savaşı) 391-94
Kore'deki Birleşmiş Milletler gücünün komutanı 405-407
Machiavelli, Niccoló 116, 118
topçuluk üzerine 116
tahkim edilmiş surlar olarak kentler üzerine 118
Mackensen, August von (Alman general, Birinci Dünya Savaşı) 318
MacMahon, Patrice Maurice (Fransız mareşal, Fransız-Prusya Savaşı) 270-71
MACV (Vietnam Askeri Yardım Komutanlığı) 417
madeni toplar 112
Madrid'de bompa patlaması (2004) 452
Mafeking'in kuşatılması (1899) 283
Magdeburg'un yağmalanması (1631) 179
Magersfontein muharebeleri (1899-1900) 284-85
Maginot Hattı 346, 357
Mahan, Alfred Thayer (deniz gücü kuramcısı) 294

Makedon savaş tarzı 36
Makedonlara karşı Argos 35
Malaya 394, 413, 422
  komünist ayaklanması (1948-1954) 413
  Japonya'nın alması (1941-1942) 394
Malborough Dükü (İngiliz general) 195
maliye 185
Malta Muharebesi (1565) 132
Malvern Hill Muharebesi (1862) 249
mancınık 34, 38, 90, 99, 112
Manco (İnka reisi) 154
Mançurya 288, 290-92, 388, 396-97, 407
  Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesi (1945) 396
  Japonya'nın alması (1931) 292, 388
Manhattan savunması (17. yy.) 161-62
manipulus (Roma lejyonu) 47-50, 55
manoeuvres sur les derrières (düşman kanadını yandan ve arkadan tehdit etme) 222
Manş Denizi'nin karşı tarafının işgali planları 357, 361, 374-75, 380
Manstein, Erich von (Alman general, İkinci Dünya Savaşı) 357, 367, 372-73, 380
Mantineia Savaşı (MÖ 362) 30, 34
Mao Zedung (Çin devrimcisi) 409
Mapucheler 156
Maraton Savaşı (MÖ 490) 24, 40, 460
Mardonius (Pers general) 25
Marengo Muharebesi (1800) 220
Maria Theresa (Avusturya imparatoriçesi) 199, 203
Mariana Hava Muharebesi (1944) 393-94
Marignano Muharebesi (1515) 170
Marius, Gaius (Romalı general) 54-55, 57-58, 65
Marius'un katırları 57
Market Garden harekâtı (Montgomery'nin Arnhem'e ilerlemesi, 1944) 385
Marne karşı saldırısı (1918) 338
Marne Muharebesi (1914) 311
Marne saldırısı (1918) 339
Marshall Planı 401
Mars-la-Tour Muharebesi (1870) 270
Marston Moor Muharebesi (1644) 168
Maurits van Nassau (Hollandalı önder) 174, 462-63, 475
Masséna, André (Fransız mareşal, Napolyon savaşları) 222
Massu, Jacques (Fransız paraşütçü general, Cezayir Savaşı) 411-12
Mayflower 174
McClellan, George (Birlik, general) 249-50, 252, 256-57, 271
McNamara, Robert Strange (ABD Savunma Bakanı, Vietnam Savaşı) 415, 417, 419, 422
Meade, George (Birlik, general) 253-54, 256
Mechelen (savunma) 116
Mehdi (Muhammed Ahmed, Sudanlı köktendinci hükümdar, 1883-1885) 278
Meksika *ayr. bkz.* Tenochtitlán'ın kuşatılması 124, 147, 149-50, 154-55, 161
mêlée (teke tek deniz savaşı taktikleri) 232
Mercan Denizi Muharebesi (1942) 390
merkantilizm 196, 203
Merkezi Haber Alma Örgütü (CIA) 422
  Vietnam 422
Messines Sırtı Muharebesi (1917) 330
Metellus (Romalı general) 59
Methuen, Paul (İngiliz general, Boer Savaşı) 284
Metz 118, 124, 271-72
  kuşatılması (1552) 118, 124
  Fransızların kuşatılması (1870) 272
Meuse-Argonne Muharebesi (1918) 340
meydan okuma ve tepki dinamiği 17, 49
mızrak 19-20, 24, 28, 33, 36-39, 41-45, 47-50, 57, 94-97, 101-102, 104, 107, 115, 146, 158, 169-70, 172-73, 176, 186, 279
  16. yy. 169, 170, 172
  17. yy. 146, 158, 173, 176, 186
  Makedon 19-20, 24, 28, 33, 36-39, 41-45
  Ortaçağ 88, 94-96, 101-102, 104, 107, 115
mızrak dövüşü 107
Michael saldırısı (1918) 335
Midway Muharebesi (1942) 390
Milano başpiskoposu Ambrose (Theodosius'un kefareti) 456
Milano'daki askeri örgütlenme 91
milisler 33-34, 40, 54, 72-76, 85, 89, 92, 95-96, 174, 208, 211, 213, 215, 225, 227-28, 247, 283, 402, 433, 437-40, 460

Boer Savaşı 283
Konfederasyon 247
Fransız Devrimi 227, 213, 215
Yunan 33-34, 40
Ortaçağ 73-75, 85, 89, 92, 95-96, 460
Prusya 228
Roma 54, 72, 76
Amerikan Bağımsızlık Savaşı 174, 208, 211, 225
milliyetçilik 110, 207, 227, 237, 242-43, 264, 276, 298, 413
Cezayir 410-12
Fransız 227
Alman 227, 237, 242, 264
İtalyan 237
Macar 298
Malay 413
Sırp 299, 436-39
Vietnam 408-10, 414-19, 422
Miloseviç, Slobodan (Sırp önder) 440-41
minié mermisi 243
Missiles of October, the 476
Mitridates 52, 58
Mladic, Ratko 437-38
Mnesimakhos (*Filip* y. MÖ 350) 38
Mohaç Muharebesi (1687) 189
Mohawklar 210
Moltke, Helmut, Kont von (önce Prusya, sonra da Alman, genelkurmay, 1858-1888) 263, 265, 267, 269-72, 301, 304
Moltke, Helmuth, genç (Alman Genelkurmay Başkanı, 1906-1914) 299, 303-304, 310, 313-14
Monluc, Blaise de (kuşatma üzerine) 163
Monro, Robert (17. yy., İskoç albay) 167, 179
Monro, His Expedition with the Worthy Scots Regiment Called Mac-Keys (1657) 179
uzun yürüyüşler üzerine 167
Mons Meg (15. yy. topu) 114
Mons Savaşı (1914) 311
Mons-en-Pévèle Muharebesi (1304) 95
Montcalm, Marquis Louis Joseph de (18. yy., Fransız general) 205
Montezuma (Aztek imparatoru) 148
Montgomery, Viscount Bernard Law (İngiliz Sekizinci Ordu Komutanı, Kuzey Afrika) 348, 375, 383, 385, 387
Montréal d'Albarno ("Büyük Bölük" önderi, 14. yy, İtalya) 96
Morat Muharebesi (1476) 102
Moreau, Jean (Fransız general, devrim savaşları) 220
Morgarten Muharebesi (1315) 96
Moskova Muharebesi (1941) 369-70
Mueller, John (siyaset bilimci) 473
Mukden Muharebesi (1905) 291
Munda Muharebesi (1905) 59
Mundy, Peter (İngiliz gezgin, 17. yy., Çin) 130
Munro, Hector (Doğu Hindistan Şirketi'nin askeri) 206
Mussolini, Benito (İtalyan diktatör) 346, 352-53, 363-64, 376
mücahit 443, 445, 451
Mühlberg Muharebesi (1547) 170
Müslüman savaşçılar 436
Müslümanlar (intihar görevleri) 436, 439, 44, 470
My Feuds and Disputes (Götz von Berlichingen) 165
My Lai kırımı (1967) 417
Nafpaktos Muharebesi (Peloponez Savaşı) 471
Nagazaki'nin bombalanması (1945) 287
Nancy Muharebesi (1477) 102
Napoli 109, 124, 166, 178, 376
Napolyon Bonapart 204, 208, 217-18, 220-30, 234-36, 241, 249, 251, 263, 330, 456
Napolyon'a karşı Üçüncü Koalisyon (1805) 222, 236
Napolyon'un *Grande Armée*'si 222-23
Napolyon'un Ulm manevrası (1805) 222-23
Napolyon III (Fransa imparatoru) 268-71
Narses (Bizanslı general) 75-76
Narva'nın kuşatılması (1700) 191
Narvik Muharebesi (1940) 356
Nasır, Cemal Abdül (Mısır Cumhurbaşkanı, 1954-1970) 424
NATO *bkz.* Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
Neerwinden Muharebesi (1693) 194
Nelson, Horatio (İngiliz amiral, Napolyon savaşları) 138, 219-20, 230-34, 277
Nemea Muharebesi (MÖ 394) 30

New York'un Howe tarafından alınması (1776) 209
Nez Percé direnişi (1870'ler) 281-82
Nieuwpoort Muharebesi (1600) 174
Nijmegen Antlaşması (1678) 188
Nil Muharebesi (1798) 220, 231
Nimitz, Amiral Chester (İkinci Dünya Savaşı'nda, Pasifik'te Amerikan deniz komutanı) 391-93
Nivelle, Robert (Fransız general, Birinci Dünya Savaşı) 327-29, 339
Nivelle saldırısı (1917) 328
Nixon, Richard M. (ABD Başkanı, 1968-1975) 421-22
Normandiya çıkartması (1944) 380, 381, 383, 385, 395, 476
Normanlar 83
Nördlingen Muharebesi (1634) 121, 176
nükleer silahlar 399-400, 402-403, 407, 446, 459, 468
Nürnberg'in bombalanması (1944) 379
OAS (*Organisation de l'Armée Secrète*) 412
Octavianus *bkz.* Augustus Caesar
Oinophyta Muharebesi (MÖ 457) 26
okçular 23, 34, 39, 45, 49-50, 86-88, 92, 95, 102, 107, 115, 190
Okinava çıkartması (1945) 394-96
oklar 38, 49, 88, 93-95, 97, 104, 142, 146, 149-50, 155
Oliveira, Fernando (*Arte de Guerra do Mar,* 1555) 136
Ollantaytambo'nun kuşatılması 153-54
Omaha kumsalı (Normandiya çıkartması, 1944) 383
Omdurman Muharebesi (1896) 279
De Re Aedificatoria, (Leon Battista Alberti, 1440'lar) 116
On Üç Yıl Savaşı (1654-1667) 191
on yıl kuralı (İngiliz savaş planlaması) 469
Onasandros (Makedon falanjı üzerine) 36
önce Almanya (Amerika'nın İkinci Dünya Savaşı stratejisi) 374, 382
ordre mince 212
ordre mixte 212, 220
ordre profonde 212
orduyu izleyen siviller 177
Ortaçağ savaş tarzı 92
Ortaçağ'ın nüfuzlu kişileri 81, 85, 89
Ostrogotlar 71, 75-76
Otuz Yıl Savaşları (1618-1648) 166, 174, 176, 178-79, 181, 197, 456, 460
Otto I, "Büyük" (Batı'nın imparatoru) 85, 87
Otto II (Batı'nın imparatoru) 86-87
Özel Görevli Temsilciler (Fransız Devrimi) 215
Özgürlük Fermanı (Prusya, 1807) 228
P-51 "Mustang" 379
Paardeberg Muharebesi (1900) 285
Pactus Drepanius (Theodosius üzerine) 73
Pakistan (nükleer güç) 446, 468
pamuklu yelek 149
panzer tümenlerinin geliştirilmesi (1930'lar) 348
paralı askerler 21, 29, 31, 35, 39-40, 42, 45, 57-58, 72, 85, 101, 103, 106, 109, 165-66, 191, 209
paraşütçüler 356, 359, 365-66, 383, 410-11
  Batı Cephesi (1940) 359
  Dien Bien Phu 410
  Girit (1941) 365-66
  Süveyş Bunalımı 424
Parcos Muharebesi (1536) 152
Paris Antlaşması (1783) 212
Paris Barış Görüşmeleri (1973) 422
Paris'in kuşatılması (1870) 272
Pasifik Savaşı (İkinci Dünya Savaşı) 352, 390, 395, 461
Passchendaele Muharebesi (1917) 330-32
Paullu (İnka şefi) 154
Paulus, Friedrich (Alman general, İkinci Dünya Savaşı) 373
Pavia 79, 170
  Charlemagne'ın alması (774) 79
  Muharebesi (1525) 170
Pearl Harbor'un bombalanması (1941) 287-88, 370, 389-90, 394
Peloponez Savaşı (MÖ 431-404) 21-22, 28-30, 56, 301, 456, 460, 471
Peñón de Veléz Muharebesi (1564) 134
Pequot savaşları (1638-1639) 156
Perdiccas (Makedon general) 44
Pers savaşları (MÖ 490, 480-478) 24, 26-28
Pertinax (Roma imparatoru) 61
Perugia'daki cephanelik (1364) 115
Pepin I (Karolenj kral) 77, 79

Pétain, Philippe (Fransız general, Birinci Dünya Savaşı) 322, 329, 337-38, 361
Petersburg Muharebesi (1865) 258-59
Petrarca (Fransa'daki İngiliz saldırıları üzerine) 98
Petro I, "Büyük" (Rusya) 190-93
Petro III (Rusya) 204
Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) 429
petrol 327, 355-56, 363, 365, 372, 389, 393, 429-30, 434, 445
  Almanya'nın sıkıntısı (İkinci Dünya Savaşı) 355-56, 363
  Japonya'nın sıkıntısı 389, 393
  OPEC *bkz.* Petrol İhracatçısı Ülkeler Örgütü (OPEC)
pezetairoi ("yaya yoldaşlar", Makedon ağır piyadesi) 36
Pharnaces'in Caesar tarafından yenilgiye uğratılması (MÖ 47) 59
Pharsalus Muharebesi (MÖ 48) 59
Philadelphia Muharebesi (1777) 209-10
Philippe d'Anjou 195
Philippe IV, "Güzel" (Fransa) 101, 104
Philip VI (Fransa) 103, 199
Philippe, "Cesur" (Burgonya Dükü) 109
Pickett, George (Konfederasyon, general) 247, 254
pilum (Roma ciridi) 47, 57
  Marius'un geliştirmesi 57
Piramitler Muharebesi (1798) 219
piyadeler *ayr. bkz.* deniz piyadeleri; siper savaşı 15, 19-20, 23-27, 30-34, 36-40, 42, 45-47, 49, 54, 59, 62, 85-89, 94-97, 101-103, 111, 115, 159, 164-65, 169-72, 174-76, 186, 191, 198, 204, 213, 216-17, 221, 227-28, 230, 243, 251, 277, 286, 300, 308, 318, 322, 324-56, 330-32, 335, 337-40, 348, 357-60, 363, 367, 369, 376, 383, 391-95, 404-406, 417, 419, 426, 449, 457-59, 470
  Tunç Çağı 16-17, 149
  Yunan falanjı 38, 42, 169
  sıralar 172, 414
  Makedon falanjı 36-38, 42, 44, 47, 57
  Ortaçağ'da öncelik 84, 130
  Roma lejyonu 46, 48-50, 55, 460, 475
Pizarro kardeşler (fatihler) 152-55, 159
planör piyadeleri 359
Plassey Muharebesi (1757) 206
Plataia Muharebesi (MÖ 479) 26, 40, 471
Plato (Salamis üzerine) 26
Plevne'nin kuşatılması (1877) 282
Plumer, Sir Herbert (İngiliz general, Birinci Dünya Savaşı) 329-31, 335
Poitiers Muharebesi (1356) 97-98
Polaris denizaltıları 402
Poltava Muharebesi (1709) 193
Polyaenus (Makedon lojistiği üzerine) 43
Polybius 23, 37, 46-47
  hoplitler üzerine 23
  Makedon falanjı üzerine 37, 46
  Roma *gladius*'u üzerine 47
Pompeius (Romalı general) 59-60, 108
Pön Savaşı *ayr. bkz.* Cannae Muharebesi 51
Pondichery 201, 206
  kuşatılması (1746) 201
  teslim olması (1760) 206
Pope, John (Birlik, general) 250
Port Arthur'un kuşatılması (1904) 288-92
Poroi (Ksenofon) 34
Portekiz deniz savaşı (15.-16. yy.) 136
Potomac Ordusu (Amerikan İç Savaşı) 247, 249-50, 253, 255-58, 261
Preveze Muharebesi (1538) 132
Prince Royal (İngiliz savaş gemisi, 1610) 137
Princeton Savaşı (1777) 209
principes (Roma lejyonunda ikinci hat) 48, 55
Probus (Roma imparatoru) 52
profesyonel ordular 27, 35-36, 46, 52-54, 57-58, 63, 77, 97, 111, 141, 163-67, 214-15, 228, 263, 271-72, 276, 425, 429, 460, 465, 474
  17. yy. 141, 166
  18. yy. 214-15
  19. yy. 228, 263, 271-72, 276
  Ortaçağ 73, 77, 97
  Roma lejyonu 52-54, 57-58, 63
Prüm Manastırı'ndan Regino (piyade eğitiminin niteliksizliği üzerine) 87
Ptolemaios (Maedon general, Mısır hükümdarı) 44
Pusan'ın kuşatılması (1950) 404-405
Pydna Muharebesi (MÖ 168) 44
Pyrrus (Epirus kralı) 45
Quebec'in Wolfe tarafından alınması (1758) 205-206

radar erken uyarı sistemleri 362
RAF *bkz.* Kraliyet Hava Kuvvetleri
Ramillies Muharebesi (1706) 195
Rangoon'un alınması (1945) 394
Rawlinson, Sir Henry (İngiliz general, Birinci Dünya Savaşı) 323, 325, 329
Raznjatovic, Zedljko ("Arkan") 466
Reagan, Ronald (ABD Başkanı, 1981-1989) 429, 433
Kızıl Nehir Harekâtı (1951) 409, 414, 419
Redoutable (Trafalgar'daki Fransız gemisi) 233
Regensburg'un bombalanması (1944) 379
Reichswehr (1920'lerde Alman ordusu) 347
Reis Joseph (Nez Percé / Burnu halkalılar) 281-82
Remagen 387
Remnants of War, the 473
Renli Prens Rupert 167
Rennenkampf, Paul (Rus general, Birinci Dünya Savaşı) 314-15
Requeséns, Don Luis de (16. yy. İspanyol general) 122
Rhee, Syngman (Güney Kore önderi) 403
Rheims 98, 338
  Alman saldırısı (1918) 338
  Yüz Yıl Savaşları'nda 98
Riade Muharebesi (933) 88
Richelieu, Kardinal (ikmal üzerine) 177
Ridgway, Matthew B. (Amerikalı general, Kore Savaşı) 406
Rimpler, George (17. yy. mühendis) 189
RMA *bkz.* Askeri Konularda Devrim; Robert Bruce
Rochambeau, Jean-Baptiste (Fransız komutan, Amerikan Bağımsızlık Savaşı) 212
Rodos'un Türkler tarafından alınması (1522) 134
Roma lejyonları 46, 48-50, 55, 460, 475
Roma savaşı 47, 108
Roma'nın yağmalanması (455) 74
Roma-Germen orduları 73-75
Rommel, Erwin 333, 359, 364, 373-75, 383
  Afrika kolorduları komutanı 364, 373-75
  Alman subay (Birinci Dünya Savaşı) 333
  Kıyı Savunması Müfettişi (1943) 383
  panzer komutanı (1940) 359
Roosebeek Muharebesi (1382) 95
Roosevelt, Franklin (ABD Başkanı, İkinci Dünya Savaşı) 361, 374, 389, 391, 400
Roosevelt, Theodore 292
Rorke's Drift Muharebesi (1879) 280
Rosecrans, William Starke (Birlik, general) 255
Rossbach Muharebesi (1757) 203-204
Rotterdam'ın bombalanması (1940) 359
Rouen'ın kuşatılması (1415) 99, 105
Rolling Thunder (Amerika'nın Vietnam'a bombalama harekatı, 1965) 416
Ruanda 433, 439, 465
Ruhr 242, 346, 378, 387
  Fransa'nın işgal etmesi (1923) 346
  bombalanması (1943) 378
Rum ateşi 83
Rundstedt, Gerd von (Alman general, İkinci Dünya Savaşı) 355
Rus-Japon Saldırmazlık Paktı (1941) 389
Rus-Japon Savaşı 286-92
rütbe satın alınması 214
Sacsahuaman'ın kuşatılması (1536) 153
Saint-Mihiel saldırısı (1918) 340
Saipan Muharebesi (1944) 393
Salamis Muharebesi (MÖ 480) 26
saldırı doktrini, Alman (Birinci Dünya Savaşı), 302
salmalı mancınık 500
Salerno Muharebesi (1943) 376
Samsonov, Alexander (Rus general, Birinci Dünya Savaşı) 314
San Lorenzo (İspanyol armadasında mavuna) 131
San Martin (İspanyol armadasında kalyon) 136
Sanayi Devrimi 165, 235, 241-42, 264
sanayi gücü 192, 246, 262, 275, 294, 315, 317, 326, 340, 342, 349-50, 363, 374, 381, 386, 396, 401, 458
  19. yy. 246, 275, 294
  Birinci Dünya Savaşı 315, 317, 326, 340, 342
  İkinci Dünya Savaşı 350, 363, 374, 381, 386, 396, 401, 458
  Soğuk Savaş 382, 399-400, 402-403, 407-408, 430, 469
Saratoga Savaşı (1777) 211
Saraybosna 435, 437-38, 457

Sarmatlar 73
Sassoon, Siegfried (Birinci Dünya Savaşı ozanı) 344, 456
Savannah'ın İngilizler tarafından alınması (1778) 211
savaş bürokrasisi 60-63
savaş doktrini 19, 36, 38, 45, 80, 88, 102, 109, 111, 121, 130, 173, 278, 308, 316, 325-26, 328, 332, 334-35, 347-50, 351, 412415, 424, 427, 430, 439
Alman (1924) 347
Alman (Birinci Dünya Savaşı) 325-26, 328, 332, 334, 347-48
Fransız (Birinci Dünya Savaşı sonrası) 348
Fransız (Birinci Dünya Savaşı) 316, 349
hoplit 19-20
İngiliz (Birinci Dünya Savaşı sonrası) 348
İngiliz (Birinci Dünya Savaşı) 335
Makedon 38, 45
Roma 36
savaş elkitapları 63, 89, 173, 213, 216, 326, 347
savaş esirleri (tutsakları) 31, 98, 101, 148, 150, 152, 160, 175, 193, 204, 230-31, 267, 270, 272, 285, 315, 318, 324, 327, 333, 339, 353, 365, 368-70, 373, 405, 433-34
Kanada (1944) 383
Sovyet (İkinci Dünya Savaşı) 368, 370, 373
savaş gemileri (17. yy., Çin) 130
savaş için kredi 236, 459
savaş suçları 384, 379, 397, 438, 441
Alman (İkinci Dünya Savaşı) 397
İtalyan (İkinci Dünya Savaşı) 397
Japon (İkinci Dünya Savaşı) 397
savaş yasaları 179-82
savaşın eleştirisi 450
savaşın kısa sürmesine ilişkin senaryo 302-303
savaşın maliyeti 20, 309
savaşta atlar *ayr. bkz.* atlılar; süvariler; şövalyeler
savaşta kadınların rolü 177, 215, 343, 437-38, 441, 451
Savo Adası Muharebesi (1942) 391
Savoy prensi Eugene (Avusturyalı general, 17. yy.) 182, 195
Savunma Savaşının Yürütülmesi (1916) 326
Saxe, Maurice de, iyi subaylar üzerine 214
Scharnhorst, Gerhard von (Prusya ordusunun reformcusu) 228, 276
Schleswig-Holstein'ın Prusya ve Avusturya tarafından alınması (1864) 265
Schlieffen, Kont Alfred von (Alman stratejist) 276, 296, 300, 302-303, 309-11, 314, 475
Schlieffen Planı 296-97, 300-304, 308, 310, 312-13, 359
Schola Militaris (Siegen, Almanya, 1616) 173
Schweinfurt'un bombalanması (1944) 379
Scipio (Romalı general) 111
scutum (Roma kalkanı) 47, 49
Sedan Muharebesi (1870) 1870
Sedat, Enver (Mısır Devlet Başkanı, 1970-1981) 426
Seeckt, Hans von (Alman Genelkurmay Başkanı, 1920'ler) 347
Ségur Yasası (Fransa, 1781) 214
sepoy'lar 201, 206, 234
serbest ateş bölgeleri (Vietnam Savaşı) 418
serbest bölükler (geç Ortaçağ'da İtalya) 96-97
Serhas (Pers imparatoru) 24-27
Sertorius (Romalı general) 58
Seul 288, 405-406
Kore Savaşı'nda (1950-1951) 405-406
Japonya'nın alması (1904) 288
Severus, Alexander (Roma imparatoru) 55, 72
Sheridan, Philip (Birlik, general) 260-61, 280
Sherman, William T. (Birlik, general)256, 258-61
Shiloh Muharebesi (1862) 251-52
Sırbistan 282, 297-99, 304-305, 318-20, 436, 440
Sicilya'nın işgal edilmesi (1943) 376
Sidi Barrani Muharebesi (1940) 363-64
Siegfried Hattı'nın kırılması (1918) 340
Siete Partidas (Kastilyalı X. Alfonso) 109
Sigismund (Kutsal Roma İmparatoru) 103
Silah Kararı (İngiltere, 1181) 107
silahlanma yarışı 44, 137, 139-41, 294-95

deniz 137, 140-41
17. yy. 139
Birinci Dünya Savaşı öncesi 294-97
silahşorler 164, 169, 172-76
simge 57, 96, 162, 198, 218, 277, 318, 343
Singapur'un Japonya tarafından alınması (1942) 394
singleton teknikleri 463
siper savaşı 172
siperler 119, 162, 164, 170, 172, 193, 252, 258-59, 313, 322, 324, 328, 335, 337-39, 344, 407, 457
16.-17. yüzyıllar 119, 162, 164, 170, 172
Amerikan İç Savaşı 258-59
Birinci Dünya Savaşı 252, 313, 322, 324, 328, 335, 337-39, 344, 407, 457
Sirakuza Seferi (MÖ 415-413) 30
Siyu direnişi (1870'ler) 281
Sivastopol'ün kuşatılması (1854-1855) 244-45, 288
Slim, Feld Mareşal William (Burma'daki İngiliz komutanı, İkinci Dünya Savaşı) 375, 394
Sluys Muharebesi (1340) 104
Smolensk Muharebesi (1812) 226
Sobieski, Jan (III. John, Polanya) 189
Soğuk Savaş Soğuk Savaş 382, 399-400, 402-403, 407-408, 430, 469
Somali 364, 397, 433, 439, 442-43, 447, 465, 473
Somali Barış Gücü (1993-1994) 433
Somme Muharebesi 323-27, 330-31
sömürge imparatorlukları 234, 293, 399-400
Sonar 351
Sopalar (Güney Amerika silahları) 150, 155
Sosyal Savaş (MÖ 90-89) 58
Soult, Nicolas (Fransız mareşal, Napolyon savaşları) 218, 223
Sovereign of the Seas (İngiliz savaş gemisi, 1637) 137
Sovyet saldırganlığının caydırılması 401-402
sözleşmeli hizmetkârlar (geç Ortaçağ askeri sözleşmeleri) 27
Srebrenika 437-39, 442
Standish, Miles (İngiliz sömürge önderi) 174
subaylar 21-22, 42, 45, 50, 52, 58-59, 104, 141, 166-67, 172-74, 178, 184-85, 191-92, 198-99, 204, 207, 209, 213-16, 220, 225, 227-28, 230, 245, 247, 253, 255, 257, 263, 267, 269, 276-77, 280, 283, 286, 294, 296-97, 308-10, 313-14, 318, 322, 325-26, 329, 331, 333-35, 344, 347-51, 357, 364, 367, 372, 382, 391, 395-96, 402, 411-12, 424-25, 429, 476
Alman 173, 294, 296, 310, 314, 326, 333-35, 347, 367, 372, 382
Amerikan İç Savaşı 209, 247, 253, 255, 257
Fransız (17. yy.) 141, 174, 185
Fransız devrimci 207, 213-16, 220, 230
İngiliz 178, 313, 344, 348
İngiliz deniz (17. yy.) 141
Prusya (18. yy.) 204
Prusya (19. yy.) 228, 263, 267, 269, 276
Roma 50, 52, 58-59
Rus 198-99, 245, 309
Rus (17. yy.) 192
Yunan 21-22, 42, 45
Sudan (ABD füze ateşi üzerine) 444
surlarla çevrili kentler 74, 81
barut devriminden sonar 112-13
Ortaçağ 74i 81
süngü 186, 192, 253
süvariler 36-37, 41-43, 45-48, 50, 62, 85-88, 93-97, 100-103, 159, 164-65, 170, 174-75, 177, 186, 190-91, 198, 216, 221, 227, 235, 245, 267, 279, 281, 285, 322, 330
16.-17. yüzyıllar 159, 164-65, 170, 174-75, 177, 186, 190-91
Birinci Dünya Savaşı 322, 330
Hafif Süvari Alayı'nın saldırısı (1854) 245
Makedon 37, 41-43, 45-46
Napolyon 216, 221, 227, 235
Omdurman Muharebesi (1896) 279
Ortaçağ 85-89, 93, 95-97
Roma 47-48, 50, 62
XIV. Louis'nin 186
Yunan 36
Svensksund Muharebesi (1790) 132
şahmerdan 90

Ortaçağ 90
Şaka (Zulu şefi) 279
Şanlı 1 Haziran Muharebesi (1794) 231-32
Şao Muharebesi (1904) 290
Şarlman 75, 77, 79-80, 84-86, 88
Şarlken, Kutsal Roma İmparatoru 109, 119, 123-24, 132, 166, 177, 190
şövalyeler 89, 91-92, 95-96, 101, 108, 165, 170, 297, 458
taburun saldırı kolu (Devrim Fransa'sı) 216
Tacitus (savaş eleştirisi) 52, 456
Taginae Muharebesi (552) 76
tahkimat 31, 64, 119-20, 161, 170, 259, 286, 309, 457, 459
barut devrimi 111-25
Birinci Dünya Savaşı 309, 457
Ortaçağ 119
Roma 64
Vauban 120
Yeni Dünya 120, 161
Yunan 31
Taino Kızılderilileri 146
Taliban *ayr. bkz.* El Kaide; Ladin, Usame bin 444, 446-47, 467
talim kitapları 173, 212-13, 216, 227
tam armalı gemi 133, 135
Tanagra Muharebesi (MÖ 457) 26
taneli barut 114
tank savaşı *ayr. bkz.* zırhlı savaş 347-48, 427-28
İkinci Dünya Savaşı 348
Yom Kippur Savaşı 428
Tannenberg Muharebesi (1914) 314
Tapia, Gonzalo de (fatih) 152
Tarawa Muharebesi (1943) 392
tarımsal savaş 15, 17-20, 23, 25, 27-28, 31, 34, 36, 38, 45, 52-54, 57, 12, 160, 256, 262, 287, 381
Tunç Çağı 16-17, 149
Tarsuslu Damien 84
Tayfun Harekâtı (Almanların Moskova'ya ilerlemesi, 1941) 370
tazminat ödemeleri (Almanya) 346
teknolojik üstünlük 136, 149-50, 155, 157, 263, 269, 289, 431
Tel-el-Kebir Muharebesi (1882) 278
telgraf iletişimi 244, 267
Kırım Savaşı 243-45
temerküz kampları 386
Teminat Antlaşması (1887) 293
Tennessee Ordusu (Amerikan İç Savaşı) 256
Tenochtitlán'ın kuşatılması (1521) 148-49, 154
tercio (sürekli alaylar) 166-67, 172
terörizm 447, 453, 470
Testi, Fulvio (askerler üzerine) 164
Tet Saldırısı (1968) 419-23
Thapsus Muharebesi (MÖ 46) 59
The Theory and Practice of Modern Wars (Robert Barret, 1598) 111
Thebaililer 39
Theodosius I 73
Thermofilai Muharebesi (MÖ 480) 25
Thomas, George (Birlik, general) 255, 259-60
Thukydides (*İstoriai*) 21, 23-24, 28, 30, 301, 459
ticaret gemileri 141, 231, 234, 378
Japon (İkinci Dünya Savaşı) 378
Müttefikler (İkinci Dünya Savaşı) 378
ticari çıkar 60, 105, 191
savaş dürtüsü 199
savaşın temel gücü 51, 199
Tiglath-Pileser (Asur kralı) 16
Tilly, Jan Tserklaes, Kont (Otuz Yıl Savaşı'nda Katolik ordunun birinci komutanı) 175, 179
Tilsit Antlaşması (1807) 224, 228
Timucua Kızılderilileri 147
Tippoo (Maysor Sultanı) 235
Tirpitz, Alfred von (Alman amiral, Birinci Dünya Savaşı) 294-95
Tlaxcalanlar 149, 154-55
Tokugava şogunları 286-87
Tokyo'nun bombalanması (1945) 396
Tonkin Körfezi Kararı (1964) 418
top mazgalları 116
top muylusu 100, 115
top *bkz.* topçuluk
top kullanımı 89, 99-16, 119-20, 129-33, 135-42, 146-48, 153, 158, 161, 164, 170, 175, 189, 204, 208, 213, 216, 229, 232-33, 277, 279, 284, 295, 315, 324, 331, 335, 337, 372, 380-81, 403, 457
18. yy. 208, 213, 216, 232
barut devrimi 111-25
Birinci Dünya Savaşı 315, 324, 331, 335, 337

deniz (16. yy.) 131, 135-37
deniz (geç Ortaçağ) 130, 133
deniz (Napolyon Savaşları) 233
Flandra (1917) 330-32
İspanya'nın Yeni Dünya'yı fethi 147-53
Kore Savaşı (1950-1953) 403-408
Kursk (1943) 380-81
Paris kuşatması (1870-1871) 272
Passchendaele (1917) 330-32
Rus-Japon Savaşı (1904-1905) 295
Somme (1916) 330
Verdun (1916) 321, 323
toplama kampı (Boer Savaşı) 280, 286
toplanma ve denetim (Yüz Yıl Savaşları) 107
toplu surlar 119, 121-22
Tora Bora Dağları 447, 467
Toulon Muharebesi (1793) 217
Tourcoing Muharebesi (1794) 217
Trabluslu Leo (Müslüman amiral) 84
trace italienne (tabya) 117, 120-21
Trafalgar Muharebesi (1805) 137, 232
Trenchard, Hugh Montague (İngiliz hava kuvvetleri komutanı, 1919-1929) 350
Trenton Muharebesi (1776) 209
triarii (Roma lejyonunda üçüncü hat) 48, 55, 57
Tricameron Savaşı (535) 76
Triplex Acies (Roma meydan savaşı düzeni) 47, 55
trireme 27
Truvalı Kadınlar (Euripides) 456
Truman, Harry S. (ABD Başkanı, 1945-1953) 401-402, 405-407, 419
Truppenführung (Alman öğreti elkitabı, 1924) 347
Tuchman, Barbara (*Guns of August*) 475
Tugela nehir muharebeleri (1899-1900) 284-85
tunç silahlar 147, 149-50
Tunus muharebeleri (16. yy.) 124, 132, 134
Tupac Amaru (İnka şefi) 153
Tupiler 149, 154
Turenne, Henri de la Tour d'Auvergne, (17. yy, Fransız general) 188
Turnhout Muharebesi (1597) 174
Tutsi azınlığı 433, 465
Tyre'nin İskender tarafından alınması (MÖ 332) 43
Tyrtaeus (hoplit savaşı üzerine) 21
uçak gemileri 277, 352, 389-94
Amerikan (1930'lar) 277
Amerikan (İkinci Dünya Savaşı) 352, 389-92, 394
Japon (İkinci Dünya Savaşı) 352, 390-91, 393-94
Ultra haber alma (İkinci Dünya Savaşı) 362, 365, 385, 390
Ulusal Muhafızlar (Fransız Devrimi) 215
Uranus Harekâtı (Stalingrad karşı saldırısı, 1942) 372
uydular 438, 442, 462, 472
uzun yay 93-95, 111, 130
Üçüncü Maysor Savaşı (1789-1792) 235
üniforma 73, 166-68, 215, 247, 307, 316
üniforma renkleri 167-69
V. Henry (İngiltere) 97, 99, 102-104, 133
V-1 ve V-2 (İkinci Dünya Savaşı) 379
Vaal Kranz Muharebesi (1900) 285
Valentinianus (Roma imparatoru) 72
Valerius Maximus (Marius üzerine) 57
Valmy Muharebesi (1792) 217
Valutino Muharebesi (1812) 226
Vandallar 71, 74-76
Varşova Ayaklanması (1944) 382
Varus'un lejyonlarının çökertilmesi (MS 9) 58
Vauban, Sebastien le Prestre de (XIV. Louis'nin mühendisi) 120, 187-88, 194, 217
Vegetius (*De Rei Militarii*) 63, 69, 89, 108-109, 460
velites (Romalı askerler) 48, 57
Venedik 84, 103, 109, 118, 131, 134
Verdun 79-80, 217, 321-23, 325, 327-28, 340, 361, 372
Anlaşması (843) 79-80
Muharebesi (1916) 321-23
vergilendirme ve savaş 106, 123, 185
Versay Antlaşması (1919) 333
Vespasianus (Roma imparatoru) 64
Vicksburg kuşatması (1863) 252-54
Victory (Nelson'un amiral gemisi) 137, 233
Viet Kong (Viet Minh) 415, 418-19, 421
Vietnam Askeri Yardım Komutanlığı (MACV) 417-18, 421
Vietnam 262, 400, 408-11, 414-24, 426,

429, 432, 441, 456-57, 465, 467, 473, 475
Amerika'nın müdahalesi (1965-1973) 414-19
Fransa'nın sömürgeleştirmesi 408-10
işgal edilmesi (1945) 408-10
Viet Minh ile Fransızların savaşı 409-10
Vikingler 80-81
Vilcabamba (İnka müstahkem mevkii) 153
Villars, Claude de (18. yy., Fransız general) 195
Villeneuve, Pierre (Fransız amiral, Napolyo savaşları) 23
Virginia Capes Muharebesi (1813) 212
Virginia Şirketi 173
Vitoria Muharebesi (1813) 225, 236
Viyana 189, 223, 267, 298
kuşatması (1683)189
Napolyon'un alması (1805) 223
Viyana Kongresi (1815) 242
Vizigotlar 70-71, 73-74, 76
Voltaire (Fransızların saldırı biçimleri üzerine) 212
Vom Kriege (Carl von Clausewitz) 121, 429
Waffen SS *Hitlerjügend* tümeni 383
wagenburgen (Husçu tahkim edilmiş arabalar) 100
Wagram Muharebesi (1809) 228
Wall Street 162, 346
17. yy. tahkimatı 162
Dünya Mali Bunalımı (1929) 346
Wartgelt (paralı askerlere ön ödeme) 165
Washington, George (yurtsever komutan, Amerikan Bağımsızlık Savaşı) 208-12, 416
Watergate olayı (1972-1975) 422
Waterloo Muharebesi 229-30
Weissenburg Muharebesi (1870) 270
Wellington, Dük Arthur Wellesley 225, 229, 235
Westmoreland, William (Amerikalı general, Vietnam Savaşı) 416-17, 421
Weygand, Maxime (Fransız general, İkinci Dünya Savaşı) 360
Widukind ("Doğancı" Heinrich'in garnizonları üzerine) 82
Wiener Neustadt askeri akademisi 204
Wilderness Muharebesi (1864) 258
Willem Lodewijk van Nassau 172, 464, 75
Wilhelm I (Prusya) 197-99, 264
Wilhelm II (Almanya) 293
Willem III (Felemenk Cumhuriyeti hükümdarı, İngiltere, İskoçya ve İrlanda kralı) 139-41, 182, 194
Wingate, Orde (İngiliz komutan, İkinci Dünya Savaşı) 423
Winthrop, John (İngiliz sömürge önderi) 174
Wolfe, James (18. yy., İngiliz general) 205
Wolseley, Sir Garnet (İngiliz general, Tel-el-Kebir, 1882) 278
XVII Plan (Fransa'nın Birinci Dünya Savaşı planı) 310
Yalu Nehri Muharebesi (1904) 288
Kore Savaşı'nda 406
Yamaşita, Tomoyuki (Japon general, İkinci Dünya Savaşı) 394
yanıcı maddeler (Ortaçağ) 83
yaya askerler *bkz.* piyadeler
yaya yoldaşlar (Makedon) 36
yaylar 38, 86, 92-95, 104, 111, 115, 130, 146, 149, 157, 159
yedek/ihtiyat birlikler 21, 30, 36, 48-49, 64, 71, 87, 120, 175, 177, 228, 250, 269, 288, 291, 296, 307, 309, 311, 313, 316, 318, 321, 325, 332, 335, 337-39, 356-57, 359, 363, 367, 369, 372, 383, 386-87, 402, 418, 426-27, 451
Prusya 228, 269
Yedi Yıl Savaşları (1756-1763) 183, 203-208, 212-13, 224
yelkenler 251
Yeni Atlantis 462
Yeni Dünya'da bakır silahlar 149, 155
Yeni Dünya'nın fethi 145-62
Yeni Dünya'nın fethinde demir silahlar 145, 150, 156-58
Yeni Dünya'nın fethinde hastalıklar 159-60
Yeni Dünya'nın fethinde salgın hastalıklar 159-60
Yeni Dünya'nın fethine Kızılderili direnişi 147-48, 203, 205, 247, 257, 280-81
Yeni Gine Harekâtı (İkinci Dünya Savaşı) 390-92
yeni Rus düzeni alayları (Rusya, 17. yy.) 191
yeniden kavuşma (XIV. Louis'nin 1681 ve 1684'de zaptettiği yerler) 188, 194

yeniden silahlanma (Almanya, 1933) 347, 352-53
yivli tüfek 213, 243-45, 251
Yom Kippur Savaşı (1973) 426-27, 429, 492
Yorktown'un kuşatılması (1781) 212
Yugoslavya 365, 436, 438, 44-41, 466-67, 470
Yunan[istan] 16-31, 33-47, 50-51, 53, 56-59, 65, 77, 169, 297, 363-65, 382, 401, 431, 455, 457, 460-61, 471
İtalya'nın saldırısı (1940) 363-64
Alman işgali (1941) 364-65
Makedon savaş tarzı 36
Peloponez Savaşı 21-22, 28-30, 56, 301, 456, 460, 471
Pers savaşları 24, 26-28
hoplit savaşı 20, 23, 25, 33
Yüz Gün, Napolyon (1815)
Yüz Yıl Savaşları (1337-1453) 97-99, 104-105, 107, 113, 130, 199
Yüz Yıl Savaşları'nda Harfleur 99, 105, 113
Zela Muharebesi (MÖ 47) 59
Zero (Japon avcı uçağı, İkinci Dünya Savaşı) 390, 392
Zigetvar kuşatması (1566) 120
zincirli zırh 93
zırh levha 93, 102, 172
zırhlı savaşlar 347-48, 427-28
İngiliz deneyleri (1920-1930'lar) 348
Almanya'da gelişmeleri (1930'lar) 347
İkinci Dünya Savaşı 348
Altı Gün Savaşı 427
Yom Kippur Savaşı 428
Zitadelle (Kursk çıkıntısına Alman saldırısı) 380
Zizka, Jan (Husçu general) 100
zorunlu askerlik 72-73, 92, 191, 198, 215, 220, 278, 460
Amerikan (Vietnam Savaşı) 414-19
ve talim 92
Fransız (Cezayir Savaşı) 411
Zulu Savaşı (1877) 279